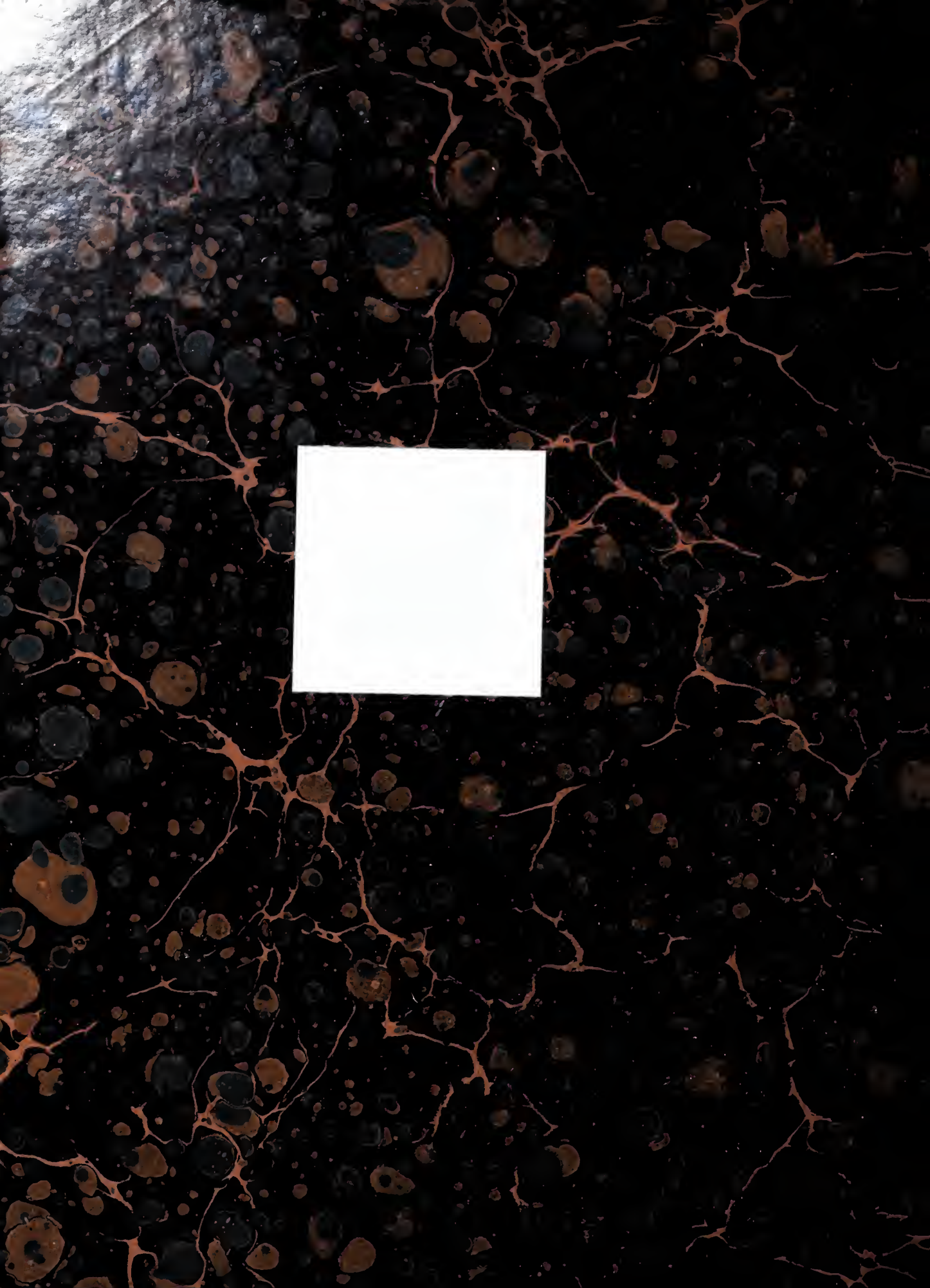

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Getty Research Institute

https://archive.org/details/tidsskriftforind1907indu

TIDSSKRIFT FOR INDUSTRI

UDGIVET AF INDUSTRIFORENINGEN I KJØBENHAVN

REDIGERET

AF

INDUSTRIFORENINGENS SEKRETÆR

R. BERG

8. AARGANG

1907

KJØBENHAVN — NIELSEN & LYDICHE
(AXEL SIMMELKIÆR)

Industriforeningens Bestyrelse, Repræsentantskab, Embedsmænd og Funktionærer.

Bestyrelse: Fabrikejer Rob. A. Fraenckel (Formand), Professor ved den polytekniske Læreanstalt E. P. Bonnesen (Næstformand), Hof-Dekorationsmaler Vilh. Hansen, Havnebygmester H. C. V. Møller, Fotograf Fr. Riise.

Repræsentantskab: Professor C. Nyrop (Formand), Bogtrykker, Justitsraad O. C. Olsen (Næstformand), Fabrikejer Otto Benzon, Rustmester I. A. N. Bjarnov, Fabrikant C. F. Danstrup, Direktor Benny Dessau, Hof-Juveleer A. Dragsted, Murmester P. Gram, Guldvarefabrikant Bernhard Hertz, Architekt Emil Jorgensen, Cand. polyt., Tomrermester O. V. Kayser, Fabrikant John Messersehmidt, Fabrikant Axel Meyer, Ingeniør, Entreprenor N. C. Monberg, Stenhuggermester R. Nielsen, Fabrikant Holger Petersen, Fotograf Fr. Riise, Cand. jur., Snedkermester Kaspar Rostrup, Fabrikant Carl Ruben, Professor ved den polytekniske Læreanstalt N. G. Steenberg.

Forevisningsudvalg: Tomrermester Carl Cortsen (Formand), Hof-Dekorationsmaler Vilh. Hansen (Næstformand), Grosserer Alfred S. Blom, Fabrikant C. F. Danstrup, Fabrikant Johan Guildal, Snedkermester I. C. Groule, Mekanikus F. Hassel, Guldvarefabrikant Bernhard Hertz, Architekt Emil Jorgensen, Bogbindermester Anker Kyster, Skomagermester Vald. Lassen, Fabrikant John Messersehmidt, Fabrikant Axel Meyer, Ingeniør, Entreprenor N. C. Monberg, Stenhuggermester R. Nielsen, Universitets-Instrumentmager Louis Nyrop, Hof-Broncestøber Carl Rasmussen, Malermester N. P. Rasmussen, Fotograf Fr. Riise, Architekt G. Tvede.

Foredragsudvalg: Bogtrykker, Justitsraad O. C. Olsen (Formand), Rustmester I. A. N. Bjarnov, Cand. jur., Snedkermester Kaspar Rostrup.

Bogudvalg: Fotograf Fr. Riise (Formand), Architekt C. Brummer, Driftsbestyrer, eand. polyt. O. Engholm.

Legatudvalg: Fabrikant Axel Meyer (Formand). Stenhuggermester R. Nielsen, Professor N. G. Steenberg.

Industriudvalg: Fabrikant Emil Meyer, (Formand), Professor E. P. Bonnesen, Fabrikant John Messersehmidt, Fabrikant Holger Petersen, Professor N. G. Steenberg.

Revisorer: Vexellerer A. I. Levin; Bankdirektor J. W. Normann.

Sekretær og Kasserer: R. Berg.

Redaktør: R. Berg.

Inspektør ved Ejendommen: Tomrermester Carl Cortsen.

Forvalter: Kaptejn L. P. Larsen.

Assistenter: Maler T. E. Lundbye; Redaktor Al. Sehumacher.

Ordner: Arehitekt K. Arne-Petersen.

INDHOLD.

FORENINGENS ANLIGGENDER.

Personalia. Valg af Revisorer 36; — Valg af Delegerede til Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk 37; — Valg af Udvalg for Ejendommen 95. — Valg af Delegerede i Bestyrelsen for Fagskolen for Haandværkere og mindre Industridrivende 177; — Professor Nyrop fratræder som Foreningens Formand 203; — Valg af Repræsentanter 204; — Valg af Bestyrelse og staaende Udvalg 216—217; — Valg af Formand og Næstformand 217; — Valg af midlertidigt Udstillingsudvalg 240—41.

Medlemstal. 199.

Regnskabsvæsen. Regnskabet for 1905—06 36; 38—44. 179; — Regnskabet for 1904-05 204; — Budgettet for 1907—08 218, 242-248.

Generalforsamling. Den ordentlige, 19 September 198.

Bestyrelsesmøder. 30. Januar 36; — 8. Februar 95; — 6. Marts 96; — 12. April 109; — 20. April 110; 15. Maj 135; — 22. Maj 135; — 29. Maj 135; — 4. Juli 177; — 17. August 179; — 7. September 196; 5. Oktober 217; — 16. Oktober 217; — 26. Oktober 238; — 9. November 241.

Repræsentantskabsmøder. 10. Januar 36; — 16. Februar 95; — 16. Februar 96; — 20. April 111; — 20. April 112; — 12. Juli 178; — 27. August 194; — 16. September 197; — 28. September 216; — 5. Oktober 216; — 5. Oktober 217; — 29. Oktober 238; — 12. November 241.

Fællesmøder. 20. April 111; — 12. Juli 177.

Forevisninger og Udstillinger. I Sæsonen 1906-07 200; — Christian IX's Udstilling 200; — Landbrugsmaskinudstillingen 201.

Foredrag. I Sæsonen 1906—07 200.

Legater. C. A. Bruuns Legat 110, 111, 199; — Pinquez' Legat 110, 111, 199; — H. C. Orsteds Legat 178, 199; — Danielsens og Hustrus Legater 178, 199; Enkefru Olsens (Getreuers) Legat 199.

Ejendom og Lokaler. Opførelse af en Lagerbygning i vestre Gaard 37, 96, 111, 136, 178; — Udvidelse af Bibliotekets Lokaler 110—112, 178; — Udlejning af en Del af Taget til Fremvisning af Lysreklamer 112; — Istandsættelse af teknologisk Instituts Lokaler 195, 197; — Opførelse af en Vinterhave i Forbindelse med Industrikaféen 248.

Forskellige. Gratis Adgang for Soldater til Forevisningerne 37; — Aftenskolen 96, 197, 201; — Damers Adgang til Foreningens daglige Lokaler 96; — Overskudet fra Christian IX's Udstilling og Landbrugsmaskinudstillingen 109, 200; — Abonnement hos Redningskorpset 110; — Den Dalhoffske Præmie 112, 178, 196, 199; — Industriberetning 136, 179, 201; — Fællesrejse til Lübeck 136, 200; — Gave fra Fabrikant Bernh. Hertz til Fagskolen for Haandværkere og mindre Industridrivende 177; — Nye Foreningslove 179, 180, 195, 201; — Teknologisk Institut 202; — Optagelse af et nyt Prioritetslaan i Ejendommen 218, 240; — Sølvdekoration til Kong Oscar II's Baare 279.

TEKST.

	Side
Ny dansk Teknik i Porcelæns-Dekoration af *F. H.*	1
Kapital- eller Renteudbetaling? Af *Aage Sørensen*	3
Nogle Hovedtræk af den danske Industris Udvikling under Christian IX. ved *Edv. Ph. Mackeprang*	8
I Anledning af Klints Udstilling i Kunstindustrimuseet af Billedhugger *Thomas Bærentzen*	17
Tønderske Kniplinger af *Sara Rasmussen*	28
Glas og Glasfabrikation af Ingeniør *Gunnar Gregersen*	45
Kunsten og Glasset af Musæumsassistent *Axel A. Lund*	53
Nye Bevægelser paa Glasindustriens Omraade. Et Brudstykke. Af *Adolf Bauer*	90
Danske Skomagerlav af *H. C. Roede* 97, 128,	158
Danmarks Haandværk og Industri ved Tællingen den 12. Juni 1906	105
Et Mindesmærke over Kunst- og Industriudstillingen i Norrköping	108
Industriforeningen og den første danske Jernbane af *R. Berg*	113
Loven om anerkendte Arbejdsløshedskasser af 9. April 1907	126
Om norsk bondekunst af *Andreas Aubert*	137
Bodelschwinghs nyeste Værk til bedste for de arbejdslose i Berlin af *N. Dalhoff*	163
Fysiokratismen. Lidt mere om Tilstanden i det 18. Aarhundrede. Af Dr. polit. *H. L. Bisgaard*	166
Om Haandværkets og den mindre Industris Forsyning med Motorer af *Gunnar Gregersen*	171

	Side
Det danske Kunstindustrimuseum af *F. H.*	181
Om Haandværkets og den mindre Industris Forsyning med passende Drivkraft af *Gunnar Gregersen*	191
Arbejdslonnen i København i de sidste 25 Aar. Ved *Edv. Ph. Mackeprang*	205
Simplon-Tunnelen af *H. Ohrt*	210
Havebyer	221
Carnegie af *H. Ohrt*	232
Lidt om persisk Kunstindustri af Dr. phil. *Arthur Christensen*	249
Aabningsudstilling af »Skonvirke« og nogle Betragtninger desangaaende af *P. V. J. Klint*	265
Sølvdekoration til Kong Oscar II's Baare	279
Mindre Meddelelser	16, 219

BILLEDER.

Metalarbejder. Bogbinderskilt udf. af Chr Jensen & Sønner efter Tegn. af P. V. J. Klint 24; — Springvandsfigur, tegnet af P. V. J. Klint, støbt i Bronce af Broncestøber Rasmussen 27; — Broncesignet, udført af P. V. J. Klint 27; — Norske Brudekroner og Smykker 137; — Sassanidisk Solvvase 260; — Sassanidisk Solvskaal 260; — Persiske Lampefodder 261; — Persisk Vandpibe, Kalian, 262; — Persiske Vaaben (Sværd, Gevær, Hjælm) 263; — Persisk Skjold i gennembrudt og eiseleret Arbejde fra Beg. af 19. Aarh. 264; — Skilt for Udstillingen af Skonvirke, tegnet af Jørgen Storck, udf. af Th. Strøm 265; — Spænde, tegn. af Erik Magnussen 271; — Nakkekam, tegn. af Georg Jensen 271; — Nøgler til Kongeskibet, tegn. af C. Brummer, udf. af Viggo Hansen 273; — Dørhammer i Messing, tegn. af J. Moller-Jensen, udf. af Th. Strøm 273; — Elektrisk Lampeholder, tegn. af A. Rosen, udf. af Doberek 274; — Dørhammer i Jern, tegn. af Clausen, udf. af Doberek 274; — Kakkelovn, tegn. af Mørk-Hansen, udf. af Reeks Opvarmnings Co.] 274; — Kamingitter af Th. Strom 275; — Smykke i Sølv af Georg Jensen 276; — To Broscher af Otto Strange Friis, Kolding 276; — Sølvskaal, tegn. af H. Slott-Møller, udf. af A. Michelsen 276.

Keramiske Arbejder. Porcelænsvaser, udf. hos Bing & Grøndahl 1, 2; Røgelsekrukke, udf. hos Eifrig, Valby 17; — Lampefod, tegn. af P. V. J. Klint, udf. hos Eifrig, Valby 24; — Rogelsekrukke, do. do. 24; — Bryllupsfad, do. do. 26; — Tobakskrukke, do. do. 27; — Persisk Fajaneeplade 257; — Persisk Indskriftsten af Fajanee 258; — Fajaneedekoration fra Scheik Sefis Gravmæle i Ardebit 258; — Ældre persisk Fajaneefad i kinesisk Stil 259; — Persiske Kar af metalglinsende Fajanee 259; — Keramiske Arbejder af Karl Sehrøder, M. Mortensen, N. Hjorth, H. Kähler, Carl Petersen, Nielsen & Sønner og Joach. Petersen 272.

Stenarbejder. Gravstene i Ørslev, tegn. af P. V. J. Klint, udf. af C. Wienberg 25; — Sassanidisk Konge 249; — Persisk Ornament fra Mschattaslottets Façade 253; — Panserklædt Ridder fra Sassanidetiden 262; — Marmorkamin, tegn. af Leuning-Boreh, udf. af den Ankerske Marmorforretning 275.

Glasarbejder. Romersk Glas 53; — Vase af blæst venetiansk Glas (Rosenborg) 54; — Venetiansk Vinglas (Rosenborg) 54; — Kop af Filigranglas (Rosenborg) 55; — Kop og Skaal af Filigranglas (Rosenborg) 57; — Drikkeglas med Aarstallet 1568 og Frederik II's Navn 59; — Skaal af sleben Krystal (Rosenborg) 60; — Slebet venetiansk Champagneglas (Rosenborg) 61; — Graveret venetiansk Drikkeglas (Rosenborg) 63; — Glas fra det 17. Aarh.s Slutning (Rosenborg) 64; — Slebne Glas fra den nordiske Krigs Tid 65; — Pokaler af slebet og forgyldt Glas fra Chr. VI's Tid (Rosenborg) 67; — Pokal med Indskrift til Ære for Frederik V's Dronning Louise 68; — Glas fra Powell & Søn 69; — Sirglas af Karl Koepping 69; — Skaarne Glas af Emile Gallé 72; — Vase af Emile Gallé 73; — Drikkeglas af Richard Riemerseheid, udf. hos Benedikt von Poschinger i Oberzwieselau 75, 77; — Slebne Glas fra Rejmyra 78, 79; — Ætsede Glas af A. Beehert 80, 81; — »Umsponnene Gläser« af G. C. Reichenbach 80, 85; — Glas med Ornamenter af farvet Glas af G. C. Reichenbach 83; — Glas af samme 85; — Slebne og graverede Glas af samme 87; — Slebne Glas af Karl Schmoll von Eisenwerth 89.

Træarbejder, Møbler. Piedestal, tegn. af P. V. J. Klint, udf. af Carstens & Kjær 17; — Klædeskab, tegn. af samme, udf. af H. P. & L. Larsen 18; — Møbler i Birketræ, tegn. af samme, udf. af Carstens & Kjær 19; — Buffet, do. do. 20; — Armstole, do. do. 21; — Armstol, do., udf. af H. P. & L. Larsen 21; — Armstol, do., udf. af Snedkerm. Nielsen, Aalborg 21; — Klædeskab, do., udf. af H. P. & L. Larsen 22; — Norske Ølboller og »Troiser« 144, 145, 148; — Norske Drikkekar 146; — Norske Ølkander og Smorspand 147; — Norske Mangletrær 149; — Skab fra Slutn. af 18. Aarh. 188; — Spisestuemøblement i Birketræ, tegn. af C. Brummer, udf. af Otto Meyer 266; — Sofa og Piedestaler, tegn. af Leuning-Boreh, udf. af Cathrine Horsbøll 266; — Chatol i Mahogni, do. do. 267; — Skab, tegn. af Martin Borch og Egil Fischer, udf. af H. Bunch

Sofa med Reol, tegn. af A. Clemmensen, udf. af H. Buneh 269. — Sofa i Mahogni, tegn. af Brummer, udf. af Otto Meyer 270; — Møbler i Birketræ, tegn. af Leuning-Boreh, udf. af C. B. Hansen 271; — Sofa, tegn. af Martin Boreh og [illegible], udf. af H. Buneh 272; — Piedestal i Birketræ, tegn. af Leuning-Borch, udf. af C. B. Hansen 273; — Nummertavle til en Kirke, tegn. af J. Møller-Jensen 274.

Vævede Arbejder, Broderier m. m. Tonderske Kniplinger 29—35; — Norske Broderier 141, 142; — Norsk Tæppevævning med Blomstermonstre 143; — Dekorative Border af O. V. Thorne 154; — Billedsom af Sofie og Erik Werenskiold (»Bolger«) 156; — Billedsom af samme (»Fugle og Bær«) 157; — Persiske Tæpper fra Sefavidetiden 250—252, 254; — Ældre persiske Tæpper 254, 255; — Moderne persisk Tæppe fra Schiraz 256; — Gobelin, tegn. af Ellen Rohde, udf. af Louise Harboe 265; — Vævning, tegn. af Mohl, udf. af Mette Westergaard 272; — Vævet Tæppe af Louise Harboe 277; — Sengetæppe, tegn. af Lorenz Frolich, udf. af Frøknerne Bindesboll og Constantin Hansen 277; — Krave af Fru Ida Brummer 278.

Boghaandværk. Bogbind, tegn. af P. V. J. Klint, udf. af J. L. Flyge 23; — Bogbind af Jacob Baden 270.

Dekoration (Tegninger og Arbejder). Skiferplade med indgraverede Bogstaver, tegn. af P. V. J. Klint, udf. af Helle Klint 23; — »Tavsheden, Natten og Sovnen«, Glasdekoration af Emile Gallé 71; — Dekorativ Bordt af G. Munthe 153; — do. af O. V. Thorne 154; — Malet Frise af samme 155; — Persisk Ornament fra Msehattaslottets Façade 253; — Dekoration til Kong Oscar II's Baare, tegn. af Siegfried Wagner 279.

Tegninger. Pennetegning, efterlignende en Broneetavle, af P. V. J. Klint 26; — Tegninger af G. Munthe til vævede Arbejder (»Hjöringavaag«; — »Havets Heste« 150, 151; — Tegning af samme til et Vindu 152; — Tegning af samme 152; — Tegning af samme til en dekorativ Bordt 153.

Interiører. Fra den norske Udstilling i det danske Kunstindustrimuseum 137—41; — Fra Kunstindustrimuseet 181—190; — Fra »Havebyen« Letchworth 225—31.

Portrætter. Emile Gallé 91.

Kort og Planer. Skematisk Plan af en Haveby efter Mr. Howard's Udkast 221; — Kort over Havebyen Letchworth 223.

Andre Billeder. Glasovne 47, 49, 50; — Rudefabrikation 52.

ÆMNER.

Afgift af Automobiler 220.
Alkoholnydelse i Arbejdstiden 220.
Arbejderkolonien i »Hoffnungstal« ved Berlin 163.
Arbejdertallet i dansk Industri 1906 106.
Arbejdsforhold, svensk Lovgivning om 219.
Arbejdslønnen i Kbhvn. 205.
Arbejdsløsheden i England 219.
Arbejdsløshedsforsikring 126.
Arbejdsstandsninger 15.
Arbejdstid 219.

Beboelsesforhold 221.
Blyglas 48, 74.
Bodelschwingh 163.
Boganmeldelser 108, 219.
Bondekunst, norsk 137.
Bøhmisk Glas 67.

Carnegie 232.

Daglønnen i 1872 og 1899 14.
Danmarks første Jernbane 113.
— Haandværk og Industri i 1906 105.
— Skomagerlav 97, 128, 158.
Dansk Kunsthaandværk 19, 265.
Dekoration af Poreelæn 1.
Drankerlov i Norge 220.
Drivkraft i Haandværket 171, 191.

Engelsk Glas 74.

Fabrikloven af 11. April 1901 15.
Fabriklovgivning i Italien 219.
Fagforeninger 15.
Flaskefabrikation 51.
Fodtøj 97.
Folkekunst, norsk 137.
Fransk Glas 64, 73.
Fysiokratismen 166.
Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk 14.

Gallé, Emile 84, 90.
Glas og Glasfabrikation 45, 53.
Glaskunstindustri 90.
Glasmosaik 56.
Glasovne 49.

Haandværk, dansk 8, 97, 105, 128, 158.
Havebyer 221.
Hedebosyning 28.
Howard, Ebenezer 222.
Hulglasfabrikation 50.
Hvidsøm 28.

Indtægterne for Mestre og Fabrikanter 1863 og 1903. 13.

Industri, Danmarks, i 1906 105.
Industriens Udvikling under Chr. IX 8.
Industriforeningen 113.
Industritællingen 12. April 1906 105.

Jernbane, Danmarks første 113.
Jødernes Deltagelse i Haandværk og Industri 220.

Kalkglas 48.
Keramik, dansk 1; — persisk 257.
Klint, P. V. J., Arkitekt 17.
Kniplinger, Tønderske 28.
Koeppingske Glas 84.
Krystalglas 68.
Kunstglas 53, 90.
Kunsthaandværk, dansk 19, 265; — norsk 137; — persisk 249.
Kunstindustrimuseet, det danske 181.

Letchworth, engelsk »Haveby« 229.
Lov af $^{23}/_{5}$ 73 om Børn og unge Menneskers Arbejde i Fabriker 15; — af $^{9}/_{4}$ 07 om anerkendte Arbejdsløshedskasser 126.
Lærlingeloven af $^{30}/_{3}$ 89 15.

Mekanisk Drivkraft for Haandværket 171.
Metalarbejder, persiske 260.
Metalornamenter paa Poreelæn 1.
Middelalderminder 108.
Motorkraft i Haandværkets Tjeneste 171, 191.
Murano 58.

Nonnekniplinger 29.
Norsk Bondekunst 137.
Næringsloven af 1857 8.

Opaleseentglas 82.

Persisk Kunstindustri 249.
Poreelænsdekoration 1.
Produktionsforeninger i Sverige 220.

Rudeglasfabrikation 51, 55.

Simplon-Tunnelen 210.
Skomagerlav, danske 97, 128, 158.
Spejlglas 51, 73.
Statistik 105, 205, 219.
Solvdekoration til Kong Oscars II's Baare 279.

Tallet af industrielle Virksomheder i Danmark 11 105; — af Skomagermestre i Danmark 101; — af Haandværkere i Danmark 12; — af Mestre og Arbejdere i Danmark 10.
Textilindustri, persisk 250.
Tiffany 82.
Toldloven af 4. Juli 1863 9.
Tysk Glas 63, 92.
Tonder-Kniplinger 28.

Udstilling i Dresden 16; — af »Skonvirke« 265.
Ulykkesforsikringsloven af 7. Januar 1898 3, 15.

Venetiansk Glas 57.

Östergötlands Minder fra Middelalderen 108.

NY DANSK TEKNIK I PORCELÆNS-DEKORATION.

Porcelænsvase (Bing & Grøndahl).

Siden *Bing & Grøndahls Porcelænsfabrik*, under Maleren J. Willumsens kunstneriske Ledelse, fremstillede de ejendommeligt formede og stærkt selvstændigt dekorerede Pragtstykker, hvormed Fabriken gjorde stor og betydelig Virkning paa Pariserudstillingen 1900, har den kunstneriske Side af Fabrikens Virksomhed gaaet ad helt ny Veje. Det er ganske sikkert ikke mere Willumsens Aand, der præger Arbejderne, men det er hans energiske Experimenteren for at finde ny Muligheder til at forny og berige Midlerne for Porcelænets Dekoration, der er taget i Arv af de dygtige Mænd og Kvinder, der arbejder ved og for Fabriken.

Ved den Udstilling, der i 1903 var ordnet i det danske Kunstindustrimuseum og hvorved dette hædrede Bing & Grøndahls Virksomhed, der da havde bestaaet i et halvt Aarhundrede, fandtes allerede enkelte mindreStykker, der viste en ny og overraskende virkningsfuld Teknik. Om Blade, Blomster og Ornamenter var lagt en tynd Linie — Guld eller Sølv — i et svagt Relief, der paa den nydeligste Maade gav Dekorationen fast Form.

Paa den videre Udvikling af denne Teknik er der siden arbejdet med Kraft, og kort før Jul udstillede Fabriken i sit Lokale paa Amagertorv en hel Serie Arbejder af denne Art. Formodentlig er de fleste af disse nu gaaede til Udsalgene i de store Byer, hvor der er bedre Kjøbeevne end

Porcelænsvase (Bing & Grøndahl).

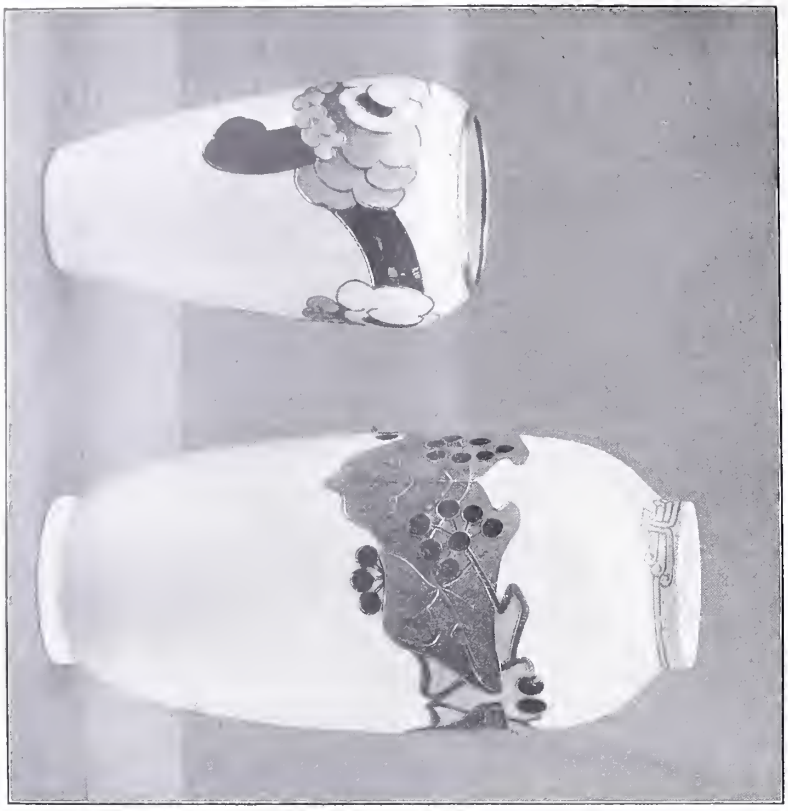

Porcelænsvaser (Bing & Grøndahl).

Porcelænsvaser (Bing & Grøndahl).

hos os, og hvor de sikkert snart vil finde Plads hos Samlere af saadanne smukke Ting. Det var for største Delen mindre Stykker, hvoraf nogle her gjengives, uden dog at kunne give et virkeligt Indtryk af Farvernes Skjønhed og Guldets Virkning. Farvetonerne er for en Del nye og bestaa af sarte grønlige, lilla og varme graalige Toner, om hvilke den gyldne Linie gjør den fineste Virkning. Enkelte smaa Æsker have Laag i gjennembrudt Arbejde, som man kjender det fra andre af Fabrikens Porcelæner fra de senere Aar. Kraftigst og ejendommeligst fylder Tekniken, hvor Dekorationen tager den dybe blaa Farve med, den, som man nu formaar at fremstille og variere. Metallet bruges da ikke blot til Indfatning, men som et vægtigt Led i Dekorationen. Medens den farvede Ornamentik er udført under Glassuren, paalægges Metallet over Glassuren ved et yderst sirligt udført, men meget

omstændeligt og derfor ogsaa kostbart Arbejde. Man kan godt give Metalornamentet et ganske kraftigt Relief, og man er Herre over at lade dette pastost paalagte Guld eller Sølv staa mat eller gjøre det blankt ved Polering. — Dette Arbejde har Muligheder for — ad nye og selvstændige Veje — atter at knytte Forbindelsen med svundne Tiders fine og skjønne Porcelænsdekoration; men Tekniken maa bringes under den omhyggeligste kunstneriske Ledelse. Klogt og behersket anvendt er Dekoration af denne Art paa Porcelænets prægtige rene Stof en Øjnenes Lyst, der sikkert vil øge og forny dansk Porcelæns gode Navn i Verden. *F. H.*

KAPITAL- ELLER RENTEUDBETALING?

AF AAGE SØRENSEN.

I den Tid, Ulykkesforsikringsloven af 7. Januar 1898 har været i Kraft, har der været meget stille om den. Kun en Gang imellem er den blevet draget draget ind i den offentlige Diskussion, og da som oftest paa den Maade, at en eller anden af Arbejderforsikrings-Raadets Afgørelser er bleven gjort til Genstand for Omtale, enten fordi Folk fandt, at den ikke tilfredsstillede Retfærdighedens Krav, eller fordi man kunde anføre den som et særligt godt Eksempel paa, hvor udmærket Raadet røgtede sin Opgave. En Vurdering af Loven ud fra almindelige, principielle Synspunkter er derimod sjældent eller aldrig fremkommet.

Dette kan være et glædeligt Tegn. Det kunde tyde paa, at Loven har gjort sin Gerning stille og beskedent, men trofast og fortræffeligt som de gode Hustruer, der ikke giver Anledning til Omtale. Men det kunde ogsaa tænkes, at Aarsagen laa i en vis Træghed hos den store Almenhed, en vis Mangel paa Sans for Lovens sociale Betydning, en Sky for at indlade sig paa et Emne, der syntes »kedeligt«, skønt dette Ord ikke burde kunne benyttes om en Sag, der berører Tusinder af Menneskers Velfærd. At Tavsheden om Loven til dels kan forklares paa sidstnævnte Maade, tror jeg dog næppe kan benægtes.

Det har derfor kun kunnet glæde mig, at Hr. Kontorchef Cordt Trap i dette Tidsskrifts forrige Aarg. (S. 172—73) har gjort mit Foredrag i »Teknisk Forening« til Genstand for en Omtale, hvor Loven vejes — og ofte findes for let — ud fra almindelige Betragtninger. Disse falder i det væsentlige sammen med dem, der var ledende for den store tyske Socialreform i Firserne i forrige Aarhundrede. Alle vi, der virker i Arbejderforsikringen, maa nødvendigvis mere eller mindre blive Germanernes Lærlinge; thi der blev ved denne mægtige Reform vundet meget nyt Land ind, som til alle Tider vil være Fællesgods for al Arbejderforsikring. Men der er dog et vidt Spillerum tilbage, hvor Anskuelserne om Maal og Midler kan fjerne sig fra hinanden, og da jeg ikke er en saa ubetinget Beundrer af den tyske Arbejderforsikring som Hr. Kontorchef Trap, maatte jeg i mangt og meget se anderledes end han paa Loven af 7. Januar 1898, der kun i ringe Grad har taget tysk Lovgivning til Forbillede.

Det er ikke min Mening her at optage Diskussionen over hele Linien med Hr. Kontorchef Trap. Jeg skal blot dvæle lidt ved et enkelt Punkt, hvorom han og jeg ikke er enige — Spørgsmaalet om Erstatningerne til de tilskadekomne bør udbetales i Kapitalform eller som en aarlig Rente. Jeg føler mig tilskyndet hertil, fordi jeg mener, at intet andet Problem indenfor vor Ulykkesforsikringslovgivning kan maale sig med dette i Betydning, og fordi jeg

muligvis ikke tidligere har gjort saa udforligt rede for Grundene til mit Standpunkt, som jeg burde.

Kontorchefen er Tilhænger af Rentesystemet og det saa ubetinget, at han kun vil tilraade Kapitaludbetaling ved de ganske smaa Invaliditeter af praktiske — altsaa vel tekniske — Grunde. Jeg paa min Side har gjort mig til Talsmand for den Opfattelse, at i de Tilfælde, hvor den tilskadekomne har en nogenlunde rimelig Udsigt til atter at kunne indtræde i de arbejdendes Rækker, naar den fornodne Tilvænningsperiode er overstaaet, bor han have sin Erstatning i Form af en Pengesum en Gang for alle, medens der bor ydes ham en Aarpenge, naar Ulykkestilfældet har ramt ham saa haardt, at han praktisk talt er udelukket fra at paatage sig lonnet Arbejde.

Kontorchef Trap mener, at den endelige Dom over de to Systemer i hoj Grad maa afhænge af, hvorledes de udbetalte Erstatninger benyttes.

Ved denne Problemopstilling er der for det første den Mislighed, at den forudsætter en Undersogelse af Erstatningernes Anvendelse, som ikke er foretagen, og som kun med stor Vanskelighed kan foretages. Af de enkelte Eksempler paa daarlig Anvendelse, som nu og da kommer en for Øre, kan man — som Kontorchefen med Rette bemærker — ikke drage almindelige Slutninger. Men hertil kommer, at omend Renteudbetalingen væsentlig indskrænker den tilskadekomnes Dispositionsret over Erstatningen — ofte til liden Baade for ham selv — afhænger Anvendelsen dog i hoj Grad af subjektive Momenter, der ligesaa vel kan gore sig gældende ved Rente- som ved Kapitalsystemet. Den storste Fare for slet Anvendelse truer naturligvis fra den sociale Forsikrings Smertensbørn, Alkoholisterne. Der er imidlertid ikke mindste Grund til at vente, at en Alkoholist skulde anvende en Renteydelse bedre end en Kapitalydelse. Overfor saadanne Individer reducerer Problemet sig til det mindre interessante, om eet stort Orgie er at foretrække for maanedligt tilbagevendende Symposier. Men iøvrigt er der intet til Hinder for, at man kan træffe særlige Foranstaltninger overfor Personer, som maa anses for ude af Stand til at forvalte en Pengesum paa en fornuftig Maade. Loven af 7de Januar 1898 indeholder i sin § 18 den Bestemmelse, at der skal indkobes Livrente, naar Raadet af Hensyn til en Invalids sjælelige Tilstand finder, at Udbetaling af Summen maa anses utilraadelig. Til saadanne abnorme Personer horer i denne Forbindelse absolut utvivlsomme Alkoholister. For Resten gaar min Erfaring ud paa, at det ingenlunde altid er tilraadeligt at indkobe Livrente, men at der godt kunde tænkes andre Anbringelsesmaader, der var mere gavnlige for tilskadekomne eller rettere for hans Familie.

De storste Muligheder for en frugtbar Drøftelse af Spørgsmaalet synes mig at aabne sig, naar man formulerer det saaledes: Hvilket af de to Systemer frembyder de bedste Betingelser for, at den tilskadekomne økonomisk og sjæleligt kan komme saa uskadt som muligt ud over Ulykkestilfældets Følger? Jeg siger udtrykkeligt: Hvilket frembyder de bedste Betingelser? Thi jeg maa tilstaa, at jeg er saa meget »Individualist«, at jeg mener, at den tilskadekomne ikke kan forlange andet, end at der bydes ham en god og rimelig Chance for at slippe nogenlunde godt fra Ulykkestilfældet. Benytter han sig ikke heraf, men misbruger den tilbudte Hjælp, maa han tage Skade for Hjemgæld *). Kun hvis man maatte gaa ud fra,

*) Mod denne Betragtning vil der vel sagtens blive indvendt, at det ikke kan være Samfundet, der har organiseret en Hjælp for de tilskadekomne, ligegyldigt, om disse misbruger denne, saaledes at de muligvis senere falder Samfundet til Byrde som Fattiglemmer. Denne Indvending taber imidlertid storste Delen af sin Betydning, naar det, hvad jeg senere skal omtale, viser sig, at Rentesystemet paa ingen Maade danner noget sikkert Værn for Invaliderne mod at komme paa Fattigvæsenet. Og her gaar det tilmed i lige Grad ud over retfærdige og uretfærdige.

at saa godt som alle eller dog de fleste vilde vise sig ude af Stand til at anvende en Pengesum paa en fornuftig Maade, vilde der være Anledning til at gribe til særlige Forholdsregler. Jeg for min Del har ikke saa ringe Tanker om vor Arbejderstand, at jeg anser det for nødvendigt at sætte den under et saadant Formynderskab. Vor mægtige Sygekassebevægelse afgiver dog et ret talende Vidnesbyrd om vore Arbejderes Forsynlighed.

Min Tro paa, at de Invalider, der her er Tale om, som Regel vil være bedst hjulpne med en Pengesum en Gang for alle, støtter jeg navnlig paa den Iagttagelse, som atter og atter bekræftes af Arbejdsgivere og Læger, at selv Arbejdere, der er blevne ret stærkt invaliderede, efter kortere eller længere Tids Forløb er i Stand til at udføre deres Arbejde omtrent ligesaa godt og hurtigt og at tjene den samme Løn, som før de kom til Skade *). Ganske vist er Mennesket ikke saa heldigt stillet som visse lavere Dyrearter, hvis tabte Lemmer voxer ud igen. Men saare meget kan opnaas ved Tilvænning. Har en Arbejder mistet en Pegefinger, opøves Langfingeren efterhaanden til at træde i dens Sted osv. Jeg har set forbausende Exempler paa, hvad man kan drive det til ved Tilvænning, og de fleste har vel hørt om de udmærkede Resultater, der er naaet i Skoler for vanføre og lignende Institutioner. Men inden Tilvænningen har fundet Sted, har den tilskadekomne i Almindelighed maattet døje meget ondt. Han har været syg en Tid lang og i bedste Fald været henvist til en Sygehjælp, der er saa knap, at en Del af hans Bohave har maattet vandre paa Laanekontoret, hvis han har en større Familie. Dette véd jeg af personlig Erfaring. For at bringe sit Hjem paa Fode igen, hvad der naturligvis har den største moralske Betydning for ham, har han Brug for en Pengesum. Efter Helbredelsen er han som oftest arbejdsløs en Tid, enten fordi han ikke har kunnet finde Arbejde, eller fordi han endnu ikke har været i Stand til at tage fat. Atter dette kræver Besiddelsen af en Kapital, hvis han skal kunne klare sig. Lad os tage et Exempel. En tysk Arbejder med en Aarsfortjeneste af 900 Mk., der mister venstre Tommelfinger, vil, saafremt dette Tab antages at medføre en Invaliditet af 20 pCt., have Krav paa en Rente, der udgør $900 \times {}^{2}/_{3} \times {}^{1}/_{5} = 120$ Mk. aarlig. Det er 10 Mk. om Maaneden, altsaa ikke en Gang tilstrækkeligt til Huslejen. Faar en saadan Mand ikke Arbejde, er han højst ulykkeligt stillet. Renten er bogstavelig talt hverken til at leve eller til at dø af, han har intet til at løse sit Tøj ind for. Det er i Øjeblikket en fattig Trøst for ham, at han kan hæve disse 10 Mk. til sin Dødsdag. I den kritiske Tid svigter Renten ham, og Muligheden for, at han maa ty til Fattigvæsenet er nærliggende. Efter dansk Lov vilde den samme Mand have faaet $6 \times 800 \times {}^{1}/_{5} =$ 960 Kr. en Gang for alle *). Jeg tror, de fleste vilde indrømme, at Manden er bedst tjent med en saadan Pengesum, hvis han bærer sig lidt fornuftigt ad.

*) Efter at ovenstaaende var skrevet, har jeg ved Velvilje fra »Jærnindustriens Ulykkesforsikring«s Side, hvorfor jeg benytter Lejligheden til at bringe min bedste Tak, haft Adgang til at gennemse et af Forsikringen indsamlet Materiale, hvoraf det fremgaar, i hvilket Omfang Arbejdere, der har faaet Erstatning efter Loven af 7. Januar 1898, atter vender tilbage til deres gamle Fag. Om nogen egentlig Bearbejdelse af Materialet har der ikke været Tale, men jeg mener efter det Indtryk, jeg har faaet ved Gennemsynet, at turde sige, at Sandsynligheden for, at en tilskadekommen kan vende tilbage til sin tidligere Beskæftigelse i Jærnindustrien, er ret betydelig helt op til Invaliditeter paa 40—50 pCt., medens de tilskadekomne som Regel gaar tabt for Faget, naar Invaliditeten er højere (ganske vist er Materialet naturligvis højst begrænset for disse Invaliditeters Vedkommende). Nedgang i Timelon for de tilbagevendte fandt næsten aldrig Sted.

Det forekommer mig, at Oplysninger af denne Art er af langt større Interesse for det foreliggende Spørgsmaal end Undersøgelser angaaende Erstatningssummernes Anvendelse.

*) Jeg skal ikke her undersøge, om denne Sum er stor nok. Det er et Spørgsmaal for sig. Jeg skal blot fremhæve, at den danske Lov, i Sammenligning med fremmede Ulykkesforsikringslove, er meget beskeden i sine Krav til Arbejdsgiverne.

Til Fordel for Kapitalsystemet anføres undertiden, at den Pengesum, Invaliden faar, kan sætte ham i Stand til at grunde en selvstændig Virksomhed, medens en saadan produktiv Anvendelse naturligvis er udelukket ved Rentesystemet. Jeg har ikke omtalt dette Argument i mit Foredrag, fordi jeg tillægger det saare ringe Vægt, naar Talen er om Industriarbejdere. Disses Chancer for at kunne blive selvstændige er som Regel ganske forsvindende. De fleste, der forsøger herpaa, begynder en Detailhandel, men slipper som oftest daarligt derfra. En Detailhandels Levesandsynlighed er i sig selv ringe, men endnu mindre, naar dens Indehaver ikke er Fagmand. Men jeg skal henlede Opmærksomheden paa, at naar Ulykkesforsikringen en Gang udstrækkes til Landarbejdere, vil det omtalte Argument faa virkelig Betydning paa Grund af den forholdsvis lette Adgang til at erhverve Jord. Jeg har allerede set nogle Exempler paa, at Arbejdere fra Provinsbyer har benyttet deres Erstatningssum til at erhverve en Landejendom og saaledes er vendt tilbage til deres Hjemstavn, som de i sin Tid forlod for at friste Lykken som Industriarbejdere.

Naar Hr. Kontorchef Trap udtaler, at Tanken med den moderne Ulykkesforsikring er den, at Forsikringen skal yde en effektiv, om end naturligvis meget beskeden Hjælp, saa længe Arbejdsudygtigheden varer, saa fremgaar det af Sammenhængen, at Kontorchefen mener, at Rentesystemet fyldestgør dette Ideals Fordringer. Det fremgaar som sagt af Sammenhængen, det siges ikke udtrykkeligt, og der føres intet Bevis for det. Et saadant Bevis anses derfor formentlig for overflødigt. Saa simpel er Sagen imidlertid ikke. Allerede det ovenfor anførte Exempel med Manden med den mistede Tommelfinger synes mig egnet til at vække Tvivl om Rentesystemets Fortræffelighed. Udtrykt i en almindelig Regel kan det vel siges, at Rentesystemets Grundfejl er den, at det hviler paa den urigtige Forudsætning, at der til en vis anatomisk Defekt svarer en ligeledes uforandret blivende Forringelse af Arbejdsevnen og derigennem af Arbejdsfortjenesten *).

Men lykkeligvis behover man ikke a bekæmpe Rentesystemet med saa upaalidelige Vaaben som tænkte Exempler og abstrakte Ræsonnementer. Man kan lade Kendsgerningerne tale.

Om Rentesystemet har naaet sit Maal, afhænger naturligvis af, hvorvidt Invaliderne har formaaet at klare sig uden at maatte ty til Fattigvæsenets Hjælp. Herom foreligger der en officiel tysk Undersøgelse i Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reichs 1897 II S. 1 ff. Det konstateres først her, at Ulykkesforsikringen er den af de tre Forsikringsgrene, der har medført den mindste Forringelse af Fattigbyrderne. Og angaaende det Spørgsmaal, der særlig interesserer os i denne Sammenhæng, hedder det S. 11: »De, der oppebærer Ulykkesforsikringsrenter, trænger i Almindelighed ikke til en supplerende Fattigunderstøttelse, naar de oppebærer den fulde Rente (d. v. s. naar de er fuldstændig uarbejdsdygtige). Nyderne af Brøkrenter (d. v. s. de kun delvis uarbejdsdygtige), som paa Grund af det rigelige Tilbud af fuldt arbejdsdygtige kun sjældent kan finde en lønnet Beskæftigelse, maa ret ofte understøttes af Fattigvæsenet, særlig naar de har erhvervsudygtige Familiemedlemmer at forsørge.«

En anden Kilde til Belysning af Rentesystemet er de Iagttagelser, som er gjorte af »Foreningen for tilskadekomne« i Berlin. Denne Forening, hvis blotte Existens har en vis »symptomatisk« Betydning, søger efter Evne at hjælpe de tilskadekomne til Arbejde og har navnlig opnaaet nogle — i Forhold til Opgavens Storrelse ganske vist beskedne — Resultater ved at oprette et Børstenbinderi, hvor dertil eg-

*) Det er maaske ikke ufornødent at anføre til Forklaring, at Invaliditetsgraden fastsættes efter en bestemt Skala, hvorefter der tillægges et vist Legemstab en bestemt Forringelse af Arbejdsevnen, f. Ex. Tabet af højre Pegefinger 15 pCt., højre Tommelfinger 25 pCt., et Øje 30—35 pCt., højre Arm 75 pCt., Tab af Synet paa begge Øjne 100 pCt.

nede Rentenydere efter en kort Læretid faar Arbejde til tarifmæssig Betaling. Om de Erfaringer, denne Forening har høstet, har Regeringsbygmester Eisner givet en Del interessante Oplysninger i »Soziale Praxis« (se XI Sp. 854, XII Sp. 650 og XIII Sp. 551). Ideen til Foreningen er udgaaet fra selve Rigsforsikrings-Departementet, og den skyldes, som Eisner siger, den Erkendelse, at Lovens Understøttelse til de tilskadekomne ikke uden videre hjælper dem udover Ulykkestilfældets Følger. Hvad det kniber med, er naturligvis at finde passende Arbejde, navnlig i den første Tid, da Invaliden er afvænnet med at bestille noget. Værst ser det efter Eisners Mening ud for Individer, der oppebærer Renter paa 30—60 pCt. De henvises til at søge »lettere Arbejde«, men kan som Regel ikke faa det (jfr. mit Foredrag S. 23 Anm.). Sine Erfaringer med Hensyn til Rentesystemets Virkninger sammenfatter Eisner i Soziale Praxis XIII Sp. 552 i følgende Sætning: Med mindre den tilskadekomnes Arbejdsgiver kan og vil give ham Arbejde, kommer Ulykkesforsikringen næsten kun Nyderne af den fulde Rente til Gode paa den tilsigtede Maade. Saa haard lyder Dommen over Rentesystemet fra en Mand, der har bedre Betingelser end de fleste for at kende det i Praxis.

Jeg skal endnu bemærke, at der sikkert kun kan være een Mening om, at de ganske smaa Renter er en Uting. Det er den rene Indbildning at tro, at Tabet af et Par Fingerled eller en lignende ringe Beskadigelse medfører en livsvarig Nedsættelse af Arbejdsevnen. En lille Kapitaludbetaling kan af de ovenfor anførte Grunde være rimelig i saadanne Tilfælde, men en fortløbende Renteudbetaling er det ikke. Den tyske Folkevittighed har skarpt og bidende udtrykt dette ved at kalde saadanne smaa Renter for »Snapsrenter« (i Bayern naturligvis »Ølrenter«) — Betegnelser, der i Parentes bemærket just ikke tyder paa, at Renteydelsen altid bliver godt anvendt.

Jeg antydede ovenfor, at det ved en Vurdering henholdsvis af Kapital- og Renteudbetalingssystemet ogsaa bør tages i Betragtning, hvilket af dem der frembyder de bedste Betingelser for, at den tilskadekomne sjæleligt kan komme saa uskadt ud over Ulykkestilfældets Følger som muligt. Jeg tænker herved paa nogle Foreteelser, der har vist sig i Tyskland som Følge af Rentesystemet. For at forstaa, hvorledes disse kan fremkomme, maa man erindre, hvordan de fleste Arbejderes Kaar er, at de som Regel er besiddelsesløse og alene henviste til at leve af, hvad de kan fortjene ved deres Hænders Gerning, at de som Følge heraf er udsatte for at stedes i den yderste Nød, naar de hjemsøges af Sygdom eller Arbejdsløshed. Under disse Omstændigheder er det let at tænke sig, hvilken overordentlig Betydning de tilskadekomne maa tillægge den faste — af de omtalte Forhold uafhængige — Indtægt, som Renten repræsenterer. Derfra den fra tysk Arbejderforsikringslitteratur saa velkendte »Kamp om Renten«, der ofte forbitres yderligere ved, at den tilskadekomne er stillet overfor en Arbejdsgiverorganisation, derfra Kampen for at beholde den, naar den en Gang er erhvervet. Selv i Tilfælde, hvor der ikke er Tale om Simulation eller Overdrivelse, kredser den tilskadekomnes Tanker stadig om den kære Rente. Han suggestionerer efterhaanden sig selv ind i den Forestilling, at hans Arbejdsevne er saa nedsat, at han ikke kan undvære Renten. Det Stød udefra, som ofte skal til, for at faa den tilskadekomne til at gøre et alvorligt Forsøg paa at genoptage Arbejdet og derigennem at komme ind paa den rette Vej til Opnaaelsen af den størst mulige Arbejdsdygtighed, udebliver. Tilsidst kan han blive drevet ind i helt sygelige Sindstilstande, Slaphed og Energiløshed. Hvor alvorligt dette Onde føles i Tyskland, fremgaar af, at der i et Fagblad (Aertzliche Sachverständigen-Zeitung 1906 Nr. 4 S. 82) fornylig fandtes en Artikkel med Overskriften: Er Forsikringslovene og deres Udvidelse

en Fare for Nationen? Det var Fænomener som de omtalte, der sigtedes til. Og i den tyske Rigsdags Møde den 13de December 1904 talte Statssekretær Posadowsky om psykologiske Fænomener, som tyder paa en Svaghed, en Mangel paa Evne hos adskillige Arbejdere til at samle deres endnu tilstedeværende Kræfter for at kæmpe for Tilværelsen, medens de i Stedet for sætter deres Lid til Renten.

Ved Kapitalsystemet efter dansk Ret kan man naturligvis ogsaa tale om »en Kamp om Erstatningen«, for saa vidt som den tilskadekomne vil søge at opnaa det mest mulige. Men her træffes Afgørelsen inden et Aar efter Ulykkestilfældet og er da som Regel endelig. Hermed er Erstatningsspørgsmaalet ude af Verden, og Muligheden for Opstaaelsen af sygelige Forestillinger som de ovenfor omtalte afskæres for Størstedelen. Den tilskadekomne faar, om han er bleven Invalid, en Pengesum en Gang for alle, som ikke kan beroves ham. Han maa nu staa paa egne Ben og selv se at udnytte sine Kræfter saa godt som muligt. Hans Tanker faar en anden Retning. Det kan iøvrigt tilføjes, at den Omstændighed, at Afgørelsen træffes af det neutrale Arbejderforsikrings-Raad, og at Sagen ikke som i Tyskland kan forfølges gennem flere Instanser, gør »Kampen« om Erstatningen langt mindre bitter og langvarig og derfor ogsaa mindre skadelig i sine Virkninger.

Jeg vil nu ikke haabe, at nogen af det foregaaende har faaet det Indtryk, at jeg mener, at Kapitaludbetaling under alle Omstændigheder er den bedste Form for Erstatning. Noget saadant har jeg ikke villet paastaa. Overfor Livets brogede Mangfoldighed slaar en enkelt Regel naturligvis ikke til. Der vil utvivlsomt kunne paavises mange Tilfælde, hvor det havde været heldigst, om den tilskadekomne havde faaet en Aarsrente. Men naar det drejer sig om Forsikring af mange Tusinde maa man paa Forhaand opgive Haabet om i hvert enkelt Tilfælde at kunne finde den Udbetalingsform, som her er den bedste. Man maa derfor vælge det System, der maa antages at være det heldigste for det største Antal, med andre Ord det relativt bedste System, og det maa da efter min Overbevisning blive Kapitalsystemet.

Her tales vel at mærke kun om Invalider og endda blot om dem, der kan ventes at ville kunne genoptage Arbejdet. Den rette Udbetalingsform til de omkommnes efterladte er et Problem for sig, som jeg ikke skal komme nærmere ind paa her. Jeg skal blot sige, at efter de Erfaringer, jeg har gjort, skulde jeg tro, at Renteudbetalingen her er den mest formaalstjenlige.

NOGLE HOVEDTRÆK AF DEN DANSKE INDUSTRIS UDVIKLING UNDER CHRISTIAN IX.

VED EDV. PH. MACKEPRANG.

Ved Christian IX's Tronbestigelse begyndte en ny og ukendt Tid for Danmarks Industri og Haandværk. Alle gamle Laugsformer var blevet kuldkastet af Næringsloven af 29. December 1857, hvis Bestemmelser skulde træde i Kraft fra 1862. Loven bestemmer, at den Haandværks- og Fabrikslaugene hidtil tilkommende udelukkende Ret til at udøve Haandværk og Fabrikdrift skal bortfalde, at Svendeprøver skal være frivillige, og at den tidligere skarpe Afgrænsning af de forskellige Haandværksfag skal ophæves. Saaledes kan nu flere nær beslægtede Virk-

somheder samles under eet Borgerskab, og enhver Haandværker har nu Tilladelse til »at forfærdige alle enkelte Dele af og udføre alt Arbejde ved de Genstande, hvilke han er berettiget til at afhænde som hele Fabrikater«. Og samtidig bortfaldt Købstædernes tidligere Eneret paa Haandværksdrift, kun med den Indskrænkning, at den Haandværksdrift, som man før Næringsloven ikke havde kunnet udøve paa Landet uden Bevilling, nu kun tillodes i een Mils Afstand fra nærmeste Købstad (Læbæltet).

Det var vanskelige Tider for Haandværkeren saaledes at springe lige ud i den fri Konkurrence, hvor det i mange Tilfælde mere kom an paa at være en dygtig Handelsmand end en dygtig Haandværker; og det var jo særlig den bratte Overgang, der var slem. I sin Betænkning angaaende Revision af Næringsloven siger den nedsatte Kommission blandt andet: »Iøvrigt er der næppe noget Land, hvor Overgangen fra det gamle til det ny System har været mere brat og mere radikal end hos os efter Loven af 29. December 1857«. Næringsfriheden gik nærmest udover Haandværket, derimod var Storindustrien ret tilfreds, begunstiget som den var fremfor Haandværket i flere Retninger, det kan saaledes anføres, at Fabrikanter, men ikke Haandværkere paa Landet maa have Udsalg i Købstæderne, at man kan faa Borgerskab samtidig baade paa Fabrikdrift og Handel, men ikke samtidig paa Haandværk og Handel, og at Læbælter ikke gjaldt for Fabrikdrift.

For Storindustriens Vedkommende spillede en anden samtidig Lov, nemlig Toldloven af 4. Juli 1863 en nok saa betydelig Rolle. Toldbeskyttelsen blev ganske vist paa de fleste Punkter formindsket ret betydeligt, idet man mere tog Hensyn til Finansernes end til Industriens Interesser, hvad der jo umiddelbart fremgaar af den høje Told, der blev paalagt Industriens Raa- og Hjælpestoffer som t. Ex. Tolden paa Jærn, Kul, Tømmer og Farvevarer, men samtidig opnaaede Industrien en betydelig Fordel, idet Toldloven paa Grund af Krigen i 1864 kun kom til at omfatte det egentlige Danmark og ikke som tidligere ogsaa Slesvig og Holsten. Den danske Industri slap saaledes for Holstens Konkurrence, hvad der gav Anledning til Oprettelsen af en Mængde nye Fabrikker i Danmark i Aarene efter 1864; mange Fabrikker som Bomuldsvæverier og Tobaksfabrikker blev ligefrem flyttede fra Holsten til Danmark.

Paa det nye økonomiske Grundlag skabt af de to nævnte Love: Næringsloven og Toldloven udviklede den danske Industri og det danske Haandværk sig nu i Chr. IX's 40aarige Regeringstid.

I 1863 levede omtrent 435,000 af Danmarks Indbyggere af Industri og Haandværk, i 1906 omtrent 730,000; Danmarks »industrielle Indbyggere« er saaledes i det forløbne Tidsrum voxet med henimod 300,000 Personer. Tilvæxten har her været langt større end i Befolkningen som Helhed, saa at den Del af Danmarks Befolkning, der lever af Industri og Haandværk, nu udgør en langt større Procentdel af Befolkningen end tidligere:

1870:	25,8 %
1880:	26.0 %
1890:	27,9 %
1901:	29,5 %

Ved Slutningen af Chr. IX's Regeringstid levede altsaa paa lidt nær $^1/_3$ af Danmarks Indbyggere af Industri og Haandværk. Det er et Tal, der paa det betydeligste modbeviser Udtalelser om, at Industri ikke hører hjemme i Danmark; til Sammenligning kan tjene, at den industrielle Befolkning taget i Forhold til hele Befolkningen er mindre i Sverig og Norge, i Østrig og Ungarn og i Nordamerikas forenede Stater, Lande som man ellers betegner som ret betydelige Industrilande.

Hvad er nu Grunden til, at Industrien saaledes spiller en større og større Rolle? Grunden maa søges i selve Samfundsudviklingen, der kræver en stedse mere gen-

nemført Arbejdsdeling i Forbindelse med en langt mere almindelig Benyttelse af Maskiner.

Tidligere og endnu ret almindeligt i Slutningen af 60'erne blev en Mængde Erhverv udøvet i Forbindelse med og som en Del af Landbruget. Man slagtede selv sine Kreaturer, saltede selv sit Kød, bagte selv sit Brød og bryggede selv sit Øl; man forfærdigede desuden selv sine Redskaber baade Landbrugsredskaberne og Kokkenredskaberne, og det hvad enten det var Smede- eller Snedkerarbejde, man var sin egen Teglbrænder og byggede ofte sine egne Huse; man spandt selv sin Uld, vævede selv sit Klæde og syede selv sit Tøj; man kogte sin Sæbe og støbte selv sine Lys. I Begyndelsen af Chr. IX's Regering herskede endnu ude paa Landet det, man med et teknisk Ord kalder den afsluttende Husokonomi, Landmanden var sig selv nok, han behovede hverken Bageren, Slagteren, Smeden, Snedkeren eller Mureren i noget stort Omfang. Nu til Dags er det anderledes, Landmanden giver sig sjældent af med Industri, han har nok i sit Landbrug. Alle de nævnte Erhverv er derfor ogsaa gennemgaaende i stærk Vækst. Paa den anden Side er dog enkelte Erhverv, der hviler paa en delvis gennemført afsluttet Husøkonomi, ved at forsvinde, som saadan kan nævnes Vævning og Farvning. Saalænge Landmanden selv spandt sin Uld, saa længe var der Brug for Væveren og Farveren, i Nutiden hvor Landmanden køber sit Klæde, er der ingen Brug for de to Slags Haandværk, og købes endog en hel færdigsyet Klædning, er ogsaa Landsbyskrædderen paa Retur.

En anden Grund til Industriens Fremvæxt er, at Landbruget i stedse højere Grad benytter sig af Maskiner: det være Mejemaskiner, Damptærskeværk eller Centrifuger, hvorved der paa alle Omraader spares Arbejdskraft, der fra Landbruget ret naturligt søger til Byerne til Industrien, hvor de i Stedet for at meje og tærske, nu omend i overført Betydning fabrikerer Mejemaskiner og Damptærskeværker.

Samtidig med at det Antal Personer, der lever af og sysselsætter sig med Industri og Haandværk, er forøget, er der foregaaet en Forskydning indenfor Industrien i Retning af Stordrift. Folketællingerne oplyser saaledes, at flere og flere af Industriens »Forsørgere« d. v. s. Erhvervsudovere er blevet Medhjælpere eller Arbejdere, og forholdsvis færre og færre er Hovedpersoner d. v. s. Mestre eller Fabrikanter. Ser man saaledes paa de 5 sidste Folketællinger, faar man følgende Antal:

	Mestre og Fabrikanter	Arbejdere
1860	85,352	43,727
1870	88 575	50,393
1880	91,041	70,202
1890	101,994	99,903
1901	103,864	165,705

I 1860 havde i Gennemsnit kun hver anden Mester en Svend, i 1901 har i Gennemsnit hver Mester mellem 1 og 2 Svende. Disse Tal giver dog ikke noget klart Billede af Udviklingens Omfang. Efterfølgende Tal udviser utvivlsomt langt bedre Stordriftens Fremmarch. Efter en — forøvrigt ikke videre god — Industritælling i 1871—72 var der den Gang ialt ca. 900 Fabrikker i Danmark med over 5 Arbejdere i hver og med omkring 30,000 Arbejdere tilsammen, i 1897 var der ca. 5000 Fabrikker med over 5 Arbejdere i hver og med omkring 120,000 Arbejdere tilsammen. Vi ser altsaa, at Stordriften er voxet til det 4 à 5 dobbelte i Antal og Arbejdsstyrke, men vi ser ogsaa, at samtidig med, at der er kommet ca. 4000 nye Fabrikanter, er der kommet 90,000 nye Arbejdere. En tilsvarende Stigning faar man, naar man ser paa Dampkraftens Tilvæxt; i 1880 var der 720 industrielle Virksomheder med Dampmaskiner paa 9561 Hestekraft, i 1897 var der foruden Mejerierne 3489 industrielle Virksomheder med Dampmaskiner paa 47,392 Hestekraft.

Denne uhyre Udvidelse af Storindustrien er foruden af Opfindelserne dels

blevet begunstiget af Kreditens Udvikling, dels af Kommunikationsmidlernes Forbedring.

Kreditøkonomien har muliggjort eller lettet Koncentreringen af Kapital i enkelte Virksomheder. Et Exempel herpaa har man i det stadigt tiltagende Antal industrielle Aktieselskaber. I 1884 var der kun 55 Aktieselskaber af industriel Natur med en samlet Kapital af henved 50 Mill. Kroner, og af disse 55 Selskaber var endog kun 1 oprettet før 1870, et Bevis paa i hvor høj Grad de industrielle Aktieselskaber tilhører de sidste 40 Aar. I 1905 fandtes 711 industrielle Aktieselskaber med en samlet Kapital af 166 Mill. Kroner. Tallene viser os, at samtidig med, at Aktieselskaberne bliver hyppigere, svinder de noget ind i Størrelse: i 1884 var den gennemsnitlige Aktiekapital ca. 1 Mill. Kr., i 1905 kun $^1/_4$ Mill. Kr. Det bør dog nævnes, at der i 1905 var 31 industrielle Aktieselskaber med en Kapital af mellem 1 og 5 Millioner Kroner, 3 med en Kapital mellem 5 og 10 og en med 10 Millioner Kroner *).

Ved Kommunikationsmidlernes Forbedring tænkes særlig paa Jernbanernes Opkomst; i 1865 var der her i Danmark ikke en Gang 50 Mil Jernbanelinie, i 1905 var der 426 Mil. I 1866 blev der ialt befordret knap 2 Millioner Rejsende og $3^1/_2$ Million Centner Fragtgods, i 1905 blev der befordret 23 Millioner Rejsende og over 100 Millioner Centner Fragtgods.

Et nærmere Overblik over Tilvæxten i den egentlige Storindustri, vil man maaske bedst faa ved at betragte efterfølgende Tabel over de meget store industrielle Virksomheder med over 50 Mand i de to Aar 1872 og 1897:

*) Udviklingen har igen medført Sammenslutninger og Sammensmeltninger af flere enkelte Virksomheder indenfor samme Fag, saaledes »de danske Cikoriefabrikker«, »de danske Spritfabrikker«, »de forenede Papirfabrikker«, »de forenede Bryggerier« o. s. v.

		Antal industrielle Virksomheder med		
		fra 50 til 100 Arbejdere	over 100 Arbejdere	ialt over 50 Arbejdere
København	1872	27	29	56
	1897	76	51	127
Købstæderne	1872	23	14	37
	1897	75	52	127
Landdistrikterne	1872	17	11	28
	1897	47	30	77
Hele Landet	1872	67	54	121
	1897	198	133	331

For hele Landet under et er de store Virksomheders Antal paa lidt nær 3-doblet fra 121 i 1872 til 331 i 1897; Udviklingen har tilsyneladende været lidt raskere i Købstæderne (hvorunder Frederiksberg er regnet) og Landdistrikterne end i København, men her var Udviklingen i Retning af Storindustri jo allerede ret fremskreden i 1872. Forøvrigt synes efter Erfaringerne fra København den her nævnte Stigning fra 1872 til 1897 først at have fundet Sted i større Omfang efter 1882; medtages nemlig Tallene fra den i 1882 af Københavns Kommune afholdte Industritælling, faas:

	Antal industrielle Virksomheder i København med		
	fra 50 til 100 Arbejdere	over 100 Arbejdere	ialt over 50 Arbejdere
1872....	27	29	56
1882....	30	31	61
1897....	76	51	127

De her nævnte Storbedrifter i København tilhører ret forskellige Industrigrene, der i den forløbne Tid har været undergivne skiftende Kaar. Blandt Virksomhederne med over 100 Arbejdere fandtes i København i 1872 5 Jernstøberier, i 1882 10 og i 1897 12, vi har altsaa her en stærk Forøgelse af de store Jernstøberier fra 1872 til 1882; i Textilindustrien var der ingen større Virksomheder med over 100 Arbejdere i 1872 til 1882, men til Gengæld findes i 1897 7, omvendt svinder de store Handskefabrikker ind fra 6 i 1872 til 1 i

1882 og 1897. Tobaksfabrikkernes Antal er omtrent konstant, henholdsvis 5, 5 og 6 i de tre betragtede Aar.

Medens den egentlige Storindustri saaledes er mange Gange fordoblet i Chr. IX's Regeringstid, har Haandværket delvis som Følge heraf været undergivet andre Udviklingslove. Man maa dog her erindre, at Stordriftens Opkomst i mange Tilfælde ikke kan have været Anledning til daarlige Tider for Haandværkerne, da Stordriften enten ofte har kastet sig over Virksomheder, som tidligere hørte hjemme i Husindustrien og ikke eller sjældent hos Haandværkere, som Exempler herpaa kan nævnes Strompestrikning, Sæbekogning og Lysestøbning, eller ogsaa har kastet sig over Virksomheder, som tidligere slet ikke fandtes, f. Eks. Sukkerfabrikationen.

Betragter man efter Folketællingerne 1860, 1890 og 1901 Antallet af Haandværksmestre i 1860, 1890 og 1901, vil man se en ret forskellig Udvikling i de enkelte Fag.

Faget	Antallet af Haandværksmestre 1860	1890	1901
Bagere	987	2160	2643
Barberere	238	510	1164
Billedskærere	72	93	131
Blikkenslagere	336	799	842
Bogbindere	225	398	465
Bundtmagere	165	216	170
Bødkere	1662	1537	1178
Børstenbindere	84	223	275
Farvere	369	374	249
Garvere	363	324	217
Gas- og Vandmestre	19	63	94
Gørtlere	121	138	93
Glarmestre	348	346	444
Guldsmede	374	320	337
Handskemagere	177	175	131
Hattemagere	229	143	125
Hjulmænd	2667	1436	1847
Kobbersmede	186	137	70
Kunstdrejere	478	?	240
Kurvemagere	274	396	344
Malere	1000	2216	2774
Murere	3498	5790	5304
Møllere	1570	2611	2067
Pottemagere	292	229	120
Rebslagere	483	479	324
Rokkedrejere	276	?	413
Sadelmagere	1159	1710	1904
Sejlmagere	60	92	111
Skibsbyggere	354	510	296
Skomagere	5500	7389	7198
Skræddere	6396	5684	5012
Slagtere	1476	3000	3662
Smede	6323	7084	5939
Snedkere	4588	4999	4914
Stenhuggere	950	1738	733
Teglbrændere	384	415	285
Tobaksfabrikanter	256	449	415
Træskomagere	3868	4009	3474
Tømrere	5356	6145	4672
Urmagere	619	1064	1169
Vævere	9909	5551	4433

I de betragtede 41 Haandværk er Mestrenes Antal fra 1860 til 1901 foroget for de 21 Fags Vedkommende, medens Mestrenes Antal er gaaet tilbage i de øvrige 20.

De Fag, der særlig er gaaet frem, er ret naturligt saadanne, hvor Fabrikindustrien kun spiller en underordnet Rolle, eller hvor der i det Hele ikke kan være Tale om Fabrikindustri, altsaa i Bygningsfagene (Malerne, Murerne, Snedkerne, Gas- og Vandmestrene og Blikkenslagerne) samt i Fagene: Barberere, Bagere og Slagtere. Naar enkelte Fag viser en Fremgang fra 1860 til 1901, saa er dette dog ikke noget Tegn paa, at der vedvarende er en stadig Fremgang. Skomagermestrenes Antal er ganske vist steget fra 5500 i 1860 til 7198 i 1901, men i 1890 var Antallet 7389, saa der har været Nedgang fra 1890 til 1901. Det samme er f. Ex. Tilfældet med Møllerne, Kurvemagerne, Bundtmagerne og Tobaksspinderne.

De Fag, der er gaaet særlig tilbage, er paa den anden Side Fag, hvor Stordriften har vundet Fremgang, saaledes i Handskemagerfaget, i Hattemagerfaget, i Textilfaget, i Garverfaget o. s. v. De Fag, hvori Mestres Antal i de 40 Aar er gaaet ned til under Halvdelen, er Kunstdrejerne, Væverne, Pottemagerne og Kobbersmedene. Her gælder noget lignende som ovenfor sagt, at Bevægelsen ikke behøver at have været ensartet i hele Perioden 1860—1901, saaledes er Smedene, Træskomagerne, Tømrerne, Gørtlerne og Teglbrænderne først i Tilbagegang efter 1890.

Selv om der saaledes er en stadig Tilbagegang for mange Fags Vedkommende med Hensyn til Mestrenes Antal, saa er Fagets Svendeantal, netop fordi Faget

saa delvis er gaaet over til den egentlige Storindustri, gennemgaaende stadig voxet. Kun ganske enkelte Fag viser Nedgang i Svendeantallet, nemlig Kunstdrejerfaget, hvor Svendene er gaaet ned fra 393 i 1860 til 284 i 1901, og i Rebslagerfaget med en ubetydelig Nedgang fra 502 Svende til 498, men da Mestrene i begge Fag er gaaet endnu mere ned, er Antallet af Svende pr. Mestre dog voxet. I to andre Fag er Svendeantallet kun tiltaget yderst lidt, Kobbersmedesvendene er voxet fra 188 til 215, Pottemagersvendene fra 134 til 147.

Med Hensyn til kvindelige Arbejdere, saa var deres Antal meget ringe i 1860, vi havde den Gang ialt kun 409 Kvinder, der angiver Vævning som særligt Erhverv, 164 Kvinder var sysselsat i Handskemagerfaget, 85 i Skrædderfaget, 58 i Skomagerfaget, 37 ved Cigarrulning og 27 hos Bundtmagerne. I Nutiden udgør Kvinderne et langt betydeligt Antal i ovennævnte Fag, saaledes er der 2500 Væversker, ca. 2000 Tobaksarbejdere, ca. 400 sysselsatte ved Handskemagerfaget og ca. 700 ved Skomager- og Skrædderfaget; desuden begynder andre Fag at benytte kvindelig Arbejdskraft, vi har saaledes 151 kvindelige Hattemagere (Halvdelen af Svendeantallet), 330 kvindelige Bogbindere ($^1/_4$ af Svendeantallet), 61 kvindelige Børstenbindere ($^1/_5$ af Svendeanlallet), 40 kvindelige Kurvemagere (ca. $^1/_5$ af Svendeantallet) o. s. v. Hertil kommer, at den moderne Storindustri, der ofte ikke fordrer nogen særlig Faguddannelse, i høj Grad har givet Kvinderne Anledning til at deltage i Erhvervet. Ifølge Folketællingerne var der paa de forskellige Tidspunkter følgende Antal mandlige og kvindelige Medhjælpere i Industrien:

	Mænd	Kvinder
1860	42281	1446
1870	48362	2031
1880	58663	11539
1890	84756	14947
1901	134433	31272

Fra kun at udgøre 3 % af de mandlige Arbejderes Antal, udgør Kvinderne nu næsten 25 %.

Den Fremgang, der ovenfor er paavist i de sidste 40 Aar, har naturligvis sat sit Spor i saavel Mestrenes og Fabrikanternes som Svendenes og Arbejdsmændenes Indtægter.

For Mestrenes og Fabrikanternes Vedkommende har vi for København følgende Oplysning over deres aarlige Indtægter i 1863 og 1903:

Aarlig Indtægt i Kroner	Antal Mestre og Fabrikanter med sidestaaende Indtægter	
	1863	1903
800— 1,000	1053	557
1,000— 2,000	1563	3971
2,000— 6,000	913	2046
6,000—10,000	128	355
10,000—20,000	51	293
20,000—50,000	9	136
over 50,000	4	31
Ialt	3721	7389

Gaar man ud fra, at der i begge Aarene var et ligestort Antal, nemlig 1000 Personer, faar vi

Aarlig Indtægt i Kroner	Fordelingen af 1000 Mestre og Fabrikanter med sidestaaende Indtægter	
	1863	1903
800— 1,000	283	76
1,000— 2,000	420	537
2,000— 6,000	245	277
6.000—10,000	34	48
10,000—50,000	14	40
20,000—50,000	3	18
over 50,000	1	4
Ialt	1000	1000

Ovenstaaende Tal viser en stigende Indtægt. Medens i 1863 over $^1/_4$ af Mestrene havde under 1000 Kroner i aarlig Indtægt, er det i 1903 kun Tilfældet med knap $^1/_{12}$, og medens i 1863 kun 5 % havde over 6000 Kroner, er det nu Tilfældet med over 10 %. I Gennemsnit var Indtægten i 1863, naar man ser bort fra de ikke skatteansatte, godt 2000 Kr., i 1903 var Indtægten godt 3000 Kroner, altsaa en Stigning af ca. 50 %.

En lignende Stigning har fundet Sted for Svendene og Arbejdsmændene. For hele Landet under eet var Daglønnen i 1872 og 1899 følgende:

Daglon	Antal Arbejdere med sidestaaende Daglon absolut		fordelt paa 1000	
	1872	1899	1872	1899
under 1 Kr.	531		9	0
1,00—1,50 -	7107	281	119	4
1,50—2,00 -	20474	879	344	11
2,00—2,50	12113	2705	204	33
2,50—3,00 -	8824	17090	148	211
3,00—3,50 -	3103	25128	52	310
3,50—4,00 -	6879	15335	116	190
4,00—5,00 -	170	10128	3	125
over 5,00 -	296	9399	5	116
	59497	80945	1000	1000

Medens i 1872 næsten Halvdelen af samtlige Arbejdere havde 2 Kr. eller derunder i Daglon, saa havde i 1899 kun 2 % under 2 Kr., og omvendt medens i 1899 næsten $^1/_4$ af Arbejderne havde 4 Kroner eller derover i Dagløn, saa havde i 1872 ikke 1 af 100 denne Lon.

Hertil kommer en samtidig Nedgang i Arbejdstiden fra

11,4 Timer i 1872 til
10,6 Timer i 1884 og til
10,1 Timer i 1899.

I Slutningen af 60'erne og i Begyndelsen af 70'erne strakte Arbejdstiden i de mindre Byer sig fra 5 Morgen til 8 Aften med 2 eller 4 Timers Spise- og Hviletid, der existerede altsaa den Gang en Nettoarbejdsdag af ca. 12 Timer, og det vel baade for Mestre og Svende. Til Grund for den lange Arbejdstid virkede ogsaa den Omstændighed, at Svend og Lærling fik saavel Kost som Logis hos Mesteren. Kosten og Logiet samt en Ugelon af en »Specie«, 4 Kroner var den sædvanlige Lon. I Nutiden er Kost- og Logisystemet helt afskaffet i de fleste Fag, »Specien« er mange Gange fordoblet, og Arbejdstiden formindsket.

I de storre Byer særlig i Kobenhavn var Forholdene i 60'ernes Slutning lidt mindre patriarkalske, men ogsaa her er der foregaaet betydelige Ændringer. I 1872 fandtes den laveste Daglon blandt Væverne med 1,85 Kr., blandt Skomagerne med 2,23 Kr. og blandt Farverne med 2,31 Kr.; de bedst lønnede var Bundtmagerne og Hattemagerne med 3,58 Kr. og Sejl-, Flag- og Compasmagerne med 3,27. I 1904 findes de laveste Lønsatser blandt Kurvemagerne med 3,33 Kr. og Rebslagerne med 3,50 Kr., de højeste blandt Snedkerne med 5 Kr. I den forløbne Tid har Lønstigningen været stærkest blandt Væverne med 1,81 Kr. og mindst blandt Kurvemagerne med 0,81 Kr.

Samtidig er der sket en delvis Ændring i Lønningsmaaden, idet Akkordbetaling nu spiller en mere og mere fremtrædende Rolle, medens Timelon og Ugelønsbetaling bliver noget sjældnere. Nedgangen i Arbejdstiden er i Almindelighed sket paa den Maade, at en hel Times Nedgang i Bruttoarbejdstiden egentlig kun er $^1/_2$ Times Nedgang i Nettoarbejdstiden, idet man samtidig formindsker Spise- og Hvilepauserne med $^1/_2$ Time.

Ved Laugene faldt hele den Aarhundrede gamle Organisation i Haandværket; i Stedet herfor har Tiden bragt en Række andre og nye Foreninger, ti Organisation maa dertil. Allerede før 1857 sporer vi saadanne nye Organisationsbestræbelser ved de Haandværks- og Industriforeninger, der oprettes rundt om i Landet; i Kobenhavn stiftes Industriforeningen 1838 og Haandværkerforeningen i 1840.

I lang Tid arbejdede nu de enkelte Foreninger hver for sig for Anlæg af tekniske Skoler, for Lærlingeuddannelsen, for Alderdomshjem o. l., men Trangen til Samarbejde blev til sidst saa stor, at man i 1879 fik dannet »Fællesrepæsentationen for dansk Industri og Haandværk«, der siden med Glans har røgtet sit Hverv som Industriens og Haandværkets Repræsentant udadtil baade overfor den offentlige Mening og overfor Regering og Rigsdag.

Men der manglede endnu en Arbejdsgiverforening i Lighed med Arbejdernes Fagforeninger. Ude i Provinserne havde Haandværkerne allerede længe dannet Centralforeninger i forskellige Fag for at varetage deres Fags Interesser overfor Arbejderne. Da samtlige Centralforeninger

var Medlemmer af Fællesrepræsentationen, blev der ret naturligt af denne i 1896 nedsat et Udvalg for at undersøge Mulighederne af en Arbejdsgiverorganisation. Allerede samtidig havde de københavnske Bygningssnedkere sluttet sig sammen og dannet »Arbejdsgiverforeningen af 1896«. Forhandlingerne mellem denne Forening og Fællesrepræsentationens Udvalg førte endelig i 1898 til Dannelsen af »Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening«.

Fællesrepræsentationen omfattede i 1879: 69 Foreninger med 20,111 Medlemmer, i 1906: 261 Foreninger med 46,702 Medlemmer.

Arbejderne begyndte allerede at organisere sig i 1871, i hvilket Aar vi har de første 3 Fagforeninger, der i 1872—77 blev efterfulgt af 28 andre med ca. 3000 Medlemmer. Efter en Standsning i Bevægelsen i de daarlige Aar i Slutningen af 70'erne er der stadigt blevet oprettet nye Fagforeninger, saaledes at der i 1904 var ca. 1150 Fagforeninger med 90,000 Arbejdere.

Samtidig med at Industriens to Parter saaledes har organiseret sig, er det kommet til talrige Kampe. I 1881—90 skal der foruden en Del mindre Arbejdsstandsninger i Provinserne have været ca. 200 Arbejdsstandsninger, der omfattede ca. 8000 Arbejdere, og hvortil der af Fagforeningerne blev udbetalt henimod $^3/_4$ Million Kroner. I 1891—99 er der af Fagforeningerne udbetalt en Understøttelse ved Arbejdsstandsninger af ca. 4 Millioner Kroner, hvoraf dog de $2^3/_4$ Million falder paa den store Lockout i 1899. I 1900—04 har vi ca. 350 Arbejdsstandsninger, der omfatter ca. 18,000 Arbejdere.

De to Love Næringsloven og Toldloven har dannet det legale Grundlag for Industriens og Haandværkets Udvikling under Chr. IX. I de 40 Aar er der dog naturligvis paa flere Omraader kommet nye Love, som paa det aller intimeste berører Industri og Haandværk. I det følgende skal man nævne de vigtigste af disse Love.

Den 23. Maj 1873 kom Loven om Børns og unge Menneskers Arbejde i Fabrikker. Børnenes Arbejdstid bliver her reguleret, saaledes at Børn under 10 Aar slet ikke maa anvendes, at Børn fra 10—14 Aar ikke maa arbejde mere end $6^1/_2$ Time (inkl. $^1/_2$ Times Pavse) og unge Mennesker paa 14—18 Aar ikke over 12 Timer (inkl. 2 Timers Pavse) daglig. Disse Bestemmelser blev yderligere skærpet ved Fabrikloven af 11. April 1901, hvor f. Ex. nu Arbejde af Børn under 12 Aar helt forbydes, og samtidig bestemmes, at Kvinder ikke maa arbejde 4 Uger efter deres Nedkomst. Forskellen mellem den ny og gamle Lov var dog først og fremmest den, at den ny kom til at omfatte en Del flere Virksomheder end den gamle, og at Kontrollen med Lovens Gennemførelse blev mere effektiv.

En Lov af 12. April 1889 om Forhindring af Ulykkestilfælde ved Maskiner regulerer navnlig Børns Arbejde ved disse.

Medens de nævnte Lovbestemmelser nok giver Anledning til en Del Fortrædelighed og Arbejde for de industridrivende, saa er der dog næppe Tale om, at Industrien af den Grund arbejder dyrere end den ellers vilde. En positiv aarlig Udgift er derimod blevet paalagt Industrien ved Loven om Arbejdernes Forsikring mod Ulykkestilfælde af 7. Januar 1898, der giver de forulykkede Arbejdere Krav paa en ret betydelig Erstatning. Det aarlige Beløb, som denne Forsikring koster Industrien beløber sig til ca. 1 Million Kroner, men det er 1 Million, der er vel anvendt.

En anden særlig for Haandværket vigtig Lov er Lærlingeloven af 30. Marts 1889, der under visse Betingelser kræver Oprettelsen af en skriftlig Lærlingekontrakt, hvori det gensidige Forhold ordnes, dog indenfor visse af Loven fastsatte Grænser.

Af andre Love kan endnu nævnes følgende 3 Love, der dog mere i det ydre berører Industri og Haandværk, nemlig

Patentloven af 1894, Varemærkeloven af 1890, Firmaloven af 1889 og Mønsterbeskyttelsesloven af 1905.

Endelig bor man ikke glemme Finanslovens aarlige tilbagevendende Understøttelse til Industri og Haandværk; fra et ganske lille Belob af omkring 10,000 Kroner i Slutningen af 60'erne, steg det stadigt, saa det i Slutningen af Chr. IX's Regering er oppe paa næsten 400,000 Kroner, der dels gaar til tekniske Skoler og andre Institutioner, der beskæftiger sig med Haandværkerne Uddannelse, dels til Rejseunderstøttelser til Haandværkere.

MINDRE MEDDELELSER.

UDSTILLINGEN I DRESDEN i Sommer, der officielt forte Navnet »Die dritte deutsche Kunstgewerbeausstellung in Dresden«, og som lukkedes den 31. Oktober, har vel nok været det forlobne Aars storste og betydningsfuldeste Begivenhed paa det arkitektoniske og kunstindustrielle Omraade i Tyskland. Den samlede saa at sige i én Sum hele den stærke moderne Bevægelse, der for Tiden raader i dette Land, og forte den frem til Beskuelse paa en særlig interessant Maade, idet der skabtes en Række af »Einzelbauten«, som baade gennem deres Arkitektur og indre Udstyrelse skulde være Udtrykket for de paagældende Kontorers eller Institutioners eller Værksteders Udvikling og Standpunkt. Udstillingen har da ogsaa vakt den mest levende Interesse, og de tyske Kunsttidsskrifter have hele Sommeren og saa at sige lige til nu levet paa den. Interessen viser sig ogsaa i det stærke Besog, Udstillingen har været Genstand for. Det oplyses nu, at selv naar man regner, at de 29,000 Abonnenter hver kun har besogt Udstillingen en eneste Gang, har denne dog havt et Besog af omtrent en halv Million Mennesker. Et andet Sporgsmaal, som staar i Forbindelse hermed, var, hvorledes Udstillingen vilde stille sig, naar det okonomiske Resultat opgjordes; man vidste, at Udgifterne havde været meget store; de ere nu opgjorte — for Udstillingsforetagendets eget Vedkommende — til 755,000 Mark. Det viser sig imidlertid, at det okonomiske Resultat ogsaa er i hoj Grad tilfredsstillende, langt bedre end man havde haabet og ventet. Besoget har indbragt 450,000 Mark, Pladsleje 90,000 Mark, Lotteriet 56,000 Mark, Kataloger, Garderobe, Provisioner m. m. 79,000 Mark. Man vil derfor kun for et mindre Belobs Vedkommende behove at ty til de af den sachsiske Regering og Byen Dresden ydede Garantibelob.

I ANLEDNING AF KLINTS UDSTILLING I KUNSTINDUSTRIMUSEET.

AF BILLEDHUGGER THOMAS BÆRENTZEN, MEDLEM AF »SELSKABET FOR DEKORATIV KUNST«.

»Anvendt Kunst« er Løsenet for den nye Bevægelse, som i den sidste Snes Aar har begyndt sin Sejrsgang over Verden og paa ny sprængt Malerirammens og Statuesoklens snævre Skranker for Kunstens Begreb. Kunsten paa Gader og Stræder, Kunsten i Hjemmene, i det daglige Livs Brugsgjenstande, Skjønhed i alt, hvad Menneskehaand danner — hvilken Uendelighed af Impulser og Opgaver ligger ikke heri for den kunstneriske, skabende Fantasi!

Løsenet er nyt, og dog saa gammelt som selve Kulturen.

Det gaar, som en rød Traad, fra Urfolkenes Urner og Vaaben, gjennem Pompejis Amphoraer og Broncehusgeraad, til Middelalderens og Renaissancens mangfoldige Udformning af saa at sige alt, hvad Livet brugte. Her i Landet finde vi det, saa skjønt udviklet som nogensteds, i Lurerne, Drikkehornene og alle de øvrige, vidunderlige Metalsager paa oldnordisk Musæum; vi kan følge det gjennem Tiderne, under stadige Impulser sydfra, men dog med Bibeholdelse af vort eget, nordiske Naturel. Saa langt er Skjønhedstrangen naaet ud i Befolkningen, at nogle af de smukkeste og ejendommeligste Fortidsminder, vi ejer, knytter sig til Smaakaarsfolkenes og Bøndernes Liv. Hver Tid havde sin Form, men Overgangen skete jævnt, næsten umærkeligt, og gjennem Aarhundreder har Traditionen bygget sig op, som vi beundrer i Folkemusæets Bondestueinterieurer, hvor alt, ligefra Bilæggerovnen og Dragkisten, med dens hjemmevævede Indhold, til det fordringsløse Mangletræ, vidner om den bevidste Stræben efter at forene Skjønhedens Krav med det praktiske Brugs Fordringer.

Røgelsekrukke udført hos Eifrig, Valby, Piedestal udført af Carstens & Kjær, efter Tegning af P. V. J. Klint.

Bruddet med Traditionen kom, her i Landet som overalt, da Opfindelserne og de tekniske Fremskridt som en Flodbølge skyllede det gamle overende og, i Løbet af et kort Tidsrum, omskabte Verden fra det, den var, til den ny, vi kjender. Uanede Muligheder vare aabnede, nye Værdier skabte, da Maskinerne satte deres rastløst klaprende Jærnhænder i Gang; men der var ikke mere

Klædeskab, udfort af H. P. & L. Larsen,
efter Tegning af P. V. J. Klint.

Brug for Landsbyhaandværkerens beskedne Kunstnersnille, og der var ingen Grund mere for Husmoderen til at sidde ved Væven. Konkurrencen var bleven haard, og Tiden kostbar. Rationel Fabriksdrift og Masseproduktion maatte blive Losenet paa de fleste industrielle Omraader; hertil kom Billigheden, og, i Halen paa den, Imitationen.

For forste Gang var Skjønhedens Krav og de praktiske Fordringer blevne hinanden modstridende Magter, og som den svagere Part maatte Skjonheden vige for de nye, maskinsvejfede Profiler. En Stol var en Stol, og en Kakkelovn var en Kakkelovnen; opfyldte de blot deres praktiske Bestemmelse paa fyldestgjørende Maade, hvad gjorde det da for den nye, travle Tid, om Stolen var uskjøn og stillos, og Kakkelovnen var en af disse hæslige, halvforniklede Tromler, vi endnu, som Regel, ser i vore Stuer. Der dannede sig en ny Tradition, gaaende ud paa, at Skjønhed var noget overflodigt og kostbart, som ikke horte hjemme i det daglige Liv. Og samtidig bevirkede det ved Fotografien tilvejebragte overfladiske Kjendskab til alle Tiders og Landes Produktion et Anarki af Stilsammenblanding og misforstaaet Benyttelse af alt, mellem Himmel og Jord.

Det siger sig selv, at en ny og mægtig Bevægelse ikke bryder sin Bane, uden at jo noget skal gaa i Skuddermudder derved; dette byder Udviklingens Lov. Ved den store og betydningsfulde Omdannelse af Livet i det nittende Aarhundredes anden Halvdel gik den ældgamle, faste, kunstindustrielle Tradition tabt, og forst de seneste Aar ere blevne Vidne til en ihær-

dig og forstaaende Bestræbelse for paany at knytte den afbrudte Traad.

Efterat Menneskehedens Begejstring over sin nye Kraftudfoldelse havde faaet Tid til at sætte sig; efterat det nye var bleven tilvant, og Tilværelsen havde fundet sine Folder under de forandrede Forhold, maatte Reaktionen komme, og den meldte sig som en Følelse af, at den umaadelige tilstede for en endnu højere Kultur af Hjemmenes og det daglige Livs Kunst, end de ældre Tider, med deres primitive Hjælpemidler, formaaede at frembringe. Kunstnerne have følt deres Kald til at tage Del i den nye Bevægelse, som gaar ud paa at genindsætte Skjønheden i dens Rettigheder i Hjemmene, og et interesseret, gjensidig forstaaende Samarbejde mellem

Møbler i Birketræ, udførte af Carstens & Kjær.
Puderne efter Tegning af Maler Einer Nielsen, udført af Frk. From.

Udvikling af det praktiske Liv næsten var bleven ved at tage Pippet fra Livet selv. Sansen vaagnede paany for vore Forfædres noble, reserverede Interieurkunst, denne uforlignelige Ramme om en Tilværelse, for hvilken Virksomheden udadtil var Midlet, ikke Maalet. Og hertil er kommen Forstaaelsen af, at vor Tids uhyre, tekniske og hygiejniske Fremskridt, saa langt fra at maatte være til Hinder for Skjønhedens Ret, tværtimod, naar Øjet først er opladt derfor, kunne yde deres værdifulde Plus, saaledes at Muligheden i Virkeligheden er Haandværkere og Kunstnere har, i saa Henseende, allerede frembragt de smukkeste Resultater.

Af de danske Kunstnere, som i vor Tid have kastet sig over den anvendte Kunsts betydningsfulde Opgave, er Jensen Klint en af de allermest fremragende, saaledes som det tilfulde viste sig ved den af Kunstindustrimusæet og Selskabet for dekorativ Kunst, i afvigte Efteraar afholdte Udstilling af hans Arbejder.

En saadan omfattende Udstilling af en

enkelt Kunstners Værker er ofte en risikabel Sag, som det ikke er enhver givet at slippe helskindet fra. Faren for trættende Ensformighed ligger betænkeligt nær. Delinkventen er til Ransagning paa alle Kanter; og har han nogen Skavanker og Manér, eller Tilbøjelighed til at gaa udenom Vanskelighederne, da vé ham; thi hvad der kan undgaa Opmærksomheden ved det enkelte Arbejdes Beskuelse, paa en almindelig Udstilling, skal nok blive opdaget her, hvor det hele er samlet, for gjensidig at belyse og kritisere hinanden. Medens det enkelte Kunstværk viser udover sig selv, vil det kun altfor ofte, ved den samlede Fremvisning, netop være Begrændsningen, som falder mest i Øjnene og slaas stærkest fast. Navnlig maa dette naturligvis gælde paa det dekorative Omraade, hvor der stilles Fordringer til Alsidighed og til, paa én Gang Bevægelighed og Beherskethed i Fantasien, som i ingen anden Kunstart, saa meget mere som vor Tids Kunstnere, med deres unge og for Størstedelen selvlærte Virksomhed i Kunstindustrien, endnu ikke ere uden Famlen, og der unægtelig er adskilligt iblandt de fremkommende Kunstnermeubler etc., som ikke er tilstrækkelig fri for Dilettantismens Præg til at kunne staa for en strængere, kunstnerisk og faglig Kritik.

Naar Klint gik ud af Prøven med saa fuld Honneur, som Tilfældet var, skyldes det Indtrykket, man modtog, af en højtbegavet og kultiveret Kunstner, for hvem Kunsthaandværket ikke er Bibeskæftigelse eller Moderetning, men en Livssag. Dertil fordi han, i en fremragende Grad, viste sig i Besiddelse af netop de Egenskaber, som udfordres for at sprede Kunstens Skjønhed udover Haandværkets vidtforgrenede Omraader. Der var den rige, alsidige Fantasi, som føler Trangen til at spænde over de mange, forskjelligartede Ytringsformer; og der var samtidig den

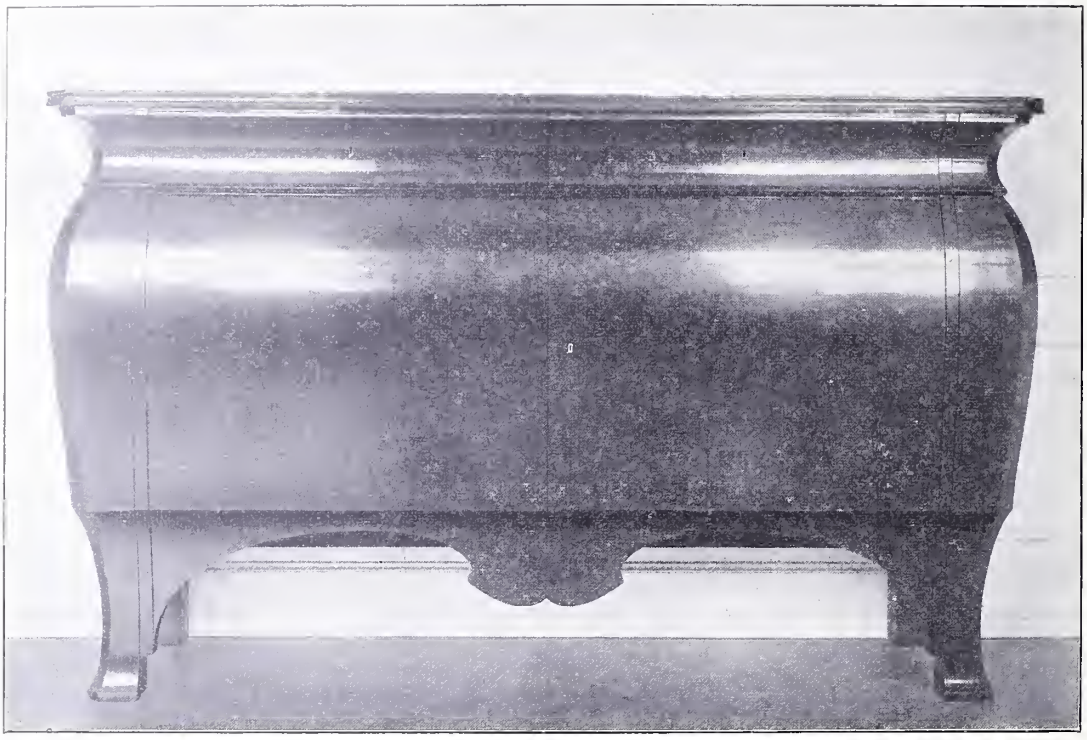

Buffet, udfort af Carstens & Kjær efter Tegning af P. V. J. Klint.

solide, borgerlige Grundighed, med Fødderne paa Jorden, som drager Fantasien ind paa det daglige Livs Gjenstande. Men denne Forbindelse er det just, som danner Grundlaget for den »anvendte Kunst«, og der var derfor over Klints Udstilling noget af et Program for Kunstnernes Virksomhed paa disse Omraader.

Udstillingen rummede Arbejder af og Tegninger til Arkitektur, Maleri, Skulptur, Meubler, Metalarbejder, Boghaandværk, Skilte, Keramik, Smedejærn o. s. v., og samtidig med at den saaledes imponerede ved sin Righoldighed, var det forbløffende at se, i hvor høj Grad Ophavsmanden til alt dette havde formaaet at assimilere sig

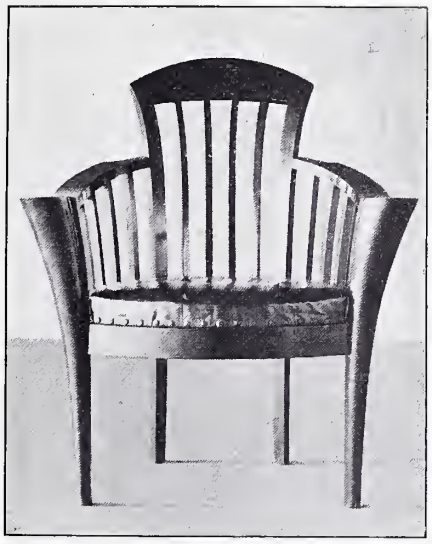

Armstole, udførte af Carstens & Kjær efter Tegning af P. V. J. Klint.

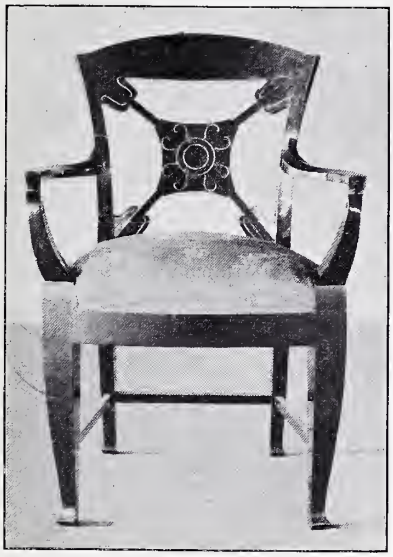

Armstol, udført af H. P. & L. Larsen.

Armstol, udført af Snedkerm. Nielsen, Aalborg.

Efter Tegning af P. V. J. Klint.

med enhver af de Arbejdsgrene, han i hvert enkelt Tilfælde havde at gjøre med.

Klint benævner sig selv Arkitekt, og, oprindelig Polytekniker, er han en af de

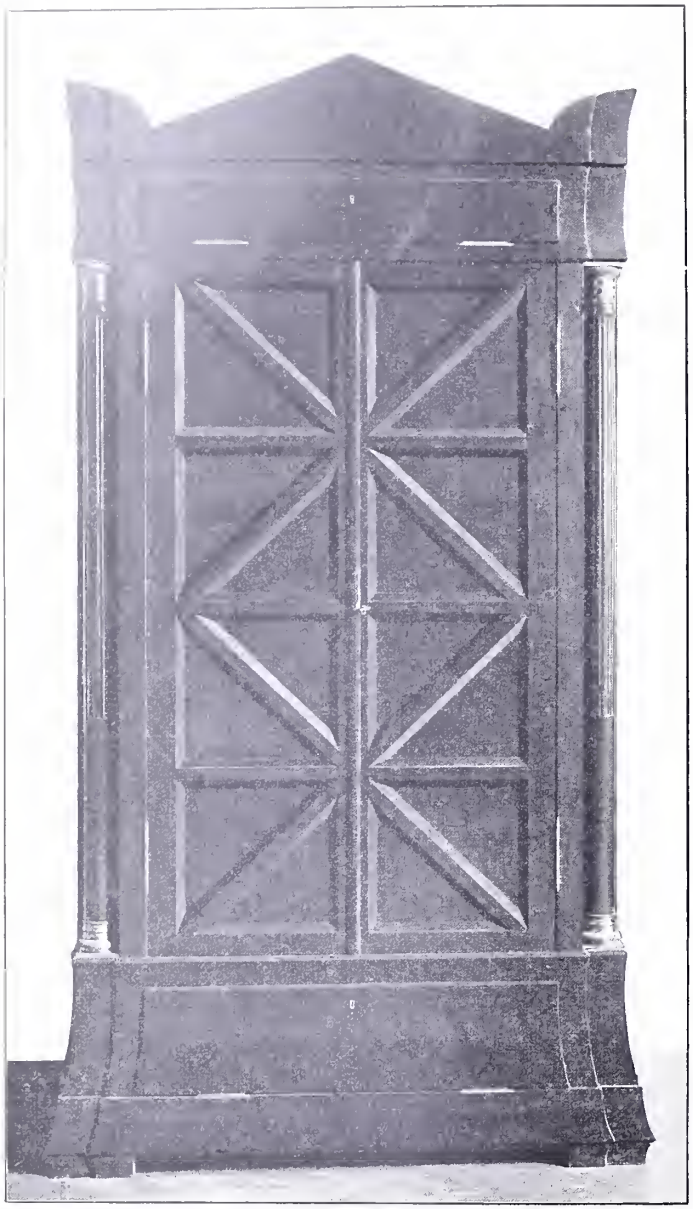

Klædeskab, udført af H. P. & L. Larsen efter Tegning af P. V. J. Klint,

faa, som, uden Afgang fra Akademiets Arkitekturskole, optoges som Medlem af Akademisk Arkitektforening. I nøje Samklang med denne hans Udvikling som »Outsider« staar den Klintske Arkitektur, med den stærkt personlige og lidet skolemæssige Karakter. Han har ikke den moderne Arkitektuddannelses Lærdom, men han bunder dybt i den hjemlige og folkelige Tradition, hvis Motiver han kjender nøje og gjærne benytter, idet han, uden at copiere dem, omformer og uddyber dem efter Behov, paa god moderne Vis. Han gjør saa at sige alle sine Studier »i Marken«, og man har derfor altid den behagelige Følelse af, at han kun benytter, hvad han forstaar tilbunds og kjender af Selvsyn. Der bliver ogsaa herved noget ejendommeligt levende ved hans Arkitektur, og i egentligste Forstand nationalt.

En nærmere Gaaen ind paa Klints enkelte Bygninger ligger udenfor denne Artikels Rammer; jeg skal her kun minde om de vigtigste. Saaledes den mest bekjendte og vel ogsaa betydeligste, Gymnastikhuset paa Vodrofsvej, en fuldt moderne Bygning, og dog i Familie med vore bedste gamle Ting; Guldsmed Holms nydelige Villa i Hellerup og Ourupgaards Godsforvalterbolig, begge med indbyrdes beslægtede Motiver af gamle danske Bygninger fra Frederik IV.s Tid. Endvidere den smukt gjennemarbejdede Bankbygning i Frederikshavn med den pyntelige og borgerlige Bankraadssal, og Vodskov Kirke med den, maaske noget dristige Sammenstilling af strængt romanske og udpræget moderne Motiver. Et ejendommeligt og monumentalt Arbejde er Udkastet til et »Margrethetaarn« i Dyrehaven; det

er en, baade historisk og kunstnerisk set smuk Tanke med de tre sammensluttede, kronede Taarne som Monument for Unionens Stifterinde. Det udstillede Udkast til Kristiansborg Slot syntes at vise en for Klints hele borgerlige Tankegang noget fremmed Opgave. Projektet er helt og stort i Kompositionen, men noget for alvorligt for et kongeligt Slot; snarere forekommer det mig at henlede Tanken paa en storartet, gejstlig Stiftelse, et Klosterhospital eller lignende. Gid Sct. Josefssøstrenes Klosterhospital paa Strandvejen havde set saadan ud.

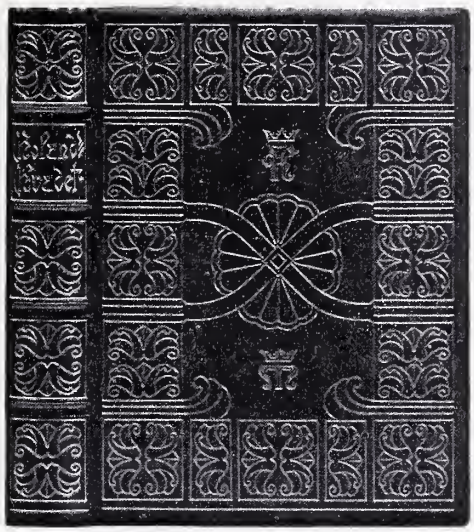

Bogbind, tegnet af P. V. J. Klint for Foreningen for Boghaandværk. Udført af J. L. Flyge.

For Arkitekten er Møbelkunsten den mest nærliggende Gren af Kunstindustrien, og dog ere Klints væsentligste Fortjenester paa dette Omraade ikke af udpræget arkitektonisk Art; et godt Exempel paa hans ovenfor omtalte Evne til at assimilere sig med Opgavens Natur. Der er over Klints Meubler intet af dette, noget for arkitektoniske og »tegnede« Præg, som altfor ofte røber Arkitekten; de er netop saa dejligt »snedkeragtige«, at man, ved at se dem, mindes de gode, gamle Tider, da »Mester« tegnede alt selv. Hermed hænger det sammen, at hans Meubler ofte gjøre mindre Virkning i Tegning, ligesom han synder svajede og lange, udbuede Former, der overhovedet vanskeligt kunne helt anskueliggjøres i Tegning. Saaledes de forskjellige, afbildede Armstole, der føjer sig saa morsomt »skræddersyet« om den siddendes Person, og den fortrinlige Maghonibuffet med de fine, svungne Linier og det borgerligt velhavende Corpus, som synes at bugne af fint Dækketøj.

Skiferplade med indgraverede Bogstaver, udført af Helle Klint efter Tegning af P. V. J. Klint.

Man skulde ikke tro, at en Arkitekt hav-

de tegnet Udstillingens fornemste Stykke, det prægtige Ørneskab; lige op og ned, som det er, uden Profiler, blot afsluttet med en Udsavning foroven, er alt ofret for at præsentere selve det dejlige Stykke Birketræ paa den mest flatterende Maade. Og

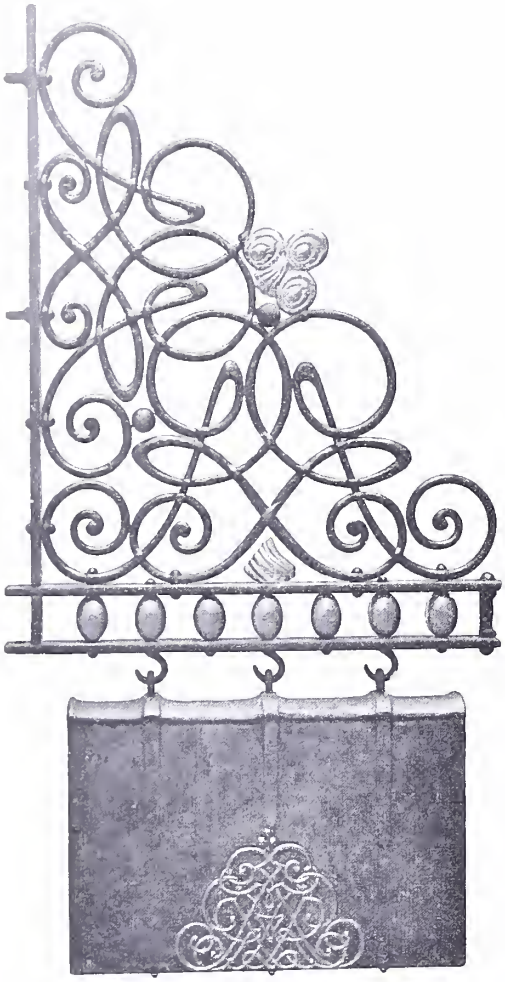

Bogbinderskilt for C. J. F. Raseh, udført af Chr. Jensen & Sonner, St. Pederstræde. Udført efter Anmodning af Foreningen til Hovedstadens Forskonnelse, som har bidraget Halvdelen af Bekostningen.

vanskeligt skal man se en skjønnere Materialevirkning end i den polerede, udbuede Forside, med den skjønt tegnede og i mesterligt Indlægningsarbejde udførte Ørn. Denne, jeg kunde fristes til at sige Tilbedelse af Materialet, som iøvrigt oftere findes hos Klint, gjør, efter min Mening, Ørneskabet til et Stykke Kunsthaandværk af meget høj Rang; lad saa være, at Afslutningen foroven, set over ex ikke virker helt godt. Skade, at ikke dette Musæumsstykke er forbleven der, hvor Udstillingen blev afholdt, i den Samling, hvor det skulde synes at høre hjemme.

Lampefod, udført hos Ejfrig i Valby efter Tegning af P. V. J. Klint.

I Familie med Ørneskabet er den grazieuse Skuffepiedestal, hvor Kunstneren med særlig Glæde aabner Døren for at vise os den nydelige Samstemning af det mørke Maghoni med det zarte, lyse Birketræ. Pompøst og kraftigt i Linier og Forhold er det store Maghoniskab, af en vis, bombastisk Pragt det Birketræs Dagligstuemeublement; i begge kommer Materialet fortrinlig til sin Ret. Et, i sin næsten naive Simpelhed, ejendommeligt og smukt

Røgelsekrukke, udført hos Ejfrig i Valby efter Tegning af P. V. J. Klint.

Stykke er Maghoni Himmelsengen. Et Sengelad, 4 drejede Stolper og ligesaamange udsavede, uprofilerede Brædder, dannende Sengehimlens Ramme, det er det hele; men der er en egen, gammeldags patriarkalsk Værdighed derover, som bringer i Erindring Suly Prudhommes fine Digt om den gamle Familieseng, som har set Slægtens Medlemmer fødes og dø. De omtalte, uprofilerede Udsavninger kommer atter og atter igjen i Klints Meubler; arkitektonisk set kan der maaske nok indvendes noget imod dem, men det maa siges, at de som Regel, hvor han bruger dem, virker smukt og bidrager deres til Meublernes ejendommelige Karakter, ligesom han, med fin og sikker Haand, forstaar at føre en saadan Linie saaledes, at den ikke bliver banal.

Side om Side med Sansen for Linien gaar Klints Evner paa det grafiske Omraade. Fra Meubelkunst til grafisk Tegning er Springet stort; for den første beror en meget betydelig Del af Virkningen paa Materialet og dets Forstaaelse, ved den sidste er Materialet intet, Linieføringen alt. Klint har paa det grafiske Omraade et ganske særligt Speciale. Næppe nogen herhjemme kan, som han, tumle med en Inscription; i det uendelige varierer han sine Bogstaver og den omgivende Ornamentik, og næsten altid fylder de paa en morsom og original Maade. Der er noget af den gamle Mathematiker i Maaden, hvorpaa han manøvrerer med alle disse Bogstaver, der ofte forme sig som og omgives af sælsomme Kurver og Slyngninger, saaledes at dog alt staar paa sin rette Plads, klart og letlæseligt. Der var paa Udstillingen i Kunstindustrimusæet adskillige saadanne Tegninger til Bogforsatser, Adresser, Bogbind, Skilte og lignende. Af de sidstnævnte strejfede et

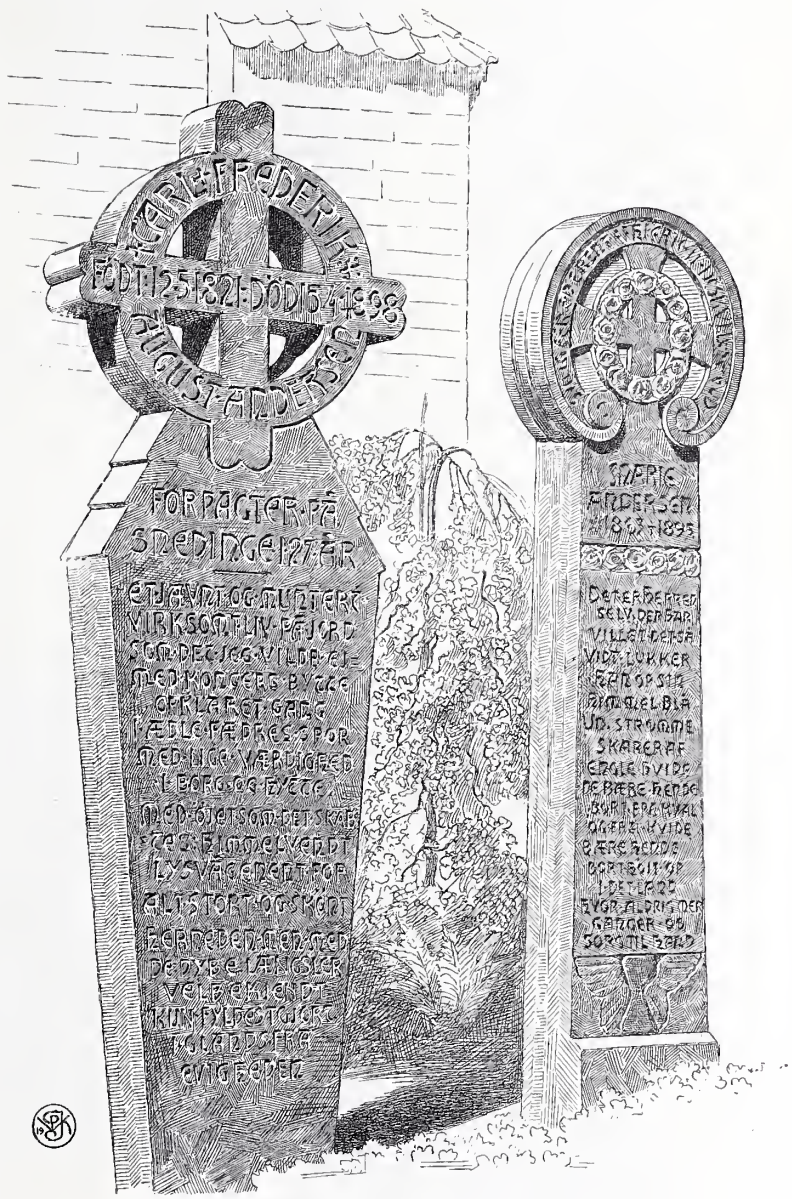

Gravstene, Ørslev ved Skjelskør, udførte i rød Ølandssten af C. Wienberg efter Tegning af P. V. J. Klint.

Par Stykker ind ogsaa paa andre Omraader, saaledes det fortræffelige Bogbinderskilt fra Graabrodretorv, med den svære Foliant, hængende i en elegant Smedejærns Ophængning. Ogsaa paa de mange Gravstene, med deres kraftige Opfattelse af gamle nordiske Motiver ere Inscriptionerne af en fantasifuld og selvstændigt dekorativ Virkning.

Bryllupsfad, udført hos Ejfrig i Valby efter Tegning af P. V. J. Klint.

Af dekorative Metalarbejder var der paa Udstillingen forskjellige, hvoriblandt et af en ganske særlig Interesse. Jeg skal kun lige minde om de to fine Alterstager af Malm, som stod paa Maghonibuffeten og den højtidelige Kirke-Armstage i forgyldt Gibsmodel, hvilken sidstnævnte vil vinde svært ved en paatænkt Ændring af Lysepiberne. Ligeledes den runde, gjennembrudte Vase med Figurer i Relief. Og lad mig ogsaa, blandt Metalarbejderne, nævne den afbildede Tuborgadresse, der ganske vist kun er en Tegning og ment som saadan, men som kunde blive til det nydeligste Metalrelief af Verden.

Et af de friskeste og fornøjeligste Arbejder paa Udstillingen var det lille Fontaineudkast i Bronze; det viser, at om Klint ikke var bleven andet, kunde han være bleven en Billedhugger af Rang. Hvor er han bedaarende i sin djærve Livsglæde, den lille Amagermand, der, svingende sin Tobakspibe, synger og danser paa det fyldige Kaalhoved, som i overstrømmende Henrykkelse over sit eget, dejlige, flade frugtbare Amagerland! Der er ikke et sundere og folkeligere Humør i Exners bedste Amagerbilleder. Og saa elegant og nydeligt bygger det hele sig op, med en saa fortrinlig Modellering

Pennetegning efterlignende en Broncetavle af P. V. J. Klint.

i den lille, stærkt gjennemførte Model, at man vanskeligt begriber, at dette Udkast var iblandt dem, som i sin Tid fremkom, med Amagertorv for Øje, og blev fortrængt af — Storkespringvandet! Det vilde være Jammerskade, om dette Udkast aldrig skulde naa til at realiseres paa et af vore

mindre Torve — helst paa eller ved Amagerland, hvor det hører hjemme. Hvad om han kom én dansende imøde, naar man kom over Knippelsbro, paa det lille Torv tilvenstre for Broen. Det var i høj Grad at ønske, at nogle formaaende Folk paa Christianshavn vilde skaffe de faa Tusind Kroner, som behøvedes for at realisere en saa-

Springvandsfigur, støbt i Bronce af Broncestøber Carl Rasmussen efter Tegning af P. V. J. Klint.

dan Plan; det hele er tænkt udført i temmelig lille Maalestok.

Af Maleren Klint var der paa Udstillingen en Række store, dygtigt udførte Landskaber, som dog maaske vare mindre karakteristiske for ham end det meste af det øvrige. Det er, ligesom han er for reflecterende og experimenterende anlagt til rigtig at kunne bringe sig selv i Stemning ved den naturalistiske Gjennemstudering af et bestemt malerisk Motiv. Bedst vare, i saa Henseende, Akvarellerne; saaledes den lille, helt nydelige af Nikolaj Taarn, hvor dog ogsaa den dekorative Fantasi havde været paa Spil, med de noget mærkelige sfinxagtige Figurer, han havde anbragt ovenpaa Taarnet, istedet for Tindekransen. Helt sig selv er Klint i de keramiske Arbejder, hvor han ofte opnaar en betydelig malerisk, som da ogsaa plastisk Virkning; saaledes Kronekrukken, Sneglekrukken og de forskjellige, barokt fantastiske Ild- og Røgkrukker.

Et Broncesignet, udført af P. V. J. Klint og udstillet paa den frie Udstill. 1896.

Overskuer man den Klintske Produktion i sin Helhed, saaledes som den frembød sig paa Udstillingen i Kunstindustri-

Tobakskrukke, udført hos Ejfrig i Valby efter Tegning af P. V. J. Klint.

musæet, bliver Resultatet dette: En alsidig og søgende kunstnerisk Fantasi, for hvilken »nihil humanum alienum est«; en gjennemkultiveret, kræsen og følsom Smag, stundom maaske lidt sær, men altid ærlig og ladende haant om enhver letkjøbt Effekt; dertil den Grundighed i Arbejdet og Respekt for de praktiske og tekniske Tings Krav, som danner den bedste Bro for Samarbejdet mellem Kunst og Haandværk. Og det hele samler sig til Billedet af en højst tiltalende og selvstændig kunstnerisk Personlighed, af en udpræget nordisk og dansk Karaktér. Hans naturlige Begrændsning ligger i dette, som samtidig er hans største Styrke; i den næsten til Stædighed hævdede Paastand, der gaar som den røde Traad gjennem hans Arbejder, som gjennem hans Tale: Tilknytningen til den gamle, nationale Tradition som det nødvendige Grundlag for den nye Blomstring af Kunsthaandværket, hvilken det er vor Tids Opgave at skabe. —

TØNDERSKE KNIPLINGER.

af SARA RASMUSSEN.

Det lader sig ikke afgøre, naar Kunsten at kniple er bleven indført i Danmark. Det er temmelig sikkert, at der er blevet kniplet mange Steder i Kongeriget, men Kniplekunsten opnaaede kun i Sønderjylland at blive Industri og det endogsaa efter vore Forhold en ret betydelig Industri.

Førend Kniplekunsten var bragt til Danmark, havde man stor Færdighed i at brodere.

De første Nonner, som kom hertil for at grundlægge Klostre, medbragte fra Syden Broderekunsten.

De var meget øvede i at brodere paa filet, lacis og point tiré. Heraf udviklede sig lidt efter lidt point coupé og reticella. I Begyndelsen udførtes disse Arbejder udelukkende i Klostrene af Nonnerne og blev kun benyttede i kirkeligt Øjemed som Besætning og Udsmykning af Alterduge og Messeklæder, (»Rochetter« og »Alber«). Efter Haanden oprettede Nonnerne Klosterskoler. Disse var særlig søgte af Adelen og mere velhavende Borgere, som med Glæde sendte deres Døtre til Søstrene, hos hvem de fik Uddannelse i gode Sæder og i alle Datidens Kunster og Videnskaber. I Klostrene lærte de unge Piger blandt andet at brodere, og de satte overordentlig Pris paa dette Arbejde. De opnaaede stor Færdighed i Udøvelsen af samme.

Naar de unge Damer kom hjem efter udstaaet Skoletid, var de saa ivrige i at brodere, at de udsmykkede alle mulige Klædningsstykker og alt Bohave med de kostbareste og møjsommeligste Broderier i point tiré og point coupé.

Lidt efter lidt lærte Bønderpigerne dette Arbejde, som de kastede sig over med en saadan Iver og Forkærlighed, at det i en lang Aarrække var deres Yndlingsbeskæftigelse. De nøjedes ikke altid længere med de gamle geometriske Mønstre. De lod Fantasien have frit Raaderum og komponerede selv Tegninger, hvilke de overførte paa Lærred, som de selv havde vævet med hjemmespundet Traad. Herved fik Broderiet en national Karakter og blev kaldt *Hvidsøm* eller *Hedebosyning*. Dette sidste Navn har Broderiet faaet efter et af de Steder, hvor dette Arbejde næsten udøvedes af alle, nemlig Hedeboegnen i Nærheden af Roskilde.

Der findes endnu mange ypperlige Stykker Hedebosyning fra de sidste Aar af det 18de og de første 35 à 40 Aar af det 19de Aarhundrede.

Hedebosyning gik ned i Værdi fra det Øjeblik, man begyndte at sy de tætte Partier, der danner relief omkring de klare Grunde med tykt Bomuldsgarn i Stedet for Traad. Selve Udførelsen af et Arbejde forringes, naar den Arbejdende fra et fint og let Materiale gaar over til at anvende grovere Tilbehør, Øjets Skarphed sløves let, og selve Haanden bliver tungere.

I Nonneklostrene syede Søstrene foruden det ovennævnte Broderi en egen Slags Kniplinger paa Musselin, som i Middelalderen kaldtes »Nonnekniplinger«.

Sagnet fortæller, at den hellige Birgithe bragte disse Kniplinger hjem med fra Italien, og at hun og hendes Døtre underviste Nonnerne i Vadstena og Alvasta i Udøvelsen af denne Kunst. Vist er det, at Nonnerne i Alvasta særlig var berømte for deres dejlige Broderier, ligesom Vadstena blev Vuggen for al svensk Knipling.

I Klostrene baade i Sverig og i Danmark bragte man det til en saadan Fuldkommenhed i at brodere Nonnekniplinger, saa at disse blev meget ansete og var efterspurgte i Provinserne omkring Østersøen, i England, ja endogsaa i Frankrig.

Man har uden Tvivl ogsaa syet Nonnekniplinger i Nederlandene. Mønstrene i de Stykker, som man endnu træffer paa, minder stærkt om Tegningen i Binche-Kniplingen, hvis aabne Grunde ligesom danner Forbilledet til de fine og lette à jours, hvormed Nonnekniplingerne er udsyede i saa rigt Maal.

Efter Reformationen blev det særlig de

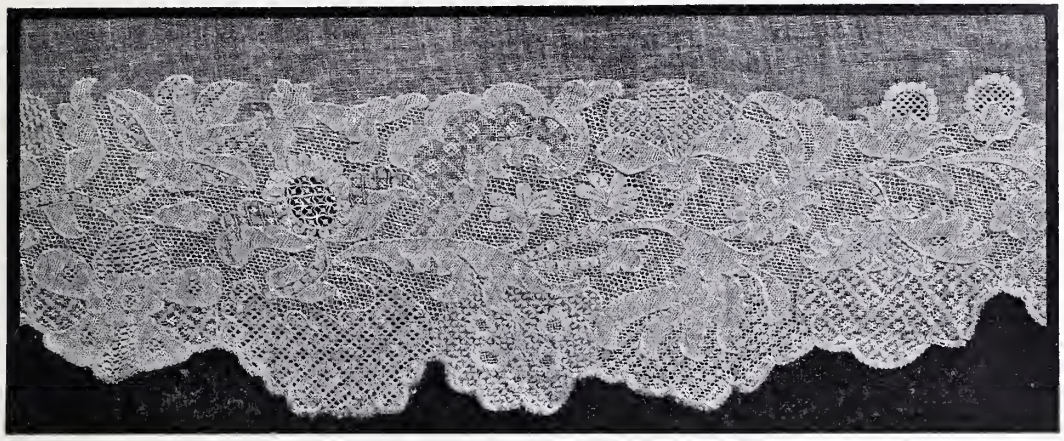

Fig. I.

Fig. II.

unge Adelsfrøkner, der beskæftigede sig med at udføre dette fine og elegante Arbejde. Der hørte foruden en udpræget Sans for skønne Linjer, et sikkert Øje, en sikker Haand og en stor Taalmodighed til for at brodere disse Kniplinger. De er destoværre nu meget sjældne. De findes paa enkelte Museer i Udlandet og herhjemme. I Udlandet gaar de hyppigst under Navn af tønderske Kniplinger, men denne Benævnelse er næppe ganske korrekt. De blev nemlig ikke alene syede i Slesvig, men ogsaa i hele Kongeriget Danmark og i Sverig. Den gamle Benævnelse »Nonnekniplinger« er vistnok den rigtigste.

Enkelthederne i disse Kniplinger blev udforte paa forskellig Maade, medens Grundteknikken overalt er den samme. Paa de ældste Stykker af disse Kniplinger dannes Konturerne af en tynd Snor, der er tæt oversyet med Kastesting, saa at den ligger som ophojet Arbejde i Kniplingen.

Bunden dannes enten af selve Musselinet eller af en eller anden aaben saakaldt à jour Grund.

Ornamenterne, Blomsterne og Bladene er altid udsyede med forskellige tætte eller aabne Grunde. Til disse blev der trukket Traade ud i de forskellige Figurer i Monstret og til Bunden. De Traade, som blev staaende, omdannedes med Kniplingssting til luftige og pyntelige Grunde. Da det var et meget mojsommeligt Arbejde at kaste de tætte Sting ved Siden af hverandre over den fine Kontursnor, saa erstattede man senere denne ved at sy Omridsene med tætte Kæde- eller Kontursting. Disse Kniplinger blev ikke alene syede i det 16de, 17de og 18de men helt ind i det 19de Aarhundrede.

Fig. I og II er Afbildninger af to saakaldte engageanter, Ærmebesætninger, af Nonneknipling. Den forste stammer fra Midten af det 18de og Fig. II fra Begyndelsen af det 19de Aarhundrede. Disse to Stykker Knipling ejes af Kunstindustrimuseet i København.

Den kronologiske Samling paa Rosenborg ejer et udmærket smukt Tørklæde (»Barbe«) udført i dette Arbejde; det skal have tilhørt Karoline Mathilde. Her i Landet findes desuden en sjælden smuk og vel vedligeholdt Krave, som ogsaa skal stamme fra Karoline Mathilde. Den ejedes af vor afdode Dronning Louise.

Den er ganske overordentlig godt udført og er et meget kostbart Eksemplar af en Nonneknipling. Den er syet paa fint indisk Mol med den fineste Traad og er udsyet med de mest bedaarende Grunde.

Man antager, at Kunsten at kniple er bleven indført i Danmark af Karl den 5tes Søster, den belgiske Prinsesse Elisabeth, som i Aaret 1515 blev gift med Kristian den Anden, eller af flygtende Munke og Nonner, som indvandrede i Danmark paa Reformationens Tid.

Tilvirkning af Kniplinger har, som allerede oven for sagt, kun eksisteret som Industri i Sønderjylland, hvor der blev oprettet Knipleskoler og Fabrikker.

Allerede under Kristian den Fjerde var den saakaldte tonderske eller slesvigske Knipling højt anset paa Grund af sin smukke Tegning og ypperlige Udforelse. I Kristian den Fjerdes Dagbog fra 1619 til 1625 ses Optegnelser over talrige Indkøb af Kniplinger, som han personlig har gjort i Slesvig.

Til en Kniplerske har han sendt 28 Rigsdaler for tønderske Kniplinger; en Kniplingskræmmer fik betalt 71 Speciesdaler for lignende Kniplinger, som han havde leveret til Kongen.

Der skal endnu findes et egenhændigt Brev fra Kristian den Fjerde til en af hans Kammerherrer, hvori han skriver, at han sender ham et Stykke tondersk Knipling, hvoraf der skal klippes til fire Kraver svarende i Størrelse og Façon til Prins Ulriks spanske Krave. Kongen skal endvidere skrive i dette Brev, at han ønsker, at Kniplingen deles saaledes, at der ogsaa af den kan blive til to Par Manchetter svarende til Kraverne.

Paa Rosenborg opbevares den Krave, som Kristian den Fjerde skal have baaret i Slaget ved Kolbergerheide. Den er kan-

tet med en Knipling, hvori Tegningen er af en uforlignelig Skønhed. Den hører til de saakaldte Lærredslagskniplinger, (Baandkniplinger), hvori Mønstrets Figurer, der dannes af bøjede og snoede Baand, støde tæt til hverandre uden at være forbundne med Stave, (»brides«) eller Bund. Den Slags Kniplinger, som uden Tvivl oprindelig stammer fra Italien, blev særlig kniplede i Brabant, Flandern og Slesvig i den sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede og gaar endnu stadig under Navn af Kirkekniplinger. Den ovennævnte Knipling, se Fig. III, maa antages at være kniplet i Tønder. Kongen støttede stærkt den slesvigske Knipleindustri og har af den Grund næppe selv købt i Udlandet.

Paa Rosenborg opbevares desuden den Sørgedragt, som Frederik den Tredje bar for sin Fader. Den er besat med en lignende Baandknipling udført i sort Silke.

Det var den Slags Kniplinger, som lidt efter lidt fortrængte den venetianske og genuesiske Guipure i Italien og her fra gik sin Sejersgang først gennem Nederlandene og senere gennem næsten hele Evropa.

Lærredslags- eller Baandkniplinger kniples endnu flere Steder i Italien, saasom i Milano og Idria. Disse Kniplinger fremstilles kun med ganske faa Pinde. De russiske Kniplinger, som kniples endnu den Dag i Dag, nærmer sig i Teknik stærkt den antikke Baandknipling.

Kniplingen fra Frederik den Tredjes Sørgedragt er udført med stor Dygtighed, og dette tyder paa, at man paa den Tid allerede har haft megen Øvelse i at forfærdige den Slags Kniplinger og i at kniple med Silke.

I Aaret 1646 fik Knipleindustrien i Slesvig et stort Opsving. En Mand ved Navn Steenbeck eller Steinbock som paa Grund af Religionsstridighederne var flygtet fra Westphalen, indvandrede med sin Familje i Danmark.

Han var en meget indsigtsfuld og dygtig Mand, og han saa straks, at det vilde være gørligt og fordelagtigt at støtte og forbedre Knipleindustrien i Slesvig. I Førstningen underviste hans Kone og Børn i Knipling, men snart indforskrev han fra Dortmund tolv gamle Mænd, som var dygtige i dette Arbejde. De fik Bolig i Tønder, og de skulde lære Kniplekunsten til Mænd og Kvinder, Fattige og Rige, til hvem

Fig. III.

som helst, der vilde lære. Sagnet fortæller, at disse Mænd havde lange hvide Skæg, som de maatte binde op, medens de arbejdede, for at forhindre at Kniplepindene skulde hænge fast heri.

Knipleindustrien gjorde store Fremskridt og strakte sig helt ned til Sydvest for Ribe og indtil Romø. Kniplingskræmmerne solgte Varerne i Danmark, Sverig og Tyskland og gjorde rigtig gode Forretninger.

Man drev her hjemme saavel som i Udlandet en overdreven Luksus i Anvendelsen af Kniplinger paa Klædedragten. Det var ikke alene Kvinderne, der pyntede sig med disse pragtfulde Sager, men Mændene bar de kostbareste Kniplinger som Halstørklæder, de saakaldte Daskeklude, Manchetter, Rosetter paa Skoene o. s. v. Man

til vide, at enkelte unge Herremænd solgte deres Gaarde for at kunne møde ved Hove

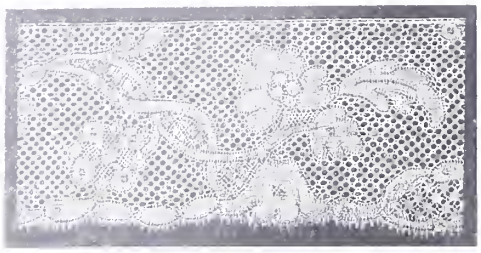

Fig. IV.

i en Dragt, der var overdaadigt prydet med Kniplinger. For at hæmme dette Uvæsen, udstedte Kristian den Fjerde Forbud mod Indførslen af udenlandske Kniplinger og sig med deres Familjer i Tønder eller i Omegnen af samme.

Af de brabantske Kniplersker lærte Pigerne og Konerne i Slesvig nye Mønstre og nye Grunde, og den slesvigske eller tønderske Knipling steg i Værdi og blev mere og mere efterspurgt.

Fabrikanterne udførte til Tyskland og Østersøprovinserne alene for over 100,000 Rigsdaler Kniplinger, og disse var højt ansete paa Grund af deres ypperlige Udførelse og det gode Materiale, der blev anvendt dertil. Traaden blev forskreven fra Nederlandene og kostede ofte, naar den var meget fin, 100 Rigsdaler Pundet.

Kniplingsindustrien steg stadig i Værdi

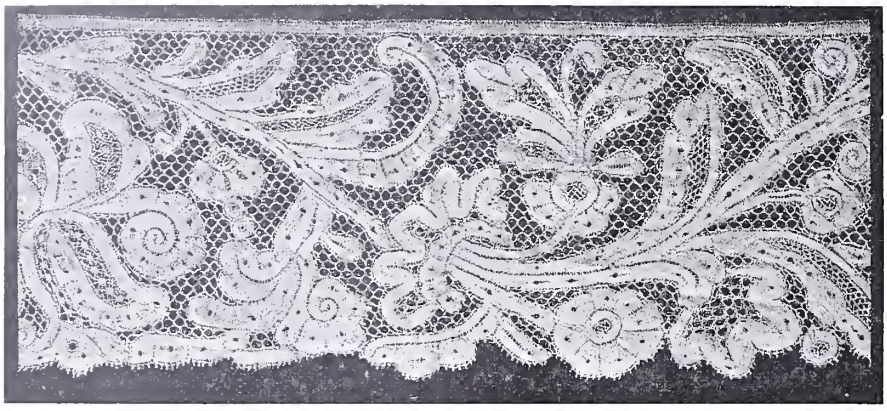

Fig. V.

andre Besætningsartikler, hvis Værdi oversteg tre Rigsdaler pr. dansk Alen. Det første Forbud udkom i Begyndelsen af Aaret 1643.

I en anden Forordning af samme Aar omtales hvide og sorte Kniplinger, som er forarbejdede her i Landet, og som det er Adelen tilladt at bære. Denne Forordning er rimeligvis udstedt for at støtte og befordre den indenlanske Industri.

1712 tog Knipleindustrien et yderligere Opsving. Mange af Soldaterne, der kom hjem fra Nederlandene under Frederik den Fjerde havde giftet sig med brabantske Kvinder, der næsten alle var dygtige Kniplersker.

En hel Del af de hjemvendte nedsatte indtil Aaret 1801, der maa betragtes som dens Kulminationspunkt.

I Tønder og Omegn alene var der beskæftiget 20,000 Mennesker med Knipling.

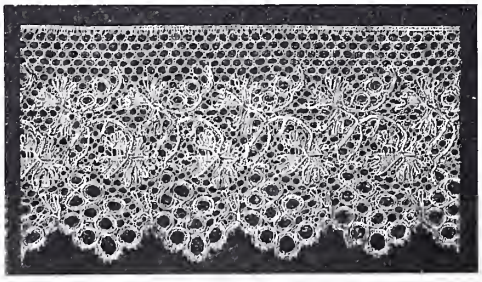

Fig. VI.

Endogsaa Smaadrenge, der ikke havde Kræfter til Markarbejde, lærte at kniple,

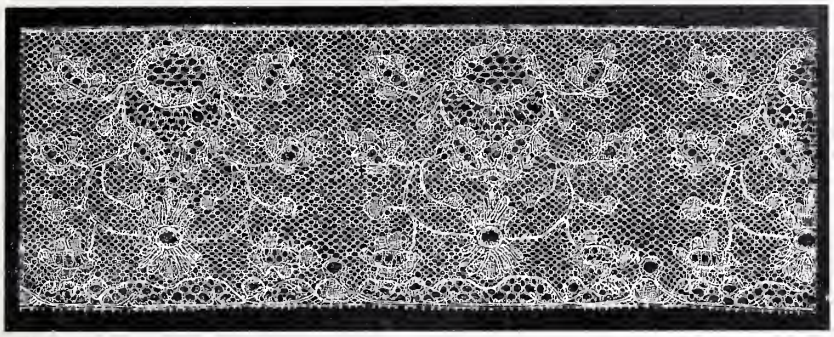

Fig. VII.

for at de kunde bidrage deres til at øge den almindelige Velstand. Der fandtes næppe der paa Egnen paa den Tid et Hus eller en Hytte, hvori der ikke var en eller flere Kniplersker. Den tønderske Blomstringsperiode falder mellem Aarene 1801 og 1830.

De ældste Prøver af tønderske Kniplinger, som endnu findes, tyder paa, at de er af nederlandsk Oprindelse. Her maa man særlig lægge Mærke til den gamle brabantske og flanderske Type med Tulipaner, Hyacinther og lignende Blomster, som slynger sig i den tætte Dobbeltgrund, fond de la vierge, der blev varieret paa mange Maader. For at forhøje Kniplingens Skønhed anbragte man forskellige aabne Grunde i Blomsterne, Bladene og Ornamenterne. Disse sidste var i Reglen kniplede med Lærredsslag, som var indrammede af en smal à jour Kant. Grundene i disse Kniplinger havde hver sit særegne Navn, som f. Eks. Rosengrund, Hyldeblomstgrund, Demantgrund, Fugleøjegrund, Edderkopspind o. m. fl. Fig. IV viser et smukt Eksemplar af en flandersk Knipling, kniplet i Tønder, der i Tegning og Udførelse minder stærkt om dentelle de binche. I Begyndelsen af det 18. Aarhundrede træffer man hyppigt blandt de tønderske Kniplinger paa en lettere Type, som til Dels havde afløst de tungere Kniplinger i Brabant og Flandern, og dog er den meget nær beslægtet med disse. Fig. V viser en saadan Knipling. Figurerne, Blomster og Blade dannes af Lærredsbaand, men disse snor sig ikke tungt op af hverandre. Mellem hver Figur findes aabne Rum, som er udfyldte med en klar Bund, enten flettet som Bunden i Valenciennesknipliger, eller kniplet som fond de Paris. Disse Kniplinger havde deres Hjemsted i Flandern og Brabant, men blev ogsaa kniplede i Italien særlig i Mai-

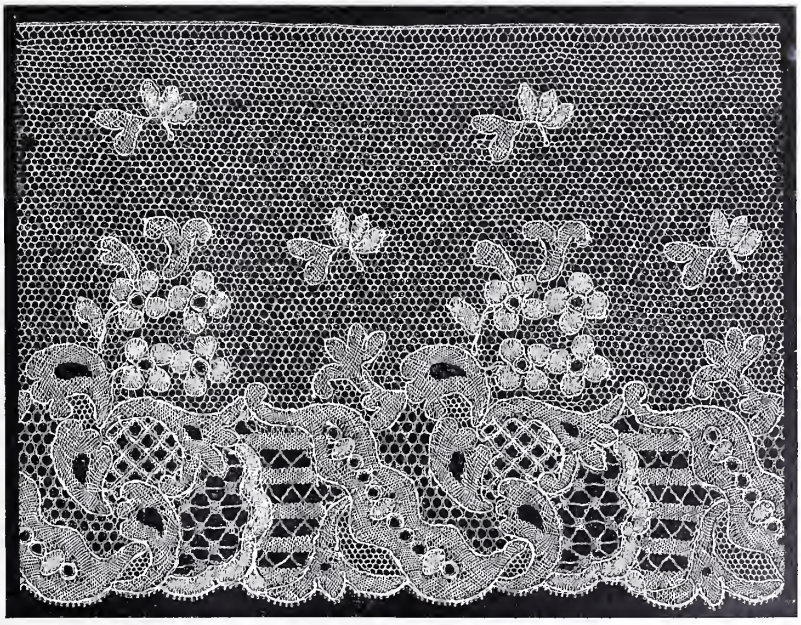

Fig. VIII.

land og saa senere i Sønderjylland. De har ligesom de fleste af Datidens Kniplinger en temmelig lige Kant, der kun bugter sig lidt efter de Figurer, som danner den yderste Rand.

I Slutningen af det 18de Aarhundrede blev Malineskniplingen Modeknipling og med stort Held forsogte man at kopiere denne lette luftige Knipling i Slesvig. Fig. VI er et sjældent smukt Eksemplar fra denne Periode. Den viser, hvor højt Kniplekunsten i den Tid stod i Sønderjylland. Tegningen i denne Knipling er sjælden stilfuld og smuk og Udforelsen af Monstret og Bunden, som er kniplet med Rosengrund, er gjort med mesterlig Dygtighed af en ovet og let Haand.

Et Motiv, som ofte vender tilbage i de gamle Malineskniplinger er en Urtepotte, hvis Blomstergrene strækker sig til højre og venstre. Malineskniplinger, hvori dette Mønster er det fremherskende, gaar ofte under Navnet potten kant. Den klare Bund bestaar af smaa sekskantede Huller. Blomster og Blade er kantede med en tykkere Traad. Ofte er hele Bunden overstroet med Smaablomster og Smaablade. Denne Knipling anvendtes næsten udelukkende til Besætning af hvide linnede Stoffer, fint Musselin og Mul. (Se Fig. VII.)

I Begyndelsen af det 19de Aarhundrede hentede man i Slesvig Forbillederne til Kniplingsindustrien fra Frankrig og Belgien fra Caen, Lille og Arras. Fig. VIII viser en hvid Silkeblonde, der er en Reproduktion af la blonde de Caen. Bunden er arbejdet med en fin rundspundet og Blomster og Blade med en flad Silketraad, fil lamé. Herved faar Blomster og Blade en sølvskinnende Glans.

Bunden i de Kniplinger, hvis Forbilleder er hentede i Lille og Arras, er den saakaldte Tylgrund eller, som den kaldtes i Slesvig Ennaalsgrund. Alle Konturerne er ligesom i Malineskniplingerne markerede med en tyk Traad. Særlig i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede fik disse Kniplinger en ganske fortrinlig Udførelse i Sønderjylland og gjorde overordentlig Lykke. Der blev lagt stor Vægt paa Tegningen saa vel som Udforelsens Fortrinlighed og Materialets ypperlige Kvalitet.

At de tønderske Kniplinger selv i Midten af det 19de Aarhundrede ikke var af helt ringe Kvalitet ses bedst af Fig. IX. En særlig smuk, men ogsaa sen Bund ses paa Fig. X, der rimeligvis er gengivet efter en engelsk Knipling »the Buckingham shire point«, en Knipling, der var særlig yndet i Slutningen af det 18de og Begyndelsen af det 19de Aarhundrede. Bunden er ligesom isprængt med smaa Pletter, der kniples med, hvad man i Slesvig kaldte »Galslag«.

Jo flere Galslag, der var i en Knipling, jo dyrere var den.

Paa næsten alle gamle tonderske Kniplinger, er begge Kanterne lige. Den øverste Kant kaldtes Overkast, fordi man her kastede de to sammensnoede Traade af et Par Pinde fra højre til venstre om en Naal, saaledes at der blev dannet en lille Løkke, en picot.

Den nederste Del kaldtes Nederdel. For at give den den fornodne Styrke, naar den skulde sys til et tæt Stof, kniplede man en tyk Traad ind langs Kanten, den saakaldte Nederdelstraad.

De tonderske Kniplinger var indtil Aaret 1830 højt ansete og meget efterspurgte, dels paa Grund af deres gode Kvalitet og dels paa Grund af det ypperlige Arbejde, som kendetegnede dem.

Kniplerskerne fik den Gang megen Øvelse i at udføre deres Arbejde, thi hele deres Liv igennem beskæftigede de sig kun med nogle enkelte Monstre, ja ofte kun med et eneste. Saaledes fortælles der om en Kone, som blev firsindstyve Aar gammel, at hun hele sit Liv kun havde kniplet een smal Knipling, som blev betalt med 24 Skilling pr. Alen. Dog fortjente hun herved ikke alene til sit, men til sine syv Borns Ophold og Opdragelse.

Ethvert Monster havde sit særegne Navn, saasom Haneøjet, Edderkoppen, Lyren, Skorstenspiben, Fjeren o. s. v.

I Begravelseskapellet i Sønderborg Slot

ligger Hertug Johans Datter begravet, iklædt en sort Fløjelsdragt, rigt besat med Kniplinger, der er berømte paa Gruud af deres Skønhed og elegante Udførelse. Det er er en Reproduktion af en gammel vene-

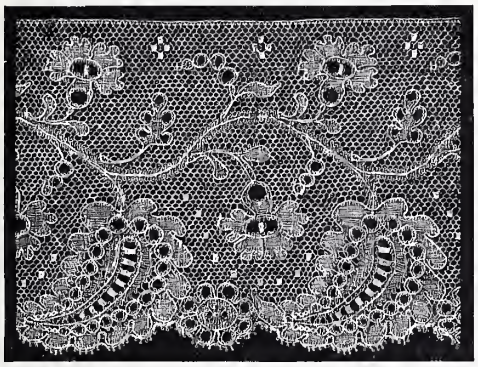

Fig. IX.

tiansk Guipure, der er kniplet efter en syet point de Venise. Ligene blev ofte begravede mere rigt paaklædte end de paagældende Personer havde været det i levende Live.

Selv de rige Forpagterkoner i Sønderjylland, der ikke arbejdede for Fortjenestens Skyld, var saa ivrige i at forfærdige Kniplinger, at de indforskrev Tjenestepiger fra Nørrejylland, til hvem de overlod største Delen af det huslige Arbejde.

Man fortæller om en Dame, at hun i Smug lavede en Daabskjole af points Kniplinger til sin Datter, der blev født 1755. Efter sin Død skal denne sidste have efterladt sig den mest bedaarende Samling af tønderske Kniplinger, bestaaende af alle Slags, lige fra den tætte brabantske, indtil den fineste points Knipling.

Kniplingens Forfaldsperiode i Tønder begyndte omtrent i Aaret 1830, og fra den Tid gik det jævnt ned ad Bakke med den. Lidt efter lidt begyndte man at anvende fint Bomuldsgarn i Stedet for Traad, og dette forringede i høj Grad Kniplingens Værdi, idet den herved mistede hele sit luftige og elegante Udseende.

Da Arbejdet ved Agerbruget betalte sig bedre, forlod mange af Kvinderne det gamle tilvante Arbejde. Knipleskolerne stod snart tomme og gik ind. Fabrikanterne kunde ikke faa tilstrækkeligt Antal af Arbejdersker og maatte af den Grund nedlægge deres Virksomhed. Hele Kniplingshandlen gik igen over i Hænderne paa de omvandrende Kniplingskræmmere, der gik fra Dør til Dør med hele deres Lager i en lille Læderæske.

I Aaret 1840 var der af den hele store blomstrende Kniplingsindustri i Slesvig kun seks Fabrikker tilbage, og disse var ogsaa snart efter forsvundne.

Kun de Kniplinger, som var kniplede i Distriktet om Tønder og Løgumkloster, var paa dette Tidspunkt afsættelige; de som blev forfærdigede i og omkring Haderslev og Apenrade var omtrent usælgelige.

Nu findes der i hele Slesvig kun hist og her en enkelt Kniplerske, men der kniples ikke mere efter de gamle fine Mønstre, det er særlig den ordinære franske og sachsiske Knipling, den saakaldte torchon, som de reproducerer.

I Efteraaret 1905 traf jeg i Skærbæk to gamle Kniplersker, Mette Katrine Terp og Lene Cathrine Schmidt, hvoraf den første var 92, den anden 83 Aar gammel. De fortalte mig om, hvor blomstrende Knipleindustrien endnu havde været i deres Ungdom, og selv havde de kniplet de fineste Kniplinger. De havde opnaaet en Pris af ni Mark courant for Alen for en god fin Knipling med mange Galslag i Bunden. En saadan Knipling var i Reglen tre

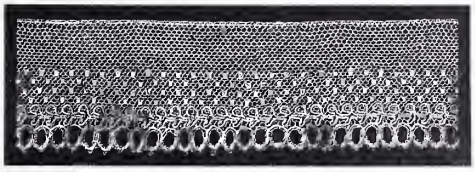

Fig. X.

à fire Tommer bred. Disse to gamle Koner solgte deres Kniplepinde og lidt Traad til mig. De ejede hverken Mønstre eller Prøver mere. Som det gik i Skærbæk, saaledes gik det i Tønder, Møgeltønder og

Brede. Der fandtes desto værre næsten intet Spor af den fordums saa rige Industri.

I Belgien reproducerer man nu tonderske Kniplinger, der er af skuffende Lighed. De sælges særlig i England, Rusland og Amerika. Ja, i Lille har man endogsaa forsøgt paa at fremstille denne Knipling paa Maskine, og Forsoget skal være faldet forholdsvis heldig ud.

Men en maskinkniplet Knipling vil aldrig kunne erstatte en haandkniplet. Dertil er den for jævn og flad. Den vil altid mangle det Liv og den Karakter, som præger et vel udført Haandarbejde, og hvorpaa netop dets Elegance og Charme beror.

I Slesvig mener mange af de gamle, at Knipleindustrien kun sover. De siger, den *kan* ikke dø, den vaagner nok igen til nyt Liv. Det vilde være glædeligt, hvis denne Spaadom skulde gaa i Opfyldelse.

FORENINGS-MEDDELELSER.

Torsdag den 10 Januar 1907 holdt Repræsentantskabet Møde. Tilstede var Formanden (Guildal), Benzon, Bjarnov, Boas, Danstrup, Gram, Jorgensen, Kayser, Messerschmidt, Meyer, Olsen, Petersen, Riise, Rostrup og Ruben. Af Bestyrelsen dennes Formand (Nyrop), Bonnesen, Fraenckel og Hansen.

Dagsorden:

1. Meddelelser fra Bestyrelsens Formand.
2. 1ste Behandling af Regnskabet for $19^{05}/_{06}$.
3. Valg af Revisorer for $19^{05}/_{06}$.

Protokollen for forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Bestyrelsens Formand (Nyrop) gav derpaa en Række Meddelelser om de siden sidste Møde ind- og udgaaede Sager.

Under 8 Decbr. havde Bestyrelsen genvalgt Fabrikdirektør Harald Bing som Industriforeningens Delegerede i Kunstindustrimuseets Bestyrelse.

Den 5 Januar var der tilsendt Kommissionen ang. Omordning af Udenrigsministeriet Skrivelse om, at Industriforeningen i sin Tid vilde være villig til at vælge et Medlem til et eventuelt Raad for Næringssager under Udenrigsministeriet.

Til Teknologisk Institut var der nu af Regeringen paa Finansloven foreslaaet en Bevilling af 38000 Kr. til Oprettelsen og 18800 Kr. aarlig i 10 Aar til Driften. Det i forrige Møde omtalte Vinterkursus havde man maattet opgive, paa Grund af Vanskeligheder ved at faa de fornødne Lærerkræfter paa den Tid, de skulde bruges.

Derefter foretoges Punkt 2.

Bestyrelsens Formand forelagde Regnskabet og dvælede navnlig ved Medlemskontingetet, ved Forevisningsudvalgets Regnskab, Kontoen for forskellige Udgifter og Ejendommens Vedligeholdelseskonto, paa hvilke Konti han gjorde nærmere Rede for de stedfundne Overskridelser.

Efter en Række Bemærkninger af Kayser, Gram og Fraenckel vedrørende Forevisningsudvalget og Ejendomsreparationerne vedtoges det enstemmigt at oversende Regnskabet til Revisorerne.

Som sidste Punkt paa Dagsordenen foretoges Valg af Revisorer for Regnskabet for $19^{05}/_{06}$.

Hertil genvalgtes enstemmigt
Bankdirektør Normann og
Vexellerer Ad. Levin.

Derefter hævedes Mødet.

Onsdagen den 30 Januar 1907 holdt Bestyrelsen Mode. Tilstede var Formanden (Nyrop), Bonnesen, Fraenckel, Hansen, Møller samt efter Indbydelse Formanden for Fællesrepræsentationen, Fabrikant Axel Meyer.

Protokollen for forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Formanden gav derefter en Række Meddelelser om de siden sidste Møde ind- og udgaaede Sager.

Den 23 Januar var der rettet en Forespørgsel til Ministeriet for offentlige Arbejder om, naar Arbejdet ved de nye Banegaardsforhold vilde være saa vidt fremmet, at det nuværende Banegaardsterrain eventuelt kunde stilles til Raadighed for en kommende stor Udstilling i Kjøbenhavn.

Indenrigsministeriet havde i Skr. af 12 Jan. meddelt, at de til Præmiering i Anledning af Landbrugsmaskin-Udstillingen bevilgede 2400 Kr. kunde hæves ved Finanshovedkassen. Dette var sket.

Under 28 Januar havde Indenrigsministeriet sendt Meddelelse om en international Sportsudstilling i Berlin. Der vilde blive draget Omsorg for, at Udstillingen blev gjort kendt i interesserede Krese.

Fra Foreningen »Dannevirke« forelaa Andragende om, at der gaves indkaldte værnepligtige af Underkorporalers og de meniges Klasse gratis Adgang til Foreningens Forevisninger. Det vedtoges at gaa ind herpaa, dog saaledes, at de besøgende Soldater mødte i Hold og under Ledsagelse af en Befalingsmand.

Formanden gjorde derefter Rede for Spørgsmaalet om Opførelse af en Lagerbygning i vestre Gaard, som blev nødvendig i Anledning af, at teknologisk Institut vilde komme til at indtage en Del af de Lokaler i underste Etage i vestre Fløj, som Engelsen & Schrøder havde kontraktmæssig Ret til fra førstk. April Flyttedag. Til Opførelsen af nævnte Bygning vilde efter det foreliggende Overslag medgaa 16000 Kr. Det vedtoges at søge Bevilling herpaa hos Repræsentantskabet.

Man gik derefter over til at omtale teknologisk Institut.

Formanden meddelte, at efter at Folkethinget ved 2den Behandling af Finansloven havde vedtaget den ønskede Bevilling var der Anledning til at søge Institutets Bestyrelsesforhold ordnede. Han vilde derfor henvende sig til Indenrigsministeriet for at søge denne Sag fremskyndet saa meget som muligt.

Til Delegerede i Fællesrepræsentationen valgtes:

Geheimeetatsraad Ludvig Bramsen,
Tømrermester Carl Cortsen,
Fabrikant C. F. Danstrup,
Ingeniør G. Gregersen,
Direktør Joh. Guildal,
Hofdekorationsmaler Vilh. Hansen,
Kontorchef Adolph Jensen,
Tømrermester O. V. Kayser,
Fabrikant Axel Meyer,
Ingeniør N. C. Monberg,
Stenhuggermester R. Nielsen,
Fabrikant Holger Petersen,
Fotograf Fr. Riise,
Kontorchef Cordt Trap.

Derefter hævedes Mødet.

A. Uddrag af Industriforeningens

INDTÆGT

	BUDGET 1905—1906						REGNSKAB 1905—1906					
I. FORENINGENS DRIFT.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø
A. KONTINGENT-KONTO.												
1. Kontingent	40,175	»					39,186	20				
2. Indskrivningspenge	500	»					424	»				
3. Ældre Restancer	16	»					49	»				
			40,691	»					39,659	20		
B. FOREVISNINGSUDVALGETS KONTO.												
1. Besog ved de almindelige Forevisninger	100	»					1,174	50				
			100	«					1,174	50		
D. BOGUDVALGETS KONTO.												
1. Salg af Kataloger	25	»					6	»				
			25	»					6	»		
E. INDUSTRIUDVALGETS KONTO.												
1. Bidrag fra Staten	3,400	»					3,400	»				
2. Bidrag fra Skrikes Stiftelse	500						800	»				
3. Indtægter ved Aftenskolen	2,700	»					3,452	25				
			6,600	»					7,652	25		
F. TIDSSKRIFT-KONTO.												
1. Bidrag fra Staten	2,000	»					2,000	»				
2. Bidrag fra den Rejersenske Fond	1,000	»					1,000	»				
3. Subskription paa »Tidsskrift for Industri« samt Salg af enkelte Hefter	400	»					374	»				
4. Avertissementer paa Omslaget af »Tidsskrift for Industri«	2,400	»					2,524	95				
			5,800	»					5,898	95		
H. BOPÆLS-KONTO.												
1. Udlejning af Salene	1,700	»					1,950	»				
			1,700	»					1,950	»		
					54,916	»					56,340	90
At overfore					54,916	»					56,340	90

Regnskab for Aaret 1905—1906.

UDGIFT

	BUDGET 1905—1906						REGNSKAB 1905—1906					
I. FORENINGENS DRIFT.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
A. KONTINGENT-KONTO.												
4. Inkassation af Kontingent	1,670	»					1,639	80				
			1,670	»					1,639	80		
B. FOREVISNINGSUDVALGETS KONTO.												
3. Til alm. Forevisningers Afholdelse..	3,700	»					7,483	88				
4. Til særlige Foredrag.....	300	»					»	»				
			4,000	»					7,483	88		
C. FOREDRAGSUDVALGETS KONTO.												
1. Honorar for Foredrag samt Bekendtgørelser.....	2,000	»					1,821	08				
			2,000	»					1,821	08		
D. BOGUDVALGETS KONTO.												
2. Anskaffelse af Bøger, Indbind. m. m.	3,100	»					2,793	15				
3. Anskaffelse af Blade og Tidsskrifter.	2,000	»					2,288	38				
			5,100	»					5,081	53		
E. INDUSTRIUDVALGETS KONTO.												
4. Til Præmiering af den mindre Industri	3,900	»					3,400	»				
5. Til Aftenskolen og øvrig Virksomhed	6,700	»					6,368	04				
6. Leje af Lokaler til Aftenskolen.....	400	»					400	«				
			11,000	»					10,168	04		
F. TIDSSKRIFT-KONTO.												
7. »Tidsskrift for Industri«	15,600	»					15,813	04				
			15,600	»					15,813	04		
G. LØNNINGS- OG PENSIONS-KONTO.												
1. Lønninger	11,400	»					11,714	67				
2. Pensioner.....	400	»					400	»				
			11,800	»					12,114	67		
H. BOPÆLS-KONTO.												
3. Husleje.....	15,000	»					15,000	»				
4. Renholdelse	2,200	»					2,470	18				
5. Opvarmning	2,200	»					2,750	32				
6. Belysning.....	7,100	»					6,813	81				
			26,500	»					27,034	31		
I. INVENTARIE-KONTO.												
1. Indkøb og Vedligeholdelse	1,200	»					5,998	57				
2. Assurance.....	160	»	1,360	»			160	»	6,158	57		
					79,030	»					87,314	92
at overføre...					79,030	»					87,314	92

INDTÆGT

	BUDGET 1905—1906						REGNSKAB 1905—1906					
	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
I. FORENINGENS DRIFT.												
overfort...					54,916	»					56,340	90
L. KONTO FOR FORSKELLIGT.												
1. Rente af Kassebeholdningen	50	»					63	84				
			50	»					63	84		
					50	»					63	84
					54,966	»					56,404	74
II. FORENINGENS FORMUE.												
M. RENTE-KONTO.												
1. Rente af Beholdningen	»	»					»	»				
			»	»					»	»		
N. EJENDOMMEN.												
Lejeindtægts-Konto:												
1. Lejeindtægt af Ejendommen	116 531	»					112,523	49				
			116,531	»					112,523	49		
					116,531	»					112,523	49
					171,497	»					168,928	23
Fradrages derfra den samlede Udgift...					165,608	»					195,399	59
fremkommer en Forskel.....					5,889	»				÷	26,471	36
og lægges hertil Regnskabsaarets Afdrag paa 2den Prioritet					4,132	»					4,132	67
findes altsaa Aarets Fremgang at være..					10,021	»				÷	22,338	69

UDGIFT

	BUDGET 1905—1906						REGNSKAB 1905—1906					
	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
I. FORENINGENS DRIFT.												
overfort...					79,030	»					87,314	92
K. TRYKNINGS- OG BEKENDTGORELSES-KONTO.												
1. Trykning m. m.	1,000	»					1,064	74				
2. Bekendtgorelser	100	»					200	07				
			1,100	»					1.264	81		
L. KONTO FOR FORSKELLIGT												
2. Forskell. Udg., Kontorrekvisiter, Porto og Telegrammer.....	3,500	»					6,145	47				
3. Fællesrepræsentationen	760	»					750	30				
4. Bidrag til det tekniske Selskabs Skole	3,000	»					3,000	»				
5. - - det danske Kunstindustrimuseum	6,000	»					6,000	»				
6. 2. Bidrag til Fællesrepræsentationens Jubilæumsfond.....	1.000	»					1,000	»				
7. 1ste Bidrag af en femaarig Bevilling til det teknologiske Institut.....	5,000	»					»	»				
			19,260	»					16,895	77		
					20,360	«					18,160	58
II. FORENINGENS FORMUE.												
					99,390	«					105,475	50
N. EJENDOMMEN.												
2. *Rente-Konto:*												
Renter af Prioriteter og Kassekredit	36,421	»					34,238	46				
3. *Konto for Skatter, Assurance etc.:*			36,421	»					34,238	46		
Skatter og Assuranee.....	10,385	»					10,911	10				
4. *Konto for Administration, Rengøring, Gas o. dest.:*			10,385	»					10 911	10		
Administration og faste Lønninger, Rengøring, Skorstensfejning og Renovation, Gas og Brændsel..... Avertissementer og Kontorudgifter.. Diverse Udgifter			5,280	»					5,843	65		
5. *Konto for Vedligehotdetse og Forandringer:*												
Vedligeholdelse og Reparationer....			10,000	»			17,341	47				
Istandsættelser i Anledning af Lejeomflytninger.....							17,456	74				
6. *Konto for Afdrag:*									34,798	21		
Afdrag paa 2den Prioritet	4,132	»										
			4,132	»					4,132	67		
					66,218	»					89,924	09
					165,608	»					195,399	59

B. Status den 30te

		Kr.	Øre	Kr.	Øre	Kr.	Øre
FORENINGEN ejede den 30te September 1906 (foruden Legaterne):							
1. EJENDOMMEN, bogfort for:							
Den 30te September 1906	1,374,414,16						
		1,374,414	16				
derfra PRIORITETSHEFTELSERNE:							
Kreditkassen for Husejere, 1ste Prioritet.	300,000,00						
Ldmdsb. Hypotekafd., 2den Prioritet	238,385,36						
Rejersenske Fond, 3die Prioritet	71,000,00						
		609,385	36				
				765,028	80		
2. TILGODEHAVENDER, KASSEBEHOLDNING:							
Depositum i Kreditkassen		6,000	»				
Diverse DEBITORER:							
Forskud til Funktionærerne	485,00						
		485	»				
Kassebeholdning:							
i Ldmdsb. Sparekasseafd.	2,110,08						
kontant Kassebeholdning	7,276,75						
		9,386	83				
				15,871	83		
3. BIBLIOTEK OG INVENTAR, brandforsikret for				100,000	»		
Fragaar til diverse KREDITORER:				880,900	63		
Reserve- og Fornyelsesfond	31.196,09						
Fonden af 1893	5,547,72						
Kassekredit i Landmandsbanken ...	229,666,35						
Laan fra folgende Driftsaar	48,516,72						
		314,926	88				
				314,926	88		
						565,973	75
Den 30te September 1905						588,312	44
Den 1ste Oktober 1906						565,973	75
Altsaa viser Aaret en Tilbagegang af						22,338	69

September 1906.

		Kr.	Øre	Kr.	Øre	Kr.	Øre
FORENINGEN ejede den 30te September 1905 (foruden Legaterne):							
1. EJENDOMMEN, bogfort for:							
Den 30te September 1905	1,374,414,16						
		1,374,414	16				
derfra PRIORITETSHEFTELSERNE:							
Kreditkassen for Husejere, 1ste Prioritet.	300,000,00						
Ldmdsb. Hypotekafd., 2den Prioritet	242,518,03						
Rejersenske Fond, 3die Prioritet	71.000,00						
		613,518	03				
				760,896	13		
2. TILGODEHAVENDER, KASSEBEHOLDNING:							
Depositum i Kreditkassen		6,000	»				
Diverse DEBITORER:							
Forskud til Funktionærerne	435,00						
Andre diverse Debitorer	1,626,42						
		2,061	42				
Kassebeholdning:							
i Ldmdsb. Sparekasseafd.	246,24						
kontant Kassebeholdning	2,576,80						
		2,823	04				
				10,884	46		
3. BIBLIOTEK OG INVENTAR brandforsikret for				100,000	»		
Fragaar til diverse KREDITORER:				871,780	59		
Reserve- og Fornyelsesfond	38,909,52						
Fonden af 1893	5,334,35						
Kassekredit i Landmandsbanken	210,848,59						
Andre diverse Kreditorer	36,089,12						
		291,181	58				
				291,181	58		
						580,599	01
Den 30te September 1904				606,069	53		
Deraf henlagdes til Reserve- og Fornyelsesfonden				17,757	00		
						588,312	44
Afskreven paa Reserve- og Fornyelsesfonden det regnskabsmæssige Underskud						7,713	43
						580,599	01

C. Uddrag af Legatregnskaberne for Aaret 1905—1906.

1. H. C. Ørsteds Legat i Industriforeningen i Kjøbenhavn.

INDTÆGT.		Kr.
I Behold fra 1904—1905		165.67
Obligationsrente til 11te December 1905 og 11te Juni 1906		191.00
Rente af Kassebeholdningen		8.04
		364.71
UDGIFT.		
Annoncer og andre Udgifter	36.84	
		36.84
I Behold		327.87

Legatets Formue den 30te September 1906 er: 5000 Kr. i 3½ % Nye Kobstads-Kreditforen. Oblig., 400 Kr. i 4 % Landmandsbanks Hypothek-Obligationer og 327 Kr. 87 Ore i Kassebeholdning.

2. Kaptajn og Malermester C. A. Bruuns og Hustru Johanne Catrines Legat til Rejsestipendier.

INDTÆGT.		Kr.
I Behold fra 1904—1905		92.19
Rente fra Overformynderiet til 11te December 1905 og 11te Juni 1906		1193.48
Anden Rente den 11te December 1905 og 11te Juni 1906		49.00
Rente af Kassebeholdningen		15.46
		1350.13
UDGIFT.		
En Legatportion	800.00	
		800.00
I Behold		550.13

Af Legatets Formue, ca. 56,300 Kr., der indestaa i Overformynderiet, nyde endnu 7 Legatarer en Del af Renten; den efterhaanden opsparede Del af de Foreningen udbetalte ledigblevne Legatlodder er anbragt i 1400 Kr. Nye jyske Kobstad Kreditforenings 3½ % Obligationer. Desuden ejede Legatet den 30te September 1906 en Kassebeholdning paa 550 Kr. 13 O.

3. Prakt. Læge J. Pinquez' Legat.

INDTÆGT.		Kr.
I Behold fra 1904—1905		145.52
Rente til 11te December 1905 og 11te Juni 1906		943.32
En udtrukken Obligation		1000.00
Rente af Kassebeholdning		12.61
		2101.45
UDGIFT.		
Kobt en 4 % Oblig. Østift. Kreditf.	988.25	
To Legatportioner à 500 Kr.	1000.00	
Annoncer	58.68	
		2046.93
I Behold		54.52

Legatets Formue den 30te September 1906 er: ⅓ af 14,000 Kr. i en Prioritetsobligation, 18,000 Kr. i Østifternes Kreditforenings Obligationer à 3½ % og 2000 Kr. til 4 % og 54 Kr. 52 Øre i Kassebeholdning.

4. Handskefabrikant Danielsen og Hustrus Legat.

INDTÆGT.	Kr.
I Behold fra 1904—1905	551.01
Rente til 11te December 1905 og 11te Juni 1906	250.00
Rente af Kassebeholdningen	21.99
Afdrag paa ydede Laan	50.00
I Behold	873.00

Legatets Formue den 30te September 1906 er: 6000 Kr. i 3½ % konv. Østift. Kreditf. Oblig. 6. Serie; 1000 Kr. i 4 % Ostifternes Oblig. og 873 Kr. 00 Øre i Kassebeholdning, samt et Laanebevis paa 70 Kr.

5. Glashandler J. F. Ronges Gave.

INDTÆGT.	Kr.
I Behold fra 1904—1905	183.96
Rente af Indskrivningsbevis 500 Kr. 3½ % til 11te December 1905 og 11te Juni 1906	17.50
Rente af Kassebeholdningen	6.61
I Behold	208.07

Legatets Formue den 30te September 1906 er: 500 Kr. i Indskrivningsbevis 3½ % og 208 Kr. 07 Ore i kontant Kassebeholdning.

GLAS OG GLASFABRIKATION.

AF INGENIØR GUNNAR GREGERSEN.

Det er en vis heldig Kombination af nyttige Egenskaber, der betinger et Stofs *Brugbarhed* — gør det til et anvendeligt Hjælpemiddel *i* — eller et skattet Raaemne *for* en Produktion. Hvad nytter det, at vi i Aluminium besidder et Metal, der kun har Tredieparten af Jernets Vægt? — dets Blødhed og Mangel paa Styrke begrænser dets Anvendelighed; det kan ikke erstatte Staalbjælkerne i de tunge Jernkonstruktioner; — eller hvad nytter det, at Radium synes at besidde Egenskaber, vidunderligere end noget andet hidtil kendt Stof? — dets store *Sjældenhed* udelukker det fra at faa *almindelig* Betydning for Teknikken, henvisende det enten som et Kuriosum til Rariteternes og Snurepiberiernes Verden eller som et teoretisk interessant Objekt for den videnskabelige Mikroforskning. Thi en af Hovedbetingelserne for et Materiales *Almenanvendelighed* er, at det selv eller Raaemnerne for dets Fremstilling forekommer rigeligt og let tilgængeligt — altsaa *er billige.* Men ikke nok hermed! For at kunne gøres til Genstand for Fabrikation maa det blandt andet være bearbejdeligt — f. Ex. i Varmen — og een Gang tildannet til Brugsgenstand, beholde baade Form og Konsistens. —

Faa Stoffer besidder disse Egenskaber i mere udpræget Grad end *Glasset.* Raaemner for dets Fremstilling — saa som Sand, Kalk og Soda, samt Brændsel — findes næsten overalt eller har i Aarhundreder været Handelsvare. Og hvad dets Behandelighed angaar, da overgaas det, rigtigt fremstillet, af faa andre Stoffer i let Tildannelighed, er indenfor vide Temperaturgrænser strækkeligt og plastisk, og beholder efter Afkøling den givne Form, modstandsdygtigt saa vel mod Temperaturvariationer som mod kemiske og fysiske Indvirkninger.

Intet Under derfor, at det har faaet den enorme Udbredelse — baade hvad Produktionens Omfang og dens Forskelligartethed angaar — som ethvert samlet Overblik over Glasset i dets forskellige Anvendelser vil vise.

Myther og sagnagtige Beretninger samstemmer i, at Kendskabet til Fremstilling af Glas gaar tilbage til den graa Oldtid. Ruiner af Glashytter og Fund af Glasgenstande — hele, saavel som i Skaar — bekræfter, at Kunsten tidligt stod højt hos de første sydlige og østlige Kulturfolk. Ogsaa Gravfund her i Norden tyder paa, at Glasset har været kendt her i Oldtiden, men rigtignok kun som en sjælden Kostbarhed, indført fra Syd.*) Blandt Oldtidsforfatterne nævner Cicero Glasset, som kommende fra Ægypten, medens Historieskriveren Plinius beretter om dets Oprindelse. Et blot flygtigere Kendskab til Glasfabrikationen mere end usandsynliggør imidlertid den kendte Anekdote om dets Opfindelse som Resultatet af fønikiske Købmænds Forsøg paa at koge Mad paa et Ildsted, bygget af Sodablokke paa en sandet Strandbred. Ilden under en Kogekedel kan næppe tænkes at have præsteret den Temperatur, c. 1000—1500 °, der er nødvendig for af Sodablokkene og Sandets Kiselsyre at danne en flydende Glasmasse. Men selv om Beretningen altsaa nærmest maa henføres til de apokryfe, viser den dog, dels at man paa Plinius Tid — ved Midten af det første Aarhundrede e. Chr. — ansaa den Kunst at *fremstille* Glas for gammelkendt, samt at Fønikernes Land var et af de mest ansete Produktionssteder, siden Æren for dets Opfindelse tillægges dem. Herudover er Mythen betydningsløs, den yder destoværre ingen Oplysning

*) Se iøvrigt C. Nyrop: Danmarks Glasindustri indtil 1750.

om de første *Forarbejdnings*fremgangsmaader. *Eet* er det nemlig af Raamaterialerne ved Varme at danne den sammensmeltede Silikatblanding (Blanding af kiselsure Salte), der er Fabrikationens Udgangspunkt, et *andet* at *anvende* denne, gore den til Genstand for Fabrikation »for Pibe«.

Ægyptiske Basrelieffer fra det 18de Dynastis Dage, c. 1800 Aar f. Chr., viser imidlertid med Sikkerhed, at man den Gang forstod den Kunst »at blæse Glas«, en Fremgangsmaade, der betegner en høj industriel Kultur, saasom den savner Analogier blandt Datidens og Nutidens øvrige Haandværk. Hvorledes man er bleven fort ind derpaa, er desværre ukendt, derom tier baade Sagn og Beretninger. Men *Kendskabet* til *Glasmassen* har man sandsynligvis erhvervet sig gennem Pottemageri eller ved Udsmeltning af Metaller af Bjærgværkernes Malm. De ved saadanne Lejligheder optrædende, oftest letsmeltelige Masser — »Slagger« —, der storkner amorft til glasagtige Masser ofte af tiltalende Haardhed, Gennemsigtighed og Uangribelighed af Vædsker, Varme og Kulde, kan let have fort til Forsog paa at danne Nyttegenstande af saadanne smukke Materialer. Fund af Glasflasker i ægyptiske (thebenske) Grave med *chinesisk* Indskrift kunne tyde paa en Forbindelse med den ældgamle mongolske Kultur, og udelukket er det jo ikke, at vi skylder denne Æren for Uddannelsen af Glasproduktionen. *)

Er saaledes Fabrikationens Genesis hyllet i Mørke, véd vi dog altsaa, at Glasset tidligt forarbejdedes til Smykker, Kar og Vaser i de ægyptiske og fønikiske Glasfabrikker — og allerede paa den romerske Kejsertid er Brugen udbredt, saa udbredt, at Glasset blev et kærkomment Skatteobjekt for Kejser Aurelian, der belagde det med Luxustold. Dette forte til de store romerske Glasfabrikkers Opstaaen. Med Oldkirkens Udvikling til Magt- og Pragt-Kirke folger endelig Glasmosaikken (Byzans) — senere Glasmaleriet (Sydtyskland), Glassets Anvendelse som Vindusglas. Om selve Fabrikationen den Gang vides desværre lidet eller intet. Den foran nævnte romerske Historieskriver Plinius fortæller ganske vist, at de romerske Glasværker paa hans Tid anvendte Sand og ægyptisk Soda i Fabrikationen i Forhold 1 Del Sand til 3 Dele Raasoda med en Tilsætning af Brunsten (Manganilte), hvilket Mineral han forvexler med Magnetjærnsten. Massen bliver efter hans Beretning blandet og derpaa underkastet en Ristning i en Forovn inden den bringes til Smeltning i Glasovnen; Brændselet var Træ. Den smeltede Masse behandledes derpaa »for Pibe«, eller udstobtes, formedes og dekoreredes paa forskellig Maade — men det er ogsaa det hele man ved.

Men Glasset er i dette Tidsrum og i Aarhundreder derefter en Kostbarhed, omtrent ene anvendt til Luxusartikler, i langt ringere Grad til Brugsgenstande, og forekommer derfor i meget mindre Udstrækning end i vore Dage. Selv som Kirkeruder var Glasruder ikke almindelig i Syden omkring Aar 1000. Man lukkede Vinduerne med Trælem, Gardiner, Fletværk, olieret Papir, Skind, Blærer, Marieglas eller tynde, slebne Mineralplader. *) Saadan maatte det være og vedblive, saalænge Fabrikationen dreves som spredte Smaaerhverv ved Datidens primitive Teknik. Trods det, at Tyskland allerede fra Slutningen af det 10ende Aarh. har betydelig Glasindustri, navnlig i Böhmen, er Glasruder i Vinduerne endnu paa Luther's Tid ikke almindelige uden i de rigere Borgerhuse **) — og først 100 Aar senere er de det i Danmark, hvor det hurtigt bliver en almindelig — som det synes navnlig af Adelige — yndet Sport at slaa Ruder ind. Den udbredte Anvendelse kommer først sent ved storre og navnlig billigere Fabrikationer, og saadanne kendes ikke før Slutningen af det 17de Aarhundrede.

Hvor megen Respekt end Fortidens Glaskunst indgyder, det var dog kun Em-

*) Wilkenson: Manners and Customs.

*) Se C. Nyrop: Foran nævnte Værk.

**) Det bemærkes saaledes udtrykkeligt, at det Værelse paa Wartburg, hvor Luther opholdt sig, havde Glasruder.

pirier mod vore Dages paa Analyser baserede maalbevidste Tilberedning af Glasmasser og rationelle Fyringsprincipper. Det er den franske Teknik med Glassets Støbning og den mere koncentrerede Produktion, der fører Industrien frem og gør den mere rationel. Blandt de Epoker i Udviklingen, der ligger mellem Datiden og vore Dage, er der navnlig Grund til at nævne Regenerativfyringen, der betød en betydelig Brændselsøkonomi og tillige en højere Temperatur.

Det var udelukkende Træ, der fandt Anvendelse som Brændsel i Oldtidens og Middelalderens Glasovne. Man valgte Træsorter, der brændte med lang Flamme og saa røg- og sodfrit som muligt, og Glashytternes Hjemsted blev derfor Skovegnene. Ovnene, hvori Smeltningen af Glasmassen foregik, findes allerede tidlig at have haft en tredobbelt Opgave, nemlig dels at forvarme Raamaterialerne, dels at smelte selve Massen og endelig at agere Køleovn ɔ: en Ovn, der varmes, og hvori de færdige Genstande hensættes til langsom Afkøling. Allerede de af Munken, Theofilus, forfattede fra det 11te Aarhundrede stammende Beskrivelser af Datidens Glasovne, tyder paa et saadant tredobbelt Arrangement, og Ovnbygningen synes ikke at undergaa nogen nævneværdig Forandring i længere Tid. De Beskrivelser, Samtidens Skribenter giver af de til de verdensberømte venetianske Glas' Fremstilling anvendte Ovne vækker mere Forundring end Beundring. Fyrstedet var et fladt, stampet Gulv, hvor Brændslet (tornet Træ) forbrændte ofte under utilstrækkelig Lufttilførsel og derfor til Tider udsendende en kvælende Røg.

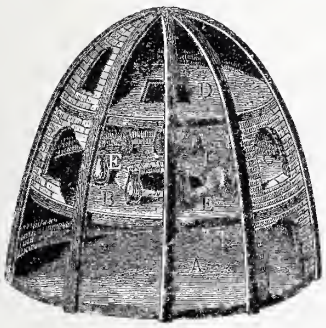

Fig. 1.

Ligesom de første Glashytter holdt til i Skovegnene, saaledes samler senere Tiders Glasfabrikker sig om Kulgruberne eller ved Aflejringen af særlig rent Sand, og Produktionen forbedres, idet Kullene fortrænger Træet som Brændsel først i England senere overalt. Begyndelsen af forrige Aarhundrede ser bl. a. i Tyskland en Glasindustri ivrigt arbejdende paa at gøre Fremstillingsmaaderne rationellere, og her frembyder Fyringen sig af sig selv.

Forbedringen bliver *Generatorgasfyringen* — Fyringen med den ved Forbrændingsluftens Passage gennem høje Brændselslag fremkaldte *Generatorgas*, der, da den er luftformig, i ganske anderledes Grad lader sig forbrænde rationelt og med ringere Luftoverskud end Tilfældene er med fast Brændsel. Det næste Trin er *Regeneration* — Genindvinding — af den med Forbrændingsprodukterne fra Glasovnen bortførte Varme, der oftest gik tabt — som nyttig for Forbrændingsprocessen. Dette foregaar paa den Maade, at man lader denne »Tabsvarme« opsamle i — afgive til — særlige Rum: Regeneratorer og atter lader disse afgive den til Generatorgassen, og den til dennes Forbrænding nødvendige Luft — der forvarmes. Herved naaes en betydelig Varmeforøgelse ved Forbrændingen — man naar en større Varmemængde, frembragt af samme Brændselsmængde eller behøver omvendt en mindre Kul- eller Tørvemængde til Frembringelsen af *samme* Varme. Det var c. 1835, at Fr. Siemens indførte disse Forbedringer paa sin egen Fabrik, men først i Tredserne slaar de almindeligt igennem; senere atter den videre Glasovn, der tillader Flammen friere Udfoldelse — at slaa op mod det hvælvede Ovnloft og tilbagekastes derfra; det er et Ovnbygningsprincip, der giver regelmæssigere og mere ensartet Opvarmning.

Som bekendt er de færreste i Naturen forekommende Stoffer *udelelige* ɔ: *Grundstoffer*. De fleste er enten selv eller bestaar af — kemiske Forbindelser. Af disse vil atter et stort Antal kunne tænkes op-

staaede derved, at sure Stoffer (Syrer) og ludagtige Stoffer (Baser) har forenet sig, ophævende hinandens udprægede kemiske Karakter under Dannelsen af fuldkommen neutrale Stoffer, de saakaldte *Salte*. — *Glas er sammensmeltede Blandinger af saadanne* Salte. De Materialer, der i denne Sammenhæng spiller de ludagtige Stoffers Rolle, er Kali og Natron under forskellig Form, samt Kalk og nogle Metaliter (Bly-, Jærn- og Manganiter). Den Syre, der optræder i Glasset, er endvidere, som tidligere nævnt, Kiselsyre — en af de i Naturen mest udbredte. I Form af Salte danner den Hovedbestanddelen af en Række Bjærgarter; — næsten ren og ublandet optræder den som Bjærgkrystal, mindre ren, men uhyre udbredt som almindeligt *Sand*.

Glas er altsaa en *Silikatblanding* o: *en Blanding af kiselsure Salte*. Men ikke alle saadanne er Glas i almindelig Forstand. Massen maa være ukrystallinsk, hvad man kalder *amorf*. Selv klare krystallinske Silikatblandinger ere uigennemsigtige.

I Naturen forekommer utallige Silikatblandinger. De fleste Bjærgarter er saadanne og maa antages engang at have været smeltede — flydende og derpaa at være afkolede overordentlig langsomt, saaledes at Blandingernes forskellige Dele har faaet Lejlighed til at udskille sig for sig og storkrystallinsk, som Feldspat, Glimmer, Kvarts etc. I atter andre Bjærgarter er Krystallerne saa smaa, at de ere meget vanskelige at erkende — og endelig findes der ganske faa (f. Ex. Obsidian), der er storknede amorft og med Glassets Karakter.

Glas i *teknisk Forstand* bliver en amorft storknende Silikatblanding imidlertid kun, naar den er nogenlunde *letsmeltelig* (mellem 1200 ° og 1500 °) og *afkølet selv langt under denne Temperatur beholder saa meget af den flydende Tilstandsform, at del villigt lader sig give Form ved Hjælp af letlere Haandværkløj*, klippe med Saks o. lign. — og endelig *naar del — fuldt færdigt — kun i ringe Grad lade sig angribe af Vand og Syrer*.

Erfaringen viser, at særligt Alkali-Kalk-Silikater og Alkali-Bly-Silikater ere utilbøjelige til at krystallisere, medens voksende Indhold af Magnesia og Jærn fremmer Krystaldannelse. Paa den anden Side synes voksende Alkaliindhold at øge *Letsmelteligheden*, men rigtignok paa Modstandsdygtighedens Bekostning, medens et højt Kiselsyreindhold giver et tungeresmelteligt — eller rettere tungere flydende Udgangsmateriale, men til Gengæld ogsaa et saare modstandsdygtigt Fabrikat. I Praksis holder man sig fra Yderlighederne, men varierer Raamaterialerne efter den Vares Bonitet, man ønsker at fremstille.

Vore Dages Glasfabrikation kan paa dobbelt Maade tvedeles. dels efter Glassets *Sammensætning* — dels efter Produktet — Fremstillingsmaaden. — Af Glassorter skelner man mellem *Kalkglas* (det almindelige) og *Blyglas* (Glas til optisk Brug) — alt efter som det er Kalk eller Bly, der fremherskende er tilstede ved Siden af Alkalier og Kiselsyre. — Og i Fabrikationen af Kalkglas skelner man mellem *Hulglas-* og *Tavleglasfabrikation*. Den første omfatter Flasker, Glas, Kander, Kupler og lignende, den anden derimod Ruder og Spejlglas.

Blandt Fabrikationens Raastoffer er *Sandet* det vigtigste. Til godt farveløst Glas fordres rent, hvidt, navnlig jærnfrit Sand, der faas fra Sandlejer forskellige Steder i Europa. Til Flaskeglas kan derimod almindeligt rent Sand — Bakke- og Strandsand — anvendes.

De nodvendige *Alkalier* tilsættes Massen som kul- eller svovlsure Salte. Chlorforbindelserne (Kogsalt og Chlorkalium) er dels for svært spaltelige, dels for flygtige ved den hoje Temperatur til at kunne finde Anvendelse.

Kalken tilføres Glasset som Kalksten, Kridt eller Kalkaffald. — Til fint Glas kræves dog hvidt, rent (jærnfrit) Marmor. — *Bly* bruges i Form af *Mønje*.

En overordentlig vigtig Rolle spiller selvfølgelig Brændselet. Glasværkernes Kulforbrug er stort, og det er af Vigtighed at lægge sin Fabrik saaledes, at Kulkontoen ikke øges ved for store Transportudgifter.

Da Glasmassen smeltes i Digler af ildfast Ler i en Ovn af ildfast Materiale — begge Dele med kort Levetid paa Grund af den voldsomme Varme (Ovnen ombygges som Regel med faa Aars Mellemrum) — hører Chamotte, ildfast Ler og ildfaste Sten til de for Fabrikationen nødvendige Materialer. Digelfabrikationen og Ovnbygning ere nemlig uundværlige Led i rationel Glasindustri. —

I det store og hele er Glasmassens Fremstilling omtrent den samme, hvad Udgangsmaterialer, der end anvendes eller hvad Produktion, der end drives. — Uden at gaa i Enkeltheder skal i det følgende blot Konturene af de to Hovedfabrikationsgrene trækkes op.

De fintdelte, omhyggelig blandede Raamaterialer bringes til Smelten ved langsom Ophedning til gul Rødglødhede i Digel i Glasovnen eller i en stor, hele Ovnen fyldende Kumme. Digler, der er mere eller mindre lukkede, anvendes oftest til Hvidt-Glasfabrikationen, Kummeovne derimod til Flaskefabrikation, hvor Urenheder fra eller Reduktion ved Gassen gør mindre Skade. —

Blandingen »Mengen« indlægges i Ovnen, hvor Alkalierne straks begynder at smelte og derefter at indvirke paa Sandet under Dannelse af Silikater; samtidig bevirker den stærke Udvikling af Luftblærer (Vand, Kulsyre m. m. fra »Mengen«), der stiger til Vejrs, at hele Massen røres grundig sammen. Denne »Lutring« eller Blankbrænding fuldendes, naar Glasset paa et senere Stadium af Smeltningen udsættes for en endnu højere Temperatur (indtil ca. 1600 °), og den understøttes undertiden ved, at der ned i den tyndflydende Masse føres Legemer, der kunne frembringe en livlig Luftudvikling (Roer, Arsenik-Stykker o. m. a.).

Fyringen er som tidligere nævnt Regenerativfyring. Systemet ses paa Figuren. Gennem Kanalerne g og l kommer respektive Generatorgas og Luft, førstnævnte fra Generatoren, Luften udefra, og passerer to med ildfaste Sten fyldte Rum (Regeneratorer), der kort forinden ved at passeres en Tidlang af de hede Forbrændingsprodukter paa Vej til Skorstenen — er stærkt opvarmede. Forbrændingsprodukterne

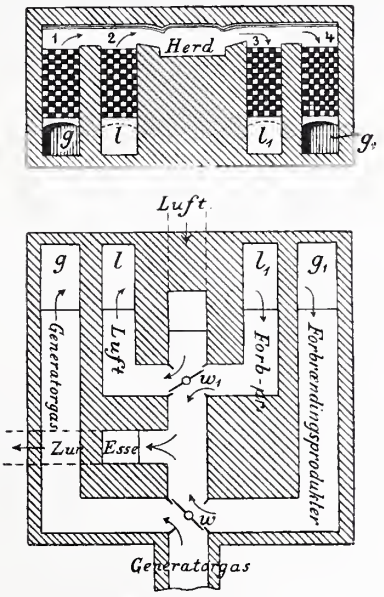

Fig. 2.

passerer i Øjeblikket de to andre Rum g_1 og l_1. Naar dette Forhold har vedvaret i nogen Tid — g_1 og l_1 blevne stærkt ophedede og g og l imens tabt deres Varme — drejes Spjældet n_1 og nu gaar Generatorgas og Luft gennem henholdsvis g_1 og l_1, medens de noget afkølede Rum g og l nu passeres af de hede Forbrændingsprodukter o. s. fremdeles.

Den stærkt ophedede Generatorgas blandes med den forvarmede Luft og forbrænder i Glasovnen, mod hvis Hvælving Flammen slaar op herfra ned om Diglerne, hedende disse eller Kummen. Figurerne viser to Ovnarrangements en Digelovn og en

Kummeovn. Paa disse betyder R_1 R_2 R_3 R_4 Regeneratoren, c Hullerne hvorigennem Arbejderen tager Glas af Diglerne.

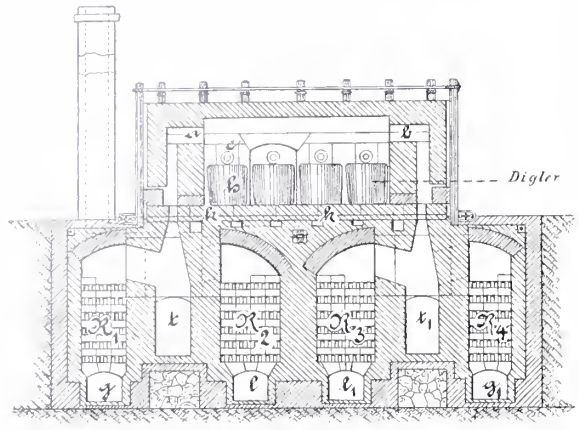

Fig. 3.

k er Kanaler, hvorigennem der trækkes kold Luft til Skorstenen, saa de »Bænke«, hvorpaa Diglerne staa, skaanes det mest mulige. Skulde en Digel revne eller skulde der spildes noget Glas, løber dette ned i Rummene t og t_1.

I en Ovn som Fig. 3 er Arbejdet ikke kontinuerligt. En Del af Dagen smeltes der, en anden Del blæses der. For større Produktion (Flasker f. Ex.) egner den sig ikke, her maa Kummeovnen med sin kontinuerlige Arbejdsmaade til. Den er desuden billigere i Drift, men egner sig ikke saa godt til fint Glas. Fig. 4 viser en saadan Kummeovn til kontinuerlig Drift. Bogstaverne har samme Betydning som paa den forrige Figur.

Glassets Formning kan ske paa uhyre mange Maader: ved Blæsning, ved Presning i en Form, ved Trækning og Støbning. Tilsyneladende vil den sidste Fremstillingsmaade være den nemmeste, men paa Grund af Glasmassens store Sejflydenhed er det til Dato ikke lykkedes ad denne Vej at fremstille andet end glatte Plader.

Det meste Glas fremstilles ved Blæsning, og hertil fordres baade Styrke og gode Lunger hos Arbejderne. Glasblæsernes Hovedværktøj er Piben, et c. 2 Alen langt Jærnrør med Mundstykke i den ene Ende og med en Dup i den anden, der tjener til at faa tilstrækkelig stor Glasmasse til at hænge ved. Arbejdet bliver saaledes Haandarbejde.

Faa Produktioner gør et saa ejendommeligt, betagende Indtryk som Glasmagerens — faa Industrier er det interessantere at aflægge et Besøg. — Ad de skraanende Ramper stiger man op ad mod Ovnrummet. I en Grav ved Siden ses Indfyrene for Generatoren, hvor den Forbrændingsgas produceres, der forbrænder i Glasovnen og bringer Glasmassen i Glod. Selve Arbejdsrummet ligger i Halvmørke. Højt og skraanende løfter Taget sig op i Dunkelheden. Af Hensyn til Sommervarmen er det ikke understrøget, og mellem Teglene skimtes den lyse Himmel udenfor. Over Gulvet ses Arbejderne i stadig regelmæssigt Mylder frem mod den lave, tætte Ovn, fra hvilken de igennem Sideaabningerne lader Glaspiben hente den rødglødende, sejgtflydende Masse ud. Den blæses op, Piben svinges og gaar fra Haand til Haand, medens det bløde, varme Produkt tildannes

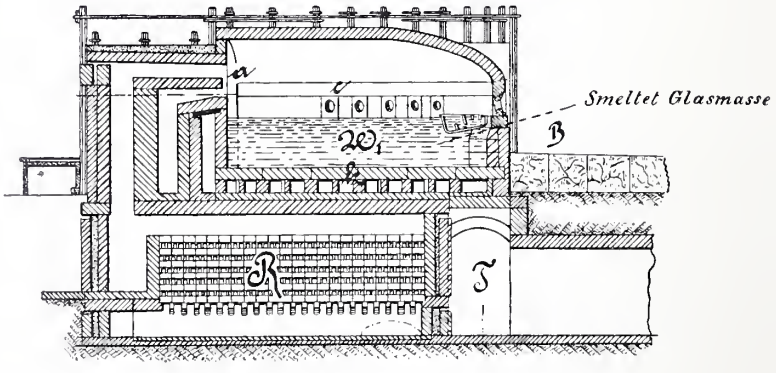

Fig. 4.

af den kyndige Arbejder med forbavsende Haandelag — og ender saa som et Glas,

en Kande eller lignende for paa en Greb at transporteres ud til Køleovnen, hvor den langsomme Afsvaling foregaar. Der arbejder altid 3 eller flere Mand i Hold sammen.

En af Hulglasfabrikationens største Masseartikler er Flasker. Fra Kummeovnen tager Arbejderen med forbavsende Nøjagtighed indenfor snævre Grænser netop den til en enkelt Flaske nødvendige Mængde Glas paa Piben. Den blæses op og svinges, og naar den har antaget Form som en aflang Pære, anbringes den i en Form, nøjagtig af Flaskens Facon og blæses færdig deri, idet Piben drejes hurtig rundt ved at trilles mellem Haandfladerne. Ved Hjælp af et vaadt Stykke Jern sprænges Flasken fra Piben, og medens Flaskens Munding atter opvarmes, lægges en tyk Glastraad omkring denne ved Hjælp af en Formtang, hvorpaa Flasken bringes til Køleovnen. I Reglen arbejder denne kontinuerligt, saaledes at der stadig skubbes nye fuldførte Genstande ind i Ovnens ene Ende, medens der tages helt afkølede Fabrikata ud af den anden. Det er et System af sammenhægtede Vogne, der langsomt bevæger sig igennem en Flammeovn — fra den varme Ende til den kolde. Naar en »Vogn« er udtagen til Tømning, skubbes alle de andre frem, saaledes at der bliver Plads til en frisk Ladning ved den anden Ende.

Man skulde tro, at der gik ikke saa faa Glas og Flasker i Løbet mellem Aar og Dag i saadan en Glashytte. Det gør der ogsaa, men baade hvad der gaar i Skaar, og hvad der holder mere eller mindre end den normerede Vægt — er tungere end f. Ex. Flasker maa være — er alligevel forbavsende lidt. Vragprocenten er ringe. Den Behændighed, Arbejderen omgaas Materialet med, fra han tager det rødglødende ud af Ovnen og til det støvet, men koldt gaar fra Køleovnen ud til Magasinet, vækker Beundring.

Glasmageriet er Haandarbejdets Apotheose — det erstatter næppe nogen Maskine. Det hele er en Fornemmelsessag, et intimt Samarbejde mellem Haand og Øje. I ingen anden Fabrikation spiller derfor Haandelaget saa stor en Rolle som her. Der skal Anlæg og stor Øvelse til for at naa til at dyrke dette Fag til Fuldkommenhed — tage den rette Mængde paa Piben, blæse op, saaledes at Genstanden ikke bliver tykvægget her og tynd der, men ensartet og jævn over det hele. Opgavens Vanskelighed og dens store Krav til Udøverens medfødte Behændighed har givet sig et karakteristisk Udslag i den Maxime: at man ikke naar at blive en dygtig Glasblæser før i anden Generation. Selv om dette nu maa tages med Forbehold, er det i hvert Tilfælde givet, at Glasblæseren bør begynde sin Opdragelse i Haandværket allerede som Barn (10 Aar) — egentlig før de nugældende Lovbestemmelser hjemler ham Ret dertil. Forholdet er derfor ogsaa dette, at Professionen her i Landet trænges haardt af Mangel paa indfødte Arbejdere. Disses Faatallighed har gjort det nødvendigt at indføre fremmed Arbejdskraft fra vore østlige og sydlige Nabofolk, hvor de ovennævnte Indskrænkninger i Arbejdsfriheden enten ikke findes eller *i hvert Tilfælde ikke overholdes.*

Fra gammel Tid har Rude- og Spejlglasfabrikationen været noget for sig; i langt højere Grad Storindustri end Tilvirkningen af Hulglas, og dog fremstilles en stor Del af vore flade, glatte Ruder ved Pibe ligesom hint. Med denne tages i flere Hold den størst mulige Mængde Glas af Ovnen, Massen blæses op, hvorpaa Piben drejes med Mundingen opad, saaledes at den tykvæggede Blære ved sin Vægt antager større Diameter. Naar den ønskede Vidde er naaet, blæses og svinges Blæren saaledes, at den antager Form af en langstrakt Cylinder, halvkugleformig lukket for Enden. Naar denne (Halvkuglen) og Piben er frasprængt, aabnes Cylinderen ved at lægge en vaad Snor ned langs Siden, hvorpaa den, endnu varm og blød, bringes i

Køleovnen, den saakaldte *Strækovn*, hvor den udfoldes og afkøles saa langsomt, at alle Spændinger kan sætte sig. En dygtig Glasblæser formaar med Pibe at behandle Glasblærer af indtil 2 Meters Længde. Han arbejder staaende foran en Grube, i hvilken han svinger Piben under Blæsningen. For at skaane Lungerne blæser han sommetider noget Vand ind i den glødende Blære og lader de derved fremkomne Vanddampes Tryk hjælpe med. Det er et meget usundt Arbejde, som man hidtil forgæves har søgt at erstatte med Maskiner.

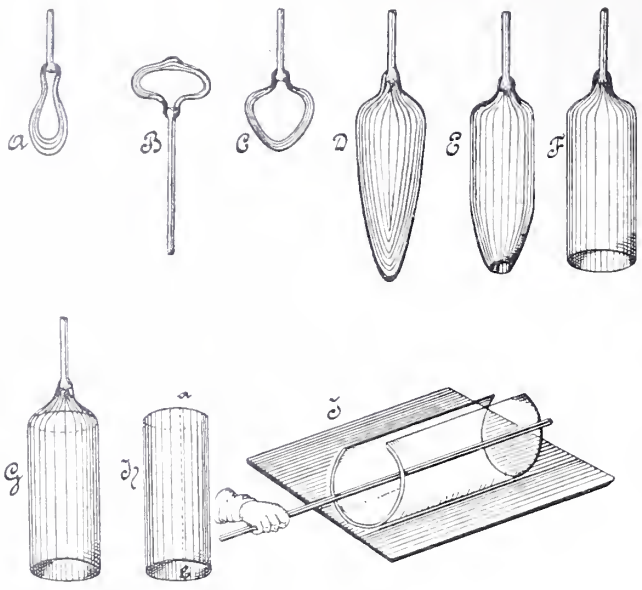

Fig. 5. Rudefabrikation.

Store Vinduesruder og Spejle fremstilles ved *Støbning*. Fra den gloende Digel hældes Glasmassen ud paa en stor Støbejærnsplade, forsynet med Randlister. Ved Hjælp af en Valse jævnes Massen, inden den som en blød Plade bringes i Køleovnen. Det er ikke nogen helt jævn Flade, der opnaas herved. Den maa slibes med Sand og Vand. Til den Ende kittes den fast med Gibs til et Slibebord, der drejer sig langsomt rundt, medens to Polerplader bringes til at dreje sig hurtigt rundt henover Glaspladen, slibende denne med Sand, først grovere og siden finere, tilsidst Smergel, der føres til af en Vandstrøm. Det er omtrent Halvdelen, der maa slibes af. Derpaa poleres Glaspladen med Polérrødt, inden den bliver færdig og kan renskæres med Diamant. Affaldet anvendes til Smaaspejle o. lign.

Fabrikationen af Blyglas og farvede Glasarter er Specialfabrikationer, der kræver megen Omhu, men som navnlig paa Grund af deres specielle for hver enkelt ejendommelige Fremgangsmaade falder uden for nærværende Artikkels Rammer.

Af de to nærmere omtalte Fabrikationer er den første gammelkendt i Danmark — den anden derimod begyndende, idet en Rudeglasfabrik med det første vil blive aabnet ved Helsingør — et Foretagende, der vil betegne en industriel Landvinding.

KUNSTEN OG GLASSET.

AF MUSÆUMSASSISTENT AXEL A. LUND.

Den Tid er for længe siden forbi, da man troede paa Plinius's Fortælling om Glassets Opfindelse ved fønikiske Købmænd, der var strandede nær ved Floden Belus's Udløb i Havet og stillede deres Kogekar tilrette i Sandet ved Hjælp af Salpeterblokkene fra deres Ladning. Hvor høj en Blomstring Glasfabrikationen end naaede i de fønikiske Stæder, henviser dog talrige Minder os til en langt ældre Tid og til et helt andet Land som Glastilvirkningens tidligst kendte Hjemsted. Det ældste bevarede monumentale Vidnesbyrd om en Industri i Glas, et lille Løvehoved af halvgennemsigtig blaa Glasmasse, der er at se i British Museum, bærer i Hieroglyfskrift Navnet paa en ægyptisk Hersker, der levede omtrent halvtredje Tusend Aar før Kristus. Glasblæsningens Proces fremstilles tydelig paa Kongegravene ved Beni-Hassan, der er mindst to Tusend Aar gamle, men Afbildninger fra det fjerde Dynastis Periode, paa hvilke Figurer bærer Glasflasker fyldte med rød Drik, dokumenterer umiskendelig, at Glasfabrikationen i Ægypten allerede 4000 Aar før vor Tidsregning stod paa et saa fuldkomment Trin, at den selv da maa have haft en lang Udvikling bag sig.

Er Glassets Tilvirkning saaledes omtrent lige saa gammel som den af os kendte menneskelige Kultur, saa har den tillige, saaledes som det yderligere fremgaar af de mange existerende Oldtidsminder, tidlig været et Omraade, hvor Kunsten og Haandværket i rigt Maal har kunnet række hinanden Haanden. Man har tidlig haft Blik for, at Glasset i Følge sine naturlige Egenskaber udgjorde et ualmindelig modtageligt og taknemmeligt Æmne for kunstnerisk Behandling. Et stort Fortrin iblandt Materialierne for Kunstindustrien besidder Glasset derved, at det ikke alene i en enkelt Tilstandsform, men i begge sine vidtforskellige Aggregattilstande, i hvilke det med lige stor Lethed lader sig bearbejde, frembyder uudtømmelige Muligheder for rig og mangesidig Forædling. Glasset kan modtage sin Kunstværdi, medens det endnu besidder Plasticiteten fra Smeltevarmen, ja allerede som flydende, eller ved den saakaldte forsirende Behandling i dets afkølede Tilstand. Ved Ildens Kunst modtager Glasset hovedsagelig sin Form og sin Farve, ved den kolde Behandling væsentlig sit saakaldte Raffinement. Og ved denne dobbelte Række af tekniske Behandlingsmaader betinges og udvikles to grundforskellige dekorative Stilretninger, der kunstnerisk set ikke saa let lader sig forlige. Paa Arbejdet i Hytten og ved Flammen beror dels Farvernes Kunst, dels den egentlige Glaspusterkunst, Glassets Formning ved Blæserør og Blæselampe. Paa de færdige, fuldt afkølede Kars Behandling med Slibning, Gravering, Udskæring, Ætsning beror den kolde Kunsts karakteristiske Stiltype. Endvidere træder hertil Paamalingens og Forgyldningens Dekoration, der dog er fælles for begge Retninger.

En god Ledetraad kan denne Sondring afgive i det Øjeblik man vil søge at tegne Spor i Glaskunstens lange Udviklingsløb. Kunstglassets Historie er ikke fattig paa Spænding, paa store Omskiftelser. Her er Knudepunkter af mageløs Pragtudfoldelse lige saa vel som Pe-

Romersk Glas.

Vase af blæst venetiansk Glas. Rosenborg.

rioder af dyb Fornedrelse og skændigt Forfald. Udviklingen er alt andet end netop rolig og jævn. Ligesom i den politiske Historie fortrænger og knuser det ene Verdensrige det andet eller ogsaa ligger de indbyrdes i uafgjort Kamp paa Liv og Død. Saa snart man spørger, hvad det er, som har hindret en fredelig og jævnt fremadskridende Udvikling, eller hvem da de uforsonlige Fjender har været, da har vi just Svaret ved at se hen til Glassets Dobbeltnatur og til den dobbelte Række af Forædlingsmaader, hvori det kan sætte sin Stolthed, men som indbyrdes rigtignok let kan komme i Modstrid, fordi de fører vidtforskellige Veje og hver for sig i deres strængeste Gennemførelse ikke blot kunstnerisk overflødiggør hinanden, men teknisk set ligefrem umuliggør hinanden.

Kun indenfor enkelte Perioder kunne de to Stilretninger siges at løbe jævnsides. I stor Almindelighed gælder tværtimod den Lov, at hver ny Epoke gærne efter Evne søger at rive ned alt det, som den foregaaende har bygget op. Paa denne Maade faar Glassets Kunsthistorie sin springende og ofte fortvivlende haabløse Karakter. Man kan pludselig staa ved et Punkt, hvor en glimrende Kunstkultur brat rives i Gruset og forsvinder saa sporløst, at der end ikke efterlades Minde om den. Ofte ser vi, hvorledes en ny opstaaende Kunststrømning maa begynde helt forfra paa bar Bund. Her bliver det misvisende at bruge Ordet Udviking; den ene Periode bygger ikke paa den anden. Netop det evindelige Op og Ned, de bratte Fald og de møjsommelige Genoprejsningsperioder bliver saaledes det egentlige Indhold af Kunstglasindustriens Liv. Og det er de to uforligelige Stilretningers vekslende Overtag i Striden, deres skiftevise Eneherredømme over Smagen, Moden og Markedet, der betegner Hovedlinjerne i Kunstglassets Historie og gør denne til et afveksende og billedrigt Drama.

Glaskunstens glimrende Blomstring i den romerske Oldtid er endnu Idyl. Begge Arter af Glassets Stil trives fredelig ved hinandens Side og udvikler sig hver til mesterlig Fuldkommenhed. Plinius sondrer udtrykkelig mellem det romerske Glas's forskellige Behandlingsmaader. »Noget formes ved Blæsning, noget slibes ved Hjulet, noget graveres ligesom Sølv«. De to sidste Behandlinger omfatter tilsammen hvad vi kalder den kolde Dekoration, kun vil Plinius herunder skælne mellem Hjulets mere mekaniske Virkning og Behandlingen med Diamant eller Smergel, til hvilken der kræves en øvet Kunstners Haand. Det bevarede Monumentmateriale giver os prægtige Prø-

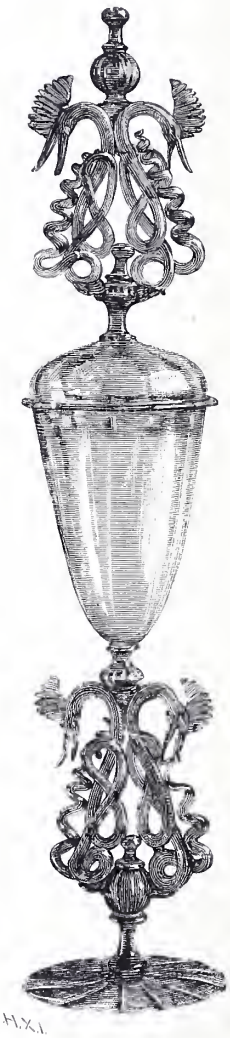

Venetiansk Vingeglas. Rosenborg.

ver baade paa den varme og den kolde Glaskunst. Alle kender Eksempler paa antike romerske Kar, der ved den blotte Blæsning har opnaaet Præget af fornem Ynde i Forening med sikker Elegance. Og i Portlandvasen i British Museum, ligesaavel som i den beslægtede Amfora i Neapel besidder vi paa den anden Side uforlignelige Minder om den romerske Udskæringskunst. Men den antike Kunsttrang var saa rig og mangfoldig, at ingen af de to Smagsretninger vel kan siges at have været den beherskende, den, som bredte sig paa den andens Bekostning. Det er vel netop et Kendetegn for Oldtidens Kulturrigdom, at der var rigelig Alburum for enhver af Stilretningerne, og at Glasset under alle Former har fundet en Anvendelse, der, hvor forunderligt det end lyder, endogsaa overgaar den, som det finder i vore Dage. Romerne førte Glasindustrien til dens fjærneste Konsekvenser; den naaede hos dem til et Højdepunkt af Udvikling, som i Virkeligheden aldrig senere er bleven overtruffet. Selv om Brugen af Glas til Vindusruder først ret kan siges at brede sig i nogen højere Grad henimod den romerske Civilisations Forfaldstid, saa har til Gengæld Glassets Brug til det daglige Livs praktiske Nyttegenstande, til Udsmykning af Boliger, til personlige Smykker, ubestridelig været ganske anderledes udbredt end i Nutiden. Glasset spillede eksempelvis hele den Rolle, som Porcellænet spiller for os; det udgjorde i de rige Patricieres overdaadige Huse en ganske anderledes kostbar Dekoration for Vægge og Gulve end Nutidens Tapeter og Tæpper. Romerne naaede i Glassets Kunst en Herlighed, som vi igennem de bevarede Minder kan have en Anelse om, men som vi paa mangfoldige Punkter maa erklære os udygtige til at maale os med. De har kendt en rig Skala af Farvetoner og har vidst at forene dem til de kunstigste Mønstre; de har besiddet en Haandens Virtuositet, der ofte endnu staar for os som ret ubegribelig; de har kendt tekniske Færdigheder, som først Nutiden har troet at være Mester for. De har eksempelvis forstaaet den Kunst at støbe Glas til Ruder, en Teknik, som de franske har ment at være Nyopfindere af og det nu først for 200 Aar siden.

Kop af Filigranglas. Rosenborg.

Men hele denne Skønhedsverden skulde synke i trøstesløs Glemsel. Kunstglashistoriens Førsteakt slutter med Sammenstyrtningen af den antike Kunstkultur for de nye Folkeslags Stormløb.

Igennem lange Aarhundreder øjner vi nu kun de svageste Spor. At der paa enkelte Punkter har ulmet en Glød under Asken, finder kun Bekræftelse ved de allersparsomste Minder, der ofte først stammer fra en langt senere Middelalder. Det er fornemmelig Byzanz, der i de mørke Tider har spundet videre paa Traditionens Traad. Da de byzantinske Kunster efter de billedstormende Kejseres Raseri midt i det 9de Aarhundrede igen løftede Hovedet, var de egentlige antikke Overleveringer dog i stor Udstrækning gaaet tabt, og en ny, selvstændig Stil voksede sig stærk. Ogsaa Glasindustrien rejste sig. Og det er da fra Østen at det første Skær af en nyopblomstrende Glaskunst lyser gennem Middelalderens Nat og langsomt breder sig mod Vestlandene. Paa Longobardernes Tid var Venedigs Handelsforbindelse med det østromerske Riges Hovedstad kommen i Stand, og

ved det 9de Aarhundredes Slutning havde en vigtig Gren af den byzantinske Glastilvirkning vundet Indgang i Venedig, nemlig Mosaikken. I det 11te Aarhundrede opstod de ældste Glasmosaikarbejder for Markuskirken, dog udførtes Mosaikarbejdet lige til ind i det 14de Aarhundrede ikke af Venetianere, men af indkaldte Byzantinere. I Henseende til en ren fabriksmæssig Tilvirkning af Glas har Italien vist paa dette Tidspunkt endnu kun staaet paa samme Trin som de øvrige europæiske Lande. At Glassets industrielle Fabrikation, Tilvirkningen af saavel almindeligt

Benyttelsen af de plane Glasflader til Vindusdekoration. Talen er dog ikke her om nogen almindelig udbredt Brugsartikel, men om en kostbar og sjælden Luksus for hellige Rum. Farvede Kirkeruder omtales fra den tidligste Middelalder; de ældste bevarede er dog næppe ældre end det 12te Aarhundrede. Paa dette Omraade naaede Middelalderen ved Hjælp af Glassets Materiale til en Kunstart, hvis Fuldkommenhed ikke skulde blive overtruffen af nogen anden Tidsalder. Paa Anvendelsen af farvede Glasstykker beror det oprindelige, saakaldte musiviske Glasmaleri, med hvil-

Kop og Skaal af Filigranglas. Rosenborg.

som farvet Glas har været temmelig vidt udbredt i Europa i alt Fald saa tidlig som det 12te Aarhundrede, fremgaar især af Heraklius's og Teofilus's senest fra dette Tidspunkt stammende højst lærerige Afhandlinger, hvori der gives Anvisning til at fremstille saavel Kar af Glas som Glas til Ruder. Den egentlige Hulglasindustri synes dog ikke i Europa at være naaet til nogen større Betydning i den tidlige Middelalder; de faa Bægre af Glas, vi træffer omtalt, har vist for en stor Del været bragt fra Østen; Menigmand har i stor Udstrækning hjulpet sig med Kar af Træ, Læder eller grovt Pottemagerarbejde. Des større Betydning fik derimod fra en tidlig Tid

ket Glasfaget skulde give sit højst betydningsfulde Bidrag til Middelalderens Kirkedekoration. Denne Kunstart lærte hurtig at tage Emaljemaleriet i sin Tjeneste; medens Figurernes store Flader dannedes af de forskelligfarvede Ruder, saa frembragtes Detaillerne: Klædebonnets Foldekast, Schatteringen, men allervæsentligst Ansigtstrækkene ved et ensfarvet brunt Pigment af Emaljefarve, der paamaledes og derefter indbrændtes. Glasmaleriet arbejdede Haand i Haand med Middelalderens Bygningskunst, dets Linjer og Farver udgjorde et integrerende Led i Kirkebygningernes arkitektoniske Helhed. Senere traadte det i et stedse inderligere Samarbejde

med den egentlige Malerkunst, der tilsidst ved at lade haant om Glassets allerfornemste Egenskab, Gennemsigtigheden, gjorde sig til det musiviske Glasmaleris bydende Overherre og dermed kvalte dets Liv.

Medens denne Glasanvendelsens store Kunst har sin oprindelige Hjemstavn i Mellemeuropa, i Egnene omkring Rhinen, saa fik derimod Middelalderens egentlige nyopblomstrende Glasfabrikationskunst sit Tyngdepunkt syd for Alperne. I det 12te Aarhundrede havde den italienske Glastilvirkning endnu kun faaet sit dæmpede Lys fra Østen, staaet i Afhængighedsforhold til det fremmede Arbejde. Men fra det 13de Aarhundredes Midte begynder Solen ret at hæve sig over Adriaterhavet. Fra det Øjeblik af det lykkes Venedig at gøre sig til Herre over Østens Hovedstad og dens umaadelige Rigdomme, er den med det samme i vid Udstrækning Arvetageren af dens gamle og dybe kunstneriske Kultur. Konstantinopel erobres 1204, og fra det 13de Aarhundredes sidste Halvdel begynder Efterretningerne om en systematisk og velorganiseret Glastilvirkning i større Stil indenfor Lagunestaden. En betydningsfuld lokal Betingelse, som gjorde det venetianske Arkipelag til et naturligt Centrum for Glasfabrikation, var den rigelige Tilstedeværelse af udmærkede Raastoffer: Lagunernes sandrige og tangbevoksede Bredder ydede baade det kiselholdige Kvarts og igennem Havplanternes Aske de alkaliske Stoffer, selv om ogsaa Venetianerne til forskellige Tider har hentet deres Raamateriale udenlands. Og det er nu under Indflydelse af det østromerske Riges Kunstkultur, at Venedig lærer at udnytte disse sine nærliggende naturlige Betingelser. Hvor dybt Venedig staar i Gæld til Orienten, viser sig paa Glassets Omraade lige saa fuldt som paa alle andre; det gælder kunsthistorisk, lige saa vel som i den politiske og merkantile Historie, at Republikken som Verdensmagt staar og falder med sit Forhold til Østen. Dog blev det ikke selve Byzans, som Venedig kom til at skylde det meste. Hvor mægtig end Paavirkningen var fra Verdensrigets Hovedstad, og hvor rige Frugter den saa end satte gennem Tidernes og Stilarternes Skiften til ind i det 17de Aarhundrede, saa var det dog en anden orientalsk Indflydelse, der kom til at danne det egentlige Grundlag, hvorpaa Venedigs senere Berømmelse skulde bygges. Den venetianske Glasfabrikation har fra en tidlig Tid dybe Rødder i det arabiske Syrien, Glassets ældgamle Hjemsted. Var den byzantinske Paavirkning en væsentlig kunstnerisk, saa er den arabiske overvejende industriel. Og dog blev det just denne sidste, der viste Vejen til kommende kunstnerisk Storhed. Fra Arabien hentede Venedig de oprindelige Forbilleder saavel til sin egentlige Karglasfabrikation som til den saakaldte Smykkeindustri, Tilvirkningen af Glasperler. Det var netop paa disse to Faggrenes Omraade, at Vejen skulde banes for en Kunstflid, der i sin højeste Udfoldelse skulde lægge Verden for sine Fødder og indbringe Venedig ikke blot umaadelige økonomiske Fordele, men tillige det uforlignelige Ry som Glaskunstens Dronning.

Bæger af Traadglas. Rosenborg.

Det er i Løbet af det 14de og 15de Aarhundrede, at den venetianske Glasindustri nu gennemløber en Udvikling, hvis Dybde og Alsidighed har sin naturlige Baggrund i Republikkens voksende politiske Magt,

dens Borgeres stigende Rigdom og Kunsttrang, men tillige i dens ufortrødne kommercielle Fremtrængen paa fjærne oversøiske Markeder, der aabnede uanet Afsætning for Glasprodukter. Ud fra denne Glasfabrikationens gennemgribende Betydning for den venetianske Stat forklares dens strenge Omsorg for Industriens intensive Trivsel, dens haardhændede Hals- og Haandsret over Fagets Mestre. Republikken elskede Glasfabrikationen som sin Øjesten, var sig fuldt bevidst, hvilket Klenodie den deri ejede, og vilde udnytte den til det yderste. Deraf dens ubarmhjærtige Haandhævelse af drakoniske Love overfor Glasmagerne, men tillige dens store Liberalitet i Retning af Privilegier. Deraf forklares Indespærringssystemet, Forbuddet mod Udvandring og mod Undervisning af fremmede, de blodige Straffe og Forfølgelser mod de ulydige, men tillige Glasmestrenes Rang og Forrettigheder som Adelsmænd. Allerede 1291 lægges Grunden til den betydningsfulde Isolering af Arbejderne, der skulde faa saa vidtrækkende Følger for Glasfaget, nemlig Fabrikationens Overførelse til den lille Ø Murano, hvis Navn skulde flyve Verden over. Frygten for Ildebrand angives som den oprindelige Grund til de talrige Glashytters Flytning fra det egentlige Venedig til den afsondret liggende Ø nordost for Staden. Ved denne Isolation bliver Glasmagerne ikke alene stedlig afskaarne fra Omverdenen, men dermed tillige efterhaanden afsondrede som Stand. Murano bliver en lille Verden for sig, en Verden af Glasmagerkorporationer. Gennem endnu bevarede Dokumenter faar vi det rigeste Indblik i Fagets hele Ordning. Straks fra Slutningen af Aarhundredet stammer de tidligste Dele af de muranesiske Lavsmatrikler (mariegole, oprindelig madreregole), der indeholde Love og Anordninger for Arbejderne under hver enkelt af de Faggrene, i hvilke Industrien efterhaanden specialicerede sig. Under 6 tydelig sondrede Korporationer indordnedes efterhaanden alle Mestre og Arbejdere i det stadig voksende Fag: de saakaldte fioleri lavede Bægerglas, verieri lavede Glas til Ruder, cristallai tilvirkede Brilleglas, margaritai Smaaperler, perlai de store hule Perler, stazioneri varetog Fagets merkantile Interesser. De talrigste og betydningsfuldeste af disse Korporationer er dels den førstnævnte, der har sit Navn af græsk phiale, Bæger, og som arbejdede i Karglasindustrien, dels de Korporationer, som bestred den omfattende Glassmykkeindustri. Medens den egentlige Hulglastilvirkning vandt sit udbredte Marked rundt om i Europa, saa var den saakaldte Conteriefabrikation, der har sit Navn efter latinsk comptus, Smykke, og som frembragte Glaskugler i alle Farver, Glassmykker og Legetoj, mere beregnet paa at tilfredsstille orientalske eller fjærnere og lavere Kulturtrins Fornødenheder og Smag. For denne Produktion erobrede de venetianske Købmænd et Marked, der strakte sig til Indien, Kina, til det indre Afrika, senere til Amerika, og som i Tidernes Løb indbragte æventyrlig Rigdom. Det var den berømte Opdagelsesrejsende Marco Polo, der havde aabnet sine Landsmænds Øjne for en Industrigren, der forblev bestaaende under alle Republikkens og Glaskunstens Omskiftelser, selv paa Tider, da saa godt som alle andre Forgreninger af Glasfaget var sunken i Forfald.

Men Bægerglasset blev det egentlige Felt, hvor den venetianske Industri fra og med det 15de Aarhundrede hævede sig til kunstnerisk Betydning. Tiden fra 1440 til Aarhundredets Udgang danner et betydningsfuldt Afsnit af Muranos Glaskunst, hvor Stilen dog i det hele ikke tør siges at besidde noget specielt venetiansk Præg, men snarere falder i Traad med den andensteds og paa andre Omraader almindelig da herskende Dekorationsstil. Dette Tidsrum, kendt under Navnet Quattrocentoperioden efter det 15de Aarhund.s italienske Navn, kan til Forskel fra det efterfølgende Afsnit i Glashistorien fordelagtig karakteriseres som den maleriske Periode i den venetianske Glaskunst. Dette Tidspunkt er da

det første, fra hvilket vi besidder bevarede Monumenter fra Venedig. Typiske Prøver paa denne Stil er de saakaldte Bryllupsbægre (coppe nuziale), bærende en Mands og en Kvindes Portræt, af hvilke saavel det venetianske Museo Correr som South Kensington har glimrende Eksemplarer. Dekorationsmidlet er her Emaljemaleri og Forgyldning. Vægten ligger paa de prangende Farver af Dekorationsstoffet, ikke paa selve Glasmassen, der beskeden holder sig i næsten uigennemsigtige mørkeblaa eller mørkegrønne Nuancer.

Dog netop i Henseende til Glassets Farvetoner udgør det 15de Aarhundrede tillige en Overgangstid og dermed den betydningsfulde Forberedelse til den følgende glimrende Periode. Var der tidligere lagt mindre Vægt paa Glassets Klarhed, paa dets rene Farver og bestemte Farvenuancer, saa gøres der netop nu i Aarhundredets sidste Decennier vigtige kemiske Opdagelser, ikke alene paa Farvningens Omraade, men ogsaa til Frembringelsen af fuldgennemsigtigt farveløst Glas. Mester Angelo Berovieros berømte Navn er knyttet til Opfindelsen af Glas i mangfoldige Farver, særlig Kobberrubin; hans Søn, Marino Beroviero faar Æren for Fremstillingen af fuldkommen ufarvet, rent Glas. Med disse kemiske Fornyelser var Grundvolden lagt for en Stilretning, der ikke længer behøvede at lægge Vægten paa Bemalingen, paa den ydre Farvedekoration, men hvor allerede Glasmassen i sig selv kunde gøre Virkning ved en indre Skønhedsværdi.

Med det 16de Aarhundrede begynder da den Periode af Venedigs Glashistorie, der i stor Almindelighed tør karakteriseres som den plastiske, nemlig til Forskel fra den forudgaaende maleriske. I denne nye Periode er det da hverken Glassets blotte Farverigdom ej heller dets fuldstændige Farveløshed, der først og væsentligst lægger Beslag paa Opmærksomheden, begge disse Egenskaber er nu nemlig naaet til en foreløbig Fuldkommenhed. Men al Kunst og Snille kan nu ofres paa Formgivningen, paa Glassets Bearbejdelse ved Ovnen eller ved Blæseflammen.

Drikkeglas med Aarstallet 1568 og Kong Frederik II's Navn, $15^1/_2$ Tomme højt. Rosenborg.

Paa et saadant Grundlag af kemisk-teknisk Udvikling stod Venedigs Glasindustri, da dens Kunstbestræbelser indhentedes af Renæssancens Bølge. Glaskunsten følger samme Love som al Aandens og Haandens Kunstevne igennem Genfødelsens Aarhundrede: den gennemløber en fuldkommen Forvandling og hæver sig til en uforlignelig Blomstring igennem Befrugtningen af Antikken og dens Forbilleder. Ved Studiet af Oldtidens Mønstre hæver Venedigs Glastilvirkning sig til Nyopfindelser og kunstneriske Nyskabelser, der ikke alene giver den et fuldkommen originalt og selvstændigt Præg, men derved tillige gør den til Forbilledet for en ny Smagsretning, Mønstret for en ny Stil, der skulde sætte blivende Skel i Glaskunstens Historie, danne Typen for en ny Kategori af Industriens Produkter og saaledes stifte Skole fra nu af gennem Aarhundrederne.

Begrebet af Renæssancens venetianske Glas maa ikke tages for snævert. Fra det 15de Aarhundredes senere Periode havde den egentlige Renæssancetid arvet Emaljeteknikken, Tilvirkningen af farvet Glas, Fremstillingen af kunstige Ædelstene, af Stene bestrøet med Guldstøv: det saakaldte Aventuringlas, af saakaldt Isglas eller craqueleret Glas, der efterligner Frostens Formationer. Men de egentlige venetianske

Renæssancetyper fremgik først som bevidst-tilsigtede Efterligninger af bestemte romerske Forbilleder, enten saa disse anskuedes direkte ved Oldtidsfund eller gennem Læsning af de antikke Forfattere. Den første og vigtigste af disse nye Kunstgenrer er da det egentlige Glaspusteri, en saadan Tilvirkning, hvor det i sig selv ufarvede og gennemsigtige Glas meddeles sin hele Kunstværdi gennem den blotte Blæsning. Glaspustningen var Romernes store Kunst og blev ogsaa Venetianernes mest glimrende Fortrin. I sin højeste Fuldkommenhed gør Glaspusteren egentlig alle andre Glaskunstnere overflødig. Han besørger selv hele Dekorationen. Han er ikke alene Herre over Formen, men over hele Glassets Forfinelse. I den ægte venetianske Stil løber Formningen og Forsiringens Kunst i Grunden ud i ét, ligger i Fortsættelsen af hinanden. Forholdet imellem dem er intet tilfældigt, intet indbyrdes uvedkommende, derimod et organisk. Forsiringen vokser naturlig frem af Formen; ingen kan sige, hvor den ene holder op og den anden begynder. Formen fører i sig selv just til denne Forsiring og ikke til nogen anden. Al ydre Dekoration bestaar selv i nye Frembringelser af Blæsekunst, der endnu i deres plastisk bøjelige Tilstand paasmeltes i Blæselampens Lue. Vi staar ved den egentlige karakteristiske venetianske Renæssancekunst, den til alle Tider og i alle Lande uefterlignede Bægerglasindustri, der i Retning af uudtømmelig Fantasi og Afveksling, i Henseende til opfindsom Kunstevne og industriel Virtuositet betegner en Blomstringstid i Glaskunsten, der i Rang ikke kan sidestilles med noget andet Afsnit af Fagets Udviklingsløb undtagen med den romerske Oldtid.

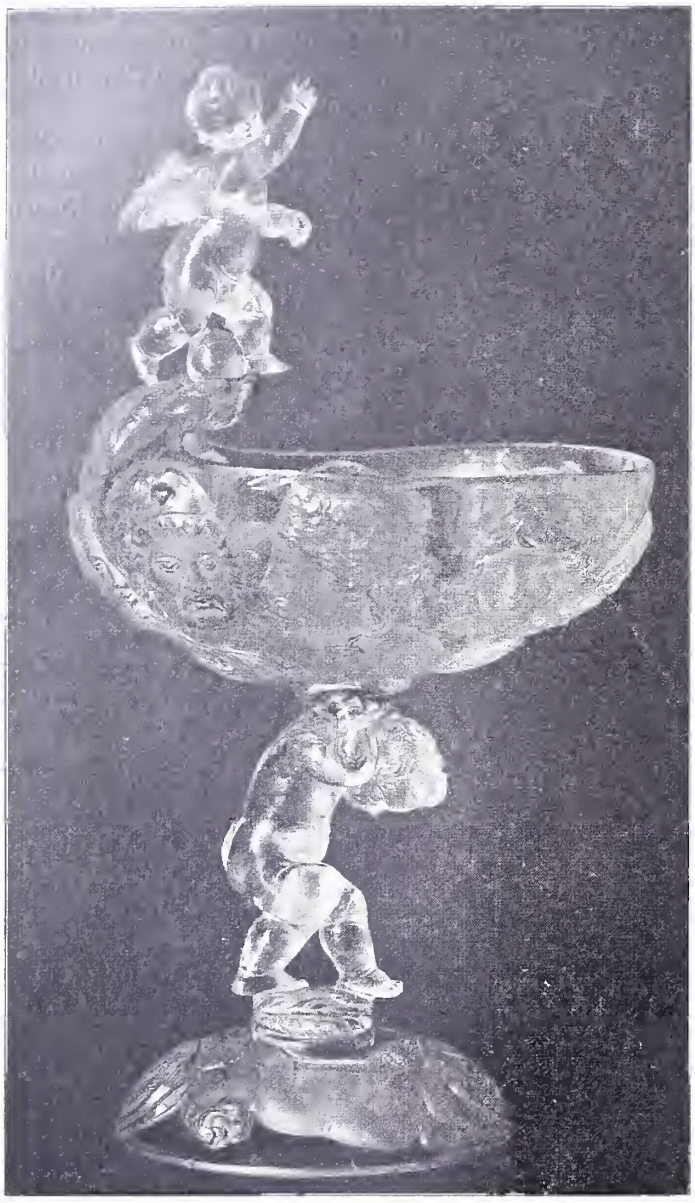

Skaal af sleben Krystal. Rosenborg.

Karaktermærker for Renæssancens Glas er følgende. Fornemmeligst Glasmassens

relativt fuldkomne Gennemsigtighed, dens store Frihed for Urenheder, Grums og Fejl. Det, som vi ser vække størst Opsigt i Datiden ved det nyopdukkende venetianske Glas er netop dets hidtil uopnaaede Renhed, Klarhed, Farveløshed, der stadig paany berømmes af Tidens Historieskrivere. I denne Retning tilfredsstillede Materialet nu Tidens højeste Fordringer. Naar de bevarede Minder opviser enkelte Elementer af Farvedekoration, ser man tydelig, hvorledes dennes Rolle netop kun er den underordnede: ved Kontrastvirkningen at fremhæve Glasmassens udadlelige Klarhed. Næste væsentlige Kendemærke bliver da Formernes blændende Kunstfærdighed, deres Forening af Enkelhed og Elegance, af Dristighed og Ynde. Fuglelette, knejsende danner de med deres ofte bladtynde Vægge, med deres brusende Vingeprydelser den skarpest mulige Kontrast til Qvattrocentoperiodens undersætsige, tykvæggede Kar, der synes bundne til Jorden ved deres egen Tyngde. Til nærmere Forklaring af disse Renæssanceglassets himmelstræbende Flyvelyster tjener da et tredje Hovedkendemærke: til dets ydre Lethed svarer nøje den indre: dets ringe Vægtfylde. Ved den omhyggeligste Tilberedning af Glasmassen, ved at undgaa Bly, ved kræsent Udvalg af de bedst egnede Raastoffer, var Venetianerne naaet til at fremstille et Produkt, der syntes at trodse Tyngdens Love, og som vækker et Nutidsmenneskes dybeste Forbavselse i det Øjeblik, da han første Gang tager det i sin Haand. Er der noget Punkt, hvor Venetianerne staar som Antikkens Efterlignere, da er det dette. Hermed har de just genfødt det, som stod for Plinius's Tanke ved Begrebet calices pterotos. Vel har Venetianerne sikkert misforstaaet dette Ord, udlagt det som »vingede Kar« og dermed faaet Ideen til en af de mest karakteristiske, hyppigst gentagne men uudtømmelig varierede Renæssancetyper: det velkendte Vingeglas. Men trods denne Misforstaaelse har Venetianerne dog faktisk ved deres omhyggelige Kemi genskabt Oldtidens »fjerlette« Glas, som Plinius med de nævnte Ord har hentydet til.

Slebet venetiansk Champagneglas. Rosenborg.

Til Formgivningen og den dermed nøje sammenhængende ydre Forsiring slutter sig endelig Renæssanceglassets ejendommelige indre Dekoration: Ornamentikken i selve Glasmassen. Denne Kunst viser sig maaske allertydeligst som en fuldkommen Nyskabelse i Forhold til Middelalderens Glasdekorationsmaade. Filigran- og Millefioriglas danner begge karakteristiske Renæssancetyper, beroende paa udtrykkelig Efterligning af givne antikke Forbilleder. Filigrandekorationen blev en af Venetianerglassets store Tillokkelser, blev den Gren af den nye Teknik, som maaske i allerhøjeste Grad vakte Samtidens Undren, stod den Gang for alle og staar endnu som en af de snildeste og samtidig mest yndefulde Genrer, Venedig har udtænkt. Bygget af Mælkehvide eller farvede Glastraade bugter sig i den gennemsigtige Masses Indre de kunstfærdigste, geometrisk korrekte Traadnet, Dobbeltvæv eller Kniplinger. Paa en beslægtet teknisk Fremgangsmaade, der anvender Glasstænger sammensatte af forskelligfarvede tynde Glasstave, beror fremdeles Millefioridekorationen. Ved denne fremstilles et broget Blomstertæppe af de Markens

tusend Urter som indvendigt Billede i et gennemsigtigt Glaslegeme; dog naaede det 16de Aarhundrede paa dette Omraade langtfra de romerske Forbilleder.

Et fælles Karaktermærke betegner al Venedigs Glaskunst gennem hele denne rige Udvikling. Hvad enten vi tænker paa Middelalderens Emaljedekoration eller paa dens betydningsfulde Glassmykkeindustri, hvad enten vi betragter Renæssanceglassets Formkunst eller dets ydre og indre Forsiring, saa henhører dog alt dette under en og samme Stilretning: den, som beror paa Glassets Forædling i dets varme Tilstand. Alt hvad der falder ind under Farvedekorationen, er enten meddelt Stoffet i dets flydende eller endnu strækbare Tilstand eller indbrændt igennem de paasmeltede Emaljer; alt hvad der henhører under Formdekorationen, er bygget paa Glassets Egenskaber i dets endnu bløde og plastiske Skikkelse. En senere Tids Terminologi har givet denne Kunstretning Navnet den egentlige Glasstil, fordi den hviler paa de Ejendommeligheher, som Glasset ret egentlig har forud for andre Materialier, og fordi intet andet Stof kan have en saadan kunstnerisk Behandling fælles med Glasset.

Muranoglassets Pris læses hos det 15de og 16de Aarhundredes Forfattere fra alle Lande i den den Gang civiliserede Verden. Dets geografiske Udbredelse kan maales efter Omfanget af Venedigs Søfart, Fragthandel og Købmandsskab. Udviklingen af Republikkens indre Kultur: dens bildende Kunst, dens mangfoldige Grene af Kunstindustri, forklares kun rettelig paa samme Maade som dens Fremgang i ydre politisk Indflydelse, nemlig ved at betragtes i nøje Sammenhæng med dens merkantile Interesser. Var Kunsten paa Glassets Omraade til mægtig Fremme for Handelen, saa var Handelen tillige til betydningsfuld Støtte for Kunsten. Uden den rivende Afsætning vilde Glaskunsten ikke være bleven til det, den blev. Just i Kraft af sin Stilling som uudtømmelig Indtægtskilde opnaaede den alle sine mageløse Begunstigelser, dermed al sin Koncentration og rige Fordybelse. Kun sjælden har vist de ydre Omstændigheder i den Grad forkælet en sund og udviklingsdygtig Kunstevne. Ved Begrænsningen af Glaskunsten til Murano, ved at udsondre Glasmagerfamilierne som en Verden af Industriens Aristokrater virkede Republikken som den omsigtsfulde Gartner, der ved kunstig Udvælgelse fremelsker en stedse dybere nedfældet Virtuositet og Kunstkultur. Samtidig naaede Republikken sit direkte Formaal med Glaskunstens strenge Centralisation, nemlig det kommercielle. Ved alle til Raadighed staaende Midler havde den stræbt at hindre Kunstens Forplantelse til Udlandet, Oprettelsen af nye Produktionscentrer, havde gjort alt hvad der stod i dens Magt for at holde enhver Konkurrence ude. Kaster vi et Blik ud over Glaskunstindustriens merkantile Stilling ved den historiske Nytids Begyndelse, finder vi hele den dakendte civiliserede Verden i sit Forbrug af finere Kunstglas forsynet fra et eneste Produktionssted. Og Glasset var i Renæssancens Tider ikke netop Menigmands Fryd. Det var Europas Fyrster og største Rigmænd, der var Muranos bedste Kunder. Naar man hører om, hvorledes Vidunderne af den venetianske Glaskunst prangede paa Skænkebordet ved Siden af Kunstværker af Guld og Sølv ved de riges Gæstebud, da forstaar man, at Glasset paa den Tid havde samme Værd i Handel og Vandel som dets Vægt i ædle Metaller. Hvad de venetianske Købmænd har indhøstet af Guld rundt om paa Europas Handelspladser, det kan vække enhver Storindustris Misundelse.

Begrebet af Venedigs Centralstilling i Glaskunsten er endnu ikke udtømmende forstaaet saalænge man blot tænker paa det skarpe Kontrastforhold mellem den italienske Kunsts altbesejrende Overmagt, dens verdensomspændende kommercielle Storhed og de andre Landes hæderligt stræbende hjemlige Glastilvirkning, der udenfor de nationale, ofte selv blot provinsielle, Grænser ikke naaede til Betydning, endsi-

ge Afsætning, og som ikke paa eget Grundlag formaaede at hæve sig til kunstnerisk Værdi. I Virkeligheden bestaar der i alt Fald fra tidlig i Renæssancens Tider, men utvivlsomt paa flere Punkter allerede længe forinden et dybere Forhold mellem Venedig og Udlandet, et Venskabsforhold, et Discipelforhold. Ogsaa i den Betydning staar den lille Ø Murano som den nyere Glaskunsts samlende Brændpunkt, at her løber rent historisk alle Traadene sammen, saa snart vi taler om Oprindelsen til de vaagnende Kunstbestræbelser indenfor Tysklands, Østrigs, Frankrigs, Belgiens, Spaniens, Englands nationale Raaindustri. Trods alle Forbud mod Bortrejse, alle Straffe for Aabenbarelse af Fabrikationens Mysterier har Muranos hemmelige Skrin aldrig sluttet helt tæt. Med Rette havde Republikken fra den tidligste Tid frygtet og fordømt Glasarbejdernes Udvandring. Netop Forplantelsen af Kunstens Traditioner til Udlandet skulde blive den farligste Fjende af den venetianske Industri. Den skulde give den fremmede Produktion dens kunstneriske Opsving, aabne Vejen for en opblomstrende Konkurrence med Moderlandet, ad denne Vej i Tidernes Løb bringe den venetianske Kunst Dødsstødet. Først flygtede Arbejderne enkeltvis, hver til sin Kant og efterlod i lange Tider ingen varige Resultater af deres Undervisning i Udlandet. Men med det 16de Aarhundrede bliver der flere og flere, der fristes af udenlandske Fyrsters lokkende Tilbud. Indkaldelsen af muranesiske Arbejdere var efterhaanden for flere evropæiske Lande bleven en pinlig Nødvendighed, en eneste og uundgaaelig Udvej til at ophjælpe den haardt kæmpende nationale Glasindustri. Med stedse stigende Misundelse havde Udlandet fulgt den fremmede Luksus, vaandet sig under Trykket af den overhaandtagende italienske Import. Men kun fra Venedig selv kunde Hjælpen komme. Murano blev en Læremester for Evropa, en Opdrager til Glaskunst. De evropæiske Landes hele nyere Glasindustri skylder den venetianske Paavirkning i Renæssancen sin kunstneriske Fødsel; langt ind i Nutidens Glashistorie faar Venedig paa denne Maade sin blivende og bærende Betydning.

Graveret venetiansk Drikkebæger. Rosenborg.

Dog kan der tales om Grader af større eller mindre Paavirkning. Mest selvstændig staar den tyske Renæssance; Frankrig indtager nærmest en Mellemstilling; Nederlandene bøjede sig derimod efterhaanden næsten indtil Selvopgivelse under den fremmede Smag.

Tidlig hæver det tyske Riges Glaskunstflid sig til en ejendommelig original og nationalt udpræget Blomstring. Dens Tilknytning til Italien er ældgammel og bevidnes til Overflod ved udbredt Tradition, men lader sig kun sjældent stedfæste til bestemte Navne eller Aarstal. Hvor som helst der indenfor det tyske Rige findes en Glashytte, lever der ogsaa en Overlevering om dens venetianske Oprindelse. Sagnet om Venetianere er levende saa langt tyske Bjærge og Skove rækker. Fra Skovene stammer det 15de Aarhundredes endnu kunstløse Waldglas. Med det 16de Aarhundrede betræder Tyskland en hel ny Bane, utvivlsomt efter venetianske Forbilleder, paavirkes fra Italien i Retning af Teknik og Dekorationsprincip, skønt ingenlunde i Stil. Dekorationen i paamalede Emaljefarver, der karakteriserer det tyske Renæssanceglas, fører os i Tanken hen til Quattrocentoperioden i Venedig og dens maleriske Princip. Men i sin kunstneriske Stilretning er dette Glas fuldt ud nationalt. Dets Præg er tydelig nordisk Re-

næssance, ikke italiensk. Dets bredt folkelige Karakter, dets drøje, men ofte særdeles praktiske Formtyper imødekommer fuldstændig den hjemlige Smag hos den gemytlige øldrikkende Nation, for hvilken det var bestemt. Dets mange højst ejendommelige Navne er lige saa folkelige som dets Stil. Det tyske Glas's originaleste Formtype er de elegante Römere, der dog er ældre end Renæssancen. Mest udbredt var

1 2 3

1. Slebet Pokal med de danske Provinsvaabner.
2. Slebet Bæger med Kristian V's Navnetræk.
3. Graveret Champagneglas i venetiansk Stil.

Glas fra det 17de Aarhundredes Slutning. Rosenborg.

de høje cylindriske Humpen, der efter deres paamalede Dekoration fik Navne som Reichshumpen, med Rigets Vaaben, Adlerglas, med den tyske Ørn, eller blot Passglas, hvor Rummene mellem de paamalede Tværstreger (Pässe) angav det Maal, der skulde drikkes i én Slurk. Og hele sin nationale Uafhængighed beholdt dette Glas selv da Tyskland fulgte Alverdens Eksempel og søgte at fremstille Glas i den venetianske Stil. Den nye Produktion trivedes ikke; de hjemlige Frembringelser vedblev at beholde deres store Marked i de bredeste Lag. Skønt tidlig paavirket fra Venedig er det tyske Rige dog det Land, der mindst har sukket under det fremmede Aag, bedst har forstaaet at holde Venedig Stangen.

Anderledes var Tilfældet med Frankrig. Fra Middelalderen trivedes en udbredt national Glastilvirkning rundt om i de franske Provinser. Den forsynede et stort indenlandsk Forbrug, men de franske Rigmænds højtspændte Fordringer til Skønhed og Luksus har den ikke kunnet tilfredsstille. Med Renæssancen blev Frankrig derfor det Land, der maaske flittigst af alle øste Guld i Venedigs Kasse, og hvis nationale Industri dybest af alle led under den italienske Konkurrences Tryk. Den franske Renæssance synes ikke at have saa rigt et nationalt Væld at øse af som den tilsvarende tyske Industri, derfor heller ikke den urokkelige Modstandskraft overfor den fremmede Indflydelse, men rigtignok heller ikke saa nøjsom en Smag. Det vindskibelige Industriland maatte saaledes se hen til den venetianske Smagsretning som det eneste saliggørende, som Normen, man stræbte efter at efterligne, Idealet, hvorefter man stadig maalte sine egne Frembringelser. Indtil det 16de Aarhundredes Midte er de bevarede Navne paa Glasmestre udelukkende franske, men fra da af begynder de italienske Kunstnernavne. Fra Tiden omkring 1560 er bevaret franske Kunstglas, der staa som en Mellemting mellem de emaljerede venetianske og de emaljerede tyske. Og fra da af skulde det vare endnu over Hundrede Aar inden Frankrig kunde frigøre sig fra den italienske Kunsts Tillokkelser og hæve sig til den saa højt attraaede nationale Selvstændighed.

I det Øjeblik, da der paa national Jordbund rundt om i de evropæiske Lande oprettes Fabrikker til den nøjagtigst mulige

Fremstilling af typisk og stilret Venetianerglas, da har Venedig gjort sine sidste og drabeligste Skridt henimod en kunstnerisk Universalisme. Nu er det Venedigs Kunstideal, der har sejret, ikke længer blot dets Købmænd. Netop tværtimod den venetianske Republiks Tarv gik denne Bevægelse. Det bliver national Spekulation i Tyskland, Frankrig, Belgien at fremstille Kunstglas i den venetianske Genre. Nu er der ikke længer blot Tale om en Indflydelse i Retning af tekniske Færdigheder, nu er det selve Stilen, der holder sit Sejrstog igennem Europas Produktion. Man bliver ikke staaende ved Ideer eller Reminiscenser, man tilstræber derimod Kopier saa trofaste og skuffende, at Køberen kan vildledes og Priserne holdes i Højde med Venedigs. Saaledes opstaar det Produkt, der kaldes Kunstglas à la Venise. Dets Værdi er ikke forbløffende, naar man betænker, at indvandrede Venetianere overalt har virket som Læremestre.

Ringest Held har disse Bestræbelser i Tyskland. Det Land, der naaede højest i Eftergørelsen af de venetianske Typer, var Belgien. Til Bryssel og Antwerpen knytter sig fra det 16de Aarhundrede og dernæst igennem det 17de en meget betydelig Produktion, der fra først af lededes af indvandrede italienske Mestre, men som efterhaanden gik over i Hænderne paa den nationale Foretagsomhed. Da denne Industri naaede sit Højdepunkt, gik dens Produkter i Handel og Vandel for at være bleven til i Venedig, selv Fagmænd kunde ikke skælne dem fra ægte, selv i vore Dage er det ikke altid let at bestemme, hvor et gammelt »venetiansk Glas« egentlig er bleven til. Med denne »genre Venise«-Industri lykkedes det lidt efter lidt Nederlandene at frigøre sig for den Skat, som Indførelsen af den italienske Luksus havde paalagt, at vinde sig et stort udenlandsk Marked for det stærkt efterspurgte Venetianerglas og saaledes at etablere en Konkurrence

1 2 3

1. Pokal med Dekoration hentydende til Karl XII's Død.
2. Pokal med Danmarks, Ruslands og Polens Vaabner.
3. Bæger med Inskriptioner om Karl XII's Bedrifter.

Slebne Glas fra den nordiske Krigs Tid. Rosenborg.

med Moderindustrien, der danner Overgangspunkt og Indledning til en hel ny Periode i Glassets Historie.

Aar 1600 danner Højden af denne Udvikling. Paa det Tidspunkt, da Europas nationale Industrier ikke ved bedre Raad end at efterligne den venetianske Stil ved Hjælp af dyrt betalte italienske Mestre, maa Muranos Verdensmagt siges at være naaet til sin Kulmination. Endnu hele det 17de Aarhundrede behersker Venedig Markedet. Det er Smagen syd for Alperne, der breder sine Vinger ud over hele det øvrige Europa, og det er Farvernes og Glasblæsningens Kunst, der er Kærnen i denne Stil. Men med Aar 1600 er Glashistoriens Andenakt i Virkeligheden til Ende. Tæppet falder for det transalpinske Princips uoverskuelige Triumf.

Enhver siger sig selv, at et Verdensrige som Venedigs maatte være grundfæstet og langvarigt. Det maatte være en stor Kraft, der skulde kunne rokke ved saa sikker en Position. Og dog kom der et Tidspunkt, da Venedigs egen svigtende Evne kunde give en Konkurrence Vind i Sejlene. Det Omraade, hvorpaa en ny Stilretning skulde vokse sig stærk, var i Virkeligheden en Landvinding for Glaskunsten, et Felt, som Venetianerne ikke havde opdyrket. Venedigs Glasmagere havde kun udnyttet den ene Side af deres Materiales Natur. Den Tid maatte komme, da man indsaa, at Glasset frembød andre Muligheder for Dekoration, andre Opgaver for Kunst, andre Betingelser for Skønhed. Foruden de Egenskaber, som Glasset er ene om, dets ubegrænsede Strækbarhed og Plasticitet, har det i sin færdig tilvirkede Tilstand tillige Egenskaber fælles med et andet Stof: Ædelstenenes og Halvædelstenenes Gruppe. Det kan besidde disses Haardhed, Gennemsigtighed, Lysbrydningsevne og er dermed modtageligt for den paa disse Egenskaber beroende Forædlingsteknik. Det Øjeblik, da man faar Øjet op for Glassets anden Natur, da man opdager det som Æmne for den kolde Behandling, det er Fodselsstunden for en hel ny Bevægelse indenfor Glassets Industri, en hel ny Retning i dets Dekorationsstil, men dermed tillige for en hel ny Epoke i Glaskunsten.

Med Glassets kolde Behandling fremtræder i den nyere Historie den Gren af dets Teknik, som i Modsætning til Arbejdet ved Ovnen og for Lampen kaldes dets egentlige Raffinering. Foruden Glasmageren og Glaspusteren, foruden Maleren og Forgylderen, træder fra nu af Glasraffinøren til blandt Fagets Kunstnere. I sin kolde Tilstand kan Glasset bearbejdes med Slibehjul, med Diamantspids, med Syre. Det kan udskæres i ophojet Arbejde, indslibes eller graveres i Dybden. Dets Overflader kan matslibes eller poleres og saaledes aftegnes i Monstre og Billeder af blankt paa mat Grund eller omvendt. Dets Vægge kan udvendig paaslibes geometrisk korrekte Hjørner og Kanter. Glasset kan paa denne Maade modtage en Dekoration af Former, Figurer og Ornamenter, der dels kan gore sig fuldstændig til Herre over Karrenes plastiske Konturer, dels kan berige alle Flader enten i ophojet eller fordybet Relief eller mat mod blankt med en Forsiring, der ofte hæver sig hojt over blotte ornamentale Effekter til yndefuld og trofast Gengivelse af Naturen. Det er indlysende, at Gennemførelsen af denne Teknik i allerhøjeste Grad maa indskrænke Formerens og Glaspusterens Arbejde, og at der er ét Dekorationsmiddel, som den i Virkeligheden efter sit Princip overflødiggør, skønt ikke altid udelukker, nemlig Farven. Slibningens og Graveringens Kunst forudsætter det muligst vandklare Glas, dens Virkninger betinges af Materialets størst mulige Farveløshed. Den skyer ikke blot alle Blæsekunstens Effekter, men er især en svoren Fjende af Glassets indvendige Dekoration. Straks hermed bliver det forstaaeligt, hvorledes den nye Art Arbejde kunde blive de venetianske Kunstneres farligste Konkurrent.

Skønt ny for Faget er Raffineringsteknikken ingenlunde ny for sin Tid og hel-

ler ikke paa nogen Maade original for det Land, i hvilket den kom til at slaa saa dybe Rødder. Glasset er ikke alene om den, den er ikke saaledes som Blæsekunsten dets uomstridelige Særejendom. Den er hentet fra en langt tidligere Tid, overført fra et fremmed Land, laant fra et beslægtet Omraade af Kunstindustri: Udskæringen af de naturlige Stene og da ganske særlig Bjærgkrystallet. Og naar Anvendelsen af Krystalsnittets Teknik i Historiens Løb blev Vejen til de cisalpinske Folkeslags Triumf over de sydlige Landes Glaskunst, saa bør det dog ikke glemmes, at selve Forbillederne for Glassets nye Behandling saa langt fra var nationale for Nordevropas Folkeslag, at de tværtimod først og oprindeligst var hentede syd for Alperne, ja fra selve Arvefjenden Venedig. Allerede længe forinden det 14de Aarhundredes Begyndelse var de venetianske cristallai di cristallo di rocca ved Hjælp af Slibningen af Hjulet naaet til at forme det haardeste Kvarts og deraf at lave Relikviegemmer, Knivskafter, Kors, Knapper. Vel havde Muranos Glasmagere snart lært at efterligne alle disse almindelig brugte Smaating i Glas, men de naaede hurtig heri til en saadan Fuldkommenhed, at den gamle Industri truedes, og ved Loven af April 1300 forbødes al Efterligning af Kvarts. Med Renæssancens Aarhundrede bredtes de glimrende Ydelser af italienske Kunstnere i Slibning og Udskæring af Krystalkar overalt i Nordevropa og havde ogsaa rundt om i det tyske Rige ansporet til Efterligning. Ved det 16de Aarhundredes Slutning fandtes der dygtige Krystalslibere paa mange Steder i Tyskland. Særlig i de bøhmiske Bjærgegne, hvis fremragende Rigdom paa Ædelstene alt tidlig berømmes, havde man fra gammel Tid været vant til at behandle de naturlige Stene. Men samtidig havde nu dette Land allerede fra Middelalderen været den gunstige Jordbund for en overordentlig udbredt Glasindustri. I de bøhmiske Skove fandtes de fortræffeligste Raamaterialier nær ved Haanden; med Datidens daarlige Befordringsmidler lønnede det sig ofte bedre at udnytte Skovtræets Aske end Træet selv. Paa Anvendelsen af Træaske beroede de Egenskaber ved det bøhmiske Glas, som i Modsætning til det venetianske i ganske særlig Grad gjorde det egnet som Bærer for Slibningens og Snittets Dekoration: dets Renhed, Haardhed og Gennemsigtighed. Disse Fortrin hvilede paa dets ejendommelige kemiske Sammensætning: Glasmassens Smeltemiddel var Kali, der blev udvunden af Skovtræernes Aske, ikke længer som hos Venetianerne Natron, der stammede fra de brændte Søplanter. Til 1443 henføres de ældste kendte bøhmiske Glashytter, og fra 1546 stammer det tidligst bevarede Privilegium. I det 16de Aar-

Smal Pokal af slebet og forgyldt Glas fra Kristian VI's Tid med C. R. i Monogram. Rosenborg.

Pokal af slebet og forgyldt Glas fra Kristian VI's Tid med Kongeparrets Portrætter. Rosenborg.

hundrede hævede Glastilvirkningen sig ikke til nogen kunstnerisk Betydning i Bohmen. Men det maatte blive i dette Skovenes og Stenenes Land at Glasset og Krystallet naturlig skulde modes. Og det blev Kejser Rudolf den 2dens Fortjeneste, at Bohmens Navn blev uadskillig knyttet til den epokegorende Fornyelse i Glaskunsten, der foreløbig skulde knække Venedigs Verdensmagt, og efterhaanden føre hele Evropas Glastilvirkning ad nye Veje. Naar Bohmen nyder Æren som Krystalstilens Fædreland, er Betydningen deraf den, at Glasset i dette Land erobrede sig et nyt Omraade af Teknik og derigennem skaffede sig Betingelser for nye Arter af Kunstværdi. Det var i Bøhmen, at Udskæringen og Slibningen af Bjærgkrystallet frembragte den nye Industri i Glas. Bøhmens kunstelskende Hersker,som vi danske især kender som Tyge Brahes gæstmilde Beskytter, beskæftigede ved sin Hofholdning i Prag et stort Antal Kunsthaandværkere og begunstigede i ganske særlig Grad Bjærgkrystallets Industri. Til Kejser Rudolfs Hof indkaldtes ved det 16de Aarhundredes Slutning den Mand, hvis Navn skulde sætte Skel i Glaskunstens Udviklingshistorie. Krystalstilens Fødselsstund i Nutiden maa sættes til det Aar 1609, da Kaspar Lehmann, Kejserens »Hoftjener og Kammerstenskærer«, en Mand fra Uelzen i Lüneburg, fik Fribrev paa eneste Udøvelse af sin nye »Opfindelse«, at slibe Glas paa samme Maade som Ædelstenene. Den bøhmiske Glaskunst kan inden ret længe fejre sit trehundrede Aars Jubilæum.

Den nye Raffineringsmetode faar sin første og væsentlige Betydning i Glassets Historie ved den ejendommelige tilbagevirkende Kraft, hvormed den uvilkaarlig omdanner hele Glastilvirkningen, paavirker hele Fabrikationens Art og Retning saaledes, at Glasset efter sine indre saavel som ydre Egenskaber kan blive den tjenligste Bærer for den nye Forsirings Effekter. I og for sig tilstræbte Krystalteknikken egentlig intet andet end en dekorerende Forædling af Glassets Overflader. Men Overfladen blev det Punkt, hvorfra en gennemgribende Revolution skulde brede sig. Den nye Dekoration viste sig hurtig at være en højst fordringsfuld Magt, der stillede Krav paa det ene Punkt efter det andet, og som i sin Gennemførelse fuldkommen omdannede saavel Glassets ydre Bygning som dets indre Sammensætning. Med Overfladens nye Forsiring ændredes først Karrenes Vægtykkelse, fremdeles deres Konturer og Profiler, dermed deres Formtype, ad denne Vej deres hele kunstneriske Stil og ved Siden af alt dette efterhaanden tillige deres kemiske Kvalitet.

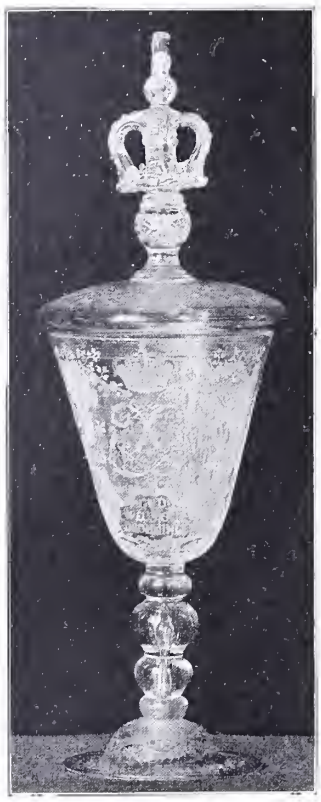

Pokal med Inskription til Ære for Dronning Louise, Frederik V's Gemalinde. Rosenborg.

Hurtig og uvilkaarlig maatte Krystalslibningen gøre Glassene sværere og snart føre Industrien langt bort fra Venetianernes ofte bladtynde Vægge. Karret skal jo nu paa alle Sider kunne taale og rumme den indslebne eller graverede Dekorations Fordybninger eller besidde fornoden Tykkelse til at Reliefs kan udslibes deraf. Glaskarret bliver nu mere en Baggrund for Ornamentet eller Billedet, tilstræber ikke længer som det venetianske Produkt at gøre selvstændig Virkning alene ved sine Omrids's yndefulde Tegning. Materialet faar en overvejende Betydning som Bæreren og det nødvendige Underlag

Glas fra Powell & Son.

for Dekorationens Billedverden. Paa denne Maade bliver Glasset tykvægget og tungt og stræber især henimod at kunne frembyde brede Overflader.

Og til at modtage den indslebne eller gravere-de Dekoration maatte disse Overflader først selv tilslibes, eller for at efterligne Krystalkarrenes Glans tillige poleres. Da alle Rundinger kun daarlig egnede sig til at slibe eller gravere paa, fordrede den nye Dekorationsmaade den forberedende Afslibning af Glasset til saavidt mulig plane Flader. Saa snart nu de blæste Glas kommer under Slibehjulet, ændres efterhaanden deres ydre Omrids: de runde Linjer begynder at forsvinde. Den buede Overflade afdeles i enkelte større eller mindre Planflader. Og hvad der først hovedsagelig var Betingelse og Baggrund for Forsiring, bliver snart tillige selv til væsentlig Dekoration. Glasset tilslibes efterhaanden mere og mere paa alle Leder: de polerede Smaaflader faar deres Betydning i sig selv. Slibning og Polering fører til den egentlige Facettering, den stadig yderligere Paaslibning af Hjørner. Uagtet Glassets Konturer hermed fjærner sig saa langt som blot mulig fra den venetianske Glastypes bløde og afrundede Linjer, kan det dog ved at begrænses af de mange plane Smaaflader, de mange skarpe Kanter, opnaa et overordentlig livligt og rigtbevæget Karakterpræg.

Igennem Overfladebehandlingens Indflydelse saavel paa Glasmaterialets Tykkelse som paa Karrenes Konturer gør den nye Dekorationsteknik sig til Herre over Glassenes hele Bygning, Profil og Form. Dog røber Slibningens Stil ikke nogen egentlig Originalitet eller Opfindsomhed i Retning af Former; den søger blot at føre Glasset derhen, hvortil Krystallet var naaet. Paa det samme Omraade, hvor Stilen henter sin Dekorationsteknik, gør den ogsaa sit Laan i Retning af Formtyper. Et overvejende Forbillede i denne Henseende har det bøhmiske Glas i Renæssancens regelmæssig byggede Pokaler af Bjærgkrystal. I Forhold til de ældre tyske Glas, hvis Form var saa enkel som overhovedet mulig, betegner Krystalstilens Formtyper et afgjort Fremskridt. Ved Siden af de firskaarne og uplastiske Humpen udmærkede det bøhmiske Produkt sig fordelagtig ved sin afvekslende Leddeling, sin rige Profilering.

Gennem hele det 17de Aarhundrede, men ogsaa langt ind i det 18de bevarer de bøhmiske Produkter ligesom ogsaa de derfra paavirkede schlesiske trofast deres

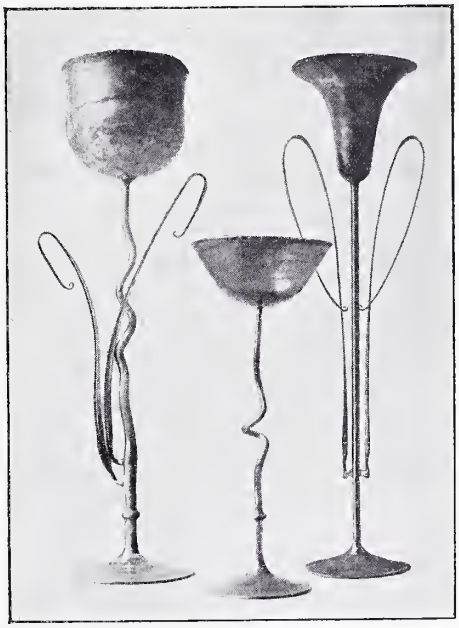

Karl Koepping: Sirglas.

Form og Bygning, ligesaavel som deres Udsmykning af Arabesker, Blomsterguirlander og Vaabenskjolde. En eneste Indrømmelse til Venetianersmagen er enkelte røde Filigrantraade, især i Karrenes Fod. I det bøhmiske Glas lever Renæssancens Stil saaledes et langt Liv. Selv under Rococoens Paavirkning holder det sig i høj Grad konservativt, men krummes og bues dog ogsaa til mere flade og uregelmæssige Skaale under det altbeherskende Muslingemotiv. Afveksling i Henseende til Farve danner det slebne røde Glas. En speciel Interesse er knyttet til Opfindelsen eller Genopdagelsen af den ægte Guldrubinfarve, der almindelig tilskrives Rendsborgeren Johan Kunckel, den svenske Konge Karl XI's Yndling. Hans Værk betitlet »den fuldstændige Glasmagerkunst« stammer allerede fra 1679, men i Virkeligheden er Kendskaben til Fremstillingen af den rubinrøde Farve ved Hjælp af Guld upaatvivlelig af langt ældre Dato.

I Henseende til Materialets kemiske Beskaffenhed betegner det bøhmiske Glas i sig selv allerede et betydeligt Fremskridt fremfor det venetianske Produkt. Til at taale Slibning og Gravering maatte det dels være haardt og modstandsdygtigt, dels fejlfrit og uden Blærer. Det venetianske Glas var fremdeles grønligt og let, det bøhmiske derimod hvidt og tungt. Uden dette nye Materiale vilde Glassets Krystalstil overhovedet slet ikke være bleven mulig. Den nye Slibning havde stillet Fordringer til Glasset, som med det venetianske Materiale aldrig vilde være bleven opfyldte, og havde aflokket det en Række Effekter, der skuffende efterlignede det slebne Bjærgkrystals. Men dog bar den nye Dekorationsmaade Spiren i sig til noget langt højere; den vilde imitere ikke blot Krystallernes Dekorationsstil, men ogsaa deres Materiale. Selve Krystalslibningen opstiller for Glasmaterialet et fjærnt Ideal, hvis Opfyldelse i en ganske anderledes Grad vilde lade dens Intentioner komme til deres Ret: Glassets Efterligning af det naturlige Bjærgkrystals Egenskaber. Det skulde ikke lykkes det Land, der havde indført Krystalstilen, ogsaa at opfinde det egentlige Krystalglas. Æren for det nye Glas, det egentlige kunstige Krystal, tilkommer ikke Bøhmen, men England. Med Opfindelsen af det saakaldte flint-glass, de franskes cristal, var Skridtet gjort henimod Opfyldelsen af Krystalstilens mest æventyrlige Fordringer: Glasmaterialets skuffende Efterligning ikke alene af Bjærgkrystallet, men igennem yderligere Forbedringer tillige dets Imitation af selve Ædelstenenes bedste Egenskaber og da især af Diamantens henrivende Farvespil. Uagtet de første Skridt paa Vejen blev gjort allerede i det 17de Aarhundrede, naaedes de største Resultater dog ikke under den egentlige bøhmiske Stils Blomstringstid, men viser hen til en følgende Periode af Industriens Udvikling.

Hovedindholdet af Glasindustriens Historie igennem det 17de Aarhundrede er Krystalstilens sejerrige Fremtrængen overalt, dens gradvise Erobring af det Marked, som hidtil udelukkende havde været behersket af den venetianske Glasstil. Hvis ikke mangfoldige paa en Gang samvirkende Omstændigheder havde forenet sig, var denne meget betydelige Revolution sikkert ikke forløbet saa let. Hvorledes kunde det egentlig gaa til, at Produkterne fra et Indland i Europas Hjærte i Betragtning af Datidens vanskelige Veje og sjældne Befordringslejlighed kunde gennemføre en Konkurrence paa alle større Stabelpladser med en Industri, der hørte hjemme hos en af Tidens betydeligste Sømagter, kunde raade over en mægtig Handelsflaade og saaledes havde den letteste Adgang til alle Europas Havnestæder?

Naar den nye Stil saa let erobrede Verden, saa er det i første Række Bøhmernes ganske eminente Forretningsdygtighed, der har Æren derfor. Det var ingenlunde alene Glassets Kvalitet og Skønhedsværdi, der bragte Bøhmens Navn saa vidt omkring. Allerede et Par Aartier efter Trediveaarskrigen opdager vi de første Spirer til den merkantile Driftighed, der hurtig

skulde omfatte de fleste af Europas Lande og virke befrugtende tilbage paa selve Industrien. Den bøhmiske Udførsel foregik fra først af under yderst beskedne Former. Trillebøren var Glasmagernes typiske Befordringsmiddel i det 17de Aarhundredes Slutning og lidt efter lidt ser man hele Karavaner af Skubkarrer paa Landevejene. Men allerede i denne Skikkelse faar Bøhmens Glasudførsel Præg af Storhandel. Hvad der her udrettedes blot af den enkelte Mand, bærer Præget af en saadan Storartethed, at det maa vække Beundring hos alle, der er forvænte med Jernbaners og Dampskibes hurtige Befordring. En bøhmiske Storhandel i det 18de Aarhundrede faa et ganske moderne Præg. De bøhmiske Glashandlerkompagnier dannede lige til henimod det 19de Aarhundrede kapitalstærke Foretagender, hvis Filialer i alle Evropas større Havnestæder dannede Knudepunkter for en stedse mere indbringende Afsætning.

Samtidig med at en ny Stil udadtil voksede sig stærk, begyndte man i den Glaskunst, som hidtil havde behersket Verden, at spore en hurtig tiltagende indre Svaghed. Der er langt fra paa alle Punkter noget Aarsagsforhold imellem Bøhmens Fremgang og Venedigs Tilbagegang. Uaf-

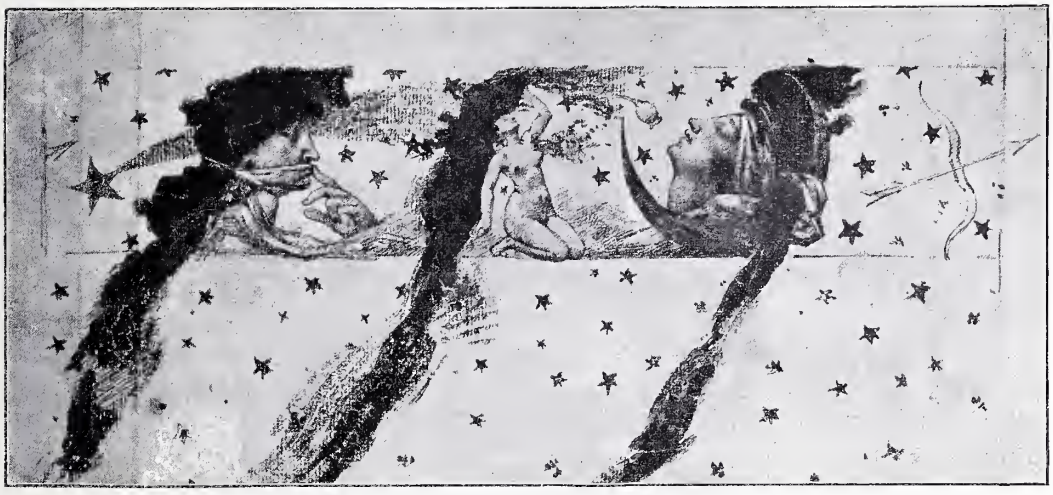

Tavsheden, Natten og Søvnen. Glasdekoration af Emile Gallé.

højst interessant Type paa den omvandrende Glashandler er den utrættelige G. F. Kreybich, hvis efterladte Rejsebeskrivelse er et af Glashistoriens mindeværdigste Dokumenter. Omkring Aar 1700 foretager han sine 30 Udenlandsrejser, der spænder over et Tidsrum af 38 Aar og fører ham til Moskau lige saa vel som til London, til Konstantinopel lige saa vel som til Stockholm. Havet satte ham ingen Grænser. Betydningen af Kreybichs ufortrødne Vandreliv for den bøhmiske Industri kan med Retfærdighed sidestilles med den, som de venetianske Søfarere havde for Udbredelsen af Muranos Produkter. Paa et saadant Grundlag kunde saa den hængig af den fremspirende Konkurrence begynder i det 17de Aarhundrede Venedigs Kunstevne at svigte, dets Fantasi at udtømmes. I næsten to Hundrede Aar havde den italienske Stil været Eneherskeren over Evropas Smag og Mode, havde saaledes haft fuldkommen Lejlighed til at udfolde alle sine Muligheder. Der kom den Tid for den venetianske Virtuositet, da den selv var løbet træt og samtidig havde trættet Smagen. Venedigs Stil begyndte at synes gammeldags. Paa andre Omraader af dekorativ Kunst havde nye Stilformer skiftet livlig og givet Produktionen et stadig afvekslende Præg, Venedig var igennem hele det 17de Aarhun-

drede bleven staaende stille. Nu maatte Stilen bekende sin Afmagt til Nyskabelser, sin bristende Evne til at imødekomme den fremadilende Tids skiftende Smagsfordringer.

Den venetianske Glasstils Undergang beror dog fremdeles paa andre, ydre Aarsager. Netop omkring Aar 1700 og i Aarhundredet derefter skulde Bohmen faa mægtige Forbundsfæller i sit Stormløb. ligne Venetianerstilen, og havde netop ad denne Vej begyndt en heldig Konkurrence med den italienske Industri. En af de første Indvirkninger af den bøhmiske Stil paa Udlandets Smag viser sig nu deri, at Nederlandene med den samme Lethed, hvormed de havde adopteret Muranostilen, ogsaa kopierede og søgte at konkurrere med den bøhmiske Kunststil. Ligesom for ret at illustrere Brydningstiden

Emile Gallé: Skaarne Glas.

Det er de nationale Industrier i flere af Kulturlandene, der begynder at rejse Hovedet. De var alle holdt over Daaben af Venedig, havde hidtil i deres kunstneriske Retning bygget paa den venetianske Tradition. Men nu begyndte de at emancipere sig, at gøre selvstændige Opfindelser. En ejendommelig Overgangsstilling indtager da her først Belgien. Dette Land havde udmærket sig ved den Industri, som bedst af alle forstod at efter- mellem Tidens to haardt kæmpende Stilretninger fremstiller den flanderske Industri sine højst ejendommelige Blandingsprodukter. I Antwerpenglasset er den venetianske og bøhmiske Stil forsøgt forenede paa en og samme Genstand: graverede Vingeglas er de bedste Typer paa denne Formidlingsindustri. I samme Retning peger ogsaa forskellige i Musæer bevarede venetianske Glas af ældre Oprindelse, der saa i det 18de Aarhundrede er forsøgt de-

korerede paa bøhmisk Vis. Disse Kombinationsprodukter med deres Kompliment til begge de stridende Parter er maaske det mest talende Vidnesbyrd om, at den evropæiske Smag nu stod paa Skillevejen.

Senere bøjer Belgien og dermed Holland sig helt under den bøhmiske Paavirkning. Til en meget betydelig national Selvstændighed hæver sig derimod allerede ved det 17de Aarhundredes Slutning den franske Glasindustri. Frankrig havde været det Land, som dybest havde lidt under den industrielle Afhængighed af Venedig, men blev nu ved Siden af Bøhmen den tapreste Forkæmper for en ny Stil og gjorde samtidig ved betydelige Opfindelser saadanne tekniske Fremskridt, som skulde sætte Skel i Industriens Udviklingshistorie. Frankrigs store Betydning omkring Aar 1700 ligger paa Spejlindustriens Omraade. Paa dette Punkt havde det kunstelskende Europa i Renæssancens Tider maattet skatte dyrt til Venedig. Og dog havde de venetianske Spejles Omfang været ringe, deres Glas ingenlunde udadleligt; deres Værdi havde langt mere bestaaet i deres Rammer og disses Udsmykning. Frankrig fik nu Æren af at give os det egentlige saakaldte Spejlglas. Venetianerne havde i deres Spejle kun kendt det almindelige Vinduesglas, der fremstilledes af mægtige Cylindre, saa store som man formaaede at puste dem: disse opslidsedes paa langs og udfoldedes til en Flade. Den franske Opfindelse, der knytter sig til Aaret 1688 og til Mesteren Louis Lucas de Nehou, fremstillede Spejlpladerne ved Støbning, ligesom flydende Metaller, og kunde ad denne Vej snart tilfredsstille større Fordringer til Fejlfrihed og efterhaanden tillige i Retning af Størrelse. Allerede paa de blæste Spejles Omraade havde Colbert grundet en betydelig indenlandsk Konkurrence med Venedig. Saa snart Ludvig den 14de havde bestilt Spejlbeklædning til det store Galleri i Versailles, var Tonen angivet for den franske Luksus, Forbruget henvist til den nationale Produktion, og Grunden dermed lagt til en Industri, der skulde blive Frankrigs Stolthed til vore Dage. De støbte Spejle blev det haardeste Slag for den venetianske Spejlkunst; Frankrig var hermed traadt værdig ved Bøhmens Side i Kampen. I Henseende til selve Krystalteknikken blev Frankrig senere en af

»Endelig skal vi hæve os mod Lyset«,
Vase af Emile Gallé.

Bøhmens bedste Tilhængere, dens trofaste, men dog altid selvstændige Efterligner, endelig en af dens allermest betydelige Arvtagere.

Det Land, som skulde naa nærmest henimod Virkeliggørelsen af det Ideal, hvormed den bohmiske Stil havde henrevet og forædlet den evropæiske Smag, men som Bøhmen aldrig selv paa nationalt Grundlag formaaede at opfylde, var Storbritannien. Først forholdsvis sent faar den nationale engelske Glasindustri nogen større Betydning. Endnu langt ind i det 17de Aarhundrede kunde England ikke undvære den venetianske Kunst hverken paa Markedet eller ved sin nationale Fabrikation. Dog falder netop i dette Aarhundredes Begyndelse den vigtige tekniske Opfindelse, hvormed allerede den ældre engelske Industri skulde give sit højst betydningsfulde Bidrag til Glaskunstens Udvikling. I Følge Landets naturlige Betingelser var de engelske Glasmagere tidlig bleven ført til Ovnfyring med Kul i Steden for med Træ som paa Fastlandet. Kulfyringens Indforelse i Glastilvirkningen og den dermed forbundne nye Bevægelse i Industrien er knyttet til Mesteren Robert Mansells Navn og til Tiden omkring 1635. Da Kulrøgen sværtede Glasmassen, kunde man ikke længer have Diglerne aabne. I de tildækkede Digler havde Massen nu Vanskelighed ved at flyde, og som bedre Flydemiddel forsøgte man da i Steden for flere Alkalier at tilsætte Bly. Denne Ændring skulde faa de mest vidtrækkende Følger. Man var herved i Princippet naaet til det ejendommelige, vægtfyldige og klangfulde, letbearbejdelige og stærkt straalebrydende Materiale, der skulde blive karakteristisk for England: Blyglasset, det egentlige Krystalglas. Med denne Opfindelse og dens Gennemforelse har England givet en Indsats i Krystalstilens Historie, der i Værd og Interesse bor sidestilles med den bøhmiske Kunst. Bohmen havde skænket Europa en ny Dekorationsstil, England skænkede Glaskunsten det for denne Stils Gennemforelse fuldkomnest egnede nye Materiale, og senere tillige den for dette Stof mest flatterende nye Slibningsmetode. Mellem 1635 og 1780 falder Krystalglassets forste Periode, den, i hvilken England alene har Æren for Fremstillingen af dette glimrende Produkt. Vel fulgte det 18de Aarhundredes engelske Kunststil i sine Hovedtræk i Bøhmens Spor, ligesaavel som Frankrigs og Nederlandenes, men allerede samtidig med at de nationale bøhmiske Produkter arbejdede sig frem imod Højdepunktet af deres Udbredelse og Yndest og overalt ansporede til Efterligning, havde England med sit nye Materiale i Grunden gjort et Skridt videre end Bøhmen og dermed indledet den Bevægelse, der straks i det følgende Aarhundrede skulde fore Glaskunsten ud over Indflydelsen fra Fastlandet og gore England til Bøhmens farligste Modstander. Med sit nye Materiale og dettes ejendommelige Behandling kom England til at føre Smagen videre ad Krystalstilens Veje i det Øjeblik, da den nationale bøhmiske Produktion ikke længer var i Stand til at bevare Førerskabet.

Det fra Bøhmen udgaaede Kunstprincip beherskede Glassets Industri i henved 200 Aar. Det 17de Aarhundrede betegner dets opstigende Kurve, dets Kamp om Overmagten med Venedig. Det 18de Aarhundrede betegner dets Eneherredømme og i sin sidste Halvdel dets Kulmination. Netop Overgangsaaret imellem de to Aarhundreder er det Tidspunkt, hvor Kampen raser hidsigst, hvor det fremstormende Bøhmen rykker ind i Fjendens Land, ja staar midt i hans Lejr, og hvor det vigende Venedig faar sit definitive Knæk. Just Aar 1700 rejser Kreybich til Italien med bøhmiske Glasvarer; han beskriver, hvorledes der paa den Tid hjemme i Bøhmen var en rivende Travlhed med Glas for at skaffe Varer til den udbredte Udførsel. Paa samme Tid kommer Kaspar Kittel, en anden højt fortjent bøhmisk Glashandler til selve Venedig med sine Varer og gør udmærket Forretning i Staden. Omkring Aar 1600 havde Venedigs Kunst været den

eneste almindelig kendte og havde haft Stabelpladser for sin Afsætning overalt i Europas store Byer: nu efter et Aarhundredes Forløb var det bøhmiske Glas kendt og indført overalt, solgtes just da i selve Lagunestaden til Skændsel og Misundelse for Murano.

Aar 1700 betegner saaledes det afgørende Vendepunkt i Kampen mellem Glasstilen og Krystalstilen, det Øjeblik, da Konflikten Murano-Bøhmen tilspidses til det yderste. Venedigs tunge Vægtskaal var bleven hævet ved Bøhmens Kraft; i dette Øjeblik stod Armene lige. Men fra nu af sank Vægten ned med rivende Hast den modsatte Vej, til Bøhmens Fordel. Det 18de Aarhundredes venetianske Glasindustri er ligesaavel som Republikkens hele politiske og økonomiske Tilstand i samme Tidsrum den pinligste Tragedie, et Billede af det sikre Forfald, der ikke lader sig standse. Evneløsheden og Konkurrencen havde i Forening undergravet den industrielle Bedrift: nu opløstes alle Baand. Den overhaandtagende Import af Glas gav Stødet til Fagarbejdernes systematiske Udvandring, nu da ingen Forhaabninger om Guld og fyrstelig Ære længer knyttede Glasmagerne til deres Fædrenestad. Hytterne nedlagdes; der blev færre og færre Driftsherrer, der kunde beskæftige og lønne Arbejderne. Aar 1725 gik paa en Gang 20 Ovne ind. Udlandets lokkende Løfter havde bragt alle nationale Følelser i Glemme.

Kun en enkelt Mand tænker under disse fortvivlede Forhold paa at komme sit betrængte Fædreland til Hjælp. Den ædle Briatis hele Liv og Gerning viser, hvorledes alle Forhold i Glaskunsten nu var vendt paa Hovedet, hvorledes Rollerne var om-

Richard Riemerschmied : Drikkeglas, udførte hos Benedikt von Poschinger i Oberzwieselau.

byttede, ikke blot mellem Køber og Sælger, men ogsaa mellem Læremester og Elev. Forhen havde Venedig maattet undervise de fremmede Lande; nu maatte en Venetianer søge udenlands for selv at lære. Briati arbejdede i tre Aar forklædt i Bøhmens Glashytter og bragte 1739 Krystalteknikken til Venedig. Hans lange og virksomme Liv, der først afsluttedes 1772, betegner en sidste kort Opblussen af den venetianske Kunstevne forinden dens endelige Undergang. Briati kunde ikke alene fortræffelig genfremstille det gamle venetianske Glas, men ogsaa efter sin Hjemkomst fra Udlandet tilfredsstille det 18de

Aarhundredes nye Smag ved Efterligning af de bøhmiske Produkter. Det er Krystalstilen, der nu eftergøres i selve Glasstilens egen Fædrenestad. Dog kan den nye Kunst ikke danne Skole i Venedig. Briati oplevede at se, at hans Bestræbelser for at rejse Muranos sunkne Ry intet kunde nytte. Og da den venetianske Regering i Følelsen af sin Skændsel vil træffe kraftigere Foranstaltninger til at hæmme Glasmagernes forsmædelige Udvandring, kender den kun den desperate Udvej at bringe Fagets gamle drakoniske Straffelove i Anvendelse. Glassets Historie skal paa dette Punkt skrives med Blod. Det var i 1754, at venetianske Glasmagere, den ene i Florens, den anden i Wien hos Kejser Leopold, myrdedes af Republikkens lejede Stimænd, der var forsynede med Rejsepenge udtrykkelig i dette Øjemed.

Richard Riemerschmid: Drikkeglas, udførte hos Benedikt von Poschinger i Oberzwieselau.

Vi staar ved den egentlige Glasstils sidste Krampetrækninger. Den venetianske Kunst sygnede hastigere endnu end selve Republikken. Da General Bonaparte i Aaret 1797 ved et Magtsprog afskaffede Dogen og Timandsraadet, var Venedigs mest berømte industrielle Kunstevne forlængst for uddød at regne: ingen huskede

Richard Riemerschmid: Drikkeglas, udførte hos Benedikt von Poschinger i Oberzwieselau.

længer Stadens fordums Verdensry som Glaskunstens Perle. Alt kunstnerisk Geni og al teknisk Færdighed var sunken i Graven; alle Hemmeligheder var glemte, ingen Traditioner var forplantede. Glassets største Opfindere og Virtuoser havde levet forgæves.

Ved Aar 1800 begynder et nyt Afsnit af Stilarternes Historie, en fjerde Handling af Glaskunstens Udviklingsdrama. Den har et væsentligt Kendemærke deri, at intet enkelt Land nu hæver sig til udelukkende Eneherredømme i Smag og Stil over alle de andre Lande. De store Kulturnationer faar industrielt og kunstnerisk hver sit eget Ord at sige. Tillige træder de nu efterhaanden i et indbyrdes Forhold, paavirker og belærer hinanden. Uagtet Konkurrencen bliver saa hidsig som nogen Sinde i de tidligere Aarhundreder, fører den dog ikke nu til Kamp paa Liv og Død. Sagen er den, at Hemmelighedskræmmeriets Tid nu er forbi. Allerede tidlig i det 19de Aarhundrede begynder Studierejsernes Tid, og fra Aarhundredets Midte følger de internationale Verdensudstillinger Slag i Slag. Hver enkelt Nation har ikke længer stor Vanskelighed ved at efterligne de Ideer hos Konkurrenterne, som slaar an. Arbejdet bliver mere fælles, Industriens Udvikling ligner nu mere en Række parallele Traade, et flerstemmigt Kor. De enkelte Lande staar ikke længer eksklusive i Stil og Teknik. Fagets Fremskridt foregaar ligesom gennem en Dialog, en stadig mere almindelig indbyrdes Diskussion. Selv om Smagen fra et enkelt Land kan vinde universel Anerkendelse og Efterligning, levner Konkurrenterne den sjælden lang Tid til at hæve sig til varigt kunstnerisk Førerskab.

Ved det 18de Aarhundredes Slutning havde det bøhmiske Produkt naaet Højdepunktet af sin Anseelse og Udbredelse.

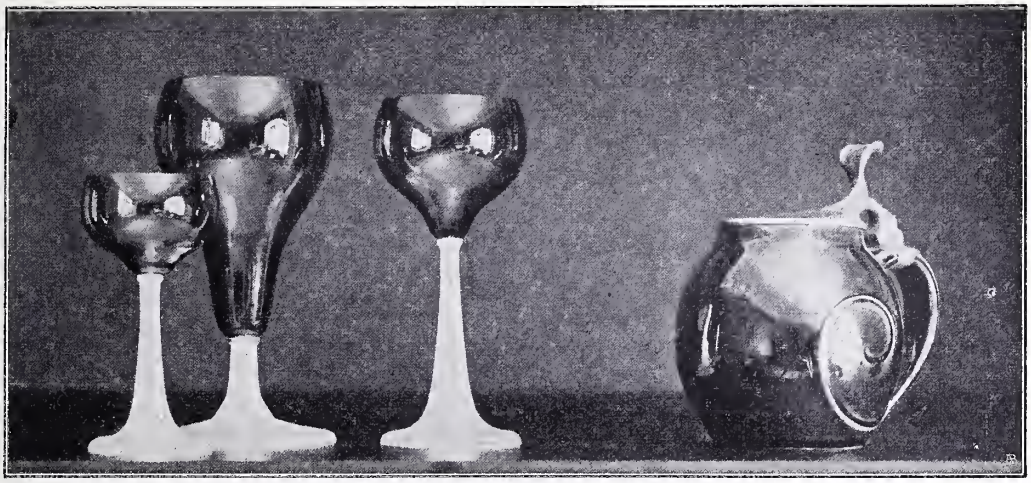

Richard Riemerschmid: Drikkeglas, udførte hos Benedikt von Poschinger i Oberzwieselau.

Industrien havde paa denne Tid beskæftiget 5000 Arbejdere og indbragt halvtredje Million Gylden aarlig. Hvor værdifuld Glasproduktionen var bleven for Landet, ser man deraf, at den østrigske Regering havde truffet lignende Beskyttelsesforanstaltninger som i Venedig, havde forbudt Arbejderne at udvandre og havde forbudt Indførelsen af fremmed Glas. Men med det nye Aarhundrede ramtes Bøhmens Glashandel af sin Skæbne. Aar 1800 betyder det samme for Bøhmen som Aar 1700 for Venedig: den uundgaaelige Dekadence. Et betydeligt Bidrag hertil gav Napoleons Krige, men hvad der væsentlig spolerede Markedet, var de store Landes selvstændig opblomstrende Kunstglasin-

dustri. Navnlig England, Frankrig og Belgien havde nu paa eget Grundlag gjort saadanne Fremskridt, at Bøhmen slet ikke

Slebne Glas fra Rejmyra.

kunde folge med. Tillige blev nu dets Afsætning overalt hindret af ligefremme Prohibitivforanstaltninger, der i de nationale Industriers Interesse forbod Indforelsen af fremmed Glas.

Bohmens Tab af Forerstillingen i Glaskunsten er dog paa ingen Maade ensbetydende med nogen Tilbagegang for det kunstneriske Princip, som dette Land for forste Gang i den nyere Tid havde fremdraget, og som det længe saa tappert havde kæmpet for. Bohmen synker, men Slibningens Stil bestaar. Det klare og kolige

Slebne Glas fra Rejmyra.

koldt behandlede Glas behersker Smagen over et halvt Aarhundrede endnu. Kun fik Princippet nu en Udvidelse, som man i Bøhmen aldrig havde dromt om. Krystalstilen fortsætter sit Herredømme, men man forbinder med dette Navn et noget ændret Begreb. Man tænker nu ved dette Ord ikke blot paa Dekorationsmaaden, men hovedsagelig tillige paa Materialet. Det prægtige egentlige saakaldte Krystalglas, som længe alene havde været Englands Stolthed, blev nu den almindelige evropæiske Smags hojeste Ideal og Genstand for glimrende Efterligning. Med dette Materiale kunde man i et ganske andet Omfang end hidtil drage Konsekvenserne af det Kunstprincip, hvis Maal var Glassets Efterligning af de naturlige Stene. Krystalstilen højnede sit Ideal. Med det nye Materiale vil man nu ikke blot efterligne Bjærgkrystallets Effekter, men ved Hjælp af en egen Slibemaade tillige de Dekorationsvirkninger, som er Ædelstenene egne, og da navnlig Diamantens funklende Lysbrydning, dens blændende Spil af Farvestraaler. Det 19de Aarhundredes Indsats i Krystalstilens Historie er da den, at det nye Materiale virker tilbage paa Dekorationsteknikken. Krystalglassets farvespillende »Ild« forte i England til Dyrkelsen af den saakaldte Brillantslibning, der forst rigtig fremhævede Stoffets Evne til at dekomponere det hvide Lys og kaste Farvestraalerne tilbage.

Det er den engelske Industri, der nu i Aarhundredets første Halvdel gaar i Spidsen for denne Krystalstilens Fornyelse og Videreførelse. Men en overordentlig vidtrækkende kunstnerisk Betydning fik den egentlige Krystalglasindustri nu tillige i Frankrig. Allerede 1780 var den forste franske Krystalglasfabrik grundlagt. Den fulgtes snart af flere, der længe fulgte de engelske Forbilleder ved Fabrikationen. Men i 1815 udvider den gamle navnkundige Fabrik Baccarat sin Virksomhed fra verrerie til cristallerie, fabrikerer Krystal ved Træfyring, bringer derved Produktionen ind i et nationalt Spor, og lægger et Grundlag til en selvstændig fransk Krystalglasproduktion, der i kunstnerisk Henseende kom til at tælle iblandt Aarhun-

dredets mest fremragende, og som i vore Dage fuldt ud gør sit Verdensry Ære.

I det Øjeblik, da det engelske og franske Krystalglas naaede det tyske Marked, fik den bøhmiske Industri sit Knæk for lange Tider. Af alle Kræfter søgte den at stride imod, at konkurrere, at finde Midler til at tilfredsstille den ændrede Smag. Tyskland og Østrig bøjede sig under Englands Aag. Ligesom man i Venedig havde forsøgt at lave bøhmiske Glas, da Konkurrencen fordrede det, ligeledes søgte Bøhmerne nu at fremstille brillanteret Glas efter engelsk Mønster. Umagen var forgæves. Bøhmen kunde ikke fremstille Materialet, følgelig vilde den nye Slibning heller ikke give den lysbrydende Effekt. Det Punkt, hvor den engelske Stil lettest kunde efterlignes, var Karrenes Former, men Tyskland kom derved til at efterligne netop den alleruheldigste Side af den engelske Industri. Fra Englands Paavirkning arvede det tyske Glas i Tiden fra 1830—1850 sine kluntede, flodhesteagtige Formtyper; ogsaa Glasindustrien fik paa denne Maade sin Biedermeierstil.

Englands, Frankrigs og tillige Belgiens Berigelse indenfor Krystalstilens Retning er de vigtigste kunstneriske Bidrag til Glasindustriens Udvikling i det 19de Aarhundredes første Halvdel. Men ogsaa paa de rent kemisk-tekniske Omraader naaede Krystalindustrien i samme Tidsrum til betydningsfulde Resultater. Det dybere Studium af Krystalglassets Kemi havde medført Løsningen af de optiske Glas's Problemer: ved forøget Tilsætning af Bly fremstilledes de fejlfri Linser til videnskabeligt Brug. Og i Aarhundredets første Decennier florerede Manien for de saakaldte Münchenerstene: de falske Diamanter. Med dette Produkt tør Krystalglassets Industri siges at være naaet til sin Kulmination. Det tilvejebragtes ved en endnu yderligere Tilsætning af Bly og skal første Gang være fremstillet af Wiener Guldarbejderen Josef Strasser, der levede allerede i den theresianske Periode og havde genoplivet Ædelstensimitationens Industri i den nyere Tid. Strass'et frembragte en Revolution i Juvelererkunsten. Dets lysbrydende Evne staar paa Højde med Diamantens, men dets store Blyindhold gør det paafaldende tungt og saa blødt, at det ridses af almindeligt Glas og efterhaanden taber sin Glans ved Brugen.

Slebne Glas fra Rejmyra.

En Understrøm af Glasstil midt under Krystalstilens Herredømme betegnes ved Bontemps's utrættelige Arbejde for Glassets Kemi og Teknik: han genopfandt paany Filigrandekorationens Kunst og genoplivede de farvede Glassorters Industri. Men efter Aarhundredets Midte staar Stilfølelsen i Glaskunsten paa saa lavt et Punkt som den ikke længe havde staaet.

Slebne Glas fra Rejmyra.

Industrien havde ligesom tilsat al stilskabende Originalitet, dens kunstneriske Indhold fornyedes ikke. Krystalstilen havde

nu ligesom udtomt alle sine Muligheder, led nu under en iøjnefaldende Fattigdom paa nye Ideer og blev staaende paa det Punkt, hvortil den forlængst var naaet. Forgæves pløjede man alle gamle Stilarter igennem: man havde dog ingen Stil.

Men saa henimod Slutningen af Glashistoriens Fjerdeakt kommer der pludselig Fart i Begivenhederne. Og Bevægelsen kommer fra en Kant, man mindst ventede det. Udviklingen byder her virkelig paa en Overraskelse og bringer i Erindring, at der i Glaskunsten er to gamle Arvefjender, der kæmper om Magten, og som hver for sig nok skal vide at benytte sig af Modpartens Svaghed. Paa Baggrund af Krystalstilens Dekadence rejser det venetianske Princip sig med uformodet Kraft og har let Spil overfor sin magtesløse Modstander. Det mærkelige skete, at den bøhmiske Stil, der saa længe havde troet sig som Verdens Herre for stedse, med ét følte sig overlistet af Venedigs Stilretning. Muranos Kunst var virkelig uanet vaagnet som af Døde. En fremragende Kunstelsker og Videnskabsmand havde med store Ofre genoplivet den fordum verdensberømte Industri. Paa Pariserudstillingen 1867 overraskede Dr. Salviati Verden med venetiansk Glas efter det gamle Princip og vandt glimrende Anerkendelse. Denne Mand har i Sandhed udrettet noget ualmindeligt for sit Fædreland. Siden 1859 havde han i Forening med Glasmesteren Lorenzo Radi, af hvem han lod sig undervise i Faget, paabegyndt det Arbejde for Restaurationen af de gamle Glasmosaikker, der efterhaanden skulde brede sig fra Markuskirken ikke blot til Italien, men til hele Europa og Nordamerika. Og paa det blæste Glas's Omraade genfandt Salviati den ene efter den anden af de glemte tekniske Færdigheder. I sin Stils Retning holder han sig hovedsagelig til Traditionen, bygger fra først af trofast paa de ældre Formtyper. Han satte en Ære i skuffende at kopiere en Række af Renæssancetidens og Quattrocentos i Musæerne bevarede venetianske Pragtstykker. Formens og Farvens Dekorationsprincipper var vakt til Live i Nutiden ved Salviatis Værk. Det 19de Aarhundrede stod pludselig overfor en Luksus, som havde det nyes og fremmedartedes hele Tiltrækning. Og dette nye var kommen som det var kaldet. Træt af det klare hvide Glas, af dets tunge og retlinede Dessins havde Smagen tørstet henimod den stærke Farvegivning, den bløde, lette og dristige Plastik.

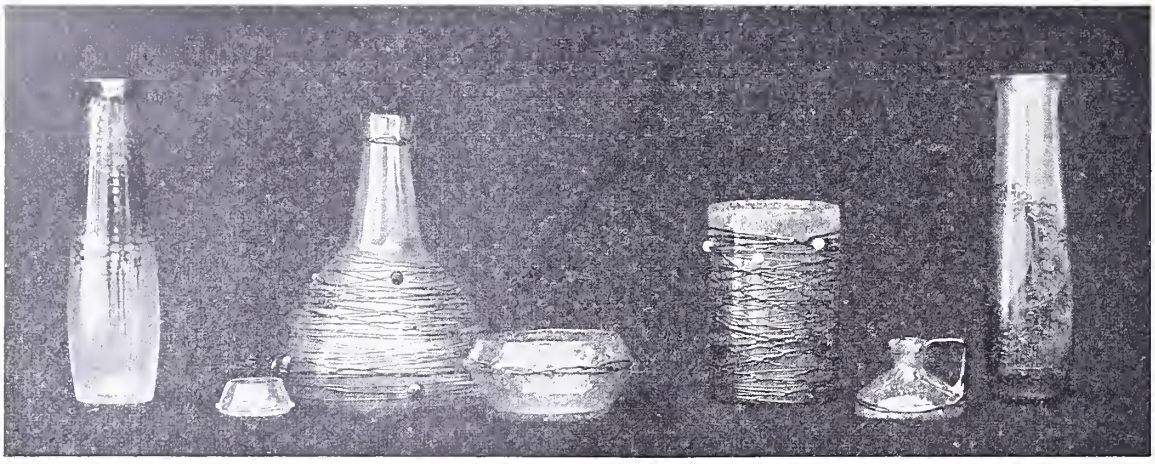

A. Beckert: Ætsede Glas og G. C. Reichenbach: »Umsponnene« Gläser.

Det var samtidig med det unge Italiens nationale Genfødelse at ogsaa det gamle italienske Kunstprincip rejste sig af sin

Grav overfor den cisalpinske Stilretning, som nu saa længe havde behersket Verden. Men fra det Øjeblik den tyske Stil ser sin gamle Modstander lyslevende for sig, er det ogsaa forbi med den Ligevægt og Ro, hvori Glaskunsten var kørt fast. Fra nu af er der ikke længer Stilstand og Dødvande. Det 19de Aarhundredes Slutning er Kampens Tid, men dermed tillige den rastløse Udviklings Tid. Felttoget forløber dog ikke som for 200 Aar siden, det bliver ikke knusende for nogen af Parterne. Det udfolder sig i en Række smaa raske Træfninger, hvor de rivaliserende Stilretninger skiftes om at føre Sejren hjem. Fremskridtet foregaar igennem et aldrig hvilende Replikskifte, hvor hver af Parterne med faa Aars Mellemrum udslynger nye Knaldeffekter. Glaskunstens nyeste Historie samler sig saaledes omkring fire Aarstal, der afvekslende betegner Replik eller Duplik i Stilarternes indbyrdes Dialog. Det er Aarstallene for fire store Verdensudstillinger, hvor en ny Bevægelse paa afgørende Maade er slaaet igennem, og som derved hver for sig har betegnet et nyt Skridt i Kunstens Udvikling. Paris 1867 blev slaaet af Wien 1873; Chikago 1893 overtrumfede ganske den sidstnævnte, men maatte selv bøje sig for Paris 1900.

Overfor den udvandede Krystalstil havde Salviati i Virkeligheden haft fuldkommen Ret og virkede derfor som en Befrielse. Men ved Modstanden var Slibningens Stil hurtig bleven vakt til fornyet Liv; nu slog den ind paa Fremskridtets Vej og skabte inden faa Aar en kraftig Reaktion imod det venetianske Princip. Hvad Ludwig Lobmeyr har udrettet for Fornyelsen af Østrigs kunstneriske Glastilvirkning, kan ikke let vurderes for højt. Denne Krystalstilens Reformator, lige fremragende i teoretisk og praktisk Henseende, henviser den østrigske Glaskunst til en Fordybelse i de værdifuldeste historiske og nationale Typer, lige fra Renæssancens Bjærgkrystalarbejder ned til Rococotiden. I Tiden fra 1865—1895 skylder Østrigs Glaskunst ham alt. Men Knudepunktet i denne Bevægelse

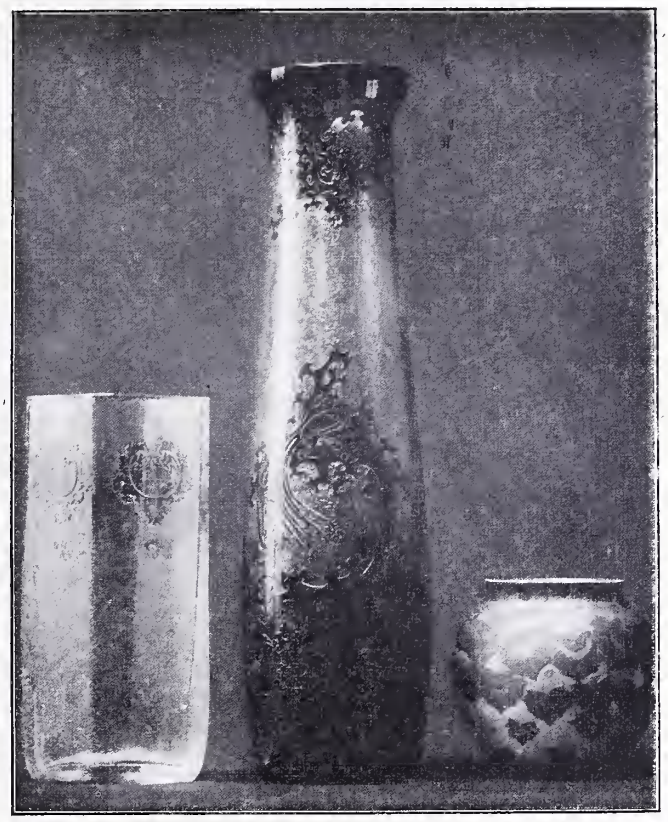

A. Beckert: Ætsede Glas.

er Wienerudstillingen i 1873, hvor Lobmeyr udspillede sine afgørende Trumfer imod Salviatis Sejr i Paris.

En Ting er fælles for begge Stilretningers frodige Genoplivelse i Nutiden: deres nøje Tilknytning til de historisk givne Traditioner, deres kunstneriske Konservatisme. Vel ligger Lobmeyrs Fortjenester af den østrigske Glasindustri ingenlunde alene paa Krystalkunstens Omraade, men i sine æstetiske Principper staar han dog yderst paa højre Fløj. Men den ilende Tid

stiller nye Fordringer, Kunsten ligesom trænger til nyt Blod. Den af de to Stilretninger, som nu bedst forstaar at tage alt det i sin Tjeneste, som Tiden frembringer af kemiske og tekniske Opfindelser, har dermed Betingelserne for at blive Fremskridtets Bærer og føre Glaskunsten videre til dens næste Knudepunkt. Og efter at Krystalstilen har besvaret den venetianske Udfordring, maa Udviklingens næste Replik igen blive Glasstilens, den varme Kunsts. Just ved at gaa helt nye Veje lykkes det Farvernes Princip at vinde en glimrende Sejr over det kolde hvide Glas, denne Gang dog langt fra Venedigs Strande. Med Louis Comfort Tiffany blander Nordamerika sin vægtige og velklingende Stemme ind i den evropæiske Koncert.

Tiffanys Kunst beror helt igennem paa Glasmassens indre Egenskaber, saadanne som meddeles den igennem kemiske Processer, ved Ildens Indvirkning. Hans Udgangspunkt er det farvede Glas's Anvendelse til gennemsigtig Dekoration i Vinduer. Paa dette Omraade var det 13de Aarhundrede naaet til en Guldalder, der hidtil har været betragtet som Glasmaleriets Højdepunkt. Tiffany mente, at denne Kunstart var bleven staaende paa Halvvejen, at den i Middelalderen blev ført bort fra sin naturlige Udvikling ved den overdrevne Anvendelse af paamalede og indbrændte Emaljefarver, men at Kunsten nu vil have en stor Fremtid for sig ved at bygge paa det Grundlag, der var naaet med det 11te og 12te Aarhundrede, nemlig Glassets rent mosaikagtige Anvendelse. Til dette Øjemed var det af Fabrikanterne fremstillede Glas imidlertid langtfra tilfredsstillende for Tiffany, og han kom derved ind paa selv at fabrikere sit Materiale. Resultatet blev det saakaldte Opalescentglas, der ganske vist langt fra er nyt i Industrien, men som i Tiffanys Kunst fik en Anvendelse, der har sikret ham Ry og Betydning som Glasmaleriets Reformator i Nutiden. Ved Opalescentglas maa ikke forstaas Glas af nogensomhelst bestemt Farvenuance, men netop derimod en Uendelighed af halvgennemsigtige Glassorter af alle optænkelige Kulørblandinger, mønstrede og plettede indvendig ved Tilfældighedernes frieste Spil. Det spiller i forskellige Nuancer enten det ses ved paafaldende eller ved gennemfaldende Lys, men det er paa dets ejendommelige Farvespil ved Lysets Gennemfald at dets hovedsagelige kunstneriske Anvendelse beror. Fremdeles kan det have højst forskellige Overfladebeskaffenheder, besidde Reliefs og Ujævnheder, der betinger forskellige Gennemsigtighedsgrader. Just i hele sin uberegnelige Uregelmæssighed i Retning af Farvekombinationer, Tykkelse og Gennemsigtighed har Opalescentglasset sin Værd som Materiale; just i Udnyttelsen af alle dets Tilfældigheder ligger den kunstneriske Opgave. Med dette Materiale, indfattet i Bly, bygger Tiffany en gennemsigtig Mosaikkunst, der i sit Princip minder om den florentinske Mosaiks Anvendelse af de farvede Stenarter og hvis trofaste og poetiske Gengivelse af Naturens Farveovergange kun skulde synes mulig ved Hjælp af Pensel og Palet. I Retning af landskabelige og figurale Fremstillinger har den givet sig i Lag med de dristigste Opgaver. Saa længe Kunsten skyr enhver Anvendelse af Paamaling, vil den dog altid have sin store Begrænsning; dens uoverkommeligste Opgave er og bliver det menneskelige Ansigt. Og dog har Blyindfatningens Teknik ofte i denne nye Kunst kunnet lempe sig overordentlig nænsomt efter Konturerne af et Ansigts Profil. I Modsætning til Middelalderens Indfatningsteknik, der med større eller mindre Vilkaarlighed overskar Figurerne ved Blylinjer selv paa de mest iøjnefaldende Steder, opstiller Tiffany det Ideal, at Indfatningen overalt saa vidt mulig skal følge Tegningens Hovedlinjer og dermed indgaa i Billedets hele Økonomi som et saa integrerende Led, at Beskuerens Opmærksomhed fuldstændig bortledes fra dens mere praktiske Bestemmelse at bære og støtte Ruden.

Allerede 1878 udstillede Tiffany sit første figurale Kirkevindu. Men hans Arbejde

siden den Tid har indvarslet en Omvæltning i det gennemsigtige Glasmosaiks Kunstindustri. Ikke mindst i Tyskland efterfølges hans Bestræbelser nu med stor Interesse. Igennem sit Materiale og sit Arbejdes Eksempel har han sat Glarmesterens Kunst de allerhøjeste Idealer, hævet den til lige Højde med Landskabsmalerens. Den Kunstner, der tegner og maler en Karton til en Glasmosaik har et forholdsvis hurtigt og sorgløst Arbejde i Forhold til den Glarmester, der udfører Billedet i Glas. Denne Kunstindustri kræver en ufortrødent experimenterende Kolorist, der maa udsøge sine Farvenuancer ved møjsommelig Vragen mellem Hundredvis af Glassorter, hvis Valører og Gennemsigtighedsgrad er bygget ved den blindeste Tilfældighed, og som saa skal tilskære, prøve, sammenstille og indfatte disse saaledes at Fortegningens Intentioner saavidt mulig vederfares kunstnerisk Retfærdighed.

G. C. Reichenbach: Glas med Ornamenter af farvet Glas.

Efterhaanden anvendte Tiffany ogsaa sit nye Materiale til blæste Glas. Ved den kunstfærdige Kombination af sine mange vidtforskellige Glassorter paa samme Genstand, især ved at lægge dem Lag paa Lag, anbringer han paa sine Vaser Ornamenter, Mønstre, Væv, ja Figurer, der kan gøre et skuffende Indtryk af at være fremstillede ved Paamaling, men som i Virkeligheden alene er frembragte ad kemisk Vej ved Ildens Indflydelse. Og til Opalescentglassets Effekter føjer han nu to andre: Iriseringen og Metalglansen. Den kunstige Fremstilling af Glassets Regnbueskær stammer dog allerede fra 1856, men Tiffany er den, som i fuldeste Udstrækning har forstaaet kunstnerisk at udnytte denne Effekt. Det lustrerende Glas derimod blev den Opfindelse, der med ét Slag skulde bringe Tiffanys Navn Verden over, og skulde blive den varme Glaskunsts Hovedtrumf i den nyeste Tid. Det var paa Chikagoudstillingen i 1893 at Tiffany lancerede sine blæste Glas og dermed sin overraskende Fornyelse af Glassets Overfladedekoration. Det er ved at udsætte det endnu hede Glas for Metaldampes Indvirkning at Glasset modtager en Dekorationseffekt, der tappert konkurrerer med blanke eller anløbne Metallers Glans og Reflekser. Det lustrerende Glas's hastige Udbredelse til alle Jordens kunstinteresserede Lande vidnede om dets mægtige Yndest. Det Navn Favrile Glass, som Tiffany knyttede ikke alene til dette Produkt, men til hele sin Industri, er et Ord af egen Opfindelse, der snarere skal gøre Nytte som Fabrikmærke og til Telegramadresse end tjene til nogen Karakteristik. Metal-

glasset vidner om et forbavsende Studium hos sin Opfinder, men rammes af et Par væsentlige æstetiske Indvendinger. Dels lader denne Dekorationsmaade ganske haant om Glassets Gennemsigtighed, dets allerfornemste Egenskab; den skuffer Øjet, saa at ingen kan være sikker paa, om det er Glas eller Metal, han ser. Dels er en saadan Dekoration i sin Tilblivelse snarere at kalde et kemisk Kunststykke end Frugten af egentlig maalbevidst Kunst; dens Skønhedsvirkninger er ubestridelige, men hviler paa de kemiske Processers hele Uvilkaarlighed og Tilfældighed.

Det er som Fornyeren af Glassets Forædling igennem Ildens Kunst og da hovedsagelig som en Farvernes Mester, at Tiffany staar som Arvtageren og Fortsætteren af Venetianernes Værk. Men fremdeles vækker han tillige i sine Formtyper, i Dessinerne af sine Vaser, Skaale, Lamper og Prydglas, bestemte Reminiscenser om den venetianske Stil. I Retning af Former havde Venedig dog allerede fra hel anden Side fundet langt nærmere Tilknytning, nemlig paa tysk Jordbund, midt i Krystalstilens gamle Lejr. Den berlinske Professor Karl Koepping havde i sine slanke og fornemme Bægerglas, byggede ved Blæsning og Formning, gennemført Motiver fra Blomsternes Kalke og Stængler næsten til Overdrivelse. Venetianerne havde Ry for Dristighed i Glassets Bygning, men Koepping ved at overbyde dem med sine traadfine og smidige Blomsterstilke. Til Glassets praktiske Anvendelighed tager Plantemotivet i denne strænge Gennemførelse kun de ringeste Hensyn, men ogsaa rent æstetisk set har de koeppingske Sirglas fra flere Sider maattet døje Anklagen for at have drevet de venetianske Principper til deres Karrikatur.

Henimod sin Afslutning hæver Glassets Drama sig saaledes til Spænding. De stridende Parter staar fuldt rustede paa Scenen og udslynger Slag i Slag den ene Replik mere hvas end den anden. Pludselig falder saa Tæppet og efterlader det uafgjorte Spørgsmaal, hvem det endelig skal lykkes at overbyde Modstanderen, at naa til den sidste afgørende Sejr.

Men da saa Sløret løfter sig for den Glaskunstens straalende Femteakt, som indledes ved Overgangen mellem det 19de og 20de Aarhundrede, da er vi ikke længe om at indrømme, at en Overraskelse virkelig var os beredt. Billedet har skiftet. De stridende har maattet række hinanden Haanden og bøjer begge Knæ for en større.

Efter Tiffanys og Koeppings Indlæg i venetianiserende Retning var det Krystalstilens Tur til at have Ordet. Og det gjaldt om at vise, hvorvidt den endnu, lige saa vel som Farvernes Stil, kunde udfolde nye Muligheder. Men det stod klart for enhver, at Udskæringens og Graveringens Stil selv med sit sidste glimrende Opsving endnu havde bevaret et højst konservativt Præg, og at den i Virkeligheden paa dette Grundlag syntes at staa ved en Grænse for sin Perfektibilitet. Og tillige er vi nu samtidig naaet til et Punkt i Udviklingen, hvor man fra alle Sider indrømmer, at Foreningen af kold og varm Dekorationskunst paa samme Genstand med Nutidens tekniske Fremskridt meget vel tør kaldes kunstnerisk forsvarlig, ja endog anbefalelsesværdig. Vi staar ved et Overgangsøjeblik, hvor de aarhundredgamle Skranker mellem Glasstil og Krystalstil begynder at vakle: Forligelsens, Foreningens Tid. Saafremt det da virkelig kan siges at være Krystalstilen, som nu fører Udviklingen videre til et nyt Stadium, saaledes som dens varmtfølende Forfægtere vil paastaa, da har den i alt Fald forinden indgaaet en saa inderlig Forening med sin gamle Modstander, det kemisk-kolorative Princip, Ildens og Farvernes Dekoration, at den retfærdigvis maa overlade denne en Halvpart af Æren for Fremskridtet.

De nye Baner for Glassets Kunst blev brudt af Emile Gallé, Nancys berømte Søn, Fagets hidtil største Tekniker og højest stræbende Kunstner. Han tænkte sig store Idealer for Glasset, anede en glimrende Fremtid for dette Materiale. Han stillede

Fordringer til det, som ingen før havde vovet, drømte om at udnytte dets uudtømmelige Mangesidighed til de højeste kunstneriske Opgaver. Og han fik det virkelig til at sige Ting, som ingen før havde haft Ærgerrighed nok til at spørge det om. Henved 40 Aars utrætteligt Studium ofrede han paa Glassets Forædling og opleve-

G. C. Reichenbach: Glas, hvoraf det ene med ætsede Ornamenter.

1889 vandt han sin største kunstneriske Sejr. Med Aaret 1900 er han naaet til Højdepunktet af sin Tekniks Raffinement. Samtidig har han tilkæmpet sig Verdensry ved sit eget Livsværk og vundet en epokegørende Førerstilling som en Læremester for hele sin Samtids Glaskunst. Den bedste Maalestok for hans Betydning er den,

G. C. Reichenbach: »Umsponnene« Glas.

de fuldt ud den Lykke at se sine kunstneriske Principper virkeliggøres, anerkendes og vinde Efterligning.

Gallé fødtes 1846, udstillede første Gang i sit 38te Aar, og paa Pariserudstillingen i at han ved Overgangen til det 20de Aarhundrede stifter Skole overalt baade i og udenfor sit Fædreland. Ikke blot den største Del af den franske Kunstglastilvirkning staar nu under hans Indflydelse, men

Tyskland, Østrig, Belgien følger med Held i hans Spor; selv Tifffany har søgt at efterligne ham.

Gallés Kunst betyder, at Kløften er udfyldt imellem kold og varm Teknik og imellem de to deraf betingede, vidt fra hinanden løbende kunstneriske Stilretninger. Først den Generation, som levede ved Overgangen mellem det 19de og 20de Aarhundrede, skulde se, at Glaskunsten kom ud over disse to principielle Modsætninger, hvori den igennem hele sin Udvikling havde været vant til at bevæge sig. Gallé udnytter i den Grad alle den kolde Tekniks Hjælpekilder, at Krystalstilen helt har taget sig ham til Indtægt og betragter ham som sin naturlige Fortsætter og Fuldender. Men paa den anden Side vilde Gallés Værk være fattigt uden hans Anvendelse af alle Kemiens og Farvernes fortryllende Virkemidler. Ikke for intet fortjener han sit Hædersnavn som Ildens Heksemester (magicien du feu). Alt havde han lært, med nyere og ældre Tiders Teknik var han fortrolig. Men selv var han paa de tekniske Omraader, og da ganske særlig paa Ildens, en fremadilende Fornyer, en aldrig trættet Eksperimentator, en Skaber af uanede Effekter. Han personificerer og resumerer de overordentlige Fremskridt, Glasteknikken har oplevet i de nyeste Tider, men selv er han tillige som professionel Kemiker og Tekniker vedbleven at udvikle sig og har til sine sidste Aar uophørlig forøget sine Udtryksmidler. Fra Aar 1900 indfører han to nye Hovedmetoder, kendte under Navnene patine og marqueterie des cristaux, forklarede af ham selv i Beskrivelsen af de Patenter, han tog paa dem. Den første angaar Overfladens Behandling, Anbringelsen paa den bløde Masse i dens varme Tilstand af næsten alle optænkelige Farvenuancer Side om Side paa det samme Kar, paa samme Maade som en Maler behandler et Lærred. Den sidstnævnte Opfindelse, det saakaldte Glasmarqueterie, gaar ud paa Indlægning i den endnu varme Masse af Glasstykker af bestemt Skikkelse, Ordningen af disse i bestemte Figurer, ligesom Ruderne i et Kirkevindu. Denne Proces betinges ved Glasmassens stadig gentagne nye Opvarmning og nye Afkøling og udfordrer paa denne Maade en Sum af Snille og Taalmodighed, som ingen Beskrivelse kan give nogen Forestilling om.

Naar den skarpe Modsætning mellem kold og varm Dekorationsstil saaledes i nyeste Tid er bleven overvunden, er dette ikke sket derved, at den ene Part har knust den anden, oprettet sit Herredømme paa den andens Bekostning. De vil tværtimod forbindes i en højere Enhed, arbejde Side om Side som lige nyttige og lige uundværlige Tjenere for et nyt Formaal. Kunstens Udvikling bevæger sig fra nu af ikke længer frem i to paralelle Retninger; den er kommen ind i et nyt Spor, hvor al Teknik og Kunstevne kan følge en og samme Vej. Saa snart Glaskunsten ikke længer skal hvile paa en enkelt Side af Teknikken, men kan beherske dem begge, da er med det samme dens hele Fysiognomi forandret. Den har pludselig faaet frie Hænder og har ikke længer gamle forpligtende Traditioner at bygge paa. Gallé fortsætter paa ingen Maade de to hidtil kendte Stilarter; ingen af dem kan i Virkeligheden knæsætte ham som Arvtager. Denne Glaskunst kan ikke længer klassificeres under Rubrikkerne Murano eller Bøhmen. Disse Skoler vil kunne fortsætte deres Liv paa Traditionernes Grund, men de vil næppe staa som Gennemgangspunkter for Udviklingens Strøm. Det er ikke i nogen af de hidtil kendte evropæiske Stilarter, at Gallés Kunst søger Tilknytning. Udtrykkelig har den derimod i sin Tilblivelse høstet Belæring og Berigelse i østasiatiske Forbilleder. Kinas og Japans gamle Kunst har tidlig været Gallé et uvurderligt Studiemateriale. Allerede fra 1870 spores i den franske Kunst en tydelig Indflydelse fra Japan, og dette Land har saaledes længe førend det politisk tiltvang sig en Ligestilling med Evropas Stormagter, været flere evropæiske Lande en æstetisk Læremester. Af denne Kilde øser Gallé det

Motiv, der skulde blive hans gennemgaaende dekorative Hovedtema: Blomstermotivet, det florale Princip, hvortil nøje slutter sig Motiver fra Fugle, Fisk og Kryb. Ud fra den levende Naturs Forbilleder skaber Gallé Glaskunstens nye Stil. De friske Planter er Modellerne i hans Værksted og lyslevende i Form og Farve møder vi dem paa hans Glas. Det er hovedsagelig den egentlige Dekoration, de figurale og ornamentale Temaer, der i Naturmotiverne har deres uudtømmelige Kilde, men ogsaa i plastisk Henseende, i Vasernes Former har Gallé fra først af fulgt Japanernes Forbillede, taget Mønstre efter det vegetabile Princip, efterlignet Frugter lige indtil Græskar og Artiskokker. Han vilde, at Planten skulde indtage den samme høje Plads i Kunsten som den indtager i Naturen.

Gallés kemisk-tekniske Opfindelser i Forening med hans Fornyelse af Glassets Dekorationsstil vilde i sig selv være nok til at sikre ham Pladsen som en epokegørende Grundlægger i Glaskunstens Historie. Der er imidlertid et Kærnepunkt i hans Tankeverden, som gør hans Betydning endnu langt højere og anderledes vidtrækkende, nemlig hans Ideal af Glassets høje kunstneriske Mission. Gallé nærer en ærefrygtfuld Ærbødighed for sit Materiale; han er overtydet om, at det er skikket til at tjene de højeste æstetiske Formaal. Han tænker sig imellem Kunsten og Glasset et ganske anderledes inderligt Forhold end nogen hidtil har kunnet ane. Hvert nyt Værk fra hans Haand forfægter den Teori, at Glassets tekniske og dekorative Behandling aldrig udelukkende bør være et Maal i sig selv, men altid tillige Middel for en højere kunstnerisk Opgave, Udtrykket for et aldeles bestemt poetisk Indhold, nyt og individuelt for hvert enkelt Kunstværk. Fordringen synes æventyrlig dristig, men Gallé virkeliggør Gang efter Gang sine højtflyvende Idealer. I det Øjeblik, da Teknikken blindt lystrer Kunstnerens mindste Vink og da Dekorationen i Glas kan gengive Naturen lige saa frisk og farverig som den lever og aander, da er Glassets Materiale dermed modent til at være mere end et industrielt Middel, mere end et Æmne for Nytten, mere end et praktisk og føjeligt Stof til Brugsgenstande, modtageligt for alle Slags skøn Forædling. Den største Forsyndelse mod Gallés Navn og Ry vilde være at forstaa ham blot som en Glassets Dekoratør. I Gallés Glas vil Kunsten ikke længer være blot en anvendt; den vil leve for egen Regning, selv have sit Ord at sige, besidde sin Eksistensberettigelse i sig selv. Sammenlign de største af Glassets Mestre i forbigangne Tider: baade Oldtidens og Vene-

G. C. Reichenbach: Slebne og graverede Glas.

digs Glasmagere var ikke andet og kunde ikke være andet end Formens Virtuoser, undertiden ogsaa Farvens; Kunstnere i Ordets højeste Forstand vil ingen egentlig kunne kalde dem. Gallé er en af de Mestre, som hører hjemme i Kunstindustriens Land, men som har søgt Borgerbrev i den frie Kunsts. Han medbringer hertil ikke alene sin Haands Snille og sin Sjæls Poesi, men han vil ogsaa tilbyde Kunsten en Gave, som den kun sjældent modtager: et nyt Materiale, og det et Materiale, som under hans Behandling besidder en Lærvillighed og en Fojelighed, en Rigdom paa Muligheder, som ikke mange andre. Gallés Livsværk peger henimod en Landvinding for den frie Kunst. Farverne paa den plane Flade, Marmoret til rumlig Gengivelse af Form og Bevægelse — disse har til alle Tider staaet som Billedkunstens to mest fuldkomne Materialier. Med dem begge aabner Glasset en dristig Konkurrence. Malerkunsten er og bliver Fladens Kunst. Skulpturen er fortrolig med Farveløsheden. Gallé vil forbinde alle optænke-Farvevirkninger med rig og levende Plastik. Gallé vil paastaa, at Glassets Materiale er et af de mest udtryksrige, Kunsten endnu har set, at det under hans Behandling og sikkert i endnu langt højere Grad ved kommende Tiders Opfindelser bedre end noget af Kunstens og Kunstindustriens hidtil anvendte Materialier nærmer sig til det altid saa højt eftertragtede Ideal af et Stof, hvor Malerens og Billedhuggerens Kunst kan indgaa en organisk Forening. Forud for Porcellænet, som vel hidtil bar kunnet gore en vis Fordring paa at komme dette Ideal nærmest, besidder Glasset endnu en værdifuld Egenskab, endnu en Dimension for Skønhedsvirkning: paa Grund af sin Gennemsigtighed er det ogsaa i sit Indre modtageligt for kunstnerisk Behandling. Og denne Stoffets indvendige Dekoration behøver nu ikke længer blot at være enten et kunstfærdigt Traadmønster, et broget Millefioriværk eller et sansebedaarende Regnbueskær; den bliver en Billedverden, hvis Former og Farver kan bestemmes og vælges med kræsent Overlæg. Glasmassens indre Liv bliver et Led af Kunstnerens velberegnede Intentioner. Gallé lader os se ind gennem Skumringens lette Taager; han lader os skimte Planter og Dyr inde i det grønne Havdyb.

At Kunstens dybeste Opgave kan løses med dette lærvillige Materiale, det bekræftede Gallé med hvert nyt Mesterværk, han skabte. En Digter er i Stand til at omgive det Billede, han fremkalder for andres Bevidsthed, med den Stemningsværdi, det har haft for ham selv. Sligt formaar Ordets Kunstner med sin Digtning, det formaar Billedhuggeren, Maleren, Tonedigteren fuldt ud. Men er det ikke for meget forlangt af Glassets Kunstner? Gallé besvarer Spørgsmaalet med nej. I sin Person og i sit Livsværk giver han os det mest veltalende Eksempel paa, hvorledes Glassets Mester kan være en skabende Digter, der lige saa fuldt som nogen anden bildende Kunstner kan tale til vor Forstand og vort Hjærte. Hans Naturgengivelse er aldrig blot en snild Imitation, blot et mesterlig gjort Billede, staar aldrig uden Forhold til en Ide. Denne Glaskunst kan ikke længer finde en barnlig Tilfredsstillelse i en naturtro Efterligning af Brillanternes Farveglod, af Krystallets vandklare Renhed, af Fuglevingers lette Brus, af gyngende Blomsterkalke eller kunstfærdige Kniplingsslor. Vel gengiver den overalt Naturen og sætter heri sin hojeste Ære, men den anser ikke dette for sit sidste Maal. Overalt forstaar Gallé at lægge noget af sit Hjærte ind i sine Fingres Arbejde: hans Billeder har deres dybe Mening, appellere til Tanke og Følelse. Ingen før Gallé har dristet sig til at forlange det samme af Glasset som af de egentlig bildende Kunster: et aandeligt Indhold. Gallé har aflagt Vidnesbyrd om, at han i Glasset kan fæstne og forevige det, som til alle Tider har været det vanskeligste at fastholde: alt det, som i Naturen og i Menneskets Sind kun varer højst nogle Timer, maaske nogle Minutter, og som er afhængigt af Dagslysets Farveskær, Vejret, Aars-

tiden, som opstaar maaske en eneste Gang og aldrig senere kan gribes paany; — med èt Ord: det er Stemningen, som Gallé kan skænke et uforgængeligt Liv i Glassets kun altfor skrøbelige Materiale. Fra ældre og yngre Digterværker hentede han sine Inspirationer og dermed tillige en forklarende Tekst til sine Vasers Billedverden. Mange har dog taget Forbehold overfor den direkte Indførelse af Ordets Kunst paa Gallés Glas, hans Anbringelse af Sentenser og Verslinjer til Forklaring af sine poetiske Intentioner. Det var hans Stræben efter at individualisere hvert enkelt Kunstværk, der efterhaanden førte ham ind paa denne mere haandgribelige Udvej til at fastholde en Stemning. Men i Virkeligheden er hans Billedkunsts Poesi allerede i sig selv saa rig og taler saa umiddelbart til Beskueren, at den langtfra altid væsentlig uddybes eller forhøjes ved disse Inskriptioner.

Den højtstræbende Opgave, uafhængig af ethvert egentlig praktisk Øjemed at tjene som Stof for en fri Kunst, som det fuldt beredvillige Materiale for en skøn Digtning, har Glasset først nu med Emile Gallé kunnet løse til Fuldkommenhed. I Glassets Materiale har Gallé anvist os et nyt og rigt Sprog, i hvilket en uafhængig bildende Kunst kan tale, et hidtil lidet udnyttet Sprog, som under hans Hænder har vist sig at sidde inde med Betingelser for Gengivelsen af høj menneskelig Poesi. Hans Indoptagelse i sig af al de nyeste Tiders Viden og Kunnen paa Fagets kemisk-tekniske Specialomraader er Forudsætningen for denne Glassets nye og betydningsrige Anvendelse i Kunstens Tjeneste.

Den, som ser tilbage fra det Knudepunkt i Glassets Historie, som betegnes ved Navnet Gallé, kan ret undres over, hvor Glasset og Kunsten de lange Aarhundreder igennem dog har staaet fjærnt fra hinanden og hvor de dog har været længe om at naa hinanden. Kunsten har ikke haft let ved at forstaa den utilgængelige skønne. Bejleren har ikke besiddet Modenheden; der behøvedes Tid, Udvikling; Forholdet har været et køligt. Fra gammel Tid har Glasset haft Ord for at være det unærmeligste, det mest konservative af alle Materialier. Stoffet har ikke ret kunnet føje sig efter sin Herres Vilje, fordi Kunsten selv har været saa længe om at blive Herre over sine Midler. Først nu ved Overgangen til det 20de Aarhundrede er Glasset bleven sat i Stand til at spille den Rolle, som kan tilkomme det, og som i Fremtiden sikkert vil tilkomme det. Først nu har Kunsten indgaaet sin rette og gyldige Formæling med det skønne Kunstæmne, som kaldes

Karl Schmoll von Eisenwerth: Slebne Glas.

Glas. Ingen Sinde for har dette Materiale til Fuldkommenhed kunnet føje sig efter dens Vilje til Poesi. Nu først blev Glasset for Kunsten det lydige Stof, nu først er Kunsten blevet Glassets skabende Sjæl.

Gallés Liv og Gerning danner ligesom Slutstenen i en lang Udvikling. I ham løber Kunstglashistoriens Hovedstrømninger sammen, og ud fra ham peger Fremtidens Strøm videre. Kommende Dages Arbejde kan ikke gaa uden om hans Værk. Han har fra begge Glaskunstens to Hovedlejre, som længe har staaet fjendtlig adskilte, optaget i sig deres bedste Evner i Teknik og praktisk Snille, har vidst at forsone dem indbyrdes og at afveje dem imod hinanden i en ny og personlig Stil, organisk at forene dem i fuldt uafhængig og individuel Kunst. Med dette sit Livsværk har han sat en Mærkepæl i sit Fags ældgamle og rige Historie, aabnet en Horisont af blændende Idealer for Haandens og Poesiens Mestre og dermed banet Veje, som nye Tiders Glaskunst skal følge.

NYE BEVÆGELSER PAA GLASKUNSTINDUSTRIENS OMRAADE.

ET BRUDSTYKKE. — AF ADOLF BAUER.

Naar der er Tale om nye Bevægelser paa Ædelglassets Omraade, er der tre Lande, som træde frem: Frankrig, Tyskland og England. I Frankrig er det nærmest et enkelt Navn: Emile Gallé, som betegner Gennembrudet. I Tyskland — og her medtages Østrig — er Bevægelsen knyttet til hele den Stab af yngre Kræfter, som virke for de moderne Ideers Gjennemforelse i Kunstindustrien lige fra Bygningernes ydre og indre Omskabelse og til Rummenes »Innen-Dekoration« tillige med hele den Mangfoldighed af Gjenstande, som dertil udkræves. Her er Bevægelsen ikke knyttet til noget enkelt Navn eller nogen enkelt Person, men til en hel Kreds, der virker gjennem Skoler og Værksteder af den ejendommelige Art, som i en nyere Tid ere opstaaede rundt om i Tyskland. Og hvad endelig England angaar, saa kan Bevægelsen der vel nærmest fores tilbage til den Kunstnerkreds, som skabte det moderne England, og hvis Initiativydelser nu, ikke mindst gjennem de talrige *guilds* og *schools of art and handicrafts*, føres ud i alle Forgreninger.

I Frankrig staar Nancy-Skolen med den i 1905 afdøde Emile Gallé som Banebryder. Han debuterede med sine Glas paa en Udstilling i Paris i 1884, men det var dog først, da han viste sine Arbejder for den forbavsede Verden i *Gallerie d'Honneur* paa Verdensudstillingen i Paris 1889, at han slog igjennem overfor Europa, og disse Liniers Forfatter regner sig det til Ære at have været den første, som i Danmark gjorde opmærksom paa dem. Nu er Gallés Arbejder forlængst verdenskjendte og beundrede og betalte med de højeste Priser. Gallé har, som bekjendt, skabt Skole, baade i Frankrig — specielt i sin lorrainske Hjemstavn — og andetsteds. Men hans Betydning i saa Henseende er dobbelt. Han har dels faaet Efterfølgere og Efterlignere, dels har han ogsaa bogstavelig taget Initiativet til Oprettelsen af Skole og Kunstværksted. Gallé arbejdede, som bekjendt, ikke alene med Glassets og dets kunstneriske Udsmykning og Tildannelse, men han søgte ogsaa at indgyde andre Grene af Kunsthaandværket nyt Liv og at indpode det sine Ideer. Verdensudstillingen i Paris 1889 viste ham saaledes beskæftiget baade med keramiske Arbejder og med Møbelfremstilling. Men ikke blot i det døde Materiale virkede han for sine

Ideers Udbredelse. Som den »initiateur« han var, paavirkede han beslægtede Naturer og blev derved Stifteren af en »groupement artistique«, der kaldes l'École de Nancy. Om den oplyser Emile Nicolas i en Artikel i *l'Art décoratif*, hvad der helst maa gjengives med de franske Udtryk, at den omfatter »des maîtres de l'art, des chefs d'industrie et des personnes s'interessant au developpement et à la mise en valeur de l'activité créatrice de nôtre race.« Hvad den vil, er at bringe de forskjellige Kunsthaandværkere i Lorraine til »at skabe nye Typer i deres Frembringelser«, og den nøjes ikke med blot at virke ved Foregangsmændenes Exempel, men den vil ogsaa oplyse ved Afholdelsen af Foredrag og — senere — ved direkte Undervisning. Desuden afholdes der »des concours« og uddeles Præmier for nye Arbejder af selvstændig Karakter.

Emile Gallé.

Gallés Enke, der forøvrigt siges at have været hans Medarbejder medens han levede, fortsætter hans Værk og skal kunne støtte sig til en Stab af dygtige Medarbejdere og til hans efterladte Materiale. Men desuden fortsættes hans Arbejde ogsaa paa anden Maade, nemlig af de Mænd, der som ovennævnt, have ladet sig inspirere af Gallé og ere blevne hans Efterlignere og Efterfølgere. Blandt disse ere vel for GlassetsVedkommende de mest bekjendte Daum frères i Nancy og D. Christian i Meisenthal i Lorraine. Christian har tidligere været Gallés Medarbejder, men senere flyttede han fra Nancy til Meissenthal. Hans Arbejder staa Gallés nærmere end f. Ex. Daum frères' gjorde, og der er dem, som ialtfald i teknisk Henseende stille dem ligesaa højt som Gallés. Men ogsaa udenfor sin specielle lorrainske Hjemstavn har Gallé inspireret franske Kunstnere og Kunstarbejder, og i de sid-

ste Saloner i Paris saas flere Arbejder betegnede som »pâtes de verre« og som »verreries à plusieurs couhes«, der sluttede sig til denne Gruppe.

I Sammenhæng hermed kan endvidere oplyses, at Glas, beslægtede med Gallés, fremstilles ialtfald enkeltvis ogsaa andetsteds. Den svenske Fabrik Kosta udfører ialtfald lejlighedsvis Stykker, som ved Paalægning af forskjelligt farvede Glas og derefter Ætsning med paafølgende Slibning gjennem disse frembringer en Ornamentation af Glasset, som svarer til Gallés. Samtidig kan oplyses, at Louis C. Tiffany i den senere Tid ikke nøjes med at fremstille farvede Glas i Flader, men ogsaa udfører Hulglas ved Sammensmeltning af forskjelligt farvede Glassorter, og ogsaa paa dette Omraade viser sig i Besiddelse af en betydelig Teknik.

Det første samlede Indtryk, man fik af, hvorledes der arbejdedes i Tyskland for den moderne Kunstindustri, skyldes Storhertugen af Hessen, og Landets Hovedstad, Darmstadt, fik sit Navn indskrevet i Historiens Bøger som den By, hvor Vidnesbyrdet blev aflagt. Enhver veed, hvorledes Tyskland efter Krigen 1870—71 følte Trang til paa alle Omraader at hævde sig som Verdensmagt. For Kunstindustriens Vedkommende greb man tilbage til »Unsere Väter Wercke«, og ved Hjælp af disse skabte man en ny »deutsche Renaissance«, der efterhaanden som den steg over alle Bredder og lavede umulige »altdeutsche« Møbler, satte væmmelige »Butzenscheiben« i almindelige Beboelsesværelsers Vinduer og tvang Tyskerne til at drikke deres Rhinskvin af imiterede gammeldags Pokaler og til at tylle deres Øl i sig af ikke mindre Godtkjøbs-»Humpen«, tilsidst ikke kunde andet end vække Lede hos Tyskerne selv. Medens man der en Tid famlede omkring, arbejdede efterhaanden nye Ideer sig frem ogsaa i Tyskland. Justus Brinckmann i Hamburg var en af dem, der kraftigst ledede Japanismens Vande ind over de tyske Jorder. Scala i Wien gjennemførte Revolutionen i den dygtige, men efterhaanden stillestaaende østerrigske Kunstindustri. Samtidig med, at man gjennem talrige Specialskoler søgte at gjenoplive og forny de gamle lokale Folkeindustrier, fik man ogsaa i de forskjellige Landsdele Systemer saavel af Kunstgewerbe- som af Fachschulen til Ungdommens Opdragelse og Uddannelse. En yngre Generation af Kunstnere med Lyst og Trang til at føre nye, om end ofte sære Ideer ud i Livet, opstod.

Efter 1870 havde man bestræbt sig for at gjøre Berlin til det udelukkende Midtpunkt for alt aandeligt Liv i Tyskland. Til denne By søgte man at drage alle fremragende Personligheder i Riget og at knytte dem til berlinske Læreanstalter og Akademier. Men efterhaanden som Aarene gik, opstod der Decentralisationstrang, og man bestræbte sig for at lade Udviklingen følge andre Veje ved at gjøre de større tyske Byer til Samlingspunkter for det nye opblomstrende Kunstliv. Hertugen af Meiningens Theatervirksomhed var et Udslag heraf.

I Darmstadt var det, som sagt, Storhertugen af Hessen, som gjorde Begyndelsen. Han indkaldte Kunstnere som Peter Behrens, I. M. Olbrich, Hans Christiansen o. fl. A. og gav denne Kunstnerkoloni Muligheder for at arbejde efter egne Ideer og Plads for dens Virkelyst. Resultaterne af deres første Aars Arbejde gav han dem dernæst Lejlighed til at vise Offentligheden, da han i 1901 overlod dem Anlægget »Mathildenhöhe« til en Udstilling. Denne vakte megen Opsigt, fremkaldte ogsaa adskillig Mangel paa Forstaaelse, da man saa de ejendommelige, tildels i nye Former opførte og udstyrede Bygninger, som de nævnte Kunstnere havde skabt. Men efterhaanden har den saaledes indledede Bevægelse voxet sig stærk og har spredt sig over vide Kredse. Storhertugen af Hessen vedblev desuden at forfølge sine Planer, og netop i den seneste Tid kan man skjønne, hvor vidtrækkende disse ere. Opførelsen af det nye Museum i Darmstadt; Oprettelsen af de »Grossherzogliche Lehrateliers für angewandte Kunst«, som til

en Begyndelse er en af Storhertugen oprettet Privatanstalt for et begrænset Antal af saavel mandlige som kvindelige Elever; Hiddragelsen ogsaa af fremragende musikalske Kræfter til Darmstadt m. m., viser tydeligt, hvor maalbevidst Storhertugen gaar frem. Om Resultaterne af den hele Virksomhed vil man formentlig faa Lejlighed til at dømme paa den store »Landesausstellung«, som er berammet til 1908, og som paany skal afholdes paa »Mathildenhöhe«; her skal de førnævnte »Lehrateliers« debutere med en Specialudstilling.

Men Kunstnerkolonien i Darmstadt blev ikke et enestaaende Udslag af den nye Tids Bevægelser. Som ved Knopskydning formerede de sig og spredte Aflæggere ud over Tyskland. Der skabtes paa forskjellige Steder en ny Art Skoler og Værksteder, der i Reglen gaa under Navn af »Vereinigte Werkstätte«, og hvor de moderne Kunstnere uddanne Elever og frembringe kunstindustrielle Arbejder. Gjennem disse Værksteders stærke Deltagelse i de senere Aars talrige Udstillinger vænne de efterhaanden Publikum til Forstaaelse af deres Ideer og disses Udtryk i moderne Arkitektur, Interiører og kunstindustrielle Frembringelser. Udstillingen i Dresden ifjor Sommer, der paa saa mange Maader blev en stor Sukces, gav den samlede Oversigt over, hvor langt denne nye Bevægelse efterhaanden er naaet, og hvor omfattende den er.

Fremstillingen af »Edelglass«, spiller nu ogsaa en, om end beskeden Rolle i disse Værksteders Arbejder, og derfor hører et Par Ord om deres Udvikling med her. Darmstadt har den Ære at have givet Stødet til deres Oprettelse. Til Darmstadt søgte nemlig flere og flere af de Kunstnere, som følte sig tiltrukne af Bevægelsen, og som her blev paavirkede af den Iver og Fanatisme, hvormed de nye Ideer prædikes der. Men ganske forstaaeligt fandt mange af dem ikke noget blivende Sted i Darmstadt. Det kan hænge sammen med, at »en højere Indflydelse« maaske undertiden har villet gjøre sig for stærkt gjældende overfor de udprægede Kunstnerindividualiteter. Eller maaske hidrører det blot fra, at der savnedes et virkeligt organisatorisk Talent indenfor Kunstnerkredsen, som kunde holde sammen paa det Hele. Nok er det, at af den oprindelige Kunstnerkolonis betydelige Medlemmer synes Olbrich nu at være den eneste, som er tilbage i Darmstadt. Til Gjengjæld kommer der dog stadig nye Kræfter til.

De Misfornøjede vendte sig andetsteds hen. Som Regel blev det praktiske Virksomheder, de grundlagde. Den første af disse er vistnok »Vereinigte Werkstätten für Kunst und Handwerk« i München. Her virker nu en Gruppe Kunstnere med Professor Krüger og Bruno Paul i Spidsen og udfolde en betydelig Virksomhed. Men heller ikke München tilfredsstillede Alle. I den seneste Tid har saaledes Bruno Paul forladt München, kaldet til Berlin for at reorganisere Kunstgewerbemuseets Skoler. Der har været Tale om at flytte hele Virksomheden til Stuttgart, men dette blev opgivet, og istedet grundlagdes i sidstnævnte By: »Königliche Lehr- und Versuchswerkstätten«. Grundlæggeren af disse er Professor Bernhard Pankok, som selv en Tid har været ved Münchens »Vereinigte Werkstätten«, og om hvem det siges, at han ikke blot er en »ganz vorzüglicher Organisator«, men at han ogsaa har den »gewiss noch seltenere Gabe selbst heterogene Elemente in einen geschlossenen Gemeinschaft zusammenzuhalten«. Pankok har bl. A. draget den endnu ganske unge Sachser Paul Haustein til Stuttgart og har gjort ham til en af Anstaltens Ledere. Haustein har været baade i München og i Darmstadt, men følte sig ikke tilfreds noget af disse Steder, medens han nu paa andet Aar opholder sig i Stuttgart og det Arbejde »mit Volldampf«, som drives her »bis in die sinkende Nacht«, synes særlig at tiltale hans Temperament.

Exemplerne fra München og Stuttgart have fundet Efterlignere. Selv om Formerne, hvorunder disse Værksteder drives, ere forskjellige, er Meningen dog omtrent

overalt den samme. I München selv oprettedes endvidere i 1902 »Lehr- und Versuchs Ateliers für angewandte und freie Kunst« under Wilhelm v. Derbschitz' og Obrists Ledelse, og de debuterede allerede i 1903 med en Udstilling af Elevarbejder. Sit største Slag synes dog denne Anstalt, der i den allersidste Tid er omdannet til et Aktieselskab med en Kapital af 1,250,000 Mark, at have slaaet paa sidste Sommers Udstilling i Nürnberg. Anstalten skal efter sin Sukces paa Dresdener-Udstillingen ifjor være næsten overlæsset med Bestillinger. I Bremen oprettes en Filial for at udføre »Inneneinrichtungen« til Norddeutsche Lloyds Skibe; Udsalget i Hamburg skal udvides, og i Berlin skal der oprettes et selvstændigt Udsalg, medens Virksomheden vedblivende beholder sit Hovedsæde i München. I Dresden oprettes endvidere »Dresdener Werkstätten für Handwerkskunst«, der fra en ringe Begyndelse i Lobet af faa Aar har udviklet sig til en Virksomhed, der sysselsætter Hundreder af Arbejdere og omsætter Millioner. I Leipzig vil man nu ogsaa følge med og paatænker at oprette en »Hochschule für angewandte und freie Kunst«, og man har søgt at faa Derbschitz fra München dertil for at lede denne. I Wien skabes »Wiener Werkstätte«, hvis ledende Kunstnere ere Mænd som Professor Josef Hoffmann, Kolo Moser, C. O. Czeschka og Klint, af hvilke nogle ogsaa ere Lærere ved det osterrigske Kunstindustrimuseum.

De her nævnte Værksteder og Ateliers gjøre sig nu særlig bekjendte ved deres Deltagelse i de forskjellige Udstillinger, som i de senere Aar have været afholdte i ligefrem Overflod. Som Regel maa det siges, at deres Arbejder vække megen Opmærksomhed, og de tyske kunstindustrielle Tidsskrifter beskjæftige sig indgaaende med deres Frembringelser.

Blandt de Arbejder, der udgaa fra disse Værksteder, er som nævnt ogsaa adskillige Glassager. Selvfølgelig producerer man ikke Glasset selv i Atelierne, men det er disses Kunstnere, som give deres Ideer Udtryk ogsaa i Glassets Former, og de lade dem derefter udføre i forskjellige af de Glashytter, som findes rundt om i Tyskland. Egnen omkring Zwieselau i Bayern og de derværende Glasværker synes saaledes at være meget søgte af de Kunstnere, som virke i Sydtyskland. Nævnes kan saaledes »Theresienthaler-Hütte« i Zwiesel, der udstillede Prøver af sine Krystalglas i Nürnberg ifjor, og Benedikt v. Poschinger i Oberzwieselau, der har udført Krystalglas efter Tegninger baade af Peter Behrens og for Riemerschmid. Men forøvrigt ere adskillige Kunstnere beskæftigede med Arbejder i Glas, og rundt om paa de senere Aars talrige Udstillinger i Tyskland finder man deres Værker. En fælles Type for disse eller endog blot et vist Fællespræg som Udtryk for det Moderne lader sig dog ikke paavise. Vejene, der gaas, ere yderst forskjellige. Ikke Alle kunne finde et saa udpræget Udtryk for deres Ideer som Koepping, hvis for nogle Aar siden opdukkende Glas dengang vakte saa stor Opsigt. Gjennemgaaende tør det maaske endog siges, at de tyske Kunstnere ikke have let ved at finde nye, originale Former. Snarere have vel Wienerkunstnerne med Kolo Moser her præsteret mere, og fra den østerrigske Udstilling i Industriforeningen vil man maaske huske Et og Andet af den Slags, især maaske fra Bakkalowitz. Men man arbejder meget i Tyskland for at variere det Givne. Snart forsøger man som d'Ilzbach i Strassburg en »Wiederbelebung antiker Glastechnik«, eller man forsøger sig i forskjellige Udsmykninger og Tekniker, saaledes som det saas i de Münchener Lehr- und Versuchsateliers paa Nürnbergudstillingen, der viste slebne og graverede Glas, »umsponnene Gläser«, »geätzte Gläser«, Glas med Ornamenter af farvet Glas, udførte af forskjellige Kunstnere. Endel saadanne Arbejder (af Reichenbach og Eisenwerth) saas paa Industriforeningens Glasudstilling, Marts 1907, og ere gjengivne i foranstaaende Afbildninger. Den Fritz Heckert

tilhørende »Petersdorf Hütte«, der særlig bestræber sig for at finde moderne Former og Prydelser, har ladet Berlinerkunstneren Ludvig Sütterlin give Tegninger til nogle saakaldte »Sütterlin-Gläser«, der ere dekorerede med Ornamenter i Emaillefarver. Og saaledes kunde man fortsætte med en lang Række Exempler, der vise, hvorledes man arbejder med Glasset i Tyskland. Det ser næsten ud, som om det faldt Kunstnerne vanskeligt at komme til Rette med dette Materiale. Men Kampen opgives ikke, og nylig er der foretaget et Skridt, som kan blive betydningsfuldt. Storhertugen af Hessen, der synes aldrig at hvile i sine Bestræbelser, har nemlig besluttet i Darmstadt at oprette en Fabrik for Fremstillingen af »Ædelglas«, hvilken skal anlægges i stor Stil og udrustes med rige Midler. Billedhuggeren Josef Schneckendorf fra München skal være dens Leder. Man ser da, at der ialtfald er megen god Vilje i Tyskland til at deltage i Arbejdet for Glassets moderne Udvikling.

FORENINGS-MEDDELELSER.

Fredagen den 8. Februar 1907 holdt Bestyrelsen Møde. Tilstede var den fungerende Formand (Fraenckel), Bonnesen, Hansen og Møller.

Protokollen fra forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Den fung. Formand gav derpaa en Række Meddelelser om de siden sidste Møde ind- og udgaaede Sager.

Derefter foretoges det fra det derom nedsatte Udvalg modtagne Udkast til Instruks for Ejendommens Inspektør og Arkitekt. Instrukserne oplæstes og vedtoges.

I Overensstemmelse med samme Udvalgs Indstilling valgtes som et særligt Udvalg for Ejendommen: Bestyrelsens Formand, Hofdekorationsmaler Vilh. Hansen og Murmester Gram.

I Skrivelse af 11. Januar havde Indenrigsministeriet meddelt, at der for Tiden plejedes Underhandlinger med den tyske Regering om gensidig Ophævelse af Udøvelsespligten for Mønstre, der ere beskyttede i Danmark og Tyskland. Under disse Forhandlinger havde den tyske Regering ogsaa rejst Spørgsmaal om Ophævelse af Udøvelsespligten for Patenter. I den Anledning havde nu Indenrigsministeriet udbedt sig en Udtalelse fra Foreningen om Udøvelsespligtens Betydning for den danske Industri, hvad Patenter angik. Det vedtoges at meddele Ministeriet, at der formentlig intet kunde være til Hinder for, at Patentloven kom til at indeholde en lignende Bestemmelse som den i Mønsterbeskyttelseslovens § 11 indeholdte, efter hvilken Kongen kan afslutte Overenskomst med fremmede Stater om gensidig Ophævelse af Udøvelsespligten for Patenter.

Derefter hævedes Mødet.

Lørdagen den 16. Februar 1907 holdt Repræsentantskabet Møde. Tilstede var Formanden (Guildal), Benzon, Bjarnov, Boas, Danstrup, Gram, Hertz, Køhler, Messerschmidt, Meyer, Monberg, Olsen, Rostrup og Steenberg. Af Bestyrelsen dennes fungerende Formand (Fraenckel), Hansen og Møller.

Dagsorden:

1. Meddelelser.
2. 1ste, eventuelt 2den Behandling af Forslag til en Bevilling af 16,000 Kr. til Opførelse af en Lagerbygning i Ejendommens vestre Gaard.

Protokollen for forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Bestyrelsens fung. Formand gav derpaa en Række Meddelelser.

Ved Formanden for Grosserersocietetets, Etatsraad Adolphs Begravelse havde Foreningen ladet sig repræsentere ved Bestyrelsens fungerende Formand samt Foreningens Sekretær, ligesom der var sendt en Krans og Foreningens Flag var hejst paa halv Stang.

Derefter foretoges Punkt 2 paa Dagsordenen.

Bestyrelsens fung. Form. (Fraenckel) gjorde nærmere Rede for Forslaget, der gik ud paa en Bevilling af 16,000 Kr. til Opførelse af en Lagerbygning i Ejendommens vestre Gaard. Denne Bygning blev nødvendig for at skaffe Plads til teknologisk Institut, som det var paatænkt at installere i en Række Lokaler i vestre Floj, der fra April Flyttedag delvis var udlejede til Engelsen & Schrøder. Dette Firma fik da som Erstatning herfor Plads i den omhandlede Lagerbygning.

Meyer spurgte, om det var Hensigten at paabegynde Opførelsen af den omhandlede Bygning, forinden Statsbevillingen til teknologisk Institut var endelig vedtaget og Ministeriet havde taget Bestemmelse om Sammensætningen af Bestyrelsen for dette.

Bestyrelsens fung. Formand benægtede dette.

Ved den derpaa foretagne Afstemning vedtoges Bevillingen enstemmig.

Mødet hævet.

Samme Dag afholdtes et nyt Repræsentantskabsmøde med

Dagsorden: 2den Behandling af Punkt 2 paa Dagsordenen for ovennævnte Mode.

Da ingen ønskede yderligere at udtale sig, vedtoges Bevillingen enstemmigt ved 2den Behandling, dog under Forbehold af, at Statsbevillingen til teknologisk Institut endelig blev vedtaget og at Industriforeningen og Fællesrepræsentationen fik tilfredsstillende Indflydelse paa Bestyrelsen af teknologisk Institut.

Mødet hævet.

Onsdagen den 6. Marts 1907

holdt Bestyrelsen Møde. Tilstede var Formanden (Nyrop), Bonnesen, Fraenckel og Hansen.

Protokollen for forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Formanden gav derefter en Række Meddelelser om de siden sidste Møde ind- og udgaaede Sager.

Den 7. Februar havde Udenrigsministeriet sendt Foreningen en fra det danske Konsulat i Köln modtagen Margarineprøve; denne var tilstillet Steins Laboratorium til Undersøgelse. Den 21. Februar havde man modtaget Resultatet heraf, der den 27. Februar var sendt til Udenrigsministeriet. Undersøgelsen godtgjorde, at Margarineprøven ikke i alle Henseender opfyldte den danske Margarinelovs Forskrifter.

Fællesrepræsentationens kjøbenhavnske Afdeling havde den 14. Februar meddelt, at den stillede 16,000 Kr. af Svendehjemsfonden til Raadighed for Foreningen som Laan mod en aarlig Rente af 3 pCt.

Foreningen »Dannevirke« havde i Skrivelse af 12. Februar takket for den Adgang, der var givet de Værnepligtige til Foreningens Forevisninger.

Den 20. Februar var der modtaget Meddelelse om, at Julius Skrikes Stiftelse havde tilstaaet 400 Kr. til Foreningens Aftenundervisning.

Derefter foretoges forskellige Sager vedrørende Ejendommen.

I Anledning af, at der i den senere Tid var fremkommen en Del Anmodninger om Tilladelse til at medtage Damer i Foreningens daglige Lokaler, havde man set sig nødsaget til at meddele de Vedkomde, at man paa Grund af Lokalernes Utilstrækkelighed ikke kunde give Damer Tilladelse til som Regel at komme i Lokalerne. En anden Sag var, at der aldrig var bleven indvendt noget imod, at Medlemmerne medtog Damer i de daglige Lokaler de Aftener, da Forevisningerne stod aabne. Det vedtoges ved Opslag i Lokalerne at henlede Opmærksomheden paa, at Damer, der ikke var Medlemmer, ikke som Regel havde Adgang til de daglige Lokaler.

Fra Bogudvalget forelaa i Skrivelse af 5. Marts Forslag om en forandret Ordning af de nye Aviser i Læsesalen, saaledes at hvert enkelt Blad i Fremtiden fik sin bestemte Plads. Forslaget toges foreløbig til Efterretning, for senere at tages frem til fornyet Behandling, idet Bogudvalget havde forbeholdt sig eventuelt at fremkomme med et noget ændret Forslag.

Mødet hævet.

DANSKE SKOMAGERLAV.

AF H. C. ROEDE.

Allerede i Oldtiden hørte her, som andetsteds, Fodbeklædning til de vigtigste Fornødenheder, og Fund have da ogsaa godtgjort, at man her havde Folk, der forstod at tilvirke Sko; men disse var naturligvis ganske primitive, bestaaende af et Stykke Dyrehud; om Særsaaler var der da ikke Tale; denne Opfindelse tilhører en langt senere Tid, ja kom først ret i Mode i det 16de Aarh., paa hvilken Tid man ogsaa først begyndte at forsyne Fodtøjet med Hæle. Hvor primitivt Skotøjet end i Begyndelsen var, havde det det Fortrin, i ringe Grad at genere Fødderne; dette galdt baade om Sandaler, hvis Brug ialfald holdt sig til det 11te Aarh., og om de Sko, som i dette Aarh. var i Mode og som nogenledes fulgte Føddernes Form, var aabne over Vristen, noget tilspidsede fortil, bagtil endte i en Kappe og ovenover Vristen var forsynede med et Par samhæftede Halvkapper; ovenover Skoene brugte man at vikle Tøjstrimler om Benene.

Moderne udøvede alt dengang deres Indflydelse; det 12te Aarh. er saaledes bekendt for sit elegante Fodtøj af broderet farvet Læder; saa kom fra ca. 1240 til Aarhundredets Ende en Tid, hvor Fodens Form ganske nøje fulgtes; men saa begyndte man ved Aar 1300 at gøre Skoens Spids længere og længere, saa at man tilsidst nødtes til at lade Spidsen bøje sig tilbage og befæste den til Skoens Forkappe, hvor man undertiden anbragte Bjælder, der ligeledes benyttedes paa selve Dragten*); saa slog Moden atter om ca. 1500, og de saakaldte Kuhmaüler, Sko med meget brede Snuder, kom i almindelig Brug, for atter ca. 1550 at vige Plads for de spanske spidse Sko. Turen til at føre an paa Modens Omraade kom dernæst paa Trediveaarskrigens Tid til Holland*), der atter maatte vige Pladsen for den franske Mode i sidste Tredjedel af det 17de Aarh., da Spændesko blev almindelige og den ny Metode indførtes at sværte Fodtøjet.

Det var naturligvis langtfra Alle, der kunde følge de skiftende Moder; i Norge var man f. Ex. saa konservativ, at man endnu i det 16de Aarh. benyttede Fodtøj af uberedte Kohuder[138, 335]); ligeledes havde praktiske Hensyn tidligt tvunget Folk til at benytte Træsko; Overgangen hertil er vel nok de Træklodser, man for det slette Føres Skyld bandt under Skoene; denne Skik kendes fra Slutningen af det 11teAarh.[131 og 32]). Men at mange hertillands, ialfald af den ringere Stand, endnu langt op i Tiden yndede at gaa barbenede, ses af Bestemmelser i nogle af vore Skraaer, der udtrykkeligt maa forbyde at møde saaledes ved Lavsforsamlinger[41, 124, 20]).

Nogle Taxter for Københavns Skomagerlav fra ca. 1600 viser os, hvilke Arter af Fodtøj der da var i Brug i Hovedstaden. I en Magistratsvedtægt fra ca. 1590[135 II 440]) hedder det i § 9: »Och skulle skomagerne her epter denne dag selge deris støfle oc skoe som her epterfølger. Et gaat par bonde skoe eller et gaat par dubbilt lakeier mandts skoe for en rund mark. Et par ensollede lakeier skoe**) 12 sk. Et par kvinde skoe 12 sk. Och de, som mindre ere 10 sk. Oc mindre, som de ere gode til. Et par knestøfle eller mit paa laaret 3 mark. Men hvilken, som vil hafve lange støfle, handt skal betale dennom der epter.«

Og i en Fodtøjtaxt af 30te Juni 1605[10]) for København hedder det:

Først it par velske støvel underfodrit

*) Karakteristisk for Tiden ved Midten af det 15de Aarh. er ogsaa Fodtøj med lige store For- og Bagkapper.

*) Ret paa Mode kom nu de høje Kravestøvler, der forøvrigt havde været i Brug alt i Midten af det 16de Aarh.

**) Nærmest Ankelsko (Kalkars Ordbog).

ofven til med rot ledder, som vore undersaatter af addel pleier at bruge for 3 dlr.

It par borgerstofvel 2 dlr.

It par boendestofvel 1 dlr.

It par cardevandske och velske skov, hoie bagtil $2^1/_2$ mrk.

It par cardevandske korkenskov upckerit* $2^1/_2$ mrk.

It par cardevandske skov med got pundledder** och dobbelt soller $2^1/_2$ mrk.

It par cardevandske skov med kork under och indhullede hacker***) $2^1/_2$ mrk.

Ensolede cardevandske skov 2 mrk.

Et par skov af smoerledder, med trei soller, pundledder, hoi bag 2 mrk.

Et par borgerskov af smoerledder med kork udi 2 mrk.

Et par borgerskov af smoerledder uden kork med dobbelt soller af pundledder $2^1/_2$ mrk.

It stoer par boendepløseskov $1^1/_2$ mrk. 4 sk.

En anden par stoer boendeskov paa 15 steig uden ører 2 mrk.

Et par boendeskov paa 13 steig $1^1/_2$ mrk. 4 sk.

En anden par middelmaade bondemend[s] eller kvindis skov 1 mrk 4 sk.

En par skov til en bunde dreng eller pige 1 mrk.

En par barneskov 10 sk.

En par ensolit mandskov af smoertledder paa 10 stig 1 mrk. 4 sk.

Et par ensolidt kvindeskov af smoertledder 1 mrk.

En par mandstoffel af smoertledder 2 mrk.

En par kvindenattoffel af smoertledder med kork udi $1^1/_2$ mrk.

En par kvindetoffel af smoertledder med kork udi och indhullit hacker 2 mrk.

En par kvindenattoffel af trip och indhullit hacker 2 mrk.

En par trips kvindetoffel med kork och indhullit hacker $2^1/_2$ mrk.

*) Udprikket.

**) Tykt Saalelæder.

***) Hæle.

Der er her Tale om baade de finere Sorter, Stovler og Sko af velsk Skind (Faareskind) samt Sko af Korduan (Bukkeskind), og de mere plumpe med 3 Saaler og af Fedtlæder, Bondesko med Pløse ɔ: halve Kapper, spændte sammen ovenpaa Foden, det samme som »Ører«, og Tøfler uden og med »Trip«, et Slags flojlsagtigt Tøj. En stor Rolle ved Fremstillingen af Skotoj synes da Korken at have spillet; Udprikningen har vel dels gjort Fodtojet mindre varmt, dels tjent til Forsiring. Hvad Ordet Steig (Stig) angaar, vil Kalkar i sin Ordbog have det forstaaet som »Tomme«; hvis dette er rigtigt, maa Skoene paa 15 Stig jo blive et mere enormt end skønt og praktisk Fodtoj.

I Taxten nævnes ogsaa Børnesko; med Hensyn til disse fastsatte Bisp Johan Krags Stadsret af 1294, at enhver uden Bøde maatte forfærdige saadanne; det var altsaa da en fri Næring, som ansaas for at ligge udenfor det egentlige Skomageri.

En Slags Læder brød Kobenhavns Magistrat helt Staven over, idet den i den ovenomtalte Vedtægt ganske forbød Lavet at tilvirke Skomagerarbejde af »ryskt« Læder, »thi det holler intet for vandet«.

Naar vi dernæst sporge: hvor langt tilbage i Tiden finde vi Skomagere omtalt, vil Svaret blive, at vi kan gaa tilbage til Begyndelsen af det 12te Aarh.; da dannede Skomagerne Korporationer rundt om i Evropa; vi træffe f. Ex. slige i Straszburg ca. 1100, Koblenz 1104, Würzburg 1128[129, 52, 39, 85]) og bekendt er jo Kong Niels's Udtalelse 1134 om Edslagets Medlemmer i Slesvig: »Skulde jeg frygte noget af disse Skindere og Sudere?« en Yttring, der viser, at Skomageriet da var kendt i Danmark som et Haandværk. Lidt længere hen i Tiden har vi i en kobenhavnsk Jordebog fra c. 1380 en Oplysningom, at der i denne By da fandtes 15 Sudere[130, 196 f.]).

Sporge vi saa videre: naar nævnes Skomagerne første Gang som Lav, da kommer Danmark langt nede i Rækken. Thi mens vi foruden de ovennævnte evropæiske Skomagerlav kan nævne følgende

Byer med saadanne Lav før 1400: Rouen 1135[129, 47]), Arras 1148[129, 50]), Magdeburg 1152/92[129, 46]), Paris 1160[129, 74]), Trier 1220[129, 58]), Halberstadt 1230[129, 80]), Perleberg 1239[129, 81]), Regensburg 1244[129, 81]), Augsburg 1276, München 1290[129, 93]) og Bergen 1306/11 (tyske Skomagere)[129, 124]), omtales vort første Skomagerlav (i Odense) 1405/6.

I det hele taget kan vi jo hertillands som Hovedregel kun forfølge Haandværkerlavene tilbage til Midten af det 14de Aarh. Først da var Efterspørgslen efter Haandværkervarer af hjemlig Tilvirkning bleven saa stærk i Byerne, at privat Arbejde ikke mere kunde tilfredsstille Forbruget, men Staten maatte tage Sagen i sin Haand og ved at danne Lav ordne Produktionen.

Landet var paa denne Tid ved at komme til Ro efter de lange Stridigheder, Kongemagt og Gejstlighed havde udfægtet under Valdemar Atterdags Forgængere paa Tronen; efter Kristoffer II havde pantsat Rigets Provinser, saa det i en Række Aar ud, som om Landet aldrig skulde rejse sig mere; da samlede Valdemar Riget paany og udstrakte tilmed sin Magt over de andre to nordiske Riger, en Arv, han efterlod til sine nærmeste Efterfølgere, og en ny Tid oprandt nu for Landet. Ogsaa Erhvervslivet nød godt af disse roligere Forhold og af den livligere Forbindelse, som opstod mellem de tre Broderriger. Det ene Haandværk efter det andet sluttede sig nu sammen i Lav; enkelte nye Erhvervsgrene opstod i Løbet af det 15de Aarhundrede. I Malmø se vi (1429), at man paatænker at danne et særligt Haandværk af Semsberedningen; indtil dette sker, faa Byens Skindere Ret til at udøve dette Haandværk[41, 61]). Under Erik af Pommerns Regering begynde Stenhuse at blive almindelige, mens vi før den Tid kun kendte Træhuse her; Snedkernes Hverv havde tidligere været en Gren af Tømrerhaandværket, nu bliver det en selvstændig Profession[139, 4]), der snart fik mange nye Opgaver, ved at Bohavet ved denne Tid forlod sin tidligere faste Plads ved Væggene[139, 6]); Folket havde til da mest gaaet klædt i Skinddragt, nu ophørte man efterhaanden hermed o. s. v.

Men selve Landets Beboere kunde ej alene tilfredsstille de Krav, der stilledes af de mange ny opdukkende Fornødenheder; hvem der blev vore Læremestre, er let at se, naar vi betragte vore Skomagerskraaer. Atter og atter viser det sig, at de Regler, der gives i de tyske Lav, ogsaa findes i vore. Som saadanne Regler kan nævnes Kravet om, at den indtrædende Skomager skal være ægtefødt og i Besiddelse af et godt Rygte, at Medlemmerne skal møde paa Morgensprache (Lavssamling) for at afhandle Lavets Anliggender, at Raadet fører Tilsyn med Lavet o. s. v. I Tyskland var Martyren Crispin, der stjal Læder for gratis heraf at tilvirke Sko til fattige og trængende, Genstand for Skomagernes Beundring og blev det ligeledes hertillands. At ogsaa Kønigsbergeren, Skomagersvenden Hans von Sagan betragtedes med stor Veneration herhjemme, kan ses, blot vi betragte en af vore Lavspokaler, hvor han troner enbenet paa Laaget med Fanen i den udstrakte Haand, den Fane, om hvilken Traditionen melder, at han i Slaget ved Rudau, hvor de tyske Riddere i Aaret 1370 krigede mod Lithauerne, greb den fra den segnende Bærer og bevirkede, at Ridderne vandt i Kampen. Skønt det synes lidt mærkeligt at se denne Skomagersvend kæmpende blandt Ridderne, mener en tysk Forfatter[134, 151]), at Traditionen er sand nok, hvorvel han indrømmer, at selve den korte Beretning om Slaget intet indeholder derom; han anfører til Støtte, at Ordenens Stormester hvert Aar paa Kristi Himmelfartsdag gav Borgerne i den Del af Kønigsberg, hvor »Kneiphof«, hans Hjem, laa, en Omgang »Schmeckbier«, hvilken Skik holdt sig til Aaret 1619. Til Belønning for Hans von Sagans Daad fik de tyske Skomagere Ret til at føre Dobbeltørnen i deres Fane, hvilken Ret vore Skomagere ogsaa tiltog sig.

Ogsaa den Skik, som det tyske Lav kendte, at man i Lavet udvalgte et af

Medlemmerne til at udføre Altertjeneste, overførtes til Danmark. Grunden til, at Lavsmedlemmerne her selv tog Affære og lod et enkelt Medlem betjene de af Lavet opretholdte Altre ved at holde Messer dér, siges for Berliner Skomagernes Vedkommende at være Utilfredshed med Religionens almindelige Forkyndere[134, 35]); vist er det, at vi i de danske Lav træffe baade Skraapræster[41, 172]) og Degne[41, 172]), der formentlig have gaaet hine tilhaande. Til at haandhæve Retten, der udøvedes af Oldermanden indenfor Lavets Grænser, har vel Lensmændene[41, 314]), der nævnes i nogle af vore Skraaer, været behjælpelige.

Ogsaa Lavenes opbevarede Protokoller viser i høj Grad Paavirkning fra Tysk.

Frimesterinstitutionen var fra Midten af det 17de Aarh. kendt i Tyskland[134, 101]), hvorfra den nogen Tid senere kom til os, og de Militære, der i saa høj Grad generede alle Lavs Medlemmer, var jo for det meste hvervede tyske Soldater.

I Berlin havde Skomagerne fra Lavets Oprettelse 1284, Eneret paa at barke Huder, idet hver deri optagen maatte godtgøre ogsaa at have lært Barkgarverhaandværket[134, 12]), og disse to Haandværk var indtil 1734 forbundne[134, 157]); ogsaa hos os træffe vi mange Tegn paa, at Barkgarveriet var forbundet med Skomagervirksomheden, mindre i København, hvor flere Slags Læderarbejdere i tidlig Tid udskiltes; vi har saaledes alt i 1460 en Skraa for Remsnidere og Pungmagere, der fra 1514 var forenede i Lav med Taskemagere og fra 1549 med Sadelmagere. Af andre Læderarbejdere kendtes Semsberedere (der bearbejdede Læderet ved Hjælp af Fedtstoffer) og Handskemagere, der optraadte som særligt Fag fra 16de Aarhundrede. Københavns Hvidgarvere, der tilberedte Læderet ved Hjælp af Alun og Kogsalt, fik først særligt Lav i 1686 og havde ialfald fra 1514 udgjort en Afdeling af Remsniderlavet. Rød(Loh-, Bark-)garverne var ligeledes oprindelig en Afdeling af Remsniderlavet, og bliver vist først udskilt som særligt Fag i 1637. At dog ogsaa i Hovedstaden Skomagerne har haft en Ret til, uhindrede af andre Lav, selv at bearbejde det Læder, de brugte til Fodtøj, ses af den ovennævnte Magistratsvedtægt fra ca. 1590, der i § 8 har følgende Bestemmelse: »Och skal ingen slagtere eller andre, som slagte her y byen, selge deris huder til andre end til besiddende skomagere her udj byen«, hvad der synes at tyde paa, at Skomagerne ikke behøvede at henvende sig til Remsniderlavet for at faa Rødgarverne i dette Lav til at bearbejde Huderne.

Og udenfor København har vi flere Bestemmelser, der hjemle Skomagerne Ret til selv at bearbejde det Læder, de anvendte. Vi anføre her først Flensborgerlavets Skraa af 1437, der hjemler Lavet Ret til at købe Bark til Brug ved Garvningen og endog udtrykkelig siger, at ingen maa gøre Læder, uden at han er Medlem af Skomagerlavet (§ 60)[41, 97]). I Malmø maa ingen (1450) undtagen til eget Brug købe Nødhuder eller Kalveskind, som Bønderne føre til Torvs, medmindre de ere i Skomagerlavet dér[41, 120]), undtagen i Tiden fra 8de Septbr. til 9de Oktbr. (§ 3); ja, overskred nogle af de andre Lav dette Bud, havde Skomagerne Ret til at skride ind mod Overtræderne. I Slagelse Skomageres Skraa af 1471 udtales, at ingen andre end Skomagerne maa barke Læder[41, 174]), og i Sønderborgs Skraa af 1488 hedder det, at det at berede Huder er Skomagergerning, ingen Skomager maa barke Huder dér i Landet, uden at han er Medlem af Skomagerlavet[41, 198]). Det fremgaar af det anførte, at der ialfald udenfor København visse Steder var en Eneret for Skomagere til at tilvirke Læder, og almindelig synes Retten at have været til at berede det Læder, de selv anvendte til Fodtøj; at Mestrene skal være udlærte i Garverprofessionen, ses derimod ikke fordret.

I Tyskland sluttede fra tidlig Tid fire af de betydeligste Lav sig sammen, og under Navn af Viergewerke fik de i Tidens Løb en vis politisk Indflydelse; naar vi et enkelt Sted ogsaa hos os træffe en lignende

Samslutning (se om Fredericias 4 Amters Lav nedenfor), er dette dog kun en sen Efterligning, vist uden videre praktisk Betydning. Saa store var heller ikke vore Lav i det hele *), at de kunde faa nogen stærk politisk Betydning; at de var repræsenteret ved Hyldinger[135 I, 581]), var vel kun, fordi de var Medlemmer af Borgerskabet, hvorfor ogsaa de møde op som Udsendinge fra dette, uden at iøvrigt nogen større Magt indrømmedes dem. Og de havde nok at gøre med at sørge for at holde Livet oppe; sikkert har Forholdet været her som i Tyskland, hvor Skomagerlavene var bekendt for at være fattige Lav, hvorimod Skinderne kendtes som gennemgaaende velhavende[129, 89]). Det var jo hos os navnlig Købmændene, der gav Tonen an i Byerne; de, der havde Formue (Jord), hævede sig snart op over de andre, besatte Raadets Pladser og dannede det fornemste Gilde i Byen, hvorfra efterhaanden Haandværkerne udskiltes.

Mest tydeligt viser naturligvis den tyske Indvirkning sig i Zünften, hvorom Hr. Prof. Nyrop har godtgjort, at den først ca. 1600 er kommet hertil[136, 184]). Der forstaas ved Zünften en Række Ceremonier, som væsentlig vel hidrørte fra Vandringspligten, og Udslag heraf ere de store Optog med Faner, de mange Skikke ved Optagelse blandt Mestrene, den sorte Bog, Zechbrædtet, Skikken at holde blaa Mandag, Geschenken, Omskueningen osv., og frem-

*) Antallet af Mestrene i vore Skomagerlav var følgende:

Aalborg: 22/9 1735: 23[34]); 1853: 70[16]).

Aarhus: 27/6 1704: 16[17, III 20]); 1823: over 40[54]); 1853: 90[16]).

Assens: 27de Juni 1739: 12 [7]); 1853: 50[16]).

Bogense: 1853: 18[16]).

Faaborg: 20de Aug. 1735: 16[34]); 26de Juni 1739: 14 [7]); c.1770: 12[55, 22]); 1800: 20[16]); 1801: 18[55, 23]); 1853: 37 og 4 Enker[16]); 1864: 44[55, 25]).

Frederieia: 1767: 14[56, 63]); 1853: 44 og 5 Enker, hvoraf 31 M. og 3 E. var Medlemmer af de 4 Amters Lav[16]).

Helsingør: 26de Oktbr. 1735: 12[34]); 1801: 25[16]); 1853: 40[16]).

Hillerød: 1680: 11[43]); 1853: 14[16]).

Hobro: 1750: 8[19]).

Holbæk: 8de Septbr. 1735: 10[34]); 1853: 25[16]).

Horsens: 1728: 18[57, 469]); 1735: 17[17 III, 207]); 1753: 19[57, 469]); 1769: 23[57, 469]); 1853: 71[16]).

Kallundborg: 20de Aug. 1735: 14[34]); 1788: 12[58, 276]); 1853: 39[16]).

Kerteminde: 27de Juni 1739: 10 [7]); 1853: 46[16]).

Kolding: 18de Aug. 1735: 28[34]); 1769: 9[59, 6]); 1845: 39[59, 7]); 1853: 50[16]).

Korsør: 1853: 11[16]).

Kobenhavn[29]): 1701: 147; 1723: 138; 1725: 134; 1727: 130; 1729: 144; 1733: 165; 1743: 197; 1750: 205; 1752: 202; 1753: 211; 1771: 266; 1779: 280; 1781: 294; 1828: 556; 1829: 587.

Køge: 26de Juli 1688: 28[108]); 1735: 22[34]); 1751: 26 og 3 Enker[37, 172]); 1844: 44 M. og 5 Enker[37, 172]); 1853: 51[16]).

Maribo: 1696: 8[16]); 1735: 9[34]); 1853: 24 M. og 7 Enker[16]).

Middelfart: 1739: 10 [7]); 1748: 8[60]); 1853: 26[16]).

Nakskov: 1735: 21[34]); 1853: 54[16].

Nyborg: 1688: 7[61, 6]); 1690: 10[61, 7]); 1701: 6[61, 17]); 1711: 3[61, 25]); 1717: 3[61, 29]); 1739: 6 [7]); 1766: 8[61, 56]); 1786: 11[61, 70]); 1853: 39[16]).

Nykøbing p. F.: 1735: 20[34]); 1853: 19[16]).

Nykøbing p. M.: 1853: 12[16]).

Nysted: 1853: 18[16]).

Næstved: 1735: 18[34]); 1853: 39[16]).

Odense: 1739: 65 [7]); 1755: 73[13, 369]); 1764: 58[13, 369]); 1769: 70[13, 369]); 1778: 52[13, 369]); 1799: 80[13, 369]); 1800: 56[62]); 1853: 167[16]); 1860: 146[13, 538]).

Præstø: 18de Dec. 1800 mindst 8[16]); 1815: 12[38, 415]); 1853: 19[16]).

Randers: 1735: 23[34]); 1802: 38[63, 163]); 1830: 71 M. og Enker[64, 10]).

Ribe: 1800: 21[20]); 1853: 40[16]).

Ringsted: 1735: 14[34]); 1800: 20[16]); 1853: 45[16]).

Roskilde: 1735: 17[34]); 1853: 34[16]).

Rudkøbing: 1707: 6 [7]); 1735: 8[34]); 1738: 11[65, 139]); 1796: 14[65, 139]); 1800: 14[20]); 1834: 21[65, 139]); 1845: 19[65, 139]); 1853: 28[16]).

Rødby: 1735: 15[34]); 1853: 29[16]).

Saxkøbing: 1735: 19[34]); 1801: 25[20]); 1853: 29[16]).

Skanderborg: 1853: 14[16]).

Skelskør: 1853: 23[16]).

Slagelse: 1853: 37[16]).

Slangerup: 1735: 6 M. og 1 Enke[34]).

Sorø: 1718 mindst 11[16]); 1735: 13[34]); 1853: 12[16]).

Stege: 1773: 11[66 II, 244]); 1801: 10[66 II, 244]); 1809: 14[66 II, 244]); 1822: 9[66 II, 244]); 1853: 28[16]).

Stubbekobing: 1853: 18[16]).

Svendborg: 1739: 17 [7]); 1800: 20 M. og 1 Enke[20]); 1823: 32[67, 149]); 1853: 54[16]).

Vejle: 1735: 13[34]); 1853: 45[16]).

Viborg: 1704: 18[30, 95]); 1718: 15[30, 95]); 1735: 22[34]); 1778: 14[30, 95]); 1801: 26[20]); 1844: 49[30, 95]): ca. 1849: 54[30, 95]).

Vordingborg: 1853: 18[16]).

Ærøskobing: 1834: 9[53, 187]).

for alt Beundringen for Velkomsten, den med Skilte forsynede Lavspokal, som enhver, der vilde være Mester, højtidelig maatte tømme, samt Laden, hvis Oplukning saa at sige gjorde Stedet fredhelligt.

Overgangen fra Gilder til Lav synes hos os at have fundet Sted ganske jævnt; der er Samslutninger mellem Borgere i vore Byer, som baade kaldes Gilde og Lav, saaledes Papegojegildet i Aalborg (Guds Legems Lav); men vi kan dog godt i Tanken skælne mellem disse to Begreber. Gilderne, der gik forud for Lavene, var saaledes ikke absolut knyttede til Byerne, undtagen hvor dette, som f. Ex. i Norge, skete ved et Kongebud [137, 16]); i Gilderne lagdes Hovedvægten paa det religiøse og den selskabelige Samværen, og heri lignede vel vore Lav dem i Begyndelsen, men medens Gilderne ikke afspærrede sig fra Omverdenen, var det karakteristiske for Lavene just, at de til Værn for et eller flere Haandværk, en eller flere Bestillinger satte mere eller mindre strænge Betingelser for at komme i Lavet og at være deri; betegnende for Lavene er ogsaa den snart opdukkende Bestemmelse om, at et vist Omraade udenfor Byen er forbeholdt dens Haandværkere, og at Skraatvang, ɔ: Pligt til at indtræde i Lavet, gælder for enhver, der udøver det paagældende Hverv i Byen; en saadan Skraatvang indførtes sædvanligvis, naar Konkurrencen i Faget truede med at blive for stærk.

Men atter her maa erindres, at den egentlig afspærrende Karakter kun optræder lidt efter lidt, eftersom Lavene voxe til; mange Steder begynde Lavene som en Forening af flere mer eller mindre beslægtede Haandværk, idet Antallet af de enkelte Professioners Medlemmer er for lille til derpaa at etablere Lav; endelig har vi for Gildebegrebets Bestemmelse den Rettesnor, at Gilderne høre den ældre Tid til; udsprungne som de var af Trangen til at samles under religiøse (katolske) Former, tabe de deres Betydning efter Reformationen og forsvinde.

Samtidig med Skomagerlavene opdukke hertillands Foreninger mellem Skomagersvende; disse har mere af de gamle Gilders Præg; de er Samlinger af overvejende kirkelig og selskabelig Karakter; tidt robe de en vis Afhængighed af Mesterlavet, idet der haves Regler om, at en Mester skal tilse, at alt gaar rigtigt til i slige Svendeforsamlinger; et enkelt Sted haves en Regel om, at Svendens Mester skal være Medlem af Mesterlavet i paagældende By (Roskilde ca. 1450) [41, 123]). Saadanne Forsamlinger kalde sig ikke Lav, men Kompagnier, Broderskaber.

At komme ind i Lavene var ikke saa let en Sag, navnlig senere, da Udgifterne dertil forhøjedes, indtil Regeringen skred ind derimod; først og fremmest krævedes, at den indtrædende skulde have sit Borgerskab i Orden, thi det var kun Byens Borgere, der kunde blive Medlemmer. Visse Personer var dernæst helt udelukkede: i Berlins Skomagerlav galdt dette om de nærboende Vender, hos os kendes langt op i Tiden Forbuddet mod, at Jøderne optoges i Lavene. De, der vilde være Medlemmer af Skomagerlavet, skulde dernæst købe Lavet, hvad Mestersønner og de, der vilde ægte en Skomagers Datter eller Enke, slap lettere over, og æske Lavet flere, i Reglen 3 Gange (Odense 1508, København 1509) [41, 300 317]); tidt findes der ogsaa Paabud om, at man, før man vinder Lavet, skal have tjent 2 Aar i Byen (Flensborg 1437, Odense 1508, Aalborg 1509, København s. A.) [41, 88 300 310 316]); man skulde dernæst, efter at have godtgjort ikke at være beladt med Gæld overfor en tidligere Mester, i Reglen bevise sin Duelighed ved en Prøve, og var man saa naaet ind i Lavet, skulde Tidepenge betales og ligeledes ofte Ligskud [41, 321 305]). Man maatte ikke forlade Byen for længere Tid, medmindre man da var beredt paa at æske Lavet igen, og var forpligtet til at iagttage visse Regler, der tidt kunde være generende nok for Lavets Medlemmer; herhen horte Forbuddene mod at bære Vaaben, der idelig indskærpes de forskellige Lavs Medlemmer; enkelte Regler for Medlemmernes

Opførsel studse vi strax lidt ved at høre, f. Ex. naar det overfor Skomagersvendene i Roskilde (ca. 1450)[41, 127]) hedder, at de ikke bør møde i Forsamlinger med Buxer eller andre ubekvemme Klæder; man havde altsaa her ikke endnu brudt med den gamle Vane at gaa i side Kjortler. I Reglen var det Skik i Skomagerlavene, at Oldermanden (Flensborg 1437, København 1509)[41, 94 319]) anskaffede Materialerne, der skulde anvendes, og de enkelte Medlemmer havde da at henvende sig til ham om at faa Andel i disse; jævnsides løber Forbud mod, at den enkelte Mester anskaffer sig større Forraad af Huder, Beg, Talg og hvad ellers anvendes til Skomageriet.

De udenfor Skomagerlavene staaende havde som Hovedregel ingen Ret til at udøve Faget. Undtagelser herfra var de aarlige Markeder, hvor fremmede en vis begrænset Tid kunde indfinde sig i Byen og afhænde deres Varer, hvilken Ret varede temmelig langt op i Tiden; en anden Undtagelse fra Reglen var Bestemmelsen i danske Lovs 3—13—23, der hjemlede Skomagere, der boede i Landsbyer, Ret til at sælge Bøndersko.

Med Hensyn til Stedet, hvorfra Skomagerne solgte deres Varer, var der i flere Byer (Odense 1508, Aalborg 1509, København s. A.)[41, 302 311 318]) ligesom for Bagernes og Slagternes Vedkommende, faste Udsalgssteder, Boder, der lejedes af Magistraten, og hvortil Salget af Fodtøj var henvist.

Den 21de November 1507 befalede Kongen, at alle Skomagerlav i Riget skulde ophæves, en Bestemmelse, hvortil Skomagerlavet i Ribe havde givet Anledning [1]); snart har de dog atter dannet sig paany; det Viborgske fik saaledes ny Skraa før den 30te Novbr. 1514[3, 115b], Slagelses Lav i 1512[4, 21]), Præstøs den 1ste December 1510 [5]), Aalborgs [6]), Nyborgs [7]) og Københavns [2]) i 1509, ja Odenses Aaret efter Forbuddet[8 II, 109]); saa lang Tid har dette næppe i Almindelighed virket. Men vel sete var Skomagerlavene næppe; ialfald var Regeringens Mening om det københavnske, at dets Mestre var for dyre med deres Frembringelser; lidt ængstelig var den vel ogsaa for, at disse Lav, der vist alt dengang har talt endel Medlemmer, skulde tage Magten fra den, naar der ikke af og til blev lagt en lille Dæmper paa deres Magtudfoldelse. Vel fik det københavnske Lav i 1584 et Beskyttelsesbrev [9]) mod Landsbyskomagere, som generede det ved at indføre Sko og Støvler i Byen og sælge dem dér samt ved at sælge Fodtøj til hverandre indbyrdes, skønt de dengang var forpligtede til at tage saadanne Varer i Byerne, men den 30te Juni 1605 udstedte Kongen det ovenomtalte aabne Brev [10]), hvorved der sattes en bestemt Taxt for enhver Art Fodtøj, Lavet tilvirkede; i dette Lovbud siges, at Skomagerne i lang Tid i høj Grad har besværet Undersaatterne, »bode hoftjenerne och andre« med dyre Priser. Og den 16de Januar s. A. var der af denne Grund udgaaet et Forbud mod at sælge Huder til fremmede, samtidig med at Magistraten havde faaet Ordre til at passe paa, at Prisen paa Fodtøj ikke steg for højt [11]). Særligt stærkt viser Regeringens Mistillid sig ved en Bestemmelse i et aabent Brev af 19de Oktober 1609 [12]) om, at enhver indenlandsk og udenlandsk Skomager hver Onsdag og Lørdag maatte falbyde Skomagerarbejde i Byerne Aalborg, Aarhus, Helsingør, København, Nyborg, Næstved, Odense, Randers og Ribe, og at denne Bestemmelse ikke saa snart faldt bort, ses af Artiklerne for Odenselavet af 1623[13, 260]), hvor den endnu fandtes.

Skomagerlav var der i næsten alle nogenlunde store Byer i Danmark. For Jyllands Vedkommende var der saadanne Lav i de 11 Byer Aalborg, Aarhus, Fredericia, Hobro, Horsens, Nykøbing p. Mors, Randers, Ribe, Skanderborg, Vejle og Viborg, og i Hjørring har Skomagerne vel ogsaa været med i det saakaldte Haandværkerlav, der existerede dér før 1735 [34]).

Den 12te Marts 1470 omtaler et Bytingsvidne det Aalborgske Lav [14]), der i Aaret 1505 fik Privilegium paa, at ingen andre

maatte gore Sko 3 Mil nær Byen uden til Adeliges Behov[15, 162 f.]). Grunden til, at Lavet da, som det synes, trængte til Ophjælpning, kan muligvis skyldes en Ildebrand, der i 1501 havde lagt næsten hele Byen øde[99]). En Skraa fik Lavet den 17de Maj 1509; en Meddelelse om, at Lavet først skulde være stiftet i Aaret 1568[16]), er altsaa ikke rigtig.

Om Aarhuslavet hedder det, at det alt i Aaret 1553 ejede sit Lavshus[17 I, 158]); det fik den 18de Februar 1664 Lavsartikler af Magistraten[16]).

I Fredericia var Lavet en Del af det saakaldte 4 Amters Lav, der bestod af Bagere, Skomagere, Skrædere og Smede, og som i Aaret 1673 af Magistraten fik bevilget, at en Overoldermand hvert andet Aar maatte udvælges blandt Mestrenes Tal og skulde værne det samlede Lavs Interesser, indsamle Tidepenge, udleje Lavets Ligklæde osv.[16]). Endnu i 1714 viste det sig, at de enkelte Lav, hvoraf det bestod, ikke havde saa mange Medlemmer, at de hver for sig kunde staa paa deres egne Ben; Reskriptet af 14de Decbr. s. A. lod dem da forblive sammen, og det var de endnu i Aaret 1853[16]). Stillingen var imidlertid noget egen, idet ikke alle Mestrene i de enkelte Lav var optagne i Fælleslavet, men kun en Del deraf, skønt ganske vist en Hovedpart.

Hobros Skomagere fik den 1ste Marts 1635 Ret til at sælge deres Varer i Vendsyssel og Han Herreder; fra Arilds Tid havde de uforment udøvet denne Ret, indtil Lensmanden Otto Scheel forbød det paa Aalborg Skomageres Vegne[18]). At de dengang havde Lav, siges ikke; maaske fik de det først ved Bevilling af 1ste Juni 1750[19]); Lavet betegnes som ubetydeligt[20]).

Et aabent Brev af 28de Januar 1581 siger om Horsens Skomagere, at de hindres i at sælge paa Markeder og andetsteds og dér købe, hvad de har Behov for, samt at de paa Landet boende tage til Byen, ogsaa udenfor Torvedagene, sælge Varer og købe Huder; Brevet giver derfor disse Haandværkere Ret til at drage til Markeder overalt i Jylland, mens de udenfor Byen boende kun faa Tilladelse til at udøve deres Haandværk paa Landet[21]). Det siges ikke her, at Haandværket har Lavsret; det første Spor deraf træffes i 1631, fra hvilket Aar Lavets Signet stammer[16]); i 1632 fik det en Skraa.

Om Koldinglavet hedder det den 13de Oktober 1579[22]), at mange fremmede Skomagere fra Landet og andre Byer arbejde for Borgerne i Byen uden at ville gaa ind i Lavet, og det følgende Aar faar dette Lav et Beskyttelsesbrev af 14de Juni[23]), der forbyder udenforstaaende at sælge Sko til Forprang eller bruge Skomagerarbejde, naar de ej har Borgerskab og ere optagne i Lavet, undtagen de Skomagere, der følge Hoffet eller komme til Byens offentlige Markeder. Artikler fik Lavet den 23de December 1681[16]).

Først temmelig sent, nemlig den 18de Juni 1751, fik Skomagerne i Nykøbing p. Mors Lavsartikler[24]).

Ældre er Lavet i Randers, der, som vi ovenfor har set, kan følges tilbage til 1609 og Ribelavet, der etsteds urigtigt siges oprettet i 1649[62]); dets Skraa er af 10de Juni 1592[25 II, 872]). Først den 26de Oktbr. 1750 fik Skomagerne i Skanderborg Lavsret[26]), Lavsartiklerne stadfæstedes af Kongen den 5te Januar 1767[27]).

Vejles Skomagere fik den 6te Januar 1580 et Beskyttelsesbrev overfor dem, der hindrede dem i at sælge Sko og Støvler paa Frimarkeder i andre Købstæder, hvilket var alle tilladt; om der er Skomagerlav i Byen i dette Aar, angives ej[28]), men den 7de Januar 1707 er Lavet til, idet det paa denne Dag fik en Protokol autoriseret[16]).

At Viborgs Skomagerlav var gammelt, se vi af en Kvittering af 30te Novbr. 1514, givet Lavet for Betaling af Gebyret for deres Lavsartiklers Stadfæstelse[3]). Lavet har maaske været ophævet en Tid, da det i 1849 siges, at det daværende Lav som saadant blev oprettet i 1631[30, 95]); et andet Sted siges, at Oprettelsen skyldes Reskriptet af 18de August 1653[20]).

Om fem af de jydske Skomagerlav ved vi, at der til dem var knyttet en Ligkasse: Aarhuslavets, der gav 40 Rd. til Mestrenes Begravelse, ejede i 1853 en Kapital af 1400 Rd.[16]); Lavet i Kolding og Nykøbing p. Mors havde ligeledes i 1853 en Ligkasse[16]); Ribelavet fik den 3die August 1843 kgl. Konfirmation paa Lovene for en saadan[16]) og Viborglavets Ligkasse oprettedes samme Aar[30, 258]).

Paa Sjælland var der Lav i ikke mindre end 17 Byer, nemlig Helsingør, Hillerød, Holbæk, Kallundborg, Korsør, København, Køge, Næstved, Præstø, Ringsted, Roskilde, Skelskør, Slagelse, Slangerup, Sorø, Stege og Vordingborg. I Helsingør fik Skomagersvendene Skraa i 1574[31]); en Taxt fik Mesterlavet, der kan føres tilbage til 1610[41]), et Par Aar efter det københavnske Lav, nemlig den 27de Februar 1607[32]) og Skraaer den 4de Februar 1623, 14de April 1630 og 16de April 1634[33]). Om Lavet i Ringsted ved vi, at det var til i 1735[34]) og Korsørlavet i 1720[16]); Lavet i Hillerød fik Lavsret den 22de Maj 1780[43]); mange Aar har det vist næppe bestaaet, ialfald blev Lavet stiftet paany ved Reskript 6te April 1708 med Forpligtelse til at rette sig efter de Lavsartikler, som var givne Købstæderne i Danmark og Norge samt de om Lavene i Almindelighed udgaaede Forordninger; senere fik de Lavsartikler paany den 27de April 1731 og 7de August 1747[35]). Magistraten i Holbæk gav Skomagerlavet dér Artikler den 28de Septbr. 1680[16]) og Kallundborgs Magistrat autoriserede Skomagernes Lavsprotokol dér den 16de Jan. 1695[16]). (Forts.)

DANMARKS HAANDVÆRK OG INDUSTRI VED TÆLLINGEN DEN 12. JUNI 1906.

Efter 9 Aars Forløb blev der sidste Sommer igen afholdt en Industritælling i Danmark. Der skal her nævnes nogle enkelte Hovedresultater fra Tællingen hentet fra den nylig udsendte foreløbige Opgørelse, idet en nærmere Redegørelse og Kritik først vil være paa sin Plads, naar den endelige Opgørelse foreligger med mere detaillerede Angivelser.

Ifølge Tællingen var der i 1906 ialt ca. 85000 Virksomheder med et samlet Personale, bestaaende af Driftsherrer, Kontorfolk, Bude og egentlige Arbejdere af ca. 316,000. Heraf udgjorde igen de egentlige Arbejdere ca. 207000, Driftsherrerne, der omtrent maa svare til Virksomhedernes Antal, ca. 85000 og Bude plus Kontorfolk ca. 24000.

Sammenligner man disse Tal med Tallene for sidste Industritælling i 1897, vil man se en stærk Stigning saavel i Virksomhederne som blandt Arbejderne. Virksomhederne er ialt steget

til 85188 i 1906
fra 77256 i 1897

altsaa med 7932 eller med c. 10,3 %,

Personalet er samtidig steget

til 316311 i 1906
fra 273782 i 1897

altsaa med 42529 eller med c. 15,5 % og de egentlige industrielle Arbejdere er steget

til 207406 i 1906
fra 179768 i 1897

altsaa med 27638 eller med c. 15,4 %.

Den halvanden Gang stærkere Stigning blandt Arbejderne end blandt Virksomhederne viser, at Virksomhederne gennemgaaende er blevet større; i 1897 er der gennemsnitlig 2,33 Arbejdere pr. Virksomhed, i 1906 gennemsnitlig 2,44.

Et langt bedre talmæssigt Maal for den

stærke Koncentration, der har fundet Sted i det forløbne Tidsrum, viser efterfølgende Deling af Virksomhederne i Grupper efter Arbejdertal:

Virksomheder	1906	1897	Forøgelse i pCt.
uden Arbejdere..	47107	42559	10,7
med 1—5	32108	29251	9,8
» 6—20	4516	4219	7,0
» 21—100	1240	1062	16,8
» over 100	217	165	31,5
	85188	77256	10,3

Samme Indtryk af en stærk Udvikling henimod Stordrift faar man ved at betragte Stigningen i anvendt mekanisk Kraft. Ialt var der i 1906 godt 6000 Virksomheder med mekanisk Kraft til et Beløb af ca. 125000 Hestekræfter; i Sammenligning med 1897 er dette en Stigning af Virksomhederne af over 60 %! og af Hestekraften af over 150 %!

Selv om Begreberne Storindustri og dansk Industri ligger vel langt fra hinanden, er der dog efterhaanden opstaaet et ikke ringe Antal Virksomheder, der selv maalte med udenlandsk Maalestok ikke er saa ganske smaa. Som foran nævnt, er der heri Danmark godt og vel 200 Anlæg med over 100 Arbejdere hver og med tilsammen c. 50000 Arbejdere. En Fjerdedel af Danmarks Arbejdere er altsaa beskæftigede i de 200 store Anlæg, der gennemsnitlig hver har c. 225 Arbejdere.

Undersøger man nærmere hvilke Fag, der særlig har Stordrift, bliver Resultatet, at af de 200 Virksomheder er der 21 Maskinfabrikker, 19 Tobaksfabrikker, 18 Skrædderier (Herre- og Dameskrædderier tilsammen), 16 Væverier og Spinderier samt 12 Trikotagefabrikker og 9 Klædefabrikker; desuden findes 10 Murerforretninger, 9 Jordarbejdervirksomheder, 7 Glasværker, 7 Skotojsfabrikker, 6 Papirfabrikker o. s. v. med over 100 Arbejdere.

Ialt deler Tællingen samtlige existerende Virksomheder i 249 Grupper eller Industrigrene; det Antal, der kommer ind under hver enkelt Gruppe, er naturligvis højst forskelligt varierende fra flere tusinde til en ganske enkelt.

Det storste Antal Virksomheder findes i følgende Grupper:

	1906	1897
Dameskrædderier	8946	5364
Skomagerforretninger	6266	6726
Murerforretninger	5398	4821
Grovsmedeforretninger	5317	5631
Tømrerforretninger	4956	4574
Herreskrædderier	4503	4389
Slagteri	3435	3018
Malerforretninger	2902	2103
Træskoforretninger	2649	3588
Snedkerforretninger i Alm.	2636	3137
Møller	2594	2860
Bagere	2583	2352
Vaskeri og Strygeri	2221	963

Sammenlignes ovennævnte Haandværksfag med de tilsvarende Oplysninger fra 1897, vil man i de Fag, hvor Maskinteknikken vanskelig kan trænge ind, se en betydelig Opgang, medens de Fag, der maa konkurrere med en tilsvarende Fabrikindustri, gennemgaaende er i Nedgang, saaledes f. Ex. Skomagerforretningerne, Grovsmedeforretningerne og Træskoforretningerne.

En lignende eller endnu større Nedgang udviser forskellige mindre Haandværksfag saa som

	Virksomheder		Arbejdere	
	1897	1906	1897	1906
Handskemagerforretninger	106	93	1356	596
Bødkerier	1139	934	1197	911
Drejerforretninger	641	520	716	600
Hjul- og Karetmagere	1965	1848	2129	2077
Væverier	3011	1794	4896	4556
Garverier	204	148	1081	770
Kobbersmedeforretninger	75	45	248	148

Til Gengæld er som sagt Storindustrien voxet betydelig, og der er endog opstaaet saa godt som helt nye Virksomheder, saaledes Cementstøberierne, der i 1897 kun udgjorde 49, medens de i 1906 udgjorde 253 Virksomheder, Elektromekaniske Fa-

brikker og elektriske Installationsforretninger, der er voxet fra 51 til 101, og Elektricitetsværker, der er voxet fra 13 til 62. I disse Brancher har Haandværket vundet nyt Land.

Opstiller man Fagene efter Arbejderantallets Størrelse, faar man følgende Rækkefølge for de Fag, der har over 7000 Arbejdere hver:

Murerforretninger	15499	Arbejdere
Herreskrædderier	8846	—
Tømrerforretninger	7969	—
Maskinfabrikker	7771	—
Teglværker	7594	—
Tobaksfabrikker	7098	—
Dameskrædderier	7039	—

Man bør dog saavel her som ovenfor erindre, at Tællingens Grupper ikke altid falder sammen med »Fag«, men at flere Grupper ofte tilsammen danner et Fag. Dersom man til Gruppen Maskinfabrikker vil lægge Arbejdertallet i Jærnstøberier, Maskin- og Skibsbyggerier o. s. v., blev Rækkefølgen en Del forrykket.

Med Hensyn til Benyttelsen af mekanisk Kraft (her uden Vind og Vand) bliver Rækkefølgen for Virksomheder med over 4000 Hestekræfter:

Elektricitetsværker	19832	H. K.
Mejerier	8310	—
Teglværker	8153	—
Ølbryggerier	6008	—
Savværker	5054	—
Møller	4308	—

Til Slut har Statistisk Bureau forsøgt at samle alle de spredte Træk til et Totalbillede, der er kommet til at lyde som følgende:

»De rene Fabrikfag have, med ganske enkelte Undtagelser, hvor særlige Forhold er raadende, været Genstand for en hastig og stærk Udvikling. Saavel Virksomhedernes Antal som navnlig Arbejdertallet er steget meget betydeligt. Med særlig Styrke har denne Bevægelse ytret sig inden for den elektriske Industri, i visse Grene af den teknisk-kemiske Industri og i Jærn- og Metalindustrien. Ogsaa inden for Næringsmiddelindustrien have enkelte Fag deltaget i denne Opgang, og visse Dele af Træindustrien, der efterhaanden have antaget et fuldstændig fabrikmæssigt Tilsnit, kunne opvise lignende Træk.

Inden for den øvrige Del af Industrien, der dels omfatter rene Haandværksfag, dels saadanne Fag, hvor det gamle Haandværk er bevaret ved Siden af fabrikmæssig Tilvirkning, afviger saavel Bygnings- som Konfektionsindustrien fra den almindelige Tendens. Begge disse Grupper have været i stærk Opgang. For Byggefagene kan der samtidig paavises en svag Koncentrering, medens den tilsvarende Bevægelse, der utvivlsomt ogsaa har fundet Sted i Konfektionsfagene, i ikke ringe Grad tilsløres ved den i disse Fag herskende vidtstrakte Anvendelse af Hjemmearbejdssystemet. Ser man bort fra disse to Grupper, er den øvrige Del nærmest stagnerende, tilmed med en mindre Tilbagegang i Antallet af Virksomheder. Betragter man særlig de blandede Fag, hvor Udviklingen fra Haandværk til Fabrikindustri foregaar inden for selve Fagets Ramme, finder man hos disse en stærk Koncentreringstendens; samtidig med at Virksomhedernes Antal er blevet noget formindsket, er Arbejdertallet voxet stærkt. De rene Haandværksfag er derimod næsten overalt i stærk Tilbagegang. I nogle Fag er det særlig de mellemstore Virksomheder, der forsvinde, medens Antallet af smaa Virksomheder samtidig endogsaa forøges, i andre Fag er det netop disse Rester, der er i Opløsning«.

ET MINDESMÆRKE OVER KUNST- OG INDUSTRI-UDSTILLINGEN I NORRKÖPING.

Otto Janse: Medeltidsminnen från Östergötland. Stockh. 1906. 8o (Cederquists Förlag.) Anmeldt af Francis Beckett.

Det hænder vistnok ofte, at Haandværkere eller Arkitekter har Brug for et eller andet af middelalderlig Kunst, og lige saa ofte hænder det, at man er i Forlegenhed med, hvor man skal finde just det, man soger. Der er naturligvis rundt omkring i Fagtidsskrifter — navnlig i Udlandets — offenliggjort ikke saa lidt af middelalderlige Sager, men en Bog, gennem hvilken der gives en samlet Oversigt over Middelalderens forskellige Stilarter, findes saa vidt vides slet ikke, i hvert Fald ikke for Skandinaviens Vedkommende.

Paa den Kunst- og Industriudstilling, der ifjor holdtes i Norrkøping, var der ogsaa en kulturhistorisk Afdeling, som indeholdt typiske middelalderlige Genstande fra Østergøtland, og til Minde om denne Afdeling, hvis Indhold ellers er vidt spredt, har den svenske Arkæolog Otto Janse ladet 100 forskellige Genstande reproducere i Lystryk eller Autotypi. Det er blevet en særdeles lærerig Bog. Man finder i den meget forskellige Ting; der er Træfriser fra Kirker med irske eller tidlig romanske Udskæringer, Døbefonte, jernbeslagne Døre, Krucifikser, udskaarne Altertavler, Stoffer, arkitektoniske Enkeltheder, Messeklæder, hellige Kar, Smykker, Miniaturer, tidlige Tryksager o. s. v., en tilsyneladende meget broget Samling, der dog af sig selv ordnes for Betragteren gennem det Stilpræg, de forskellige Tider har paatrykt Genstandene. Naar hertil kommer, at Gengivelserne er upaaklagelige, at der til hver Genstand knytter sig en kort, oplysende Tekst, og at Bogens Pris er grumme beskeden (den koster 5 Kr.), saa kan man vel spaa, at den smukke Bog ogsaa her i Danmark vil finde fortjent Paaskønnelse og Udbredelse.

En Dansk vil undre sig over, i hvor høj Grad Billedkunstens og Ornamentikens Udvikling i Østergøtland ligner vor egen. Man har, ganske som hos os, den irske Ornamentik eneraadende til ind i det 11. Aarhundrede; saa kommer den romanske Ornamentik og Figurstil fra det europæiske Fastland; derpaa er der en Tid, omkring Aar 1200, da der indføres figursmykkede Døbefonte fra Gotland, og i den senere Middelalder er der blevet importeret malede og udskaarne Altertavler baade fra Nordtyskland og fra Belgien — altsammen ganske som hos os. Skulde noget ejendommelig nordisk fremhæves, maatte det vel være den Række pragtfulde, jernbeslagne Døre, der findes gengivne, thi vel er deres Ornamentik paa ingen Maade særlig nordisk, men derimod synes Smedehaandværket at være det. I Oldtiden og den ældre Middelalder kender man ikke her i Norden Ordet *Kunstner;* i Stedet for det bruges Ordet *Smed,* hvad der tyder paa, at al Kunstfærdighed her i Norden har været koncentreret hos Smedene. Naar man nu ser disse Gengivelser efter prægtige jernbeslagne Døre, kan man ikke andet end tænke paa, at disse svenske Smede stammer direkte ned fra Oldtidens sindrige Kunstnere.

Det er vanskelig ikke at knytte en og anden Betragtning til denne svenske Bog. Vi har her i Landet haft ikke saa faa Udstillinger, af meget forskellig Art, men endnu har vi ikke haft nogen Udstilling, der tilstræbte at give en Oversigt over vor middelalderlige Kultur. Enhver, der har for Skik at besøge Landsbykirker, veed, at det maa være en fattig Kirke, som ikke indeholder et eller andet smukt Stykke fra Middelalderen. Ved at laane middelalderlige Genstande fra Landets Kirker kunde der skabes en Udstilling, som vilde give en baade lærerig og fyldig Oversigt

over den monumentale, kirkelige Side af vor Middelalder. Nu staar jo Landsudstillingen i Aarhus for Døren. Det vilde være en smuk Opgave for Jyllands Hovedstad at forsøge at illustrere Jyllands Kultur fra Jellingehøjenes Tid til Reformationen — hvormed dog ingenlunde er sagt, at de følgende tre Aarhundreder behøvede at glimre ved deres Fraværelse.

Men der er ogsaa noget andet, man kommer til at tænke paa med Janses Bog i Haanden. Vort Nationalmuseums 2. Afdeling, der bl. a. indeholder middelalderlige Genstande, er naturligvis paa visse Omraader meget rigere end hele Østergøtland, men her i København kan vi gøre os en Forestilling om, hvad der findes i den svenske Provins, hvorimod Svenskerne ikke kan gøre Gengæld. Med andre Ord: vi trænger til en lignende Bog for Nationalmuseets Vedkommende som den, Otto Janse har udgivet til Minde om Norrkøbing-Udstillingen. Ikke blot Arkæologer, men ogsaa Haandværkere vilde sikkert være Museets Embedsmænd taknemlige, hvis de sørgede for at udgive en saadan illustreret Vejledning.

FORENINGS-MEDDELELSER.

Lørdagen den 12. April 1907 holdt Bestyrelsen Møde. Tilstede var Formanden (Nyrop), Bonnesen, Fraenckel, Hansen, Møller, samt efter Indbydelse Formanden for Legatudvalget, Fabrikant Axel Meyer og Ejendommens Inspektør, Tømrermester Carl Cortsen.

Protokollen for forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Formanden gav derefter en Række Meddelelser om de siden sidste Møde ind- og udgaaede Sager.

Den 6. Marts havde man efter Anmodning fra Udenrigsministeriet af 4. s. M. tilsendt det en Liste over danske Fabrikanter af Motorbaade i Anledning af Udstillingen i Kiel.

Den 9. Marts havde man skrevet til Foreningen »Dannevirke« og anmodet om dens Hjælp til en nærmere Organisation af de Værnepligtiges Besøg paa Foreningens Forevisninger. »Dannevirke« havde senere meddelt, at den havde foranlediget det videre fornødne ved Henvendelse til de militære Afdelinger.

Fra Geheime-Etatsraad Rosenstand havde man den 9. Marts modtaget Meddelelse om, at H. M. Kongen med Tak havde modtaget Halvdelen af Overskudet fra Christian IX.s Udstilling og havde stillet det paagældende Beløb 897 Kr. 77 Øre til Raadighed for det kommende teknologiske Institut. Det vedtoges i den Anledning at bringe H. M. Foreningens Tak.

I Sammenhæng med Omtalen af Overskudet fra Chr. IX.s Udstilling meddelte Formanden, at Overskudet fra Industriforeningens Landbrugsmaskin-Udstilling i Tivoli f. T. udgjorde 511 Kr. 62 Øre. Komiteen for Udstillingen havde afholdt sit afsluttende Møde den 9. Marts. Der blev i det udtalt et Ønske om, at Industriforeningen kunde møde ved en Delegeret ved en forestaaende Kongres i Wien der bl. A. vide behandle Spørgsmaalet om Bedømmelsen af Landbrugsmaskiner.

Den 21. Marts var der sket Henvendelse til det herværende hollandske Generalkonsulat om Arrangement af en eventuel hollandsk Udstilling i Foreningens Lokaler, Generalkonsulen havde fundet Tanken god og havde sendt Sagen til sin Regering.

Bestyrelsen for det 2det nordiske Postmøde, der havde lejet Lokaler i Foreningen, havde den 21. Marts meddelt, at Mødet var opgivet. Filatelistforeningen var imidlertid indtraadt som Lejer i Postmø-

dets Sted og vilde arrangere en Post- og Frimærkeudstilling i Juni Maaned.

Det danske Generalkonsulat i Hamburg havde den 26. Marts sendt Foreningen forskellige Udklip, hvori Muligheden af en Verdensudstilling i Berlin drøftedes.

Fra Udenrigsministeriet var indgaaet Meddelelser om forskellige Udstillinger, henholdsvis i Lima, Madrid og Haag. De interesserede industrielle Firmaer havde modtaget Underretning om de paagældende Udstillinger.

Den 13. April havde Magistraten givet Tilladelse til Opførelse af en ny Trappe udfor Wagons-lits. Lokaler i Foreningens Ejendom, mod en aarlig Afgift af 4 Kr. pr. □ Alen samt iøvrigt paa de Betingelser, som sædvanlig stilles i lignende Tilfælde.

Derefter gik man over til de følgende Punkter paa Dagsordenen.

Fra Legatudvalget forelaa Indstilling om, at C. A. Bruuns Rejselegat tildeltes Smedemester L. I. Halck og Malermester Thomas Hansen, samt at Pinquez' Legat tildeltes Maskinarbejder Franz Christian Støckel og Tapetserer og Dekoratør Frederik Theodor Nielsen, Legatudvalgets Formand, Axel Meyer, motiverede nærmere Indstillingen, som tiltraadtes med en Tak til Legatudvalget.

Fra Kapt. A. Fich forelaa i Skr. af 6. April et nyt Andragende om Eneret til at arrangere Lysreklame fra Taget paa Foreningens Ejendom. Reklamerne vilde nu kun omfatte Bogstavreklame og kun blive viste fra Taget paa østre Fløj. Ejendommens Inspektør forklarede nærmere de paagældende Tegninger, hvorefter det vedtoges, at forelægge Sagen for Repræsentantskabet.

Fra Bogudvalget var den $^{10}/_{4}$ modtaget Forslag om en Udvidelse af dets Lokaler i Tagetagen. Forslaget med tilhørende Tegning havde været sendt til Erklæring hos Ejendommens Inspektør, der gjorde gældende, at Planen af Hensyn til mulig Brandfare ikke lod sig udføre som skizzeret. Han forelagde en anden Plan, hvorved der opnaaedes den fornødne Plads uden at man løb Risikoen ved den første Plan. Udførelsen heraf krævede imidlertid, at det Lagerrum, der var bortlejet til det Schønbergske Forlag, forandredes, hvad der vilde kræve en Merudgift paa c. 70 Kr.

Ved Drøftelsen af denne Plan, fremkom Bonnesen med Forslag om, at det Schønbergske Lagerrum flyttede bort fra, hvor det nu var, saaledes at man fik Plads ogsaa til fremtidige Udvidelser. Denne Tanke billigedes, hvorefter det overdroges til Ejendommens Inspektør at forhandle med Bogudvalget paa Grundlag heraf.

A/S. Kjøbenhavns og Frederiksbergs Redningskorps havde i Skr. af $^{11}/_{4}$ tilbudt sin Assistance i Tilfælde af Ildebrand og Vandskade etc. for en aarlige Afgift af 70 Kr. Det vedtoges at modtage Tilbudet.

I Skr. af $^{31}/_{3}$ havde Dansk Forening for Arbejderbeskyttelse og Foreningen af danske Fagblade og Tidsskrifter meddelt, at de paatænkte i Aaret 1910 at afholde en Udstilling af Arbejderbeskyttelsesmidler i Kjøbenhavn samtidig med den internationale Kongres for Velgørenhed og Filantropi, samt foreslaaet at Industriforeningen tiltraadte den paagældende Komité med to Delegerede. Dette Forslag tiltraadtes og som Delegerede valgtes Tømrermester Carl Cortsen samt Ingeniør Gunnar Gregersen.

Det vedtoges at Foreningen skulde deltage med en Delegeret i den i Wien fra 21—25 Maj stedfindende VIII. internationale Landbrugskongres, hvor bl. A. ogsaa Spørgsmaalet om Prøver og Bedømmelse af Landbrugsmaskiner og Redskaber vilde blive behandlet. Valget af en Delegeret udsattes indtil videre.

Endelig forelaa en Anmodning fra det italienske Konsulat om muligt at faa Industriforeningens Lokaler overladt til en Udstilling af italienske Industrifrembringelser en Gang i Løbet af den kommende Vintersaison. Det vedtoges at imødekomme Anmodningen.

Lørdagen den 20. April 1907 holdt Bestyrelsen Møde. Tilstede var For-

manden (Nyrop), Bonnesen, Fraenckel og Hansen.

Protokollen for forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Formanden gav derefter en Række Meddelelser om de siden sidste Møde ind- og udgaaede Sager.

I Skr. af 8. April havde Dansk Automobilklub anmodet Formanden om at indtræde i Ærespræsidiet for den kommende internationale Automobiludstilling i Kjøbenhavn, hvortil han havde svaret ja.

En Anmodning fra Foreningen af danske Kunsthaandværkere om at faa overladt Forevisningslokalerne og Forevisningsmateriellet til en af den foranstaltet Udstilling i Oktober eller November vedtoges det at imødekomme.

Det vedtoges at gaa ind paa en lignende Anmodning fra Professor D. Simonsen med Hensyn til en Udstilling af jødisk Kunst og Kunstindustri i Januar.

Derefter foretoges 2den Behandling af Bogudvalgets Indstilling om Udvidelse af Bibliotheksrummet paa Loftet. Ejendommens Inspektør havde paa Grundlag af det i sidste Møde vedtagne udarbejdet en ny Plan, til hvis Gennemførelse der efter det foreliggende nye Overslag vilde medgaa 1900 Kr. Forslaget havde været til Behandling i Byggeudvalget, der havde billiget det og anbefalet det til Udførelse. Efter at Formanden nærmere havde gjort Rede for Planen og Overslaget vedtoges det at indstille til Repræsentantskabet at give den fornødne Bevilling.

Som Delegeret til den VIII. internationale Landbrugskongres i Wien valgtes Ingeniør Gunnar Gregersen.

Istedetfor Tømrermester Carl Cortsen, der i sidste Bestyrelsesmøde var valgt som Foreningens Delegerede til Udvalget for Udstillingen af Arbejderbeskyttelsesmidler i Kjøbenhavn 1910, valgtes Direktør Joh. Guildal, da Hr. Cortsen alt var valgt som Delegeret til samme Udstilling for Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk.

Derefter hævedes Mødet.

Lørdagen den 20. April 1907

holdt Bestyrelsen og Repræsentantskabet Fællesmøde. Tilstede var Formanden (Nyrop), Bjarnov, Bonnesen, Danstrup, Fraenckel, Guildal, Hansen, Jørgensen, Kayser, Messerschmidt, Meyer, Møller, Olsen, Petersen, Riise, og Stenberg.

Dagsorden:

Indstilling om Uddeling af Kaptajn og Malermester C. A. Bruuns og Hustrus Rejselegat samt prakt. Læge Jacob Pinquez' Etableringslegat.

Formanden oplæste den fra Legatudvalget modtagne Indstilling, der gik ud paa, at C. A. Bruuns Rejselegat tildeltes Smedemester L. J. Halck og Malermester Th. Hansen samt at Pinquez' Legat tildeltes Maskinarbejder F. Chr. Stöckel og Tapetserer og Dekoratør F. Th. Nielsen.

Legatudvalgets Formand, Axel Meyer gjorde nærmere Rede for Indstillingen, som derefter ensstemmigt vedtoges.

Mødet hævedes derpaa med en Tak til Legatudvalget for dets Arbejde.

Lørdagen den 20. April 1907

holdt Repræsentantskabet Møde. Tilstede var Formanden (Guildal), Bjarnov, Danstrup, Jørgensen, Kayser, Messerschmidt, Meyer, Olsen, Petersen, Riise og Stenberg. Af Bestyrelsen dennes Formand (Nyrop), Bonnesen, Fraenckel, Hansen og Møller.

Dagsorden:

1. Meddelelse fra Bestyrelsens Formand.
2. Fortsat Behandling af Spørgsmaalet om elektrisk Lysreklame fra Taget paa Foreningens Ejendom.
3. Forslag til Bevilling til Udvidelse af Bibliothekslokalerne paa Loftet.

Protokollen for forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Bestyrelsens Formand fik derpaa Ordet for en Række Meddelelser.

Efter at de nødvendige Bevillinger paa Finansloven til teknologisk Institut nu vare endelig vedtagne, var man gaaet i Lag med Opførelsen af den tidligere om-

handlede Lagerbygning i vestre Gaard. Denne vilde være færdig i Løbet af Juni Maaned.

Derpaa gik man over til Punkt 2 paa Dagsordenen.

Bestyrelsens Formand gjorde nærmere Rede for Planen, om Udleje af en Del af Taget paa Ejendommen til Fremvisning af elektriske Lysreklamer. Han udbad sig herefter en Udtalelse fra Repræsentantskabet med Hensyn til Princip et om, hvorvidt Foreningen skulde gaa med eller ej til Anvendelse af sin Ejendom i nævnte Øjemed.

Efter nogen Diskussion vedtoges det med 6 Stemmer mod 4 at udtale sig imod Princip et at anbringe Lysreklamer paa Foreningens Tag.

Derpaa foretoges Punkt 3.

Bestyrelsens Formand anbefalede Forslaget, der gik ud paa en Bevilling paa 1900 Kr. til Udvidelse af Bibliotheksrummene paa Loftet, og fremlagde de hertil fornødne Tegninger.

Riise vilde i sin Egenskab af Formand for Bogudvalget takke Bestyrelsen for Forslagets Fremkomst og anbefalede det til Vedtagelse.

Da ingen yderligere ønskede at udtale sig vedtoges Forslaget enstemmigt, hvorefter Mødet hævedes.

Samme Dag afholdtes et nyt Repræsentantmøde.

Dagsorden:

2den Behandling af Forslag til Bevilling til Udvidelse af Bibliothekslokalet paa Loftet.

Da ingen ønskede at udtale sig, stilledes Forslaget til Afstemning, ved hvilken det enstemmigt vedtoges.

Derefter hævedes Modet.

Tirsdagen den 7. Maj 1907

holdt Bestyrelsen Møde. Tilstede var Formanden (Nyrop), Bonnesen, Fraenckel, Hansen og Møller.

Protokollen for forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Formanden gav derefter en Række Meddelelser om de siden sidste Møde ind- og udgaaede Sager.

I Skrivelse af 23. April havde Architekt K. Arne-Petersen meddelt, at Bygningsautoriteterne havde givet deres Tilladelse til, at der i de for teknol. Institut bestemte Lokale maatte opsættes en Smedeesse og en Hærdeovn.

Indenrigsministeren havde i Skr. af 17. April meddelt, at der som sædvanlig var bevilget 2000 Kr. paa Finansloven til Tidsskrift for Industri.

Fællesrepræsentationen havde i Cirkulære af 1. Maj anmodet om Indsendelse af de Forslag m. m., der ønskedes droftede paa det kommende Delegeretmøde. Skrivelsen toges til Efterretning.

Hofjuveler Dragsted havde i Skrivelse af 7. Maj meddelt, at den Foreningen for Kunsthaandværk tilbudte Tid, September Maaned, til Afholdelse af en Udstilling, som den ønskede at arrangere, passede mindre godt for dens Medlemmer. Han anmodede om, at hans Forening i Stedet for maatte raade over Maanederne Marts og April. Forinden der svaredes herpaa, vedtoges det at indhente en Udtalelse fra Forevisningsudvalget.

I Henhold til Meddelelse fra Forevisningsudvalget vilde Udstillingslokalerne blive reserverede for den jødiske Udstilling i Januar og for den italienske i Februar Maaned 1908.

Fra Bogudvalget forelaa i Skrivelse af 29. April Forslag om Ansættelse af en fast Bibliothekar til at bestride det med Bibliothekets Administration og Pasning forbundne Arbejde. Det vedtoges at sende dette Forslag tilligemed et af Sekretæren fremsendt Forslag om en Omordning af Foreningens Kontorarbejde til nærmere Undersøgelse i Lovudvalget.

Efter Indstilling fra teknisk Selskabs Udvalg for kunstindustrielle Prisopgaver vedtoges det at tildele Kunstsmed Thor Krøier den I. B. Dalhoffske Præmie.

INDUSTRIFORENINGEN OG DEN FØRSTE DANSKE JERNBANE.

AF R. BERG.

Den 26de Juni i Aar var det 60 Aar siden, at det første regelmæssige Tog dampede af Sted mellem København og Roskilde.

Grunden til, at Danmark først 22 Aar efter at den første europæiske Bane var aabnet fik sin Jernbanestrækning, var ikke den, at man her hjemme havde manglet Sans for det nye Befordringsmiddels Fortrin. Allerede 1835 var der bleven nedsat en Kommission til Overvejelse af, hvorledes man skulde imødegaa den Konkurrence til den danske Transittrafik, der vilde rejse sig, saafremt de af de nordtyske Stater og Hansestæderne planlagte Jernbanelinier mellem Nord- og Østersøen blev til Virkelighed.

Frugten af denne Kommissions Virksomhed blev Anlægget af Jernbanen mellem Altona og Kiel.

Samtidig hermed var der bleven rejst en ivrig Diskussion om, hvor og i hvilke Retninger man bedst skulde bygge Jernbaner i det øvrige danske Monarki.

Hele dette Røre var et Udslag af den stærke Bevægelse, der rejste sig paa alle Omraader herhjemme i Midten af Trediverne. Det var Virksomhedstrangen, der med den nye Slægt atter begyndte at komme til Orde i Folket; man var ikke mere tilfreds med den forrige Generations resignerede Syn paa Forholdene, men stillede nye Opgaver frem til Løsning paa alle Punkter, længtes efter at komme ud i det virkelige Livs travle Arbejde og bygge et nyt Rige op af de Stumper, som forgangne Tiders Ulykker havde levnet.

Denne Genfødelsesbevægelse mærkes paa alt, hvad der kom frem i hin Tid, ikke mindre paa Litteraturen og Pressen end paa det politiske og økonomiske Omraade. Ogsaa for Jernbanevæsenets Udvikling faar denne Strømning sin store Betydning.

Fremfor noget andet var det dog det nationale Spørgsmaal, der kom til at gribe afgørende ind paa vort Jernbanevæsens Udvikling.

»Skal Danmark fremdeles knytte sin Skæbne til det tyske Hertugdømme Holsten og udsætte sig for den stadigt fornyede tyske Indflydelse, der vilde blive en Følge heraf, eller skal Danmarks Rige være en virkelig national Enhed, som kun bygger paa det, som er og vil vedblive at være Dansk?« Det var de to Standpunkter, der delte Datiden i to politiske Lejre: »Helstatsmændene« og Tilhængerne af »Danmark til Ejderen«, og det er ud fra dem, at hele den følgende Tids Bevægelse for Indførelse af Jernbaner her hjemme maa forstaas.

Det vil nemlig let ses, at eftersom man holdt paa det ene eller det andet af disse Standpunkter, maatte der raade en forskellig Opfattelse af, hvilken Retning vore Baner skulde tage. For »Helstatens« Tilhængere faldt det naturligt, at en Jernbanelinie saa vidt muligt skulde virke til en nøjere Sammenknytning af de forskellige Landsdele, baade de danske og de tyske, og altsaa rettest burde gaa fra Syd til Nord. Mod en saadan Retning rejste de nationale Partier sig med megen Styrke og paapegede den Fare, der truede Landet og Danskheden, saafremt den tyske Indflydelse saa at sige blev befordret herind paa Jernbane. Skulde Landet forsynes med Baner, saa burde Retningen være fra Øst til Vest; dermed vilde vi ikke blot undgaa Faren i national Henseende, men ogsaa lettere kunne søge Tilknytning til England og blive fri for den alt overvejende Indflydelse, som de nordtyske Hanse-

stæder og særlig Hamborg i lange Tider havde haft paa hele vor Handel og Omsætning*).

Der er, som man vil se, i de sidstnævnte Fordringer ikke blot et nationalt Program, men ogsaa et nyt økonomisk, der vilde gribe overordentlig dybt ind i mange bestaaende Forbindelser og Forhold.

Kravet om en øst—vestlig Retning for Banerne vilde saaledes virke i høj Grad hæmmende paa hele det rige Handelssamkvem, der bestod mellem Hamborg og Jylland, medens det paa den anden Side vilde være til uberegnelig Gavn for Kobenhavns Handel, der laa hensygnet og mat efter de store Slag i Begyndelsen af Aarhundredet.

Disse Modsætninger er det da, der volder, at de to store hinanden forskellige Planer, der se Lyset her hjemme i Slutningen af Trediverne og Begyndelsen af Fyrrerne — en Længdebane gennem Holsten—Slesvig og Nørrejylland og en Tværbane fra Husum over Flensborg—Als—Fyn og Sjælland — kom til at ligge hen uden Løsning, fordi man ikke kunde overbevise hinanden, og nogen Middelvej ikke gaves. Følgen heraf var imidlertid den, at Jernbanernes Udvikling her hjemme kom til at gaa saare langsomt for sig.

Hertil kom naturligvis Ukendskabet til Jerbanernes Betydning og Frygten for at gaa med til noget nyt.

Det var derfor heller intet Under, at den Plan, som i December 1840 blev udgivet af Bogholder i Enkekassen Gustav Schram og Sekretær Søren Hjorth, der var ansat i Rentekammeret, angaaende Anlægget af en Jærnbane fra København til Roskilde, egentlig ikke blev modtaget med Begejstring.

Planen blev fremsat i et lille Skrift med Titel »Jernbane mellem København og Roskilde«.

Første Afsnit af dette Skrift, der var forfattet af Schram, er en »Motiveret Beregning over, hvad Indtægterne paa en Jernbane mellem Kobenhavn og Roskilde vel kunde beløbe sig til, grundet paa den for Tiden bestaaende Vare- og Persontransport paa Roskilde Landevej«. Andet Afsnit, der er Hjorths Arbejde, indeholder Beregning af Omkostningerne ved Anlægget.

Aktiekapitalen til Jernbanen anslaas til rundt 1 Million Rigsdaler, og den aarlige Indtægt beregnes til 130,125 Rd. Udgiften til 65,000 Rd. Det forventede Udbytte kunde saaledes sættes til $6^1/_2$ pCt., et Resultat, som efter Forslagsstillernes Mening »Ingen, der i Udlandet har set Virkningen af en Jernbane paa Handel, Rejsende og Liv i hele Statslegemet, vil betvivle, at det jo i Virkeligheden vil blive langt større«.

Det er ganske interessant at se, hvorledes Forslagsstillerne kom til et saa gunstigt Resultat, der senere viste sig at være saare langt fra Virkeligheden.

For Gods- og Kreaturbefordringen forventedes saaledes en aarlig Indtægt af mindst 56,600 Rd. og for Persontransporten 16,150 Rd. Disse Beløb fremkommer ved at antage, at det meste af Færdselen paa Roskilde Landevej straks vilde blive overført paa Jernbanen. Til de ovennævnte som Indtægt anslaaede Beløb mener Forslagsstillerne endvidere »med Sikkerhed og uden i mindste Maade at forekastes en sangvinsk Beregning« at kunne tillægge 50 pCt. som et Udtryk for den Mertrafik, som Jernbanen vilde fremkalde. »Ganske vist«, siger Forslagsstillerne, »er den danske Bonde langsom til at benytte noget nyt, hvis Fordel ikke øjeblikkeligen falder ham i Pungen, men lige saa vist som Nyhedens Interesse vilde holde Banen skadesløs i de første Aar, fornemmeligen ved det større Antal Rejsende af de højere Klasser, indtil Bonden lærte praktisk at indse Fordelen, lige saa vist maa man regne paa en Forøgelse af det bestaaende, eller skulde denne Bane være den eneste i Verden, hvor alt blev ved det gamle, uagtet større Hurtighed og Billighed i Be-

*) Om hele dette Forhold henvises til mine Artikler i »Nationalokonomisk Tidsskrift« Aarg. 1896, 97 og 98 om »Dansk Jernbanepolitik«, hvor en mindre Del af nærværende Artikel er trykt.

fordringen? Dampskibene, de forbedrede Postindretninger, Droskerne og mange andre Indretninger her i Landet tale for det modsatte, og enhver Forøgelse vil være af Betydning for Banens Indtægter, da den udelukkende vil være at beregne for den hele Længde. De smaa sjællandske Købstæder udskibe aarligen c. 16,000 Tdr. Korn. Det er antagelig, at en stor Del, for ej at sige den største Del heraf, vilde søge det større og bedre betalende Marked i København end i Købstæderne, naar Vejen dertil var 4 Mil kortere, eller for at regne nøjagtig og tage Betalingen paa Jernbanen i Betragtning i al Fald 2 à 3 Mil kortere. Ligeledes maatte nødvendigvis Udførselen fra Hovedstaden af de bedre og smukkere Industrivarer meget tiltage. Det bør heller ikke forbigaas, at en Dampskibsfart paa Roskilde Fjorden til Frederikssund, Frederiksværk og Rørvig eller Nykøbing, ja maaske indtil Jylland, vilde være en naturlig Følge af den foreslaaede Jernbane, og hvad derved vilde inddrages til Roskilde og København, vilde sandelig ikke være en Ubetydelighed.«

Det var dog langt fra, at Datiden delte disse optimistiske Anskuelser.

Hvad der særlig vakte Betænkelighed hos Datiden, var, at en saa kort Bane som den fra København til Roskilde ikke vilde have nogen Udsigt til at forrente sig.

Efter de herskende Anskuelser kunde en Jernbane kun have Levemulighed, naar den kom til at forbinde to folkerige Byer, der besad en indbyrdes levende Handelsforbindelse eller blev Gennemgangsled for en udstrakt Transittrafik. Det var med andre Ord Storhandelen, der blev betragtet som det eneste mulige og solide Grundlag for en Jernbanes Forrentningsevne. Lokaltrafikken ansaa man for saa ubetydelig, at den umuligt kunde give en Bane tilstrækkeligt at bestille; at det i Virkeligheden var den sidste, der skulde blive af størst Betydning for Banernes Trivsel, var noget, man maatte lære af de kommende Tider.

Medens de Jernbanelinier, der først bleve foreslaaede her hjemme, i høj Grad opfyldte de Fordringer, man stillede, at være Gennemgangsled for en betydelig Transittrafik, var det ganske anderledes med den lille sjællandske Bane. Den havde kun den lokale Omsætning at gøre Regning paa. Naar man imidlertid husker, at denne var organiseret paa en fra Nutiden ganske afvigende Maade, at Mellemhandelen ikke eksisterede i det Omfang som nu, men at Landboerne i Reglen selv med egen Befordring bragte deres Produkter til Torvs i Købstæderne, vil man forstaa, at de Indvendinger, der rejste sig, dog ikke vare helt uden Vægt.

Der var kun faa, der havde nogen Tro paa den foreslaaede Banes Rentabilitet, og der herskede megen Tvivl om, hvorvidt det kunde lykkes at skaffe den nødvendige Million Rdlr., der for Datidens smaa Forhold var et stort Beløb, som det vilde være særdeles vanskeligt at rejse.

Skulde der endelig anlægges en Bane paa den paagældende Strækning, ansaa man det i hvert Fald for en utidig Luksus at drive Banen med Dampkraft.

I en Artikel af G. F. Ursin i »Nordisk Magasin« hedder det saaledes: »Varerne ville blive fordelte højst ulige paa de forskellige Tog og til de forskellige Aarstider, f. Eks. Høsten og en Del af Vinteren, naar Bivejene ere slette. Vi ville vel hele Uger igennem se de fleste Transporter i det mindste paa det første Vejstykke indskrænke sig til 100 Centner eller derunder, og da er den hele Transport ikke mere end hvad der bekvemt drages paa en god Sporvej af én Hest med en Fart af $1^1/_4$—$1^1/_2$ Mil i Timen. Ja ansætte vi Farten til det halve, eller den, hvor Hesten udøver den største Trækkekraft, kan som Følge heraf Læsset endog stige til det firedobbelte eller 400 Centner, skønt én Hest kun kan anvendes, men denne Fart anses for de fleste Varetransporter nuomstunder for tilstrækkelig«.

»Dog ere Transporterne saadanne, at de kræve oftest ikkun én Hest, sjeldent over to, højst maaske tre, da er det aabenbart

en Luksus at besørge Transporten med Lokomotiver og Dampvogne, som almindeligen ere af 20 til 30 Hestes Kraft, og som derfor ere beregnede til at transportere Læs af 800 Ctnr. eller derover med en Fart af 3—4 Mil i Timen, eller med den Fart, som her vilde være tilstrækkelig, endog 200 Ctnr.«

»Persontransporten er ej heller af den Art, at den kræver for Tiden absolut den store Hurtighed, der opnaas ved Dampvognene. Da Vejen fra København til Roskilde kun er et Led af Hovedlandevejen til det vestlige og sydlige Sjælland, vil, førend disse blive forvandlede til Sporveje, en betydelig afkortet Transporttid for det ene Stykke ikke være af Vigtighed. Enten vi anvende en Time paa Sporvejen ved at bruge Lokomotiver eller $2^1/_2$ Time med Heste, kan for de fleste Passagerers Vedkommende være ligegyldigt.«

Udtalelser som disse ere karakteristiske for Tidens Anskuelser om Jernbaner her hjemme.

Skulde Sagen fremmes, var det derfor nødvendigt at faa den taget under Armene af en eller anden betydende Institution. Til Regeringen kunde det ikke nytte at henvende sig, den var for optaget af andre Anliggender. Derimod faldt det ganske naturligt at henvende sig til Industriforeningen, der i det Par Aar, den havde eksisteret, havde vidst at udfolde en betydelig Virksomhed. Hertil kom, at Industriforeningen var Samlingsstedet for alle Datidens friske Kræfter, der vilde større Frihed og Fart i Udviklingen af dansk Erhvervsliv. Industriforeningen var derfor, fremfor nogen anden Institution, Stedet, hvor man kunde vente at møde Iver og Interesse for Foretagendet.

Forslaget blev indleveret til Foreningen den 9de Januar 1841 og overgaves i første Omgang til den nationaløkonomiske Komité, der bestod af Professor David som Formand, Kaptejn Hornbech, Cand. juris Lehmann, Lektor Wilkens og Mekanikus Winstrup. I denne Komité blev Jernbanesagen dog ikke fremmet, derimod blev den behandlet med megen Iver i Handelskomiteen, som den Gang var dannet af den forrige merkantile Industriforenings Direktion: Grosserer G. Pedersen som Formand, Grossererne A. C. Meinert, Topp og Sommer, Candidat Fejlberg og Parfumør Løwe. I denne Komité vedtoges det at tage Sagen under Behandling »for i sin Tid, naar Sagen fandtes god og nyttig for Landet, navnligen Kjobenhavns Handels og Industris Fremme, at lade fra Industriforeningen udgaa Indbydelse til Oprettelsen af et Aktieselskab«. Helt let gik Behandlingen dog ikke, og det var først efter at der var afholdt en Række Sammenkomster, at man den 24de Marts 1841 i et større Møde, som overværedes af Schram og Hjorth samt 27 Mænd fra København, Roskilde eller Omegnen, efter en levende Meningsudveksling vedtog at indgive en Ansøgning til Kongen om, at der for offentlig Regning maatte blive foretaget »de nødvendige forelobige Undersøgelser for at bestemme Banens Retning og de med dens Anlæg rimeligvis forbundne Udgifter«, samt at Kongen vilde erklære sig om, hvorvidt »man kunde gøre Regning paa Regeringens Medvirkning i samme Maal, som denne var bleven de slesvigholstenske Jernbaner tildeel, da man først derefter var istand til at udtale sig om det Tilraadelige i et saadant Anlægs Udførelse ved en Aktieforening«.

Dette var sikkert ikke efter Forslagsstillernes Ønske, de havde aabenbart haabet paa en hurtigere Afgorelse. Hvor kølig Stemningen i det hele var overfor Forslaget ses af den Form for Ansøgningen til Kongen, der vedtoges paa Mødet.

Indledningen til denne lyder saaledes:

»Undertegnede, som paa Industriforeningens Handelskomités Indbydelse ere sammentraadte for at undersøge den Foreningen tilstillede Plan til en Jernbane mellem Kjøbenhavn og Roskilde, ere ved en forelobig Diskussion af denne Sag komne til den Erkendelse, at, forinden de kunne udtale sig om det tilraadelige af et saadant Anlægs Udførelse ved en Aktiefor-

ening, er det nødvendigt for dem at vide, hvorvidt de tør regne paa Regeringens kraftfulde Medvirkning, i samme Maal som denne er bleven de slesvig-holstenske Jernbaneanlæg til Del«.

Der anslaas heri en helt anden Tone end i det Udkast, som Schram havde udarbejdet, og som findes i Industriforeningens Arkiv. Heri hedder det:

»Besjælede af varm Følelse for vort Fædreland og i den Overbevisning, at hvis Danmark ej skal staa tilbage for andre europæiske Stater, maa det tilegne sig de Midler, hvorved en stor Del af disses Velstand befordres, ere vi undertegnede sammentraadte for allerunderdanigst at ansøge Deres Majestæt om allernaadigst at befordre det fornødne Nivellement« o. s. v. . . . »Vi anse en saadan Banes Anlæg ej alene for gavnlig i og for sig, men ogsaa som et mægtigt Middel til Formering af Hovedstadens Handel med dens Opland, til Oplivelsen af dens og Landets Industri og Virksomhed i det hele«.

Resultatet af Industriforeningens Andragende blev, at Regeringen ydede en Sum af 1000 Rdl. til Foretagelse af Nivellementet, men at Foreningen ikke kunde betragte denne Understøttelse som et Bevis paa særlig Bevaagenhed, fik den snart at vide, da den kort Tid efter indgav Andragende om, at der maatte blive foretaget Skridt til Udstedelse af en Ekspropriationslov.

Paa denne Ansøgning afgav Kongen, efter Kancelliets Forestilling, nemlig det Svar, at »saalænge Anlæggets Almennytte endnu ikke er erkendt, og da Grundafstaaelser volde særlig Ulempe for Ejerne, saa finder man for Tiden ingen Anledning til at lade en saadan Lov emanere«.

Imidlertid tog man dog fat paa Arbejdet. I Repræsentantskabets Møde den 12te August nedsattes en Komité, bestaaende af Grosserer Danchell, Sekretær Hjorth, Bogholder Schram, Kaptejn Tscherning (der dog snart efter udtraadte) og Lektor Wilkens. Det første, der skete, var Nivellement og Undersøgelse af Strækningen.

Dette Arbejde udførtes af Ingeniørløjtnant v. Dirksen og revideredes af Ingeniorkaptejn v. Kücker, der var en af de faa her hjemme, der havde studeret Jernbanevæsenet ved Rejser i Udlandet.

Resultatet af Undersøgelsen blev for saa vidt en Skuffelse, som det viste sig, at Anlægskapitalen ikke blev, som beregnet, 1 Million, men 1,500,000 Rdlr., hvorved ganske vist maa tages i Betragtning, at den oprindelig foreslaaede Linje blev fuldstændig omlagt paa den første Strækning, idet den istedetfor at gaa over Damhuskroen, blev projekteret som udgaaende fra et Punkt indenfor Voldene over Valby. Ved denne Omlægning haabede man imidlertid paa en betydelig større Rentabilitet.

De Betragtninger, der ledede Komiteen til denne Antagelse, er saa interessante ved de Opgivelser om Færdslen, man byggede paa, og ved den Modsætning, de danner til vor Tids Udvikling paa dette Omraade, at de fortjener at gengives her. Det hedder saaledes i Betænkningen:

»En Station vil nemlig blive anlagt i Valdby, ganske nær ved Indgangen til den saa skønne og behagelige kongelige Have »Sondermarken«, der staaer saagodtsom i Forbindelse med Kjobenhavnernes Yndlingspromenade, Frederiksberg Have, og da desuden Valdbys Beliggenhed med en udmærket dejlig Udsigt ud over Indløbet til Kjogebugt og en fri skraa Plads ned imod Havet, der egner sig fortrinligt til Anlæg af Forlystelsessteder og Sommerboliger, som vist heller ikke ville udeblive, naar en Jernbane forer derhen, faaer derved den hele Calcule et ganske forandret Udseende fra det første Projekt. Ved dette kunde i Forhold kun lidet regnes paa Lystrejsende, uagtet de smukke Øer i Roeskildefjorden, Lethraborg og Domkirken vel vilde lokke endeel Personer derud om Son og Helligdagene, naar en Rejse derhen ad Jernbanen kunne foretages næsten ligesaa let, som nu en Dyrehavstour; men ved Anlæget af en Station i Valdby bliver at regne paa et meget betydeligt Antal Lystfarende derhen. For nogenlunde at gjore en Calcule over, hvor stort

dette Antal kan være, har Comiteen anstillet flere Iagttagelser:

»Frederiksberg Allee er omtrent 1300 Al. lang og 10 Al. bred i den nordre Spadseregang, altsaa 13000 Qvadratalen. Denne hele Strækning er næsten hver Søn- og Helligdag samt Onsdag og Fredag Eftermiddag ganske opfyldt med Spadserende fra Kl. 3 à 4 indtil henved Kl. 11. Regnes kun een Person paa hver Qvadratfavn, udgjør Antallet af dem, der paaeengang opholde sig der, omtrent 1450, og da denne Allee kun er en Vej, der fører til det egentlige Spadserested, Frederiksberg Have, saa opholde yderst Faa sig der længer, end netop nodvendigt, for at gaae den igjennem, hvortil i langsomt Spadsereskridt behoves omtrent $^1/_2$ Time, ovennævnte Antal, multipliceret med 14 (Halvtimernes Antal fra $3^1/_2$ til $10^1/_2$), giver det hele Antal af Personer, der paa en Eftermiddag passere denne ene Gang i Frederiksberg Allee, altsaa omtr. 20000. Selv om nu antages, at det samme Individ passerer Vejen to Gange, enkelte vel endog flere Gange, men ogsaa andre ikkun een Gang, bliver dog Individantallet over 10000. At dette er meget lavt calculeret, beviser de Frederiksberger Gjæstgiveres Angivelse af deres Gjæster, der i Gjennemsnit er 400 hver Onsdag og Fredag og 600 hver Søndag i godt Vejr, og efter lang Erfaring ere de enige i at regne en Gjæst for omtrent hver 50 Personer, der ere paa Frederiksberg, hvilket vilde give imellem 20 à 30000 Personer.

»Tages nu af Sommerens omtrent 130 Dage ikkun de 50 som smukke eller Spadseredage, bliver dog Antallet af de Personer, der i den varme Aarstid besøge Frederiksberg, langt over 500000, og betragtet som Passagerer for et Befordringsmiddel altsaa over en Million. At antage henved Halvdelen heraf som Passagerer for en Jernbane, der befordrer fra Byen til et Sted, hvorfra kan gjores den allersmukkeste Spadseretour i dens Omegn, er vist ikke for meget, især naar man ser hen til, at de nærværende Befordringsmidler, Omnibusser og Droscher, allerede nu, for en højere Priis, end Jernbanen behover at tage, føre henved 150000 Passagerer, nemlig 9 Omnibusser, der i Gjennemsnit gjøre 16 Toure daglig med 10 Passagerer, er $9 \times 16 \times 10 = 1440$ daglig i 3 à 4 Maaneder, eller blot 100 Dage, udgør 144000 Passagerer, medens Droscherne sandelig ogsaa have meget at bestille, især paa de sædvanlige Spadseredage. Dette Antal af henved en halv Million Passagerer om Aaret for en Jernbane til Valdby vil endnu mindre synes overdrevent, naar man betragter Omstændighederne noget mere i Detail.

»Foraaret og Sommeren indtil October have 24 Søndage og 5 Helligdage, paa hvilke, som bekjendt, Kjobenhavnernes eneste Forlystelse er Spadseren eller Tagen i Skoven. At et Antal af henved 4000 Individer paa disse i Gjennemsnit skulde vælge at benytte Jernbanen frem og tilbage, synes ej at være urimeligt, fornemmelig i Betragtning af, at Banen, naar alle dens Pladser er optagne, paa de 35 Train frem og tilbage, der paa eet eneste Spor kan præsteres om Dagen, hvilket dog upaatvivlelig en Gang imellem vil være Tilfældet, befordrer en enkelt Dag omtrent 20000 Passagerer.

Dette giver et Passageerantal af	232000
I Fastelavnsugen kan idetmindste for for 3 Dage regnes et lignende Antal, er.....	24000
Paa 30 Onsdage og Fredage i samme Tid kan i Gennemsnit regnes noget over Halvdelen imod Sondagene, eller ialt.....	120000
Paa de andre Dage om Aaret kan vel ikkun gjøres Regning paa et temmelig indskrænket Antal Passagerer, dog formenes. især støttet paa Erfaring med Omnibusser, der paa sædvanlige Dage ogsaa have en Mængde Passagerer af de højere Klasser, at omtrent 200 Personer i Gjennemsnit ville benytte Banen frem og tilbage, hvilket giver et Antal af	60000
Og paa andre 150 Dage i Vintermaanederne ikkun Beboerne af Valdby, eller c, 25 Passagerer frem og tilbage, er	7500
Ialt	443500

à 8 Sk. pro persona, vilde give en Indtægt af

omtrent 37000 Rbd., medens Omkostningerne ved denne ej forhen beregnede Befordring af omtrent 1800 Miil om Aaret, ej kunde blive meget større, end hvad Slidet af Bane og Vogntøj maatte belobe sig til, da Antallet af Embedsmænd, Vagter og Daglejere ej behøvede at foroges i nogen mærkelig Grad.

»Hvad dernæst angaaer de øvrige Indtægter, som ved den i 1840 indkomne foreløbige Calcule over en Jernbane til Roeskilde anføres, da maa Comiteen formene, at ligesaalidt som Forfatteren af hiin Calcule med Bestemthed kan forudsige, at den i Praxis vil vise sig rigtig, ligesaalidt, ja endnu mindre, vil Nogen kunne benægte Muligheden deraf. Kun saameget tør Comiteen antage, at da et Qvantum af c. 810000 Centner Varer, efter authentiske Beretninger, aarligen passere enten den hele, eller endeel af Roeskildevejen paa Axel, saa synes Halvdelen heraf, med 40 pCt. Forøgelse, ej at være overdrevent regnet til Befordring paa Jernbanen for den ansatte saare billige Priis af 2 à 3 Sk. pr. 100 Pd. paa Milen, naar Alt indrettes paa en efter Omstændighederne lempet Maade. Vel ville upaatvivleligt nogle Aar hengaa, forinden Landmanden lærer at kjende Fordelene af en Jernbane; men rimeligt er det ogsaa, at Transporterne da ville tiltage i langt højere Grad, end beregnet er. Men om nu end den for Varetransporten ansatte Sum af circa 70000 Rbd. maatte vise sig, i Gjerningen at være noget for hoj, saa troer Comiteen ogsaa, at det Antal Passagerer, Forfatteren har antaget paa de to bedste og højstbetalende Pladser, er endeel ringere, end der sandsynligviis vil komme; thi det er en uimodsigelig Erfaringssætning, at jo mere Beqvemmelighed, Billighed og Hurtighed i Befordringsvæsenet tiltager, desto mere, og i en forbausende Grad, voxer de Rejsendes Antal.*) Dette har nylig endmere bekræftet sig for vore Øjne ved de nysomtalte Omnibusser, ved Dagposten til Roeskilde, og især ved Dampskibene til Helsingør, Aalborg og Flensborg.«

*) De forskellige Vognklasser antoges at ville blive benyttede saaledes: I. Klasse af de rejsende, der var vant til at benytte Extrapost, II. Klasse af dem, der rejste med de almindelige Postbefordringer og III. Klasse af »Bønder og andre simple Folk«, der ellers rejste til Fods.

Trods disse lysende Udsigter, ventede man dog ikke nogen særlig Enthusiasme for Jernbanesagen, og det viste sig ogsaa, at der selv indenfor Industriforeningen var nogen Frygt for Foretagendet.

Det er derfor let forstaaeligt, at Schram, der var den egentlige Fader til Planen, søgte at skyde Genvej bl. a. ved at indgive et Andragende direkte til Regeringen om Fremme af Anlægget. Hos denne opnaaede han imidlertid kun, at hans Andragende blev sendt Industriforeningen til Erklæring.

Den af Industriforeningen nedsatte Komité afgav sin Betænkning over Jernbanesagen den 29de Oktober 1842, og efter at denne havde gennemgaaet en længere Behandling i Repræsentantskabet, indsendtes det endelige Andragende til Regeringen den 13de Jan. 1843, »da man nu en Gang havde arbejdet saa meget« for Sagen.

Man anmoder heri ikke blot om Tilladelse til at bygge en Jernbane fra København til Roskilde, men ogsaa om at faa Eneret til at fortsætte dens Bygning til Vestkysten og Sydkysten af Sjælland, idet man efterhaanden var kommen til den Erkendelse, at kun med en saadan Fortsættelse kunde Roskilde-Banen vente en nogenlunde betrygget Fremtid. Der næredes dog ingen sangvinske Forestillinger om Muligheden af at kunne skaffe den til saadanne Anlæg nødvendige Kapital. Hvor vanskeligt det vilde blive blot at skaffe Penge til Strækningen København—Roskilde var man fuldstændig paa det rene med, og det gjaldt derfor om at finde paa Midler til at faa de eventuelle Aktier afsatte. Man anmodede derfor om Bevilling til at bortspille alle de Aktier, der ikke bleve afsatte, ved et Lotteri, og, for bedre at kunne overkomme Banens Bygning og gøre Folk fortrolig med den, anmoder man om Tilladelse til at bygge Jernbanen i smaa Stykker, saaledes at man først aabnede Strækningen København—Valby,

og naar det viste sig, at den kunde svare Regning, da efterhaanden andre Strækninger, efter som man kunde faa Penge dertil.

Man lagde heller ikke Skjul paa, at Livsspørgsmaalet i hele Entreprisen var afhængig af, om Staten vilde understøtte Foretagendet pekuniært. Helst saa man, at Regeringen garanterede Aktiehaverne et Udbytte paa 3 eller 4 pCt., men saafremt »ubekendte højere Statshensyn« skulde hindre dette, anmoder man om et lignende Tilsagn som det, der i sin Tid tilstodes de holstenske Jernbaner, nemlig at Staten skulde overtage $^1/_4$ af Aktierne.

Regeringen vilde imidlertid hverken gaa ind paa det ene eller det andet. Alt, hvad Industriforeningen opnaaede, var, at den — efter at Regeringen havde betænkt sig 1 Aar — den 21de Febr. 1844 fik Tilsagn om Koncession paa at bygge en Jernbane fra Kobenhavn til Roskilde, naar det godtgjordes, at den nodvendige Kapital var til Stede, dog at der ikke kan ventes nogensomhelst Deltagelse i Entreprisen fra vore Finanser enten ved Garanti af et vist Rentebelob for Aktionærerne eller ved Overtagelse af nogen Del af Aktierne, ligesom de uafsatte Aktiers Bortlodning ikke kan bevilges«.

Denne Afgorelse vakte megen Harme hos det nationale Parti, der heri saa en Tilsidesættelse af de danske Interesser. Man havde sikkert ventet, at Regeringen, der havde støttet Anlægget af Altona—Kiel Banen, ikke kunde undslaa sig for ogsaa at yde den forste danske Jernbane sin Hjælp. Det hedder herom i en Artikel i »Fædrelandet«: »Det ser dog tilvisse højst paafaldende ud, at til samme Tid som det er bekendt for den danske Nation, at Finanserne have udredet en Million til Aktier i en tysk Jernbane, til samme Tid som de fælles Finanser have ganske overordentlige Byrder af de holstenske Veje, til samme Tid giver man den Erklæring, at der ikke kan ventes nogensombelst Deltagelse fra Finansernes Side i den danske Jernbane, hvorom der først vil blive Tale, og som med Nødvendighed vil komme i Stand, hvad enten det nu sker ved private eller Statens Midler. Man skyder saa meget som det staar i det Offentliges Magt de private Kræfter bort fra et Foretagende, som man til sidst bliver nødt til at udføre ved Statens Midler. Danmark har lidt og lider uendelig meget ved at blive regeret af Tyskere og at vore danske Statsmænd have ladet sig trække ved Næsen af dem, og endnu den Dag i Dag er der ofte Anledning til at bede os bevaret for, at vore fælles Anliggender styres alene af Tyskere. Hvorvidt denne Sags Afgørelse leverer et nyt Eksempel herpaa, skulle vi ikke føre Bevis for, men at Greve Carl Moltke og de andre tyske Herrer, som styre Jernbanekommissionen, have nogen Interesse for danske Anliggender, tro vi ikke.«

Der var jo nu imidlertid ikke andet for end at arbejde videre paa det givne Grundlag.

Den 16de April 1844 udgik Indbydelsen til Aktietegningen, og i Lobet af ganske kort Tid blev Aktiekapitalen, 750,000 Specier, tegnet. Grunden til dette heldige Resultat maa søges i tilfældige gunstige Pengeforhold paa det hamborgske Pengemarked; thi her hjemme havde Sagen ikke formaaet at vinde videre Tilslutning, hvad der tilfulde fremgaar af Listen over Aktiernes Fordeling.

Af de udbudte 7500 Aktier à 100 Specier kom saaledes

5880	paa	38	Hænder i Hamborg,
1125	—	69	— - Kobenhavn,
350	—	2	— - Altona,
141	—	10	— - Kiel,
3	—	2	— - Roskilde,
1	—	1	— - Svendborg.

Den første egentlig danske Jernbane blev altsaa efter dette for største Delen bygget for fremmede Penge. Den 25de Maj 1844 udfærdigedes den endelige Koncession for Industriforeningen med Ret til at overdrage den til et Aktieselskab. Dette Aktieselskab tilsagdes der derhos Eneret

paa at bygge Baner til Korsør, Kallundborg og Rønnede, naar det inden Forløbet af $1^1/_2$ Aar godtgjorde, at det raadede over de fornødne Pengemidler.

Et Forsøg paa, allerede kort efter at Koncessionen var bleven given, at faa den nødvendige Kapital tegnet til Banens Forlængelse til Korsør strandede paa Grund af en samtidig udstedt preussisk Lov, der var rettet mod Aktiespekulationen.

Aktieselskabet konstituerede sig endeligt ved en Generalforsamling i København den 2den—10de Juli 1844, og til dette Selskab overdrog Industriforeningen sin Koncession for en Sum af 15,000 Rdl. Til Direktører for det nye Selskab valgtes Bogholder G. Schram, Sekretær Hjorth og Justitsraad Grothusen. Desuden oprettedes en Kontrolkomité. Den 21de Oktober 1844 var P. G. Bang bleven udnævnt til kgl. Kommissarius og den 15de Marts 1845 blev der afgivet kgl. Resolution om Selskabets Rettigheder og Forpligtelser.

I Sommeren 1845 paabegyndtes Jordarbejdet. Til Hovedingeniør var antaget en Englænder, Mr. William Radford, der havde medvirket ved Anlægget af Altona —Kiel Banen.

Det var intet let Arbejde, man her havde paataget sig. Alene Ekspropriationen af den nødvendige Grund medtog saa lang Tid, at den først var endt den 20de September 1845, saa at der altsaa ikke kunde tænkes paa at foretage større Arbejder dette Aar. Hovedgrunden til denne Forsinkelse skyldtes den store Uvilje, der overalt mødte Jernbaneselskabet fra Grundejernes Side; disse ansaa det nemlig som et ulovligt Indgreb i deres Rettigheder, at man vilde ekspropriere deres Jord. Flere Steder forenede Bønderne sig og joge Ingeniørerne bort med Stenkast, saa at de ofte maatte have Politibeskyttelse for at faa Arbejdet udført.

Til disse Fortrædeligheder kom nu endvidere den Omstændighed, at det var meget vanskeligt at bruge danske Arbejdere, der vare ganske uvante med det, der fordredes af dem. Hovedingeniøren havde derfor antaget en Del schlesiske Folk, men allerede midt i Juli rejste de hjem af Frygt for Vinteren, som de forestillede sig som et sandt Ishelvede saa højt mod Nord. Ikke stort bedre gik det med en Del svenske Arbejdere. Paa Grund af den gode Kost, de fik paa Sjælland, bleve de fleste saa syge og elendige, at de maatte anbringes paa Hospitalerne, og naar de kom ud derfra, var det nødvendigt at hjemsende dem.

Heller ikke næste Aar, 1846, blev det bedre med Arbejderne. I Begyndelsen af Aaret meldte der sig saa mange, at et stort Antal maatte afvises. Dette foranledigede, at der hen paa Sommeren, da der blev Brug for flere Folk, slet ingen meldte sig, idet baade Kommunerne og Private gjorde alt for at holde deres Folk hjemme til Høsten. Da denne kom, deserterede endelig de alt beskæftigede Arbejdere i Hobetal, saa at Arbejdet led betydeligt og kun kunde fremmes med liden Kraft. En 2—300 holstenske og tyske Arbejde, man med megen Møje havde faaet fat i, viste sig saa fordrukne og dovne, at de vare ganske umulige.

Hvad de danske Arbejdere angaar, saa klagede Hovedingeniøren stadig over deres store Ustadighed. Saasnart de havde faaet deres Ugeløn udbetalt, forsvandt de for at leve i Sus og Dus for Pengene og kom først tilbage, naar de vare aldeles afblankede. At anvende Straffemidler viste sig aldeles ugørligt, man maatte tilmed være glad, naar Arbejderne i det hele taget meldte sig igen til Tjeneste. Hertil kom, at Arbejderne vare utilfredse med Lønnen, der dog udgjorde den efter de Tiders Fordringer ret antagelige Størrelse af 92 Sk. om Dagen. Der blev gjort Strike og stillet Forlangende om Løn af 1 Rdl. 4 Sk. Da Høsttiden kom, blev det endnu værre; en stor Mængde Arbejdere truede med at forlade Arbejdet, hvis Lønnen ikke blev forhøjet. Man var nødt til at give efter, men uagtet der saaledes ydedes Arbejderne god Fortjeneste, var Vekslingen af dem dog saa stor, at Arbejdet umuligt kunde fuld-

endes til den fastsatte Tid, Eftersommeren 1846.

Det værste ved det hele var imidlertid, at Aktiekapitalen viste sig ganske utilstrækkelig.

For at undgaa Standsning af Arbejdet maatte der skaffes nye Pengemidler. Her kom Regeringen til Hjælp med et Laan paa 300,000 Rdlr., som Selskabet maatte forrente med 4 pCt. Men heller ikke dette Tilskud var nok. Atter tyede man til Regeringen om Bistand, men denne Gang forgæves. Karakteristisk for den Tids Syn paa Administrationen lod man sig dog ikke afskrække af det forste Afslag, men gentog sin Ansogning endnu to (!) Gange. Autoriteterne, in casu den kongl. Jernbanekommission, vare imidlertid ubojelige og man nodtes derfor til at henvende sig til Private om et Laan paa 100,000 Rdlr. Laanet opnaaedes ogsaa, men kun til en Rente af 5 pCt.

Nu skulde man jo have troet, at Vanskelighederne vare klarede, men alligevel viste der sig til Slut et Underskud paa 50,000 Rdlr., hvilken Gæld man maatte holde gaaende i et ikke ganske kort Tidsrum og desuden forrente med c. 8 pCt.

Kjobenhavn—Roskilde Banens Tilblivelseshistorie er saaledes en fortsat Kæde af Vanskeligheder og Bryderier. Der maatte stedse kæmpes mod Mistillid og Smaalighed af enhver Art, som mere end en Gang var ved at blive livsfarlig for selve Foretagendet. Hertil kom endvidere, at Aktierne stadig faldt i Pris, fordi Arbejdet trak saa længe ud.

Til de alt anforte Fortrædeligheder, der bidrog til at gore Livet surt for Jernbanen, maa endvidere regnes Nægtelsen af at lægge Banegaarden i Kjøbenhavn indenfor Voldene. Uagtet der fra Fæstningsmyndighedernes Side intet var at indvende herimod, modsatte Christian VIII sig det bestemt, bl. a. af den Grund, at Tivoli derved vilde blive ødelagt, og Kongen ikke kunde tillade, »at den ene Institution ruinerede den anden.« Om Kongen ved at holde sin Haand over denne Forlystelsesanstalt haabede at kunne afvende Folkets Tanker fra mere alvorlige Sporgsmaal f. Eks. Politik skal lades usagt, men vist er det, at Banegaarden til megen Misfornojelse for Publikum maatte lægges udenfor Byen i den saakaldte »Dronningens Enghave«*).

Jordarbejdet paa Banen havde været overordentligt vanskeligt. Paa hele Banens Længde, 50,577 Alen, havde der været en Jordmasse af 103,542 Kub. Favne at flytte. Disse betydelige Arbejder vare væsentlig foranledigede ved Udgravningerne ved Valby og Taastrup, der voldte umaadelige Vanskeligheder, men da ogsaa bleve ansete for nogle af Datidens betydeligste Bedrifter paa Jernbanebygningens Omraade. Alle Redskaber havde man maattet forskrive fra Udlandet, og det samme gælder naturligvis om Skinnerne og Materiellet — alt dette havde imidlertid ogsaa bidraget til Arbejdets Forsinkelse.

Endelig den 17de Maj 1847 var Banen i en saadan Stand, at den kunde befares med Lokomotiver, og efter at den kongl. Kommissarius havde givet sin Tilladelse, passerede det forste Lokomotiv »Odin« hele Strækningen fra Kjobenhavn til Roskilde og tilbage**).

Dog var Banen ingenlunde fuldstændig. I Kjøbenhavn og Roskilde var Hovedbygningerne endnu ikke færdige og langs Linien savnedes næsten aldeles Vogterhuse. Foreløbig maatte man imidlertid hjælpe sig uden dem, og man indrettede derfor Varehusene i Kjøbenhavn og Roskilde for Persontrafikken, idet Banen først senere hen paa Aaret aabnedes for Godsfærdsel.

Endelig den 26de Juni 1847 oprandt Dagen, da Banen højtideligt indviedes af

*) »Fædrelandet« udbryder i den Anledning: »Fornøjelsen troner i Danmark og Hr. Agent Carstensen er en formaaende Mand«.

**) Betegnende for Datidens Presse og dens fuldstændige Ukendskab med Reportagen er det, at »Fædrelandet«, der udgik om Aftenen, ikke kan berette andet om denne Prøvefart, der begyndte Kl. $8^1/_2$ om Morgenen, end at Lokomotivet i det mindste lykkeligt er passeret Valby.

Kong Christian VIII. Det var en Højtidsdag for Kjøbenhavn. Masser af Mennesker vare strømmede ud for at se paa Begivenheden. Velkomsttalen til Kongen holdtes af Kontrolkomiteens Formand, Professor David, der i meget højstemte Ord takkede Kongen for den store Naade og Gunst, han havde vist Jernbanen, og i høje Toner priste ham for hans Indsigt og Klogskab, saa højt endog, at et af Datidens Blade ondskabsfuldt bemærker, at man efter Talen skulde have troet, at Christian VIII var Jernbanens og Lokomotivets Opfinder. Kongen svarede paa det »huldrigste« og tog Plads i den med Blomsterguirlander omslyngede Vogn, foran hvilken var anbragt en anden Vogn med Livjægernes Musikkorps, der spillede »Beskærm vor Konge, store Gud«.

Da Festtoget var kommet til Roskilde, besaa de høje Herskaber Domkirken og hørte paa Organist Hansens Musik og vendte derefter tilbage til Sorgenfri med almindelig Befordring. De andre Deltagere fejrede derimod Jernbanen ved et festligt Lag, hvor mange Skaaler udbragtes for Jernbanen og dens Fremtid.

Næste Dag aabnedes Banen for det almindelige Publikum, der strømmede til i store Skarer for at benytte og beundre dette mærkværdige nye og hurtige Befordringsmiddel. Saa stærk var Tilstrømningen, at Banens Materiel, der bestod af 5 Lokomotiver med 4 Tendere, 8 kombinerede I og II Kl., 10 III Kl. Personvogne og 1 Vogn til Brev- og Pakkeposten, langt fra slog til.

Det var en for Datiden saa mærkværdig Hændelse dette at køre i Jernbane; dens Forundring var stor og dens Fornøjelse over at benytte det af omtrent samme Art som Børns, der første Gang køre i Karussel. En Indsender i »Flyveposten« »kan ikke noksom anbefale denne herlige, hurtige og tilsyneladende meget sikre Befordring til Medborgeres Afbenyttelse, med den Forsikring, at blandt de mange forskellige Folk, hvoraf et saadant Tog naturligvis bestaar, var der ikkun en Mening om Befordringen, nemlig, at den var i højeste Grad behagelig.«

Jernbanen betragtedes udelukkende udfra et Fornøjelses Synspunkt. Om den Betydning, Banen kunde have for Landets Fremtid, er der ikke Tale. Ja der mangler end ikke paa Sammenligninger med de Lystkøretøjer, der fandtes i enkelte offentlige Etablissementer. En Indsender, der i »Flyveposten« foreslaar hyppige Ekstratog sat i Gang til Valby, bruger som Bevis for, at en saadan Foranstaltning vil betale sig, »den Omstændighed, at Tivolis og Kehlets Jernbaner en miniature ikke ere tomme den hele Søndageftermiddag, hvormeget mere vilde Publikum da ikke gribe Lejligheden til at køre paa en virkelig Jernbane, naar denne Fornøjelse som her kan opnaas for 8 Sk.« Man finder i det hele i den naive Glæde, der udtrykkes over Jernbanen, noget af den barnlige, forsorne Følelse, der senere gik igen i det bekendte glade Omkvæd af Rantzau: »Gudskelov, Gudskelov, Jerenbanen fik vi dog«.

Ja saa helt ud fra et Fornøjelsessynspunkt betragtes Banen, at »Kjøbenhavnsposten« endog i fuldt Alvor fremsætter den Mening, at det maaske havde været rigtigere, om Banen var bleven anlagt i en Kreds, saa at man kunde blive ved med at køre rundt ligesom paa den tivoliske og stige af, hvor man vilde.

Var man imidlertid de første Dage glad over Jernbanen, saa varede det dog ikke længe, inden man fik Anledning til at blive meget vred over adskillige Indretninger. Der var først den Omstændighed, at Banegaarden laa saa langt uden for Byen og at Vejen dertil var saa daarlig, sandet og fuld af Huller, hvad der navnlig efter de mange Klager i Bladene var til stor Gene for Damerne og deres Klæder. Dernæst var man utilfreds med, at man ikke kunde faa Billetter inde i Byen, i det mindste indtil 1 Time inden Togets Afgang, men maatte trave den lange besværlige Vej ud til Banegaarden for saa dog maa-

ske til syvende og sidst at blive afvist med et »Alt udsolgt.«

Denne Indvending klarede Dir. Schram dog stolt med at erklære, at Jernbanen var en demokratisk Institution, der ikke vilde stille den fattige Mand, som intet Bud havde at sende efter Billettter, ringere end den fornemme, og desuden vilde Jernbanen heller ikke ved en saadan Indretning give Anledning til, at der blev drevet Sjoueri med Banens Billetter.

Slemt var det ogsaa, at Materiellet var saa knapt, at Banen ikke nær kunde befordre det Antal Passagerer, der vilde med. Folk maatte stille sig op i Timevis inden Togets Afgang for dernæst at blive proppede i Vognene i langt større Antal, end disse skulde rumme. Publikum og Funktionærerne skændtes, kort sagt, skriver »Flyveposten«, der er en komplet Hurlumhej, som endnu forøges derved, at der i sidste Kvarter komme Folk med Billetter, der ere tagne til hele Kupeer, men hvilke det nu er umuligt at skaffe, da ingen ubesatte Kupeer haves, hvorfor disse sluttede Selskaber maa finde sig i at deles i flere Kupeer, hvor der endnu kan findes en eller flere ubesatte Pladser, medens de ikke have anden Trøst tilbage end med Grevinde Armand at udbryde i et fortvivlet: »Mig rive bort fra dette Bryst!«

Mest fornærmet var man dog over det Returbilletsystem, der gjaldt. Returbilletterne bestode ikke den Gang som senere af to sammenhængende Stykker, det ene for Hen- og det andet for Tilbagerejsen. Det var langt mere indviklet. Paa Afgangsstationen fik man kun udleveret en enkelt Billet med et særligt Mærke. Denne skulde dernæst paa Ankomststationen ombyttes med en Billet for Tilbagerejsen. Men ikke nok hermed; denne Billet skulde yderligere inden Afgangen fandt Sted forsynes med Stempel for at være gyldig. Det er let forstaaeligt, at dette System under en stor Trafik var meget omstændigt og voldte de rejsende ulidelige Bryderier samt gav Anledning til et Utal af Klager. Man maa nu ogsaa indromme, at det var temmelig haardt, hvis det er gaaet mange, som det gik en enkelt rejsende, der tog til Roskilde med det første Tog i den Hensigt at returnere Kl. 1 til København. Ankommen til Roskilde maatte han paa Grund af den store Mængde rejsende vente en Time med at faa sin Billet ombyttet. Næppe er han imidlertid kommen udenfor Banegaarden, før han faar at vide, at hans Billet skal stemples. For at faa dette besørget i god Tid, vender han straks om, men maa i stegende Solhede atter, indeklemt i en talrig Menneskemasse, vente to Timer, inden det bliver hans Tur til at faa Stemplingen foretaget. Saa var Tiden udløben og han maatte straks sætte sig i Toget og havde saaledes ikke opnaaet andet af sin Tur til Roskilde end lige at faa sin Billet ombyttet og stemplet.

Under saadanne Omstændigheder kan man let forstaa, at de rejsende kunde blive utaalmodige. En Søndag Aften udartede det da ogsaa i Roskilde til en ren Skandale. Ruderne i Billetkontoret bleve slaaede ind og paa Perronen trængtes Folk som Sild i en Tønde. $^3/_4$ Time inden Afgangen var Toget fyldt til sidste Plads og Masser af Mennesker stode endnu uden at kunne komme med. Stationsforstanderen lod da nogle aabne Godsvogne spænde til, men dermed var Publikum højst utilfreds og forlangte højrøstet andre Vogne. Omsider lod Forstanderen Toget gaa fra den højrostede hujende Mængde, hvoraf en Del truede med at tage Ekstrapost til Kjøbenhavn paa Selskabets Regning, hvad de nok ogsaa gjorde.

Selvfølgelig møder den aldrig mangfende Indsender næste Dag i »Flyveposten« med en harmfnysende Artikel: »Direktionens Opforsel mod Passagererne er urigtig, uhøflig, ulovlig og oprørende. Vi give den ærede Direktion den velmente Paamindelse, at dersom den ikke itide sørger for paa en ordentlig Maade at faa Passagererne ind fra Roskilde, da vil den en smuk Søndag Aften se den interimistiske Banegaard, Vognene samt det øvrige Inventarium odelagte af den opbragte Mæng-

de, og Banens Betjente maaske opvartede med mindre behagelige argumenta ad hominem.«

Som man vil se, var det ingenlunde altid let at være Direktion for Banen. Man var altfor ukendt med Forholdene og altfor uøvet til at magte dem.

Det hele var jo ogsaa kun i sin Vorden og i Sammenligning med nu i en ren Uskyldighedsperiode.

Der afgik kun tre Tog daglig, nemlig fra København $8_{,6}$, $2_{,6}$ og $10_{,38}$. Kørehastigheden var 10 Minutter pr. Mil om Dagen og 15 Minutter om Natten. Om Søndagene afgik der dog hyppige Ekstratog mellem København og Valby.

Stationerne vare Valby, Glostrup, Køgevejen (Taastrup), Hedehusene og Roskilde. Billetpriserne vare henholdsvis 24, 18 og 12 Sk. pr. Mil for I, II og III Klasse.

For Godsfærdsel aabnedes Banen først den første Oktober. Godstariffen var meget simpel. Den bestod af 4 Stykgodsklasser: Takst I: Lette Varer, Takst II: Ilgods, Takst III: Varer af ringe Værdi, Takst IV: andre Varer. For almindelig Vognladningsgods havdes kun en Takst. For Kornvarer bestod der en Slags Undtagelsestarif, idet der betaltes en billigere Fragt efter Tøndemaal.

Hvad selve Banen angaar var den efter Sagkyndiges Udsagn overordentlig solidt og godt bygget. Paa Strækningen København—Valby var den dobbeltsporet, fordi man ventede en betydelig Trafik her. Det var dog kun det første Halvaarstid, at det var nødvendigt at benytte to Spor paa denne Strækning; senere tabte Færdslen sig saa meget, at man endog kunde bryde det ene Spor op og benytte Skinnerne til Reparationer. Skinnerne vare lette og vejede kun 58 lb. pr. Yard; de hvilede paa Fyrresveller, men vare ikke forsynede med Lasker, der først kom i Brug, da Korsørbanen byggedes. Banen var hegnet med Træhegn.

Lokomotiverne (Odin, København, Sjælland, Roskilde, Korsør) vare byggede i England. De havde intet Førerhus, der først indførtes 1860. Bagpaa Tenderen var anbragt et Sæde for Togføreren; først efter 1856 blev det denne tilladt at benytte en særlig Kupé til Ophold. Bufferne vare beklædte med Læder og udstoppede med Krølhaar. Lokomotivets Vægt var 20 Tons, hvoraf de 12 hvilede paa Drivhjulene, en meget betydelig Vægt for den Tids svage Skinner. Lokomotiverne havde ingen Trykmaaler, men Føreren maatte overbevise sig om Damptrykkets Størrelse ved stadig at lette paa Sikkerhedsventilen, der var belastet med en Fjedervægt.

Trods det lette Spor kunde disse Maskiner dog løbe meget hurtigt, og de skal i Krigsaarene ofte have kørt de 4 Mil til Roskilde paa 23 Minutter, naar det gjaldt om at bringe Statsdepecher af Sted saa hurtigt som muligt.

Personvognene vare byggede i Altona og København. Det var 6-hjulede Vogne, som hængte i lange Fjedre og Læderstropper. De vare forsynede med Buffer og Skruekoblinger. Opvarmning kendtes ikke i de Tider.

Godsvognene lignede den Slags, som Entreprenørerne nu anvende som Grusvogne. Bufferne bestod kun af en Træklods, over hvilken der var spændt Læder med et tyndt Lag Krølhaar under. Koblingen skete ved Hjælp af Kæder og Bolte, hvilke vare stift forbundne med Vognen Der var altsaa ingen Elasticitet, hverken mod Stød eller Træk og intet til at stramme Toget sammen med. En saadan Ordning var imidlertid nødvendig, da den svage Maskine ikke kunde sætte hele Toget i Fart paa en Gang, men maatte tage hver Vogn for sig, hvad der naturligvis gav nogle slemme Ryk.

Nogen elektrisk Telegraf fandtes ikke og hele Signalsystemet paa den frie Bane bestod af Kurvesignaler. Udenfor Søn- og Helligdagene har Arbejdet sikkert ikke trykket Personalet. Et Par af Stationsforstanderne havde f. Eks. ved Siden af deres Tjeneste Værtshushold. Hvis man skal tro de talrige Ansøgninger, der foreligge fra Ansatte om Tilladelse til at drive Bevært-

ning, maa der have været stor Trang hos de rejsende til at styrke sig under Rejsens Besværligheder. I hvert Fald er en Indsender i »Flyveposten« meget taknemlig for, at Stationsforstanderen ved Kogevejen, Hr. Uldrichs, har indrettet en Beværtning paa Stationen, og det vækker hans dybeste Forargelse, at den stedlige Kromand betragter det som ulovligt Indgreb i sin Næring.

Den Trafik, Kobenhavn—Roskilde Banen fik, viste sig uheldigvis ikke tilstrækkelig stor til at forrente den i Banen anbragte Kapital. Kun det første Aar gaves der et Udbytte af 2 pCt., men senere sank det gradvis, indtil det 1856 naaede ned paa 0-Punktet.

Var Forholdene saaledes end smaa og lidet udviklede, og gik end meget ikke som det skulde, saa er der dog al Grund til at mindes 60 Aars Dagen for den første danske Jernbanes Aabning. Særlig har Industriforeningen Ret til at mindes denne Dag med Stolthed, baade fordi den derigennem selv holder en Art Jubilæum, idet Kobenhavn—Roskilde Banen blev det forste af de mange store Foretagender, som den i Tidens Lob har sat i Værk, og fordi den derigennem har givet det første Stod til Tilvejebringelsen af det 3341 Km. store Jernbanenet, som vort Land i de forløbne 60 Aar til Gavn for dets Udvikling er naaet til.

LOVEN OM ANERKENDTE ARBEJDSLØSHEDSKASSER AF 9. APRIL 1907.

Efter at Spørgsmaalene om Sygeforsikring, Ulykkesforsikring og Alderdomsforsikring er blevet lost i de fleste evropæiske Stater i Slutningen af det 19. Aarhundrede, var endnu et stort Problem tilbage nemlig Arbejdsloshedsforsikringen. Naar dette Problem kommer som det sidste, er det dog ikke, fordi det er det mindst vigtige, tværtimod, men fordi man her maa kæmpe med en hel Række ofte næsten uovervindelige Hindringer.

Hvor stor en Rolle Arbejdsløsheden spiller ved Siden af f. Eks. Sygdom, vil man let indse, naar man hører, at en Arbejder i Gennemsnit kun er syg 7 Dage om Aaret, medens han, naar vi bygger paa de senere Aars Erfaringer her fra Danmark, gennemsnitlig er arbejdslos 40 Dage om Aaret, ja i et enkelt Aar i 1902 var den danske Arbejder endog ledig i over 2 Maaneder. Alene heraf følger, at Kontigentet til en Arbejdsløshedsforsikring omtrent maa være 6 Gange saa stort som til Sygeforsikringen. Men ikke nok hermed, en Arbejdsløshedsforsikring opfylder langt vanskeligere end de ovrige Forsikringsarter den almindelige Forsikringsregel, at Begivenhedens Indtræden (her altsaa Arbejdsløsheden) skal være uafhængig af den forsikredes egen Vilje; der ligger nemlig altid som Regel noget selvforskyldt til Grund for Arbejdsloshed, det vil altid være de mindst dygtige Arbejdere, der er mest udsatte for at blive afskedigede, naar der ikke er Arbejde til alle.

Heraf vil igen folge, at det fortrinsvis er de mindst dygtige Arbejdere, der vil melde sig ind i en frivillig Arbejdsløshedskasse, medens de, der ved, at de vil have Arbejdet hele Aaret rundt, ingen Interesse har af at være Medlemmer. De enkelte Forsøg, man har gjort i Bern og Koln, viser fuldt ud dette; i disse Byers frivillige Arbejdsløshedskasser bliver hvert Aar over Halvdelen af Medlemmerne arbejdslose!

For at modvirke dette Forhold søgte man i St. Gallen at indfore en obligatorisk Forsikring mod Arbejdsløshed og forlangte, at alle Arbejdere skulde betale Kontigent. Forsoget mislykkedes fuldstændigt. Ar-

bejderne undlod at betale Kontigent, og da man ikke godt kunde lade en stor Del af Byens Arbejdere afsone Kontigentet, løb det hele ud i Sandet.

Ved Siden af disse Forsøg blev der efterhaanden fra Fagforeningernes Side i stedse større og større Omfang ydet Bidrag til arbejdsløse Medlemmer, og hele denne Virksomhed fra Fagforeningernes Side har nu medført Dannelsen af egentlige Arbejdsløshedskasser. Man er her nogenlunde kommet ud over den ovenfor paapegede Skavank, da Fagforeningsmedlemmerne bestaar af samme Klasse Arbejdere med samme Risiko. Særlig i England har disse Kasser udviklet sig, saa at der for nogle Aar siden fandtes over 1300 saadanne Kasser, i Understøttelser i Tilfælde af Arbejdsløshed havde de i Perioden 1892—1903 ydet ca. 75 Millioner Kroner; ogsaa Danmarks Fagforeninger er kommet langt i denne Retning, ja tages der Hensyn til Arbejdernes Antal er vi i første Række, hvad Arbejdsløshedsunderstøttelsen angaar, i de sidste Aar har den gennemsnitlige Understøttelse her hjemme været omkring 400000 Kroner.

Det er ret naturligt, at man, hvis det offentlige i det Hele skal søge at gribe ind paa Arbejdsløshedens Omraade, søger at bygge videre paa Fagforeningernes Arbejdsløshedskasser. Tanken herom kom først frem i Byen Gent i Belgien, hvor Kommunen fra 1901 har ydet Tilskud til de der existerende Arbejdsløshedskasser. Forsøget er her lykkedes fuldtud og har paadraget sig det øvrige Evropas Opmærksomhed, endog i den Grad, at man nu almindelig kalder enhver lignende offentlig Understøttelse til Fagforeningsarbejdsløshedskasser for Gentersystemet.

Forrige Aar d. 12. Juni 1906 førte Norge Systemet ud i Praxis for sit Vedkommende, og i Aar har Danmark vedtaget en lignende Lov om anerkendte Arbejdsløshedskasser hvilende paa omtrent samme Princip. Selv om vi saaledes ikke er kommet med som Nummer 1, er vi dog hurtig kommet med som et smukt Nummer 2.

Herhjemme har der allerede fra midt i Halvfemserne været stillet Krav fra Arbejderpartiets Side om Statsunderstøttelse til Fagforeningernes Arbejdsløshedskasser. Disse Krav faldt delvis sammen med Højres Lovforslag i 1902—3 om faglige Arbejdsløshedskasser. I 1903 blev der nedsat en Kommission angaaende en almindelig Invaliditets- og Alderdomsforsørgelse, der ogsaa fik Paalæg om at beskæftige sig med Arbejdsløshedsproblemet, og det er denne Kommissions Lovudkast, der blev til Lov d. 9. April 1907.

Efter Loven har enhver Arbejdsløshedskasse, det vil sige enhver Forening af Lønarbejdere, der ved bestemte Bidrag sikre hverandre gensidig Hjælp i Tilfælde af Arbejdsløshed, Ret til at faa offentlig Anerkendelse, naar den opfylder visse Betingelser. Blandt disse kan nævnes, at Kassen mindst skal have 50 Medlemmer i Alderen mellem 15 og 60 Aar, at Kassen enten skal være knyttet til et eller flere bestemte Fag eller være stedlig begrænset, samt endelig at den skal være pligtig til som Medlem at optage enhver Lønarbejder i vedkommende Fag, dog kan saadanne Personer, der af legemlige eller moralske Grunde maa anses for uskikkede til regelmæssig Erhvervsvirksomhed, nægtes Optagelse.

Saadanne anerkendte Arbejdsløshedskasser har Ret til Andel i Statstilskudet, der ialt beløber sig til $^1/_4$ Million Kroner fordelt blandt Kasserne i Forhold til Præmiebeløbene, dog saaledes at ingen Kasse i Statstilskud kan faa over $^1/_3$ af det samlede Præmiebeløb. Men foruden dette Statstilskud kan Kommunerne ogsaa give Tilskud. Den Kommune, hvori en anerkendt Kasse er hjemhørende, er uden højere Myndigheders Samtykke berettiget til at yde et Tilskud lig $^1/_6$ af Præmien for de af Kassens Medlemmer, for hvilke Kommunen er Opholdskommune, og den Kommune, der er et Medlems Opholds- eller Forsørgelseskommune har ogsaa Ret til at yde et Tilskud lig $^1/_6$ af vedkommende Medlems Præmie.

Med Hensyn til den af Kasserne ydede Arbejdsløshedsunderstøttelse, saa kan den udredes enten som Rejsehjælp, Huslejehjælp, Dagpenge eller Hjælp i Naturatier; Understøttelsens Værdi skal variere mellem 50 Øre og 2 Kroner daglig. Den bliver først ydet efter 6 Dages Arbejdsløshed og skal mindst i Løbet af et Aar ydes i 70 Dage om det gores nødvendig, dog kan ingen i 3 Aar i Træk modtage Understottelse i mere end tilsammen 210 Dage.

Understottelsen skal og maa naturligvis kun ydes i Tilfælde af virkelig Arbejdsloshed, altsaa ikke under Strejke og Lockout, under Sygdom eller til Medlemmer, der uden fyldestgørende Grund har forladt deres Arbejde, eller som er blevet afskediget som Følge af overdreven Nydelse af berusende Drikke eller ved Ufordragelighed overfor Arbejdsgivere eller Arbejdskammerater.

Tilsynet med de anerkendte Arbejdsloshedskasser overdrages en Inspektor; ved Siden af ham staar et Nævn bestaaende af Repræsentanter fra Kasserne. Nævnet skal danne Bindeleddet mellem de enkelte Kasser, fastsætte Regler for deres Samvirken og sorge for Ensartethed i Reglerne for Kassernes Understøttelser.

Saavidt selve Loven. Sporger man om den virkelig ogsaa kan lose den stillede Opgave, saa maa man hertil svare, at det vil Tiden vise. Loven giver kun de ydre Rammer, selve det virkelige Indholds Værdi er delvis betinget af, hvordan Loven gennemfores i Praxis.

Hvad selve Statstilskudet angaar, saa er det jo kun et ringe Belob, der foreløbig er bevilliget, men utvivlsomt vil Lovgivningsmagten, ligesom Tilfældet har været med Alderdomsunderstottelsen, stadigsætte Tilskudet op, alt som det gøres nødvendigt.

Lovens Fordring om, at Kasserne baade skal optage Fagforenings- og Ikke-Fagforeningsmedlemmer er farlig, da de førstnævnte med Rette kan finde sig brøstholdne ved at skulle være i Kasse med de sidstnævnte, der faktisk er langt mere udsatte for at blive arbejdsløse. Enkelte Fagforeninger har i al Fald for deres Kasses Vedkommende allerede vedtaget ikke at soge Anerkendelse, men at se Tiden an.

En anden af Lovens Bestemmelser, der ikke altid vil virke heldig, er Bestemmelsen om, at man skal være arbejdsløs i 6 Dage, før man er berettiget til Erstatning; heraf folger, at Personer, som f. Eks. regelmæssig kan faa Arbejde et Par Dage om Ugen, aldrig kan opnaa Understottelse, og heraf folger ogsaa let, at han renoncerer paa at arbejde i disse enkelte Dage.

Som Folge af disse og en Række andre Bestemmelser i Loven gør man rigtigst i ikke at møde med altfor store Forventninger, det er bedre at blive behagelig overrasket end at blive sorgelig skuffet.

DANSKE SKOMAGERLAV.

af H. C. ROEDE.

Et gammelt Lav var det i Køge; det omtales den 29de Novbr. 1476 i Anledning af en Dom[36]), som Roskilde Bisp afsiger i en Ejendomssag, Lavet vinder, og i Aaret 1478, da det af Kongen faar en Bindingsværksbygning skænket, som var beregnet paa at være Kirke, men af Skomagerne benyttedes som Lavshus[37. 172]); senere blev Lavsartiklerne konfirmerede den 26de Juli 1688, 11te Oktober 1743 og 21de August 1747[122]).

Naar Næstvedlavet siges at være oprettet 1681[16]), er dette urigtigt; det var til alt i Aaret 1609[12]). Præstølavet fik, som vi

ovenfor saa, Skraa i 1510 [5]) og i 1726 nye Lavsartikler[38, 258]). I Roskilde fik Skomagersvendene ca. 1450 en Skraa[39]); Mesterlavet, hvis Segl fra 1629 er afbildet i »Tidsskrift for Kunstindustri« for 1897 S. 172, faar Lavsprotokoller autoriserede af Magistraten den 18de Januar 1736[16]) og 24de Decbr. 1749[16]). I Skelskør siges Lavet oprettet ved Resolution af 24de August 1720[16]); Magistraten autoriserede dets Protokol den 28de Decbr. 1750[16]). I Slagelse fik Svendene en Skraa ca. 1450[40, 133 ff.]) og Mestrene en udvidet Skraa den 21de Februar 1471[40, 138]), fornyet den 21de Februar 1512 ved et kgl. aabent Brev[40, 105]). Slangeruplavets*) Artikler er af 6te Marts 1722 og 30te April 1731[119]), og Sorølavet autoriseredes af Stiftsbefalingsmanden den 17de Mai 1718[16]). Lavet i Vordingborg fik den 3die Juni 1735 Bevilling paa Lavsret[16]), konfirmeret den 29de Septbr. 1747[121]); det havde forøvrigt tidligere været til, thi i Aaret 1729 siges dets Lavsadkomst at være brændt[16]). Den 2den April 1738 fik Svendene Tilladelse til at danne et Lav »med lige Rettigheder som i andre Købstæder«[127]).

Hvad Skomagerne i Stege angaar, fik de deres Lavsartikler konfirmerede den 2den Novbr. 1682[16]); men Lavet var ældre, ja kan maaske føres tilbage til før 1511[41, 324]). Endelig kan det københavnske Lav følges tilbage til 1434[68 I, 244])**); Skraaerne er af 13de Februar 1550[43]) og 22de Marts 1623.

I tre af de sjællandske Byer var der knyttet et Liglav til Skomagerlavet; disse Byer var København, hvor et Ligsocietet stadfæstedes 1730[68, 416]), Skelskør[69, 172]) og Præstø[16]. Det skelskørske oprettedes 17de April 1723. En Syge- og Ligkasse stiftedes i 1821[128]).

Et Haandværk, der var beslægtet med Skomagernes, var Skoflikkernes. I København fik disse Haandværkere en særlig Skraa den 6te Juli 1634[44, 891-98]); at dette Lav existerer endnu i 1661, ses af Vedtægterne for Københavns Skomagere af 4de Februar nævnte Aar, i hvis § 3 Skoflikkerlavet omtales jævnsides med Skomagernes Lav[44, 925 ff.]). Andre Steder var Skoflikkerne Medlemmer af Skomagerlavet, saaledes ialfald i 1759 i Skelskør[69, 172]).

I Fyen fandtes Skomagerlav i Byerne Assens, Bogense, Faaborg, Kerteminde, Middelfart, Nyborg, Odense og Svendborg; nogle af disse var gamle, saaledes Lavet i Assens, der siges oprettet 1505 [7]); en senere Bevilling paa Oprettelse af Lav i denne By er af 12te Juli 1748[45]). Nyborglavet fik, som vi ovenfor saa, en Skraa i Aaret 1509 [7]) og en anden i Aaret 1631; en senere Bevilling paa Lav er af 20de September 1748[118]). At Odense havde et Skomagergilde før 1406, ses af Skraaen, der i Aaret 1405 eller 1406 gaves Byens Skomagersvende[46]). Mesterlavets Skraaer er af 12te November 1508[47]), 3die November 1560[8 II, 122]) og 25de Maj 1604[48]), Lavsartiklerne af 1623[13, 258]). Om dette Lav siger Oldermanden Holst den 24de Febr. 1800, at dets Tilværelse kan regnes fra Oldtiden af, idetmindste maa man gaa tilbage til Erik den 8de af Pommern eller Christoph den 3die af Bayern, maaske længere tilbage[20]).

Ogsaa Svendborglavet var gammelt; det nævnes den 29de Juli 1527, da det sammen med 3 andre Lav og Svendborgs Magistrat køber en Gaard af St. Hans Alter i Byens Frue Kirke[49]); en Lavsbog, der er indrettet den 4de Oktober 1683, har foranlediget, at man [7]) med Urette har regnet Lavets Opstaaen fra denne Dag; senere Bevillinger paa Lavsret er af 12te Juli 1748 og 15de April 1768[16]).

Den 17de Oktober 1718 fik Middelfarts Skomagere Lavsbevilling[16]) og Faaborgs den 16de Marts 1709 [7]), konfirmeret ved

*) Existerede vist allerede i 1574, thi da havde Skomagersvendene dér en Lavsskraa, som Helsingørs Skomagersvende benyttede til Mønster for deres egen Skraa[31]).

**) At Lavet er endnu ældre, er yderst troligt; kun synes det lidt vovet, naar man har villet støtte en saadan Antagelse paa § 48 i Bisp Krags Stadsret af 1294. Københavns Diplomatarium I, 37 har vel her Oversættelsen: 1 Øre til Staden »for Lavstegn«, men i den latinske Text staar: »in signum sue professionis«.

kgl. Bevilling af 19de Juli 1748[16]); Lavet havde alt i 1742 (den 14de April) søgt Kongen om at maatte beholde Lavsrettighed. Det havde forud henvendt sig til Stiftamtmanden og Kommercekollegiet uden at kunne opnaa noget, og beklagede sig over, at Drengene gik bort og ikke kunde blive indskrevne i Lavet. Det tilføjes i Ansøgningen, at det altid har været saa, at Mestrene for at nære sig har maattet flakke om til Markeder; de fleste af dem var fattige[50]).

Lavet i Bogense er til i 1744[51]); om Lavsret høre vi først Tale den 2den Jan. 1823, se kgl. Reskript af 15de Novbr. s. A.[16]); Kertemindelavet, der er til i 1739[7]), fik Lavsret den 12te Juli 1748[16]). Dette Lav fik i Foraaret 1826 en Mølle opført til at male deres Bark paa[54]).

Til Lavene i Assens, Faaborg, Middelfart[54]) og Nyborg var knyttet Ligkasser; den faaborgske stiftedes 1788; i 1865 var Beholdningen 900 Rdl.[55, 310]); den nyborgske ejede i 1853 en Kapital af 750 Rdl.[16]).

Paa Lolland træffe vi Skomagerlav i Maribo, der et Sted siges oprettet 2den Novbr. 1696[16]); et Segl, afbildet i »Tidsskrift for Kunstindustri« for 1897, S. 171, viser imidlertid, at Lavet bestod i 1656; Nakskov, der beder om Lav den 27de September 1643[52]), hvilket de ialfald har erholdt den 22de August 1735[34]); Nysted, der af Magistraten erholdt Bevilling paa Lav den 3die Januar 1634[16]); Rødby, hvis Lav er til i 1695[125]) og Saxkøbing, hvor Lavet oprettedes af Øvrigheden den 25de Februar 1691[16]).

Falsterske Skomagerlav fandtes i Nykøbing, hvis Mestre den 2den Jan. 1634 fik Artikler af Byens Magistrat[16]); Rudkøbing, hvor Amtmand Pritzbuer den 7de Februar 1707 giver Autorisation til Oprettelse[7]) — Lavsartiklerne er af 8de Maj 1751 og 7de Juni 1775[120]) — og Stubbekøbing, hvis Protokol begynder i Aaret 1703[16]).

Ogsaa paa Ærøskøbing var der et Skomagerlav, der dog først oprettedes i Aaret 1830[53, 187]).

I ældre Tid maa der dog vist i denne By have bestaaet et saadant Lav, thi den 3die September 1690 udstedte den daværende Hertug »til Gunst for Lauget« et Forbud mod fremmede Skomagere, gentaget den 3die Juni 1697 og konfirmeret senere i 1708 og 1731. I Aaret 1752 var dette Lav ophørt at være til; Mestrene bad da om Privilegium paany og om Ret til fra Fyen at indføre Egebark til Lavets Brug; dette Andragende har næppe ført til noget; i 1767 faar Skomagerne i Marstal og Ærøskøbing ialfald Afslag paa deres Ansøgning om at erholde Lav. Først den 29de Maj 1829 konfirmeredes et Udkast til Lavsartikler, som Mestrene i Ærøskøbing havde foreslaaet. Disse Artikler er mærkelige, forsaavidt de indføre den Bestemmelse, at der skal være to Oldermænd i Lavet, en ordførende og en, der varetager Regnskabet; og tilstede ved Samkomsterne skulde altid være en saakaldet »Mørgensprachherr« (Landfogden), der skulde paase, at Orden overholdtes; Klager over dennes Adfærd skulde bringes før Byretten. Nye Medlemmer, der vilde optages, skulde melde sig for denne Ret og Oldermanden, ny ankomne Svende for Landfogden. Allerede i 1826 havde Skomagerne indleveret en Ansøgning om at faa Lav; det siges heri, at Byen for en halv Snes Aar tilbage havde haft en god Handel og Skibsfart, hvorimod Industrien havde været ubetydelig; men efter Afstaaelsen af Norge og paa Grund af de høje Kornpriser var Søfarten og Handelen gaaet tilbage og Skibenes Tal Aar for Aar aftaget, samtidigt med at de Industridrivendes Tal steg. Tallet paa Skomagerne i Byen var da 15; i Januar næste Aar derimod kun 11[133]).

Til Lavet i Rudkøbing knyttedes den 17de Oktober 1833 en Ligkasse, der i 1849 ejede ca. 1800 Rd.[65, 83]).

Vi skulle dernæst hidføje nogle spredte Notitser om de enkelte Lavs Tilstand indtil det 18de Aarhundredes Udgang, da deres Indflydelse jo væsentligt gaar tabt.

Hvad Aalborglavet angaar, viser et Missiv af 27de Oktober 1556, at Haandvær-

kerne i Byen, baade Skomagere, Smede, Remsnidere, Kedelsmede, Grydestøbere, Sadelmagere, Guldsmede, Sværdfegere, Glarmestre og Skrædere forulæmpedes af Haandværkere i Landsbyerne, der brugte deres Embede ligesaa frit, som Haandværkerne i Købstæderne[100]); herpaa søger da Missivet at raade Bod. I 1624 var der stor Opstand i Byen. I Høsten blev stævnet for Bytinget endel Mestre, væsentligt af samme Haandværk, som ovenfor nævntes. Oprøret var begyndt af Skomagerne med Jørgen Pøller i Spidsen, der var mødt op paa Raadstuen og løgnagtigt havde berettet, at der paa Strømmen laa Skibe, der imod Kongens Forbud vilde sejle paa forbudne Steder med Korn. Øvrigheden havde da, paa Foranledning heraf, udsendt Byfogden med Slotstjenere, begge Bygmestre og nogle andre Borgere, hvoriblandt Pøller og »noget af hans anhang, der med gevalt havde frataget en hollandsk skipper hans ror uden borgmester og raads minde og mod byfogdens forbud«. Næste Dag klagede Skomagerne, Smedene og Skræderne til Øvrigheden og beskyldte den for ikke at holde Ed og Pligt. I Dommen fastsattes, at disse tre Haandværkerkorporationer skulde miste deres Lavshuse, og at Oprørerne skulde have Ære, Hals og Hovedlod forbrudt. Slet saa galt gik det imidlertid ikke, thi den 7de Februar 1625 fældede Byfogden, Borgmestren og 8 Raadmænd den Afgørelse, at Pøller skulde miste sin Hals, de andre bøde 40 Mk.[101]).

I 1687 gjorde Svende og Drenge, der var komne af Lære, Aalborglavet Indpas, hvorfor et Reskript af 30te Juli s. A.[97]) befaler Magistraten at sørge for at haandhæve dets Rettigheder. Derimod havde Lavet ikke Held med sig i 1743, da det oplyste, at de, som kom til Markederne og ej solgte alle de medbragte Varer, overlod disse til Høkere, der saa solgte saadanne Varer hele Aaret rundt; herved var intet at gøre, thi det ansaas for utilraadeligt at hindre en Amtsmester i at tage til Marked udenfor Stiftet, hvad Lavet havde ønsket et Forbud imod[98]).

I Aarhus ansøgte i Aaret 1697 endel Haandværkere, nemlig nogle Skomagere, Hattemagere, Drejere og Bagere samt 1 Pottemager, om, at Markeder maatte blive afskaffede, da de fleste Haandværkeres Tilstand dér var ganske slet; 14 Dage iforvejen havde imidlertid 29 Borgere fra samme By, mest Købmænd, ansøgt om det modsatte, og Magistratens Erklæring af 17de Maj holder med de 29 og erklærer Markeder for gavnlige[17 II, 183]); Klagerne har derfor næppe haft Held med sig; det havde Skomagerne, Garverne, Feldberederne og Handskemagerne i denne By heller ikke, da de i 1751 klage over Forprang i Jylland med raa Huder. Klagen blev henlagt[102]).

Et Kancellipromemoria af 26de August 1786 gav Assenslavet Ret til at søge Markeder i Kolding; derimod fik det ikke Ret til at tage til Markederne i Hadersley; Skomagerne i denne By havde nemlig ved kgl. Befaling af 1ste Maj 1637 erhvervet Tilladelse til at udelukke andre Skomagere fra at søge Marked dér i Byen. Da Lavsmestrene i Kolding senere klagede over deres Medbrødre i Hadersley, indskærpede Reskriptet af 25de Maj 1798 disse, at de skulde holde sig borte fra Jylland med deres Skomagerarbejde[103]).

Som ovenfor set, fik Skomagersvendene i Helsingør, som Mestrene – hedder det – ikke kunde styre, Skraa i 1574; at Mesterlavet ogsaa er blevet indrettet paany omtrent ved denne Tid, er muligt, da der ved et aabent Brev af 31te Marts 1577 gaves Borgmester og Raad Fuldmagt til at affatte Skraaer for Byens Vantsnidere, Kræmmere, Bryggere, Bagere, Smede, Skomagere og Skrædere[104]), men nogen bestemt Bekræftelse herpaa, har jeg ikke fundet. Et sjællandsk Missiv af 28de September 1716 (Nr. 374) viser, at Mestrene ved dette Lav da en Tid lang havde benyttet sig af den Ret, Skomagerne havde til selv at garve deres Læder; en af Byens Mestre, Jørgen Skomager, havde da ogsaa udøvet denne Ret, men næppe var han død, før en Garver søgte at hindre Enken i at fortsætte denne Gren af Man-

dens Virksomhed, hvad dog ikke lykkedes ham, idet Missivet tillod Enken, Kirsten, at vedblive at berede Kalveskindslæder, som Manden før havde gjort. At det undertiden kunde være lavsmæssigt heldigt for en Svend at være gift, viser et Reskript af 14de November 1838, der udvidede et Forbud, udstedt overfor de kobenhavnske Skomagersvende i 1823 (den 19de September), og som forbod dem at arbejde udenfor deres Mesters Værksted, til ogsaa at gælde Helsingor Skomagersvende, men udtrykkelig fritog dem, der var gifte; der kan være Grund til at fremhæve dette Fortrin, da de gifte Svendes Stilling, som bekendt, var mindre god, end deres ugifte Medbrødres.

Om det kobenhavnske Skomagerlavs Forhold til Garverne i Kobenhavn har Prof. Nyrop i dette Tidsskrifts Februarhæfte 1905 meddelt endel Oplysninger; det omtales her, at to af Byens Skomagere den 8de Okt. 1599[70]) fik Bevilling til at drive en Barkmolle paa Strandvejen; den ene af disse Mestre, Didrich von Nyes (Noes), der siges at være den forste, der beredte Pundlæder her i Landet, fik den 23de Marts 1604 Ret til at holde 3 Svende mer, end Lavsskraaen tillod[71]). Hvorledes det senere gik med denne Barkmølle, vides ikke, men den 30te Juli 1634 fik Skomagerlavet, som Prof. Nyrop meddeler, Tilladelse til at flytte Værebro Vejrmølle til en Plads udenfor Norreport, en Molle, som Kongen imidlertid næste Aar skødede Garverne. Disse havde imidlertid allerede den 22de Oktober 1633, altsaa for Skomagerne fik den ovennævnte Tilladelse, erholdt et Kongebrev paa, at de maatte købe Kongens Vejrmølle udenfor Nørreport[73]); i Indlægget til dette Brev sige Garverne, at de før har maattet forskrive deres Bark, men nu havde de af Kongen faaet Lofte om en Molle udenfor Nørreport til at male Bark paa; da Statholder F. Rantzau levede († 1632), bad de om Møllen, men fik til Svar, at den skulde bringes til Glückstadt. Garverne synes da, hvis de er gaaede ind paa Kongens Tilbud i 1633, en Tid omkr. 1635 at have haft to forhenværende kgl. Møller udenfor Norreport. Senere høre vi atter Tale om Skomagernes Barkmolle; den laa i 1685 i Adelgade, hvor man frygtede, den kunde true Omegnens Gader med Brand; et Missiv af 5te Maj d. A. bestemmer derfor, at Mollen skal flyttes udenfor Volden; men den 28de August s. A. tilbagekaldes dette Brev, og det fastsattes, at det først skulde undersoges, om Mollen virkelig var saa skadelig for Kvarteret, hvilket Oldermanden stærkt havde modsagt[76]).

Imidlertid vedblev Regeringen at have sin Opmærksomhed henvendt paa Skomagerlavet, at dets Priser ikke blev for høje. Den 2den September 1621 beskikkedes saaledes 4 københavnske Borgere til at have Tilsyn med Læderet, der forarbejdedes i Hovedstaden[74]) og den 12te Oktober 1622 faar Magistraten Ordre til, da Læderet, der tilberedes i Byen, er slet, at tage Skomagerne og de andre Læderberedere i Byen for sig og sætte en Taxt paa Fodtøj; at Læderet blev daarligere, mente Regeringen skyldtes et Forbud, der var udstedt mod at indfore fremmed Læder i Riget[75]); om der kom bedre Læder i Byen, ved at 4 Skomagere dér fik Privilegium[77]) den 12te August 1650 paa at berede Korduan, ved hvilket Privilegium de ogsaa fik Tilladelse til i 6 Aar toldfrit at indføre Bukkehuder og i 16 Aar at hindre alle andre i at berede Korduan, vides ikke, men det ser ikke ud, som om det i de følgende Aar er gaaet Lavet videre godt. I Aaret 1651 klager det over, at der er mange Bønhaser, som gor Lavet Indpas, hvilket afføder et kgl. Beskyttelsesbrev af 14de September s. A.[78]); i 1653 har Lavet vel tabt nogle Medlemmer, da Christianshavns Skomagere udsondres*), og faa deres egen

*) Mange har det vel næppe været, da Christianshavn ved denne Tid næppe har været synderlig bebygget; Byen havde vel i 1634 faaet sin egen Øvrighed, men alt i 1650 foreslog Københavns Magistrat, at den skulde inddrages under Københavns Jurisdiction, hvad dog først skete i 1674; i 1684 opgives Antallet af Skomagere, som ejede Huse, der at være 3. [68] IV 288 f.).

Skraa[79]), og en Tort for Lavet har det vel nok været, at man, da der den 6te Oktober 1658 skal forfærdiges 4—5000 Par Sko til Soldaterne, henvender sig til Lybeck derom[80]). Under den skaanske Krig blev Lavet derimod ikke forbigaaet men fik den 20de Juni 1676 Befaling til at sy 2000 Par Sko til Soldaterne[81]). Da de nyere Lavsartikler af 1682 var komne, hvori strænge Regler indeholdtes om Lavssammenkomster, vilde Skomagerlavet ikke føje sig efter disse Bestemmelser og blev da for dets Overtrædelse idømt en Bøde paa 820 Rd., hvoraf Halvdelen imidlertid blev det eftergivet den 21de April 1683[82]). Den 16de November 1686 blev Lavet forskaanet i 3 Aar for Grund- og andre Skatter, da dets Lavshus i Badstuestræde var ødelagt i en Ildebrand[91]). Lavets Tilstand var i Aaret 1720 saa slet, at det maatte ophjælpes ved et Lotteri [84 I, 465]) og i 1723 gik det fallit[68 VI, 221]); det bestemtes derfor ved Reskript af 16de Juni 1727, at hver ny Mester, der kom i Lavet, skulde give 10—20 Rd. til Gældens Afvikling. En medvirkende Grund til den omtalte Fallit har vel nok de utallige Fuskere været; i Aarene 1724 og 1725 opgives disses Tal til ca. 450[87]). Saa kom Branden i 1728, i hvilken 90 Mestre mistede Hus og Værksted[85 366]) og Lavshuset og Garvergaarden brændte[86 II, 604]); et Reskript af 16de Maj 1732[87]) viser, at Mestrenes Gæld — oprindeligt 900 Rd.[92]) — da var 5000 Rd.; den 25de Maj 1734[88]) er Halvdelen deraf betalt. Som det ses af Prof. Nyrops ovenomtalte Artikel havde Lavet i Midten af det 17de Aarh. haft en langvarig Strid med Garverne; Samstødet foraarsagedes ved, at begge Lav havde Ret til at garve, Skomagerne dog kun til eget Brug. Striden blussede op igen i Aaret 1733[89]), da Skomagerne indleverede en Klage til Regeringen over, at det Læder, Garverne fremstillede, var »udygtigt« og begærede §§ 5 og 6 i Garvernes Lavsartikler ophævede, hvilket skete ved Reskript 22de November 1734[90]), der tillod Skomager-, Sadelmager- og Bogbinderlavet i København at forskrive fra Kongens Riger og Lande det Læder, de behøvede. Ikke des mindre klages der atter og atter over, at Tilstanden i Lavet er slet, og hertil bidrog særligt de mange Fuskere, der plagede dette som alle andre Lav: i 1736 var der, efter Opgivelse fra Lavet, 7 Frimestre og 123 Militære, der fortrædigede det, og mange andre stod og solgte paa Torve og Gader[93]). Alligevel var Lavet i Slutningen af 1750 naaet saa vidt, at det kunde bygge sig et Baghus til det nykøbte Lavshus i Store Kongensgade; dette Baghus, der havde kostet ca. 1200 Rd., stod færdigt i Februar 1751; et Par Aars Tid efter fik Mester Jens Munk, der tjente Lavet som Bud, den, som det senere viste sig, kostbare Ide, at »forsyne vores ny opbygde laugshuus med nogen saa kalded olie farve«; denne Plan var imidlertid ikke saa nem at udføre: det københavnske Malerlav blev opbragt og stævnede Munk for Politiretten, der mulkterede ham med en Bøde paa 5 Rd., disse, saavel som hans øvrige Udgifter i denne Sag, nemlig 1 Rd. for Dokumenter og Copiers Udløsning samt 4 Rd. til Olie og Farve var Lavet saa nobelt at dække til Tak for hans gode Vilje[123 18]). Ogsaa Byens Skomagersvende, der i 1775[94]) havde faaet Ret til istedenfor 2 Oldgeseller at have 4, nemlig 1 fra København, 1 norsk, 1 fra Provinsen og 1 tysk, havde at kæmpe med økonomiske Vanskeligheder; i 1776 er deres Gæld 453 Rd. 2 ℔ 8 ß[95 5]) og stiger saa jævnt til 719 Rd. 3 ℔ i Juli 1778[95 59]), er i December 1783 82 Rd. 3 ℔ og 3 ß[95 189]), men stiger saa, indtil den i 1791 har naaet 1000 Rd.[96]). At Mestrene som Regel ikke havde med Militærets Forsyning at skaffe, ses af en Ansøgning af 18de Marts 1793, hvor Mestrene anmode Generalitets og Kommissariats Kollegiet om Arbejde for Garnisonen; det hjalp ikke, skønt, som det hedder, Prins Carl af Hessen havde lovet Oldermanden og to Mestre det; han sagde senere, at han erindrede det ikke[42]). Hvor slet Lavet var stillet ved det 18de Aarhundredes Udgang, ses af Undersøgelserne i Anledning af Kommissionen af

1794; der var i det hele Lav 346 Mestre og 11 Enker; heraf havde kun 158 Mestre og 7 Enker ialt 303 Svende, 63 Mestre og Enker modtog Understottelse af Lavet; samtidig meddeles, at der til at genopføre Christiansborg var givet af Lavet 300 Rd. 4 ß, og at man af dets Midler havde opsagt 1000 Rd. for at anvendes til samme Formaal[42]). Forholdet mellem Mestre og Svende var ikke altid godt. Den 24de Juli 1770 klagede saaledes Krofaderen over, at Oldgesellerne fornærmede ham ved at hindre ham i at fæste Svende. Oldermanden henvendte sig da til Oldgesellerne og opfordrede dem til at »entholde sig fra slig svendesprækning«, og da de ikke vilde give efter, kom Sagen for Politiretten, hvor Dom faldt den 9de Marts 1771, der idomte Oldgesellerne en Bode paa 3 Rd. og ligeledes forbod Svendesprækning; da de skyldige ikke brød sig om denne Mulkt, maatte Sagen for paany og Bøden blev da 5 Rd.[123 31]). Endnu den 27de Juli 1778 klage Mestrene i et Promemoria til Magistraten over, at Svendene vil foreskrive Mestrene Love i Henseende til Arbejdets Forfærdigelse og Pengeforskud; fik de ej saadant Forskud, meldte de sig fyrige, og bestemte Mestrene, hvorledes de vilde have Arbejdet gjort, fandt Svendene sig ikke deri, men gav sig til at »spadsere«. En kgl. Resolution af 13de Januar 1779 blev Følgen af denne Klage.[123 37, 39]).

I 1632 havde samtlige Lavsbrødre i Københavns, Køges og Roskildes Skomagerlav sluttet sig sammen for at anke over, at Bønderne i Omegnen af disse Byer stillede sig op, mens Prækenen varede og falbod Sko paa Kirkegaardene[105]). Køges Skomagere besvære sig i Juni 1631 over, at de er altfor mange i Lavet, og at endel Mestre er helt forarmede; der var ingen Næring for Mestrene i Byen, og Skomagerne i Landsbyen solgte Fodtøj i Byen; de bad derfor, om Antallet af Lavets Mestre maatte blive begrænset[106]). Haandværkerne i denne By fik den 11te Januar 1668[107]) og 28de Juli 1688[108]) Konfirmation paa et kgl. Brev af 7de Maj 1649, om at der ikke maa gøres dem Indpas. Ingen andre end Skomagerne maatte ifolge dette Brev kobe Bark paa Landet, ligesom ingen barkede eller raa Huder maatte sælges til nogen i Byen, førend de var tilbudte Skomagerne dér. Lavet, der i 1797 løste Bevilling til det 3die Marked i Byen[37 173]), lod i Aaret 1802 sit Lavshus ombygge, da det var forfaldent; det blev solgt i 1810[37 172]).

En Lavsprotokol for Skomagerlavet i Maribo findes opbevaret i Sjællands Provinsarkiv og begynder i Aaret 1696; nogen betydelig Begivenhed melder denne Protokol intet om; af og til forfølges Fuskere, i 1750 saaledes en med det mærkelige Navn Niels gode Raad; det er pudsigt at se, med hvilken Højtidelighed Lavet gaar tilværks, da det i Januar 1742 faar Nys om, at en Bønhas gaar det i Bedene. Det hedder herom, at Bønhasen, hvis Navn var Claus Broberg, havde »sit paa sit værksted, hvor han sytte paa et par sko«. To Mestre sendtes da hen at stævne ham for det højlovlige Amt; de vendte imidlertid hjem med uforrettet Sag, da Konen oplyste, at han ikke var hjemme. For aaben Lade mødte saa Vidnerne, for hvem »lovens æed blev lydelig oplæst med formaning at vogte sig for menæd«. Sagen endte med, at Broberg idømtes en Bode paa 4 Rd., som han dog kunde slippe for, hedder det, »hvis han indfandt sig med høflighed for lauget« og 1 Rd. i Procesomkostninger. En enkelt Gang hører vi, at Lavsbrodrenes Uenighed udarter til virkeligt Slagsmaal, og den 7de September 1775 møder en Læredrengs Moder op for aaben Lade og meddeler, at hans Mester har »medhandlet ham tyrannisk, blodig slaget« m. m., fordi han ikke kunde finde en Ko paa Marken, ja hvad der muligt var endnu værre, havde nægtet at give ham Sko og Støvler, hvad der var en Pligt for Mestrene at give deres Lærlinge. Lavet fik senere en Ligkasse, der oprettedes af 4 Mestre den 3die April 1824. (Sluttes.)

FORENINGS-MEDDELELSER.

Onsdagen den 15. Maj 1907
holdt Bestyrelsen Møde. Tilstede var Formanden (Nyrop), Bonnesen, Fraenckel, Hansen samt efter Indbydelse Fabrikant Axel Meyer og Direktør Johan Guildal.

Protokollen for forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Formanden meddelte, at Borgmester Drechsel fra Aarhus havde i en Samtale med Formanden den 14. Maj forespurgt, om Industriforeningen muligvis vilde være villig til at tiltræde Komiteen for den kommende Landsudstilling i Aarhus med nogle Medlemmer. Formanden havde svaret, at Industriforeningen vilde overveje Spørgsmaalet nærmere, naar den havde modtaget en skriftlig Henvendelse om Sagen. En saadan havde Borgmester Drechsel lovet at sende.

I Skrivelse af 8. Maj havde Frederiksberg tekniske Skole anmodet om at faa tilstillet »Tidsskr. for Industri«, efterhaanden som det udkommer, samt om muligt det udkomne af »Tidsskrift for Kunstindustri«. Det vedtoges at imødekomme Anmodningen.

Derefter drøftedes et d. 13. Maj fra Indenrigsministeriet til Udtalelse fremsendt Udkast til Love for Fagskolen for Haandværkere og mindre Industridrivende (teknologisk Institut). De enkelte Bestemmelser bleve gennemgaaede og sammenlignede med det Udkast, der i sin Tid var bleven udarbejdet af Industriforeningen og Fællesrepræsentationen i Fællesskab. Det vedtoges derefter at tiltræde Ministeriets Udkast, idet man dog gennem en Konference med Indenrigsministeren vilde søge at udvirke forskellige Ændringer.

Derefter hævedes Mødet.

Onsdagen den 22. Maj 1907.
holdt Bestyrelsen Møde. Tilstede var Formanden (Nyrop), Bonnesen, Fraenckel, Hansen, Møller samt efter Indbydelse Fabrikant Axel Meyer og Direktør Johan Guildal.

Protokollen for førrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Formanden meddelte, at han i Overensstemmelse med den i sidste Møde tagne Beslutning sammen med Axel Meyer i dennes Egenskab af Formand for Fællesrepræsentationen havde haft en Samtale med Indenrigsministeren angaaende Lovene for teknologisk Institut. Indenrigsministeren havde været meget imødekommende.

Det vedtoges derpaa ensstemmigt at indsende det herefter ændrede Lovudkast til Love til IndenrigsministerietsStadfæstelse. En dertil sigtende Skrivelse underskreves af Formanden og Axel Meyer.

Derefter hævedes Mødet.

Onsdagen den 29. Maj 1907
holdt Bestyrelsen Møde. Tilstede var Formanden (Nyrop), Bonnesen, Fraenckel, Hansen og Møller samt efter Indbydelse Formanden for Foredragsudvalget, Justitsraad O. C. Olsen.

Protokollen for forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Formanden gav derefter en Del Meddelelser om de siden sidste Møde ind- og udgaaede Sager.

Under 23. Maj var det paa Forespørgsel af 16. s. M. meddelt Brødrene Dahl, at Industriforeningen ikke havde noget Lokale ledigt, der egnede sig til Lampelager.

Den 24 Maj var det meddelt Foreningen af danske Fagblade og Tidsskrifter, at man, uagtet der intet var fremsat derom ved Indgaaelsen af Lejemaalet af Udstillingslokalerne, efter Omstændighederne gav sit Samtykke til, at der oprettedes en Tombola i Forbindelse med den af Foreningen arrangerede Udstilling i Industriforeningens Lokaler.

Til de fremmede Legationer samt til de danske Generalkonsulater i Udlandet var der den 21. Maj sendt en Cirkulærskrivelse, hvori man anmodede om Meddelelse om, naar der i de paagældende Lande afholdtes Udstillinger, hvori udenlandsk Deltagelse kunde finde Sted.

Til Aabningen af Udstillingen i Lund var fra Industriforeningen indbudt Formanden, Næstformanden, det i sin Tid nedsatte Forretningsudvalg for Danmarks Deltagelse i Udstillingen i Lund, Sekretæren samt Architekt Arne-Petersen. Formanden samt Direktor Dalgas havde meldt Forfald.

Bogladeprisen paa Industriberetningen fastsattes til 3 Kr., der dog for Abonnenter og Medlemmer nedsattes til 2 Kr. Et af Formanden forfattet Udkast til en Fortale oplæstes og godkendtes.

Arbejdet paa den under Opførelse værende Lagerbygning i vestre Gaard kunde være fuldendt omkring Slutningen af Juni, under Forudsætning af at Bygningssnedkerstriken snart afsluttedes.

Derefter foretoges en fra Foredragsudvalget under 21. Maj fremsendt Skrivelse, hvori fremsattes Forslag om en Fællesrejse til Lübeck sidst i Juni Maaned. Forslaget tiltraadtes.

I Anledning af en fra Hr. Købmand William Arup under 22. Maj fremsendt Forespørgsel om, hvorvidt Industriforeningen vilde arrangere en dansk Afdeling paa den Udstilling, der skulde afholdes i Edinburg 1908, besluttedes det at nedsætte et Udvalg, bestaaende af D'Herrer Dalgas, Riise og Ruben til nærmere at overveje Sagen og fremkomme med Forslag om, hvorledes Foreningen skulde stille sig til denne.

En Anmodning af 22. Maj fra Komiteen til Foranstaltning af en Landsudstilling i Aarhus om at tiltræde Komiteen for samme med nogle Delegerede, vedtoges det at imødekomme, dog saaledes at man først indhentede Oplysning om, hvori de Delegeredes Arbejde vilde bestaa, samt hvormange Delegerede, der ønskedes fra Industriforeningen.

Til Slutning vedtoges det at deltage i Udgifterne ved en Festmiddag, som det var Hensigten at give for det Selskab af engelske Journalister, der aflagde Besøg i Kjøbenhavn i Juni Maaned.

Derefter hævedes Modet.

Brudekroner og Smykker, væsentlig fra Kristiania Kunstindustrimuseum.

OM NORSK BONDEKUNST.

av ANDREAS AUBERT.

Kunstindustrimuseets utstilling av norsk folkekunst lærer en hvor landet ligger: Langt mot nord, langt borte fra verden, fjernt fra de store kulturstrømninger.

Men havet gaar til med historiedøn —, bølgerne derute fra *naar* frem. En efter en; alle sammen. De naar frem til sidst, senere eller tidligere.

De skiftende tiders kulturlag, alle Europas stilformer fra vikingetidens fantastiske drageslyngninger, fra middelalderens romanske alvor og renaissancetidens fest til rokokoens lunefulde lek og til Louis-seize-tidens og keiserdømmets anstand, har lag over lag avleiret sig i vor bondekultur, ofte paa den eiendommeligste maate sammensmeltet.

I Sætersdalens aarestue, med ildsted mitt i stuen og røkhul (»ljore«) i taket, rækker middelalderens nordiske hustype like ind i vor egen tid. Nu finder vi disse aarestuer bare i bruk her og der som sommerbolig. Men de var endnu ved aaret 1780 almindelige i Sætersdalen, og like til omkring 1800 vedblev de at være baade sommer- og vinterbolig. *)

I peisestuen, som hersker i vore fjeldbygder endnu den dag i dag, har renaissancen formet grundlaget i hjemmets faste indredning i det meste snekkerarbeide, mens barokken og rokokoen leker sin lette

*) Vest for Filefjeld, i Bergensstift, var »rokovnstuen« (en litt anden form av ljorestuen) fremdeles den almindelige hustype omkring 1750, da Erik Pontoppidan skrev sin bog om »Norges naturlige historie«, det hørte ved denne tid endnu til sjeldenheterne, hos en eller anden rik bonde, at finde en »glasstue«, det er et hus med vinduer. Efter en optegnelse i en gammel kaldsbog, som Eilert Sundt meddeler, synes selve præstegaarden i Lekanger, ved Sognefjorden, at ha vært rokovnstue omkring 1650. Se Eilert Sundt: »Bygningsskik paa bygderne i Norge« ved Herm. M. Schirmer. Aschehoug & Co. (W. Nygaard.) Kristiania 1900, Side 191 og 353. Paa ostlandet har utviklingen oiensynlig gaat raskere. Efter stilpræget at domme er peisestuen indført allerede mens renaissancen endnu var herskende.

lek hen over overflaten i skaarne og malte ornamenter.

Det er denne seige kraft, denne trofaste vedhængen ved overleveringen som gjør den norske bondekultur — paa alle omraader ikke bare som bondekunst — saa interessant, og tillike saa betydningsfuld for hele den fællesgermaniske kulturhistorie.

Utstillingen av norsk folkekunst omfatter over tusene numre av høist forskjellig art: fra snekkerhaandværk, tæppevæv, og sølvsmedarbeide, til træskjærerkunst, rosemaling, hvitsøm, rosesøm o. s. v.

Men alle disse spredte utstillingsgjenstande samler sig for vor betragtning om et fælles mittpunkt, den norske bonde, — den norske bonde i sin dragt og i sine smykker, i sit hjem og til kirkefærd, i sin ridesadel eller med slæde og ringlende sæletøi — og la os ta kronebruden med — —

Det norske bondehjem, den norske bondekunst i sin høieste blomstring er vort emne.

*

De som forleden aar hørte professor Dietrichsons forelæsninger over »vore fædres verk«: om »Norges kunst i middelalderen«, vil mindes en glød av harme i hans skildring av »ødelæggelsens vederstyggelighet«, av »utslettelsens dom«, som gik over Norge i det 16de aarhundrede, da minderne fra middelalderens storhetstid sank i grus i et hav av flammer. Og de mindes det mistrøstige ord av den gamle Absalon Pedersen i Bergen fra 1567: »Derfor er nu Norge gammel og gaar med krykker, paa stylter og vil snart falde omkuld.«

Men det viste sig her i Norges historie som i vor nordiske natur: ved vintersolhverv, — eller jeg vil heller si ved den nordiske mittsommernat. Kvældrødmen

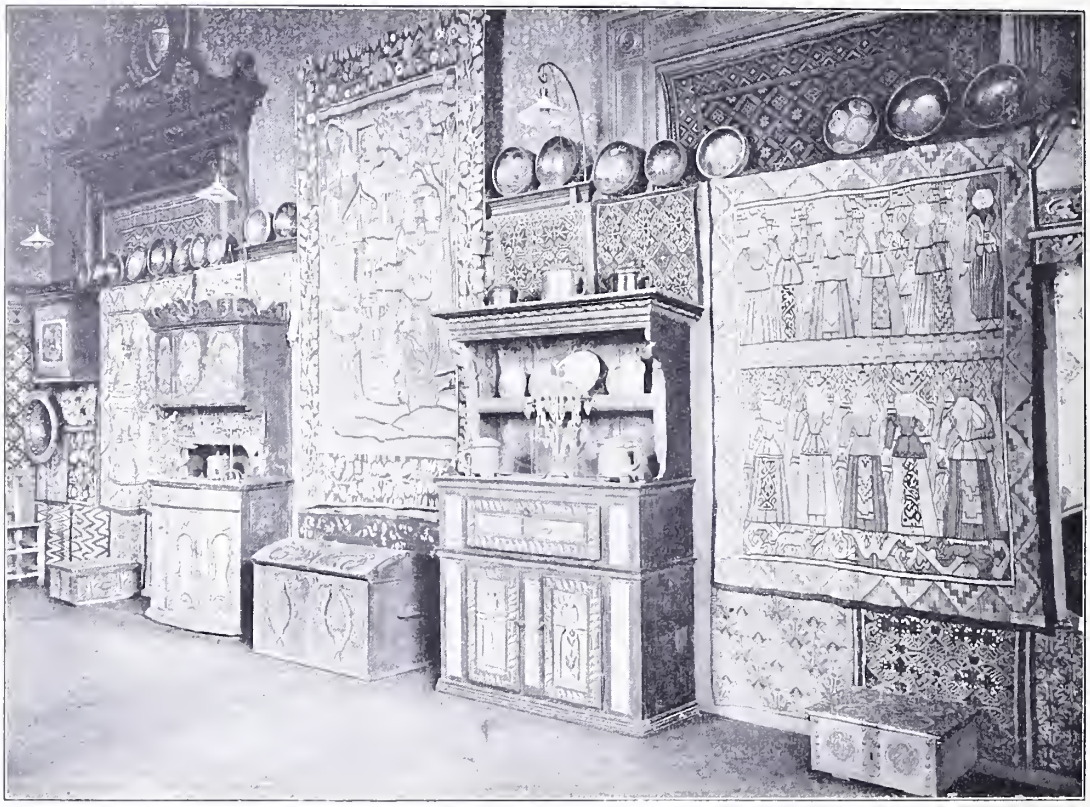

Fra Udstillingen i Dansk Kunstindustrimuseum.

er ikke sluknet, dagen er ikke helt sunket bak aasen, før dagningen stiger og nye morgenskyer tændes — —, just i den dypeste fornedrelse begyndte i det stille allerede de kræfter at virke, som reiste det nye Norge efter 1814. —

faat av Henrik Wergeland i en tale til fædrenes minde i 1834, saaledes: »*Vort* Norge (d. e. det nye Norge efter 1814) og Fortidens Norge synes som to afbrudte Halvringe, der passe paa det nøjeste isammen; Mellemalderen (d. e. »Dansketiden«)

Fra Udstillingen i Dansk Kunstindustrimuseum, Kiste fra Sandvigs Samlinger.

I den første menneskealder efter adskillelsen, da endnu megen bitterhet over den gamle avhængighet av Danmark var levnet i sindene, var man tilbøielig til at se paa aarhundrederne for Norges forening med Danmark som paa et dødt punkt — et tomrum i vor historie. Det skarpeste uttryk har denne tanke, som bekjendt,

kun som den uægte Lodning, som vi bryde væk forat hele de ægte Led«.

Vi finder den samme tanke igjen hos Ibsen — som i et farveskifte i changeant av drillende ironi i verslinjerne fra galehuset i Kairo:

Fire hundredaarig Natten
ruged over Abekatten —

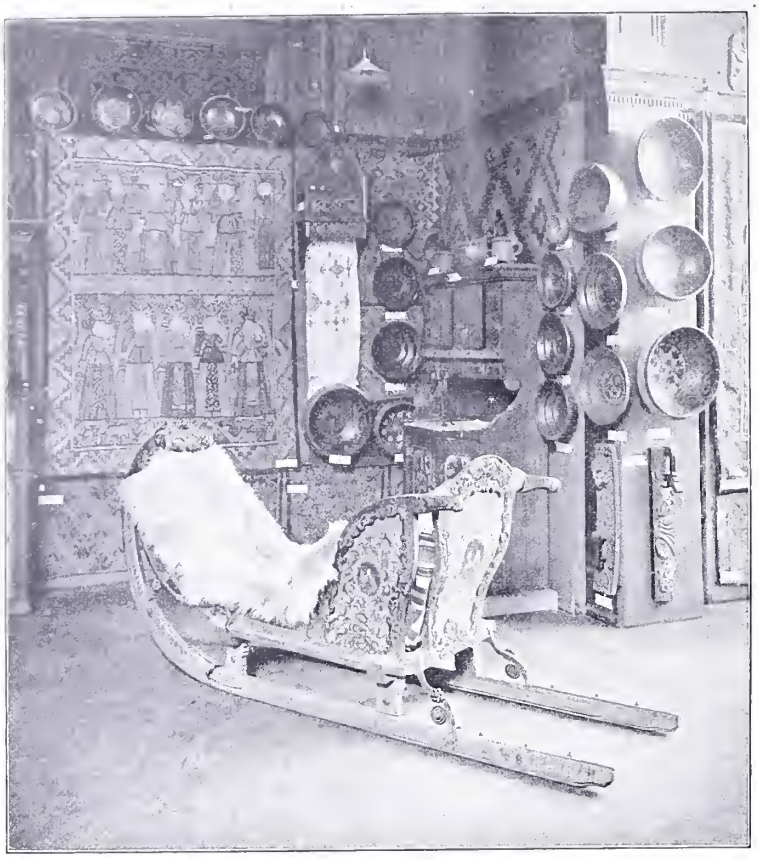

Fra Udstillingen i Dansk Kunstindustrimuseum.

delseskamp mot de gamle storætter, blotted Norge for sine naturlige førere, da de mest trængtes i den nationale selvhævdelse mot fremmedmagten, saa Norge led tap paa sin selvstændighet, og en nedgangsperiode begyndte. Men de samme aarsaker som voldte nedgangen, og tapet av vor selvstændighet, i al virkeligheten grunden for et nyt nationalt gjenreisningsarbeide:

Adelens forfald gav plads for bondens sikre trygge stilling. Og netop fra det 16de aarhundrede (som Absalon Pedersen skildrer saa mistrøstig) og endnu mer gjennem det 17de aarhundrede, begyndte landets voksende næringsliv at øke velstanden og styrke selvfølelsen baade i by og bygd.

en formelig Louis-quatorce-foragt for det norske bondemaalstræv.

Men allerede hos Wergeland selv gjorde et andet syn sig gjældende, han paaviste senere*) netop hvorledes den nye norske grundlov hadde »dybere historiske Rødder, som sænke sig i foregaaende Aarhundreder langt henunder Fædrenejorden.«

Disse røtter har vore senere historikere forfulgt. Fremfor nogen anden har professor Ernst Sars i sin »Udsigt over den norske historie« søkt sammenhængen i utviklingen, fra storhetstiden, gjennem forfaldet til gjenreisningen.

Den norske adels forfald og undergang, som indlededes ved kong Sverres utryd-

Indførelsen av den arvelige enevoldsmagt i 1660 ændred i virkeligheten ikke forholdet mellem det norske folk og Norges konge. Norge var jo allerede fra alders tid »efter den hellige Olavs lov« et arvekongedømme, og folket av hjerte sin lovlige arvekonge tro. Ved at knuse adelsvældet tjente tværtimot enevoldsmagtens indførelse til at øke tilliden mellem konge og folk, og til at gjøre den norske bondes stilling tryggere.

Gjennem salg av kronens, adelens, og kirkens godser steg samtidig tallet av selveiere. Allerede ved mitten av det 18de aarhundrede synes der at ha vært ikke langt fra dobbelt saa mange fri odelsbønder som leilændinger i Norge.

Man tør ogsaa tale om stigende oplysning. Man kan igrunden hævde, at først med konfirmationens indførelse under

*) Se Halvdan Koht: «Fyrebuing til norsk politik« i »Historiske Afhandlinger tilegnet Professor Dr. J. E. Sars . . .«. Kristiania, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) 1905. Flere træk i den følgende fremstilling skyldes Kohts avhandling.

Kristian den sjette og med den første faste folkeskole ved almueskoleloven av 1739 blev den lutherske reformations grundsætninger indforlivet i landsmenigheterne i Norge.

De frie selvfølende odelsbønder hang ved hævdet skik og sed, ved arvet lov og ret, — paa vaaken vagt mot alle virkelige eller indbildte overgrep fra kongens embedsmænd, mot alle nye love, paalæg, og skatter. Men til kongen, som raaded Norges rike med samme odelsret som bonden sin egen grund, hadde de den mest ubetingede tillid. Kunde de bare naa han »far selv« med sine klager, skulde Norges konge nok skaffe den norske bonde ret. Derfor sendte de tillidsmænd av sine egne like til kongen nede i Kjøbenhavn. Det nytted ikke at spærre veien for dem ved forbud, for at kongen ikke skulde bli »incommoderet med ublue Supplicanter«, som det heter i den tidligste forordning av 1685. Ikke engang straf hjalp. De kom like godt, aar efter aar, snart sagt fra hver eneste bygd, — og mangen gang fik de ret ogsaa. —

De norske bønders kaute selvfølelse har ofte git sig burleske uttryk i vore bygdesagn. Her er et par av dem:

Det var paa Ringerike i aarene omkring 1780, en søndag utenfor Norderhovskirke, General Schlanbusch vil ride ind gjennem kirkegaardsgrinden helt frem til kirkedøren — mot al sømmelig sed og skik. Da tok ringeriksbonden Gudbrand Hønen generalens hest ved tømmen og viked den ut mot kirkevolden — utenfor. »Vet du ikke, at jeg er av adel?« fnyste general Schlanbusch. »*Je er av adel, je au* (jeg ogsaa)«, svarte Gudbrand Hønen rolig.

Det næste optrin er ved en mønstring for Kristian den 7de utenfor Kjøbenhavn. Han Store-Halvor Gunnarson fra Aal i Hallingdal — gardist hos kongen — rider frem efter tur og skal hilsende melde kongen hvad landsdel han var fra. »Norsk mand«, skrek Store-Halvor Gunnarson saa skræmmelig stærkt, at snute-hatten

Rosesøm og Brudestas.

strøk av kongen, han sat der blek som et lam og pep som en spurveunge: »te va ta en kyselig temme tu udstotte min son.«

*

I Holbergs »Dannemarks og Norges beskrivelse« av 1729 læser vi: »Til konster og haandverke ere de Norske synderligen beqvemme; Thi, omendskiont de samme aldrig nogen tid have ret floreret udi Norge, saa dog have indbyggerne noksom ladet see, og endnu give prøve baade hvor store naturalier, saa ogsaa hvor megen lyst og tilbojelighed de have dertil. Der er fast ingen bonde udi Norge, der jo foruden sit nødvendige arbeyde, gior noget med sine hænder til zirat. Det meste er at forundre sig over, at de giøre alting ud af deres egne hoveder, saasom de hverken have lærdt eller seet noget tilforn, og der er ingen tvifl paa, at, dersom mange af dem komme iblandt store mestere, de jo skulde forarbeyde ting, som endogsaa Franske og Italiener skulde forundre sig over.«

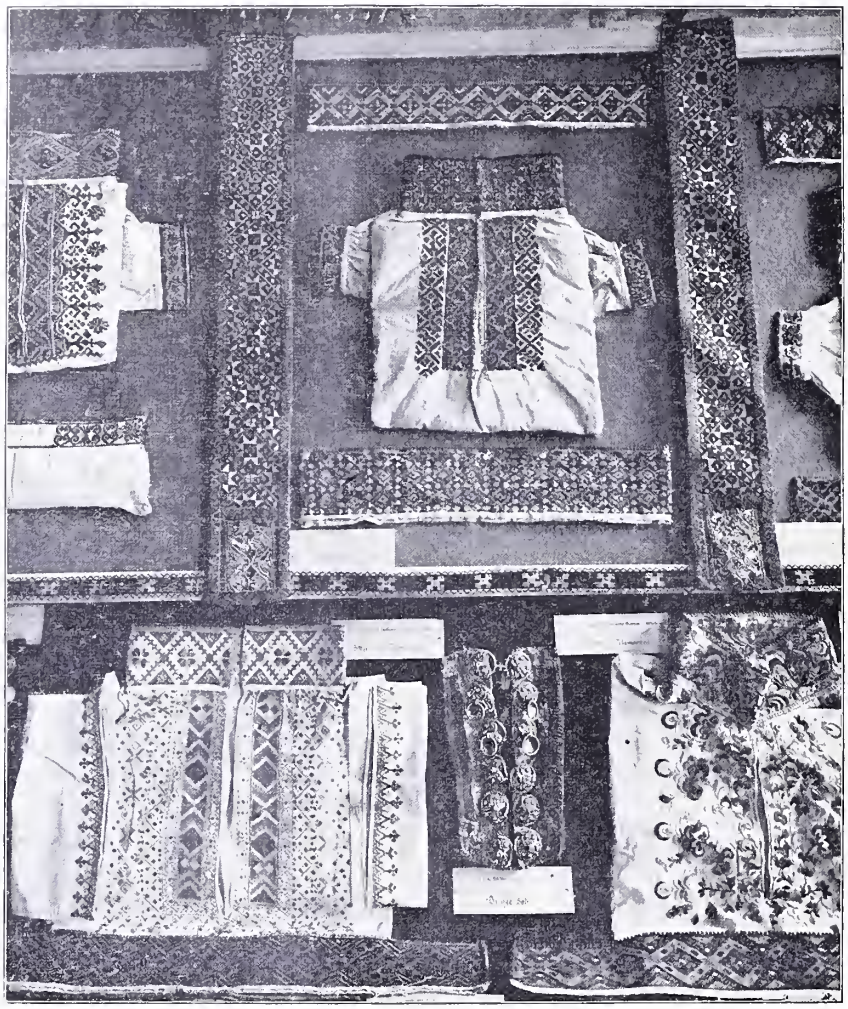

Farvet Broderi.

Holberg ser øiensynlig paa den norske bondekunst som paa en vildvækst, langt mere end den i virkeligheten var. »Ud af deres egne hoveder, saasom de hverken have lærdt eller seet noget tilforn«, disse

ord træffer ikke det rigtige forhold, uten for saa vidt de karakteriserer den enkeltes frie og overlegne selvstændighet over for sit værktøi, sit emne, og sin kunst. De hadde jo landets og bygdens overlevering, sin arvede kunst og sin arvede haandfærdighet like fra bronce-alderens tid — fra folkevandringen og vikingetogene. Og hver ny slægt tok nye indtryk av de nye tider, fornemmelig gjennem kjøbstædernes kunstneriske kultur.

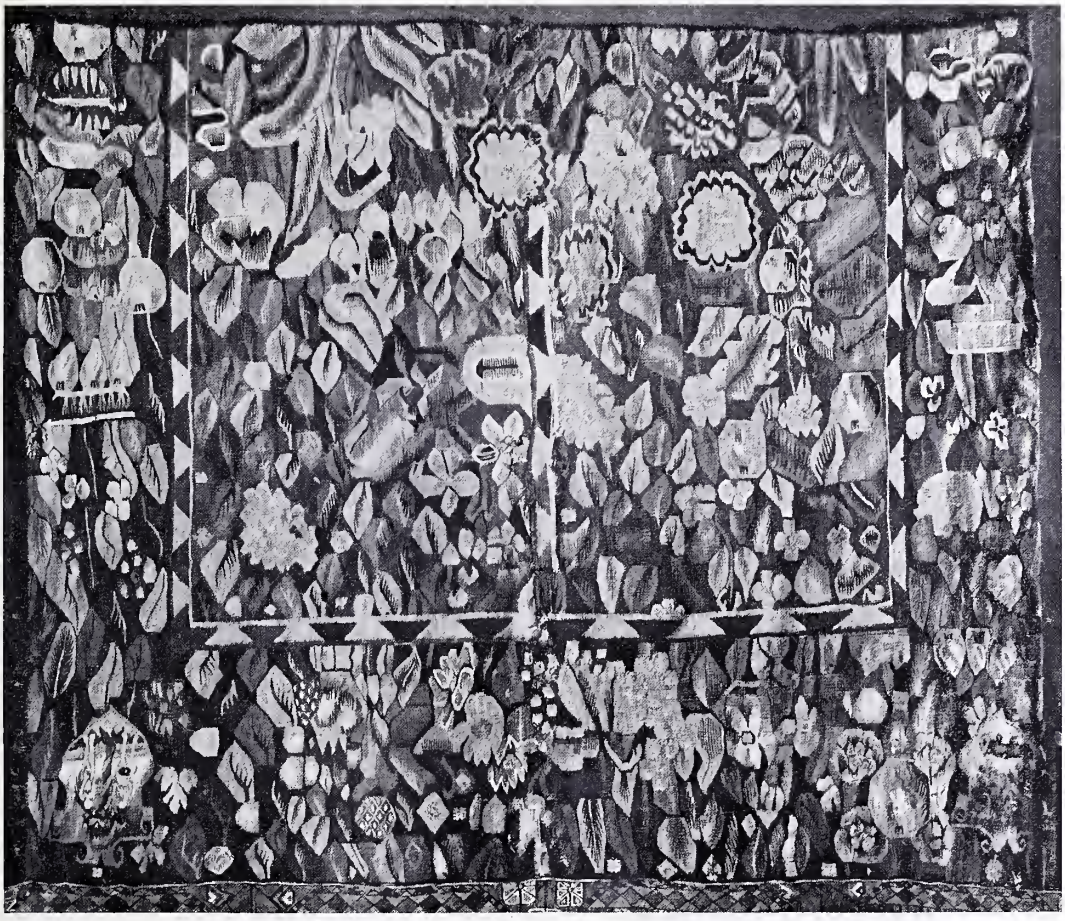

Tæppevæv med Blomstermønster.

Vor kundskap om kjøbstædernes bidrag til vort nationale kunstliv er av en meget ny dato, omkring en 15 aar.

Fandt man tidligere et mere fremtrædende sølvarbeide, eller et udmærket stykke træskjærerkunst — en altertavle, en prækestol, eller lignende —, som ikke viste sig at være bondekunst, opfatted man det uten videre som utenlandsk arbeide.

I »det gamle Kristiania 1624—1814« endnu i utgaven av 1891 gjør professor Daa følgende bemærkning i anledning av nogen vægdekorationer fra omkring 1760 i Kristiania-patriciers huse av »Christian« Tonning — skal være Niels Tonning — som ved den tid var bosat i Kristiania: »Naar undtages enkelte indfødte Autodidakter, hvoraf de bedste (som Magnus Berg og den i Christiania selv fødte Medaljør Arbien) forlode Landet, havde Kunstnere naturligvis hidtil været saagodtsom ukjendte i Norge.«

Først da direktør Johan Bøgh offentliggjorde sine studier over »Bergens Guld-

Ølbolle.

smedlaug« i 1893, begyndte vi at lære de virkelige forhold at kjende. De kulturhistoriske utstillinger i Trondhjem, Bergen, og Kristiania, 1897, 98, og 1901 har øket vor kundskap i mange retninger. Den flittige og dygtige ammanuensis ved norsk folkemuseum Harry Fett har git os fuldkommen nye oplysninger om billedskjærere (»Billhuggere«) i Kristiania, og om en blomstrende jernindustri, som har sat sig en række interessante mindesmærker i »gamle norske ovne«. Direktør Grosch har hentet »Herrebø-fayancerne« frem fra glemselen. Direktor Bøgh har fortsat med meddelelser ogsaa om »Bergenske kandestobere«, o. s. v.

Selv kan jeg paavise arbeider av en hel række dels navngivne, dels anonyme malere, endog flere ganske betydelige, som har vært i fast virksomhet i og omkring Kristiania like fra byens grundlæggelse i

Ølbolle.

1624. Det viser sig saaledes paa de mest forskjellige omraader, at Norges kjøbstæder efter fattig leilighet har utført sin betydningsfulde formidlergjerning i Norges kunstneriske kultur baade med adskillig dygtighet og med evne til at følge med. I kunstindustrimuseets utstilling av norsk folkekunst findes utvilsomt adskillige prover ogsaa paa vor kjøbstadskunst, især av sølvarbeider og træskjæring.

Paa et betydningsfuldt punkt i vort folkelige maleris utvikling — hvor jeg selv har specialstudier — er det lykkedes at finde en sikker tilknytning mellem by og land, netop der hvor rokokoen satte ind med sin rikeste blomstring.

Ølbolle.

Det mest kjendte navn i Norges folkelige kunst er uten tvil *Peder Aadness*, selv odelsbonde, som drev sin egen fædregaard oppe i Land ved Randsfjorden. I sin hjembygd og i storbygdene Ringerike og Hadeland har han smykket storbøndernes og embedsmændenes stasværelser med vægdekorationer, — hyrdedigte à la Watteau, spillet paa bondefele med en rørende blanding av landsens troskyldighet og en egen skjønhetselskende festivitas.

Peder Aadness er utvilsomt den største maleriske begavelse Norge har hat før 1814. Ikke alene hans dekorative stilsans staar overraskende høit; han har ogsaa malt en række portrætter som naar dypt i menneskeskildring. Han har malt alt

mulig: skap, dragkister, slæder — alt hvad en malerkost kan smykke.

Det har vært paastaat efter en slægtstradition med største bestemthet, at Peder Aadness omkring 1770 i 30 aars-alderen — som autodidakt — har søkt til utlandet for sin videre utdannelse, at han har studert ved kunstakademiet i Kjøbenhavn, at han har besøkt »London og Sachsen« — en utenlandsreise paa to til tre aar.

Men det er nu godtgjort ved Peder Aadness' egen regnskabsbog, som arkivar Korn opsporte under den kulturhistoriske utstilling paa Bygdø i 1901, at hans fleraarige utenlandsreise har indskrænket sig

Olbolle.

til — et par maaneters ophold i Kristiania i 1770 hos maleren Niels Tonning. I denne regnskabsbog finder vi tidlig i April følgende notat: »til Mons^er Niels Taanning Rede Penge leveret for Lærdom 40 ^r«.

Senere i regnskabsbogen noterer Peder Aadness, naar han selv faar løn som lærer, f. eks. i oktober 1773: »Modt. af en Dreng for Lærdom 10 ^r«. Vi ser bølgerne utenifra gaar indover landet.

Av denne Niels Tonning, som efter arkivar Korens meddelelse tok borgerskap i 1766 og blev gaardeier i Kristiania, har det lykkedes mig at paavise en hel række portrætter, tildels med landskapsbakgrund. I en haandværksmæssig raa og overfladisk,

Olbolle.

men overmaade sikker rokokorutine er han i malerkunsten en av repræsentanterne for Europa i Norges hovedstad, for den store verdenskultur der ute, og for de nye moter.

*

»Den æstetiske værdsættelse av de gamle former«, — for at bruke et uttryk av prof. Dietrichson i hans tyske værk over »Norges træbygningskunst i fortid og nutid« —, denne værdsættelse er nu længst opgjort. »Disse bygninger«, sier han om stuer, stabur, og loft, »er sammen med de norske bondekunstneres utskjæringer i træ og elfenben gjennem det 17de og 18de aarhundrede, de traade, som sammenbin-

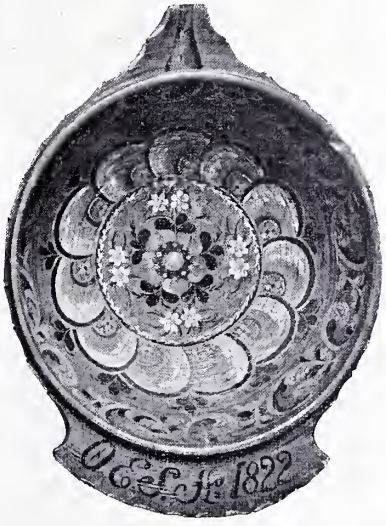

Oltrøise.

Drikkekar.

der vort aarhundredes — det er det 19de aarhundredes — kunstneriske opsving i Norge med hine fjerne tider.«

Med dette er altsaa bondekulturen længst godkjendt som den væsentlige nationale bærer av den kunstneriske overlevering i vort land. Og selv om vort økede kjendskap til bykulturens mindesmærker i nogen grad noder os til at tillæmpe denne dom, beholder den dog fremdeles sin væsentlige sandhet, fornemlig naar vi lægger hovedvægten paa de nationale sider av vor kunstneriske overlevering. Vort folk — her altsaa vort bondefolk, har gjennem tiderne vist en mærkelig evne til at meddele det fremmede sin egen farve og arom. Og overleveringen inden vor bondekultur har en vedholdende seighet, som er i hoi grad stilhævdende og stildannende.

Det er netop i den *langsommere* tilegnelse av det fremmede, og i den seigere fastholden ved det tilegnede, at bondekulturen fra et bestemt synspunkt set, eier sin kunstneriske overlegenhet over bykulturen, vel at mærke saa længe den selv er urokket i sit eget kulturgrundlag, og den endnu eier sin stilskapende evne. Den vinder da i hoiere grad end bykulturen tid til at omsmælte og omdanne det fremmede, og præge og fastholde det i national aand.

Ingen vil nægte, at der over den norske bondekultur, slik som den har git sig uttryk i den gode gamle bondestue — like til i den mindste gjenstand — hviler et helstøpt præg av ædel sed og av arvet selvagtelse. Under synspunkt av kunstnerisk stilfolelse viser den sig storsteparten av vor moderne norske bykultur mangfoldig overlegen.

Den kunstneriske værdsættelse av vor bondekultur mangled imidlertid et væsentlig hovedmoment, saa længe den ledende dannelse i vort land ikke hadde optat bondekunstens freidige og lyse, dype og rike farveglæde i sin vurdering.

I sin bog om »den norske Træskjærerkunst . . ., en forelobig Undersøgelse« fra 1878 sier professor Dietrichson: »Alt mere og mere begynder imidlertid allerede under Renaissancen malede Ornamenter at gjøre sig gjældende, og dermed er Træskjærerkunstens Forfaldstid betegnet.«

Professor Dietrichson, som har indlagt sig grundlæggende fortjenester paa andre omraader av vor folkekunst ved sammen med antikvar Nicolaysen at oprette kunstindustrimuseet i Kristiania med de rike samlinger av tæppevæv, broderier, sølvsmedarbeide, og træskjærerkunst, delte endnu i denne forelobige studie *) av 1878

*) Allerede her henviser prof. Dietrichson samtidens smaaskaarne træskjærerkunst til høiere monumentale opgaver i bygningskunstens og mø-

med sin ældre medarbeider det almindelige syn den gang paa de senere aarhundreders utvikling. »Ved 1650«, heter det, »begynder et synligt Forfald at indtræde, omtrent samtidigt med at Forfaldet indtræder i det øvrige Europa . . . Baroktidens Svulst, Rococoens Udsvævelser og Zopftidens magre Nykterhed give sig alle tilkjende« i vore bønders træarbeide.

»Bondens Arbejde synker (under rococotiden) ned i den rene Trivialitet« — heter det videre — »oftest forbunden med en Plumphed i Formbehandlingen, der er ejendommelig for alle denne Tids norske Udskjæringer og som ej forbedres ved de grelle Farver.«

De senere aars erfaringer har ikke godkjendt denne »foreløbige undersøgelse« av 1878. I Artur Hazelius' spor har folkemuseerne fortsat og utfyldt kunstindustrimuseets indsamlinger, og klarere og klarere overtydet os om, at tiden efter 1650 — barok- og rokokotiden — for vor norske bondekunst just betegner en eneste

belkunstens tjeneste. Og allerede i denne studie fra 1878 peker han paa fornyelsen av »vor nationale Væverkunst« som et værdig fremtidsmaal.

sammenhængende vækst op mot en blomstring.

Folkets kunstneriske evne er ikke i forfald i disse tidsrum. Og er det nogen evne som i særegen grad utløses av rokokoen, saa er det folkets maleriske sans. Den gamle ornamentale sans fra middelalderens storhetstid blomstrer i det dekorative maleri — den samme kraft og djærvhet, den samme sikkerhet, den samme kvikhet, bare under andre former. Det laa i ændrede kulturvilkaar at maleriet først i de senere aarhundreder fik en saa stor plads i bondens stue (maleriet og den farvelagte træskjærerkunst). De gamle røkstuer med ljorelys passed litet for maling, i dem passed »krotingen« og tæppevæven; først i peisestuen og ovnsstuen med vinduer i steden for ljore var maleriet paa sin plads.

Det gamle liv og spil i de middelalderlige kirkeportalers dyrslynger og planteranker lever likesom op igjen i rokokolunet paa bondestuens dørfelter og skap, — ofte bare dekorativt lekende paa overflaten, mens de egentlig konstruktive former (som vi har hørt) fremdeles overveiende er holdt i renaissancens strænge

Ølkander og Smørspand.

aand. — En slik norsk bondestue blir for mig som et billede paa den norske fjeldbonde selv: saa stø og alvorlig, saa selvhævdet sikker i det dagligdagse, saa spænstig og sprek, saa overgiven og kaut, naar han gaar til fest med hailing og springer.

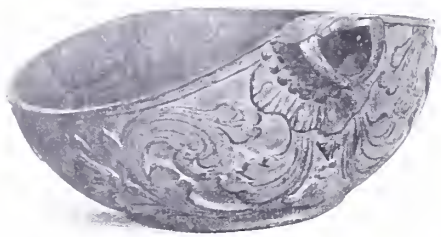

»Troise«

Der er en utvilsom sammenhæng mellem rokokoens rosemaleri og vore folkelige slaatter, som hadde faat en fyldigere sangbund, fra den stund da hardangerfelen avloste den ældre langeleik. Ikke sjelden var de forste rosemalere ogsaa de ypperste felespillere.

En av de bedste rosemalere Knut Luraasen fra Tessungdalen i Telemarken, som skal være dod omkring 1840 paa Kongsberg under en markedsreise i forfalden og forkommen tilstand, fik det eftermæle av »Mollarguten« (naturgeniet som Ole Bull drog frem): »Luraasen var naa far til alle os spillemænd, han.«

Vort rosemaleri, som er bedst repræsentert paa utstillingen ved et litet utvalg av fremragende ølboller, udmærker sig just ved sit rytmisk vekslende liv. Bunden — grundfarven — hersker hyppig over det hele og spiller mere eller mindre med i alt, i lovværket, i rosernes frugtbund o. s. v. Der brukes gjennemgaaende faa og klare farvemotsætninger som hoveddominanter med et underspil av aandfuld nyancering.

Med fastere og lettere strøk og med mere eller mindre farve i kosten samler kunstneren tonerne snart til fuld fylde snart til en mildere virkning og mere dæmpet valor. I en spænstig rytmisk nuancering bruker han sin kost likesaa følsomt og levende som en felebue.*)

Vi kan neppe gjore os nogen forestilling om den trang til at smykke i rike og farvestraalende monstre, som flommed hen over vort land med den muntre rokokotids lekende livsfylde, over vægger og skap, over dragter, over bogtrær og hovrer, over kopper og kar, over mangletrær og kister, over olboller og tiner. Siden de romanske drageslyngninger har neppe nogen stil i den grad ynglet i det norske folks fantasi som barokkens malte og skaarne bladranker (som fik sin stormester i træskjæreren Jakob Klukstad fra Lesje omkring 1750) og frem for alt i rokokoens luner og lek.

Naar vort bondemaleri i sin blomstring vandt denne overlegne sikkerhet — denne faste og flytende haandskrift, da hænger jo dette just paa det noieste sammen med den levende farveglæde og den utbredte trang til at smykke, som altid holdt vore rosemalere i aande.

Denne lekende overlegenhet er uvægerlig tapt for vort haandværk, saa længe indtil en lignende farveglæde og en lignende trang til kunstnerisk smykke er gjenvakt i vort folk.

*

Det norske bondemaleri, som den norske bondekunst overhode, naadde sin hoieste blomstring i det betydningsfulde tidsrum av vor historie, da det norske folk ad mange — aapne og skjulte — kil-

»Troise«

*) I aarsberetningen for 1901 fra »foreningen til norske fortidsmindesmærkers bevaring« har jeg git et bidrag til vort rosemaleris historie under tittelen »Fra Numedal. Studier i vor kunstneriske kulturhistorie.«

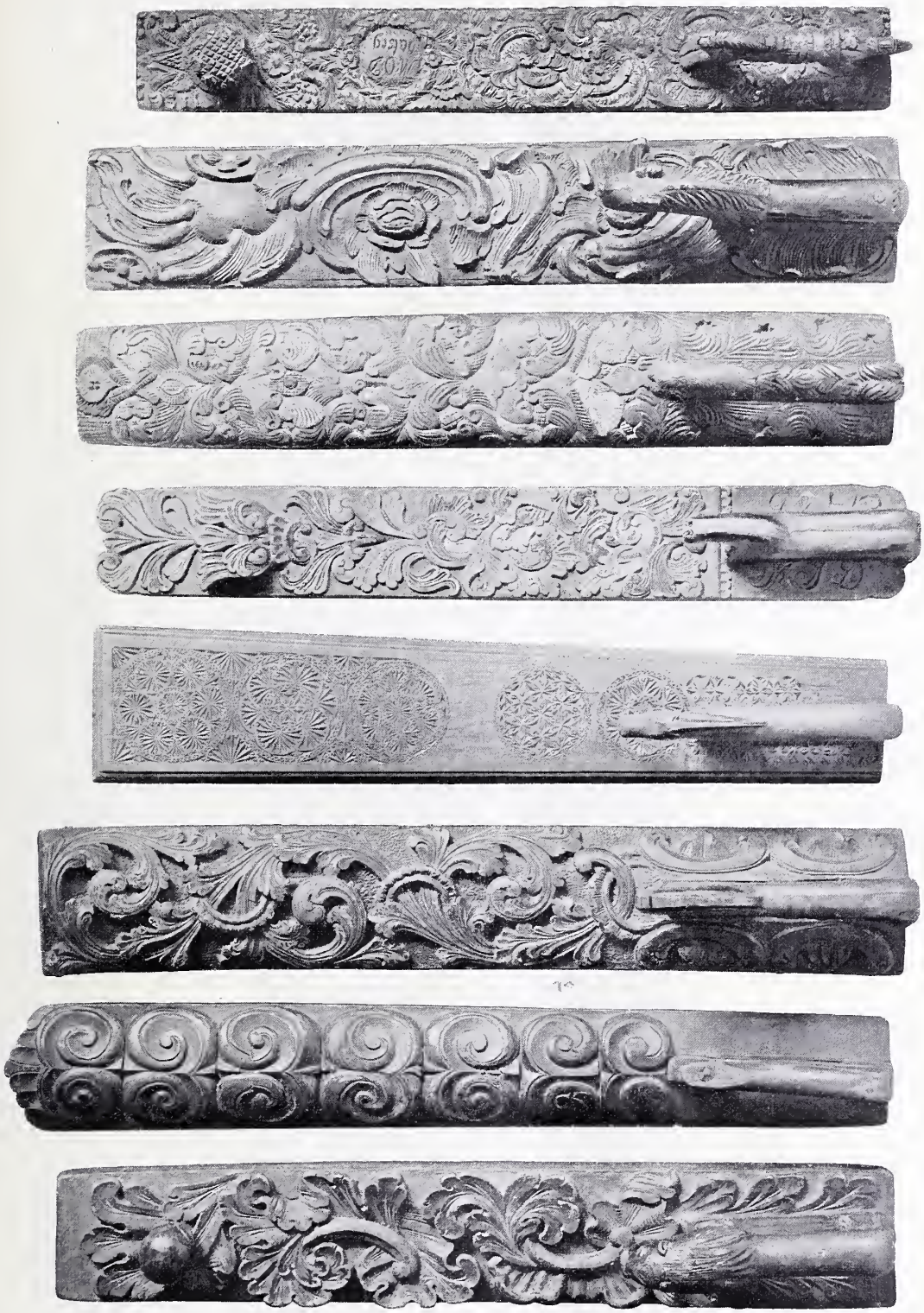

Mangletrær, væsentlig fra Norsk Folkemuseum.

der i det stille samled kræfter til sin gjenreisning.

Mens vor embedsstand og vor bykultur samled de kræfter og de tanker som dygtiggjorde folket til det store loft i 1814, hadde ogsaa den norske bondestand mer og mer hævdet sig den sikre og trygge selvberoenhet, som forutbestemte den til dens fremragende plads i det nye Norges statshusholdning av 1814.

Skal vi slutte fra vor bondekunst, og fra det stilfulde kunstneriske særpræg som taler til os fra disse tiders norske bondehjem, da har den norske bondekultur, særlig i de tommerførende bygder og fornemlig i de lykkelige aar under Kristian VII, da den væbnede nøitralitet førte stadig økende velstand til landet, — eid en sjelden sikker og selvberoende styrke.

De norske fjeldbønders hjem bærer vidne om en egen og ægte, en høi og sjelden form av beskeden lykkelig menneskelighet. Og de norske digtere paa begge sider av 1814, som lovpriste den norske odelsbonde i Rousseausk aand, hadde uten tvil et solid og virkeligt, og ikke alene et fantasitænkt grundlag for sin ros. Ikke bare de norske digtere, ikke bare utenlandske og danske reisende av den høieste dannelse (som grev Ernst Schimmelmann og prins Karl av Hessen) stemmer alle som en gjennem utallige vidnesbyrd med i denne pris. Bondehjemmene selv, i deres sikre kunstneriske stilfuldhet, avlægger dog et endda tilforladeligere vidne til at stadfæste denne høie værdsættelse, som et dypere og mere indtrængende kulturhistorisk studium vistnok vil ende med at fastslaa som historisk kjendsgjerning.

G. Munthe: Hjøgrunavaag, Tegning.

Da foreningen til de norske fortidsmindesmærkers bevaring ved mitten av førtiaarene blev stiftet, stod vort bondemaleri — og vor farvede træskjærerkunst — endnu i store dele av vort land i en rik efterblomstring. Siden de dage er vort bondemaleri ved mange samvirkende aarsaker litt efter litt paa det nærmeste utdød, uten at stort andre end Eilert Sundt i sin naive og geniale troskyldighet ofred denne sørgelige tilbakegang nogen større tanke.

Som allerede antydet, bærer de par sidste menneskealdres kunstopfatning skylden for dette forhold. Den skjæbnesvangre

likegyldighet for vor muntre og farveglade rosemaling bunder i kunstneriske og kunstvidenskabelige fordomme som har behersket en hel tid.

At vort døende bondemaleri kom til at savne støtte, just da den trængtes som bedst, hadde sin væsentligste aarsak: paa et tidligere tidspunkt i den utbredte uvilje mot alt som hette rokoko, senere gjennem sidste menneskealder i den farvefrygt og den farvesyke træthet som har hærjet Europa værre end en farsot (uten sidestykke i menneskehetens tidligere utvikling).

Ringeagten for en saa eiendommelig stens arvefiender er rococo og naturalisme.« »De kyndigste fagmænd i vor tid har udtalt, at den europæiske kunstindustri viser en stadig tilbagegang fra begyndelsen af det syttende aarhundrede indtil for 10, 12 aar siden.« Han gjør dog en indrømmelse. »Fremviser gjenstanden« — heter det — »kun noget skjønt og brugbart, kan dette benyttes af studiet, om den saa forresten er i rococostil.«

Men som vi har set, netop gjennem barokkens og rokokoens tidsrum naadde jo det norske haandværk i by og paa land sin rikeste blomstring siden middelalde-

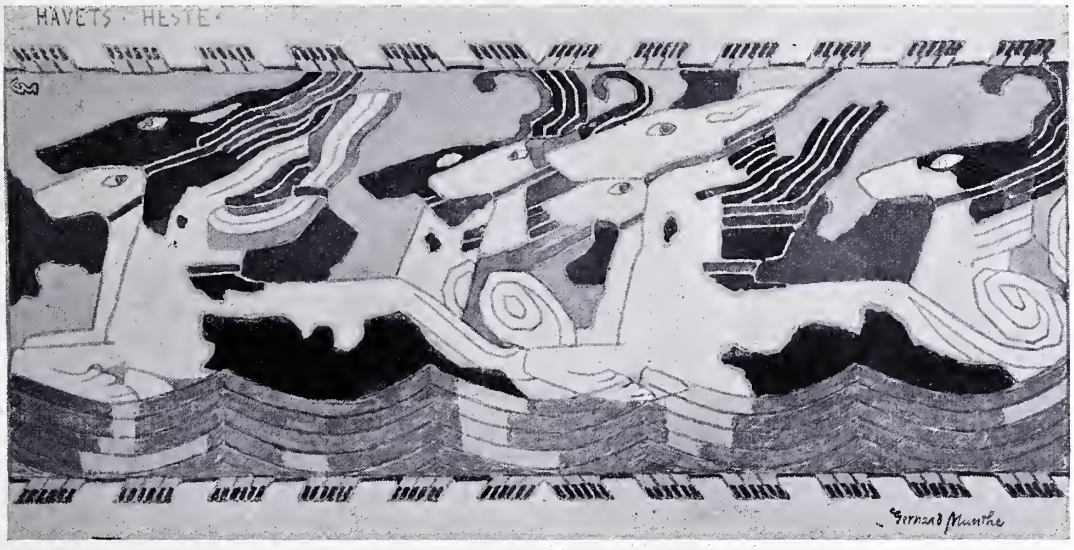

G. Munthe: Havets Heste, Tegning.

blomstrende kulturperiode som rokokoen, var — i hvert fald uten for Frankrig — længe den herskende, og selv de bedste (her i Danmark endog Julius Lange) har ikke kunnet frigjøre sig fra en ensidig og uretfærdig dom.

Dette gjælder ogsaa den mand, som den norske fortidsforening ser op til i høiagtelse og med ærbødig tak for hans grundlæggende og frugtbare virksomhet gjennem et halvt aarhundrede, og som i rette tid vidste at samle al sin kraft paa først og fremst at redde det som netop først maatte reddes: mindesmærkerne fra vor middelalder.

I 1874 skrev antikvar Nicolaysen: »Kunren, paa flere omraader vistnok sin høieste blomstring overhode.

Netop derfor har den tidligere kunsthistoriske værdimaaler gjennem denne iøinespringende misvisning vært skjæbnesvanger baade for vor forskning og for vor indsamling. Og endda mere for vort kunstneriske kulturarbeide, saa sandt vor egen tids nærmeste opgave: at skape norske hjem i kunstnerisk selvstændig gjennemarbeidede former, uten tvil har at søke flere og nærmere støttepunkter i de seneste aarhundreders opblomstring end i den fjerne middelalderlige tid med dens drageslyngninger og skibssnabler, og med røkstuens umalte tømmervægger (som alt-

sammen kan være udmærket som forbilleder til *sit* bruk). Den overdrevne for-

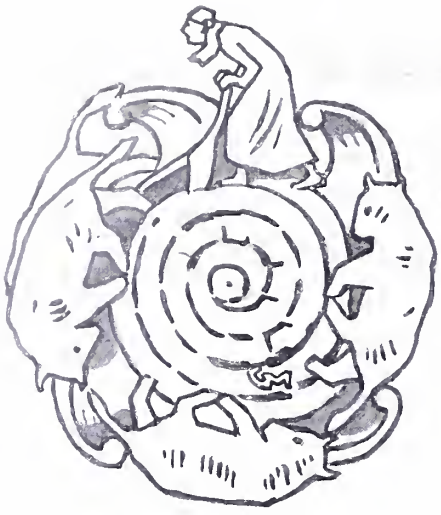

G. Munthe: Gevjon.

kjærlighet for middelalderen hos vore ældre arkitekter, som for en ikke liten del skyldes deres skolegang i den noble og hoitstræbende, men ensidig arkaistiske Hannoveranerskole, har skygget for de store og vigtige kunstneriske værdier som vor kultur fra de senere aarhundreder har opsamlet for os.

Fremfor alt gjælder det at kalde det norske farve-instinkt til hjælp: vi trænger saa godt farven i »vinterlandet«. For vort land, som henter storsteparten av sit byggeemne og sit meste mobelvirke fra vore granskoger og vore furuskoger, har malerhaandværket et større virkefelt til at forædle raastoffet end hos de fleste andre kulturfolk. I denne retning ligger en av hovedveiene til at gjenreise en eiendommelig norsk folkekunst, som kan bringe litt lys og glæde ind i hvermands hus og hytte.

Et *norsk* farve-instinkt lyder kanske chauvinistisk — Bjerkebæks — for mange. *Nordisk* farve-instinkt lyder allerede bedre. *Nationalt* farve-instinkt, dette er det begrebsmæssige uttryk: uttrykt i denne formel er tanken hævet til almengyldig lov.

Da tanken for ti aar siden første gang meldte sig i mit sind (som et av hovedemnerne i min doktorforelæsning om »den dekorative farve. Et norsk farve-instinkt«), virked den overraskende endog paa mig selv ved sin nyhet. Men uttalt i sin abstrakte form: at farvefolelsen ogsaa maa kunne uttrykke sig nationalt, paa lignende vis som den musikalske folelse, — uttalt paa denne maate som psykisk-fysiologisk lov har tanken utvilsomt sin absolute gyldighet. Jeg meddeler her slutningen av min avhandling, saaledes som jeg dengang (i 1896) hævded loven, for paa grundlag av den at stille et fremtidsprogram for vort kunstneriske kulturarbeide:

Hvad jeg bare i et par fjeldbygder har set av dekorativt maleri — i renaissance som i rokoko — overgaar i skjonhetsværdi

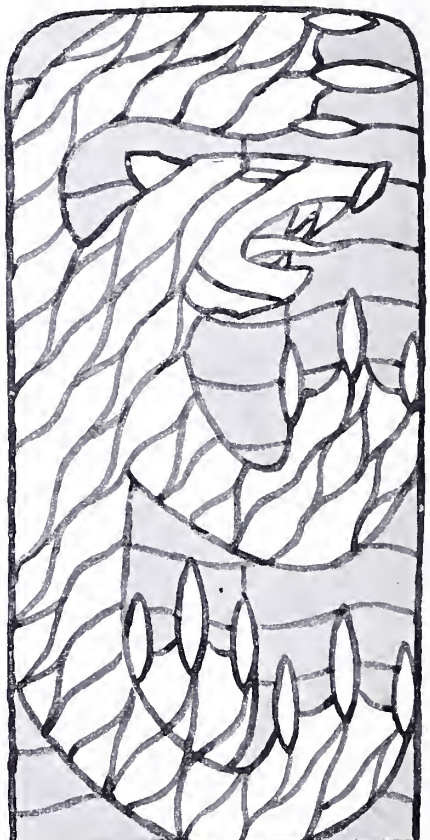

G. Munthe: Tegning til vindu.

selv mine dristigste tanker, — en alsidighet større end jeg hadde tænkt; ofte en

G. Munthe: Dekorativ Bord, Tegning.

noblesse som jeg ikke hadde anet; en rik og eiendommelig farveglæde, som altid er freidig, — men som dog mangen gang er stemt i mol. Og det er det glædelige: denne farvesans er endda ikke overalt utdød, den lever endda sine steder, især der hvor nationaldragterne fremdeles er i bruk.

I alt dette er det blit altid mer og mer klart for mig, at vort folk eier ogsaa et eget farve-instinkt. Ingen tviler paa at vort folk har sit eiendommelige musikalske temperament, som med mest intens umiddelbarhet lever i vore folkemelodier, og som gjennem dem er blit til en levende kraft i vore musikeres kunst. — *De overensstemmelser som hersker mellem det musikalske og det koloristiske i begges naturlige grundforhold og i deres psykologiske virkning*, lægger det nær for os at slutte fra det ene omraade til det andet.

Jeg mener vi *maa* dra denne slutning. Jeg tror paa et eiendommeligt farvetemperament — et rikt og kraftigt — hos vort folk. — Særlig to erfaringer har styrket min tro til en sikker overbevisning. Den er styrket ved alle de indtryk jeg nu selv har tat av farvesansen i vor bondekunst, i tæppevæv, i broderier, i rosemaling, i malet snitværk, i nationaldragter o. s. v. Og den bygger paa *Gerhard Munthes* nye kunst.

Her har vi alt en maler som har stemt sin dekorative kunst over norsk overlevering, efter folkekunstens utprægede farveinstinkt. Som farvedigter har han fulgt i tonedigternes spor, i Ole Bulls, i Nordraaks, og Griegs, — det er det geniale i Munthes kunst at han har kunnet gripe det barnetroskyldige enkle freidige bondenorske og gjøre det til understrøm for sin sjæls mægtigste og fineste poesi . . .

I vor utvikling, i vor nationale gjenreisning kommer vi sent og sidst til farven. Men er dette opkomme det sidste i vort nationale liv, vil det ikke vise sig at være det fattigste: det skal sprudle rikt og mægtig. Blir vi os klart bevidst de kunstneriske opgaver som gjennem farven foreligger for vor kultur, skal vi uten tvil faa en utvikling ogsaa paa dette omraade, som ikke skal staa tilbake for utviklingen paa nogen av de andre. — Det begyndte altid smaat paa et enkelt punkt — for de mænd som hadde ønskekvisten, naar den vendte sig mot de skjulte kilder: i folkesproget, i folkeeventyret, i folkevisen, i folketonen. Altid fandt de mere end de hadde ventet av de første fund.

Vi mindes hvad Henrik Wergeland skrev til Fredrika Bremer i 1840, medens han hørte en fjelddøl spille en folkemelodi utenfor sine vinduer: »Men skulde — De vil erindre at jeg har vedgaaet min Incompetenz til at dømme om vor Fjeldpoesi, paa hvis Tilvær og Væsen jeg ikke mere tør sværge end paa Aandernes; men som jeg dog ligesaavist troer — skulde en saa malende Musik være uden en ligesaa riig Folkepoesi? Nei, jeg troer den er til, men, som sagt, paa Høiderne og i Aftagende inden sine Sprogskranker.«

Hvor fattig var ikke den samling som Jørgen Moe kom med fra først av, i det samme aar; og i fortalen til sin samling kunde han skrive en sætning som denne: »Vi have ikke som vore tvende Naboer, og fornemmelig de Danske, nogen . . Viseflor fra Middelalderen« — —

I brevet til Fredrika Bremer er det Henrik Wergeland fortæller det lille træk som, snart sagt typisk, gir os utviklingens kredsløp i vor nationale kulturhistorie gjennem

det sidste aarhundrede: I studentersamfundet horte han en søn av en fjeldpræst leke over fiolinstrengene. Spændt lyttende

O. V. Thorne: Dekorativ Bord.

til tonen bad Wergeland kammeraten om at synge, hvis han kunde. Og han sang: Ifjor gjætt 'eg gjeitinn'.

»Studenterne lærte den. Nu er den Almuessang igjen«, lægger han til — dette er kredslopet i vor nyere nationale kulturutvikling: fra landet til byen, og fra byen tilbake til landet igjen.

Og som Wergeland trodde paa folkepoesien og svor paa dens tilværelse, mens han endda ikke kjendte til den, tror vi paa farven. Vi *vet* vi eier en rik folkelig overlevering og tror at denne skal kunne levendegjøre hele vor dekorative kunst, fra bygningskunsten til hele vor hjemlige kunstflid, — naar vi bare faar »bygmesterne med kunstnerisk dannelse og et norsk hjerte.« For vi faar slike, blir alt vort arbeide stykkevis og spredt — —

*

For seks aar siden, i 1901, blev der holdt en storre husflidsutstilling i Kristianias naboby Drammen, som blandt andre utpræget begavede bygder ogsaa regner Hallingdalen til sit opland, kanske det mest kunstnerisk originale — det mest djærvt norske — av alle vore dalfører, hvor til og med nationaldragterne for en stor del fremdeles er i bruk.

Det var et litet glædelig billede denne utstilling gav av vor egen tids kunstneriske bondekultur.

Mit indtryk var dengang dette:

Alt i opløsning. Fattigslig byfiff efter motebladenes spinkleste mønstre blander sig med gammel landsens overlevering. Kanavaborder i tarvelig naturalisme til pynt paa fjelddragtens skjortekant istedenfor de gamle stilsikre smettebaand. Visne moderne byfarver indimellem forraaet norsk farveglæde. Og rosemalingen, som flere og flere tar op igjen — ganske vakkert og talentfuldt iblandt — mangler helt igjennem de gamles overlegne dygtighet og nedarvede stilsikkerhet, og er alt for ofte bortkastet paa det tarveligste snekkerarbeide.

Paa alle omraader forfald, — rigtignok ved siden av vaagnende interesse. Den samme usikre smag baade i by og paa land. Og selv i det som skolekursene utstiller, samme planloshet og raadvildhet: litt av hvert, men ingen ting helt — —

— — Vor bondekultur har mistet sin trygge kunstneriske overlevering, som gav hold i sig selv, og som gav stil. Skjonheten i de gamle bondehjem og i den gamle bondedragt var ikke forst og fremst den enkeltes, men et fælles almeneie gjennem fæstnet overlevering og arvet sed. I dette fælleseie av faste former i dragt og bygningsskik var den enkeltes skjønhetssans og skjønhetsglæde sikret. Denne overlevering er nu brutt.

Og uigjenkaldelig brutt, forsaavidt et kulturskifte foregaar. Fjelddragten kastes. Bygningsskikken skifter (vi behøver bare at tænke os en dampende, osende komfyr i de gamle stuer i steden for den aapne,

O. V. Thorne: Dekorativ Bord.

luftfriske peis). Alt det faste, som gav hold og stil, opløses. Og hver enkelt henvises til sin egen svake skjønhetssans. Saa søker

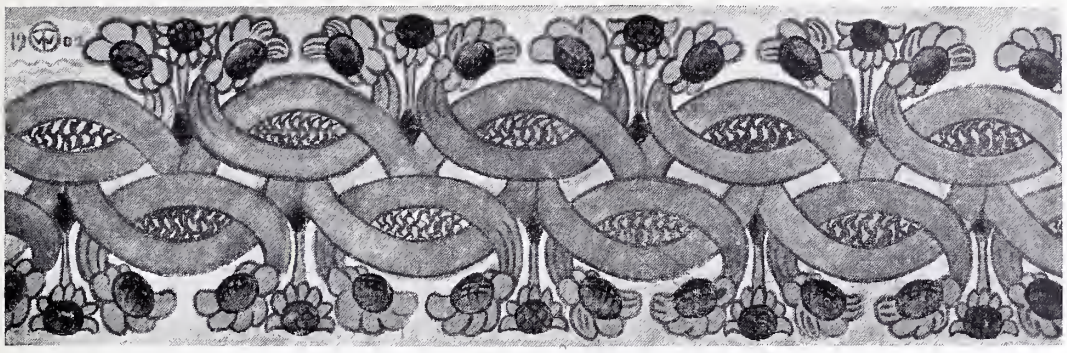

O. V. Thorne: Malet Frise.

de til byernes kultur — og møter der halvkulturen, halvstasen, juggelen, og flitteret. — — Vi saa paa denne utstilling for seks aar siden at vor kunstflid er ved at synke ned i hjælpeløs dilettantisme, hvor alle synes at regne sig for like kaldet. Ogsaa vor bondekunst — som var stærk ved alles glæde i det store fælleseie — hadde sine navngivne foretrukne kunstnere, ikke bare i sølvarbeide, snekring, træskjæring, rosemaling o. s. v., men ogsaa i rosesøm — —

Det hører ikke hjemme her at utvikle, hvad veie vi bør søke i Norge, for at vort folk — paa land og i by — igjen kan bli kunstnerisk reist.

Der spores allerede glædelige tegn paa mange maater, — ikke mindst dette, at vore unge arkitekter, baade enkeltvis, og samlet under ledelse av den nye formand for vort fortidsselskab, arkitekt Herman Schirmer, reiser ut paa landsbygden — ikke som tidligere for udelukkende eller overveiende at søke sporene og resterne av middelalderens minder, men for med samme interesse at studere vor bondekultur i dens blomstring i de nærmeste aarhundreder.

Men alt dette arbeide har endnu ikke samlet sig. Med Eilert Sundt speider vi fremdeles efter den ene geniale bygmester, han »med kunstnerisk dannelse og norsk hjerte«, som kan løfte befalingsstaven i sin haand. Hvor er han henne, kan vi med god grund spørre, saa længe Gerhard Munthes geni ikke blir bedre frugtbargjort i vor bygningskunst, og Oluf Thornes lyse farvefryd og barneglade lune, som blandt andet synes skapt til at gjenføde vort rosemaleri (med tilførsel av nye tanker uten fra), ligger absolut ubrukt.

Paa sin utstilling av norsk folkekunst har direktør Hannover særlig latt en nutidskunstner komme til orde: Gerhard Munthe (med et smukt litet akkompagnement av Werenskiold og Thorne med deres fruer). Dette forhold viser hans sikre syn paa de grundlæggende kulturelementer i Norges bredere kunstliv. Først efterhaanden, klarest efter et besøk i selve Norge, har han vundet fuld forstaaelse av Gerhard Munthes betydningsfulde indsats i Norges kunstneriske kultur.

Munthe værner Norge mot at oversvømmes av le nouveau art, — ved denne dom har Emil Hannover i sin tid træffende karakterisert Munthes grundlæggende gjerning. Efter Munthes principper lar der sig bygge en ny kunstnerisk kultur for det hele land — en bred folkelig kultur, og en høiere mere bevidst og mere kunstnerisk adlet — paa vort eget folks ældre og nyere overlevering.

I sin moderne aand vil Munthe omspænde alle faser i det norske folks utvikling, like fra broncealderens malmstil og middelalderens mystik: i eddadigtning, saga, draumkvæde og riddervise, til bonderokokoens lunefulde lek.

I sin aand er Munthe netop den helt moderne kunstner trods al arkaisme, som han dyrker med saa stor forkjærlighet: de

Sofie og Erik Werenskiold: Billedsom, Bolger.

gamle tiders haarde stil og malmfulde poesi vil han flytte ind i vor tids bevidsthet, i sin egen samtids liv.

I denne henseende er hans forhold til den gjenreiste — eller bedre nyreiste — kongshal i Bergen karakteristisk: den voldsomste anke som den ældre romantiske skole hjemme i Norge retter mot Munthes plan til Haakonshalleas dekorative utstyr er denne: at han — for at gjore hallen brukbar — tænker at ove den »vandalisme« kalder de det: at lægge varmerør og elektrisk lys ind i den middelalderlige festhal. —

Det stærkt personlige præg er ikke det mindst tiltalende ved Gerhard Munthes kunstneriske arbeide.

De begyndte ganske smaat hans første dekorative forsok, alene til smykke for hans eget hjem og til fryd for hans hustrus oine, — hun som satte i væv det han digted:

Han tog ud sin liden kniv,
han ridsed som han kunde:
han skrev der baade hjort og hind
som de paa skoven runde.
— —
Han skar ud roser, han skar ud liljer.
som de i skoven oprunde;
efter da sydde stolt Signelille,
det bedste der hun kunde.

Ut fra denne beskedne begyndelse har en hel ny billedstil utviklet sig i Munthe.

Og som han i forestilling og form bygger paa vort folks overlevering, saa er ogsaa hans farve en essens av norsk folkelynde.

Hans eget hjem vid Lysaker — det han har skildret for os i en række aandfulde akvareller i vort Nationalgalleri og som i sin væsentlige grundtype er et kunstnerisk raffinert og smagfuldt adlet bondehjem med bidrag fra vore gamle jævne embedsmandshjem — det kan bygge fremtiden for os, efter hvert som vort folk vaagner til kunstnerisk bevidsthet.

*

Da kunstindustrimuseets direktør Emil Hannover for seks aar siden hadde besøkt Norge for første gang, skrev han i et av vore dagblade et stykke med overskriften: »Norsk Kunst for Norge. En Tale jeg ikke fik holdt i Kristiania«, — en meget varm, og en meget elskværdig tale. Han sammenfatter sine indtryk i denne sætning: ». . norsk Kunst, har jeg erfaret under mit første Besøg i Norges Hovedstad, vurderer

man først og helt tilfulde i Norge«. Og han slutter sin tale med følgende ord: »Hvor smigrende det end kunde være for Danmark at blive Norges kunstneriske Kulturbringer: *jeg ønsker dog norsk Kunst, at det ikke maa ske.* Jeg ønsker den, at den maa bevare det længst mulige, hvad Gerhard Munthe har kaldt »de nationale Dispositioner«, hvad Aubert har kaldt »det norske Farveinstinkt«, og hvad jeg selv har lært at agte for en mere ubrugt og levedygtig kunstnerisk Overlevering, end nogen anden Nation i Europa er saa heldig at eie.«

Trods denne opfatning, som rigtig forstaat har en uomstridelig ret: at norsk kunst først forstaaes fuldt ut med Norge selv som bakgrund, har den energiske direktør hat mot til at hente det mest norske i vor kunst, den norske folkekunst — Norges bondekunst, her ned til Danmark, løsrevet fra den natur og det folkeliv, som har skapt den av sit eget dyp og av sin egen marv —, har hat mot til at utstille denne bondekunst i sit museum for sine kræsne landsmænd. Og jeg takker direktør Hannover baade for hans tale og for hans mot. Og jeg utvider min tak til kunstindustrimuseets bestyrelse, som har støttet hans tanke. Ti jeg tror, der er øvet en god gjerning mellem de to søskendfolk ved denne utstilling.

De to folk skal og maa ikke komme længer fra hverandre.

Enhver som er med at øke forstaaelsen mellem folkene, er ogsaa med at knytte baand.

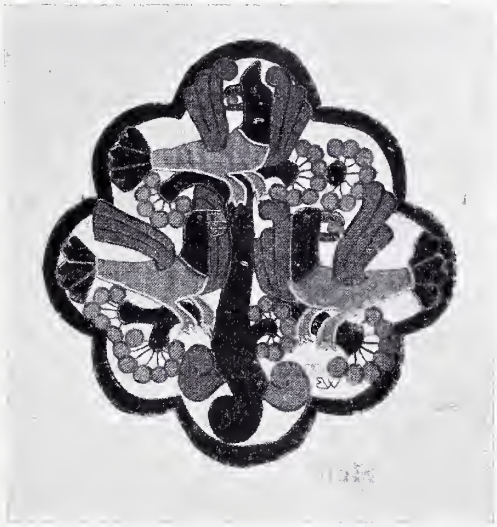

Sofie og Erik Werenskiold: Billedsøm, Fugler og Bær.

DANSKE SKOMAGERLAV.

AF H. C. ROEDE.

Det Nyborgske Lav var temmelig ubetydeligt: en Tid lang bestod det kun af Oldermand, Bisidder og 1 Mester, der dog trolig gav Mode og overvejede det højlovlige Amts Anliggender. Den 11te Juni 1685 var Lavet forsamlet for at kræve Rede og Rigtighed, for hvad den forrige Oldermand, H. Kudsk, skyldte Lavet; af rede Penge var der i Laden kun 2 ℔ 8 ß. Den fratrædende Oldermand havde taget Svendenes Skilt, Lade, Velkomst og 2 Skafferstokke til sig, da han vilde have sine for Lavet udlagte Penge godtgjort; i de fattiges Bøsse var samtidigt 8 ß, som fordeltes til 2 fattige, syge Kvinder[61 2]); den 4de September 1686 tilbageleverede Oldermanden dog de omstridte Genstande samt udleverede Mesterladen, et Ligklæde paa 6 Alen, 2 gamle Haandklæder, et Skrin og en lille Fattigbosse, »som er svendenes uden laas«[61 2]); Lavet havde da ingen Penge i Kassen paa Grund af en Proces med en Skomager i Svendborg[61 3]). Den 2den December 1694 meddelte Svendene, at deres Rettighed nogen Tid havde været nedlagt, saa at der ikke var gjort Rede for Tidepengene; Oldermanden opfordrede dem da til at sørge for, at disse ved Skafferne blev afleverede i rette Tid[61 15]). Den 19de Oktober 1696 fik Lavet sig paany en Proces paa Halsen, da en Mester selv havde begravet sit Barn, hvad Bærerlavet i Byen betragtede som Indgreb i dets Rettigheder[61 15]); i 1719 var en af Lavets Mestre rejst paa Landet, hvorfor det bestemtes, at han skulde udelukkes, indtil han betalte, hvad han skyldte; han gjorde imidlertid Indsigelse og paastod, at Lavets Opførsel stred mod Artiklerne, da han kun havde været bortrejst i 3 Uger, hvad der førte til, at det Protokollen tilførte stregedes ud[61 31]). Den 17de August 1769 var der Møde angaaende en Svend, der havde fornærmet en af Lavets Enker; hans Brøde bestod i, at han havde fravendt hende Penge af Markedsgodset, som han havde lost for hende paa Skelskør Marked; endvidere havde han været ude i 4 Nætter og Dage, kastet Foragt paa hendes Mad og forbandet den med de Ord, »at fanden skulde fløye med maden«; desuden var han bortgaaet med en Skjorte, et Par blaa Stromper og et Tørklæde, og da han fik sin Afsked, »har han om natten voldelig indbrækket i hendes hus«. For at lette sin tunge Samvittighed tilbød Svenden at erlægge 8 ß til de fattige, hvilket modtoges[61 58]). I det følgende Aar blev Oldermand Jacob Olsen overfalden af to Lavsmestre ved Navn Peder Københavner og Jørgen Jensen. Disse var gaaede ind i en Butik for at købe for 1 ß Tobak; dér sad Oldermanden og en Underofficer, der drak hans Skaal, hvilken Hyldest faldt Jørgen Jensen i den Grad for Brystet, at han henvendte nogle meget uhoviske Ord til Olsen; denne gik derpaa »af frygt for voldelig overfald, allerhelst der var 4 svende tilstede«. Peder Kobenhavner indfandt sig derpaa i Oldermandens Hus »med mange grove expressioner og geberder, sadte fingrene i sin mund og smeckede med samme og derefter kneppede ham paa næsen og slog mange gange i bordet for ham.« Et Vidne meddelte endvidere, at Peder København slog Olsen adskillige Gange for Næsen, hvorpaa Olsen sagde: »Kære! slaa mig dog ikke i ansigtet eller paa kinderne, men lad mig have fred i mit hus!« Peder Københavner svarede: »det bevare Gud mig fra, jeg er ikke kommen herind uden for at tale med jer i skikkelighed om dend fremmede karl, som skulle have arbejde«, hvorpaa Oldermanden svarede, at »han kunde ikke tage saadanne fremmede karl og fylde sine senge med lus«.

Magistraten dømte de to Mestre til at betale 2 ℔ til Bøssen og denne Lavssamlings Bekostning samt hvad de ifølge Lavsartiklerne var pligtige at betale til Lavet. At Oldermanden heller ikke var nogen fin Mand, ser man af et Referat fra Mødet den 31te August s. A., hvor en Svend meddeler, at Oldermanden har spyttet ham i Øjnene, mens de andre Mestre anke over dennes Drukkenskab og Uordentlighed[61 60]).

I Næstved ankes i 1735 over Landprangere, der tage Læderet fra Skomagerne; disse havde intet i Husene paa Grund af Fuskerne, intet afsattes paa Markederne, og Indkvarteringen hvilede som en trykkende Byrde paa Byen[34]).

Odense Skomagerlav, eller som det hed: Vor Frue Compagni, fik den 26de Maj 1516 Part i Graabrødre Klostrets Kirkegaard at jorde deres afdøde Medlemmer i[8 II, 136]). I 1696 havde Svendene, tro mod de gamle Skikke holdt Lavsforsamling i 2 Dage og flyttet deres Skilt og Lade under Spil og Leg; men de Tider, hvor saadant ustraffet kunde ske, var forbi: Skilt og Lade blev dem frataget og overleveret til Oldermanden for af ham at gøres i Penge[110]). Bestemmelsen i Reskript af 26de Januar 1740, om at Odenselavet havde Ret til at optage Haandværkere fra de andre fynske Byer i sig, galdt ogsaa Skomagerne, og disse kunde ligesaa lidt som andre Haandværkere finde sig i at skulle tvinges ind i Odenselavet; Skomagerne i Assens[117]), Faaborg[115]) og Middelfart[116]), gjorde da ogsaa Indsigelse, foreløbigt uden Held, da Reskriptet først blev hævet ved et andet Reskript af 4de Marts 1748; mod Nyborgs Skomagere gjorde Odenselavet Indsigelse i 1743, fordi det trods det kgl. Reskript selv havde indrettet sig et Lav[111]).

At man blandt Odenses Skomagere saa sent som i 1797 vanskelig kunde gøre sig fri fra de gamle Lavsskikke, ses af et Kancellipromemoria af 14de Oktober 1797, hvor det indprænтes Mestrene at agte duelige uberejste Haandværkssvende lige med de berejste; de uberejste havde hidtil været mindre ansete, hvilket f. Ex. havde vist sig ved, at man havde Lov til at sige »Du« til en saadan, hvorimod denne skulde sige »han« til en berejst Svend; denne Skik vilde det nævnte Lovbud have afskaffet[124]). Lavet ejede en Barkmølle, der var bleven bevilget ved et Kancellipromemoria af 11te November 1808 og opført 1810; den bestod af en Mur- og Bindingsværks Bygning med 14 Fag og et 8 Fags Baghus, hvortil hørte en Have paa 3 Sk. Land og et Jordstykke paa 8 Td. Land, hvori et Vaaningshus, Kvæg- og Foderhus, en Besiddelse, der imidlertid i 1826 var behæftet med en Gæld paa 3124 Rd. Sølv[54]).

Skomagerlavet i Ribe gjorde i August 1574 Indsigelse mod de mange, fremmede Skomagere, der løb om i Landet og søgte til Ribe fra andre Byer, hvad der førte til et Forbud mod at nogen maatte holde fremmede Skomagere, der kun maatte sælge paa almindelige Markeder[112]). Med Tøffelmagerne sluttede Lavet den 30te Maj 1581 et Forlig, ifølge hvilket Skomagerne ikke maatte forfærdige Tøfler, og Tøffelmagerne ikke Sko eller Støvler under en Bøde paa 20 ℔ til Konge og By og 1 Td. Øl til det klagende Lav, hvorhos Arbejdet forbrødes[25 II, 872]). Et Par Træk af indbyrdes Uenighed i Lavet skal fremdrages: i 1593 oplystes det paa et Møde, at en Svend, ved Navn Jes Pedersen havde handlet ilde imod Mester Kristen Rasmussen, idet han havde bidt dennes Finger itu[15 III, 189]); i Aaret 1609 var det derimod en Mester, der havde sat sig ud over Lavets Skikke og Vedtægter ved at »ægte en lokket kvinde«; som Straf herfor dømtes han til at miste Brugen af Lavets Kobberpander og andre Friheder, han nød i Lavet[25 II, 873]). I 1669 beder Skomagerne i denne By om atter at maa danne et Lav[109]).

En svær Ildebrand i Ringsted den 16de August 1747 ødelagde Skomagerlavets Lade med Dokumenter; paa Provinsarkivet for Sjæll. opbevares for dette Lav en Protokol, der begynder i Aaret 1750 og viser,

at Tilgangen af Mestre var yderst ringe i den anden Halvdel af det 18de Aarh., idet nemlig kun en enkelt blev Mester aarligt, ja i nogle Aar slet ingen; først i Halvfjerserne bedredes dette Forhold. I 1774 havde Lavet faaet til Oldermand en Thomas Wallin, der var udnævnt af den konstituerede Byfoged; med ham var Lavet meget utilfreds, men maatte, skønt det fremhævedes i en Ansøgning om at blive fri for ham, at han var en indfødt Svensker, stridig og »hastig« samt »fusker paa at væve«, beholde ham Tiden ud, da Stiftamtmand Knuth var af en anden Mening, end Lavet, benægtede, at Wallin var stridig og hastig og oplyste, at det var hans Kone, der fuskede i Væveriet, hvad Manden jo ikke kunde gøre for. Samme Aar gjorde Svendene i dette Lav ogsaa Stiftamtmanden Ulejlighed, idet de, som det oplystes paa et Møde den 1ste August, havde »gjort en forandring« med deres Lade; denne Forandring bestod nemlig i, at de med Magt havde taget den fra Oldermand Wallin, og paa Stiftamtmandens Befaling om at tilbagelevere den, havde nægtet dette og samtidigt klaget »højlig« over deres Oldermand; nu gik Stiftamtmanden imidlertid en anden Vej og tillod, at der maatte udnævnes en ny Oldermand; ikke des mindre ses det af Protokollen, at Wallin har trodset Stormen, idet han først gik af den 29de Januar 1776. At Lavet senere blev ret velhavende, ses af en Meddelelse fra Mødet den 25de Februar 1838; Lavet ejede da en Obligation paa 300 Rd., 6 Rd. 4 ℔ i Solvpenge, i andre Penge 89 Rd. 2 ℔ 5 ß, to Sparekasseobligationer paa henholdsvis 100 Rd. Solv og 200 Rd. Sedler, i Fattigbøssen 26 Rd. 4 ℔ og i en anden Bosse 4 Rd. 3 ℔. —

Helt lovformeligt gik det ikke altid til i Rodby Skomagerlav, hvor der, hvad ellers er ukendt, herskede den Skik, at Oldermanden, naar han tiltraadte, maatte betale 2 Sletdaler for den udviste Ære. I Maj 1727 brugte nogle Mestre endel unyttige Ord om deres Restancer til Laden, saa Byfogden maatte gribe ind og dømme dem til at betale inden 4 Ugers Forløb; i Maj s. A. blev det oplyst, at ikke mindre end 4 af Mestrene løb om paa Landet med deres Arbejde, hvad der sonedes med en Mulkt; i Maj 1761 overfaldt en af Lavets Mestre en Svend med Skældsord, Hug og Slag; Forseelsen var saa stor, at den henvistes til Lov og Ret; da gav Mesteren sig og sluttede Sagen for Lavet ved et Forlig; endnu mere kom Sindene i Oprør i Juni 1780, da en Mester havde befalet sin Læredreng at gaa ud med Natmændene paa Byens Fælled for at anvise dem de dér liggende døde Heste. Meningen var, at Natmændene vilde aftage Huderne og sælge disse til Drengens Mester. Lavet fandt sig højlig fornærmet »i henseende til den forskjel det rimelig formener at være imellem hver slags stand og deres laugs rettigheder, som tillader dem ikke nogen klik« ligesom ogsaa over, at Mesteren vilde gøre sig skyldig i dette Forprang overfor Lavet; Mesteren idømtes da 1 Rd. 2 ℔ til de fattige, Beløbet, som Samlingen kostede samt Øvrighedens Salarium; da han rent ud nægtede at betale, bebrejdede Lavet ham hans »nedrige opførsel«, og Mulkten blev nu 10 Rd. »at efterkomme inden 3 solemærker«[126]). Ikke altid er det Begivenheder, der vedkomme Haandværket, som optages i Lavets Protokoller; i Aaret 1776 møder saaledes Byens Organist for Lavet og beder, at han og Hustru maa bortbæres af dette, naar de do, hvad der bevilges; Fastelavns Mandag blev der ved en Samkomst »faarevist af Anders Kiønsberg en gren med hylle-blade«, og paa et af Folierne i den ene Protokol har et Lavsmedlem hensat følgende poetiske Udgydelse:

»Stæren er kommen og sneen gaaer væk
derfor er du bleven min sommergæk
oven paa dette forfærlig smæk
du skylder mig et paaskeæg.«[125]).

I Soro sluttede Skomagerne, Garverne og Remsniderne sig i 1770 sammen for at ansøge Regeringen om at raade Bod paa Manglen af Huder, som Købmændene op-

købte[113]); først i 1789 fik, som jeg har omtalt i min Artikel i dette Tidsskrifts Augusthæfte 1905 om danske Hanskemagerlav, Skomagerne i Danmarks Købstæder Ret til i 1 à 2 Aar at opkøbe Skind paa Landet.

Stubbekøbings Skomagerlav har sikkert ved Slutningen af det 18de Aarh. været ganske ubetydeligt; den 2den September 1800 beretter Oldermanden, at Lavet hverken kender noget til Herberg, Samlingssted eller Oldgesel; Omskuning har heller ikke fundet Sted dér, og Lavet har aldrig nægtet at indskrive uægte Børn[20]).

I Marts 1554 besværer en Skomager i Svendborg sig over, at de andre Skomagere i Byen har taget hans Læder fra ham, da han ikke vil give saa stort et Gilde, som de forlangte; Lavet fik af Regeringen Tilhold om at rette sig efter Recessens Bud[114]).

Viborgs Skomagere gav den 20de Marts 1742 deres Harme Luft over, at en Justitsraad Dyssel havde faaet Tilladelse til at oprette et Garveri i Byen, hvis Produkter var i saa høj Pris, at de ikke kunde faa Bark eller Huder tilkøbs, hvorhos de foreslog, at Garveriet skulde afskaffes[83]). At Lavet senere fik Grund til at være ham paa Nakken, kan forstaas, naar man hører, at Dyssel, der den 8de Marts 1743 havde oprettet et Garveri ved Viborg Tugthus med Eneret for sig og Arvinger til at garve i Viborg Stift, i Thy og paa Mors, søgte at berøve Skomagerne deres gamle Ret til at garve Læder til eget Brug; dette blev der dog intet af, da Reskriptet af 23de August s. A. haandhævede denne Skomagernes Beføjelse[30 92]). Den 21de Oktober 1801 skriver Oldermand Povlsen om dette Lav, at det tjente endel ved at bære Lig, at Lavet havde ikke mindre end 4 Bisiddere, og at Svendene hver fjerde Uge betalte en Afgift af 4 ß; denne Ydelse kaldtes »Oplæg« og benyttedes til Hjælp for de saakaldte Styrbrødre, »d. y. s. Lavsbrødre, der paa Grund af Legemssvaghed ikke kan arbejde«[20]). Det er dog vist tvivlsomt, om denne Bestemmelse af Ordet »Styrbrødre« er rigtig; jeg har nemlig set Svendelavs Protokoller, der saa at sige vrimle af Styrbrødre, der modtog Gaver fra Lavenes Medlemmer; hellere end at se ud over dette Perspektiv af menneskelig Elendighed vil vi antage, at ogsaa raske Haandværkssvende, der modtog saadan Skænk, omfattedes af Begrebet: Styrbrødre.

---

1) Brev i Ribe Raadstuearkiv. 2) »Sjælland og Moen« Nr. 79, Rigsarkivet. 3) Kopibog over Missiver og aabne Breve 1513—26 R. A. 4) F. R. Friis: Bidrag til Slagelse Bys Historie. Slagelse 1875. 5) Kallske Samlinger 4° Nr. 471, Kgl. Bibl. 6) Danske Magasin III, 1747, S. 231—35. 7) Kommercekollegiets Journalsag A. 1127. 8) Vedel Simonsen: Bidrag til Odense Bys Historie. Odense 1842—44, I—III. 9) Sjæll. Reg. $^{11}/_{9}$ 1584, XII, 342. 10) Sj. Reg. XV, 38 f. 11) Sj. Reg. XV, 3 f. 12) Sj. Tegn. XX, 292. 13) Engelstoft: Odense Byes Historie, 2den Udg. Odense 1880. 14) Danske Selskabs Membraner i R. A. 15) Samlinger til jysk Topografi og Historie I og III Bd. 16) Skabssag 9 Pk. 36 i R. A. 17) J. R. Hübertz: Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus I—III. Kobenhavn 1845—46. 18) Aab. Br. $^{1}/_{3}$ 1635 med Indlæg af $^{22}/_{2}$ s. A. 19) Kommercekoll. Forestilling 881. 20) Pakkesag 8,59 i R. A. 21) Jysk Reg. III, 217 b. 22) Jysk Tegn. II, 90. 23) Jysk Reg. III, 145 24) Kommercekoll. Forestilling 933. 25) J. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse I og II, Ribe 1869, Odder 1884. 26) Kommercekoll. Forestilling 900. 27) Kancelliets Konfirmationsprot. Fol. 269 Nr. 1018. 28) Jysk Reg. III, 10. 29) Generaltabeller, udstedte af Københavns Politi; findes i »Københavns. Fr. Thaarups Papirer« i R. A.; i det kgl. Bibliothek, Raadhusarkivet, samt i Skabssag 11,189 i R. A. 30) M. R. Ursin: Stiftsstaden Viborg. Kbhvn. 1849. 31) Helsingors Tingbog 1571—75 den 8. Nov. og 6. Dec. 1574. 32) Sj. Reg. XV, 141. 33) Helsingors Tegnebog i Provark. f. S. 34) Relationer over Landets Tilstand 1735 f. i R. A. 35) Kancellicts Konfirmationsprotokoller 1730, Fol. 219 Nr. 720 og 1746 Fol. 253 Nr. 471. 36) Topografisk Samling paa Pergament. Køge Nr. 11 i R. A. 37) Anders Pedersen: Kjøge Byes Historie, Kbhvn. 1888. 38) H. V. Nielsen: Præstø Købstads og Klosters Historie, Kbhvn 1899. 39) Ny kgl. Saml. 4° Nr. 1345 b, kgl. Bibl. 40) Samlingsbind til Resens Atlas Danicus i Univers.bibl. 41) C. Nyrop: Samling af Danmarks Lavsskraaer, Kbhvn. 1895—96. 42) Pakkesag om Kommissionen af 1794 i R. A. 43) Sj. Reg. 174. 44) Resens Afskrift af Lavsskraaer. 45) Kommercekoll. Journalsag L. 583. 46) Haandskrift paa Odense Raadstuearkiv. 47) Afskrift i Odense Musæum. 48) Langebeks Sam-

linger om Gilder og Laug i R. A. 49) Brev i Svendborg Raadstuearkiv. 50) Kommercekoll. Journalsag B. 281 og 756. 51) do C. 93. 52) 27de Oktober 1643 Indlæg til aabne Breve og Missiver i R. A. 53) J. R. Hübertz: Beskrivelse over Æro. Kbhvn. 1834. 54) Pl. for Danmark ang. Udgifter ved Optagelse i Haandværkslaugene $^{5}/_{11}$ 1830, 2 Dep. 748. 55) Aug. Schrøder: Meddelelser om Faaborg Kjobstad. Faaborg 1866. 56) J. N. Wilse: Fuldstændig Beskrivelse af Stapel Staden Fredericia. Kbhvn. 1767. 57) O. Fabricius: Horsens Kjobstads Beskrivelse og Historie, Odense 1879. 58) J. Paludan: Beskrivelse over Staden Kallundborg. Kjobenh. 1788. 59) J. J. Fyhn: Efterretninger om Kjobstaden Kolding. Kbhvn. 1848. 60) Kommercekoll. Supplikprot. C. 45. 61) Nyeborrig Byes Sehomager Laugs Oldermands Bog, begyndt 1684. 62) Skabssag 8, 58 i R. A. 63) M. Galthen: Forsøg til en Beskrivelse over Kjobstaden Randers. Aarhus 1802. 64) Neekelmann: Kortfattet Udsigt over Randers Kjobstad i Aaret 1830. 65) P. Rasmussen: Oplysninger betræffende Rudkjobing Kjobstad. Rudkjobing 1849. 66) J. Paludan: Moen. Kjobenhavn 1824, I—II. 67) J. Begtrup: Forsøg til en Beskrivelse over Svendborg Kjobstæd. Odense 1823. 68) O. Nielsen: Kjobenhavns Historie og Beskrivelse. Kjobenhavn 1877—92. 69) P. F. Edvardsen: En nye Undersogelse om Schielschior Kjobstæds gamle og nuværende Tilstand. Soro 1759. 70) Sj. Reg. XIV, 226. 71) do. XIV, 429 f. 72) do., XIX, 363 f., 15de Okt. 1635. 73) Sj. Tegn. XXV, 213. 74) Sj. Reg. XVII, 170 f. 75) Fr. om Bryggergaarde og Priser paa Læder, Afskrift i Raadstuearkiv 76) Sj. Tegn. XLV, 105 og 164 f. 77) Sj. Reg. XXII, 462 f. 78) Sj. Tegn. XXXII, 179. 79) Resen: Christianshavns Beskrivelse 1685, Afskrift i Raadstuearkiv. 80) Sj. Tegn. XXXIV, 733 f. 81) do. XLI, 306 f. 82) do. XLIV, 112. 83) Kommereekoll. Journ.sag B 690. 84) E. Holm: Danmark-Norges Historie 1720—1814. 85) Bering Liisberg: Kjobenhavn i gamle Dage. Kbhvn. 1903. 86) C. Bruun: Kobenhavn, II Del. 87) Sj. Missiv Nr. 221. 88) do. Nr. 201. 89) do. Nr. 100. 90) Reskr. 22. Nov. 1734. 91) Sj. Tegn. XLV, 518. 92) Kommercekoll. Journ.sag D 368, Supplikprot. C, Nr. 43. 93) Kommereekoll. Supplikprot. A. Nr. 49. 94) Sj. Missiv 351. 95) Lavssamlingsbog 1776 i Raadstuearkiv. 96) Sj. Missiv 871. 97) Jysk Missiv Nr. 68. 98) Kommercekoll. Journ.sag B, 1161. 99) H. D. Wolff: Aalborg før og nu. Aalb. 1883. 100) Tegn. fra alle Lande V, 102. 101) Jysk Missiv Nr. 7, 281, 289, 299, 300, 320, 336. 102) Kommereekoll. Forestill. 943. 103) Jysk Missiv Nr. 124. 104) Sj. Reg. XI, 278. 105) Ansogning af 14. Juni 1632, Indlæg til aabne Breve og Missiver i R. A. 106) Indlæg af 8. Juni 1631 sm.steds. 107) Sj. aab. Br. Nr. 14. 108) do. Nr. 185. 109) Dokumenter (1663—70) til Statskollegiets Protokol i R. A. 110) Sj. Missiv, Nr. 217. 111) Kommereekoll. Journ.sag B. 1206. 112) Jysk Tegn. I, 139 b. 113) Kommercekoll. Journalsag N. 286. 114) Tegn. over alle Lande IV, 385. 115) Kommereekoll. Journ.sag B. 281. 116) do. 1063. 117) do. 261. 118) Dokumenter, tilhorende Skomagermester Poul Hansen i Nyborg. 119) Kaneelliets Konfirmationsprot. af 1730, Nr. 748, Fol. 229. 120) do. af 1766, Nr. 541, Fol. 166. 121) do. af 1746, Nr. 606, Fol. 305. 122) do. af 1764, Nr. 520, Fol. 271. 123) Kobenhavns Skomagerlavs Forretningsprot. 1748—1874 (hos Oldermanden). 124) Nr. 4729. 125) Rødby Skomagerlaugets Protokol af 1695—1864, Prov.arkivet f. Sj. 126) do. af 1719—1861 sm.steds. 127) Pakke om Vordingborg Skomagerlav, sm.steds. 128) Diverse Dokumenter fra Skelskor Skomagerlav 1720—1830 sm.steds. 129) Hazelius: Om Handtverksämbetena under Medeltiden, Stoekholm 1906. 130) C. Nyrop: Skomagere i Dania VIII Bd. S. 195—210. 131) Fr. Hottenroth: Deutsehe Volkstraehten. Frankfurt a. M. 1898—1903. 132) Viollet-le-Duc: Dictionnaire raisonné du mobilier français de l'époque Carlovingienne à la renaissance. Paris 1871—75, 6 Bind. 133) Pakke i Rigsarkivet: Arroeskjøping X: Handwerker und Priviligirte. 134) F. Meyer: Das Berliner Sehuhmaehergewerk. Berlin 1884. 135) O. Nielsen: Kobenhavns Diplomatarium. 136) C. Nyrop: Haandværksskik i Danmark. 137) Wilda: Das Gildewesen im Mittelalder. Halle 1831. 138) R. Nyerup: Historisk statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge K. 1803, 1 Bd. 139) R. Berg: Kobenhavns Snedkerlav, Kobenhavn 1904.

RETTELSER I OVENSTAAENDE ARTIKEL.

S. 97 L. 16 f. o.: 32, læs: 132. S. 98 L. 7 f. o.: upekerit, læs: upekerit. S. 98 L. 7 f. n.: En, læs: Et. S. 99 L. 23 f. o.: efter, læs: efterat. S. 99 2den Spalte L. 2 f. n.: det, læs: de. S. 102 2den Spalte L. 23 f. o.: vender, læs: vender [134, 9 f.]. S. 105 L. 18: føres, læs: folges. S. 105 L. 19 f. o.: 1610, læs: 1510. S. 105 2den Spalte L. 2 f. o.: 14de, læs: 15de. S. 105 2den Spalte L. 6 f. o.: 1780, læs: 1680.

BODELSCHWINGHS NYESTE VÆRK TIL BEDSTE FOR DE ARBEJDSLØSE I BERLIN.

AF N. DALHOFF.

Bodelschwingh, den navnkundige Grundlægger af de store Barmhjertighedsanstalter ved Bielefeldt, navnlig for Epileptikere, og af de over hele Tyskland udbredte og ogsaa i andre Lande, bl. a. ved »Kjøbenhavns Arbejdshjem«, efterlignede Arbejderkolonier, har i de sidste Aar som 75-aarig Mand til den sidst nævnte Gren af sit Velgørenhedsværk føjet endnu en frisk, blomstrende Kvist, som i høj Grad fortjener Opmærksomhed. Det er Arbejderkolonien Hoffnungstal ved Berlin; en halv Times Jærnbanekørsel ad Stettinerbanen til Bernau og derfra en lille Times Gang til Landsbyen Büchnitz, saa er man der.

Berlin har i Forvejen sin Arbejderkoloni i den nordlige Del af Byen i Reinickendorferstrasse, hvor de arbejdsløse væsenlig beskæftiges med Kasse- og Møbelfabrikation. Men af dens c. 140 Pladser staar, udenfor den strengeste Vintertid, en stor Del, stundom de fleste tomme. Thi der er gjort forholdsvis meget til, at man kan klare sig uden Arbejde i Berlin, især ved de store» Nattely for hjemløse« (Asyl für obdachtlose), hvoraf der er et kommunalt med c. 3000 og et privat med henved 1000 Pladser. I disse gives der ikke blot et, om end tarveligt, Natteleje, men ogsaa baade Aftensmad og Frokost gratis, rigtignok med den Indskrænkning, at de samme Personer ikke maa komme mere end et vist Antal Gange i samme Maaned — hvad dog ikke er let at gennemføre, især da det private Nattely udtrykkeligt hverken spørger om Navn eller Papirer, men man blot ved Øjesyn vil afgøre, hvor vidt det er de samme eller ej. Man tænke sig, hvad det vil sige, naar der hver Aften Aaret rundt kommer ved de 1000 Gæster.

Det er navnlig disse Nattely, der har sat Bodelschwinghs Sind baade i Harme over en saa »ubarmhjertig Barmhjertighed« og i virksom Medlidenhed med disse Mennesker, som ved en saadan forskelsløs og letsindig Hjælp drages til og fastholdes i Hovedstaden for at glide stadig dybere ned imod Undergang i Drikfældighed, Betleri og Forbrydelser. Han, som har givet sig saa meget af med sine »Brødre fra Landevejen«, de vandrende Haandværkere, ved bedst, hvilken Skole for alt slet disse store Samlingssteder er, og hvilken Elendighed for Legeme og Sjæl der fremgaar af Lediggangen i den fristende By.

Direktor Liebig, en af Lederne af en stor Virksomhed for vildfarne og ulykkelige unge Mænd i Ackerstrasse, henledede Bodelschwinghs Opmærksomhed paa en Gaard derude i Büchnitz, som Kommunen netop havde købt til et af sine Overrislingsanlæg, hvor den ved Renovations-Udførslen forvandler Omegnens Heder til frugtbare Marker og Haver. Ved Underhandling med Magistraten fik Bodelschwingh den overladt uden Afgift for en længere Aarrække til at forsøge med en ny Arbejderkoloni og tillige Tilsagn om 70 Pfennig om Dagen for hver af Kommunens Nattelygæster, som han kunde faa til at tage derud og arbejde indtil tre Maaneder. Man kan tænke, at det kostede Kamp at sætte dette igennem, da ingenlunde alle paagældende med Glæde saa denne Opgave lagt i Hænderne paa en Mand med et saa afgjort missionerende Program. Men hans berettigede Kritik af den nærværende Fremgangsmaade og hans varme Sindelag for de ulykkelige arbejdsløse gav ham alligevel tilstrækkeligt Medhold til, at han fik Lov til at gøre Forsøget.

Og det er lykkedes over al Forventning.

I Juli 1905 begyndte han med 20 Mand, og nu i April 1907 har han Plads til 330 i to sammenstodende Kolonier — til den ene har han faaet Grund overladt af Staten, som ejer store Strækninger herude — og har allerede maattet lægge Planen til den tredje.

Den forste kaldte han »Hoffnungstal« (Haabets Dal) vel i Modsætning til den bekendte »Jammerdal« eller »Taaredal«, som en fejl Oversættelse af Ps. 84,7 har fort ind i Bibelen, men som disse stakkels Mennesker kun har haft altfor megen Lejlighed til at genfinde i Livet. Den anden, der mere er bestemt for noget ældre Individer, hedder »Lobetal« (Lovprisningsdal). Den tredje skal hedde »Gnadental« (Naadedal), idet den skal optage de ældre og svagere blandt de endnu nogenlunde arbejdsføre; de maa særlig se Naaden i, at ogsaa de faar Lov til at være med. Hoffnungstal bliver dog Fællesnavnet og Fællesbegrebet for dem alle: menneskelig Barmhjertighed, ikke af den letkobte, men af den ægte personlige Art, skal give dem et lyst Haab om, hvad de kan vente baade her og hisset af den guddommelige Barmhjertighed, om de vil tage imod den. Der er da ogsaa en Bedesal, en Gave af Kejseren, med hvis Fader Bodelschwingh var Ungdomsven. Den er tillige, idet et Forhæng skjuler Alteret, deres daglige Spisesal. Legemlig og aandelig Bespisning er lige nødvendige for disse ofte i alle Henseender udhungrede Mennesker.

Det med Forhænget gaar igen i deres Sovestuer. I Modsætning til den tætte Sammenpakning i store Sovesale med gerne toetages Senge som i en Kahyt, der er almindelig i de ældre tyske Arbejderkolonier, indeholder hver Bygning (Barak) her kun 50 eller 60 Senge, fordelte paa to Sovesale; men hver Seng staar i sit eget lille Rum af omtrent dens dobbelte Bredde, saa at der bliver Plads ved Siden til en Taburet, hvis nederste Del tillige er et lille Skab, hvortil Beboeren har sin egen Nøgle. Paa Væggen hænger en Tavle med et lille Vers eller et Skriftsprog, som det jo ogsaa kunde tænkes, at han vilde gøre til sit eget. Saaledes bliver der Mulighed for noget mere af et individuelt Liv, end hvor den enkelte baade Nat og Dag skal være sammen med alle Slags Mennesker, og bedre Lejlighed til Genoplivelse af den personlige Undseelse og Æresfolelse, som saa sørgeligt gaar nedad i Vagabondlivet.

Det er dog ikke noget i Retning at Celler, som vel Halvdelen af dem kender altfor godt. Væggene er kun godt tre Alen hoje, saa man staaende paa Stolen kan se ud over dem. Og det lille Kammers 4de Side, der vender ud imod en af de to Forbindelsesgange paa langs af Salen, dækkes kun af et Forhæng, der trækkes sammen om Natten. Loftet ligger i eet med Taget, indtil 6—7 Alen hojt, saa der er god Luft. I Bygningens Midte er der foruden Vaskerum Værelse for den Diakon, der er Hoved for »Familien«, og som har Vinduer aabne til begge Sovesalene. Yderst i Bygningen er der i den ene Ende en større Dagligstue, i den anden Ende en mindre Stue, »uden Støj og uden Rog«, hvor de kan læse og skrive Breve, en Sygestue og Garderober. I en af Bygningerne er der ogsaa Kontor og et Lager af Klæder og Fodtoj, som de kan erhverve for deres fortjente Penge. I en særlig Barak er Køkken og Fadebur, Brusebade og Desinfektionsovn; i en anden Værksteder for Snedkere, Skræddere og Skomagere, som faar rigeligt at gøre for Anstalten selv og dens Beboere.

En enkelt Barak er helt af Træ, men de øvrige af tynde Cementplader, støbte over Yute, baade sejge og stærke og mindre let angribelige for Utøj og Ild. Ydervæggene er dobbelte, med Tørvesmuld i Mellemrummet; almindelige Kakkelovne har godt kunnet yde fornoden Varme. Men hver Barak er udtrykkeligt beregnet paa at kunne tages ned og flyttes. Naar det store Arbejdsmandskab er færdigt med, hvad her er at gøre, kan det med Hus og Hjem overfores til et andet Sted, hvor der er Brug derfor.

Og det er mægtigt, hvad de allerede har

udrettet paa mindre end to Aar. Strækningen mellem Hoffnungstal og Lobetal, vel en lille halv Times Gang, bærer Vidne derom. Hele Egnen hører til den store Hedeslette, hvori Berlin ligger, og som staar i Sammenhæng med de jydske Heder. Man gaar ogsaa og vader i Sand herude, ofte saa hvidt og dybt som ved nogen af vore Strandbredder. Det er dog kun undtagelsesvis, man ser en ubrudt Lynghede; her er ogsaa mindre af den faste Ahl, som gør Opdyrkningen i Jylland saa besværlig, og som man ogsaa kender saa godt til i Bodelschwinghs ældste Arbejderkoloni (fra 1881) i Wilhelmsdorf ved Bielefeld. Fra hvilken Side man nærmer sig til det tyske Riges Hovedstad, skærer Banen gennem udstrakte, om end i Reglen sparsomt bevoksede Fyrreskove eller gennem Marker, der bærer en tarvelig Høst af Rug og Kartofler. Nærmest omkring Staden er disse dog for største Delen dyrkede som Haver.

Det er en saadan Forvandling, som nu ogsaa her foregaar ved en mangeleddet og brydsom Fremgangsmaade. Først fælles Træerne. Der ligger de hver paa sit Voksested, afkvistede og tilhugne; de største sælges til Savskærerier, men de fleste, tyndere, faar Anvendelse her til Ledstolper og Støttepæle. Stubbene maa ogsaa op; de gøres i Brænde. Saa jævnes Bakker og Huller — her er ikke helt fladt, ved Lobstal hæver sig endog smaa Højdedrag over en køn lille Sø —, og det hele kulegraves til Meters Dybde, saa at Undergrunden kommer op og kan forvitre i Luften. Dernæst sættes et finmasket Traadhegn udenom hele Strækningen til Værn mod Raadyr, Harer og Kaniner, som her er mange af, og Støttepæle stikkes ned til hver Plantning, i sine bestemte Afstande, med et mægtigt Lag Gødning fra Berlins Stalde omkring. Deri plantes mellemstammede Æbletræer og indenfor disse atter Frugtbuske, medens Jorden derimellem foreløbig nyttes til Kaal, Roer, Bønner og andre Haveurter, hvoraf man bruger meget i Tyskland. Det skulde jo heller ikke vare altfor længe, inden Jordens Dyrkning kan spare Udgifter og give nogen Indtægt; thi indtil videre er der jo næsten kun Minus ved Driften. Lidt Træ, lidt Rug og Roer har kunnet sælges, men det forslaar ikke meget. Og de 70 Pf. dækker kun Kosten, der maa være rigelig og god — den smagte virkelig ogsaa godt — til disse forkomne Mennesker; men de andre Udgifter, til Arbejdsløn, Administration m. m., er næsten lige saa store. Dette er dog ikke den største Sorg for Bodelschwingh, som atter her har viist sin forunderlige Evne til at faa Penge baade fra store og smaa til sine menneskekærlige Opgaver.

Daglønnen udover Kost og Logis beregnes for hver Arbejdsdag til 25 eller 50 Pf., efter Arbejdets Natur. Heraf gaar dog en Del til Betaling — om end meget billig — for Beklædningsgenstande og andre Fornødenheder, hvortil ogsaa Tobak regnes. Den øvrige Fortjeneste godskrives dem, men fortabes, dersom de selv forlader Kolonien inden tre Maaneders Forløb eller maa bortvises paa Grund af Drukkenskab eller anden slet Opførsel. Denne Tremaaneders-Forpligtelse, som er almindelig i Tyskland, men som iøvrigt Kjøbenhavns Arbejdshjem intet kender til, er især beregnet paa en nogenlunde Afvænning fra Alkoholgiften, som jo de allerfleste er mere eller mindre inficerede af. Men for manges Vedkommende kan en saadan Tid ogsaa godt behøves, inden de kan sendes ud som fuldt arbejdsdygtige, — saaledes som de er medtagne af Nød og Drik eller, som det oftest snarere kan siges, af Drik og Nød.

En fornøjelig og for disse medtagne Folk særlig velgørende Side ved Arbejdet er, at det i saa overvejende Grad foregaar i fri Luft — naturligvis med Undtagelse af de »kvindelige« Bestillinger i Køkken og Vadskeri, eller hvad der foregaar i Værksted, Huggehus og Smedje —, og at Frugten af Arbejdet er saa iøjnefaldende. Det forekommer os, at Jordens Forædling tillige maa blive Karakterens. Bedst siges de at kunne lide Arbejdet med at fælde Træer, men det andet kan ogsaa gaa med Lyst, ledet

af flinke Førere, paa hvem en Del af gamle Bodelschwings egen Energi og Kærlighed til Opgaven synes at være overført. Og udenfor Arbejdstiden ser jeg ved mit ene Besøg paa en Helligdags Eftermiddag de unge lege med Liv og Lyst, medens en ældre Gruppe lytter til en Grammofon, andre gaar sig en Tur omkring i Skoven — kun Landsbyen med dens Kro er Tabu —, og atter andre sidder ved Piben og læser i den lune Stue. Man faar et Indtryk af baade Frihed og Velvære, som maaske ikke mange af disse Mennesker har haft i lange Tider. Man kan heller ikke andet end vente og mene, at mange faar et godt Udbytte af Opholdet, en ny Chance for at kunne tage Livet op paa en ny Maade. Bare ikke Brændevinet og det bajerske Øl ventede dem derude!

* * *

Man har jo i Haandværkssproget noget, man kalder en Brokkasse. Den gaar der meget i, stundom vel ogsaa et og andet, som godt kunde tages op og gøres i Stand igen og komme til god Nytte endnu. Men hvis det nu er Mennesker, der gaar i Brokkassen, maa man da ikke være den taknemmelig, der søger deri, om ikke en og anden lod sig tage op og sætte i Stand paa ny? Der er ædelt Metal deriblandt, udmærkede Begavelser, brave Folks Børn; men selv om det var ret almindelige Mennesker, er de dog for gode til at lade ligge, hvis de kan rejses.

Der er i Danmark forskellige Bestræbelser oppe for at udstrække en hjælpende Haand til saadanne Mennesker. For om muligt at give et Bidrag til at lede disse Bestræbelser, som mange interesserer sig for, i den rigtige Retning, fremkommer der i Aar i Diakonissestiftelsens Almanak en udførligere Skildring af Bodelschwingh og hans Gerning. I det Øjemed har Forf. foretaget en Studierejse, hvis Udbytte bl. a. er nærværende Skildring. Maatte den ogsaa i Kredse, til hvilke Almanakken ikke naar, kunne bringe nogen Forstaaelse og Deltagelse for Opgaven.

FYSIOKRATISMEN.

LIDT MERE OM TILSTANDEN I DET 18. AARHUNDREDE.

AF DR. POLIT. H. L. BISGAARD.

I »Tidsskrift for Industri« har jeg tidligere i korte træk skildret merkantilismen, således som denne formede sig i praxis, og således som den fandt sit udtryk i literaturen. Muligvis erindrer læseren, hvorledes den i denne sidste efterhaanden omformede sig under en stadig fortsat frigørelse fra de synspunkter, der lå til grund for de politiske forholdsregler, som dannede dens oprindelige udgangspunkt. Efterhånden som droftelsen i literaturen skrider fremad, vågner også kritiken af den bestaaende tingenes tilstand; og det ender med, at merkantilisterne på de fleste væsentlige punkter antager synsmåder og fremsætter krav, der var deres oprindelige standpunkt ganske modsatte.

Dette var således tilfældet overfor agerbruget. Fra at være anset kun som et middel i forhold til industrien, d. v. s. som det, der blot skulde forsyne industrien med billige råstoffer, billige næringsmidler o. s. v., bliver agerbruget i den såkaldte »oplysningens tidsalder« et selvstændigt mål for forfatternes reformbestræbelser og krav, og det fordres, at agerbruget skulde frigøres for de mange trykkende bånd og byrder, der hvilede på det, og

som den vigtigste næringsvej gøres til genstand for regeringens særlige opmærksomhed og støtte.

Det var endvidere tilfældet overfor arbejderne. Den tidligere merkantilisme havde fordret en talrig og lavt lønnet arbejderstand for derved at skaffe industrien rigelig og billig arbejdskraft. Den senere fordrede lige omvendt en kraftig udviklet industri for derigennem at skaffe arbejderne bedre kår.

Det var fremdeles tilfældet med hensyn til fyrsternes og rigmændenes luxusforbrug, hvilke man tidligere havde lovprist som det, der satte pengene i omløb, men som man nu fordrede indskrænket, fordi det ødede rigdommene. Og det var endelig tilfældet overfor selve kærnespørgsmålet, pengemængden, idet merkantilismen oprindelig havde gjort pengene til ét med rigdom og derved til formålet for al økonomisk virksomhed, medens den nu hævdede, at pengene kun var ombytningsmidler ɔ: midler til at lette omsætningen og derigennem rigdomsfrembringelsen, idet rigdommen nu opfattedes som bestaaende i materielle og immaterielle værdier, d. v. s. varer og tjænester.

Men medens således merkantilismen i literaturen på meget væsentlige områder ganske havde skiftet standpunkt og i sin nyere form kom til at danne en naturlig overgang til mere udviklede systemer, forblev den i den praktiske politik stående på sit gamle standpunkt, dér, hvor den i virkeligheden allerede den gang, ɔ: omkring midten af det 18de århundrede, havde overlevet sig selv.

Her formede den sig, som allerede tidligere påvist, som et system af tvangsforholdsregler. På landet herskede stavnsbånd, hoveri eller livegenskab i mer eller mindre stramme former; i byerne beherskede laugene i deres uheldigste skikkelse håndværk og handel; den udenrigske handel var bunden af en toldpolitik, der næsten virkede som en hindring for al handel overhovedet; og endelig hvilede et system af trykkende skatter over det hele folk udenfor de priviligerede klasser.

I England var allerede da overgangen fra håndværk til storindustri begyndt, og her var det da navnlig arbejderne, som tidens uheldige forhold gik ud over. Men på fastlandet var det i overvejende grad bønderne der led, trældbundne, som de var, og nedsunkne i den yderste nød.

I Frankrig, hvorfra det afgørende brud med den gamle tingenes tilstand skulde komme, så det vel i flere henseender noget bedre ud for bønderne end i andre lande. Efter afslutningen af de store krige i århundredets begyndelse havde landbruget gennemgaaende haft forholdsvis gode tider. Adskillige bønder havde erhvervet sig en vis velstand — i al fald set med datidens øjne — og var gået over fra fæste til forpagtning eller selveje. Dette forøgedes ved den ødseltlevende adels stedse større forarmelse, der bevirkede, at det blev lettere for bonden at erhverve sig jord til billigt køb. Under adelens fraværelse fra sine godser var desuden bondens personlige frihed bleven adskilligt større end tidligere og større, end den var i andre lande. Men endda var der mere end tilstrækkeligt at klage over.

Endnu var det store flertal fattigt. Endnu døde mange bønder af sult paa Frankrigs landeveje. Skatterne var så høje, at alene de direkte skatter i store dele af Frankrig udgjorde over halvdelen af nettoindtægten. En enkelt skat, saltskatten, var især forhadt, dels på grund af sin højde — der medgik flere dages arbejde alene til at betale en families saltforbrug — dels som følge af den måde, den var pålignet og blev opkrævet på.

Der var nemlig ligefrem fastsat en bestemt saltmængde, som enhver person skulde bruge, og skatten var, som førøvrigt også de andre skatter, forpagtet bort til de højstbydende. Følgen af disse forhold var et utåleligt spioneri i hvert enkelt hus og en ubarmhjærtig inddriven af skattebetalingen.

Ikke sjælden slog indtægterne overho-

vedet ikke til til at betale skatterne med, så at bønderne forlod hus og hjem for at tigge langs landevejene. Efter en udtalelse fra den tid skal ikke mindre end $^1/_4$ af al jord i Frankrig have ligget øde og forladt.

Hvad den personlige frihed angår, så var vel hoveriet for adelen i alt væsentlig afskaffet. Derimod bestod hoveriet for staten endnu, og det kunde blive ret generende. I året 1765 blev således i provinsen la Touraine, der havde en befolkning på 279000 indbyggere, ikke mindre end 122000 Mennesker med 56000 trækdyr satte til hoveri ved istandsættelse af de kongelige veje. Hver mand maatte gennemsnitlig arbejde i 7 dage.

At sådanne tilstande i høj grad måtte udæske kritiken var ikke mer end rimeligt. Der herskede da også i hine tiders Frankrig en hidtil ukendt åndelig gæring. Mænd som Diderot, d'Alembert, Voltaire, Montesqieu o. m. a. kastede sig — især i den af de to førstnævnte udgivne »Encyclopédie« — med skånselsløs voldsomhed over de i stat, samfund og kirke herskende tilstande og underkastede dem en sønderlemmende kritik. Dog blev det fremfor alle den navnkundige J. J. Rousseau, der med sit berømte varselsraab »tilbage til naturen« kom til at indlede den ny tid.

Når Rousseau stillede naturen i modsætning til kulturen tænkte han nærmest på den oprindelige menneskenatur, som han stillede i modsætning til den overkultiverede type, datidens franske overklasser frembød. Det var overkulturen, overforfinelsen, som han vilde tillivs, fordi den dødede det oprindelige, det gode, det umiddelbare i mennesket. »Mennesket fødes godt men fordærves ved opdragelsen«. Eller som han ogsaa siger: »Vore sjæle er blevne fordærvede, efterhånden som vore videnskaber og vore kunster er skredne frem i fuldkommenhed.« Han kræver derfor en tilbagevenden til det oprindelige, en tilbagevenden til den lykkelige naturtilstand, og han kræver opdragelsen ledet således, at den udvikler, ikke fordærver. Hans krav går snart igen på mangfoldige andre områder. I poesien formede det sig som en tilbagevenden til hyrdedigtningen. Man priste hyrdelivets poesi og naturlighed i modsætning til samfundslivets unatur. Selv hoffets damer fandt det yndigt at lege hyrdinder og trippede om med hvide smålam. På videnskabens område møder vi kravet i form af en stærk læggen vægt paa naturvidenskaberne i modsætning til de spekulative og de historiske videnskaber. Overfor religioser vi det gøres gældende som et krav på den frie tankes ret o. s. fr.

På intet punkt lød dog det almindelige krav højere og fordredes det stærkere gennemført end på det sociale og økonomiske omraade, hvor jo netop også virkeligheden viste tidens mange brøst frem i deres sørgeligste og forargeligste skikkelse.

Det blev den fysiokratiske skole, som her kom til at sætte de første skel mellem den gamle og den nye tid.

Skolens stifter var François Quesnay, livlæge hos Ludvig den 15de. Allerede i Diderots og d'Alemberts encyklopædi havde han gjort sig bemærket ved et par Artikler, hvori han beskrev det franske landbrugs sørgelige tilstand. Men det arbejde, hvorved han for alvor gjorde sit navn berømt og skabte sig et kor af begejstrede tilhængere var »Tableau économique«, der udkom i 1757 og på titelbladet bærer det berømte motto: »pauvres paysans pauvre royaume, pauvre royaume pauvre roi«, ɔ: fattige bønder fattigt kongerige, fattigt kongerige fattig konge.

At dette værk kunde vække den opsigt, det vakte, skyldes utvivlsomt mere den tid, det kom frem i, end værket selv. Foruden en kort opremsning af de hovedgrundsætninger, som skolen gjorde til sine, indeholdt det kun nogle økonomiske oversigter i tabellarisk form, fulde af de mærkeligste regnefejl og i det hele taget ganske værdiløse. Allerede Turgot, der i 1774 blev minister, og som i øvrigt selv var fysiokrat, erklærede det for at være uden al betydning.

Men ved sin fremkomst vandt det som

sagt en skare begejstrede tilhængere. En af dem, den ældre Mirabeau, skrev om det: »Der er 3 store opfindelser, som har givet samfundets dets væsentlige grundlag: Skriften, pengene og tableau économique.«

Hvad fysiokratismen i øvrigt angår, peger allerede selve skolens navn tilbage til tidens almindelige Krav. Ordet fysiokrati, som for øvrigt første gang nævnes 10 år efter, at Tableau économique var udkommen, i en ny udgave af Quesnays værker, betyder nemlig, ordret oversat, naturens herredømme. Og dette herredømme fordredes nu anerkendt overalt; først og fremmest i produktionen. Her møder vi de oplyste merkantilisters krav om frigørelse af agerbruget og støtte af dette som den vigtigste næringsgren skærpet til, at agerbruget — i forbindelse med de andre extraktive industrier, bjærgværks- og minedrift — er det eneste produktive erhverv. »La terre est l'unique source des richesses« — jorden er den eneste kilde til rigdom. Kun de erhverv, der uddrager stoffet af jordens skød, er rigdomsskabende. Kun de giver et nettooverskud. De andre erhverv er sterile, ufrugtbare, de frembringer intet. Hvad de erhverver sig af rigdom, erhverver de kun på landbrugets bekostning. De tjæner i virkeligheden kun til at omforme stofferne, som er den eneste rigdom, (industri og håndværk) eller til at omsætte dem, flytte dem fra sted til sted eller fra ejer til ejer (handelen). Ret beset er handelen kun bedrageri. Dog gør både den og industrien nytte, for så vidt som de skaber betingelser for de produktive erhvers trivsel.

Ligesom naturen er den eneste rigdomsskabende kraft, således skulde også naturens love herske i det menneskelige samvær i stedet for statens love, der kun forhindrede og lagde bånd dets frie udfoldelse. Produktion og omsætning skulde have lov til at røre sig frit — laissez faire, laissez passer«, som en af skolens mænd, Gournay, udtrykte det. Alle skranker for produktion og omsætning skulde derfor falde. Fuld næringsfrihed og fuld personlig frihed skulde indføres. Privilegier, monopoler, laug o. s. v. skulde afskaffes, kornhandelen gives fri. Også beskyttelsestolden skulde fjærnes. Et land stod sig bedst ved den størst mulige konkurrence, idet denne hindrede de industridrivende i at berige sig på forbrugernes, navnlig også agerbrugets bekostning og tvang dem til at udvikle produktionen i størst mulige udstrækning. Staten havde kun at skabe det grundlag, hvorpå individernes virksomhed kunde udfolde sig i frihed og sikkerhed. At garantere ejendomsretten, at sikre den personlige frihed, at skaffe ro indadtil og udadtil — det var en regerings opgave. Holdt den sig til denne, vilde harmonien mellem de enkelte individers interesser og imellem individets og samfundets interesser komme af sig selv, idet alle interesser vilde begrænse hinanden.

Også mod merkantilismens lære om pengene som den eneste rigdom og om luxusforbrugets gavnlighed vendte fysiokraterne sig. Som allerede påvist var disse læresætninger dog forlængst opgivne af de oplyste merkantilister.

Da jordbruget — i videste forstand — var den eneste rigdomsfrembringende virksomhed, var det også den eneste, som kunde bære en skat. Lagde man en sådan på de andre erhverv, vilde den dog af sig selv overvæltes på jordbruget, og man kunde da lige så godt fra første færd lægge den herpå. Alle de bestående skatter skulde derfor ophæves, og de skulde erstattes af en eneste skat, en »impôt unique«, der skulde hvile på jorden.

Denne skat på jorden var jo konsekvent nok, når man i jorden så den eneste rigdomskilde. På den anden side synes den jo ret mærkelig, eftersom den tilsyneladende vilde komme til at hvile på bonden, hvis tilstand det jo netop gjaldt om at forbedre. Dette var dog også kun tilsyneladende. Som fysiokraterne delte erhvervene i de produktive og de sterile, således delte de også befolkningen. Denne var delt i 3 klasser: [1]) la classe productive — de, der dyrkede Jorden — [2]) la classe proprié-

taire — de, der ejede Jorden — [3]) la classe stérile — alle andre. På ejerne af jorden, på dem, der uberettiget sad inde med rigdomskilden, på dem var det, skatten skulde hvile (jfr. hermed Henry Georges jordrenteskat i vor tid).

Hele denne lære, fremvokset som den var af en jordbund, der i høj grad var præpareret for den — dels gennem kritiken, dels gennem det almindelige natursværmeri — og stottet, som den blev, ved de bestående tilstandes øjensynlige uretfærdighed og uholdbarhed, vandt straks anklang og bredte sig fra Frankrig til de andre europæiske riger på fastlandet. Vel fandt den i teorien, i videnskaben, kun meget få tilhængere; men desto flere venner vandt den sig i praxis. Og Europa blev i de næste 20—30 år skuepladsen for en række reformforsøg i fysiokratismens ånd.

I Frankrig selv fandt læren en dristig og energisk foregangsmand i den alt nævnte statsmand Turgot, Ludvig den 16des statsminister og generalguvernør for finanserne. Han indførte sparsommelighed i hofholdning og statsstyrelse, lettede skatterne, undertrykte kornpugeriet, satte en stopper for skatteforpagternes vilkårlighed, ophævede bøndernes hoveri ved vejarbejde, opløste laugene, frigav kornhandelen i det indre og ophævede indførselstolden på korn. Men pludseligt og voldsomt som disse reformer gennemførtes, vakte de en storm af raseri; og da nu høsten blev slet i 1774 og tegnede dårligt for det følgende år, greb man lejligheden til at give kornhandelsreformerne skylden for de uheldige tilstande. Selv bønderne krævede derfor de gamle tilstande indførte pany, og da Turgot så ovenikøbet ved et frisindet forfatningsudkast, stødte kongen, der hidtil havde stået som hans ven og beskytter, fra sig, måtte han allerede 1776, to år efter sin tiltræden som minister, tage sin afsked, og hans reformer forsvandt for størstedelen med ham.

Ikke meget bedre gik det fysiokratismen i de andre lande, hvor den havde fundet et velvilligt øre hos oplysningstidens faderlige fyrster. I Rusland herskede på den tid Katharina den 2den. Hun var stærkt greben af de franske encyklopædisters ideer og vilde endogså åbne deres forkyndere et fristed i Rusland. Fysiokratismen fandt derfor en varm ven i hende, og hun indførte reformer i dens ånd. — I Østrig-Ungarn var det Joseph den 2den, i Preussen Frederik den store, i Portugal statsmanden Pombal, i Baden markgreve Carl Friederich, der grebes af fysiokratismens reformkrav og forsøgte at realisere dem i praxis. Den sidstnævnte forsøgte endogså den eneste skat og optrådte som fysiokratisk forfatter. Overalt skete imidlertidig reformerne med lige pludselighed og med lige lidet hensyn til nationernes forståelse og udvikling; overalt mislykkedes de derfor også; og bondens tilstand forbedredes ikke.

I Danmark var Struense fysiokrat, og han delte som sådan skæbne med de øvrige. Dog blev en af hans landboreformer stående og dannede begyndelsen til den senere med så megen styrke og held gennemførte reformpolitik til fordel for vort landbrug. Det var forordningen af 20 Febr. 1771, der fastsatte bondernes hoveriydelser og således gjorde en ende på godsejernes vilkårlighed på dette område. I øvrigt må det siges, at vi kun i meget ringe grad påvirkedes af fysiokratismen. I literaturen spores den kun en sjælden gang. Den diskussion om agerbrugets og bondens slette tilstand, som i årene efter 1755 tog fart herhjemme for senere at fortsættes efter trykkefrihedens indførelse, var påvirket dels af engelske, dels af franske forfattere, som alle ligger forud for fysiokraterne. Heller ikke landboreformerne, undtagen netop den nysomtalte fra Struenseperioden, har noget med fysiokratismen at skaffe.

Derimod kan en påvirkning fra denne spores i skattereformen af 1802. De europæiske skattereformer i slutningen af det 18de århundrede kan i det hele taget siges at være fremkomne under en sådan påvirkning, idet grundskatterne dels blev

omordnede i fysiokratisk retning, dels blev et langt mere fremtrædende element i skatteordningen og i skattebyrden, end de tidligere havde været. Således også hos os. Vore skatter i det 18de århundrede havde på enkelte undtagelser nær været skatter på indtægt og formue. Ved forordningen af 1. Oktober 1802 pålagdes der derimod en skat på »besiddelsen, nytten og brugen af alle faste ejendomme«. Denne deltes i to dele: en skat på landejendommene, pålignet efter disses værdi i handel og vandel, og en skat på andre faste ejendomme, pålignet efter disses beboede areal. Denne sidste skat var bygningsskatten.

I øvrigt udspillede fysiokratismen hurtig sin rolle. Dens lære var for ensidig og for doktrinær. Og snart fortrængtes den af den lære, som prædikedes af skotten Adam Smith, den moderne nationaløkonomis grundlægger.

Men i praxis gjorde den sin store nytte ved sin kritik af den merkantilistiske politik, Når troen på staten som den almægtige organisator af det økonomiske liv og som den ene forstående og forstandige leder af dette omsider opgaves af datiden, så skyldes det ikke mindst fysiokraternes hvasse kritik af regeringsvilkårligheden og deres hævden af, at den enkelte under den størst mulige frihed skulde have lov til at varetage sine egne interesser og skabe sin egen existens, samt at dette også var den ordning, der tjente samfundet bedst.

OM HAANDVÆRKETS OG DEN MINDRE INDUSTRIS FORSYNING MED MOTORER.

AF GUNNAR GREGERSEN.

INDLEDNING.

Det 19. Aarhundredes mægtige tekniske Udvikling var Storindustriens nødvendige Forudsætning og betingede dens Opsving. *Direkte* ved de nye Hjælpemidler, der stilledes til de producerende Erhvervs Raadighed, og *indirekte* gennem de ved det ligesaa hurtigt udviklede Trafikforbedringer, dels *nyskabtes*, dels *forøgedes* Produktionsmulighederne i hidtil ganske ukendt Omfang.

Den Omvæltning, der heraf fulgte, *blev* og *maatte* naturnødvendigt i første Omgang blive til Gunst navnlig for de Erhverv, der hidtil havde været hæmmede i deres Udvikling ved den saare begrænsede Adgang til Kraft, og for hvilke den hurtigt opblomstrende Dampteknik nu aabnede uanede Perspektiver, *altsaa de noget større Bedrifter*. Udviklingen blev med andre Ord til en Begyndelse *aristokratisk* og førte til den storindustrielle Opblomstring, der saa afgørende kendetegner den sidste Halvdel af forrige Aarhundrede.

Den *relative* Tilbagegang, som Haandværket og den mindre Industri herved led, maa imidlertid ikke — som det ofte sker — misforstaas, som om den hermed paabegyndte Udvikling stilede mod disse Erhvervsformers *endelige* Undergang. Navnlig de senere Aars tekniske Udvikling viser tydeligt, at ogsaa her har Teknikken Ærinde. Lige saa lidt maa Forholdet opfattes, som om der nødvendigvis *maatte* være en Grundmodsætning mellem Storindustri og Haandværk tilstede, der gjorde ethvert Arbejde til Fremme af dette sidste til en Brod, rettet mod den første. — Stedse tydeligere synes der i de senere Aar at kunne skimtes *Konturen af en Sondring i Arbejdsfelter*, der anviser de store og de mindre Erhverv hver sit naturlige Arbejdsomraade, hvorved atter efterhaan-

den vil skabes en Ligevægt mellem de mindre og de større industrielle Erhverv i Samarbejde, ja til Tider endog gensidigt forudsættende hinanden.

Medens saaledes en Række mindre Erhverv og Haandværk *har* maatte vige for de store Fabrikker, vil det ikke være vanskeligt at udpege en Række andre, hvor disse sidste næppe nogensinde vil faa Eksistensberettigelse; medens paa den anden Side den begyndende Udparcellering af visse Industrigrene til stadig enklere Specialfabrikationer synes at skabe nyt Land for rentabel Lille-Industri. Haandværket og den mindre Industri vil saaledes i et overskueligt Aaremaal formentlig kunne hævde deres naturlige Arbejdsomraader, *indenfor* hvilke de ville kunne udvikle sig, og udenfor hvilke de næppe ville soge.

En Revanchekamp til Tilbageerobring af de Arbejdsfelter, hvor de *produktionnødvendigt* er bleven afløst af Stordriften, er der næppe nogen der tænker paa. Udviklingen lader sig ikke skrue et halvt Aarhundrede *tilbage*! — Nej, Haandværkets Fremtid er tværtimod betinget af, at det *følger med* Udviklingen, *erkender* og *tilegner* sig de moderne Arbejdsprincipper og griber *det nye*, der bydes saavel af specielle som almene Produktionshjælpemidler, og dette gælder ikke mindst *den mekaniske Drivkraft*.

I de sidste Aartier stiller Maskinindustrien da ogsaa — i Erkendelse af, at der her er en Trang at afhjælpe — en hel Række af Motorer, anvendelige ogsaa i mindre Bedrifter, til disses Disposition. Det gælder blot om at skaffe dem Indpas paa rette Maade. Og vi staar her overfor et Spørgsmaal, der er af afgørende Betydning for Haandværkets og Industriens Fremtidschancer.

Det er nemlig næppe nogen Overdrivelse at sige, at den ubegrænsede Adgang til mekanisk Kraft er en af Hovedpillerne for moderne Industri overhovedet. — Den er ikke alene Storindustriens Forudsætning, men ogsaa for mange mindre Virksomheder betyder den, eller vil den kunne betyde, en højst værdifuld Forøgelse af Virksomhedsokonomien. For nogle Haandværksfag er den allerede en Livsbetingelse, og som Udviklingen gaar, vil den om faa Aarti være det for de fleste. Den stigende Arbejdsløn gør den ogsaa her til det naturlige Modtræk, ikke just for at overflodiggøre *Menneskearbejdet*, men for at øge dettes Produktivitet og dermed Virksomhedens Rentabilitet. Alt under Forudsætning af, at en Produktionsforøgelse kan naas og betale sig!

Om mekanisk Kraft passer i en mindre Virksomhed eller ikke, afhænger selvfølgelig af det udførte Arbejdes Art. Menneskearbejdet, der skal erstattes, har to Sider, nemlig Hjærnearbejdet og det mekaniske. Er nu en Arbejders Produktions*grænse* af mekanisk Natur — som ved Haand-Hovling, Mejsling, Savning, Boring eller lignende, da vil mekaniske Hjælpemidler, drevne af Motorer, øge Arbejderens Produktion — udvide Produktionsgrænsen. Hans Værktøj erstattes af Værktøjsmaskiner, der ved at drives af Motor fra Transmission indskrænker hans *Haand*-Arbejde til et Minimum, saaledes at Armens Styrke og Haandens Hurtighed ikke længer er det, der begrænser Arbejdsmængden, — nu er det Øje og Hjærne. At det kan være en Fordel, vil et ganske simpelt Eksempel hurtigt kunne vise. En Arbejder, der arbejder regelmæssigt i ca. 10 Timer, kan yde ca. en Tiendedel Hestekraft i Timen. Regnes nu med en Arbejdsløn af ca. 30 Øre i Timen, giver dette ca. 3 Kr. pr. Hestekraft-Time; men en Motor leverer samme Arbejdsmængde fra ca. 50 Øre helt ned til $6^1/_2$ Øre! Altsaa for indtil en Fyrretyvendedel. Der er derfor ad denne Vej Udsigt til *væsentlig* Produktionslettelse i visse Tilfælde — i andre derimod ikke. Der er nemlig ogsaa Haandværk, hvor det mere er Hjærnearbejdet end Haandarbejdet, der sætter Grænse for Produktiviteten — en Række Kunsthaandværk er her talende Eksempler — og en Del Præcisions- og Tilpasningsarbejde ligeledes. Disse Tilfælde er imidlertid langt færre end almin-

lig antaget. Der gives — som de nyere Undersøgelser paa disse Felter tydeligt viser det — en nøjere Forbindelse mellem Haand- og Hjærnearbejde, som gør det muligt ogsaa at *lette det sidste* — udvide dets Produktionsgrænse — ved at indskrænke det første.

Det var jo til at begynde med baade Anlægenes Art og Pris, der gjorde Kraftanlæg til et Privilegium for Storindustrien. Udviklingen er senere gaaet i mere *demokratisk* Retning: Gasmotorer, Petroleumsmotorer og endelig Elektromotorer har været Udviklingen. Baade hvad *Pris* og *Egnethed* angaar er Vejen jævnet for den mekaniske Krafts Indtrængen i de mindre Erhverv.

Der er imidlertid flere Anstødsstene end disse nævnte to. — At forsyne en Virksomhed med mekanisk Drivkraft kan have mange andre end netop disse Vanskeligheder.

Forud for enhver forstandig Anskaffelse bør gaa en *Erkendelse* af, *hvorfor* der ønskes noget nyt samt en grundig Overvejelse af, *hvorledes* Savnet bedst afhjælpes.

Hviler Anskaffelsen ikke paa dette Grundlag, er de nødvendige Anskaffelsesforudsætninger ikke tilstede, og det nytter lidet, om jeg end kan købe nok saa billigt og bekvemt! — Og som i det enkelte Tilfælde, saaledes ogsaa i Almindelighed.

Medens Storindustrien saaledes i sin Tid netop kom saa hurtigt med, fordi man hurtigt *erkendte*, hvilken værdifuld Hjælper den mekaniske Kraft kunde blive for den materielle Produktion, og *besad Midlerne* til at udnytte disse: *tekniske Kundskaber og Kapital* — er Haandværket kommet senere med end nødvendigt blandt andet paa Grund af manglende Forstaaelse og bristende *Tilegnelsesforndsætninger*.

Der var til at begynde med ikke megen Tiltro til det nye, Tiden bød. Man fik hurtig smertelig Erfaring for, at det tekniske Fremskridt kunde være en frygtelig Fjende. Man forstod ikke — hvad man nu forstaar — at Fjenden kan blive Tjener ogsaa for Haandværket og forlænge mangen en arbejdstræt Haands Arbejdsaar, naar Hjærnen og Sanserne er sunde. Denne Følelse af Uvilje er vel nu i alt væsentligt overvunden, men maaske dog alligevel ikke helt *forsvunden*, eller begrænset til de Fag, hvor den naturligt hører hjemme, nemlig Kunsthaandværkernes — og det er derfor af den største Betydning, at der stadig agiteres for den nye Tid med sin billige Adgang til Kraft — thi *Erkendelsen* af Tekniken som Hjælper er hele Fremhjælpsarbejdets Fundamentalforudsætning.

Men selv om man altsaa tør gaa ud fra, at vort Haandværk nu i det store og hele staar med en levende Erkendelse af de maskinelle Hjælpemidlers Nytte, er det højst tvivlsomt, om de nødvendige *Tilegnelsesforudsætninger* altid er til Stede i saadant Omfang som ønskeligt og nødvendigt er.

Det er jo nemlig i al Almindelighed ikke nok, at jeg efter at have set min Nabos Petroleumsmotor, har *erkendt* dennes utvivlsomme Nytte for hans Virksomhed, og at jeg derfor nok kunde have Lyst til en saadan i min, hvor der ogsaa kunde trænges til Kraft. Selv om det aldrig vil blive en i strengeste Forstand *overflodig* Anskaffelse, behøver det f. Eks. jo ikke at være en *økonomisk forsvarlig Anskaffelse*.

I alle Forhold er Klarhed af det gode — i Forretningsforhold simpelthen en Nødvendighed. Den moderne Arbejdsmaade forudsætter — alt andet lige — et større og derfor dyrere Anlæg, men regner ogsaa med større Omsætning og kræver flere Driftsudgifter. Hver Forøgelse af dette Produktionsapparat gør en gennemført Kalkulering mere og mere nødvendig, om ikke Virksomheden skal drives helt i Blinde, og dette gælder ikke mindst *Kraftprisen;* om man faar den rette Nytte eller overhovedet faar Nytte af sit Anlæg, afhænger af om man anskaffer det, man har Brug for, *kender de Muligheder, der foreligger, og forstaar deres Anvendelse*. Med andre

Ord: For at kunne udnytte det nye, der bydes, kræves der her som i Storindustrien i stigende Grad egentlig kun ét, nemlig *teknisk Kundskab*.

Medens man nu ved de Kraftforbrug, storindustrielle Virksomheder almindeligt kræver — 30 à 200 H.-K. som Regel — er begrænset til meget faa Systemer, oftest overhedet Damp med Flergangsmaskine og Kondensation eller rationel Udnyttelse af Spildedampen — er man i det Interval af Kraftskalaen ($^1/_6$—12 H.-K.), indenfor hvilken den mindre Industris Kraftkrav bevæger sig, stillet overfor en ganske anden Rigdom af Anlægsmuligheder, og Valget vanskeliggøres yderligere ved de forskellige Virksomheders utallige Kombinationsmuligheder.

Dampanlæg, der er Storindustriens væsentligste Kraftkilde, er i de fleste Tilfælde uden Betydning for mindre Bedrifter. Og dog — hvor der er Adgang til billig Brændsel (Træaffald, Bark fra Garverier osv.) eller der er stærk Trang til Opvarmning (Tørrestuer) vil et Dampanlæg ofte være den bedste Løsning af Opgaven.

Sugegas, der for noget større Anlæg er udmærket økonomisk, vil være det mindre, naar der *ikke* er Tale om nogenlunde regelmæssig Drift.

Petroleumsmotorer, der herhjemme gaar saa godt, er afskyede i Tyskland for deres Lugt, medens man omvendt der anvender *Spiritusmotoren*, der er »renligere«, idet man benytter sig af Adgangen til billig ubeskattet Sprit.

I Østrig *var Benzinmotoren* en fortrinlig Kraftkilde for meget smaa Ydelser — men nu, da Automobilismen har bragt Benzinen i langt højere Pris der, maa den forlades af økonomiske Grund og erstattes med den herhjemme ukendte Raanafta-Motor, som Gewerbemuseet i Wien i Øjeblikket eksperimenterer med.

Endelig er Anvendelsen af *Elektromotoren*, der synes Idealet for mindre Industri, flere Steder uoverkommelig paa Grund af de høje Elektricitetspriser.

Man ser, at Forholdene er stærkt varierende. Hvert enkelt Tilfælde kræver særskilt Specialundersøgelse — i hvert enkelt Tilfælde maa Prisen for HK. Timer udregnes paa Grundlag af den sandsynlige Drift.

Dette maa selvfølgelig ske med Hensyntagen baade til Forrentning og Amortisation af Anlægget samt Reparationer, Pasning o. s. v. Det er en almindelig Fejltagelse at tage *Prisen paa Olie-, Gas- eller Elektricitetsforbruget pr. HK. Time for selve Prisen pr. Hestekrafttime.* Den giver jo knap nok Oplysninger herom! Den Mand, der f. Eks. regner, at en 4 HK. Petroleumsmotor, som garanteres ikke at bruge over 1 Pund Petroleum (Pris 7 Øre pr. Pund) i Timen, ved et dagligt Arbejde af 5 Timer, vil arbejde for ham for en Pris af 1,40 Kr. om Dagen, forregner sig med 100 pCt. I Prisen pr. HK.-Time maa jo indbefattes alle ovennævnte Udgifter. Lad Motoren f. Eks. have kostet ca. 1300 Kr. med Tilbehør, Hovedtransmission etc., Opstilling m. m. 75 Kr., Byggeforandringer og optagen Plads 300 Kr., saa er Anlægsomkostningerne 1675 Kr., af hvilken Sum Forrentning og Amortisation vil blive 225 Kr. (15 pCt. for Maskinanlægget, 6 pCt. for Bygning). dette er en *fast* Aarssum uafhængig af de i Aarets Løb ydede Hestekraft-Timer. *Delvis* varierende med Arbejdet kommer nu alle de andre Driftsudgifter og Udgifterne til Motor-Olie (Petroleum), hvilke sidste er *proportional* med dette. Lad de første være ca. 200 Kr., af hvilke det meste ogsaa er ret uafhængigt af Brugen, saa er der ialt 425 Kr. at fordele paa de i ca. 300 Dage à 5 Timer ydede 6000 Hestekraft-Timer; altsaa de *faste* Udgifter bliver under disse Forhold 7,1 Øre pr. Hestekraft-Time. *Olieforbrugel* var som nævnt ca. 7,0 Øre, og *Prisen pr. Hestekraft-Time bliver da 14,1 Øre* eller 2 Kr. 82 Øre om Dagen ved 5 Timers Arbejde.

Det fremgaar desuden af dette Eksempel, at jo *større* de *faste aarlige Udgifter* ere, des relativt *føleligere* bliver disse ved ringe Brug af Motoren, medens *smaa* Anskaffelses- og Installationsomkostninger

giver *mindre* Variation. Ligeledes vil *færre* Arbejdstimer gøre disse faste Udgifter relativt føleligere. For en 4 H.-K. Elektromotor og ved en Elektricitetspris af 15 Øre pr. Kilowatt vilde Forholdet være ca. 132 Kr. i *fast* aarlig Udgift at fordele, eller ved ovennævnte Arbejdskrav kun 2,2 Øre mod 7,1 Øre (ved Petroleumsmotorer), men *Elektriciteten* vilde komme *paa 13,3 Øre*, altsaa dog *15,5 Øre mod 14,1 Øre* pr. HK.-T. Da Elektromotoren imidlertid har andre Fordele, der kunde gøre, at man nødigt vilde foretrække Petroleumsmotoren, naar man blot havde Adgang til Elektricitet til nogenlunde rimelig Pris, vil saa ringe Prisforskel næppe blive afgørende og blandt saadanne Fordele skal blot nævnes dens *forholdsvis uforandrede Økonomi* selv for Motorer paa ret *lav* Hestekraft samt for alle Størrelser ved *Underbelastning*.

Alle Kraftkilders Økonomi tager af, jo mindre de bliver. Medens et 150 H.-K.-Dampanlæg med Kondensation præsterer H.-K.-Timen — alt iberegnet — for ca. 4,4 Øre, vil en 1 H.-K.-Dampsparemotor af tysk Oprindelse give den for ca. 20,4 Øre.

For Gasmotorer opgiver E. Clausen i sin Bog »Die Kleinmotoren« Prisen paa en 1 H.-K.-Motors Hestekrafttime til ca. 25 Øre, ved 6 H.-K.-Motoren ca. $9^1/_2$ Øre, altsaa kun mellem Halvdelen og Tredjedelen.

For Petroleumsmotorer vil samme Tal ved 2 H.-K.-Motor være 12,70 Øre, ved 6 H.-K. ca. 10 Øre.

For Elektromotorer vil $^1/_2$ H.-K.-Time faas for ca. 21,7 Øre, ved 6 H.-K. derimod ca. 14 Øre. (Kilowatt — 15 Øre.) Alt med Forudsætning af 10 Timer daglig regelmæssig Belastning.

Og indenfor Haandværkets Interval omkring en halv Snes Heste og nedefter er Variationen stærkest.

Økonomien er, som det heraf vil ses, altsaa *større*, jo *større* Motoren er, og *aftager*, naar dennes Normalydeevne *aftager; men Variationen er ikke nær ens for de forskjellige Motorarter*, idet den for Gasmotoren er over 160 pCt., for Elektromotoren c. 50 pCt. for samme Spring.

Elektromotoren har endvidere som nævnt den Fordel, at den i langt højere Grad end de fleste andre Motorer formaar at indstille sit eget Forbrug (Elektricitetsforbruget) efter sin Belastning, det Arbejde, der kræves af den. Alle Motorers Økonomi synker ved synkende Belastning — de arbejder saaledes, at en stedse stigende Procentmængde af det, de fremstiller, gaar tabt for Nyttearbejdet. *Men ved Elektromotoren er dette Tab mindre end ved andre Motorer.*

Tager vi en 3 H.-K. alm. *Gasmotor*, da bruger den ved Fuldbelastning i alt c. 2,4 Kubikmeter i Timen, altsaa c. 0,8 Kubikmeter Gas pr. H.-K.-Time; gaar den ved Halvbelastning, bruger den 1,58 Kubikmeter i Timen eller 1,05 pr. H.-K.-Time; det er en Variation, der betyder en Stigning af Gasudgifterne *med ca. 32 pCt.* For *Elektromotoren* er Tallene 1 Kilowat ved Halvbelastning mod 0,95 ved Fuldbelastning. Altsaa en Stigning af Elektricitetsudgifterne med *kun c. 6 pCt.!* Dette Forhold maa der tages Hensyn til ved Kalkulationen. Staar vi f. Eks. i en By og skal bruge et Anlæg paa 4 H.-K. — og med Adgang til baade Gas og Elektricitet, vil en Sammenligning af en 4 H.-K. Gasmotor og do. Elektromotor, sandsynligvis vise, at den første ganske slaar den sidste under almindelige Forhold (se Tabellen paa næste Side). Begrundet paa de ringere Anskaffelsesudgifter vil Elektromotoren derimod svare bedre Regning ved *ustadig* Brug og *stærkt varierende Belastning*.

Skal det 4 H.-K.-Anlæg arbejde Dag og Nat fuldt belastet, vil Gasanlæget være det billigste — men skal der arbejdes under 3000 Timer om Aaret og ved vekslende Belastning, vil der komme et Punkt, hvor Elektromotoren er ligesaa billig — og den er næsten altid bekvemmere.

Hidtil er det imidlertid mere de *høje Elektricitetspriser* end de dyre Motorer, der har været hæmmende for Elektromotorens Udbredelse. Omregnes den sidste Kolonne med 10 Øre eller 20 Øre som Elektricitetsgrundfod, da vil Variationerne falde i Øj-

Hestekrafttimer	Gasmotor	Elektromotor		
Jævn og stadig Belastning	10 Ore pr. Kub. M.	10 O. pr. Kilo Watt	15 O. pr. Kilo Watt	20 O. pr. Kilo Watt
	Ore	Ore	Ore	Ore
6000 Timer fuld Kraft	9,8	10,05	**14,85**	**19,30**
3000 » »	12,81	10,60	**15,35**	**20,80**
2000 (1000 fuld Kraft, 1000 halv)...	16,3		**15,88**	**19,80**
900 » fuld Kraft	21,80		**17,10**	
600 » » » og 250 halv	28,00		**20,00**	

nene. Elektricitet bliver da billigere end alt andet, naar den er til at faa til 10 Øre.

Som bekendt regnes Arbejde i Kilogrammeter. Det Arbejde, der udfores, naar 1 Kilogram loftes en Meter, eller man arbejder en Genstand frem ad en Vej paa en Meter mod en direkte Modstand af 1 Kilogram — er Enheden. Det er intet betydeligt Arbejde. Maalt paa denne Maade formaar en Mand i Sekundet at præstere fra 8 til 25 Gange dette Maal. Man vælger derfor i Almindelighed en større Enhed, nemlig 75 Kilogrammeter; en Kraftkilde, der kan præstere dette Arbejde pr. Sekund, siges at have en Arbejdshastighed af 1 *effektiv* H.-K. Her maa man jo vare sig; for de allerfleste Motorer sluger selv en ikke ringe Brøkdel af det Arbejde, de præsterer, til Overvindelse af indre Friktion osv. — Arbejde, som derfor ikke kan udnyttes. Det er den *effektive* Kraft, der maa regnes med. Der er her en Dobbelthed i Benævnelsen, der har været skæbnesvanger ved flere Lejligheder.

Det vil formentlig af det anførte fremgaa, hvor betydningsfuldt et Fag Motorlære — Læren om Kraftkilderne og deres Økonomi — er. Desværre er dette Fag saare lidet kendt i de arbejdende Krese, og det er dog af storste Vigtighed, at Oplysning paa dette Felt bydes de praktiske Erhverv. Det er imidlertid et Fag, der er i saa rivende Udvikling, at man for at følge med maa have stadig Foling med det. Ikke en Haandbog en Gang for alle gør det derfor, men Piecer som de, der f. Eks. udkommer paa Tysk og andre Verdenssprog, udgivne af stedlige Næringsautoriteter med Haandværket for Øje, og med korte Mellemrum omarbejdede og førte à jour til Brug for det praktiske Liv — er Losningen.

Vi maa derfor som i Udlandet soge tilvejebragt saadanne Smaaskrifter til Selvstudium for Haandværkeren, saa at han paa Grundlag af disse og regelmæssigt tilbagevendende Motorudstillinger, som for nævnt, vil kunne folge med. Disse Udstillinger kunde iovrigt passende — som Landbruget har dem — kombineres med offentlige Konkurrenceprover, dels for at faa sikkert Bedømmelsesmateriale at gaa efter ved Kob, men navnlig ogsaa for at stimulere Producenterne til i stigende Grad at forsyne Markedet med Motortyper, tilpassede efter Haandværkets specielle Krav. Nu maa lige det omvendte hyppigt finde Sted: Virksomhederne tilpasses efter Motortyper, der oprindelig er udførte med helt andre Formaal for Øje, f. Eks. Skibsmotorer.

Det, Haandværkerne skulde naa ad disse Veje, var ikke alene et Begreb om de enkelte Motorers Indretning og Virkemaade — dette er jo dog kun af Interesse i anden Række — men at forstaa deres Økonomi og Arbejdsmaade ud fra et Haandværkersynspunkt, der er og maa være anderledes end det, Teknikeren i Almindelighed anlægger. Ud fra sit Fags specielle Forudsætninger maa Haandværkeren i hvert enkelt Tilfælde tage Kraftspørgsmaalet op til Behandling, og naar han med Udskydelse af de Muligheder, der af en anden Grund er uanvendelige, staar tilbage med de andre, maa Hestekraften

nøje kalkuleres paa Grundlag af den Drift, der tænkes ført.

Man er almindeligvis for tilbøjelig til at give de »dyre Hjælpemidler« Skylden for den alligevel langt ringere Udbredelse disse har end de burde have. Det er imidlertid fejlagtigt. Vi har sikkert herhjemme haft *for* stærkt Øje for de økonomiske Anstødssten alene — de kan egentlig aldrig blive de afgørende. *Afgørende* er det derimod, at man forstaar Maskiners og Motorers *Anvendelse* og *Virkemaade*.

Det vilde derfor sikkert være urigtigt at søge Haandværkets og den mindre Industris Forsyning med passende Drivkraft fremmet ved Foranstaltninger alene sigtende til en Lettelse af de hermed forbundne økonomiske Byrder, uden først at søge Forstaaelse af de forskellige Kraftkilders Væsen under de mange forskellige Former og Driftsforhold, det praktiske Liv byder — fremmet gennem Adgang for Haandværkeren til ved Selvstudium af passende Litteratur at sætte sig ind i de forskellige Systemer, deres Virkemaade, Økonomi og Ejendommeligheder. Ved *Udstillinger, Konkurrencer og offentlige Afprøvninger* stimuleres Lysten til at producere *passende* Motorer samt tilvejebringes et *Sammenligningsgrundlag* til den praktiske Bedømmelse. Desuden bør der aabnes Haandværkeren Adgang til ved Konsultation at sikre sig, at han, hverken hvad Pris, Garanti eller Arrangement angaar, kommer til at forsynde sig saa skæbnesvangert, som det desværre ofte sker. Altsaa en Art offentligt »Gewerbeamt«, et *Haandværker-Departement*.

(Fortsættes.)

FORENINGS-MEDDELELSER.

Torsdagen den 4. Juli 1907 holdt Bestyrelsen Møde. Tilstede var den fungerende Formand (Fraenckel), Bonnesen og Møller.

Protokollen fra forrige Møde oplæstes, godkendtes underskreves.

Den fung. Formand gav derefter en Række Meddelelser om de siden sidste Møde ind- og udgaaede Sager.

Til Industriforeningens Delegerede i det foreløbige Udvalg vedrørende en Landsudstilling i Aarhus valgtes:

Professor C. Nyrop,
Fabrikant Robert A. Fraenckel,
Bogtrykker, Justitsraad O. C. Olsen,
Fotograf Fr. Riise og
Direktør C. Ruben.

Under 28. Juni havde det italienske Konsulat meddelt, at det modtog Industriforeningens Tilbud om Lokaler til en italiensk Udstilling i Februar Maaned.

Til Industriforeningens Delegerede i Bestyrelsen for Fagskolen for Haandværkere og mindre Industridrivende valgtes:

Professor C. Nyrop,
Fabrikant Robert A. Fraenckel,
Direktør Johan Guildal,
Fabrikejer Bernh. Hertz,
Fabrikejer Holger Petersen,
Direktør, Kaptajn Rambusch.

I Forbindelse hermed meddelte den fung. Formand, at han havde modtaget Meddelelse om, at Fabrikant Bernh. Hertz til den nævnte Fagskole havde skænket 50000 Kr., hvis Renter skulde anvendes til trængende Elevers Undervisning.

Derefter foretoges det fra Lovudvalget fremsendte Udkast til nye Love. Udkastet drøftedes og nogle enkelte Ændringer foretoges.

Fredagen den 12. Juli 1907 holdt Bestyrelsen og Repræsentantskabet Fællesmøde. Tilstede var den fung. For-

mand (Fraenckel), Benzon, Bjarnov, Gram, Guildal, Hansen, Hertz, Jørgensen, Kayser, Messerschmidt, Meyer, Møller, Olsen, Petersen, Riise, Ruben og Steenberg.

Til Behandling forelaa Indstilling fra Legatudvalget om, at H. C. Ørsteds Legat tildeltes fhv. Skotøjsfabrikant Julius Larsen, samt at

Handskemager N. T. Danielsens og Hustrus Rejselegat tildeltes

Handskemager Oscar Rudolf Wilhelm Rosenberg og

Handskemager W. T. Danielsens og Hustrus Etableringslegat tildeltes:

Handskemager Alfred Edvard August Liebst.

Formanden for Legatudvalget Axel Meyer motiverede nærmere Indstillingen, der derefter enstemmigt vedtoges, hvorefter Modet hævedes med en Tak til Legatudvalget for dets Arbejde.

Fredagen den 12. Juli 1907

holdt Repræsentantskabet Møde. Tilstede var Formaden (Guildal), Benzon, Bjarnov, Gram, Hertz, Jørgensen, Kayser, Messerschmidt, Meyer, Olsen, Petersen, Riise, Ruben og Steenberg. Af Bestyrelsen dennes fung. Form. (Fraenckel) samt Hansen og Moller.

Dagsorden:

1. Medd. fra Bestyrelsens Formand.
2. 2den Behandling af Regnskabet for 1905—06.
3. Behandling af Udkast til nye Love.

Protokollen fra forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Formanden meddelte dernæst, at Fabrikant Boas i Skr. af 20. Juni havde nedlagt sit Mandat som Medlem af Repræsentantskabet. Derefter fik

Bestyrelsens fung. Formand Ordet for en Række Meddelelser. (Dagsordenens Punkt 1).

Under 4. Maj havde H. M. Kongen udnævnt Fabrikant Bernh. Hertz til R. af Dbg., til hvilken Udnævnelse han bragte ham sin Lykønskning. Forsamlingen sluttede sig hertil ved at rejse sig.

Af Udstillinger vilde der i Januar 1908 blive afholdt en jødisk og i Februar en italiensk. Noget bestemt Tidspunkt for de andre, tidligere bebudede Udstillinger kunde endnu ikke opgives.

Bogudvalgets Lokaler paa Loftet var nu færdige og Indflytningen af Boger deri paa det nærmeste fuldendt.

Paa Indstilling af det tekniske Selskabs Udvalg for kunstindustrielle Opgaver var den dalhoffske Præmie tildelt Kunstsmed Thor Krøier.

Indenrigsministeriet havde nu stadfæstet Love for Fagskolen for Haandværkere og mindre Industridrivende og Bestyrelsen for denne var valgt.

Lagerbygningen i vestre Gaard var nu omtrent færdig, men kunde ikke fuldendes, paa Grund af Bygningssnedkerstriken.

Ang. Danmarks Deltagelse i Udstillingen i Edingburgh var der nedsat et Udvalg, bestaaende af

Direktør Dalgas,
Fotograf Fr. Riise og
Direktør Carl Ruben.

Der havde allerede fundet saa mange Anmeldelser Sted, at en dansk Afdeling paa nævnte Udstilling kunde betragtes som sikkret.

Ved de engelske Journalisters Besøg var Industriforeningen Medindbyder til Middagen paa Marienlyst. Dens Andel i Udgifterne var 120 Kr.

Foreningens Kassekredit i Landmandsbanken var opsagt til Udbetaling til December Termin 1907. Der var imidlertid indledet Forhandlinger med det Rejersenske Fond om et foroget 3die Prioritetslaan,

Overfor Magistraten var der tinglæst en Deklaration i Anledning af Opførelsen af en ny Trappe udfor det internationale Sovevognsselskabs Lokaler.

Butik Nr. 16 var udlejet til Grosserer J. Holbek for 2000 Kr. aarlig Leje.

Derefter gik man over til Punkt 2 paa Dagsordenen:

Sekretæren oplæste de fra Revisorerne modtagne Bemærkninger til Regnskabet for 1905—06 med vedføjet Besvarelse, hvorefter der enstemmig gaves Decharge for Regnskabet.

Formanden bemyndiges til at sende Revisorerne, D'Herrer Vexellerer Martin J. Levin og Bankdirektør J. Normann en Tak for det med Revisionen forbundne Arbejde.

Derefter gik man over til Punkt 3 paa Dagsordenen:

Bestyrelsens fung. Formand motiverede nærmere det fremsendte Udkast til nye Love for Foreningen under Henvisning til de af Lovudvalget fremsendte Udtalelser samt de dertil af Bestyrelsen stillede Ændringer.

Efter en længere Diskussion om Lovforslaget i det hele og dets Enkeltheder, hvori deltog Meyer, Gram, Bjarnov, Steenberg og Kayser hævedes Mødet, idet Formanden bebudede, at Behandlingen af Lovene vilde blive fortsat i et følgende Møde; han fandt det dog rettest, at Forhandlingerne i dette aabnedes med en Afstemning om, hvorvidt man i det hele taget behøvede nogen Forandring af de nugældende Love.

Lørdagen den 17. August 1907

holdt Bestyrelsen Møde. Tilstede vare: Formanden (Nyrop), Bonnesen, Fraenckel, Hansen og Møller.

Protokollen for forrige Møde blev oplæst, godkendt og underskreven.

Formanden aabnede Mødet med at mindes Repræsentantskabets afdøde Medlem Etatsraad Køhler.

Derefter gav Formanden Meddelelse om de siden sidste Møde ind- og udgaaede Skrivelser.

Angaaende Industriberetningen kunde det meddeles, at Bevillingen paa 2500 Kr. ikke vilde blive overskreden. Der var tegnet 85 Subskribenter à 2 Kr., udsendt ca. 200 Expl. til Industriforeningens Bestyrelse, Repræsentantskabet og faste Udvalgsmedlemmer, til Pressen og andre Interesserede, Udenrigsministeriet havde modtaget 32 Exemplarer til Fordeling blandt vore Konsuler i Udlandet, ligesom Redaktionen havde disponeret over ca. 40 Exemplarer. Oplagets Størrelse var 1000 Expl., hvoraf 500 var givet Karl Schønbergs Forlag i Kommission.

Fra Generalkonsulatet i St. Petersborg var modtaget Meddelelse om en Udstilling af Landsprodukter i Forening med en Afdeling for Kunstindustri. Cirkulaire var udsendt til interesserede kunstindustrielle Kredse.

Til den kommende jødiske Udstilling var erhvervet Tilsagn om Udlaan af Malerier fra den tilsvarende Udstilling i Berlin d. A. imod at Industriforeningen betalte Transporten frem og tilbage samt Assurance for de udlaante Genstande.

Der var udstedt Erklæring angaaende de Lokaler i Foreningens Ejendom, der benyttes til Undervisningsbrug, og som er fritagne for Ejendomsskyld.

Fra Fællesrepræsentationen f. d. Industri og Haandværk havde Industriforeningen modtaget en Takskrivelse for udvist Gæstfrihed ved Delegeretmødet den 22. Juli.

Carlsberg-Bryggerierne havde i Anledning af deres Jubilæum sendt en som Manuskript trykt Fremstilling af de forløbne Aars Historie og en lille Sølvmedaille. Der var sendt Bryggerierne en Tak og Lykønskning.

Fællesrepræsentationen havde tilstillet Foreningen et trykt Cirkulære om Uddeling af to Piecer ang. Toldsagen, som toges til Efterretning.

Foreningens Tjener og Bud, O. Danholt, havde søgt sin Afsked paa Grund af Rejse til Australien og samtidig andraget om et Gratiale. Det vedtoges paa Formandens Forslag at tilstaa ham et Gratiale af 100 Kr. og søge Stillingen besat snarest muligt.

Formanden meddelte nu, at der i Anledning af Landmandsbankens Opsigelse af Kassekrediten var indledet Forhand-

linger med det Reiersenske Fond om et udvidet Prioritetslaan.

Arbejdet paa Bygningen i vestre Gaard havde hvilet siden Bygningssnedkernes Strejke. De Lokaler, som Engelsen & Schrøder havde benyttet, og som nu skulde benyttes af Nielsen & Lydiche, Engelhardt & Lohse og H. C. Petersen, maatte nodvendigvis restaureres og Arbejdet hastede. Sagen havde været forelagt Byggeudvalget, som havde ment det umuligt at gore et nøjagtigt Overslag.

Med Hensyn til Indretningen af Tekn. Instituts Lokaler havde Bygningens Inspektor efter Tilbud fra forskellige Haandværkere udarbejdet et Overslag, der belob sig til 10,800 Kr., deraf 3,300 Kr. til Specialindretninger til Tekn. Institut.

Formanden fik Bemyndigelse til i Repræsentantskabet at soge en Bevilling paa indtil 5000 Kr. d. v. s. $^2/_3$ af den samlede almindelige Udgift ved Lokalets Istandsættelse.

Man gik derefter over til at omtale Forslaget til nye Love, der skulde til fortsat Behandling paa det kommende Repræsentantskabsmøde. Formanden udtalte sig for forskellige Ændringer, dels redaktionelle, dels reelle, i Lovforslaget og haabede, at Sagen vilde udvikle sig saaledes, at der i Repræsentantskabet vilde blive indkaldt Ændringer, at disse vilde blive forelagt Bestyrelsen, som saa igen vil sende dem til det af den i sin Tid nedsatte Lovudvalg. Bestyrelsen sluttede sig hertil.

Formanden oplæste derpaa de med Industriudvalget udvexlede Skrivelser angaaende Chicagofonden. Udvalget ønskede Renter af Fonden fra og med dette Aar stillet til sin Disposition.

Efter at Bonnesen havde fremsat nogle Bemærkninger om Sagens Historie, gik man ind paa at efterkomme Ønsket.

Fra Udvalget for Oprettelsen af en Provestation for Landbrugs- og Mejerimaskiner var indloben en Opfordring til Industriforeningen om at vælge en Delegeret til Udvalget. Formanden foreslog, at Ingenieur G. Gregersen, som allerede forud var Medlem af Udvalget, og tidligere paa Industriforeningens Vegne havde deltaget i den VIII. landokonomiske Kongres i Wien d. A., skulde være Industriforeningens Delegerede. Dette vedtoges.

DET DANSKE KUNSTINDUSTRIMUSEUM,

der har været lukket hele Sommeren, blev fornylig aabnet paany i en udvidet og opfrisket Skikkelse. Fra Museets sidste Aarsberetning vil man vide, at den ifjor tiltraadte ny Direktør, *Emil Hannover*, udførligt og klart gjorde Rede for sin Plan for Museets Udvidelse og den deraf følgende Omordning. Hans Planer i saa Henseende gik vel ikke saa helt glat igjennem, men de blev dog endelig billiget. Nu kan enhver, der kjendte Museet i sin tidligere Ordning, bedre end gjennem den i Aarsberetningen skrevne Fremstilling se, hvori hans Tanker bestod; hvad det var hans Ønske at gjøre ud af de ved Belysningskontorernes Flytning for Museet nyerhvervede Lokaler, samt hvad han ønskede at ændre i Samlingens gamle Sale. Hele det udførte — ret vidtløftige — Arbejde er gaaet Haand i Haand med en omfattende Renselse og Restaurering af Rummene. Dette var især overvættes nødvendigt i den nytilkomne underste Etage, der var mørk og snavset saa det forslog. Alt herinde er blevet renset og fornyet i gjennemført Hvidt, og her er det forreste Rum, der saa ret haabløst ud, omskabt til en meget anvendelig Sal for Udstilling af Boghaandværk. Væggene er fyldte med et godt Udvalg af den anseelige Samling dekorative Tegninger af danske Kunstnere, som Museet ejer i sine Mapper. Mod Tivoli er to mindre Rum indrettet til Kontorer. Hele den øvrige Del af den store Etage er indtaget til Biblioteket. Lokalet er delt paalangs, saaledes at Læsesalen har faaet den lyse Solside mod Tivoli, medens den anden Halvdel mod Industriforeningen optages af Bogsamlingen. Med sit gode og smukke — betydeligt udvidede — Inventar tage begge disse Rum sig meget tiltalende og venlige ud. Her er da endelig Plads til et Bibliotek og en Billedsamling i Vext og til det stadig voxende Antal Studerende, der jævnligt ganske overfyldte den gamle Biblioteksal. Gjennem Bogsamlingen er skabt en lige og direkte Vej fra Hovedindgangen til de bagest liggende gamle Udstillings- og Foredragssale. Man gaar igjennem et bag Biblioteket liggende Lokale, hvori den Windingske Samling og Textilsamlingen opbevares i store Skabe (begge Samlinger nu til Studiebrug i Læsesalen), og kommer da til det gammelkjendte Udstillingsrum med de kolossale Montrer. Disse er nu optagne af

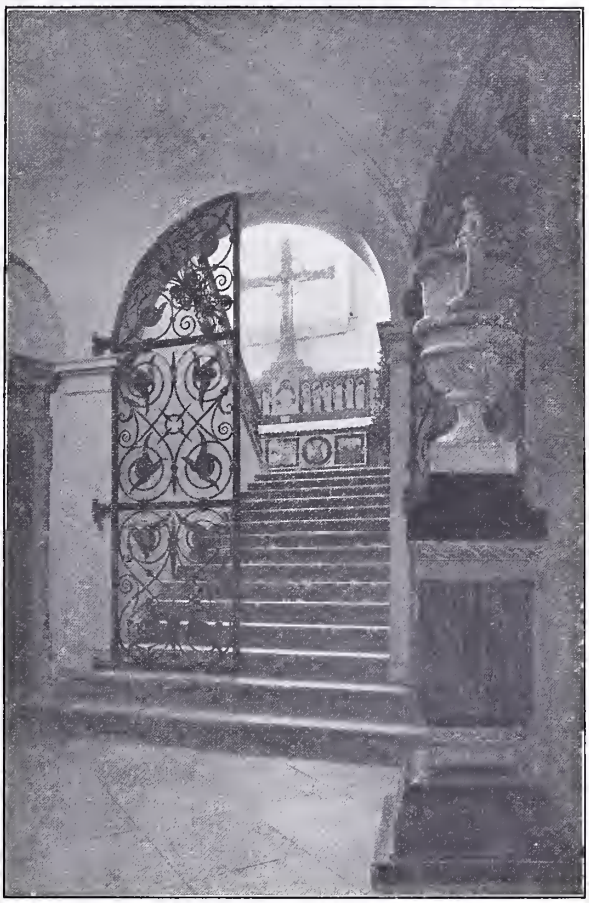

Opgang til Museets første Etage og Galleri.

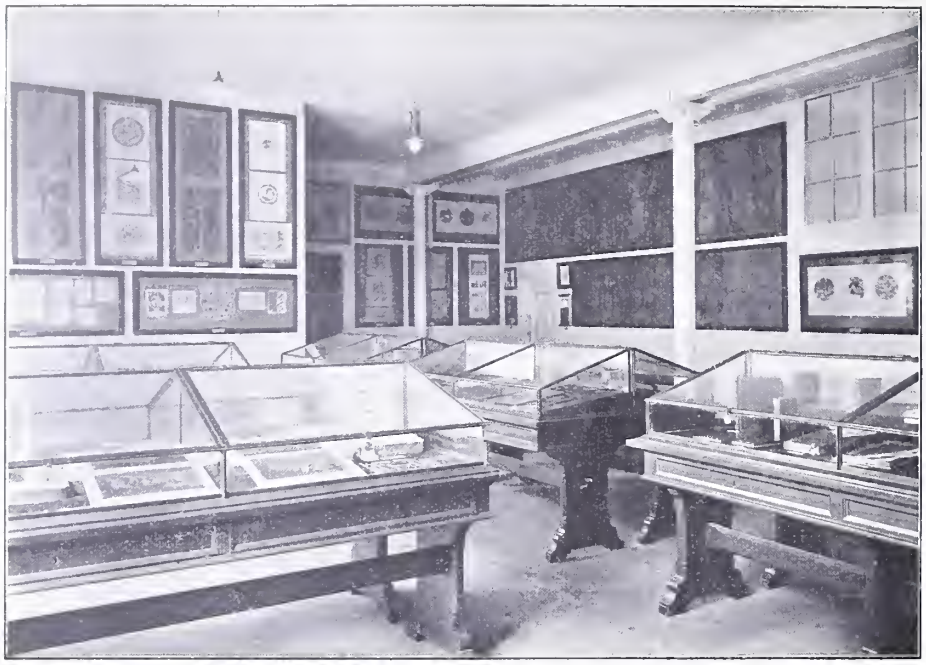

Den ny Sal for Boghaandværk foran Biblioteket.

de Modeller og galvanoplastiske Affældinger samt en Del andre Sager især Metalarbejder, der tidligere optog en meget stor Plads paa Forhusets Galleri. Festsalen, der alle Dage var et koldt Opholdssted med et ubehageligt kjælderagtigt Lys, er opgivet som Udstillingssal og vil fremtidig kun blive benyttet til Foredrag.

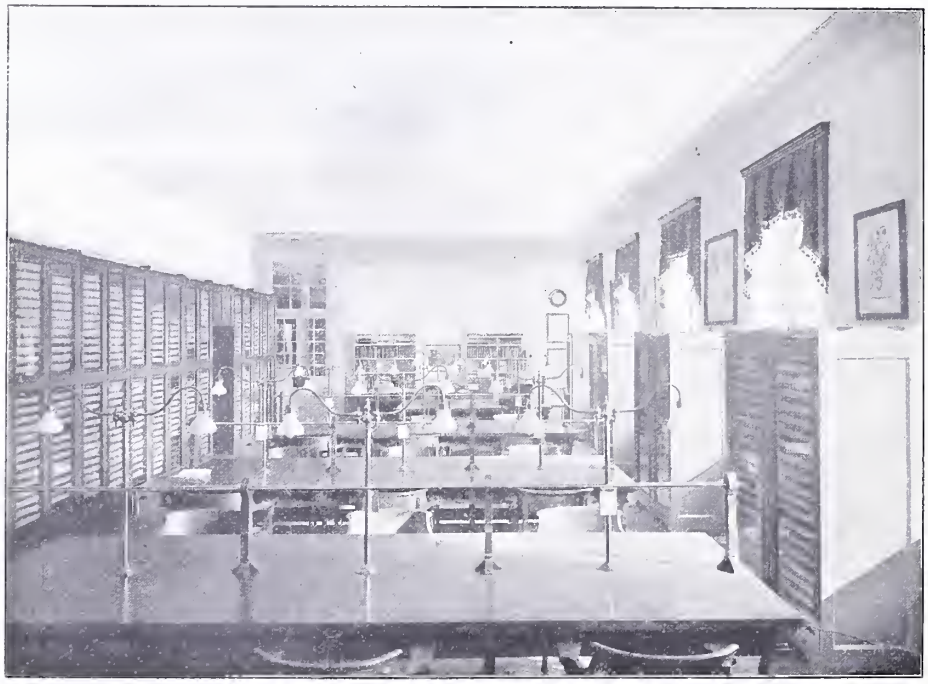

Det ny Biblioteks Læsesal.

Vestibulens ny Ordning.

Den her skildrede, lykkeligt gjennemførte Ordning af de ny Lokaler var et Hovedpunkt i den ny Direktørs Forslag. Nøje knyttet hertil var hans Plan, at forandre de gamle Bibliotekslokaler til Udstillingsrum for Museets vexlende Fremvisninger. Ogsaa den Tanke har vist sig god. Lokalerne indvies netop nu med en stor Udstilling af nyere danske Arbejder tilvejebragt og ordnet af *Selskabet for dekorativ Kunst* og Foreningen *Dansk Kunsthaandværk*. De samme Selskaber har lejet og indrettet de gamle Kontorlokaler paa den anden Side af Vestibulen til en permanent Udstilling og Udsalg af dansk Kunsthaandværk.

Vestibulen, der under den gamle Ordning var en fælles Adgang til Museet og Belysningsvæsenets Kontorer, er ligeledes blevet helt restaureret. Dette store Malerarbejde har ladet sig gjennemføre ved en rundhaandet Gave fra Malermestrene *Møllmann & Co.* I denne Vestibule er nu ordnet Museets anseelige Samling af Keramik. Forrest hvad der ejes af gammelt dansk Porcellæn, saaledes at en Fremmed, der blot gjør et flygtigt Besøg, strax

Galleriets Tværgang.

ved liggende gamle Sale. En moderat Anvendelse af grønne Træer og Vedbend i Vestibulen, paa Trappen og paa Galleriets Brystning oger det venlige Indtryk. Forstuen er nu indrettet til Garderobe, og her vil Indgangsdøren snart blive dækket af et Vindfang for at dæmpe den stærke Slud, der tidligere var en Hindring for at føle sig tilpas i Vestibulen. Foran Fløjdørene er Tælleapparaterne opstillede, desværre den eneste kjedelige Levning fra Fortiden, som man nu foler det som en Mangel ikke er bleven udryddet, og som man maa haabe og vente snarest maa forsvinde. Kan det ved Museets begyndende Virksomhed have været af nogen Interesse at kunne slaa Besogets Storrelse fast, maa det vel nu, da Børneaarene er stridte, være et overvundet Standpunkt. Det er lidet tiltalende at skulle mases igjennem Maskinen for at komme ind i Museet, og særindenfor Døren vil se det Kunsthaandværks historiske Grundlag, som er det videnom bedst kjendte danske Arbejde. Lyst og festligt er Rummet i sin nye Ordning, og man ser sig veltilpas rundt i den smukke Samling. Man faar Lyst til at gaa videre opad Trappen til Galleriet og de bag-

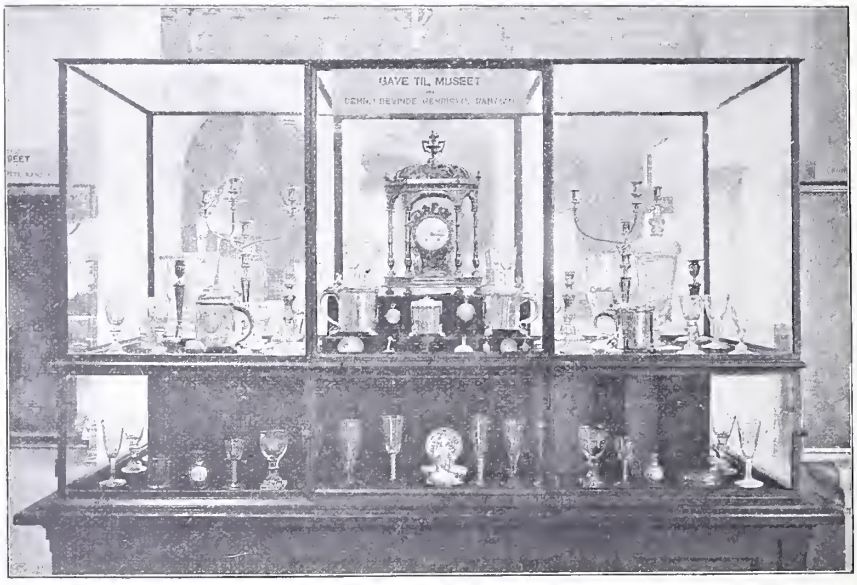

Montren, hvori Lehnsgrevinde Rantzaus Gaver var udstillede for Omordningen.

Galleriets ostre Side med den musikhistoriske Samling.

lig paa denne Plads, hvor Lokalet er snævert, er det en irriterende Foranstaltning at blive talt og nummereret uden nogen virkelig hensigtsvarende Grund. Frit og let, som man altid har ønsket at gjøre Adgangen til Museet, bør den være, men Tælleapparaterne hindrer og ærgrer og bringer den Fremmede til at gribe i Lommen.

Mellem de to Trappeløb er opstillet Kopien af *Joakim Skovgaards* Alter fra Nicolai Kirken i Svendborg, og paa det aabne Galleri over Vestibulen, der tidligere var overfyldt af Montrer, vil man finde, der er luftet stærkt ud. Tilhøjre for Trappen er den japanske Samling: Kurve, Lakarbejder, Udskjæringer i Ben og Træ, samt i tre Montrer en udsøgt Samling af Parerplader, der ved sagkyndig Bistand af Dr. *Hugo Halberstadt* er udvalgt at Museets større Beholdning. Hertil slutter sig kinesiske Arbejder samt Metalarbejder i Jern, Sølv, Bronze og Messing, Kunstdrejerarbejder og gamle Glas. I denne Afdeling er nu indordnet den store, rige Gave, Museet ifjor modtog fra Lehnsgrevinde *Henriette Rantzau.* En Montre, beregnet til skiftende Textiludstillinger, er foreløbig optaget af en Del nyanskaffede kroatiske Vævninger og Broderier.

Paa Gangen, der forbinder de to Sider af Galleriet, er fremlagt Vifter og afdøde Uhrmager Tietckes Samling af kostbare gamle Lommeuhre. Den anden Halvdel af Galleriet, mod Industriforeningen, rummer nu den af Prof., Dr. *Angul Hammerich* grundlagte og ledede musikhistoriske Samling, der tidligere var sammenpakket i en Sal i Bagbygningen, og som i sin ny Opstilling ganske anderledes kommer til sin Ret.

Den Side af Bagbygningens Sale, der vender mod Tivoli, er i Hovedtrækkene ikke undergaaet nogen Forandring. Ogsaa der er malet og renset, ogsaa der er ved en gjennemført Omfordeling vundet fri Gulvplads. Det er Hertugen af Cumberlands her deponerede Samling af Møbler og Træskjærerarbejder, hovedsagelig Renaissanceting, der optager de tre første Rum. I en af disse Sale findes ophængt en pragtfuld fransk Kor-Kaabe fra 15.—16. Aarhundrede, rigt og herligt dekoreret med Broderi i Silke- og Guldtraad paa rødt

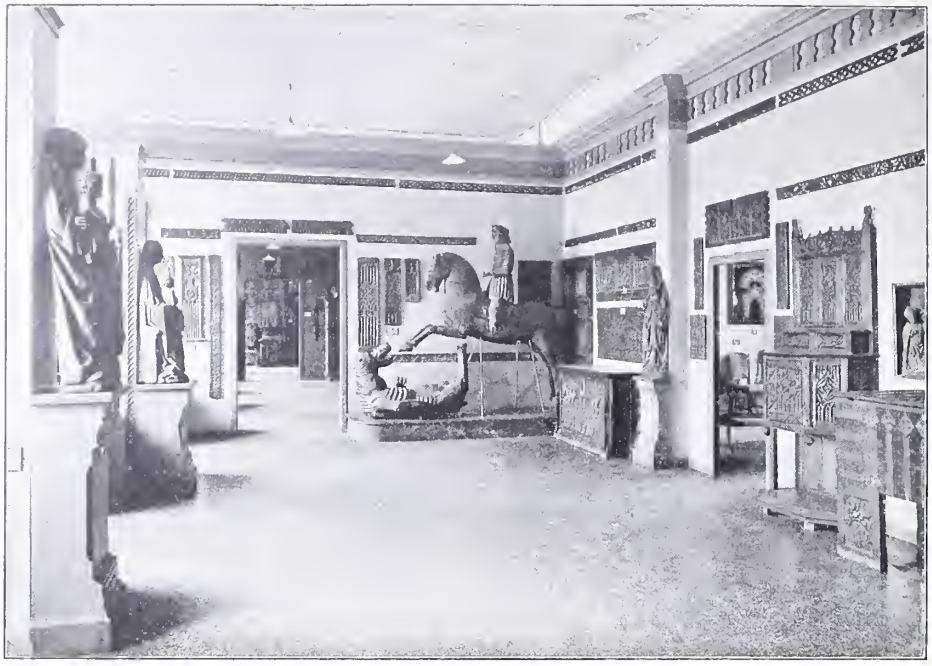

Fløjl. Det er sammen med *Gerh. Munthes* Najade Tæppe, der kjøbtes paa den norske Udstilling i Foraaret, de betydeligste Kjøb, der er foretaget i det sidste Aar, hvori Museet kun har haft meget ringe Midler til Raadighed for Indkjøb.

Medens den holstenske Stue er nogenlunde uforandret, er den sidste Sal paa denne Side, der nu alene er viet Rokokoen, foreløbig noget mager, thi Museet ejer endnu kun meget lidt af denne Stilarts Møbler. Gaar man videre til den bageste Sal

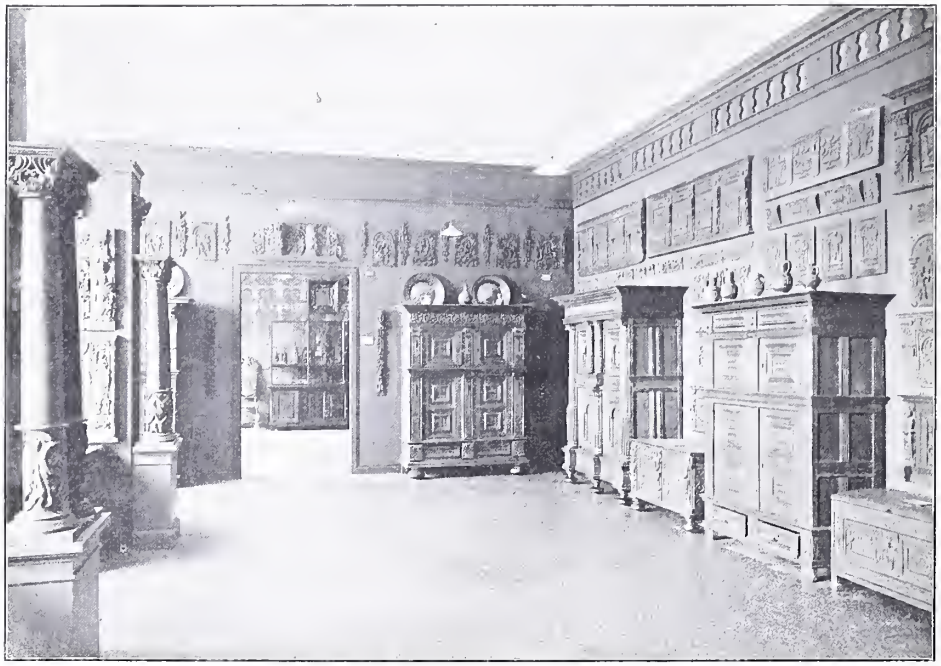

Den ny Ordning af de første Sale, der indeholde Hertugen af Cumberlands Samling.

Salen med Rokokomøbler og Tapeter.

mod Industriforeningen, der tidligere rummede Møbler fra Ludvig XVI's Tid og danske Empiremøbler, vil man finde, at disse sidste er fjernede. Salen har derved vundet betydeligt. Stuen med de danske Kunstnermøbler har bevaret sin Ordning,

Den ny danske Empirestue.

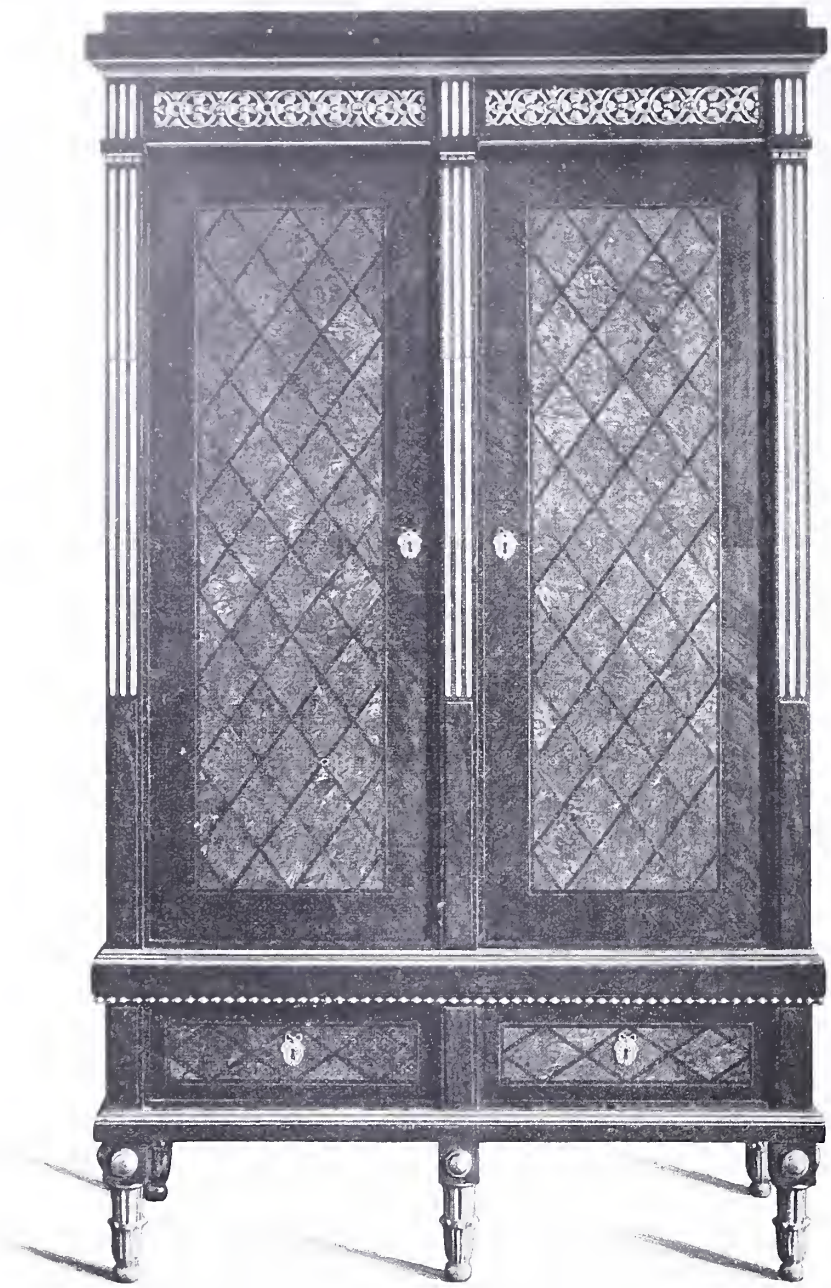

Skab fra Slutningen af det 18. Aarhundrede. Testamentarisk Gave til Museet fra Pietro Krohn.

men den næste Sal, hvori de moderne engelske Møbler havde Plads, er helt omskabt til en hyggelig dansk Empirestue. Det større Rum, hvor tidligere Indkjøbene fra Pariserudstillingen 1900 var samlede, er nu — med faa Undtagelser — helt optaget af danske moderne Arbejder. Porcelænet og Keramiken er det dominerende, yderligere forøget ved store, smukke Gaver fra begge vore Porcellænsfabrikker. Endelig er det gamle Værelse for Instrumentsamlingen nu optaget af Tingene fra Paris 1900, og hvad der ellers ejes af gode moderne Arbejder fra forskjellige Lande.

Resultatet af Sommerens Arbejde er blevet et mere overskueligt og bedre Museum, der alligevel i alle vigtige Henseender har bevaret Præget af det fortjenstfulde Arbejde, som *Pietro Krohn*, dets oprindelige Skaber, har nedlagt deri.

Ogsaa i Husets øverste Etage blev der ifjor foretaget Forandringer, der kom Museets Haandværkerskole tilgode og skaffede den en højst nødvendig Pladsforøgelse. Iaar har Stifteren af det under Museet henlagte teknologiske Legat, Guldvarefabrikant *Bernhard Hertz*, ved elskværdig Imødekommenhed ændret Fundatsen for dette Legat saaledes, at den baandlagte Halvdel fremtidig kan anvendes til Anskaffelse af Værktøj og Maskiner for de under Museet arbejdende Skoler, medens den anden Halvdel af Legatet blev stillet til Raadighed for de i dette Aar foretagne kostbare Restaurerings og Omordningsarbejder.

Det lader sig nemlig ikke nægte, at Museets økonomiske Forhold ikke er heldige og heller ikke vil blive det i de første Aar. Stor Sparsommelighed vil være nødven-

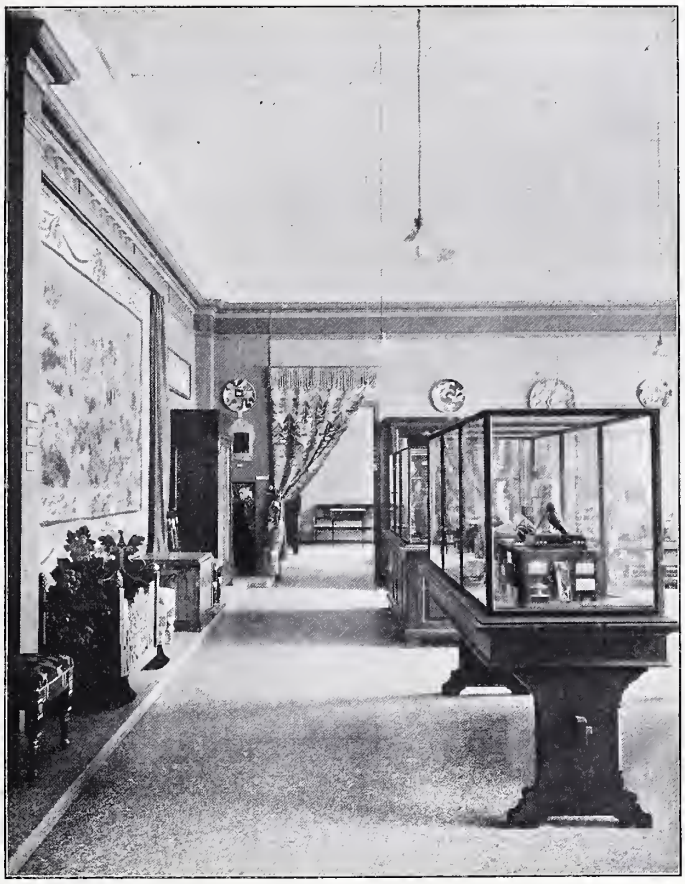

Den ny danske (nordiske) Sal, set fra to Sider.

Fra Salen med moderne Kunsthaandværk.

dig, før man atter kan komme til at raade over nævneværdige Midler til Samlingernes Forøgelse.

Et nyt Grundlag for en fornuftig og efter de forhaandenværende Forhold nyttig Drift af Museets forskjellige Virksomheder er nu skabt, særlig ved den heldige Beliggenhed af Lokalerne for de vexlende Udstillinger og ved den lette og bekvemme Adgang til de nye og rummelige Biblioteks- og Studierum og til Foredragssalen. Det tør da ventes, at Museet under sin ny Ledelse vil gaa ind til en lykkelig og ærefuld Arbejdstid. *F. H.*

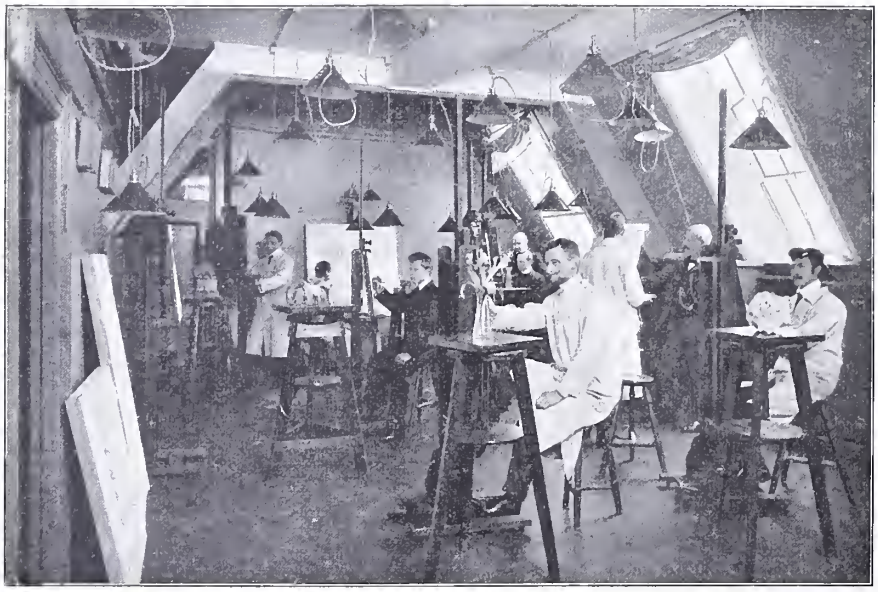

Fra Museets Haandværkerskole. Det ny Lokale.

OM HAANDVÆRKETS OG DEN MINDRE INDUSTRIS FORSYNING MED PASSENDE DRIVKRAFT.

AF GUNNAR GREGERSEN.

LEVENDE MOTORER.

Saa vigtig Agitationen for mekanisk Motorkrafts Udbredelse er, bør den ikke være fanatisk, men stedse underbygget med nøgterne teknisk-økonomiske Ræsonnementer — thi ikke *altid* vil det være klogt at vrage de *levende* Motorer for de *livløse*.

Fordi de er de *ældste*, er de langtfra paa alle Omraader *forældede*.

Og ældst *er* Haandarbejdet; lige saa gammelt som Menneskeheden overhovedet. De første Spor af dennes Eksistens paa Jorden som Fornuftvæsen er jo Redskaber, maalbevidst tildannede og anvendte — Resultater af Forarbejdninger, Hjælpemidler ved Produktioner. Arbejdet med og Fremstillingen af disse Hjælpemidler er det første Kriterium for Fornuftvæsenet, det eneste os overleverede fra hine Tider, og følgelig netop lige saa gammelt som dette. I Redskabers Art, Tal, Sindrighed og Forarbejdning afspejler de gennem Tiderne vekslende Kulturer sig. Med dem som Grundlag lader den materielle Kultur til et givet Tidspunkt sig i alt væsentligt rekonstruere.

Ved Arbejdet med og Tildannelsen af saadanne Produktionsmidler har man i Aartusinder i det store og hele været henvist til *Menneskels fysiske Kraft* alene. — Paa denne — senere ogsaa for en Del paa dyrisk Kraft — har saavel Oldtidens som Middelalderens materielle Produktion været baseret som eneste Energikilde; det var altsaa *Haandværk* i dette Ords alleregentligste Forstand. Selv om Vind- og Vandkraft tidlig har spillet en Rolle — lokalt og i ringe Grad — har dog manglende teoretisk-teknisk og produktions-tekniske Forudsætninger afskaaret Datiden fra enhver rationel Udnyttelse heraf — den er kommen langt senere. Haandarbejdet er det ældste og vil selvfølgelig altid være det vigtigste — Arbejderne vigtigere end Motorerne.

Naar man i vore Dage er saa tilbøjelig til at forkaste Haandarbejde og som Grundlag for dets Forældethed anfører den billigere Motorkraft, maa man jo, som allerede tidligere nævnt, erindre, *at af de levende Motorer adskiller Mennesket sig fra alle andre Kraftkilder ved den Kombination af sjælelig og mekanisk Energi, det repræsenterer*. Man faar begge Dele.

At man ofte kun har Brug for og derfor kun anvender det *ene*, hjælper ikke, man faar og betaler for begge! De fleste Arbejder kræver imidlertid en vis Mængde af *begge* Dele! Snart drejer det sig maaske væsentligt om Arbejderens Forstand eller akkumulatoriske Evne overfor sjælelig Energi ɔ: at han kan modtage en Besked og senere udføre den — snart kan det være ganske minimalt, hvad der fordres af ham ud over rent mekanisk Kraft. Opgaven saavel i større som i mindre Virksomheder er da, ved at stille anden mekanisk Kraft til Disposition, at undgaa at lade en Mængde *Hjærneenergi* eller rettere *Arbejdsmulighed* af denne Art ubenyttet ved hensigtsløst at dække det fysiske *Kraftkrav* med menneskelig Arbejdskraft.

Den menneskelige Arbejdskraft er nemlig dyr. At lade Folk arbejde i Trædemølle er sløvende for disse, men ogsaa ødselt! — Ødselhed med Hjærneenergi! *Hvor* dyr den er regner en lærd tysk teknisk Teoretiker ud, idet han følger de almindelige Motorberegningers slagne Landevej: Anskaffelsessummens Forrentning og Amortisation samt alle Driftsomkostninger, Re-

parationer o. s. v. paalignes de i Aarets Løb præsterede Antal Hestekrafttimer — en Division giver Prisen pr. Hestekrafttime. Hans Ræsonnement er følgende:

Fra sin Fødsel til sit 5te Aar koster Menneskbarnet i Ernæring, Pleje etc. aarligt c. 200 Kr.*), ialt 1000 Kr., i de næste 5 Aar daglig gennemsitlig 75 Øre, ialt i 5 Aar c. 1350 Kr. og atter i de næse 5 Aar c. 1550 Kr., ialt 4000 Kr. Hertil kommer nu, hvad Mennesket koste i Læreaarene: hvad Læredrengen i sin gennemsnitlig 4-aarige Læretid koster Forældrene i Tilskud til hans knapt tilmaalte Ugeløn, lad dette være c. 100 Kr. pro anno, altsaa 400 Kr., faar vi en Hovedsum af 4500 Kr., der maa forrentes og amortiseres i Løbet af den *produktive Livsperiode*. Regnes denne fra det 19de til det 59de Aar, bliver den 40 Aar. Forretningmæssigt set begynder den unge Mand altsaa med *Gæld* — en Gæld, der med Rente og Rentes Rente ved hans 19de Aar er c. 6500 Kr. Dette er *Anlægsomkostningerne*. Hvad nu Driftsomkostningerne angaar, saa er disse først og fremmest Amortisationen af denne Anlægskapital. Denne kan ske ved en Livsforsikring, der udbetales ved det fyldte 59 Aar eller i Tilfælde af Død. Lad denne koste c. 100 Kr. om Aaret. Hertil kommer »Reparationerne«: Arbejderen maa være Medlem af en Sygekasse, hvilket vil koste c. 16 Kr., og være i Ulykkesforsikring c. 8 Kr. Desuden maa han lægge en Aarssum til Side med Henblik paa for tidlig Invaliditet, Arbejdsløshed etc. etc. Denne Sum regnes til 50 Kr. aarligt.

Vi kommer nu til de *egentlige* Driftsudgifter. Lad os sætte dem til rundt 725 Kr. om Aaret (Mad, Drikke, Husly og Klæder etc.). Samtlige Omkostninger ville da være c. 900 Kr. aarligt. — Det i Løbet af 300 Dage à 10 Timer ydede Arbejde vil da komme til at koste c. 3 Kr. om Dagen. Dette vil med andre Ord sige, at *hvis Manden ikke tjener 3 Kr. daglig, arbejder han med Underskud.* — Hvad nu det rent fysiske Arbejde, en stærk og flittig, jævnt arbejdende Arbejder kan præstere angaar, da synes alle Maalinger at gaa ud paa, at udover 0,82 HK. gaar det normalt ikke an gennemsnitlig at anstrenge en Arbejder med, naar han har 10 Timers Arbejdsdag. Man faar altsaa efter denne Beregning 0,82 HK. Timer — en 10 Timers Arbejdsdag forudsat — for 30 Øre i Timen, hvilket giver *3,66 pr. HK.-Time.*

Den Arbejdsmængde, der betales 3 Kr. 66 Øre i Timen for, er imidlertid ikke en *almindelig* Hestekrafttime, det er desuden 10 Timers Produktionsevne af en almindelig Gennemsnitshjærne. Kræver et haardt Stykke Drejerarbejde f. Eks. een HK., vilde det derfor være mere end upraktisk — nemlig vanvittigt — at sætte de nødvendige 12 Mand til at træde Bænken — naar der overhovedet er Mulighed for at faa Motorkrat — er der ikke det, skal man lade Arbejdet ligge eller lade det udføre andetsteds! — Man kunde fristes til at ræsonnere saaledes: Da mekanisk Arbejde for Smaamotorers Vedkommende koster c. 20 à 30 Øre pr. HK.-Time alt iberegnet koster det i 12 Timer udførte Hjærnearbejde ved Gennemsnitsarbejde 3,66 ÷ 24, altsaa c. 3 Kr. 41 Øre eller 28 Øre pr. Time af de 30 Øre, der er Arbejderens Timeløn.

I Rækken af Bestræbelserne for at øge Kraftøkonomien indtager Overvejelserne over, hvad der rettest udføres af en mekanisk Motor og hvad af Mennesker, en fremskudt Plads. For de *mindre* Virksomheder — for hvilke Udgifterne til Drivkraft altid vil være relativt foleligere — spiller de den *største* Rolle. Motorer kan man faa i utallige Typer med Ydelser varierende fra Tusinder til Tiendedele af Hestekræfter — Menneskearbejdets Pris og Ydelsen for denne er nogenlunde konstant, kan i hvert Fald ikke engageres i den Grad efter sin Ydelse uden ved Akkordarbejde. I smaa Virksomheder, hvor Personantallet er givet, og hvor der kun er faa Kombinationsmuligheder, vil Hovedvægten derfor være at lægge paa at udnytte *hele den mentale* Arbejdslejlighed der er for Haanden;

*) Udviklingen findes i E. Clausen: Die Kleinmotoren.

sørge for, at Produktionsgrænsen saa vidt muligt er den mentale, ɔ: hvad Arbejderen kan overkomme at tilse og passe. Eksempler paa, hvor det er *Slidet*, der er det langt overvejende, er imidlertid uheldigvis ingenlunde sjeldne. At dreje Reslagerens Hjul, naar der slaas sværere Trodser, eller træde med paa Foddrejebænken, naar Landsbysmeden skal dreje en Remskive af, at trække Bælgen, medens en Hjulring er i Varmen etc., er altsammen Arbejde, der gøres lige saa godt og ulige billigere af en Motor end af et Menneske, naar der bare er *nok* af det vel at mærke!

Det vilde nemlig være forhastet at tro, at det *altid* bundede i Uforstand, naar disse Funktioner udføres af »levende Maskiner« i Stedet for livløse. En Mand kan man sende Bud efter og faa til Hjælp — en Motor er vanskeligere at leje og fordrer mere omstændelig »Forbindelse« med det, der skal drives. Er det en Gang om Ugen der bores eller drejes saa haardt, at det kniber for Læredrengen, betaler det sig næppe at anskaffe Motor.

Men det *kan* godt være Uforstand, der er Grunden — Mangel paa Øje for, *hvad det koster* at lade en Mand staa ene beskæftiget med at dreje Boremaskinens Haandsving. Skal jeg vel mange Gange bruge saadant rent fysisk Arbejde, eller har jeg andet og bedre at give min Læredreng at bestille, end at lade ham staa og træde med ved Bænken eller trække Bælgen, skal der ikke saa meget til for at retfærdiggøre Anskaffelsen af en Motor.

Regnestykket er ret let at opstille:

Lad os forudsætte, at der er Arbejde for Læredrengen til en Værdi af c. 2 Kr. om Dagen, saa koster han mig 20 Øre i Timen, der han staar og træder eller drejer. En Motor, der har passende Størrelse, vil koste c. 250 Kr. ($^1/_3$ Elektromotor), altsaa c. 30 Kr. om Aaret højt regnet i Forrentning, Omkostninger etc., medens Elektriciteten pr. Time vel næppe vilde blive mere end c. 10 Øre. Differencen herimellem og Drengens Arbejdsværd er c. 10 Øre — altsaa, naar Arbejde af denne Art forefalder over 300 Timer om Aaret, vil Anskaffelsen af $^1/_3$ HK. Elektromotor altsaa være fuldt ud forsvarlig og mere til; thi den vil desuden være en meget betydelig Fordel i andre Henseender. $^1/_3$ HK. er nemlig langt over, hvad selv en meget dygtig og kraftig Arbejder er i Stand til at præstere, naar han skal arbejde i nogle Timer, endsige en Læredreng. Motoren har derfor den Betydning, at den bringer rimeligere Forhold mellem, hvad Arbejde der *kan* passes af Arbejderne ved den paagældende Maskine, uden mentalt at overanstrenge ham — og han hidtil har kunnet præstere paa Grund af stærkt begrænset Kraft. Det vil sige: Han kan overkomme at passe Staal og Drejning forsvarligt ved en langt kraftige Tilspænding og meget sværere Spaan, end det vil være ham muligt *at træde* — med Motoren kan han hænge ganske anderledes i!

Blandt de industrielle Muligheder, det tekniske Fremskridt synes at aabne de mindre Erhverv, er, som ofte nævnt, en Række Specialfabrikationer; men skal en saadan Virksomhed være lønnende, maa som nævnt det forhaandenværende Anlæg saa vidt muligt udnyttes i *alle sine* Muligheder, ogsaa Arbejderens mentale. Det er her ofte den fysiske Kraft, det kommer til at skorte paa. Produktionsgrænsen bør ikke bestemmes af den ringe fysiske Kraft, der er til Raadighed, *men af hvad han kan overkomme at passe.*

Medens Mennesket er den uundværligste af *alle* Energikilder — den *dyreste*, men den, hvis Arbejde Motoren skal fuldstændiggøre — er Forholdet helt anderledes for den dyriske Energis Vedkommende. Denne har ikke som Mennesket andre Fordele. Den er til Tider en bekvem, men dyr Reservekraft, om end mindre bekvem — men ogsaa billigere end den menneskelige.

Ogsaa Hestens Ydelse har man gjort til Genstand for en økonomisk Vurdering af samme Art som den ovennævnte for Mennesket. Lad Hesten i Indkøb koste c. 1000 Kr., der maa amortiseres med c. 67 Kr. pr. Anno. Forrentning af denne Sum

bliver 50 Kr. pr. Aar, Foder, Stald, Strøelse, Beslag, Forsikring etc. regnes til 700 Kr. om Aaret og Pasning til 460 Kr. Dette bliver 1277 Kr. om Aaret. Regnes nu en Hest at kunne præstere c. 0,54 HK. pr. Time, vil Prisen pr. Hestekrafttime blive 78 Øre — altsaa ogsaa temmelig meget.

Medens der selvsagt ingen Mulighed er for at undvære menneskelig Arbejdskraft — Motoren er kun Hjælper — saa er Forholdet for Hestens Vedkommende et helt andet, denne har kun da Mulighed for forsvarlig Anvendelse, naar Talen er om en mindre Ydelse fra Tid til anden af en Hest eller et Par Heste, der alligevel er for Haanden.

Det er selvfølgelig mest Landbruget, der anvender Heste og Hestegang. Her er Forholdet jo noget anderledes. Men under Vurderingen af, hvad det koster, glemmes ofte, at en Mand eller Dreng oftest er nødvendig. I Haandværket derimod er det mere end tvivlsomt, om ikke enhver Anvendelse af Hestegang og Hest burde forsvinde.

FORENINGS-MEDDELELSER.

Tirsdagen den 27. August 1907 holdt Repræsentantskabet Møde. Tilstede var Formanden (Guildal), Benzon, Bjarnov, Danstrup, Gram, Hertz, Jørgensen, Kayser, Messerschmidt, Meyer, Nielsen, Olsen, Petersen, Riise, Rostrup og Steenberg. Af Bestyrelsen dennes Formand (Nyrop), Bonnesen, Fraenckel og Møller.

Dagsorden:

1. Meddelelser fra Bestyrelsens Formand.
2. Bevilling til Istandsættelse af det teknologiske Instituts Lokaler.
3. Afgørelse af, hvorvidt Lovene for Foreningen ønskes ændrede.
4. (Eventuelt) Behandling af Lovudkastet.

Formanden aabnede Mødet med nogle Mindeord om afd. Etatsraad Oscar Køhler. Forsamlingen sluttede sig til dem ved at rejse sig.

Derefter oplæstes, godkendtes og underskreves Protokollen fra forrige Møde.

Bestyrelsens Formand (Nyrop) fik derpaa Ordet for at give de under Dagsordenens Punkt 1 bebudede Meddelelser.

I det af Bestyrelsen for Fagskolen for Haandværkere og mindre Industridrivende den 19. Juli afholdte konstituerende Møde var følgende Forretningsudvalg bleven nedsat: Professor Nyrop, Kancelliraad Pagh, Fabrikant Axel Meyer, Direktør Guildal og Professor Hannover. Som Formand var Taleren valgt.

Den 30. Juli var der fra Fællesrepræsentationen modtaget en Tak for udvist Gæstfrihed under Delegeretmødet.

Som Industriforeningens Delegerede til det ang. Oprettelse af en Prøvestation for Landbrugs- og Mejerimaskiner oprettede Udvalg var valgt Ingenior Gunnar Gregersen.

Den 8. August havde man fra den russiske Legation modtaget Meddelelse om, at der i Sommeren 1908 afholdtes en international Kunstindustriudstilling i St. Petersborg. Meddelelsen var gaaet videre til det om Edinburgh Udstillingen nedsatte Udvalg, hvorhos man havde udbedt sig en Udtalelse fra Generalkonsulatet i St. Petersborg om, hvorvidt der var nogen Anledning til Deltagelse fra dansk Side.

Under $^{16}/_{8}$ havde den belgiske Legation sendt Medd. om en international Bageriudstilling i Brügge i 1908. Om denne Udstilling havde man udbedt sig en Erklæring fra Bagerlavet.

Endvidere var der modtaget Underretning om en Mejeriudstilling i Chicago og en Bageriudstilling i London 1907. Om den første var der sendt de interesserede

Krese Underretning, om den sidste var Meddelelse modtaget saa sent, at der intet kunde udrettes.

Foreningens Tjener O. A. Danholt havde efter Ansøgning faaet sin Afsked fra den 26. September. Bestyrelsen havde tilstaaet ham et Gratiale.

Med Reiersenske Fond var der indledet Forhandlinger om et Prioritetslaan i Stedet for den opsagte Kassekredit.

Derefter foretoges Punkt 2 paa Dagsordenen:

Bestyrelsens Formand stillede paa Bestyrelsens Vegne Forslag om, at der til Istandsættelse af de Lokaler i vestre Fløj, der skulde udlejes til Fagskolen for Haandværkere og mindre Industridrivende bevilgedes et Beløb af indtil 5000 Kr., saaledes at dette Beløb udgjorde to Tredjedele af, hvad der medgik, medens Skolen selv bar den ene Tredjedel.

Kayser spurgte, om Lejemaalet var afsluttet.

Best. Formand kunde med temmelig stor Sikkerhed sige, at dette vilde gaa i Orden.

Repræsentantskabets Formand (Guildal) syntes, at Overslaget over den Reparation, der skulde foretages, lød temmeligt højt, og vilde henstille til Overvejelse, om Bevillingen til Reparation ikke kunde nedsættes, ogsaa af Hensyn til, at Lejen, Fagskolen skulde have, var meget lav.

Meyer. Industriforen. havde stillet sig meget kulant overfor teknol. Institut, og dette vilde sikkert ogsaa blive paaskønnet. Ganske vist kunde man sige, at det var mange Penge, der fordredes, men det lykkedes ogsaa nok at slaa Udgifterne ned. Forøvrigt maatte Industriforen. være betænkt paa at ofre noget for sine Faderpligter.

Benzon syntes, at Foreningens Faderkærlighed var godtgjort gennem den Bevilling, der en Gang var givet, og at man ikke behøvede at skænke mere ad anden Vej.

Hermed sluttede 1ste Behandling, hvorefter Punkt 3 foretoges:

Repr. Formand (Guildal) var ved Afslutningen af sidste Møde fremkommen med den Udtalelse, at da Repræsentantskabet ikke havde haft Lejlighed til at udtale sig hverken for eller imod de gamle Love, saa lidt som Ønskeligheden af at faa nye, vilde der paa næste Møde blive foretaget en Afstemning herom. Han mente, at denne Afstemning kun var af formel Natur, og at ingen vilde have noget imod, uanseet om vore nuværende Love maaske ansees for forstandige, dog at der gjordes Forsøg paa at gøre dem endnu bedre, og under dette Synspunkt gik han ud fra, at det betragtedes som vedtaget, at Forsøget gjordes. Da Ingen havde noget at indvende herimod, gik man over til Dagsordenens Punkt 4.

Bestyrelsens Formand (Nyrop) omtalte Forslaget til de nye Love.

Saaledes som det nu forelaa, foresloges der en større Bestyrelse og et større Repræsentantskab, samt at de faste Udvalg udelukkende udfyldes af Medlemmer af Repræsentantskabet. Der kom derved et bedre Samarbejde end tidligere. Ligesaa fik Repræsentantskabet større Magt end før, f. Ex. gennem det foreslaaede Bygningsudvalg. Men der var intet i Vejen for at gaa videre i denne Retning, f. Ex. ved en særlig Bestemmelse ang. Stillingen ved Optagelse af Laan eller Salg af Ejendommen. Der var det rigtigt, at Repræsentantskabet kom med. Taleren skizzerede en Tilføjelse og Omredaktion til Lovudkastet, hvorigennem dette Spørgsmaal klaredes. Taleren havde endnu et Par Smaaændringer at stille, saaledes f. Eks. om Afholdelsen af Fællesmøder, men derom vilde der senere blive fremsat Forslag.

Meyer udtalte, at der ikke forelaa nogen Nødvendighed for, at disse Love gennemførtes, men fremfor alt ikke for at forhaste sig. Som Udkastet nu forelaa syntes han ikke, at der blev set vidt nok ud i Fremtiden, ligesaa lidt som han syntes, at Forholdet mellem Bestyrelsen og Repræ-

sentantskabet var tilstrækkelig klaret. Bestyrelsens Formand havde udtalt, at det var godt, at der fandtes den nøjeste Forbindelse mellem disse to Institutioner, og det mente han ogsaa, men dette kunde maaske ogsaa udtrykkes derhen, at det var allerbedst, om der slet ingen Repræsentantskab fandtes, men kun en Bestyrelse og en Formand.

Bjarnov sluttede sig til Meyer og udtalte, at det Foredrag, Bestyrelsens Formand nys havde holdt, burde være fremkommen, da Lovudvalget blev nedsat. Lovene havde nu bestaaet i 32 Aar, og derigennem kunde man maaske søge et Bevis paa, at de var gode, men alligevel kunde der jo nok være Grund til en eller anden Forandring. Han henstillede derfor, at der blev nedsat et Udvalg til at tage Sagen under nærmere Behandling.

Benzon syntes ikke, man skulde tale for meget om, hvad der burde have været gjort, men skride til Behandling af Lovene. Alt andet var at spilde Tiden.

Bjarnov vilde i Anledning af en Udtalelse af Best. Formand om, at Lovudkastet forekom ham godt, bemærke, at Formandens Bebudelse af forskellige Ændringsforslag talte i modsat Retning.

Bestyrelsens Formand udtalte, at fordi man fandt et Arbejde godt, behovede det ikke at være fuldendt. Han fandt det derfor naturligt, at der indkaldtes Ændringsforslag, og at Bestyrelsen fik dem til Behandling og indhentede Lovudvalgets Mening om dem.

Efter en længere Diskussion, hvori deltog Meyer, Fraenckel, Rostrup, Benzon, Bjarnov og Bestyrelsens Formand, sluttede Repræsentantsk. Formand (Guildal) Forhandlingen og indkaldte Ændringsforslag til den 15. September.

Lørdagen den 7. September 1907 holdt Bestyrelsen Møde. Tilstede var Formanden (Nyrop), Fraenckel og Moller samt efter Indbydelse Formanden for Repræsentantskabet, Direktør Johan Guildal.

Protokollen fra forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Formanden gav derefter nogle Meddelelser.

Generalforsamlingen vilde blive afholdt Torsdagen den 19. September Kl. 8. Konferensraad H. N. Hansen havde lovet at overtage Hvervet som Dirigent.

Den 16. August havde den belgiske Legation sendt Meddelelse om en Bageriudstilling i Brügge. Sagen var den $^{20}/_{8}$ sendt Bagerlavet til Erklæring, og dette havde den 28. s. M. svaret, at der ikke var nogen Grund til at fremme Danmarks Deltagelse i den nævnte Udstilling.

Den russiske Legation havde den $^{8}/_{8}$ sendt Meddelelse om en kunstindustriel Udstilling i St. Petersborg 1908. Sagen var den $^{10}/_{8}$ sendt Edinburgh Udvalget til Erklæring og den 24. s. M. havde man udbedt sig en lignende fra Generalkonsulatet i St. Petersborg. Dette havde den 22. Aug. (gl. Stil) svaret, at der formentlig var gode Chancer for Afsætning.

Udenrigsministeriet havde den 31. Aug. sendt Cirkulære m. m. vedr. en Mejeriudstilling i Chicago, og den 24. s. M. var der gaaet Meddelelse derom til interesserede Krese.

Den 23. Aug. havde det danske Generalkonsulat underrettet Foreningen om en i Septbr. d. A. stedfindende Bageriudstilling i London. Paa Grund af den korte Tidsfrist, der var levnet, var der intet foretaget vedr. denne Udstilling.

Det hollandske Generalkonsulat var den 31. Aug. blevet mindet om Svar ang. den hollandske Udstilling.

Indenrigsministeriet havde den $^{24}/_{8}$ givet Meddelelse om en i Holland nedsat Komité for Afholdelsen af internationale Udstillinger. Foreningen havde den $^{31}/_{8}$ takket for Meddelelsen og samtidig bragt Skrivelse herfra af $^{13}/_{5}$ om Nedsættelse af en lignende Komité i Erindring.

Den 3. Septbr. var den dalhoffske Præmie paa Indstilling af Haandværkerforeningen tildelt Sølvsmed Ejnar Roed Dragsted.

Udenrigsministeriet havde i Skr. af 31. Aug. sendt Program m. m. for en international Kongres for Køleanlæg i Paris 1908. Medd. herom var videresendt til interesserede Krese.

I Skr. af 3. Septbr. havde Fabrikant P. Nielsen anmodet Foreningen om at slutte sig til et nedsat Udvalg til Drøftelse af Spørgsmaalet om en Ordning af kommende Landbrugsmaskin-Udstillinger.

Det vedtoges at svare, at Industriforeningen gærne vilde deltage i den paagældende Drøftelse, naar der forelaa noget nærmere om Sagen.

Borgerrepræsentationen havde den 5. September godkendt Regnskabet for Malermester C. A. Bruuns Rejselegat.

Derefter oplæstes Udkast til Lejekontrakt med Fagskolen for Haandværkere og mindre Industridrivende, hvori var fastsat en Leje af 4000 Kr. samt en Andel i Reparationerne og Forandringerne af $^2/_3$ af 7500 Kr. eller 5000 Kr.

Guildal syntes, at man under Hensyn til Foreningens nuværende Situation kunde forlange den en lille Smule bedre stillet. Det forekom ham derfor, at man enten burde sætte Lejen noget højere eller formindske Foreningens Andel i Omkostningerne ved Reparationerne.

Fraenckel syntes ikke, at man kunde forandre ved de en Gang fastsatte Talstørrelser. Han kunde derimod tænke sig, at man kunde dele Udgiften til Reparationerne paa to Aar.

Guildal foreslog, at Industriforeningens Andel i Reparationsomkostningerne sattes til 4000 Kr. eller $^8/_{15}$ af Overslagssummen.

Dette vedtoges.

Fra Overretssagfører Børge Jacobsen var indløben en Skrivelse vedr. en eventuel Omprioritering af Foreningens Ejendom. De i Skrivelsen opstillede forskellige Eventualiteter drøftedes, hvorefter man enedes om at anmode Foreningens juridiske Konsulent om at opstille en Beregning over, hvorledes de forskellige Maader at ordne Sagen paa vilde betale sig.

En Anmodning fra Industriudvalget om Udvidelse af Lokalerne til Aftenundervisning vedtoges det at imødekomme paa den Maade, at det Værelse, som nu benyttedes af Ejendommens Inspektør, afgaves. Inspektøren var villig hertil mod at der anvistes ham Kontor andet Steds.

Derefter hævedes Mødet.

Mandagen den 16. September 1907 holdt Repræsentantskabet Møde. Tilstede var Formanden (Guildal), Bjarnov, Danstrup, Gram, Hertz, Jørgensen, Messerschmidt, Meyer, Nielsen, Olsen, Petersen, Riise, Rostrup, Steenberg samt af Bestyrelsen dennes Formand (Nyrop), Bonnesen, Fraenckel og Møller.

Dagsorden:

1. Meddelelser fra Bestyrelsens Formand.
2. 2den Behandling af Bevilling til Indretning af Lokaler for Fagskolen for Haandværkere og mindre Industridrivende.

Protokollen fra forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Bestyrelsens Formand (Nyrop meddelte derpaa, at man efter Anmodning fra Malerlavet var gaaet ind paa at overlade det Forevisningslokalerne til Brug for en Udstilling af Elevarbejder i Malerfaget.

Ved et af Taleren og Formanden for Repræsentantskabet d. $^{16}/_9$ foretaget Kasseeftersyn var alt funden i Orden.

Derefter gik man over til Punkt 2 paa Dagsordenen.

Bestyrelsens Formand (Nyrop) meddelte, at den Bevilling, man søgte her ved 2den Behandling, var noget afvigende fra den, man havde anmodet om i forrige Møde. I dette havde Repræsentantskabets Formand fremhævet, at den Leje, Fagskolen skulde betale, var temmelig lav i Forhold til de Omkostninger, Foreningen skulde bære ved Indretningen af de paagældende Lokaler. I de Forhandlinger, der var ført siden sidst, var man derfor kommen til det Resultat, at Foreningens Tilskud i sidstnævnte Henseende kunde ned-

sættes noget. Paa Bestyrelsens Vegne indstillede han derfor, at der til Istandsættelsen af de Lokaler i vestre Floj, der skal udlejes til Fagskolen for Haandværkere og mindre Industridrivende bevilges $^{8}/_{15}$ af den beregnede Udgift c. 7500 Kr., hvilket vilde sige, at Industriforeningens Udgift vilde blive c. 4000 Kr.

Repræsentantskabets Formand (Guildal) anbefalede Forslaget, saaledes som det nu forelaa, dog under den Forudsætning, at Bevillingen ikke blev overskreden.

Denne vedtoges derefter enstemmigt, hvorefter

Bestyrelsens Formand (Nyrop) meddelte, at Lejekontrakten med Fagskolen nu vilde blive underskreven.

Derefter hævedes Mødet.

Torsdag den 19. September 1907

Aften Kl. 8 afholdtes Foreningens ordentlige Generalforsamling.

Foreningens Formand, Professor C. Nyrop, aabnede Mødet og foreslog Konferensraad H. N. Hansen til Dirigent, hvilket enstemmigt bifaldtes.

Konferensraad Hansen takkede for Valget og bemærkede, at han havde overtydet sig om, at Generalforsamlingen var indvarslet i Overensstemmelse med de i Foreningens Love indeholdte Forskrifter; da Forsamlingen var fuldtallig, erklærede han derefter Generalforsamlingen for begyndt.

Derefter foretoges første Sag paa Dagsordenen: Beretning om Foreningens Virksomhed og Tilstand siden sidste Generalforsamling.

Bestyrelsens Formand fik derpaa Ordet og udtalte følgende:

Industriforeningens Historie illustreres paa en fortrinlig Maade ved de Udstillinger, den har forestaaet; den kunde skrives blot med Kjendskab til dem. Foreningen er kun lille og begyndende, da den i 1840 afholder den beskedne Industriudstilling paa Charlottenborg, men den er stor og betydende, da den i 1893 med $^{1}/_{4}$ Million som Statstilskud forestaar Danmarks Deltagelse i Verdensudstillingen i Chicago. Glanspunktet er dog den Udstilling, den fik bragt i Stand i sit 50aarige Jubilæumsaar den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i Kjøbenhavn 1888. Det var en straalende Festdag, da Udstillingen aabnedes, da de Lange-Müllerske Toner brusede gjennem Rummet sammen med Chr. Richardts Ord, der vare en Hymne til Industriens Pris. Han synger til Kunstens Ære, Kunsten er for ham i det store Stævne Festens funklende Drik, men ogsaa Industrien er naaet ind i Kunstens Sfære, den har vidst at give sine Arbejder Kunstens Stempel. Han besynger Landbruget: »Vi ved Jorden er de ældste«, men ogsaa her dukker Industrien op, »ti til Fabriken maa Bonden ty, dér maa han hente sine Vaaben«. Og saa kommer det store pompøse Kor udelukkende til Industriens Pris. Allevegne henter den sit Stof, fra Jorden, fra Luften og fra Havet, den bruger Fjeldets Malm, Fuglens Fjer og Hvalens Fedme, den forvandler det sorte Ler til straalende Majolika, det gule Straa til hvidt Papir og Lammets Uld til festlige Klæder. »Forvandling — Du er Løsenet for al Industri! Forvandling — Du er Haandværkets Tinde!« Og idet Industrien gaar frem paa denne Vej med Videnskaben som Stotte, »skal Alt, hvad Jordens Fylde gav, skal Lys og Luft og Ild og Hav end meer vorde Livets Tjenerinde«.

Men medens Industrien saaledes forvandler Alt, forvandles den selv. Vi kunne se det, blot vi kaste et Blik paa de to Industritællinger, vi have haft i 1897 og 1906.

De industrielle Virksomheders Antal er i de ni Aar steget med 10 pCt., de i dem beskjæftigede Arbejderes Antal er steget med $15^{1}/_{2}$ pCt., Antallet af Virksomheder med over 100 Arbejdere hver er steget med $31^{1}/_{2}$ pCt., Antallet af Virksomheder med mekanisk Kraft er steget med 62 pCt. og de i dem anvendte Maskiners Hesteskraft er steget med $156^{1}/_{2}$ pCt. Det gaar fremad mod Storindustri, fremad mod Maskin-

drift, medens det gaar tilbage med Haandværksfagene med Undtagelse af de Haandværksfag, i hvilke Maskintekniken ikke hidtil er trængt ind, f. Ex. i Murer- og Malerfagene. Det er da Maskintekniken, der behersker Tiden. Kjendskab til den bør derfor af al Magt udbredes, særlig blandt de Smaa i Industrien, ti det tør sikkert antages, at mangen lille Haandværksvirksomhed, der ellers vil være dømt til at sygne hen, derved kan omformes til en selvstændig maskindreven Specialistvirksomhed. Her er en nyttig Gjerning at gjøre, og den vil forhaabentlig blive gjort af det af Fællesrepræsentationen og Industriforeningen i Samling startede teknologiske Institut, der nu officielt er kommet til at hedde Fagskolen for Haandværkere og mindre Industridrivende. Som Dalgas og hans Hedeselskab fra Jyllands Vandløb har ledet Kanaler ind til Rækker af smaa Landbrug, der derved have faaet tilført en frugtbargjørende Kraft, faaet gold Jord forandret til bærende Marker, saaledes skal det nævnte Institut kanalisere den mægtige Strøm, der har sit videnskabelige Udtryk i polyteknisk Læreanstalt, ud til alle Smaaværksteder, alle smaa industrielle Virksomheder, saaledes at de kunne lære at se, at Tidens Udvikling, der nu staar for dem som en Fjende, godt kan blive dem en god Ven og en Støtte.

Men inden jeg gaar over til at omtale den Begivenhed, der vel spiller den største Rolle i Industriforeningens sidste Virksomhedsaar, det teknologiske Instituts Startning, beder jeg om at maatte give en Udsigt over Foreningens daglige Virksomhed i dette Aar, der begynder med Afholdelsen af endog to samtidige Udstillinger og i det hele har været et saa livligt bevæget Aar, at det er forunderligt, at Medlemsantallet er gaaet tilbage. Den 1. September iaar var Antallet 4758, men ifjor 4902 eller 144 flere. Mellem Aarets Døde er et Medlem af Repræsentantskabet, Etatsraad Oskar Køler; han var en livlig begavet Mand, en dygtig Haandværker med en stor Foretning, vi ville mindes hans Død, fjærnt fra sit Hjem, med Vemod.

Den daglige Virksomhed er væsentlig de fem faste Udvalgs Virksomhed, og her skal jeg først nævne

Legatudvalget, der med Fabrikant Axel Meyer som Formand har udført et betydeligt Arbejde ved at gjennemgaa de mange indkommende Legatansøgninger. Af Foreningens fem Legater opsamler Glashandler Ronges lille Legat endnu stadig selv sine Renter. Af det Bruunske Rejselegat tildeltes Smedemester L. J. Halck og Malermester H. Th. Hansen hver en Portion à 800 Kr.; af det Pinquezske Legat til Etablering eller Udvidelse af en Bedrift uddeltes der ogsaa to Portioner (à 500 Kr.) til henholdsvis Maskinarbejder F. Chr. Støckel og Tapetserer F. Th. Nielsen; af det Danielsenske Legat ydedes en Rejseunderstøttelse (160 Kr.) til Handskemager O. V. R. Rosenberg og en Etableringshjælp (320 Kr.), til Handskemager A. E. A. Liebst; og den Ørstedske Præmie (200 Kr.) tildeltes Skotøjsfabrikant Jul. Larsen for en af ham konstrueret Symaskine til Paasyning af Saaler. — I Forbindelse hermed skal det meddeles, at den Dalhoffske Præmie (et fuldstændigt Exemplar af Tidsskrift for Kunstindustri) tildeltes Kunstsmed Thor Krøier (efter Indstilling af det tekniske Selskab) og Sølvsmedesvend E. R. Dragsted (efter Indstilling af Haandværkerforeningen), samt at der af det saakaldte Getreuerske Legat, der bestyres af Industriforeningen sammen med Haandværkerforeningen, tillagdes Malerlærlingene Adolf P. V. Jensen og Oskar H. S. Eskelund samt Maskinlærling Emil F. H. Andersen hver en Portion à 100 Kr. i 2 Aar.

Jeg gaar derefter til Bogudvalget, der under den nye Sammensætning, det fik ifjor, og med Fotograf Fr. Riise som Formand, har været særlig virksomt. Det har ikke alene sørget for den sædvanlige Forøgelse af og Udlaan fra Biblioteket, men det har arbejdet for Tilvejebringelsen af en ny Katalog over Biblioteket, det har faaet Bibliotekslokalet paa Loftet væsent-

lig udvidet og har gjennemgaaet de tidligere udrangerede Boger, af hvilke flere paany ville blive indlemmede i Biblioteket.

Hvad Foredragsudvalget angaar, da har det med Justitsraad O. C. Olsen som Formand ladet afholde 31 Foredrag, af hvilke 21 vare enkelte, men 10 derimod to Rækker henholdsvis paa 4 og 6 Foredrag; den første Række omhandlede det danske Landbrugs Udvikling, den anden den alexandrinske Kultur. Af de 21 Foredrag vare 9 geografisk-historiske, 4 kulturhistoriske, 3 industrielle, 2 socialokonomiske, 2 litteraturhistoriske og 1 musikhistorisk. — Den 21. April foranstaltede Udvalget et Besog ved Udgravningerne i Kristiansborg og i Dagene fra den 5.—7. Juli en Udflugt til Lübeck (15 Deltagere).

Forevisningsudvalget med Tommermester Carl Cortsen som Formand har afholdt tre ordinære Forevisninger i December (Gjenstande af dansk Tilvirkning passende til Julegaver), Februar (Artikler til Kontorbrug) og Marts (Glasset og dets Anvendelse).

Decbr. 49 Udst., 2666 Bes. (deraf 97 bet.)
Febr. 36 » , 3580 » (» 249 »)
Marts 41 » , 6364 » (» 839 »)

Men i den øvrige Tid har Udstillingssalene langtfra staaet ledige, i Maj vare de optagne af den filantropiske »Samfundsuge« og den internationale Udstilling af Fagblade og Tidsskrifter, i Juni af Frimærke-Udstillingen og i Avgust af Skolemødets Udstilling og de Døvstummes Udstilling, til hvilke samtlige Udstillinger Foreningens Medlemmer havde Adgang, og saa fandt desuden fra den 29. September til den 4. November Kong Kristian IX's Udstilling Sted. Den besogtes af 52,814 Personer, hvoraf 26,329 betalende, og gav et Overskud paa 1795 Kr. 54 Øre, hvoraf Halvdelen i Overensstemmelse med, hvad der skete ved Kong Kristian IX's Guldbryllupsudstilling, stilledes til Hs. M. Kongens Raadighed. Det skal med Tak erindres, at Kongen kar skjænket dette Beløb til Teknologisk Institut. Saavel han som Dronningen ledsagede af de øvrige kongelige Herskaber beærede Udstillingen med et Besøg. — Forevisningsudvalgets Formand har sammen med Fabrikant Axel Meyer i Aarets Løb været i Berlin og Stokholm for at blive bekjendt med dér stedfindende Udstillinger af Arbejderbeskyttelsesmidler; en saadan Udstilling er nemlig med Støtte fra Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring paatænkt her i Foreningen. Til en Komite for en fra anden Side paatænkt lignende Udstilling har Foreningen sendt to Delegerede, Direktør Joh. Guildal og Ingenior Gunnar Gregersen.

Jeg sagde ovenfor, at Industriforeningens Historie kunde skrives, blot man kjendte de Udstillinger, den havde foranstaltet. Skete det, vilde Aaret 1906—07 komme til at spille en Rolle, ti ved dette Aars Begyndelse aabnede Industriforeningen samtidigt (d. e. den 29. September) to Udstillinger, den ene her i Bygningen, den anden i Tivoli. Den første var den ovenfor nævnte Kristian IX's Udstilling, der saa tilbage over Danmarks rige Udvikling under Kong Kristian IX's lange Regering, den anden, »Industriforeningens Landbrugsmaskin-Udstilling« saa fremad. Den vilde vise det danske Landbrug, hvad dansk Industri frembragte af Landbrugsmaskiner og Redskaber, og den vilde have, at dansk Industri skulde lære, hvorledes Landbruget vilde have sine Redskaber og Maskiner, og det tor sikkert antages, at Udstillingen, med hvilken der var forbundet en Række Fagmøder, ikke har været betydningsløs. Den bragte bl. A. Liv i Spørgsmaalet om, hvorledes Landbrugsmaskiner bedst officielt bør prøves, og Industriforeningen har i den Anledning sendt en Repræsentant til en international Landbrugskongres i Sommer i Wien, hvor dette Spørgsmaal forhandledes, ligesom til et Mode herom, der for nylig er afholdt her i Byen. Den paagjældende Repræsentant har i begge Tilfælde været Ingeniør Gunnar Gregersen. Udstillingens Regnskab balancerede paa 25,677 Kr. 18 Øre med et Overskud paa 11 Kr. 72 Øre.

Landbrugsmaskin-Udstillingen forestodes af en Komite, hvori Landbrug og Industri mødtes, Landbrugets Repræsentanter (Statskonsulent W. Birk, Docent Alfr. Bruun, Professor B. Bøggild, Forpagter P. la Cour, Statskonsulent K. Hansen, Redaktør J. Petersen-Bjerregaard) vare udpegede af det kgl. Landhusholdningsselskab, Industriens (Arkitekt K. Arne-Petersen, Professor Bonnesen, Tømrermester C. Cortsen, Fabrikant R. Fraenckel, Direktør J. Guildal, Fabrikant John Messerschmidt, Fabrikant Axel Meyer, Fabrikant Emil Meyer, Professor C. Nyrop, Bogtrykker, Justitsraad O. C. Olsen, Fabrikant Holger Petersen, Snedkermester Kaspar Rostrup og Professor Steenberg) valgte Industriforeningen. Den forestodes altsaa ikke af noget af dennes faste Udvalg, og dog maa den henføres til eet af disse, til Industriudvalget. Det var dette Udvalg, der fattede Tanken til den, og det var dette Udvalgs Formand Fabrikant Emil Meyer, der bar og gjennemførte Udstillingen, hvad Industriforeningen maa bringe ham en varm Tak for ligesom for hans Virksomhed i et andet af Udvalgets Foretagender, Industriforeningens Aftenskole. I det afsluttede Aar havde den bestaaet i 10 Aar, der vise en stadig Vext. Deltagernes Antal er voxet fra 23 til 418, Undervisningstimerne fra 120 til 506, og Undervisningsfagene, der først kun vare Regning, Bogføring og Kalkulation, ere komne til at omfatte endnu Skrivning, Dansk, Retskrivning og Korrespondance, ligesom Tysk, Engelsk, Haandværkerret og Nationaløkonomi.

De faste Udvalgs Arbejde i Aarets Løb har været stort og omfattende. Men der har ogsaa været arbejdet udenfor Udvalgene, og jeg skal i saa Henseende først nævne et Par Ting, hvor Arbejdet ikke førte til noget Resultat. De angaa et eventuelt Salg af Foreningens Ejendom og Udarbejdelse af nye Love for Foreningen. Hvad Salget angaar, da er det ikke Industriforeningen, der har villet sælge Bygningen her, dette synlige Minde om dens stolte Bedrift, Udstillingen i 1872, men det var et Konsortium, der ønskede at kjøbe paa Grundlag af en Pris pr. Kvadratalen, der bragte Ejendommen op i en Værdi af c. $3^1/_2$ Million Kr. Noget endeligt Tilbud fremkom dog ikke, og dermed faldt Sagen bort. Men den kan komme igjen, og jeg vil da sige, at mine Undersøgelser om, hvor Industriforeningen eventuelt kunde faa et nyt Hjem, have vist mig, at den ingen Steder kan komme til at ligge bedre end her. Kræve Forholdene en Gang, at Bygningen her maa nedrives, bör Foreningen sikkert gjöre det selv, selv opføre en ny Bygning paa en Del af det store Areal og sælge Resten. — Hvad Lovene angaar, da nedsatte Bestyrelsen i December ifjor et Udvalg til Revision af Foreningens Love, der skrive sig fra 1875. Udvalget, der med Fabrikant R. Fraenckel som Formand forøvrigt bestod af Hof-Dekorationsmaler Vilh. Hansen, Tømmermester O. V. Kayser, Justitsraad O. C. Olsen, Fotograf Fr. Riise og Snedkermester Kaspar Rostrup, nöjedes imidlertid ikke med at revidere de gamle Love, det udarbejdede et helt nyt Lovforslag, der f. T. behandles i Repræsentantskabet.

I forskjellig Retning ændrer dette Forslag de gamle Love, men deres første Paragraf foreslaas ikke ændret. Foreningens Formaal skal vedblivende være »den danske Industris Fremme«, og saaledes maa det selvfølgelig være. Men skal man udrette noget i en Sag, bör man kjende den, og med dette for Öje har Industriforeningen i det forløbne Aar udsendt en »Industriberetning for 1906« under Redaktionen af Cand. mag. Jak. Kr. Lindberg og Dr. polit. Edv. Ph. Mackeprang. Et længe næret Ønske er herved blevet virkeliggjort, og forhaabentlig vil Foretagendet i Aarenes Løb voxe sig stort og kraftigt. For den gode Begyndelse skal der her bringes Dhrr. Redaktører en Tak. Beretningen er trykt i et Oplag af 1000 Exemplarer, hvoraf 500 ere givne det Schönbergske Forlag i Kommission. 85 Exemplarer vare paa Forhaand bortsubskriberede, c. 200 ere sendte til Industriforeningens Bestyrelse, Repræsentantskab og faste Udvalg, Pressen

o. A., 32 Exemplarer ere af Udenrigsministeriet fordelt mellem danske Konsuler i Udlandet, og Redaktionen har raadet over c. 40 Exemplarer.

Fra sin første Tid har Industriforeningen vist, at den havde Öjet oppe for, at Industriens Fremme afhang af den industrielle Ungdoms gode Oplærelse. Den har stadig staaet paa Vagt i saa Henseende, og i de sidste ti Aar har den drevet den ovenfor nævnte Aftenundervisning, hvis voxende Elevantal viser, at den industrielle Ungdom er sig bevidst, at den maa lære Noget. Jeg ser heri et godt Varsel for det teknologiske Institut, der nu har antaget faste Former, takket være Hs. Exc. Indenrigsminister Sigurd Berg, der med levende Interesse for Sagen paa sidste Finanslov gjennemforte en Bevilling paa 38,000 Kr. een Gang for alle til Installering og paa 18,800 Kr. aarligt i fem Aar til Driften. Hertil kommer endnu 5000 Kr. aarligt fra Fællesrepræsentationen og et lignende Belob fra Industriforeningen samt en Gave paa 10,000 Kr. fra Guldvarefabrikant Bernh. Hertz, der yderligere har tilsagt Institutet en Gave paa 50,000 Kr., hvis Renter skulle anvendes til Fripladser. Skulle vi ikke alle bringe ham en Tak for hans rundhaandede Gavmildhed. Den 19. Juli konstituerede Bestyrelsen sig bestaaende af 3 Delegerede fra Indenrigsministeriet: Professor H. I. Hannover, Overværkfører A. F. Jensen og Kontorchef H. Vedel, 6 fra Fællesrepræsentationen: Fabrikart R. Andersen (Aarup), Blikkenslager Berbom (Aalborg), Tømmermester Carl Cortsen, Fabrikant Axel Meyer, Kancelliraad C. Pagh (Bogense) og Bagermester, Landstingsmand H. Stilling (Randers), og 6 fra Industriforeningen: Fabrikejer Robert A. Fraenckel, Direktør Joh. Guildal, Guldvarefabrikant Bernh. Hertz, Professor C. Nyrop, Grosserer Holger Petersen og Direktør F. H. J. Rambusch. Og med mig som Formand, Kancelliraad Pagh som Næstformand og Ingeniør Gunnar Gregersen som Direktor skal Institutet nu træde i Virksomhed her i Industriforeningens Ejendom, hvor det er Lejer, saa snart det lejede Lokale er sat i Stand. Men paa Grund af Snedkerstriken vil dette desværre ikke kunne ske saa tidligt, som det var haabet. Der kommer en Forsinkelse paa et Par Maaneder, men overfor den Vished, der nu er for, at Institutet kommer, har dette selvfolgelig mindre at sige, og jeg udtaler da mit inderlige Haab om, at denne med saa stor Længsel imodesete Institution maa blive til Gavn og Velsignelse for den danske Industri.

Det er imidlertid ikke nok, at man kjender den danske Industri, og at man arbejder for den industrielle Ungdoms bedste Oplærelse; der bör ogsaa gives Industrien Lejlighed til at skaffe sig Afsætning, og dette kan ske bl. A. ved Udstillinger. Derfor har Industriforeningen fra sin tidligste Tid interesseret sig for Udstillinger. Derfor har den foranstaltet Udstillinger udelukkende for dansk Industri (1840, 1844 og 1852), derfor har den foranstaltet nordiske Industriudstillinger (1872, 1888), derfor har den atter og atter staaet i Spidsen for Danmarks Deltagelse i Udstillinger i Udlandet, og derfor har den i det sidste Aar paa bedste Maade gaaet videre i dette Spor. Den har efter Opfordring sendt Delegerede til Landsudstillingen i Aarhus 1910 (Fabrikejer Robert A. Fraenckel, Professor C. Nyrop, Justitsraad O. C. Olsen, Fotograf Fr. Riise og Direktor Carl Ruben), og derfor arbejdede den for, at der skulde komme en officiel dansk Afdeling ved den nu snart sluttede Udstilling i Lund, men da et Resultat udeblev her, benyttede den et for denne valgt Forretningsudvalg, bestaaende af Dhrr. Direktør Fr. Dalgas, Fotograf Fr. Riise og Direktør Carl Ruben, til at være opmærksom paa, om der ikke var andre Udstillinger i Udlandet, som dansk Industri burde vises paa, og Udvalget har da i saa Henseende udpeget en næste Aar i Edinburgh stedfindende Udstilling, om hvilken det har samlet en Række anselige danske Udstillere. Der finder hvert Aar en Mængde Udstillinger Sted rundt om i Udlandet, som

det kunde være rigtigt at vide Besked om, og i den Anledning har Industriforeningen i det forløbne Aar tilskrevet vore Gesandter og Konsuler om velvilligt at ville sende de nødvendige Oplysninger. Industriforeningen har da ogsaa i Aarets Løb kunnet henlede vore Industridrivendes Opmærksomhed paa ikke mindre end 17 forskjellige Udstillinger. Men hele dette Arbejde er kun et Forarbejde; der bör i Tilslutning til det dannes en fast Organisation, der kan regne med Statens Støtte. I Henhold hertil har Industriforeningen i Maj tilskrevet Indenrigsministeriet, med hvis Interesse for Sagen der sikkert tör regnes, saa Sagen vil forhaabentlig i en ikke fjærn Tid indtræde i faste Former.

Men hvad der endnu paa Udstillingssagens Omraade særlig har interesseret Industriforeningen, er Tanken om en kommende stor Udstilling her i Kjøbenhavn. Som det vil vides, havde Industriforeningen her sin Opmærksomhed henvendt paa det nuværende Jernbaneterræn nord for Vesterbrogade, et næsten ideelt Udstillingsterræn. Det gjaldt imidlertid om at faa at vide, naar dette Terræn kunde blive ledigt, og Foreningen, der havde nedsat et Udstillingsudvalg, bestaaende af Foreningens Bestyrelse samt Dhrr. Direktør Joh. Guildal, Fabrikant Axel Meyer, Justitsraad O. C. Olsen og Snedkermester Kaspar Rostrup, tilskrev da i Januar Trafikministeriet, fra hvilket den i April modtog en udførlig Skrivelse, hvorefter Terrænet i sin Helhed først vil være disponibelt i sidste Halvdel af 1914. Men da det tör antages, at det allerede fra 1911 stykkevis vil blive afleveret til Kjøbenhavns Kommunalbestyrelse, af hvem de afleverede Terræner formentlig strax ville blive søgte gjort frugtbringende, er der kun liden Udsigt til, at en Udstilling vil kunne rejse sig her. Men saa er der den kommende Fælledpark paa Østerfælled, til den maa alt Haab sættes. Udstillingen i 1888 fandt Sted, da Industriforeningen fyldte 50 Aar; til næste Aar fylder den 70; til den Tid vil en stor Udstilling her selvfølgelig være en Umulighed, men naar Foreningen i 1913 fylder 75 Aar, vil det muligvis kunne ske. Og det vil jeg da ønske.

Jeg har været medvirkende saavel ved Udstillingen i 1872 som ved Udstillingen i 1888. Jeg vil ikke blive det ved Udstillingen i 1913; naar jeg nu med Generalforsamlingen iaften træder af som Industriforeningens Formand, vil det blive andre Mænd, der forberede og gjennemføre Sagen. Men jeg vil da ønske dem, at Aabningen af den kommende Udstilling vil blive en lignende straalende Fest, som Aabningsdagen i 1888 var, at der ogsaa den Dag vil lyde en Hymne til Industriens Pris. Den danske Industri maa og skal trives. Den er nødvendig for Beskjæftigelsen af vort Lands voxende Befolkning, den er en uundværlig Støtte for vort Lands bærende Erhverv, Landbruget, uden den kan en Fremtid for vort Land i det Hele ikke tænkes. Og mine sidste Ord skal da her være Udtalelsen af et inderligt Ønske om Lykke og Held for Industriforeningens Virksomhed til den danske Industris Fremme.

Efter Beretningen fulgte en kort Diskussion.

Grosserer Ivar Schmidt talte for Udstillingstanken. Han haabede, at det store, betydningsfulde Stævne maatte finde Sted og tvivlede ikke om, at man vilde finde de rette Mænd. Rundt om havde han mødt Begejstring for Planen om en Udstilling; der var baade stærk Interesse for Sagen og Villighed til at bringe Ofre. Selv var han den første, der havde henledt Opmærksomheden paa Jernbaneterrænet, men det væsentlige var ikke, om Udstillingen kom til at ligge her eller der. Hvad det kom an paa, var, at den forberedtes vel. Han sluttede med en Forespørgsel til Bestyrelsen om, hvorledes den stillede sig til Udstillingstanken, og naar den tænkte sig Udstillingen iværksat.

Fabrikant Carl Smith meddelte, at han havde samlet en Del Medlemmer til et Møde i Centralhotellet forud for Gene-

ralforsamlingen. Som et Resultat af dette Møde fremsatte han Ønsket om et nærmere Samarbejde mellem Haandværkerforeningen og Industriforeningen, bl. a. i Byggesagen, og han bad Bestyrelsen om at opfatte hans Udtalelser ikke som et Udslag af Oppositionslyst, men som en ærbødig Henstilling.

Professor Nyrop troede, at der baade i Bestyrelsen og indenfor Foreningen var Interesse for Udstillingen, ligesom det Udvalg, der var blevet nedsat, var stemt for Udstillingens Afholdelse, og han haabede, som sagt, at Tanken maatte kunne realiseres i 1913. Til Hr. Smith bemærkede han, at man gennem mange Aar havde vist god Villie til et Samarbejde mellem de to Foreninger, og at man sikkert fremdeles vilde være villig dertil.

Derefter foretoges Punkt 2 paa Dagsordenen: Fremlæggelse af det reviderede og dekiderede Regnskab for 1904—05.

Formanden for Repræsentantskabet, Direktør Joh. Guildal forelagde Aarsregnskabet. Han sluttede med en Tak til Revisorerne og Kassereren.

Da ingen ønskede Ordet i Anledning af Regnskabet, gik man over til sidste Sag paa Dagsordenen: Valg af Repræsentanter.

Paa Bestyrelsens og Repræsentantskabets Vegne foreslog Prof. Nyrop, at man genvalgte de 11 afgaaende Repræsentanter og besatte de to ledige Pladser med Direktor Benny Dessau og Hof-Juvelerer A. Dragsted.

Fabrikant Carl Smith udtalte sin Tilslutning til Forslaget, idet han dog bemærkede, at det vilde være heldigt, om man inden Generalforsamlingen fik at vide, hvem Bestyrelsen vilde bringe i Forslag.

Ved den derpaa foretagne skriftlige Afstemning genvalgtes:

Fabrikejer Otto Benzon,
Professor E. P. Bonnesen,
Hof-Dekorationsmaler Vilh. Hansen,
Guldvarefabrikant Bernh. Hertz,
Arkitekt Emil Jorgensen,
Tømrermester O. V. Kayser,
Fabrikant John Messerschmidt,
Fabrikant Axel Meyer,
Ingeniør N. C. Monberg,
Bogtrykker, Justitsraad O. C. Olsen,
Snedkermester Kaspar Rostrup,
samt
Direktør Benny Dessau og
Hof-Juveler A. Dragsted
med fra 93—95 Stemmer.

Fabrikant Axel Meyer bragte nu under stærk Tilslutning fra Forsamlingen den afgaaende Formand en Tak for hans store Virksomhed for Foreningen. Naar der i det forlobne Aar var udrettet saa meget, skyldtes det først og fremmest Prof. Nyrop.

Efter at Prof. Nyrop havde takket for disse Udtalelser og den Modtagelse, de fandt, afsluttedes Generalforsamlingen med et Leve for Dirigenten.

ARBEJDSLØNNEN I KØBENHAVN I DE SIDSTE 25 AAR.

VED EDV. PH. MACKEPRANG.

KØBENHAVNS Kommunes statistiske Kontor har blandt megen anden Statistik i de sidste 25 Aar udsendt 4 Beretninger om Arbejdslønnen, henholdsvis i Aarene 1882, 1892, 1898 og 1904. Beretningerne havde ved deres Fremkomst stor Værdi ved det Øjebliksbillede, de gav af Tidens Lønforhold, men ogsaa nu, efter at der er gaaet flere Aar, rummer de meget af Interesse og frembyder særlig et godt Materiale til en Sammenligning mellem Arbejdslønnen paa de forskellige Tidspunkter, en Sammenligning, der i grove Træk giver de sidste 25 Aars økonomiske Karakteristik: stigende Løn med deraf følgende bedre Levevilkaar for hele den danske Befolkning.

Opgivelserne stammer i alle 4 Publikationer baade fra Arbejdsgivere og fra Arbejdere, idet det statistiske Kontor for at kunne kontrollere Svarene har henvendt sig til begge Parter. I 1882 skete Henvendelserne nærmest til enkelte større Arbejdsgivere og til Svendesygekasserne, men i de sidste Beretninger blev Oplysningerne hentede fra de to Parters faglige Foreninger, og særlig Fællesrepræsentationen og de samvirkende Fagforbund har været behjælpelige med at udsende Spørgeskemaer. Desuden har man naturligvis i stort Omfang benyttet sig af Priskuranter og Lønoverenskomster, af trykte Undersøgelser, skriftlige Redegørelser og lignende.

Det Spørgsmaal, man først og fremmest ønskede besvaret, var den gennemsnitlige Dagløn og Akkordløn, saaledes at forstaa, at man tog Ordet gennemsnitlig i Betydning af det Beløb, som Størstedelen af Fagets Arbejdere erholdt.

Svaret paa dette Spørgsmaal er samlet for samtlige Fag under et i efterfølgende Oversigt:

Dagløn i Kr.

	1882	1892	1898	1904
Svende	3.04	3.32	3.84	4.11
Arbejdsmænd	2.37	2.59	3.65	3.43
Kvinder	1.37	1.46	1.67	1.90
Lærlinge	0.87	0.91	0.94	1.03

Akkordløn pr. Uge i Kr.

	1882	1892	1898	1904
Svende	20.13	22.68	27.46	29.79
Arbejdsmænd	—	—	21.72	26.08
Kvinder	9.12	11.08	11.65	13.26

Vil man maale den procentvise Fremgang, er det praktisk at omregne vor Oversigt saaledes, at Lønnen i 1882 sættes lig 100, og saaledes at Lønnen paa de øvrige Tidspunkter sættes i Forhold hertil. Efter en saadan Omregning faar Tabellen følgende Udseende:

Dagløn.

	1882	1892	1898	1904
Svende	100	109	126	135
Arbejdsmænd	100	109	129	145
Kvinder	100	107	122	139
Lærlinge	100	105	108	118

Akkord pr. Uge.

	1882	1892	1898	1904
Svende	100	113	136	148
Kvinder	100	121	128	145

Ovenstaaende Tal giver Anledning til en Række interessante Bemærkninger. Hvad Daglønnens Stigning angaar, saa kan man under et i korte Træk fastslaa, at Lønnen fra 1882 til 1892 er steget omtrent 9 %, eller med c. 1 % aarlig; i de 6 paafølgende Aar fra 1892 til 1898 er Lønnen steget omkring 15 % eller mellem 2 og 3 % aarlig, og endelig i de sidste 6 Aar

er Lonnen steget 7 % eller godt 1 % aarlig. Det karakteristiske ved de sidste 25 Aars Lonbevægelse er altsaa en stadig fortsat Stigning, der mindst kan sættes til 1 % aarlig.

Som Tabellen viser, er der baade i de absolute Lonninger som i selve Stigningen stor Ulighed indenfor de forskellige Slags Arbejdere, ligesom der er stor Forskel, eftersom Lønnen er efter Akkord eller pr. Dag.

De faglærte Arbejderes Daglon er steget fra 3 til 4 Kr. i Gennemsnit, hvad der omtrent udgør en Stigning i Aarslonnen fra 900 til 1200 Kr. Daglønnen kan dog variere en Del omkring disse Gennemsnit, den kan saavel synke en Del herunder som stige betydelig. Tager man Ydergrænserne, Lonnens Maximum og Minimum, finder vi saaledes, at Lønnen undertiden kan gaa ned til c. 20 % under det Gennemsnitlige og stige til c. 30 % over Normal. Man ser heraf, at den sædvanlige Lon ikke ligger lige langt mellem Maximum og Minimum, men nærmest ved denne sidste. I ovenstaaende er der helt set bort fra de saakaldte Mestersvende, hvis Lon er betydelig større, for de nævnte 4 Aar henholdsvis 4.32 Kr., 4.74 Kr., 5.39 Kr. og 5.60 Kr.; og dette er jo Gennemsnittet, saa at det ikke er sjældent at finde Mestersvende med en Daglon af 6 Kr. eller derover.

Arbejdsvederlaget har saa godt som i hele det betragtede Tidsrum udelukkende været rede Penge. I 1882 havde dog Frisørsvendene Kost (men ikke Logi), Svendene hos Skorstensfejerne Logi (men ikke Kost) og Bagersvendene, Barbersvendene, Konditorsvendene og undertiden Slagtersvendene saavel Kost som Logi. I 1904 var Lønnen i Naturalier endnu sjældnere, dog fandtes den hos Barbererne i de mere velhavende Kvarterer, hvor Svendene nu baade fik Kost og Logi, og hos de mindre Slagtermestre.

Da det vil være af Interesse at se lidt indenfor de enkelte Fag, hidsættes her Daglønnen i nogle enkelte Haandværksfag:

Daglonnen i Kr.

	1882	1892	1898	1904
Bagere	2.00	2.80	4.17	5.17
Bogbindere	3.00	3.00	3.33	3.75
Bundtmagere	3.50	3.67	4.00	4.25
Bødkere	3.00	3.33	3.83	4.33
Farvere	2.33	2.67	3.67	3.67
Glarmestre	2.65	3.18	3.33	3.50
Hvidgarvere	2.90	3.00	3.38	3.75
Instrumentmagere				
kirurgiske	3.35	3.33	3.50	4.59
optiske	3.00	3.33	4.00	4.00
Karetmagere	3.00	3.00	3.50	4.10
Kobbersmede	3.00	3.33	4.00	4.13
Malere	2.75	4.00	4.00	3.81
Murere	3.00	3.32	4.00	4.00
Møllere	2.67	3.17	3.50	3.88
Possementmagere	2.75	3.33	3.33	4.00
Rebslagere	2.67	3.00	3.24	3.50
Slagtere	2.72	3.33	4.17	4.17
Snedkere, Møbel	2.50	3.00	4.00	4.35
-- Bygnings-	3.00	3.67	4.75	5.00
-- Maskin-	3.33	3.67	4.50	5.00
Stenhuggere	4.00	4.00	4.50	4.75
Tømrere	3.00	3.75	4.00	4.13

I de nævnte 22 Fag har Lonstigningen forovrigt gennemgaaende været større end i de ovrige, nemlig i de 4 Aar henholdsvis 100, 115, 134 og 148. Som naturligt er, er Lønnen særlig steget i de Fag, hvor den i 1882 var usædvanlig lav (under $2^2/_3$ Kr.), nemlig med 66 % fra 1882 til 1904, medens den omvendt i de Fag, hvor den i 1882 var særlig hoj (over 3 Kr.) kun er steget med 33 %. Dette er med andre Ord et Udtryk for, at Lonnen i Nutiden er mere ligelig end i tidligere Tid.

Den laveste Lon fandtes i 1882 blandt Farverne med $2^1/_3$ Kr. daglig, den hojeste blandt Stenhuggerne med 4 Kr. daglig; i 1904 findes den laveste Løn hos Glarmestrene med $3^1/_2$ Kr., den højeste hos Bagerne med godt 5 Kr. Man maa dog i denne Sammenhæng erindre, at selv om der er stor Forskel i Dagløn, kan Aarslønnen dog omtrent være ens, idet man ikke uden videre kan finde Aarslønnen ved at multiplicere Daglønnen med 300, idet Arbejdsløsheden er meget forskellig indenfor de enkelte Fag. Tages der Hensyn til Ar-

bejdsløsheden er Bagersvendene ikke mere blandt de bedst lønnede, og særlig Murerne og Malerne, der jo har en ret god Dagløn, kommer langt ned i Rækkefølgen, naar vi regner efter Aarsløn.

Gaar vi over til de faglærte Arbejderes Akkordugeløn og vil drage en Sammenligning mellem denne og Daglønnen, maa man erindre, at det faktisk ikke altid er Arbejdere i samme Fag, der sammenlignes, idet nogle Fag fortrinsvis lønner pr. Dag, andre fortrinsvis efter Akkord, men da en Sammenligning dog er ret lærerig, er nedenfor anført Ugelønnen, naar der lønnes pr. Dag og naar der gives Akkord.

Ugeløn

	ved Daglon	ved Akkord	Forskel
1882.....	18.24	20.13	1.89
1892.....	20.52	22.18	2.16
1898.....	23.26	27.46	4.20
1904.....	24.73	29.79	5.06

Akkordugelønnen er naturligvis større end Daglønnen, men forbavsende er det at se, at denne Forskel stedse bliver større, jo nærmere man kommer Nutiden. En Bevægelse, som forøvrigt ogsaa fremgaar deraf, at Daglønnen i Tidsrummet 1882—1904 kun er stegen 35 %, meden Akkordlønnen er stegen 48 %. Forklaringen ligger hovedsagelig deri, at det gennemgaaende er forskellige Fag, der lønnes ved Dagløn og ved Akkordløn, og at de sidstnævnte Fag har været udsat for en stærkere Lønstigning end de andre Fag.

I det hele vinder Akkordsystemet mere og mere Udbredelse. I 1904 blev saaledes c. 61 % af Arbejderne lønnet efter Akkord, medens det i 1898 kun var Tilfældet med 55 %. I 1882 var der en Mængde Fag, hvor der saa godt som aldrig var Tale om Akkord, navnlig hos Bagerne, Barbererne, Forgylderne, Gibserne, Kobbersmedene, Møllerne, Possementmagerne, Sejlmagerne og Slagterne. Paa den anden Side var der dog ogsaa Fag, hvor Akkord var ret almindeligt, saaledes blandt Handskefabrikanterne, Piskefabrikanterne, Porcelainsfabrikkerne, Tobaks- og Cigarfabrikanterne, altsaa i Fag, som hovedsagelig blev drevet fabriknæssigt.

I 1904, hvor Oplysningerne om Forholdet mellem de to Lønningsmaader er givet mere detailleret, vil man af følgende Oversigt se, hvilken Rolle Akkordsystemet spiller indenfor de enkelte Haandværksfag:

Bagere, Billedskærere, Bogbindere, Bundtmagere, Lohgarvere, Glarmestre, Slagterne	har ingen Akkord af nogen Betydning
Hvidgarvere, Skotøjsfabrikker, Urmagere, Sættere	bruger Akkord for c. Entredjedel af Arbejderne
Blikkenslagere, Forgyldere, Karetmagere, Possementmagere	bruger Akkord for Halvdelen af Arbejderne
Murere, Modelsnedkere, Møbelsnedkere, Tapetserere, Hustømrere	bruger Akkord for c. Totredjedel af Arbejderne
Børstenbindere, Trædrejere, Handskemagere, Hattemagere, Kurvemagere, Malere, Haandskomagere, Bygningssnedkere	har overvejende Akkord

Gaar man fra den faglærte Arbejder over til at betragte Arbejdsmanden, saa vil man se en Væsensforskel mellem de to Parter, der for Arbejdsmændenes Vedkommende i Korthed kan udtrykkes ved lavere Løn, der kun i ringe Grad afviger fra det gennemsnitlige, og som hyppigst ydes i Form af Dagløn.

Vi har allerede i Begyndelsen af denne Afhandling anført, at Arbejdsmændenes Dagløn i 1882 var c. $2^1/_3$ Kr. og i 1904 knap

$3^1/_2$ Kr. Samtidig var Svendelønnen paa de samme to Tidspunkter henholdsvis 3 og 4 Kr.

I Sammenligning med 1882 har der været en noget stærkere Opgang i Arbejdsmændenes Lon end i Svendenes Løn, nemlig ialt fra 1882 til 1904 en Stigning af 45 % for de førstnævnte mod kun 35 % for de sidstnævnte. Denne større Stigning i Arbejdsmændenes Dagløn er dog mere nominel end reel, idet Svendene i Tidens Løb i stedse større Grad er gaaet over til at arbejde paa Akkord, hvorved deres Løn faktisk er steget nok saa meget som Arbejdsmændenes.

Medens Svendelønnen kan svinge mellem 30 % over det sædvanlige og være indtil 20 % derunder, saa er Arbejdsmændenes Lønsvingninger langt mindre, sædvanlig gaar de ikke op over 15 % og ikke under 10 % af det normale. Dette er dog ret forklarligt, en ikke-faglært Arbejders Arbejde er langt mere ensartet end de faglærtes Præstationer, særlig naar man som her ser paa samtlige Fag under et.

Kvindelønnen er — som Følge af Kvindens færre Fordringer til Livet, som Folge af, at hendes Arbejde som Regel er ukvalificeret og som Følge af hendes ringere fysiske Kraft — betydelig lavere end Mandens. I Almindelighed kan man hævde, at Kvindens Løn netop er Halvdelen af Mandens, naar man igen herved forstaar Gennemsnittet af Svendenes og Arbejdsmændenes Løn, saaledes som det vil fremgaa af efterfølgende Tabel:

	Gennemsnitslønnen hos	
	Svende og Arbejdsmænd	Kvinder
1882.....	2.75 Kr.	1.37 Kr.
1892.....	2.95 -	1.46 -
1898.....	3.45 -	1.67 -
1904.....	3.77 -	1.90 -

Medens de hidtil omtalte Arbejdslønninger for Svenden, Arbejdsmanden og Kvinden i det betragtede Tidsrum er blevet fastsat gennem Forhandling mellem de forskellige Parters faglige Organisationer, saa har Lærlingelønnen stadigt været ensidig fastsat af Mestrene, hvorfor Lærlingenes Løn ikke er steget i samme Forhold som de voxne Arbejderes, nemlig kun fra 87 til 103 Øre eller med 18 % mod de tidligere nævnte 35 til 45 %. Og denne Stigning i Lærlingelønnen fremkommer endog kun, fordi Statistiken henfører Arbejdsdrenge paa Fabrikker herunder; fradrages disse sidste, der har haft en stærkt stigende Løn, kan man vist nærmest sige, at Lærlingelønnen har været konstant, og denne konstante d. v. s. lave Lærlingeløn er ogsaa Hovedaarsagen til Nutidens Lærlingemangel. Bedst fremtræder denne Forskel mellem Arbejdsdrengenes og Lærlingenes Lon gennem et Exempel: i samme Blikvarefabrik var i 1904 Lærlingenes Dagløn mellem 50 og 133 Øre, medens Arbejdsdrengenes svingede mellem 114 og 190 Ø.; man kan altsaa ikke undre sig over, at en mindre bemidlet Familie hyppigst foretrækker at lade Sønnen blive Arbejdsdreng med en forholdsvis høj Ugeløn fremfor at sætte ham i Lære, selv om det senere vil svie til ham, idet han som voxen saa maa lade sig noje med Arbejdsmandens lavere Løn.

Ved Angivelse af Tidlønnen har vi stadig benyttet Udtrykket Dagløn, som om »Dagen« var en konstant Størrelse baade i 1882 og 1904, men dette er ikke fuldt ud korrekt; ikke alene har Arbejderne faaet en stadig stigende Pengeløn pr. Dag, men de har faaet denne stigende Løn samtidig med, at de har arbejdet et stadigt mindre Antal Timer pr. Dag.

I 1882 var den almindelige effektive Arbejdstid 10 Timer, men mange Fag — efter Statistiken over 30 — arbejdede over 10 Timer og kun faa Fag — c. 10 — under 10 Timer. I 1904 er Forholdet betydeligt ændret, der er nu kun 4 Fag, der har en effektiv Arbejdstid af over 10 Timer, og en stor Mængde Fag har under 10 Timer.

Et korrekt Udtryk for den omtalte Nedgang i Arbejdstiden — i al Fald for de

større Virksomheders Vedkommende — faar man af nogle Tal tagne fra Fabriktilsynets aarlige Beretninger; ifølge disse var Arbejdstiden i samtlige Bedrifter:

	1892	1898	1904
$9^1/_2$ Time og derover ...	20.7	32.1	43.5
10 Timer	43.2	45.9	53.8
$10^1/_2$ Timer	25.0	15.1	2.6
11 Timer	3.4	1.6	0.1
Over 11 Timer	2.1	2.1	
Ubestemt	5.6	3.2	0.0
	100.0	100.0	100.0

Beregner man heraf den gennemsnitlige Arbejdstid, vil denne omtrent udvise en Nedgang fra 1892 af 10,0 Timer pr. Dag til 9.9 Timer i 1898 og 9.7 Timer i 1904. Da Arbejdstiden i 1882 vel omtrent kan sættes til 10.1 Timer pr. Dag, kan man altsaa fastslaa, at Timelønnen for en faglært Arbejder paa de efterfølgende Tidspunkter har udgjort:

1882: 30.1 Øre
1892: 33.2 -
1898: 38.8 -
1904: 42.4 -

Ovenfor er angivet den almindelige Løn, naar der bliver arbejdet i den i Faget normerede Tid i Ugens 6 Dage; bliver denne Tid overskredet, hvad enten det nu sker ved Overarbejde eller ved Søndagsarbejde, saa forhøjes Lønnen med et extra Beløb. Baade Overarbejde og Søndagsarbejde er aftaget betydeligt i det betragtede Tidsrum. For Overarbejdets Vedkommende saa fandtes det f. Ex. i 1898 kun i 12 % af Fagene og i 1904 kun i 6 %. Og i samme Grad er Søndagsarbejdet aftaget især som Følge af Lovgivningens Bestemmelser.

Den gamle Helligdagslov af 1876, der endnu var gældende i 1882, forbød alle Arbejdssysler, som »ved den Larm, hvormed de er forbundne eller iøvrigt ved den Maade, hvorpaa de foretages«, forstyrre Helligdagens Fred, fra Kl. 9 Formiddag til Kl. 4 Eftermiddag. Som Følge af Lovens noget vage Bestemmelser har vi derfor i 1882 en hel Del Fag, hvor Søndagsarbejde var ret almindeligt, om ogsaa ofte ret nødvendigt, saaledes hos Barbererne, Brændevinsbrænderne, Cementfabrikanterne, Cindersfabrikanterne, Gasværkerne, Glarmestrene, Kobbersmedene, Konditorerne, Malerne, Mineralvandsfabrikanterne, Møllerne, Oljemøllerne, Skomagerne, Skrædderne, Slagterne, Sukkervarefabrikanterne og Tapetfabrikanterne.

I 1891 fik vi en ny Helligdagslov, der dels udstrækker det ovennævnte Forbud til hele Søndag fra Kl. 9 Formiddag, dels forbyder alt Arbejde i de industrielle Virksomheder, der hører ind under Fabrikloven. Dog er der her en Del Undtagelser, naar de paagældende Virksomheder efter deres Natur kun kan drives paa bestemte Tider af Aaret, eller naar de ifølge deres Beskaffenhed eller af Hensyn til Befolkningens Forsyning med daglige Livsfornødenheder kræver uafbrudt Drift. Blandt disse Undtagelser er ogsaa de ovenfor nævnte Brændevinsbrændere, Cementfabrikanter, Cindersfabrikanter, Gasværker, Mineralvandsfabrikanter og Møller.

Den nuværende Helligdagslov af 1904, der traadte i Kraft i selve det sidste Tællingsaar forandrer ikke væsentligt Forholdene for Industriens Vedkommende. Af de Haandværk, som i 1882 havde Søndagsarbejde, er nu kun Slagterne tilbage. I 1904 var faktisk blandt de undersøgte 115 Haandværks- og Fabriksfag Søndagsarbejdet almindeligt i de 15 og kunde af og til forekomme i 8 andre.

Før vi slutter disse Bemærkninger, skal man forsøge at kaste et Blik tilbage paa Lønnen i Tiden før 1882. Længere tilbage end til 1872 kan man endnu ikke komme, om end det utvivlsomt maatte være muligt gennem Laugenes Arkiver at faa tilvejebragt Oplysninger om tidligere Tiders Lønforhold.

Opgivelserne fra 1872 stammer fra en Undersøgelse, som Indenrigsministeriet satte i Gang for at indhente Oplysninger om Arbejdernes økonomiske Vilkaar. Forøvrigt danner Begyndelsen af Halvfjerd-

serne netop Udgangspunktet for den stærke Lønstigning i den senere Tid. For dette Tidspunkt var Lønnen baade i Halvtredserne og Treserne ret konstant.

I 1872 var den gennemsnitlige Dagløn med en Arbejdstid af 10.2 Timer for en faglært Arbejder omtrent 2 Kr. 80 Øre og for Kvinder 1 Kr. 10 Øre. Højst var Lønnen den Gang hos Bundtmagerne og Hattemagerne med c. $3^1/_2$ Kr., lavest blandt Skomagerne med $2^1/_4$ Kr.

Ved Sammenligning mellem disse Tal med de tidligere nævnte, maa man dog stadig erindre, at vi kun har at gøre med Pengelønnen, den saakaldte nominelle Løn, medens der ikke er taget Hensyn til Lønnens Kobeevne overfor Livsfornødenheder.

Ved Hjælp af en tidligere Afhandling af mig i nærværende Tidsskrift over Livsfornødenhedernes Dyrhed paa de forskellige Tidspunkter vil man kunne fastslaa følgende virkelige Lønbevægelse fra 1872 til 1904 af 66 %! idet den nominelle Løn gik op fra 27.4 Øre pr. Time til 42.4 Øre eller med 55 %, samtidig med at Priserne faldt med godt 6 %.

SIMPLON-TUNNELEN.

af H. OHRT.

Ved nedenstaaende Artikel er benyttet: Schweiz. og Deutsche Bauzeitung, Centralblatt d. Bauverwaltung, Engineering, m. fl. samt personlige Iagttagelser.

Den 18. April 1898 sluttedes Kontrakten om Bygningen af Simplon Tunnelen med *Firmaet Brandt, Brandau & Co.* Kontraktsummen lød paa $69^1/_2$ Millioner Francs. Arbejdet skulde paabegyndes strax og være færdigt d. 13. Mai 1904. Denne Termin blev dog senere, paa Grund af Vanskelighederne, forlænget til d. 30. April 1905 og samtidigt blev Kontraktsummen forøget til 78 Mill. Fr. = 56 Millioner Kroner, eller c. 2850 Kr. pr. løb. Meter.

Den daglige Mulkt for Terminens Overskridelse var 5000 Fr. = 3600 Kr.; og lige saa stor var Præmien for hver Dag, der vandtes.

Selvfølgelig kunde der ikke foreligge Forarbejder til Bedømmelsen af de Sten- eller Jordarter, der skulde gjennembrydes, thi man kunde jo ikke bore Huller paa over $^1/_4$ dansk Mils Dybde og desuden kjendte man ikke og kunde ej heller udstikke Tunnelens Retning over Bjerget. Dette kan gjores ved korte, lige T., hvor disse føres gjennem lave Bjerge, men ikke her.

Brandt havde kun at støtte sig til de geologiske Theorier og til de ved Mont Cenis T. og St. Gotthard T. indhøstede Erfaringer. Om de geologiske Theoriers Rigtighed har der senere staaet Gny i Bladene, idet Geologerne fastholde Rigtigheden af deres Paastande, som Simplon Baneselskabet paastaaer ere forkerte. Forf. af nærværende Artikel mener, at Angrebet paa Geologerne er ubefojet, og han beundrer, at de ved at gaa ovenpaa Jorden ere komne saa nær, som sket er, til rigtig Bedommelse af Jordlag, der ligge indtil $^1/_4$ Mil under Jordoverfladen. Og endogsaa selve Længden var kun stottet paa eller udfundet ved Hjælp af de topografiske Maalinger.

Da disse vel nok vare tilstrækkelige til en Kontraktafslutning, men iøvrigt langtfra nøjagtige nok til Bestemmelsen af Tunnelens Højde, Retning og Længde, saa maatte B. selv lade disse Arbejder udfore.

Tunnellens Indgang i og Udgang af Bjerget vare mod Nord og Syd kun mærkede med et i Klippen indhugget Kryds.

FORARBEJDER.

Bestemmelsen af *Højdeforskjellen* mellem de 2de Tunnelportaler — deres nøjagtige virkelige Højde over Havet var forholds-

vist betydningsløs for Arbejdet — skete ved Nivellement. Dette var dog ikke saa ganske simpelt; thi vel kunde man her følge den af Napoleon I anlagte Vej over Simplon, men for et Nivellement havde man den med Alpeegne følgende ubehagelige Gene, at Lodlinien ikke er lodret. Dette bevirker, at Nivellementet vil angive Toppen af Bjerget eller af Bjergpasset lavere, end den i Virkeligheden er, idet Loddet trækkes indad mod Bjerget paa Grund af dettes store Masse, der her er saa stor, at den endog bliver kjendelig i Sammenligning med hele Jordklodens Masse. Bjergets Kubikindhold maatte nu beregnes efter de horizontale Kurver, og dets Vægtfylde sattes til 2.8, medens Jordens Vægtfylde sattes til 5.63, en Værdi, som er funden ad astronomisk Vej.

Naar Tunnelportalerne laa i samme eller i næsten samme Højde, saa vilde Fejlen, som man fik ved Opgaaende paa den ene Side, hæves af en lignende ved Nedgaaende paa den anden Side, men som Kontrol tog man dog Hensyn til denne Indvirkning. Denne havde dog en langt større Indflydelse paa Rigtigheden af Bestemmelsen af

RETNINGSLINIEN

af Tunnelaxen. Hertil var en Triangulation *over* Bjerget nødvendig. Denne udførtes af Ingenieur *Max Rosenmund* ved det topografiske Bureau i Bern og paabegyndtes strax efter Tunnelkontraktens Underskrift.

Man slap her med 11 Triangelpunkter. (Se Schweizerische Bauzeitung 1901.) Disse markeredes ved murede Blokke, der naaede en Meter ned i Jorden, eller mindre, hvis man forinden naaede den faste Klippe. De vare en Meter i Diameter og naaede ogsaa en Meter op over Jorden. I Midten var der indmuret et lodret Jernrør med 75 m/m Diam., og herover stilledes Theodoliten. Naar denne borttoges, stilledes en 0.6 M. høj, spids, konisk Zinkhat over Murværket, til hvilket den fastgjordes med Jernbøjler, og hvis spidse Top dannede Sigtepunktet fra de andre Stationspunkter. Anbringelsen af disse Punkter tog 25 Arbejdsdage. Maalingen af Vinklerne 41 Dage.

Theodoliten var fra Kern & Co. Den var forsynet med Mikroskoper, havde Repetitionsindretning og en Delekreds paa 21 cm. Diam. Alle Vinklerne bleve maalte 48 Gange, hver Gang med 4—6 Repetitioner. Gjennemsnitsfejlen i Trekants Vinkelsummen var ± 1.7 Sekund (ved St. Gotthard Tunnelen ± 2.2), efter at den paa Vinkelmaalingen, særligt ved skjæve Sigter, langt stærkere end paa Nivellementet virkende Bjergmasseindvirkning paa Lodlinien var taget med i Betragtning.

Tunnelens Længde blev funden at være 19,728.71 Meter (St. Gotthard 14,920 M.) med en mulig Længdefejl ved Sammenstødet af 50 m/m, medens Vinkelfejlen vilde fremkalde en Afvigelse samme Sted af 260 m/m.

Begge disse Afvigelser ere saavel relativt som absolut betydningsløse, fordi de Vanskeligheder, som Liniens Fastholden og Forlængelse inde i Bjerget medføre, ere saa overordentlig store og give Anledning til en betydelig Ophoben af Fejl.

Der skal af Vanskeligheder blot nævnes: vaade og ubekvemme Opstillingssteder (og disse kunne jo ikke vælges), høj Temperatur, højst indskrænket Plads, Mørke, Taagedannelse, meget kort Tid (thi Arbejdet maatte jo standses under Observeringerne) o. s. v.

Herved ophobes Fejlene, hvorfor man 2 Gange aarligt foretog en Hovedafstikning af Retningslinien og standsede Tunnelarbejdet i 24—32 Timer.

Til Sikkring af Retningslinien blev der ved hver Ende af Tunnelen bygget et grundmuret Observatorium med 7 Al. indvendig fri Diameter. At komme nærmere ind paa Udstikningen af Linien baade i horizontal og i vertikal Retning inde i Tunnelen vilde føre for vidt, kun skal det anføres, at hver Sekunds Fejl i Bestemmelsen af Tunnelaxens Retning, eller i dennes Fortsættelse ind i Bjerget, giver en Fejl i Midten paa 50 m/m Sideafvigelse.

Hvorledes Maalingernes Nøjagtighed er voxet i Aarene sees bedst af de Længdemaalinger, som, efter at Tunnellerne vare færdige, bleve foretagne igjennem dem. Man fandt her en Længdeafvigelse fra Triangulationsberegningen ved St. Gotthard Tunnellen af 7·6 m paa 15 klm. Længde, ved Arlberg T. af 3.0 m paa 10 klm. L., ved Simplon T. af 2.0 m paa 20 klm. L. Sideafvigelsen ved Simplon T. blev af Prof. Dr. Koppe angivet til 0,5 m og Højdeafvigelsen af Max Rosenmund til 0.05 m.

SELVE TUNNELEN

er egentlig en Tvilling Tunnel, idet den er bygget som 2 selvstændige Tunneler med en indbyrdes Afstand fra Midte til Midte af 17 m.

Kun den ene er bleven helt udfort og aabnet for Trafikken. Den er enkeltsporet. Den anden blev kun bygget for Ventilationens Skyld, men skulde senere, naar Trafikken nødvendiggjorde det, udvides for at optage det andet Spor. Paa det horizontale Parti omtrent midt i T. er Tunnel II dog givet fuld Profil, saaledes, at man her har kunnet indlægge et Sporskifte paa 500 m's Længde og sætte det i Forbindelse med Hovedsporet i T. I. For hver 200 m er Skillevæggen mellem de 2de T. gjennembrudt. Efterhaanden som man skred frem med Boringen, lukkedes disse Aabninger i Skillevæggen med Undtagelse af den inderste, saa at Luften, der pressedes ind gjennem T. II, gjennem denne sidste Aabning kunde stromme ind i T. I. Det løssprængte Materiale fortes ud hovedsagentlig gjennem T. II, hvorved der ogsaa blev bedre Plads til Arbejderne i T. I.

Tværsnitsarealet af det endelige Profil i T. I er 23.2 m², medens det i T. II kun er 8 m². Den normale frie Højde i den udmurede Tunnel er 5.5 m, medens Breden er 5.0 m.

En Sammenligning mellem de 4 store Alpetunneler kan maaske have Interesse.

	Mont Cenis	St. Gotthard	Arlberg	Simplon
Længde i Meter	12230	14920	10260	19730
Do. i danske Mil	1.62	1.98	1.36	2.62
Aabnet for Driften Dato	$^{21}/_{12}$ 1870	$^{31}/_{12}$ 1879	$^{13}/_{11}$ 1883	$^{1}/_{6}$ 1906
Fuldfort i Antal Aar	13	$7^{1}/_{2}$	3	7
Portalhojde i Meter over Havet, Nord	1203	1109	1302	686
— - — — —, Syd	1235	1145	1218	634
Maximums Stigning i $^{0}/_{00}$	22	5.8	15	7
eller	1 : $45^{1}/_{2}$	1 : 172	1 : $66^{1}/_{2}$	1 : 143
Midtpunktets Højde i Meter over Havet	1338	1155	1311	704
Maximums Højde af overliggende Bjergmasse	1611	1708	732	2135
Højeste Temperatur i Grader Celsius	29.5	30.8	18.5	53
Kubikmeter Luft pr. Sekund til Ventilationen	—	2	3	50
Anlægsomkostningen i Mill. Kroner	—	40	—	56
Do. i Kr. pr. lob. Met.	—	2660	—	2850
Max. Fremskridt pr. Dag i Meter	1.6	3.0	—	7.0

Af ovenstaaende vil det sees, at Simplon T. er den lavest beliggende af de nævnte 4 T., den ligger godt 600 m lavere end Mont Cenis; men da de overliggende Bjerge naa omtrent samme Højde, saa faaer Simplon T. ogsaa saa meget tykkere Bjergmasse

over sig. Og det var netop den, som man var bange for. Thi da Temperaturen, ifølge tidligere gjorte Erfaringer, skulde stige godt 2° C. for hver 100 m's Dybde under Jordoverfladen, saa skulde man her have højest 42°. Men denne Temperatur fik man allerede 6.3 klm. fra Nordenden, hvor man kun havde en Overmasse af 1130 m, og den steg stadigt, indtil man ved 9.0 klm. fra Nordenden havde 53° C. (efter andre endogsaa 56° C.) og befandt sig 2135 m under Furggenbaum Passet. Man ventede, at Varmen vilde stige endnu mere, særligt mod Syd, men dette skete dog ikke. Tværtimod. Varmen aftog mod Syd og var endogsaa ved 4—5 klm. fra Sydenden 10—20° under den antagne Størrelse. Disse Afvigelser mente man at forklare ved Stenlagenes forskjellige Heldninger og Tørhed. Paa Nordenden vare Lagene tørre, paa Sydenden derimod stærkt vandførende.

Ved St. Gotthard T., hvor Varmen dog kun var 30.8°, vare Arbejderne ved at fortvivle, saa man kan slutte sig til, hvorledes det var ved Simplon T.' hvor Temp. steg til over 53° C. Havde man ikke her haft Tunnel II til Luftfornyelsen og ved denne i hver Sekund kunde blæse 50 Kubikmeter kold og frisk Luft ind til Arbejdsstederne, saa var det blevet umuligt at udføre Arbejdet inde i Bjerget, og Arbejdet havde maattet opgives.

Men Varmen var ikke den eneste Vanskelighed, som man stødte paa. Ved Sydenden, omtrent 9 klm. fra Indgangen, frembrød en mægtig Vandmasse paa fra 800 til 1200 Liter pr. Sek. og med en Temperatur af 47° C. Vandmassen var ca. $1^1/_2$ Gange saa stor, som den, der føres af Greis Aaen ved Vejle. Efterhaanden fik Alt — Maskiner, Rør og Klippe — samme Temperatur som Vandet, der ustandseligt blev ved at flyde. At skulle arbejde i Mørke, i en saadan Varme, omgivet af saadanne Vandmasser, og i et Rum paa ca. 5 Al. i Kvadrat, det var mere end utaaleligt. Til Slutningen blev det da ogsaa opgivet, og det besluttedes at forlænge Nordstollen ned til Sydstollen og at ophøre at arbejde i denne. Dette medførte dog den — rigtignok mindre — Vanskelighed, at man, efter fra Nord at være kommen over Højdepunktet, jo maatte gaa nedad, og at Vandet altsaa ikke kunde løbe ud, men maatte pumpes op over Højdepunktet.

Endnu skal her nævnes, at Stenmasserne paa flere Steder begyndte at skride ind i Tunnelen. Det almindelige Afstivningstømmer knustes. Saa tog man 15" × 15" Egestolper, der stilledes op ad hinanden, men da ogsaa disse knustes, gik man over til I Jernbjælker Nr. 40. Disse bleve udfodrede med Egetræ, eller, da disse heller ikke kunde modstaa, med Beton, som holdt bedre. Trykket var dog undertiden saa stort, at ogsaa Jernbjælkerne bøjedes som Tovværk. Man anvendte da endnu sværere og ganske tæt ved hinanden staaende Jernbjælker. Paa saadanne særligt udsatte Steder forøgedes Tykkelsen af Murværket i den endelige Udfodringshvælving fra 0.35 m = 1' 3" til 1.67 m = 5' 4" og Tykkelsen i Midten af Bunden gjordes endog 2.5 m = 7' 7" tyk.

BORINGERNE I FRONTEN

udførtes enten med de af Brandt construerede Rørbor, der pressedes mod Klippen med et Vandtryk af 12—19 Atmosfærer samtidigt med, at Røret drejedes rundt; eller ved Stødbor, der dreves ved Lufttryk og sloge op til 500 Slag pr. Minut. Hullerne havde ca. 3 Tommer i Diameter. Dybden var 1 à $1^1/_2$ Meter. En Del Haandboring brugtes ogsaa, navnlig længere tilbage imod Udgangen, særligt der, hvor man ikke havde Forbindelse med Luftrørene.

Ved St. Gotthard T., hvor de af Ing. Sammellier construerede Boremaskiner anvendtes, naaedes kun et Fremskridt pr. Dag af ca. 3 M., medens man ved Simplon T. med de Brandtske Boremaskiner naaede indtil 7 m frem pr. Dag. Ved Mont Cenis T., hvor hovedsagentlig kun Haandboring benyttedes, naaedes kun 1.6 m pr. Dag.

Sprængmaterialet var Dynamit.

Udenfor begge Tunnelmundinger var

der for Arbejderne bygget store *Omklædnings- og Baderum* med koldt og varmt Vand. Her iførte de sig varme og tørre Klæder, naar de kom fra Arbejdet, medens deres vaade Arbejdstøj blev vadsket og tørret til næste Gang.

ARBEJDSSTYRKEN

baade indeni og udenfor T. gik for begge Enders Vedkommende op til 3000 Mand. Den fornødne

MEKANISKE KRAFT

til Boremaskiner, Afkøling, Ventilation, elektrisk Belysning og til Værkstederne voxede, jo længere man kom ind i Bjerget. Man beregnede i Midten af dette at maatte have tilsammen for begge Enderne ca. 3000 HK. Disse tilvejebragtes ved Opstemning af *Rhônefloden* mod Nord ved Brieg og af *Diveriafloden* mod Syd ved Iselle. Vandet lededes i 4 og $4^1/_2$ klm. lange Hennebique Ledninger med 1,9 m^2 indvendig Tværmaal og med et Fald af 1,2 pro mille til Turbinerne ved Tunnelmundingerne.

Simplon Tunnelens Hovedretning er fra N.O. til S.V. og en Hovedstolle er hugget retliniet gjennem Bjerget »Monte Leone«; men desuden er der ved Brieg hugget en Bue igjennem Bjerget. Denne Bue drejer mod Vest for at slutte til den schweiziske Jura Simplon eller Rhonedals Bane. Mod Syd ved Iselle er en lignende Bue udhugget mod Øst for at slutte til den italienske Middelhavsbane.

Denne Bane endte tidligere ved Domodossola, hvorfra de Rejsende pr. Vogn maatte begive sig over Passet ad den af Napoleon I i Aarene 1805—1809 anlagte Vej.

Domodossola ligger kun 271 m over Havet, medens den i Luftlinie kun 13 klm. herfra liggende sydlige Tunnelportal ved Iselle ligger 363 m højere. For at forbedre Stigningen, forlængedes Vejlængden ved kort førend Iselle at indhugge en Sløjfetunnel med 500 m Radius og paa næsten 360°. I denne T. er Stigningen kun 1 : 55, medens den paa fri Bane er 1 : 40. Endnu en Tunnel findes nærmere Iselle, nemlig Trasquera T. paa 1724 m Længde. Alle de andre T. ere smaa og uden Betydning.

Stykket Domodossola—Iselle kostede Middelhavsbaneselskabet 18 Millioner Fr. eller 13 Millioner Kroner. Men da Vejen — Paris til Syditalien — gjennem Simplon er 150 klm. kortere, end Vejen gjennem St. Gotthard og gjennem de andre Alpetunneler, saa mener Selskabet, at Pengene ere godt anvendte.

Alle Tunneler og Broer ere byggede for dobbelt Spor, kun Dæmninger, der let kunne udvides, ere byggede for Enkeltspor. Endskjønt man skulde synes, at Natursten vare let tilgjængelige i denne Alpeegn, saa ere dog Stationer, Viadukter m. m. som Regel byggede af brændte Sten, hvad der ikke tager sig saa godt ud i de derværende Omgivelser.

Den 24. Febr. 1905 om Morgenen skete Gjennembrudet af Skillevæggen mellem Nord og Syd Stollen; netop 100 Aar efter, at Napoleon I begyndte Anlægget af Pasvejen over Bjerget og næsten nøjagtig 25 Aar efter, at Skillevæggen ved St. Gotthard Tunnellen gjennembrødes, nemlig d. 29. Febr. 1880. M. H. t. St. Gotthard Banen skal her anføres, at da dens Broer viste sig for svage til at bære nogle Kanoner, som Krupp skulde levere til Italien, saa forstærkede Krupp dem paa egen Regning.

Man maa ikke tro, at et saa kolossalt Arbejde og en saa stor Kapital afgjordes og skaffedes i en Haandevending. Tværtimod. Planerne opstode, medens man byggede paa St. Gotthard T. Der er bleven udfærdiget i Alt 30 (tredive) Projecter. Disse skulle ikke omtales her. Kun skal et nævnes, fordi det viser, hvilken Frygt man nærede for Varmen inde i Bjerget. Det gik nemlig ud paa at give Tunnelen saadanne Knæk, at den kunde følge underneden de ovenover værende Lavninger i Terrainet.

Den 25. Febr. 1906 gik det første Tog gjennem T., d. 19. Maj s. A. kjørte Italiens Konge der igjennem, og den 1. Juni s. A. aabnedes den for Driften.

Naar man læser om de Gjenvordigheder, ja næsten Umuligheder, som Entrepreneurerne stode overfor ved Udførelsen af dette Kæmpearbejde — paa selve Stedet seer man nu saa lidt, at man næsten intet aner —, og naar man seer de Fotografier, der ere tagne af alle Forhold og Stillinger baade inde i Bjerget og udenfor dette, saa kan man ikke undlade at forbauses over og at beundre det Mod og det Snille, den Energi og den Udholdenhed, som her er lagt for Dagen.

Desværre naaede Hovedmanden, Alfred Brandt, ikke at faa Værket at se fuldført; thi han døde af et Hjærteslag i Nordstollen allerede den 29. November 1899. Saaledes døde ogsaa Entrepreneuren, Favres, for St. Gotthard Tunnelen i dennes Nordstolle inden Fuldførelsen.

Firmaet Brandt, Brandau & Co. bestod af følgende Indehavere:

Ingenieur Alfred Brandt fra Hamborg,
Do. Carl Brandau fra Kassel,
Do. Ed. Sulzer Ziegler, Chef for Maskinfabrikken Gebr. Sulzer i Winterthur og
Oberst Locher af Huset Locher & Co. i Zürich, Pilatus Banens Bygmester.

Efter Brandts Død blev Oberst Locher Byggefirmaets Hovedleder.

Men maa man beundre Entrepreneurerne, saa maa man sandelig ogsaa beundre Arbejderne. Thi selv om de, der arbejdede inde i Bjerget, fik en god Betaling, saa maa Arbejdet, særligt paa Sydsiden, have været et Helvede.

At arbejde nøgne til Beltestedet i en uhyre Varme, omgivne af hede skarpe Klipper, omsprøjtet af hedt Vand og tumlende med hede Jernbor og Jerndele, og saa en Mil og derover gjennem Bjerget ud til Guds frie Natur, det maa være frygteligt, det kan maaske styrke de stærke Nerver, men det vil knuse de svage. Den Larm, der fulgte med Stødborenes Arbejde, var aldeles øredøvende. Kom man ind til Arbejdsstedet og vilde tale med en Boremester, og derfor stoppede Maskinerne ved at standse Lufttilstrømningen, saa stod Manden ganske fjollet i nogle Minutter, inden han kunde vænne sig til Stilheden. Føj nu hertil Drønene fra Dynamitsprængningerne, der i det lille Rum vare dobbelt stærke, Luftens Susen, Larmen fra andre Arbejdssteder, der forplantedes som gjennem et Rør, saa kan man maaske faa et lille Begreb om det virkelige Helvede.

En mærkelig Sygdom angreb særlig de Folk, der arbejdede inde i Bjerget, nemlig Indvoldsorme. En Erfaring, som man ogsaa havde gjort ved St, Gotthard Tunnellen. Desværre kan Forf. Intet oplyse om, hvormange Mennesker der satte Livet til ved dette Arbejde. En af de ledende Ingenieurer ved Bygningen af Hoosac Tunnellen i Massachusets i U. S. A., der aabnedes i 1874 og var lidt over en dansk Mil lang, og hvor der ikke var særlige Vanskeligheder at bekæmpe, meddelte mig, at man ved Arbejdet der *kun* havde 136 Døde, medens man ved Mont Cenis havde mere end 1000.

Om dette sidste Tal er rigtigt, det maa henstaa uimodsagt.

Hertillands have vi ingen Bjerge at passere, men derimod mange Sunde, til hvis Overvindelse ved undersøiske Tunneler der har foreligget mange Projecter. Ved saadanne Tunneler vil man ikke faa Sten og Varme at kæmpe mod, men derimod Leer, Kalk eller Kridt samt Vand, og dette kan ikke selv løbe ud, som ved Bjergtunneller, men maa pumpes op, da Søtunneler jo falde mod Midten.

Vi have heller ingen Vandkræfter, men disse kunne erstattes med Kul og Damp. Af danske Projecter skal nævnes:

En *Rør*tunnel under *Lille Belt*, kalkuleret til 8 Mill. Kroner. En Bro *over* dette er kalkuleret til 16 Mill.

En *Rør*tunnel under *Masnedsund*. Længden 5 klm., Bekostningen 10 Mill. Kr.

En *muret* T. under *Store Belt*. Længden ca. $18^1/_2$ klm. med Nedgang paa Sprogø. Bekostningen 25 Mill. Kr.

En *muret* T. under *Øresund* med Ned-

gang paa Saltholm og landende ved Limhamn i Sverrig.

I Udlandet har man ganske anderledes store Planer.

Under den *engelske Kanal*. Længde 35 klm., Bekostning 400 Mill. Kr.

Under den *irske Kanal*. Længde 54 klm., Bekostning 180 Mill. Kr.

Under *Bering Strædet*. Længde 96 klm., Bekostning 1000 Mill. Kr.

Men i denne lille runde Sum er indbefattet Bekostningen ved Anlægget af betydelige Strækninger Jernbane saavel i Alaska som i Sibirien.

Blev dette sidste Anlæg udført, saa kunde man kjøre fra Paris til New York uden at skulle over Vand.

Turen gjennem Tunnelen vil kunne tilbagelægges paa ca. 1 Time; men da Datumlinien gaaer igjennem Beringstrædet, saa indtræder her den Mærkelighed, at man kommer op i Sibirien 23 Timer *førend* man er kjørt ned i Alaska, og at man i omvendt Retning er 25 Timer undervejs.

FORENINGS-MEDDELELSER.

Lørdagen den 28. Septbr. 1907 holdt Repræsentantskabet Møde. Tilstede var Bjarnov, Danstrup, Dessau, Dragsted, Fraenckel, Guildal, Hertz, Kayser, Messerschmidt, Meyer, Møller, Nielsen, Nyrop, Olsen, Riise, Rostrup og Ruben.

Aldersformanden (Hertz) aabnede Mødet og meddelte, at han fra Benzon, som ikke kunde være tilstede i Aften, havde modtaget et Brev, hvori han gjorde opmærksom paa, at da der ikke kunde komme 20 Stemmende tilstede, vilde en eventuel Beslutning med Hensyn til Bestyrelsesvalg m. m. være ugyldig.

Efter en Diskussion, hvori deltog Kayser, Nyrop, Gram, Meyer og Bjarnov, enedes man om at afholde nyt Møde Lørdagen den 5. Oktober Kl. 7.

Lørdagen den 5. Oktober 1907 holdt Repræsentantskabet konstituerende Møde. Tilstede var Benzon, Bjarnov, Danstrup, Dessau, Dragsted, Fraenckel, Gram, Guildal, Hertz, Jørgensen, Kayser, Messerschmidt, Meyer, Møller, Nielsen, Olsen, Petersen, Riise, Rostrup, Ruben og Steenberg.

Aldersformanden Hertz ledede Mødet. Eneste Sag paa Dagsordenen var Valg af Bestyrelse og faste Udvalg for 1907—08.

Ved den skriftlige Afstemning valgtes til Bestyrelsen:

Professor E. P. Bonnesen,
Fabrikant Rob. A. Fraenckel,
Hofdekorationsmaler Vilh. Hansen,
Havnebygmester H. C. V. Møller og
Fotograf Fred. Riise

med henholdsvis 19, 21, 21, 19 og 17 Stemmer.

Til Forevisningsudvalget valgtes:

Grosserer Alfred S. Blom,
Tømrermester Carl Cortsen,
Maskinfabrikant C. F. Danstrup,
Snedkermester J. C. Groule,
Direktør Joh. Guildal,
Hofdekorationsmaler Vilh. Hansen,
Mekanikus F. Hassel,
Guldvarefabrikant Bernh. Hertz,
Arkitekt Emil Jorgensen,
Bogbindermester Anker Kyster,
Skomagermester Vald. Lassen,
Fabrikant John. Messerschmidt,
Fabrikant Axel Meyer,

Ingeniør N. P. Monberg,
Stenhuggermester R. Nielsen,
Universitetsinstrumentm. Louis Nyrop,
Hofbroncestøber Carl Rasmussen,
Malermester N. P. Rasmussen,
Fotograf Fr. Riise,
Arkitekt G. Tvede.

Til Foredragsudvalget valgtes:

Rustmester I. A. N. Bjarnov,
Bogtrykker, Justitsraad O. C. Olsen,
Snedkermester Kaspar Rostrup.

Til Bogudvalget valgtes:

Arkitekt C. Brummer,
Driftsbestyrer O. Engholm,
Fotograf Fr. Riise.

Til Legatudvalget valgtes:

Fabrikant Axel Meyer,
Stenhuggermester R. Nielsen,
Professor N. G. Steenberg.

Lørdagen den 5. Oktober 1907 holdt Bestyrelsen konstituerende Møde. Tilstede var Fraenckel, Møller og Riise.

Til Formand valgtes Fraenckel og til Næstformand Bonnesen.

Derefter hævedes Mødet.

Lørdagen den 5. Oktober 1907 holdt Repræsentantskabet Møde. Tilstede var Benzon, Bjarnov, Danstrup, Dessau, Dragsted, Gram, Guildal, Hertz, Jørgensen, Kayser, Messerschmidt, Meyer, Nielsen, Olsen, Petersen, Rostrup, Ruben og Steenberg.

Aldersformanden Hertz ledede Mødet. Eneste Sag paa Dagsordenen var Valg af Formand og Næstformand.

Ved den foretagne skriftlige Afstemning valgtes Guildal til Formand med 14 St. og Olsen til Næstformand med 18 St. 1 St. faldt paa Prof. Steenberg.

Guildal takkede, men erklærede, at han ikke kunde modtage Valget og forlod Mødet.

Mødet hævedes derpaa i 10 Minutter.

Efter at det atter var genoptaget, foreslog Bjarnov at stemme paa Professor Nyrop. Hertil sluttede alle sig, hvorpaa Nyrop, efter først at have vægret sig, erklærede, at han paa Grund af de foreliggende Omstændigheder vilde modtage Valget, men dog kun indtil de nye Love var færdige.

Derefter kom Bestyrelsen tilstede.

Fraenckel meddelte, at Bestyrelsen havde konstitueret sig med ham til Formand og Bonnesen til Næstformand. Han takkede for den Tillid, der var vist ham. Vilde man spørge ham om hans Program som Formand, kunde han sige, at han kun betragtede sit Hverv som midlertidigt, og at han derfor kun vilde fortsætte alle de Opgaver, som den foregaaende Bestyrelse havde paabegyndt. Der var saaledes Forberedelserne til den kommende store Udstilling, de nye Love, de kommende Udstillinger indenfor Foreningen selv, en Omordning af Sekretariatsforholdene, Omprioriteringen af Ejendommen og maaske dennes Salg. Af større Spørgsmaal var der endelig Toldsagen, som i særlig Grad maatte interessere Industriforeningen. Han vilde slutte med at bede de tilstedeværende udbringe et Leve for den danske Industri og dens Fremtid. De tilstedeværende sluttede sig hertil.

Repræsentantskabets Formand lykønskede Bestyrelsen og Foreningen til de foretagne Valg og hævede derpaa Mødet.

Onsdagen den 16. Oktober 1907 holdt Bestyrelsen Møde. Tilstede var Formanden (Fraenckel), Bonnesen, Hansen, Møller og Riise.

Protokollen for forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Formanden aabnede Mødet med at byde det nyvalgte Bestyrelsesmedlem Riise velkommen samt med at ønske Bonnesen til Lykke med hans Valg til Næstformand. Taleren gav derefter en Række Meddelel-

ser om, hvad der var passeret siden sidste Møde.

Angaaende den jødiske Udstilling havde man udsendt en Del Opraab paa tysk, fransk og engelsk om Deltagelse i Udstillingen. Desuden havde man sat sig i Forbindelse med Hr. C. E. Salomonsen for at skaffe Genstande fra London hertil.

Den 2. Oktober var der skrevet til Indenrigsministeriet med Anmodning om det sædvanlige Statsbidrag til den lille Industri og under samme Dag til Administrationen for Julius Skrikes Stiftelse om Støtte for Foreningens kulturelle Arbejde.

Udenrigsministeriet havde den 2. Oktober sendt Betingelserne for Anlæg af en Del spanske Telefonnet. Paa Grund af den korte Frist, der var tilbage inden Tilbudene skulde være indgivne, var der intet at foretage herfra.

Den 4. Oktober havde Formanden overværet et Møde med Fabrikant P. Nielsen og en Del Landbrugsmaskinfabrikanter ang. eventuel Organisation af kommende Landbrugsmaskinudstillinger.

En Skrivelse af 6. Oktober fra Foreningen af danske Legetøjs- og Galanterifabrikanter om Adgang til at udstille under Decemberforevisningen var videresendt til Erklæring af Forevisningsudvalget.

Det samme var Tilfældet med en Henvendelse fra Kjøbenhavns Grundejerforening om Adgang for nedsat Betaling for dens Medlemmer til Foreningens Forevisninger.

I Skrivelse af 6. Oktober havde Professor C. Nyrop stillet sine Mandater som Delegeret for Industriforeningen i Bestyrelsen for Fagskolen for Haandværkere og mindre Industridrivende, i Forretningsudvalget for Landsudstillingen i Aarhus samt som Medlem af det i sin Tid nedsatte Udvalg vedrørende en kommende stor Udstilling i Kjøbenhavn til Raadighed for Bestyrelsen. Det vedtoges enstemmigt at genvælge Professor C. Nyrop til de nævnte Poster.

Brødrene Dahl var fremkommet med en Anmodning om Udvidelse af deres Kontorlokaler. For at imødekomme dem havde man opsagt Kjøbenhavns Mælkeforsyning den af det lejede Butik til Fraflytning Oktober Flyttedag 1908.

Den 10. Oktober havde man sendt Indenrigsministeriet et Andragende om Statsunderstøttelse til Etablering af en dansk Afdeling under den skotske nationale Udstilling i Edinburgh.

Derefter drøftedes det fra den Rejersenske Fond fremsatte Tilbud om Optagelse af et nyt Prioritetslaan i Foreningens Ejendom. Den fra Foreningens juridiske Konsulent, Overretssagfører Børge Jacobsen indhentede Betænkning oplæstes, hvorefter det vedtoges at modtage Tilbudet og forelægge det for Repræsentantskabet til Godkendelse.

Derefter foretoges Spørgsmaalet om Nedsættelse af et midlertidigt Udvalg vedrørende udenlandske Udstillinger.

Formanden refererede nærmere, hvad der hidtil var passeret i Sagen og den med Indenrigsministeriet derom førte Korrespondance.

Efter at man havde drøftet Muligheden for enten at vente til de nye Love forelaa eller at lade det angaaende Edinburgh Udstillingen nedsatte Udvalg fungere ogsaa for andre Udstillingers Vedkommende, vedtoges at oprette et midlertidigt Udvalg, bestaaende af 5 Medlemmer, 1 fra Bestyrelsen og 4 fra Repræsentantskabet. Bestyrelsen valgte for sit Vedkommende Fotograf Riise, hvorhos det vedtoges at tilskrive Repræsentantskabet om eventuelt Valg af 4 Medlemmer fra dettes Midte.

Til Slutning behandledes Forslag til Budget for 1907—08.

Efter at de enkelte Poster med tilhørende Bemærkninger var gennemgaaede og enkelte Rettelser foretagne, vedtoges det at oversende Budgettet til Repræsentantskabet.

Derefter hævedes Mødet.

MINDRE MEDDELELSER.

FRA DEN SOCIALE VERDEN.

Italiens Fabriklovgivning er ved Loven af 7. Juli 1907 blevet betydelig udvidet. Herefter maa Børn under 12 Aar ikke mere anvendes i industrielle Bedrifter og Børn under 13 Aar ikke i Bjærgværker. Ogsaa for Kvinder under 21 Aar er der gennemført en ny Række af Bestemmelser, og de er ligesom Drenge under 15 Aar udelukket fra særlig farligt, anstrengende og smudsigt Arbejde. Natarbejde er forbudt Kvinder fra 31. Decbr. 1907. (Soziale Praxis.)

Svensk Lovgivning om Arbejdsforholdene. I et Statsraadsmøde i Oktober underskrev Kongen en af Statsministeren forelagt Indstilling om Nedsættelse af en Komité til Forberedelse af en Lovgivning vedrørende Arbejdsoverenskomster o. s. v. Komiteen bestaar af 10 Medlemmer, hvoriblandt 4 Arbejdsgivere og 4 Arbejdere. Noget Forslag fra Komiteens Side vil dog næppe kunne ventes foreløbig, dertil er Sagen i sig selv for indviklet og Interesserne staaende for skarpt overfor hinanden i selve Komiteen. (Arbejdsgiveren.)

Del procentvise Antal Arbejdsløse i de engelske Fagforeninger i August Maaned har siden 1894 været underkastet følgende Svingninger:

1894 7,7	1899 2,3	1904 6,4
1895 5,2	1900 4.0	1905 5,4
1897 3,4	1901 3,9	1906 3,8
1897 3,5	1902 4,5	1907 4,0
1898 2,8	1903 5,5	

Arbejdsløsheden har saaledes været en Kende større i 1907 end i det foregaaende Aar.

Et industriellt Forsøg paa at reducere Arbejdstiden er Titlen paa en Bog af L. G. Fromont. Det drejer sig om en Svovlsyrefabrik i Belgien, hvor omtrent 70—80 Arbejder beskæftiges. Arbejdsydeldelsen kan nøje vurderes efter Mængden af produceret Materiale. De i Løbet af 14 Aar indsamlede Data er sammenstillet med Omhyggelighed og giver følgende Resultat: med $7^1/_2$ Time effektiv Arbejdsydelse er af de samme Arbejdere nøjagtig præsteret det samme Arbejdskvantum som tidligere med 10 Timer. Grunden til, at der blev indført kortere Arbejdstid, var i første Linie Arbejdernes Sundhedstilstand, og Resultatet var tilfredsstillende. Som Følge af Forkortelsen blev Folkenes Antal forøget med $^1/_3$, og derved blev ogsaa Driftsudgiften forøget med $^1/_3$, men dette blev igen opvejet ved den forogede Produktion. Arbejderne modsatte sig i Begyndelsen en Forkortelse i Arbejdstiden, idet de frygtede ikke at kunne fortjene saa meget med en kortere Arbejdstid. (Kritische Blätter.)

»Frankfurter Zeitung« meddeler paa Grundlag af en nordamerikansk Statistik fra 1900 til 1905 en Del interessante Resultater vedrørende *de smaa Bedrifters Forsvinden.* Medens saaledes i den nævnte Tid Vareproduktionen i de forenede Stater steg med 30 pCt., tiltog Bedrifterne kun med 4 pCt., og i næsten Halvdelen af samtlige Braneher var Bedrifternes Antal uforandret eller i Tilbagegang. Omtrent 300 Sukkerrafinaderier, næsten lige saa mange Garverier, 200 Uldfabrikker og omtr. 300 Skotøjsfabrikker har standset Virksomheden, medens Antallet af Slagtehuse, Tobaksfabrikker, Papirmøller og Tæppevæverier er uforandret. Og samtidig er den producerede Varemængde i disse Braneher foroget med e. 3400 Millioner Dollars. Særlig i de Industrigrene, hvor Trusterne har monopoliseret Industrien, d. v. s hvor de kontrollere over 75 pCt. af Produktionen, skrider Koneentrationen hurtigst fremad. I følgende 7 Industrier: Petroleum, Sukker, Brændevin, Tobak, Salt, Jern og Kød er Antallet af Bedrifter gaaet ned med 13 pCt., medens Varemængden er forøget med 16 pCt. Ikke slet saa hurtig er Tilbagegangen i de Grene, hvor Trusterne kun behersker mellem 50 og 75 pCt. af Industrien. I 10 af disse »ufuldstændige Monopoler«, hvoriblandt kan nævnes Læder, Uld. Godning og Kautsehuk, er Bedrifterne gaaet 10 pCt. ned, medens Produktionen er vokset med 33 pCt.

I sin Bog *Entwicklung des Genossenschaftswesens im Handwerk* omtaler W. Peters Udviklingen i Tyskland, hvorledes man der tidligere søgte at bygge paa Prineipet Selvhjælp, medens man nu forlanger Statshjælp. Antallet af Fællesforeninger blandt de tyske Haandværkere er i den senere Tid vokset betydeligt som Følge af Lavenes Reorganisation, Oprettelsen af Handelskamre og de preussiske Centralfællesforeningskasser. I 1897 var der 66 Foreninger til Indkob af Raastoffer og Materialier, i 1904 fandtes 266, i 1897 var der 68 Salgsforeninger, i 1904 108 og i 1897 var der 23 Produktionsforeninger, i 1904 102. Særlig Foreningerne til Indkob af Raastoffer og Materialier. der hyppigt findes i Beklædningsbranehen, synes at trives godt; de slutter sig endog mange Gange sammen til Karteller, som nyder Fordelene ved store Engrosindkøb.

Produktionsforeninger i Sverrig. I Sverrig fandtes i 1906 omkring 130 Produktionsforeninger. De storste er Bagerierne, hvoraf mange har anskaffet sig pragtfulde Lokaler og udover en betydelig Virksomhed. Forovrigt er de fleste Produktionsomraader repræsenteret, der findes saaledes en Cigar- og Tobaksfabrik, et Skrædderværksted saavel som Blikkenslager-, Maler- og Snedkerværksteder. Det er interessant at konstatere, at adskillige af disse Foretagender er oprettet af de organiserede Arbejdere under Arbejderkonflikter.

(Social Tidsskrift.)

Jødernes Dellagelse i Danmarks Industri og Haandværk er tilsyneladende ret ringe, idet kun 18 pCt. af Joderne er Industridrivende mod 46 pCt. af Danmarks ovrige Beboere. Grunden hertil ligger i, at meget faa Joder er Haandværkssvende og Arbejdere; ser vi derimod paa Industriens Hovedpersoner, vil vi tværtimod se, at Joderne relativt set er $1^1/_2$ Gang saa hyppigt repræsenteret som de ovrige Beboere. Mellem Hovedpersonerne er der 59 Haandværksmestre samt 45 Fabrikejere, Direktorer for industrielle Foretagender og lignende Udovere af den store Industri. Haandværksmestrene er spredte over en Række forskellige Fag; med det storste Antal opfores Bogtrykkere og Malere (hver 6), Skræddere (5), Guldsmede, Urmagere, Glarmestre og Skomagere(hver 4), medens der af Bygningshaandværkere kun findes nogle enkelte. Ogsaa de jodiske Haandværkssvende horer til en Række forskellige Fag. Med det storste Antal er opfort Malere (4), Skræddere og Cigarmagere (hver 6). Af Murere og Tomrere findes ingen, af Smede og Maskinarbejdere kun 3—4 Stykker. - (Nationalokonomisk Tidsskrift.)

I den danske Ædruelighedskommissions Betænkning findes et Afsnit om *Alkoholnydelse i Arbejdstiden*, i dette Afsnit hedder det blandt andet: De Ejendommeligheder ved Arbejdet, som stadig frister til Brug af Alkohol, bor paaagtes. Hvor Arbejdet udsætter Arbejderen for det barske Vejrlig, vil i den kolde Tid opvarmede Rum til Brug for Arbejderne i Hvile- og Spisetiderne og som Ly mod Vejrliget være ønskelige, ligesom Adgang til Styrtebade er onskelig for Arbejdere, der udsættes for overvættes Hede ved — Gasværks — Indfyringsarbejde o. s. v. Vigtigt er det ogsaa, at der baade ved Arbejdsstedet — Værksted, Fabrikloka-

let — og ganske særligt ved Arbejdernes Spise- og Opholdsrum er let Adgang til frisk Drikkevand, at der det sidstnævnte Sted er Adgang til at opvarme medbragte Drikke og at Arbejdslokaler holdes vel ventileret, stovfri og med Bortleden af for Slimhinderne skadelige Substanser i Luften.

Om *Alkoholnydelse og Ulykkestilfælde* meddeles folgende Erfaringer fra et stort tysk industrielt Etablissement. I Aarene 1897—1900 havde fremmede Olhandlere fri Adgang til Fabrikken for at sælge Drikkevarer til Arbejderne; i samme Tidsrum var der aarlig 130 anmeldelsespligtige Ulykkestilfælde eller c. 12 Ulykkestilfælde for hver 100 Arbejdere i Fabrikken. I Aarene 1901—1904 var der derimod ingen Adgang for fremmede til Salg af Ol paa Fabrikken, medens dennes Marketendere mod kontant udskænkede saavel Ol som Mineralvand og Kaffe, forstnævnte til Indkobspris, Mineralvand og Kaffe under Indkøbspris; i samme Periode var det aarlige Antal af Ulykkestilfælde gaaet ned til 57 eller til c. 4 Ulykkestilfælde for hver 100 Arbejdere. (Nationalokon. Tidsskr.)

En Lov til Bekæmpelse af Drikkeriet i Norge er traadt i Kraft 1. August 1907. Den straffer Beruselse paa offentlige Steder med Frihedsstraf i alle saadanne Tilfælde, hvor Vedkommende to Gange i Løbet af et Aar har overtraadt Forbudet. Den, der som Folge af Drik forsommer at forsorge sin Familie, bliver straffet med Fængsel indtil 3 Aar. Den, der forleder en anden til at drikke, bliver straffet med hoje Pengeboder og i Gentagelsestilfælde med Fængsel. Det er forbudt Personer under 18 Aar at nyde Alkohol paa Restaurationer, saavel som at besorge Alkohol fra et Sted til et andet. Gæld paa Spiritus bliver betragtet som Spillegæld og kan ikke inddrives.

(Soziale Praxis.)

Baade i Frankrig, Tyskland og Italien maa der betales *Afgift af Automobiler*, en Afgift, der voxer med Bevægkraftens Storrelse, saaledes er t. Ex. Afgiften i de forskellige Lande for

	i Frankrig	i Italien	i Tyskland
9 Hestekraft	98 Kr.	72 Kr.	70 Kr.
14 —	116 -	87 -	154 -
28 —	146 -	118 -	390 -
40 —	211 -	145 -	499 -

(The Economic Revices.)

HAVEBYER.

Blandt de store sociale Spørgsmaal, hvis Løsning i saa høj Grad beskæftiger vor Tid, indtager *Befolknings-* og *Beboelsesspørgsmaalet* en fremskudt Plads.

Det er jo en Kendsgerning, at Folkestrømmen i vor Tid overalt i Evropas Lande i stedse stigende Grad bevæger sig bort fra Landdistrikterne og ind mod de store Byer — hvilket har til Følge, at disse overbefolkes, samtidig med at de første mere og mere affolkes — til stor Skade for begge. Særlig iøjnespringende bliver Tilstanden naturligvis i en Kæmpeby som London. Men ogsaa herhjemme, hvor Forholdet mellem Københavns og det øvrige Lands Befolkning er relativt ligesaa uforholdsmæssigt som Londons til Englands, — ogsaa herhjemme vil det formentlig kunne have sin Interesse at gøre sig klart, hvilke Ulykker en Befolkningsfordeling som den nævnte nødvendigvis medfører, og hvilke Midler der andetsteds og da særligt i England *er* blevne bragt i Forslag og til Dels forsøgte virkeliggjorte for at raade Bod paa den værste Skade.

Manglerne ved den stærke Sammenhobning af Mennesker i en stor By er naturligvis mest følelige for de fattigere Klasser. Arbejdere og andre Smaakaarsfolk tvinges f. Ex. i en By som London til at betale ublu Priser for usle Lejligheder, hyppig bestaaende af kun eet Værelse i East-End's snavsede, ildelugtende Gader og Baggaarde, hvor Solens Lys sjældent naar ned. Dels spærrer de høje Huse for den, dels er det næsten umuligt for den at gennemtrænge den Taage, der som oftest hviler over disse Kvarterer i Londons østlige Del — en Taage, der som altid i store Byer for en stor Del er kunstig frembragt ved Fabriksskorstenene og selve den stærke Sammenpakning af Mennesker paa et forholdsvis ringe Areal.

De slette Beboelsesforhold indvirker selvfølgelig skadeligt paa Sundhedstilstanden. Dødeligheden, særlig mellem Børnene, er derfor unaturlig stor, — flere Gange større end blandt West-End's Børn — og de Børn, som overlever de første farlige Aar, undgaar sjældent at blive svækkede af de usunde Levevilkaar. Følgen bliver, at Arbejdsdygtigheden hos disse Bydeles Beboere formindskes fra Slægt til Slægt. Og London er jo kun én — maaske særlig grel — Repræsentant for Storbyerne med deres Slumkvarterer udenom sig.

Paa Grund af Byens Størrelse maa Arbejderen nu ofte tilbagelægge en lang Vej for at naa fra sit Hjem til sin Arbejdsplads om Morgenen og tilbage igen om Aftenen, hvilket for ham betyder baade forøget Udgift og et stort Skaar i den i Forvejen knapt tilmaalte Fritid —, en Fritid, som kunde bruges til noget bedre end til at rumle i en Omnibus eller fare af Sted i en underjordisk Jærnbanes Halvmørke i en røg- og dampfyldt Kupés trykkende Atmosfære. Der er for langt mellem Slumkvarteret og Arbejdspladsen!

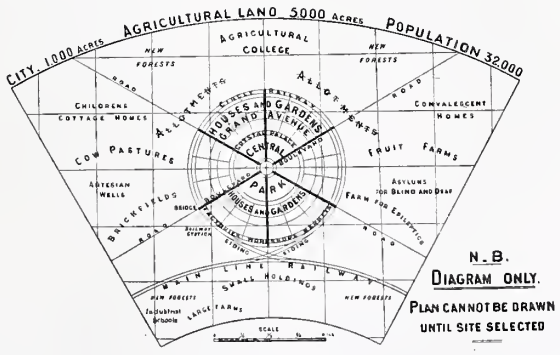

Skematisk Plan af en »Haveby« efter Mr. Howard's Udkast.

I Storbyen er Skatter og Afgifter endelig forholdsvis høje paa Grund af Kom-

munens langt større Udgifter. Forsøger Kommunen f. Ex. at raade Bod paa Mangelen paa Luft ved at udlægge et Stykke Jord til en aaben Plads; eller ønsker den at bygge en Skole, som ikke skal ligge alt for urimelig langt fra det Sted, hvor de skolesøgende Børn bor, saaledes at der altsaa maa erhverves Grund og Huse nedrives i de tættest bebyggede Kvarterer, fordres dertil *netop paa Grund af den høje Husleje og Grundenes deraf følgende vanvittig høje Pris* en ret svimlende Kapital. Som Exempel kan anføres, at det Londonske Skoleraad (School Board) fra det blev oprettet og til 1897 (c. 25 Aar) alene til *Grunde* til Skolebygninger, iberegnet Nedrivning af gamle Huse, Udgifter til Erstatning og lignende har maattet udrede over 63 Millioner Kroner. Til Forrentning og Afskrivning af saadanne Anlæg kræves store Summer, der selvfølgelig inddrives ad den almindelige Vej, *nemlig ved Skatter*. Hver lille Forbedring til Fordel for Befolkningen bliver saaledes til en ny Byrde — en Byrde, som bestemmes ikke af Forbedringens virkelige Værd, men af den abnormt høje *Grundværdi*.

Og dog, trods alt, strømmer aarligt Tusinder af Mennesker ind til Storbyen. Og det vil de blive ved med. Tillokkelserne ved Byen vil altid sejre over Ubehagelighederne. Den høje Arbejdsløn og det store Arbejdsmarked, det lette Samkvem med andre Mennesker, de mange Forlystelser, de straalende oplyste Gader med deres store Butikker — hele det myldrende, pulserende Liv i en moderne By, vil altid virke dragende paa en Masse Mennesker. Manglerne: Savnet af Lys og Luft og fri Natur, de dyre Livsfornødenheder og høje Skatter vil først mærkes *senere* hen, og naar Folk engang er blevne vante til Bylivet, kan de ikke tænke sig at opgive det igen. Derfor er det en Illusion at tro, at man ganske simpelt kan *vende* Folkestrømmen og tvinge den til at gaa i modsat Retning — fra Byen tilbage til Landet. — Det vil aldrig lykkes, saa vist som hele den moderne Kultur er en Kultur, dybt bundende i de tekniske Fremskridt, knyttet til Byen med dens Fabrikker og Maskiner — *altsaa en Bykultur*.

Men hvorledes da raade Bod paa Ondet, for et Onde er denne Menneskesammenhobning jo altid? Ganske simpelt ved at drage Menneskestrømmen andetsteds hen, ved at *søge skabt Beboelsesmuligheder med endnu større Tillokkelser end Storbyernes*, og som derved blev stærke nok til at overvinde den Tiltrækningskraft, der drager Folk mod de store Byer. *Men dette kan kun ske ved at søge indrettet et Opholdssted, der i sig forener Byens og Landets Fortrin uden samtidig at have de modsvarende Mangler*.

Et Forslag til en saadan Løsning fremkom for første Gang i en Bog af Ebenezer Howard, udkommen i London i 1898. Bogens Titel var oprindelig »To Morrow« — »I Morgen« —, hvilket i senere Udgaver blev tydeliggjort til »Garden Cities of To-Morrow« — »Havebyer i den nærmeste Fremtid«. Denne lille Bog har allerede faaet saa stor Betydning, at dens Ide i allerede nu *er* omsat i Praxis, og dens Betydning vil forhaabentlig blive stadig mere vidtrækkende.

Mr. Howards Plan gaar ud paa at anlægge det han kalder »Havebyer«, det vil sige Byer med alle Byens Tillokkelser, med dens store Arbejds- og Handelsmarked, dens bekvemme Samfærdselsmidler, straalende Gadeliv og offentlige Bygninger — men flyttet midt ud i den fri Natur, med let og uhindret Adgang til ubegrænsede Mængder af frisk Luft for selv den fattigste af dens Indbyggere.

Hvorledes opnaas nu dette? — Mr. Howards Svar er: Derved at der opkøbes et passende Stykke Land *Agerjord* — Jord med *Agerlands*værdi, — som derfor kun *betales med den for saadan Jord gængse Pris*. Paa en Del af dette Grundstykke anlægges saa en ny By, som til Forskel fra alle andre Byer anlægges og opføres efter en bestemt forud lagt Plan, som altsaa ikke faar Lov til at voxe paa Maa og Faa.

Kort over Letchworth (anlagte Veje stærkt optrukne, projekterede punkterede).

For at undgaa den tætte Sammenstuvning af Mennesker skal der være en Bestemmelse om, *hvor mange* Huse der maa opføres paa et vist Stykke Grund, f. Ex. ikke over 16—17 pr. Td. Land, og om, at der til hvert Hus skal høre en Have. Et bredt Bælte rundt om hele Byen *skal* til alle Tider obligatorisk henligge som Agerland uden Bybebyggelse. Der bliver saaledes fra ethvert Punkt i Byen let Adgang til hurtig at naa ud i den fri Natur. Byens Indbyggerantal begrænses til et Maximum af 32,000.

Ved Anlæggelsen af en By vil Grundværdien hurtig stige stærkt, men denne Stigning skulde ved denne By ikke saaledes som andre Steder komme Køberen alene til Gode, men derimod *hele* Byen. Ejerne eller de, som havde sat Penge i Foretagendet, skulde i det højeste have udbetalt en Rente af 5 %; Resten af Overskuddet skulde bruges til at bestride Udgifterne til offentlige Arbejder, som Anlæg af Veje, Udlægning af aabne Pladser, Opførelse af Skoler og andre offentlige Bygninger osv. osv.

Mr. Howard har i sine Skrifter givet et meget udførligt Billede af, hvorledes han tænker sig denne sin Ideal-By indrettet, baade i Henseende til Udseende og Administration. Den hele Plan er fremsat paa den for en Angelsaxer ejendommelige nøgterne, forretningsmæssige Maade, som ingenlunde udelukker *Begejstring*, men som giver Læseren en velgørende Tryghed og Tillid til Ideens Virkeliggørelse. Med megen Grundighed tager han ethvert Omraade af en Bys Liv og Virksomheder op til Undersøgelse og anstiller nøjagtige Beregninger over, hvorvidt Kommunens formodede Indtægter vil kunne slaa til til at dække Udgifterne. Han har set, at tidligere Forsøg paa Samfundsreformer hyppigt er strandede paa Grundlæggerens Fanatisme — hans blinde Iver for at tvinge de forskellige Individer ind under een snævert begrænset og fra det bestaaende afvigende Tankegang. I Modsætning hertil ønsker han at sætte sin Plan i Gang med saa ringe Anstød mod de bestaaende Interesser og Ejendomsforhold som muligt. Han er saaledes *hverken* yderliggaaende Kommunist, Socialist eller Totalafholdsmand. Han ønsker *ikke*, at Kommunen skal overtage *al* Virksomhed, men mener, at man til enhver Tid maa afgøre, hvad der vil være det mest praktiske: Kommunedrift eller Privatdrift, hvilket tildels vil bero paa Forholdet mellem Kommunalbestyrelsens Dygtighed og det private Initiativ. Der vil sikkert altid være Punkter, hvor det private Initiativ vil gaa i Spidsen, ved Startningen af Foretagender, som endnu ligger over Kommunens Ydeevne, f. Ex. ved cooperative Foretagender, Byggeselskaber, Fællesindkøb osv., som alt stærkt bør opmuntres, eller ved velgørende Institutioner. Med Hensyn til Afholdsspørgsmaalet mener han *ikke*, at man bør forbyde Spiritusudskænkning, da dette maaske vil bortskræmme en Del Folk, man netop trængte til at faa flyttet til Byen, og hvem det sundere og naturligere Liv dér maaske uden Tvang vilde kurere for deres Drikketilbøjeligheder.

Medens der hidtil væsentligt er dvælet ved de Ejendommeligheder, der berettiger denne Beboelse til at karakteriseres som *Have*by, kommer vi nu til de ikke mindre vigtige Faser, der viser os den særlig som *By*.

Det som først og fremmest skal bære Havebyen oppe, er, at den gøres til et *Industricentrum*. En Del Fabrikker maa bevæges til at forlægge deres Virksomheder dertil. Dette vil i mange Tilfælde være fordelagtigt ogsaa for disse. Der er Fabrikationer, som i og for sig lider under den daarlige, taagede Luft i de store Byer, f. Ex. Billedreproduktion, endvidere er der en Mængde simple pladskrævende Arbejder, f. Ex. Syning af Klæder og visse Massefabrikationer — Erhverv, der kræver store Lokaliteter, men som i og for sig er lidet rentable, og som det derfor er højst upraktisk at drive paa Steder, hvor Grundværdien er høj, og hvor saaledes en uforholdsmæssig Del af Bruttofortjenesten gaar til

Villa i Letchworth.

at betale den dyre Husleje og de dyre Livsfornødenheder. Endelig er der Virksomheder, som hindres i at udvide sig, fordi Prisen paa Grund er saa svimlende høj i Byen. Da Havebyen altid bør ligge umiddelbart ved en Hovedjærnbanelinje, vil en hurtig Forbindelse med Omverdenen være sikret. Fabrikkerne vil ikke faa Lov til at brede sig overalt, de vil blive henvist til en bestemt Del af Byen, og da generende Røg ikke vil blive tilladt — røgfri Fyring fordret —, vil Arbejderboliger kunne bygges i god Luft i umiddelbar Nærhed af Arbejdspladsen.

Byens Udseende stiller sig i Mr. Howards Fantasi omtrent som følger: Den optager c. 750 Tdr. Land af et 5 Gange saa stort Grundstykke og lægges saa vidt muligt midt i dette, saaledes at Agerlandet kan strække sig vidt omkring den til alle Sider. Byen anlægges cirkelformig, gennemskaaren af brede Boulevarder som Radier og en særlig bred Cirkelallé (420 eng. Fod). I Midten skulde saa de offentlige Bygninger: Theater, Hospital, Bibliothek osv. ligge, — udenom disse en Park, derpaa et Bælte med Butikker, f. Ex. i en lang overdækket Glashal, der ogsaa kunde bruges som Spaserevej, naar Vejret var daarligt, derpaa et bredt Bælte af Huse med Haver om paa hver sin Side af den store Alle. Midt i denne tænkes ogsaa hist og her lagt Bygninger, Kirker, Skoler o. lign. med lange Mellemrum. Og udenfor det sidste Bælte af Huse skulde saa hele Fabrikskvarteret ligge. Den cirkelrunde Form er valgt for at lette Samfærdselen i Byen; der vil kun være en kort Spaseretur fra Centrum og til den yderste Periferi, og gennem de straaleformede Boulevarder vil man fra hvert Sted i Byen have et Udsigtskig til det frie, aabne Land udenom.

Hvis Byen efterhaanden skulde trænge til Udvidelse udover de som Maximum ansatte 32,000 Indbyggere, maa dette ske ved at anlægge nye cirkelformige Byer udenfor Agerlandsbæltet, saaledes at der tilsidst opstod et Komplex af Byer alle med aabent Land omkring og dog saaledes beliggende, at det ved Hjælp af lokale Jærnbanelinjer var muligt at naa fra det yderste af en af Sidebyerne ind til Hovedbyen paa c. 12 Minutter.

For den *agerdyrkende* Part af Jorden udenom Byen vil dennes Bygning selvfølgelig ogsaa faa stor Betydning, idet det vil skabe et Marked for Landbrugerens Produkter saa at sige lige udenfor hans Dør. Dette at Markedet er *sikkert* og lige ved Haanden vil atter opmuntre til forøget Udnyttelse af Jorden, f. Ex. til Dyrkning af Frugt og Grøntsager, Ting der tidt forsømmes af Frygt netop for Markedets Usikkerhed.

Anlæget af Havebyen vil da kunne faa

Gade i Letchworth,
bygget af et cooperativt Byggeselskab.

den Virkning at bevare en større Arbejdskraft for Landarbejde. Naar Byen bliver lagt saa tæt op ad Landet, vil de, som bor der, blive boende, og flere vil muligvis komme til, nu da Arbejdet ikke længere er præget af Haabløshed og Ensomhed.

Ved omhyggelige Beregninger af de formentlige *Afgifter*, som Havebyens Beboere vil komme til at svare, kommer Mr. Howard til det Resultat, at de vil blive langt ringere end andre Steder. Havebyen vil nemlig ikke behøve anden Indtægt end den for Jorden ydede *Lejeafgift*. I denne vil være indbefattet det, som ellers faas ind dels herved, dels ved de *paalignede* Kommuneskatter. Havebyens Udgifter vil være: Forrentning af Købesummen for Jordstykket med 4 % til 5 %; Amortisation af samme med Tilbagekøb af Obligationerne, samt Dækning af Kommunens løbende Udgifter. Et eventuelt Overskud anvendes til gavnlige kommunale Foranstaltninger, Alderdomsunderstøttelse o. lign. Selve Afgiften for Brugsretten af Jorden, hvilket under de nye Forhold repræsenteres ved den Sum, der medgaar til Forrentning af Købesummen, vil jo blive i høj Grad formindsket for hver Person. Forudsætter man f. Ex., at der tidligere fandtes 1000 Mennesker paa det omtalte Jordstykke, saa har de maattet betale i Afgift omtrent den samme Sum — nemlig Renten af Jordens Værdi — som der under de nye Forhold vil blive 32,000 Mennesker om at dele. Men naturligvis, naar alle Afgifter skal indbefattes i Grundafgiften, vil denne i og for sig blive højere end andre Steder, dog vil den paa langt nær ikke naa op til det, som betales i Grundafgift plus kommunale Skatter overalt i England.

Den Sum, der medgaar til Forrentning og Amortisation af Købesummen, vil saa at sige være de eneste Penge, der gaar bort fra Grundstykket; alt, hvad derudover kommer ind gennem Lejeafgift, vil blive anvendt til Fordel for Havebyen selv. Og Summen, der gaar bort, vil altid blive ved at være den samme, da Ejeren ikke maa tjene mer end 5 %. For Landdistriktet vil dette betyde, at en Landbruger ikke kan risikere, at hans Afgift bliver sat op, hvis hans Grundstykke paa Grund af hans dygtige Udnyttelse stiger i Værdi, hvad der kan ske overfor en privat Godsherre. At Efterspørgslen efter større og mindre Landbrug paa Havebyens Omraade vil stige og derved den tilbudte Lejeafgift forøges, er højst sandsynligt. Der bydes jo disse Landbrugere særlig gode Vilkaar: Et sikkert Marked nærved, let Adgang til Gødning og endelig et retfærdigt Fæsteforhold, hvor Fæsteren altid selv vil komme til at nyde Indtægten af sit Arbejde paa at forbedre sin Jordlod. For Bydistriktet, der

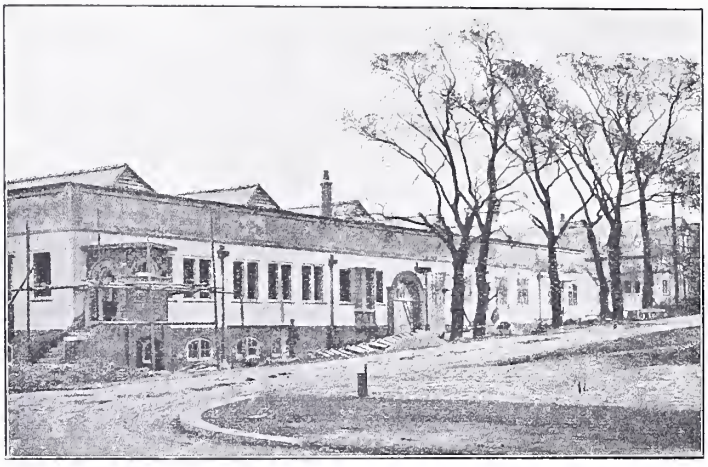

Fabrikbygninger i Letchworth.

jo kun udgør en Femtedel af det hele Areal, men som forudsættes at have de 30,000 af de 32,000 Indbyggere, vilde den egentlige Grundafgift — Bidrag til Dækning af Købesummen — blive endnu ringere pro persona end paa Landdistriktet, og for denne ringe Sum vil hver Mand erhverve sig — foruden Plads til Hus og Have — Andel i Parker og aabne Pladser, samt Grunde til alle offentlige Bygninger. Den virkelige Lejeafgift — indbefattende alle Skatter — vil derimod blive langt større end i Landdistriktet, da Grundene i Byen vil stige stærkere, netop fordi de bliver Bygrund. Den kalkulerede Indtægt af Bydistriktet

Opfindelser paa Teknikkens Omraade vil kunne bringes i Anvendelse strax fra Begyndelsen af.

Mr. Howard har foretaget en indgaaende Beregning af Udgifterne til Veje og Gader, lokale Jærnbaner og Broer, Skoler, Bibliothek, Kloak, Skatter, som Grundstykket som saadant er forpligtet til at betale ud osv., og kommer til det Resultat, at Kommunens stipulerede Indtægter rigeligt vil kunne slaa til til at dække Omkostningerne til Drift og Vedligeholdelse af disse Anlæg samt til Forrentning og Amortisation af Anlægssummen.

Den store Sum Penge, der vil medgaa

Arbejderboliger. Hver Gruppe paa 4 Huse har kostet 13,734 Kr. I hvert enkelt Hus findes i Stuetagen Opholdsværelse og Kokken, ovenpaa 3 Soveværelser.

er derfor 7 Gange større end af Agerlandsbæltet.

Mr. Howard hævder, at saadanne Kommuner vil kunne klare alle deres Udgifter for en forholdsvis langt ringere Sum end andre Kommuner, thi Betingelserne er langt gunstigere her. Da der til at begynde med saa godt som ingen Bygninger findes paa Grunden, vil alle Udgifter til Køb, Nedrivning og Erstatning, som ellers tynger stærkt paa Budgettet, kunne undgaas. Desuden vil det selvfølgelig være langt mere økonomisk at anlægge Veje og Kloaker og nedlægge Rør til Gas og Vand og Ledninger for Elektricitet efter en *forud bestemt* Plan og i et Terræn, hvor der ingen Forhindringer findes, og alle de nyeste

til alle disse almindelige Foranstaltninger, behøvede selvfølgelig ikke at rejses paa een Gang. Foruden Købesummen maatte kun saa mange Penge til, at man kunde foretage de nødvendige Anlæg for Bebyggelsen. Efterhaanden vil saa Pengene fra Lejeafgiften indkomme og lette Rejsningen af nye Laan.

Købesummen tænktes rejst gennem Udstedelsen af Obligationer, der skulde genkøbes i Løbet af 30 Aar. For denne Sum vilde der altid være Dækning, for den anden Sum — *de egentlige Anlægsudgifter* — vil man naturligvis til at begynde med ikke kunne yde saa stor Sikkerhed, og Folk vil maaske lade sig skræmme af det ny i Foretagendet: at anbringe sine Penge

i Anlæget af en By. Man vilde nok der være nødt til for en stor Del at regne med Offervillighed fra Folk, som er ivrige for at støtte en sund og god Sag. Mr. Howard er ikke i Tvivl om, at Anbringelsen tilsidst vil vise sig at være fordelagtig, thi hvor kan det at anvende Penge til at omdanne et Landdistrikt til en By, ovenikøbet af en særlig moderne Type, være andet end økonomisk indbringende.

At frie og gode Beboelsesforhold vil skabe en forbedret Sundhedstilstand med stærkt formindsket Dødelighed har man allerede Bevis for. Man har nemlig sammenlignet Dødelighedsprocenten i 1-, 2- og 3-Værelses Lejligheder indbyrdes, samt Dødeligheden i Englands store Byer med Dødeligheden i to »Havelandsbyer«, der begge *er* anlagte af store Fabrikanter omkring en Fabrik, nemlig *Bournville*, bygget af Chokoladefabrikanten Cadbury, og *Port Sunlight*, bygget af Sæbefabrikanten Lever. Tallene stiller sig saaledes:

Af Kommunelægen for Finsbury's *) Tabel for 1904:

	Befolkningsmængde	Dødelighed pr. 1000
1 Værelse	14,516	40,6
2 —	31,482	21,9
3 —	21,280	14,7

Dødelighed i hele England og Wales	16,2
i Liverpool	22,6
i Finsbury	21,2
i Havelandsbyen Bournville	8,8
i Havelandsbyen Port Sunlight	9,0

Af Børn under 1 Aar:

i Macclesfield	250 af 1000
i Shoreditch *)	197 - —
i Bournville	68 - —

I Hovedtrækkene skitserer Mr. Howard ogsaa sin Bys *Forfatning*. Ledelsen lægges i Hænderne paa et Raad, der er den virkelige Ejer af hele Distriktet og som saadan kan optræde med langt større Magt og udøve Selvstyre i langt højere Grad end et andet offentlig indsat Raad. Til at besørge Forvaltningen oprettes forskellige Departementer: Finans-, teknisk-, Skole- etc., til hvilke der vælges kyndige Folk af hele Befolkningen. Formændene i disse Departementer danner saa tilsammen det øverste Raad.

Mr. Howard indser vel, at Anlæggelsen af den første Haveby kun kan være en lille Begyndelse, hvis Tanken virkelig skal faa en gennemgribende Indflydelse paa hele Landets Udvikling. En Mængde lignende Byer strøet over hele Landet vil selvfølgelig være det endelige Maal. Noget saadant mener han dog næppe vil kunne naaes uden Landsregeringens Medvirken. Denne maatte have Ret til at expropriere Jord til de senere Havebyer, da Grundene ellers ved den stigende Eftersporgsel bliver altfor dyre, og dermed vilde en af Grundpillerne for Planens heldige Udfald være taget bort.

Vender man sig nu fra det tænkte, fuldkommen færdige Projekt til hvad der siden 1898 er gjort for at bringe dette til Udførelse i Virkeligheden, vil man se et ret imponerende Resultat. Mr. Howard gav sig strax til at arbejde for sin Sag sammen med nogle faa gode Venner, og i 1900 stiftedes den første store Forening »The Garden City Association«, der skulde undersøge, om Planen lod sig realisere og ellers virke for den i Skrift og Tale. Denne Forening fandt bl. a. Støtte baade pekuniært og personligt hos de to tidligere nævnte Rigmænd, Mr. Cadbury og Mr. Lever. — Foreningen kom snart til et gunstigt Resultat af sine Undersøgelser, og allerede i 1902 kunde der stiftes et foreløbigt Aktieselskab, The Garden City Pioneer Co. Ltd., med en Aktiekapital paa 380,000 Kr. Dette Selskab skulde gøre alle de indledende Arbejder til at grunde en Haveby efter Mr. Howards Plan, navnlig gennemsøge Landet for at finde et dertil egnet Grundstykke og derefter søge kyndig teknisk Vejledning til at bedømme dette, foretage de indledende Skridt overfor Fabrikanter, der maatte ønske at lægge deres Fabrikker

*) en Bydel af Ost-London.

derud o. lign.; alt med Henblik paa, at et større Selskab siden skulde dannes. I Selkabets Bestyrelse sad baade Mr. Howard og Mr. Cadbury. Alle Aktierne paa 1 £ (18 Kr.) hver tegnedes, og det skønt det udtrykkelig fremhævedes i Prospektet, at hvis Pengene til det endelige store Selskab ikke kom ind saa rigelige, at Grunden kunde købes, var de Penge, der var sat i det første Selskab, tabte. I modsat Fald skulde Aktionærerne have Ret til at faa deres Aktier overført til det store Selskab for det fulde Beløb plus4 % Rente af Pengene fra Indbetalingsdagen.

Allerede i Aaret 1903 var Grunden funninger. Der var 400 Indbyggere, der væsentlig var samlede i et Par smaa Landsbyer.

Paa dette Stykke Jord vil altsaa Mr. Howards Ide for første Gang blive udført i Praxis. Saa vidt man af de foreliggende Beretninger kan se, er der paa intet principielt Punkt afveget fra hans Tanker; derimod har naturligvis Terrænforholdene nødvendiggjort en Del Afvigelser fra hans skematiske Fantasibillede. De to Tredjedele af Jorden skal vedblive at være Agerland. Her har Selskabet dels arrangeret sig med de allerede boende Fæstere, dels selv overtaget enkelte Gaarde, som de atter

Nortonvejen.

det, det første Aktieselskab opløste sig, og Aktierne overførtes til det store endelige Aktieselskab »First Garden City Co. Ltd.«, der dannedes med en nominel Kapital af 5 Millioner 400,000 Kr. i Aktier paa £ 5 (90 Kr.) og £ 1 (18 Kr.). Af disse Penge var der indtil 1. Oktober 1904 tegnet c. 2 Mill., senere er der kommet endnu mere til.

Grundstykket, der erhvervedes fra mange forskellige Sælgere, ligger imellem London og Cambridge; det gennemskæres af den store Jærnbanelinje, der gaar fra London over Cambridge og videre Nord paa. Købesummen var c. 2,230,000 Kr. for c. 2,800 Tdr. Land, paa hvilket der laa en gammel Herregaard, en Del Gaarde og andre Byg-

fæster bort til velegnede Folk. Nogle af Gaardene vil blive udstykkede i ganske smaa Brug, som en Art Husmandslodder og saa fæstet bort. Jorden er frugtbar og særlig godt egnet til Havebrug, hvad de smaa Brug jo med særligt Held vil kunne indrettes til. To private cooperative Selskaber til Oprettelse af Husmandslodder er ligeledes allerede bleven stiftede.

Hvad selve Byen angaar, da er hele Planen allerede lagt, men selvfølgelig kun en Del deraf udført. Her træffer man en stor Afvigelse fra Mr. Howards Plan. I Stedet for en rund By, inddelt i Cirkeludsnit, er denne By bleven langagtig, æggeformig. Den deles i to Dele af den store Banelinje;

en Beliggenhed, som jo er meget fordelagtig for dens Fremtid som Fabriksby. Fabriksgrundene er henlagt til den nordostlige Side af Byen, umiddelbart op ad Banelinjen, hvorfra der fører Sidespor til de enkelte Fabrikker. De er adskilte fra den øvrige Del af Byen ved en Høj og en Række Træer. Røgplagen haaber man at blive helt fri for, navnlig ved at tilbyde Gas som Drivkraft til meget lav Pris, senere haaber man ogsaa at faa oprettet et Elektricitetsværk. I Marts 1907 havde 12 Firmaer enten bygget Fabrik eller var ved at bygge, deriblandt Mineralvandsfabrikker, Instrumentmagere, Broderifabrik og adskillige Trykkerier, iblandt hvilke det nyoprettede: The Garden City Press, Ltd., som i det sidste Halvaar har omsat 45,000 Kr., trods det, at den Kapital, der arbejdes med, kun er 63,000 Kr., og hvis nybyggede Fabrik (Nov. 1905) allerede har vist sig at være for lille.

Til Byens Centrum er valgt en lille aaben Plads med nogle gamle Egetræer. Herfra er det saa Meningen, at Gaderne skal straale ud, bl. a. ogsaa den store Alle, som dog ikke bliver mer end 120 Fod bred. Alle Veje gores saa lige som muligt for at aabne Udsigt ud til Landet. Denne indre Del af Byen, som jo skulde være forbeholdt de store offentlige Bygninger, ligger endnu ret ode hen. Een saadan Bygning har Havebyen — »Letchworth« er dens Navn — dog allerede faaet, nemlig et Forsamlingshus, oprettet til Minde om Mr. Howards Hustru, der døde kort efter at Arbejdet paa Byen var paabegyndt. Pengene dertil indkom ved almindelig Subskription. Her har allerede mange Foreninger af højst forskellig Art holdt Møde, og hertil har foreløbig ogsaa alle lettere Forlystelser og selskabelige Sammenkomster maattet henlægges. Det selskabelige Liv skal i det hele taget udvikle sig meget kraftigt. Det, at alle Havebyens Indbyggere er fælles om at arbejde med paa noget nyt, som man haaber skal lykkes, giver en egen Art af Solidaritetsfølelse og bidrager til at udjævne Standsforskel.

Et stort Held for Byen er det, at der paa to Steder, dels i Nord og dels i Syd findes naturlige Parker; den ene er paa c. 50 Td. Land, den anden ligger omkring det gamle Slot Letchworth Hall, der nu er omdannet til Hotel. En stor Del af denne Park er udlagt til Golfbane. Foruden disse to er der af Selskabet udlagt et stort Areal til at anlægge flere Parker og aabne Pladser paa.

Der er paa Byens Grund anlagt over 1 Mil ny Vej og udlejet Byggegrund til 720 Huse, hvoraf den største Del allerede er byggede, og der indløber stadig nye Forespørgsler om Grund. I England sælges Byggegrund i Reglen ikke, men udlejes paa langt Aaremaal, 99 eller 999 Aar. En Del af Husene er byggede af Selskabet selv, en Del af Privatfolk, og mange Huse særlig af de tarveligere Arbejderboliger er opførte af cooperative Byggeselskaber. Disse Huse varierer i Storrelse fra 4 til 8 Værelser og de lejes ud til 18 à 31 Kr. om Maaneden, en Leje, der ikke overstiger, hvad der betales for en eet Værelses Lejlighed i en skummel Gade i Londons ostlige Del. Princippet for Byggeselskabet er, at den, der lejer af det, faar Ret til at anbringe sine Sparepenge i Selskabet til Rentefod af 5 %. Hvis Ejendommene stiger i Værdi, vil han altsaa tjene paa det, og ved Hjælp af den opsparede Kapital vil man efterhaanden være i Stand til at købe den fremmede Kapital ud og ende med selv at være Eier af Husene.

Et godt Skub fremad fik Byggeriet ved en i 1905 foranstaltet Udstilling af billige, praktiske Huse. Man fandt det heldigt at foranstalte en Prøve i større Stil af forskelligt Materiale og Bygningsmaade. Man vilde derved indvinde en Sum af Erfaringer, som vilde have stor Betydning ved Byens videre Bygning. Penge til Præmier blev indsamlede ved Subskription. Man opnaaede at vise, at der kunde bygges et tilfredsstillende Hus med c. 4 Værelser for 2,700 Kr.; naar der ikke beregnes Udgift til Grunden eller til Arkitekthonorar. Det er maaske i denne Sammenhæng ikke overflødigt at bemærke, at naar der tales om Huse i Havebyen: at

der kun maa bygges 16—17 Huse pr. Td. Land osv. menes dermed selvfølgelig ikke 5 Etages Kaserner, men smaa 2 Etages Huse, indrettede til at beboes af een Familie fra Kælder til Loft, enten hvert Hus liggende helt for sig eller i Blokke paa 2—3—4 Huse. Begrebet »Lejlighed« er jo som bekendt meget lidt udbredt i England, hver Familie har sit Hus med Opholdsværelse i Stueetagen og Soveværelse ovenpaa. En Ejendommelighed ved Husene i Havebyen, er, at de næsten alle indeholder et Bad, enten et regulært Badeværelse, eller hvor der ikke er Raad til at give Plads til det, et Badekar skjult paa en eller anden sindrig Maade, enten under et Køkkenbord, der er til at aabne, eller under en Lem i Gulvet i det ved Siden af Køkkenet beliggende Opvadskerum. Et saadant Sted til at foretage det grovere Arbejde findes nemlig altid, da Køkkenet ofte tillige benyttes som Opholdsstue.

Foruden de 720 Beboelseshuse er der lejet Plads til 25 Butikker og planlagt Opførelsen af en Kirke, et Kapel og flere Skoler. Desuden findes paa Grundstykket 2 gamle Kirker og Skoler, hørende til de gamle Landsbyer. Endvidere er der 2 Afholdshoteller og 2 Værtshuse, hvor Spiritusudskænkning er tilladt.

Noget af det første, der indrettedes i Havebyen, var Vandværk, Gasværk og Kloaksystem. Der er nedlagt mellem 3—4 Mil Vandrør, 2 Mil Gasrør og 2 Mil Kloakrør. Vandværket kan i sin nuværende Størrelse forsyne c. 6000 Indbyggere og menes nemt at ville kunne udvides. Det er planlagt af anerkendt dygtige Ingeniører. Gasværket forsynede allerede i Foraaret 1907 c. 350 Huse.

Naar man ankommer til Letchworth vil den første Bygning, man møder, Stationen nemlig, ikke virke imponerende. Denne, som er oprettet af Jærnbaneselskabet, er kun et Trinbrædt og et Skur. Selskabet har dog allerede udvalgt en Plads til den endelige Station, der helst skulde ligge omgiven af anseelige Bygninger. Alt kan jo imidlertid ikke komme paa een Gang; endnu har Letchworth kun 3000—4000 Indbyggere. Selskabet, der ejer den, har været i Stand til at betale det fulde Beløb til Forrentning og Amortisation af Købesummen; derimod har der foreløbig ikke kunnet betales Udbytte til Aktionærerne. I Løbet af 3 Aar haaber man imidlertid at være naaet saa vidt. Hvis man kan rejse yderligere Kapital, hvad man naturligvis trænger til for at kunne iværksætte alle de store offentlige Foretagender, og hvis Tilgangen af Medlemmer stadig holder sig, vil der næppe være Tvivl om, at Havebyen vil naa op til de 32,000 Indbyggere og til den Tid vil fremtræde i Virkeligheden ligesaa smuk og tiltalende som i Mr. Howards Fantasi.

Gasværket i Letchworth.

I det hele taget kan denne Mand med stor Tilfredshed se paa, hvad der er opnaaet. Det vidunderlige er sket: i Løbet af 3 Aar er en helt ny By skudt frem, en By, der allerede i sine første Elementer har et fuldt ud moderne Præg med Gas- og Vand-

ledning etc., en By, der ikke skæmmes af mørke, trøstesløse Gader med lutter ens Huse, hvor Husene derimod altid vil ligge frit, omgivne af Haver med rig Adgang til Lys og Luft, da der altid vil være Agerland i dens umiddelbare Nærhed, en By endelig, som aldrig vil kunne blive et Bytte for Byggespekulanter, da Ejerne ikke maa beregne sig mer end 5 % af deres Penge og har forpligtet sig til at anvende Resten af Indtægten til selve Byens Vel. Grundlæggelsen af en saadan By eller hellere af en Række saadanne Byer, vil sikkert betegne et stort Skridt henimod Losningen af et af de Spørgsmaal, som de nuværende Storbyers Nød og Elendighed stiller det moderne Samfund, ikke blot i England, men overalt i den civiliserede Verden.

CARNEGIE.

af H. OHRT.

Dionysos synes, ligesom saa mange andre af sine Landsmænd, at være udvandret til Amerika. Der skænkede han den fattige skotske Bondedreng *Carnegie* den Gave, at alt, hvad han rørte ved, blev til Guld. Derved blev *Carnegie* til den amerikanske Finansverdens ukronede Konge, under hvis Septer alle de smaa Jernbanekonger, Konger over Malmlejer, Kulminer, Staalværker m. m. frygtsomt bøjede sig.

Han kunde paa et Døgn berøve dem deres Riger, og paa et Døgn gjøre fattige Mennesker til mange Gange Millionærer. Og Snese af denne Slags kunne nu takke ham for deres Krøsusformue.

Krøsus?

Aldrig har denne berømte lydiske Konge ejet saa meget, som *Carnegie* nu har i aarlige Indtægter! Aldrig har i Verdenshistorien en enkelt Mand, han være Konge eller Kejser, tumlet saaledes med Millionerne som *Carnegie*.

Frantz I af Frankrig forødte ikke saa meget om Aaret, som *Carnegies* maanedlige Indtægter beløbe sig til; og *Ludvig XIV* disponerede ikke over saa meget, som C., siden Begyndelsen af dette Aarhundrede, har udgivet aarligt i veldædige Øjemed.

Den oprindelige barfodede Dreng var i Fjor den fejrede Helt ved Fredskonferensen i *Haag*, hvem han havde foræret godt 5 Mill. Kroner til et nyt Fredstempel.

Den tyske Kejser modtog ham som en Fyrste, og den amerikanske Regjering tilbød ham Gesandtskabsposten i England, men den afslog han. Alle de større Banker og Truster og Finansselskaber i den nye Verden søgte at faa ham ind i sine Bestyrelsesraad, men han foretrak at fiske Foreller i sit Fødeland, det skotske Højland.

Han kunde svælge i Jordens højeste Nydelser, og er dog vedbleven at være en nøjsom Mand. Han drikker ikke Vin, ryger ikke Tobak, undgaar Selskaber, har aldrig tabt en Dollar i Spil og har aldrig givet sig af med Hestesport eller lignende kostbare Passioner.

Han kunde som en Kejser rejse i Extratog, men rejser dog gjennem Verden som en anden Dødelig. Han elsker Theatret, men tager sig ikke nogen særlig Loge. Hans Hovedfornojelser bestaa i at læse og i at fiske. Og medens han gjør dette, og medens han sover, giver hans Indtægter ham hver Time 6000 Kr. i Kassen, eller er det maaske 10,000 Kr.; det vil sige aarligt fra 50 til 80 Millioner; han ved det vist ikke selv, men det gjør heller ikke noget til Sagen, thi det er i ethvert Fald nok.

Vel gives der en rigere Mand, nemlig *John D. Rockefeller*, men dennes Milliardformue er underkastet store Fluktuationer. Det hed sig saaledes en Gang i Sommer, at Kursfaldet paa et af hans Papirer i

Løbet af et Kvarter kostede ham en Mill. Dollars i hvert Minut, altsaa 15 Mill. Dollars eller godt 50 Mill. Kroner i et Kvarter.

Men *Carnegies* Formue er anbragt i gode 5 pCt.s Guldobligationer i en af Verdens nødvendigste Forbrugsartikler, nemlig i Staal. Derfor hører hans Formue ej heller til dem, som kan tabes. Han kan heller ikke udgive den, selv om han skulde fortsætte med sine Foræringer paa samme Maade som hidtil. Saa mange Milloner, som han end har bortgivet, saa har han dog aldrig angrebet Kapitalen, ja end ikke tilnærmelsesvis brugt sine aarlige Indtægter dertil.

Her en Liste over de vigtigste og største Foræringer:

	Mill. Doll.
Til fjorten Hundrede Bibliotheker	42
Til en og halvtreds Undervisningsanstalter	8
Til Carnegie Institutet	10
Til Carnegies Pensionsanstalt for Lærere	10
Til Carnegies Understøttelsesanst.	4
Til Carnegies Stift. for ædel Daad	5
Til skotske Universiteter	10
Til Pittsburgs tekniske Skole	10
Til Fredstemplet i Haag	$1^1/_2$
Til Ingenieurklubben i New York	1
Til Pittsburgs Kunstmuseum	2
Til andre Stiftelser	$16^1/_2$
Ialt Mill. Doll.	120

eller omtrent 450 Mill. Kroner, eller ca. 5 Gange saa meget som den danske Stats aarlige Budget.

Og denne Mand var endnu for næppe 40 Aar siden en fattig Bogholder med et Par Tusende Kroners aarlig Indtægt.

Sin Milliardformue har han udelukkende tjent ved Staal.

For 2 Aar siden levede i den lille Stad *Bethlehem* i Pennsylvanien endnu den gode gamle *Johan Fritz*, der byggede den første Staalovn, og i *Johnstown* findes endnu den første Ovn, hvori der fabrikeredes Bessemerstaal i Amerika.

Bessemerprocessen er ikke opfunden af *Bessemer* i England, saaledes som dette i Almindelighed antages, men i Amerika af *William Kelly*, hvis Enke endnu nyder Frugterne af denne verdensberømte Opfindelse i Byen *Louisville i Staten Kentucky*.

Da *Carnegie* blev født den 25. Novbr. 1837 i Dunfennline i Skotland, da havde Amerika overhovedet ikke nogen nævneværdig Jernindustri. Pittsburg, der ligger i en Jern- og Kulegn, havde ingen Jernbaner, og *Chicago*, der nu er Amerikas næststørste Jern- og Staalimportplads, var den Gang en lille Handelsflække i Indianerterritoriet.

Ingen kunde, end ikke i sine vildeste Drømme, den Gang ane, at Amerika en Menneskealder senere skulde blive Verdens største Jern- og Staalproducent, større end Verdens tvende næststørste tilsammen, nemlig Tyskland og England.

I Aaret 1848 kom *Carnegie* med sine fattige Forældre paa et Emigrantskib fra Skotland til Amerika.

Først 7 Aar senere fandt den bekjendte Samtale Sted mellem *Napoleon III* og *Bessemer*, den senere Staalkonge Sir *Henry Bessemer*, i hvilken *Napoleon* beklagede sig over det slette Kanonmetal, som man den Gang skulde nøjes med.

Bessemer havde hørt af tvende Arbejdere, der tidligere havde været beskjæftigede hos den foran omtalte *John Kelly* i Amerika, om den nye Staaltilvirkningsmethoder, og han besluttede at gjøre Forsøg dermed.

Resultatet er bekjendt.

I næsten to Aartier derefter forblev England i Spidsen for Verdens Staalproduktion, eller til omtrent Aaret 1872. Men da kom Amerika og rev med Lethed Scepteret ud af Englands Haand.

Den første, der i Amerika tjente sig nogle Millioner ved Staal, var *Ebert Ward*, Søn af en fattig Fyrtaarnspasser. Da han døde 1875, efterlod han sin Kjæmpeformue til sin Datter, *Clara Ward*, der satte den overstyr med samme Lethed som den, hvormed den var erhvervet. Clara Ward ægtede først *Prinsen af Chimay*, der-

efter Zigøjneren *Rigo* og skaffede Europa ved sit Levnet en Tid lang mere Samtaleemne, end alle Amerikas Staalkonger tilsammen.

Omkring ved Aaret 1870 fulgte en Række af entreprenante Mænd *Wards* Exempel, deriblandt ogsaa *Carnegie*, der indtil da havde fristet Livet i meget beskedne Stillinger, men dog havde opsparet sig et Par Tusinde Dollars. Med dem grundede han *Carnegie Kompagniet* til Fabrikation af Jern.

At han strax skulde have begyndt at fremstille Staal og saaledes været Stifteren af Amerikas Staalproduktion, det er en Fabel. Indtil 1873 var der ikke udgaaet et eneste Pund Staal fra hans Værk, og hans Forretning gik saa slet, at den var nær ved en Fallit i Finanskrachet i 1873.

Da tilførte Skjæbnen ham en Mand, *Bill Jones*, der lagde Grundstenen til hans senere Held og til hans Milliardformue.

Det den Gang største Staalværk var *Cambria Works* i *Johnstown i Pennsylvanien*. Det var grundlagt af *Daniell Morell*. *Carnegie* har selv i de senere Aar sagt om dette Værk, at det har udsendt flere store Staalteknikere, end alle Amerikas andre Værker tilsammen.

Den betydeligste Mand blandt dem var forannævnte *Bill Jones*, en national Berømthed. Ogsaa han var som barfodet Dreng, uden nogensomhelst Skoleuddannelse, kommen ind i *D. Morells* Virksomhed, og i en Alder af 34 Aar var han nærved at være bleven Direktør for *Cambria Works*. *Carnegie* skulde den Gang bruge en Fagmand til at anlægge sit nye Værk i *Braddock*, thi han var selv altfor uerfaren i tekniske Sager. Han blev gjort opmærksom paa *Bill Jones*, og det lykkedes ham at vinde denne geniale Mand. Med ham traadte en hel Række af *Cambria Works* bedste Staalarbejdere over til *Carnegie*, og fra nu af begynder Carnegie Værkets fænomenale Opsving.

Indtil da var Amerikas Staalforbrug hovedsagentlig hentet fra England, og Priserne vare saa høje, at f. Ex. Staalskinneprisen endog gik op til 450 Kr. pr. Ton, medens Produktionsomkostningerne næppe beløb sig til $^1/_5$ heraf. Og dog var Efterspørgselen saa stor, at den ikke kunde tilfredsstilles.

Carnegie saa strax, at her laa Angrebspunktet. Han gav *Bill Jones* de mest udstrakte Fuldmagter, og denne energiske og dumdristige Mand bragte det efter et Aar saa vidt, at Værket *daglig* leverede mellem 5 og 600 Tons Staal til en Værdi af over 200,000 Kr., hvoraf godt og vel de $^3/_4$ vare reen Fortjenette, men hvoraf dog atter en Del afgik til Nyanskaffelser og Udvidelser. Hvorledes Carnegie Værket i Braddock udvidede sig og Omsætningen voxede under *Bill Jones* Ledelse, det sees bedst af Nettoindtægternes Stigning i de forskjellige Aar. Allerede i 1875, to Aar efter Ulykkesaaret 1873, beløb de sig til 400,000 Kr., i 1878 til en Million Kr., i 1879 til $1^1/_2$ Mill. Kr., i 1880 til $4^1/_2$ Mill. Kr., og saaledes videre i Spring, stadigt fremad. Dette var Begyndelsen til den amerikanske Staalkonges Milliardformue.

Den egentlige Skaber af denne Formue, *Bill Jones*, forblev dog stadig i Baggrunden, thi han var ikke til at bevæge til at gaa i Kompagni med *Carnegie*. Havde han gjort dette, saa havde hans Formue nu været lige saa stor som C.s; men han forblev uimodtagelig for de saa legende let vundne Millioner. Han vilde kun arbejde, han vilde slaa alle andre Staalproducenter af Marken, og han vilde bygge nye, bedre og hurtigere arbejdende Maskiner. Han nøjedes med sin Gage paa c. 100,000 Kr., medens *Carnegie* og dennes Aktionærer strøg Millionerne i Lommerne. For at naa sit Maal, den størst mulige Produktion, anvendte han Methoder, der bragte Haarene til at rejse sig ikke alene paa de europæiske Fabrikanter, men ogsaa paa de amerikanske Aktionærer og Ingenieurer. Opfandt han en bedre Maskine, eller hørte han blot Tale om en saadan, da bleve de i Arbejde værende strax kastede bort som gammelt Jern, selv om de ogsaa kun vare et Aar gamle.

Millioner bleve paa denne Maade bortødslede, men de nye Maskiner bragte dem i kort Tid atter fordoblede ind igjen.

Medens *Jones* paa denne ægte amerikanske, hensynsløse *go-ahead* Maner ledede Arbejdet, beskjæftigede *Carnegie* sig med Erhvervelsen af Malm- og Kulgruber, med at lette og billiggjøre Transporterne og med at tilvejebringe nye Afsætningsmarkeder.

Forretningen steg imidlertid nu til saa kjæmpemæssige Dimensioner, at *Carnegie* ikke længere selv kunde magte den, men allerede i 1884 gjorde 4 af sine Forretningsfolk til sine Compagnoner. Det var lutter unge Folk, der vare fremgaaede af lige saa fattige Forhold som han selv.

Han tog ligesom *Napoleon I* sine Generaler ud af de Meniges Rækker.

Derved betraadte han den Vej der gjorde ham til Jordens næstrigeste Krøsus.

Han holdt nøje Øje med sit unge Personale. Saa han, at en eller anden af dem viste stor Interesse for Forretningen, eller gjorde sig bekjendt ved kloge Tanker, eller ved Opfindsomhed, saa gav han ham strax Andel i Foretagendet. Ja, fandt han saadanne Folk i andre Forretninger, eller endog saa at sige paa Gaden, saa bandt han dem til sig, saa at han til Slutningen havde en Skare om sig af 40 Kompagnoner, lutter unge, skjægløse Drenge, der oprindelig ingen Ide havde haft om Jernudvinding og om Staalproduktion, men som vare i Besiddelse af snilde Hoveder, Entusiasme og Arbejdskraft.

Nu er enhver af disse Ejer af Formuer, der maa regnes med mange Millioner.

Georg Lauder f. Ex. var en af C.s Handelsrejsende, en Yngling paa et Par og tyve Aar. Foranlediget af en Samtale med C., hvem han meddelte, at han havde afsluttet Kontrakt om Staalleveringen til *Mississippibroen* ved *St. Louis*, fandt C. et saadant Behag i hans Væsen, at han tilbød ham Kompagniskab. Nu, næppe 20 Aar efter, ejer *Lauder* en Formue paa 80 á 90 Mill. Kroner.

A. C. Dinkey var en fattig Dreng, der begyndte som Læredreng i *Braddock*, hvor han hentede Middagsmad til de ældre Arbejdere. Senere blev han ansat ved den elektriske Afdeling, hvor han viste, af hvilket Stof han var. Da han var 26 Aar gammel, blev han Generaldirektør for dette Værk, der beskjæftiger 10,000 Arbejdere.

Lovejoy var oprindelig Fragtkudsk, senere Stenograf, Telegrafist, Reporter, saa Arbejder ved en Oliepresse og endelig Bogholder. Som saadan kom han til C. og udviste her saa megen Flid og Duelighed, at Staalkongen optog ham som Kompagnon. 10 Aar senere var han en af Pittsburgs Mangemillionærer.

John Leishmann var i sit tiende Aar Løbedreng ved et Jernværk. Senere havde han Tilsyn med Losningen af Fragtskuderne paa Ohiofloden, var ogsaa i et Par Aar Jernhandler. Hans Klogskab foranledigede C. til at antage ham som Handelsrejsende, og som saadan ydede han Carnegieværket saa store Tjenester, at C. gjorde ham til Præsident for hele denne Del af Forretningen Paa Grund af sin finansielle Hjælp ved Valget af Præsident *Mac Kinley* blev han Amerikas Gesandt i *Schweiz*, og nu er han sit Fødelands Gesandt i *Konstantinopel.*

Og saaledes var Løbebanen for næsten alle Carnegieforetagendets Kompagnoner. Løbedrenge, Gadefejere, Kudske, Arbejdere, smaa Handelskommiser o. a. lign., men gjennemgaaende flinke, glade, energiske Drenge, der overordentlig hurtigt satte sig ind i Forholdene og førte *Carnegies* Arbejderarme — over 20,000 Mand — til Sejer.

Siden Midten af Firserne opholdt Carnegie sig sjeldent i Amerika. Han overlod Arbejdet til sine unge Kompagnoner, medens han selv opholdt sig i sit kære skotske Hjem. Men næppe var han atter i Amerika, førend han ved dobbelt Arbejde indhentede den forsømte Tid.

Alle rystede for ham. Kortfattet gav han sine Parthavere Besked, drev de Tilsynsførende til forøget Ydelse, de Handelsrejsende til større Iver, og naar han saaledes havde oppidsket hele Personalet, saa vend-

te han igjen Amerika Ryggen, særlig efter at han fik *Charles M. Schwab* i sin Forretning.

Denne *Ch. M. Schwab* tilbragte som barfodet Dreng sine første Leveaar i Landsbyen *Loretto i Pennsylvanien*. Som 19-aarig var han Kommis i en Frugt- og Grøntbutik i *Braddock*. Der saa *Bill Jones* ham og tog ham ind paa Carnegieværket. Et halvt Aar senere var han Direktør for *Edgar Thompsons* Staalværk, der næst Carnegies er Amerikas største Jernværk. Som 30-aarig overtog han Ledelsen af C.s Værk og et Par Aar senere var han dets Præsident.

Ved Grundlæggelsen af *The United States Steel Corporation i 1901* blev han dette Selskabs Præsident og havde da en Formue paa 1000 Mill. Kroner. Ligeoverfor Renten af denne Formue var hans Gage paa 400,000 Kr. jo forsvindende. *Schwab* kan takke sit store Organisationstalent og den Lynsnarhed, hvormed han forstaar at se og at gribe gunstige Lejligheder, for denne sin æventyrlige Karriere.

Ham var det, der efter den store Arbejderstrike igjen opbyggede det ruinerede Værk; ham var det ogsaa, som atter indgjød Jernarbejderne Tillid og Entusiasme, som organiserede Fabrikationen af Pantserplader, og ham var det endeligt, der, gjort klog af Streiken, lagde Hovedvægten paa Maskinarbejde. Thi »Maskiner gjøre ikke Strike«, sagde han. Med de nye Maskiner tjente han Aaret efter Striken 12 Mill. Kroner netto, og i 1898 var Nettofortjenesten 45 Mill. Kr., i 1899 endog 90 Mill. Kr.

Samtidig steg Staalpriserne, Staalforbruget voxede, Værket kunde ikke levere nok, og Fortjenesten var i Aar 1900 godt 160 Mill. Kr. Deraf beholdt *Carnegie* de 100 Mill. Kr., medens de andre fordeltes bland thans yngre Parthavere. *Schwab* fik alene for sin Part 5 Mill. Kr.

Dette var dog altsammen ikke tilstrækkeligt til at gjøre C. til den Milliardær, som han nu er.

Allerede i Halvfemserne slog C. paa, at han vilde sælge sine Andele i Værkerne. Men ingen af de amerikanske Selskaber, heller ingen af de engelske, ja end ikke nogen af hans egne Parthavere turde paatage sig den Risiko, at betale ham den Sum, som han forlangte, nemlig ca. 550 Mill. Kr.

Da optraadte som Kjøber *John D. Rockefeller*, Amerikas rigeste Mand og *Carnegies* eneste jevnbyrdige Rival. Ikke tilfreds med sine Petroleums-, Jordgas-, Jernbane- og andre Interesser, havde han nu ogsaa kastet sig over Fabrikationen af Staal. Han ejede Hovedmassen af Aktierne i *The Federal Steel Compagnys* Værker, store Malmlejer og en til disse forende Jernbane i *Minnesota*. Nu vilde han ogsaa beherske Amerikas Staal, som han allerede beherskede dets Petroleum. Men *Carnegie* lod sig ikke kommandere saaledes som de mindre Petroleumsproducenter. Han svarede: »Min Pris har jeg opgivet«, og *Rockefeller* trak sig tilbage.

Men C. tænkte stadigt over Sagen. Han indsaa, at han paa en vis Maade holdt Landets vigtigste Industri i sine Hænder, og at Amerikas Finansmænd intet kunde udrette uden ham. Og netop paa den Tid herskede der i Amerika Tanken om at konsolidere de enkelte Forretningsgrene, og at grunde Monopoler og Truster for at kunne reducere Driftsomkostningerne og forhøje Priserne.

Carnegie besluttede at vente ganske roligt i et Aar eller to. Thi for at danne en Staaltrust var man tvungen til at komme til ham. Denne Tid benyttede han til at jage sine Konkurrenter en Skræk i Livet, og til at drive Konkurrencen til det Yderste, saa at man tydeligt saa, at han, hvis man ikke udkjøbte ham, selv vilde danne en Staaltrust.

Saa begyndte da denne kolossale Kamp mellem de amerikanske Stormatadorer, en Kamp, der i lang Tid stoppede Vejret paa Finansverdenen derovre.

For at bekæmpe *Rockefeller* lod *Carnegie* bygge 7 Dampere, hver paa 8000 Tons til Transport af Jernerts fra *Minnesota* til *Pennsylvanien*.

For at bekæmpe Amerikas mægtigste Jernbaneselskab, *Pennsylvania Selskabet*, udsendte han Ingenieurer for at bygge en ny Jernbane mellem Pittsburg og den atlantiske Kyst. En Strækning som fra Kjøbenhavn over Fredericia til Aalborg, og som tilmed førte over Alleghany Bjærgene.

For at bekjæmpe *The national Tube Company*, der havde Monopol paa Fremstillingen af Jernrør, erklærede han, at han i *Connaut*, en Havn ved *Eriesøen*, vilde bygge et Rørværk med Anvendelsen af en Kapital paa godt 40 Mill. Kroner.

Imod *The american Steel and Wire Compagny* vilde han i Nærheden af *Pittsburg* bygge et nyt Traadværk.

Og sine egentlige Rivaler, de andre Staalselskaber, ventede han vilde nok falde til Føje, idet han bekjendtgjorde, at han yderligere vilde anvende 35 Mill. Kr. til sine Staalværkers Udvidelse.

At Carnegie aldrig truede uden at slaa til, det vidste man, og at han havde Midlerne, det vidste man ogsaa. Derfor var Finansverdenen heller ikke i Tvivl om, hvad Følgerne af Forhandlingernes Udsættelse vilde blive.

C. leverede allerede en Fjerdedel af Amerikas hele Staalproduktion; hans Jernproduktion var 3 Mill. Tons aarligt, af sine Malmlejer udvandt han aarligt 28 pCt. af, hvad Amerika forbrugte; fra hans Valseværker udgik 50 pCt. af hele Forbruget af Byggestaal samt *alle* Pantserpladerne; hans aarlige Transportudgifter til Jernbaner og Dampskibe løb op til ca. 40 Mill. og i Arbejdsløn udbetalte han ca. 60 Mill. Kroner aarligt.

Hans Udgifter ved Staalproduktionen vare forholdsvis kun ca. halvt saa store, som hans Konkurrenters, for Staalskinner f. Ex. 15 Kr. mindre pr. Ton. Han solgte sit Staal i England 10 Kr. billigere pr. Ton, end de engelske Staalfabrikanter kunde levere det for i deres eget Land.

Intet Foretagende var; kort sagt, saa stort og saa mægtigt og saa godt ledet som hans. Vejen til at slaa sine Konkurrenter laa ham altsaa aaben.

Vel havde *Rockefeller*, *Morgan* og andre Guldkonger forenet sig, om at byde ham Spidsen, men de vare kun Finansmænd, medens *Carnegie* var en gammel Fagmand, hvis Erfaringer og Midler maatte bringe ham Sejren hjem. For Øjnene af Guld- og Staalkongerne laa det forjættede Land med Millionfortjenesten; men alle Passene dertil, alle strategisk vigtige Punkter vare i *Carnegies* Hænder. Derfor maatte *Carnegie* bort, bort for enhver Pris. Lykkedes dette ikke, saa vare alle de mindre fortabte.

Den eneste Mand, der nu kunde ordne denne Sag, var *Pierpont Morgan*. Til ham henvendte de sig nu alle med Tilbud om Guldbjærge, hvis han kunde udkjøbe *Carnegie*.

En Dag i 1901 blev den foran omtalte *Schwab* indbudt til et Møde med *Morgan* i Philadelphia.

»Vil Carnegie sælge?« spurgte *Morgan* paa sin korte amerikanske Maade. »Ja«, svarede *Schwab* lige saa kort. »Om en Uge skal De faa hans Pris opgivet.«

Saa lang var hele Forhandlingen.

Schwab tog med næste Tog tilbage til Pittsburg for at aftale Alt med *Carnegie*. Grundlaget for det Forlangende, som de ved denne Forhandling besluttede at opstille, var ikke de lumpne 100 Mill. Kr., som vare anbragte i Carnegieværket, men derimod det sidste Aars Nettofortjeneste, der beløb sig til 160 Mill. Kr., og som kapitaliserede til 5 pCt. gave 3200 Mill. Kr. *Carnegie*, der dog vilde være naadig, gik noget ned og tillod *Schwab* at svare, at han vilde sælge for ca. $487^1/_2$ Mill Dollars eller $1826^1/_4$ Mill. Kroner.

Umuligt! næsten 2 Milliarder, næsten $^1/_3$ af Amerikas Statsgjæld. Men *Schwab* fremstillede *Carnegies* Ejendomme saaledes for de Herrer, at de sloge til; og *Carnegie*, der for ca. 30 Aar siden begyndte med en Kapital paa 6500 Dollars, trak sig nu tilbage til Privatlivet som Verdens rigeste Mand.

Af Kjøbesummen uddelte han strax et Par Hundrede Millioner til sine Kompag-

noner og Underordnede, hvoraf nogle trak sig tilbage, og andre gik ind i det nye Selskab, *The United States Steel Corporation*; men desuagtet har hans Formue sikkert allerede nu naaet den pæne runde Sum paa 2 Milliarder Kroner.

FORENINGS-MEDDELELSER.

Lørdagen den 26. Oktober 1907 holdt Bestyrelsen Møde. Tilstede var Formanden (Fraenckel), Bonnesen, Hansen, Møller og Riise.

Protokollen fra forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Formanden gav nogle Meddelelser om de siden sidste Møde ud- og indgaaede Sager.

Foreningen af danske Legetøjs- og Galanterifabrikanter havde i Henhold til Forevisningsudvalgets Erklæring faaet Lov til at udstille paa Foreningens December-Forevisning.

Under 21. Oktober havde Indenrigsministeriet meddelt, at der ikke kunde ydes noget Tilskud til den danske Afdeling under den skotske Nationaludstilling i Edinburgh. Det af Foreningen i sin Tid nedsatte Udvalg angaaende denne Udstilling havde derfor opløst sig.

Angaaende den jødiske Udstilling udsendtes der i disse Dage Cirkulære, ligesom der var sket Henvendelse til den jødiske Menighed om Udlaan af Genstande.

I Anledning af den i Paris i Juni 1908 forestaaende internationale Kongres for Køleanlæg, vedtog man efter Opfordring fra denne Kongres' Organisations Komité at oprette en dansk Sektion. Som Delegerede for Industriforeningens Vedkommende valgte man Bonnesen og Møller fra Bestyrelsen, samt Steenberg og Dessau fra Repræsentantskabet.

Endvidere besluttedes det at rette Henvendelse om Tiltræden af den danske Sektion til Statsbanerne, Det Forenede Dampskibsselskab, Det Kongelige Landhusholdningsselskab, Landbohøjskolen, Exportforeningen, Ingeniørforeningen og Teknisk Forening.

Formanden kom derefter ind paa at omtale Tanken om, hvor vidt det ikke maatte være rigtigt, at Industriforeningen foranstaltede afholdt et Diskussionsmøde om Toldsagen, idet han fandt, at det ikke var rigtigt, at Industriforeningen holdt sig tilbage i denne Sag.

Formandens Tanke vandt Tilslutning og det overdroges ham at fremkomme med nærmere Forslag i den Retning.

Derefter hævedes Mødet.

Tirsdagen den 29. Oktober 1907 holdt Repræsentantskabet Møde. Tilstede var Formanden (Nyrop), Benzon, Bjarnov, Danstrup, Dessau, Dragsted, Gram, Guildal, Hertz, Jørgensen, Kayser, Messerschmidt, Meyer, Nielsen, Olsen, Petersen, Ruben og Steenberg. Af Bestyrelsen dennes Formand (Fraenckel), Hansen, Møller og Riise.

Dagsorden:

1. Meddelelser fra Bestyrelsens Formand.
2. 1ste Behandling af Budget for 1907-08.
3. Skrivelse af 18. Oktober fra Bestyrelsen om Optagelse af et Tillægslaan til den 3. Prioritet i Foreningens Ejendom.
4. Skrivelse af 17. Oktober fra Bestyrelsen om Nedsættelse af et midlertidigt Udstillingsudvalg samt eventuelt Valg af 4 Medlemmer til dette Udvalg.

Protokollen fra forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Formanden meddelte, at den oprindelig som Punkt 5 paa Dagsordenen opforte Sag var udgaaet, da det havde vist

sig umuligt al faa de indkomne Ændringsforslag til Lovudkastet færdigtrykte. Der var ialt indkommen 86 Ændringsforslag.

Bestyrelsens Formand gav derefter nogle Meddelelser.

Fra Udenrigsministeriet havde man modtaget Meddelelse om, at der i Juni 1908 i Paris afholdtes en international Kongres for Køleanlæg. Efter Opfordring fra denne Kongres' Organisationskomité havde Industriforeningen sat sig i Spidsen for Dannelsen af en dansk Sektion. Som sine Delegerede havde man valgt Bonnesen og Møller fra Bestyrelsen og Dessau og Steenberg fra Repræsentantskabet. Henvendelse om Tiltræden var rettet til Ingeniørforeningen, Teknisk Forening, Eksportforeningen, Landbohøjskolen, Det kgl. Landhusholdningsselskab, Statsbanerne, Det forenede Dampskibsselskob og forskellige interesserede Firmaer.

Til den jødiske Udstilling havde man faaet Tilsagn om 200 Billeder fra den tilsvarende Udstilling i Berlin. I disse Dage udsendtes der Cirkulærer og rettedes Henvendelse til forskellige Kredse om Udlaan.

Den 2. Oktober havde man rettet den sædvanlige Henvendelse til Indenrigsministeriet om Statsunderstøttelse til Præmiering af den lille Industri.

Ligesaa var der sket Henvendelse til Administrationen for Julius Skrikes Stiftelse om Støtte af Foreningens Undervirksomhed.

Den 16. Oktober havde Bestyrelsen genvalgt Professor C. Nyrop som Foreningens Delegerede i Bestyrelsen for Fagskolen for Haandværkere og mindre Industridrivende, til Forretningsudvalget for Landsudstillingen i Aarhus og til Udvalget angaaende den kommende store Udstilling.

Foreningens Henvendelse til Indenrigsministeriet om Statsunderstøttelse til en dansk Afdeling under den skotske Nationaludstilling i Edinbgrgh var bleven resultatløs, idet Indenrigsministeriet under 16. Oktober havde meddelt, at det ikke fandt tilstrækkelig Føje til at give noget Statstilskud i nævnte Øjemed. Det angaaende denne Udstilling nedsatte Udvalg havde derfor opløst sig.

Den 29. Oktbr. havde Restauratør Lars Andersen anmodet om Tilladelse til Opførelse af en Tilbygning i Forbindelse med Industrikafeen. Bestyrelsen havde for Tiden Sagen under Overvejelse og vilde i sin Tid fremlægge den for Repræsentantskabet.

Besyrelsens Formand (Fraenckel) gennemgik derefter Budgettet og dvælede særlig ved Bogudvalgets Konto, Forevisningsudvalgets og Kontoen for Diverse.

Meyer udtalte, at han ikke fandt noget nyt paa Budgettet. Det var temmelig magert og der var ikke noget at løbe paa. Han vilde ønske Bestyrelsen Held til at føre det igennem, saaledes at det budgetterede Overskud, 4000 Kr., ikke svandt. Taleren omtalte derefter nærmere Bogudvalgets Konto og de nye Bevillinger til Nyindbinding af ældre Bøger og Ansættelsen af en Bibliothekar.

Til Slutning opfordrede han Industriforeningen til at lægge sit Lod i Vægtskaalen for Spørgsmaalet om Toldloven, som i Aar kom frem paa Rigsdagen.

Dessau spurgte, om det ikke var muligt at virke for Tilgang til Foreningen, og om det ikke ogsaa vilde have sin Betydning, at der fra Industriforeningen, som sket var fra anden Side, fremkom Protest mod de foreslaaede Forhøjelser af Post- og Jernbanetakster.

Messerschmidt omtalte Bogudlaans-Statistiken.

Riise takkede Axel Meyer for den Tilslutning, han havde givet Bogudvalgets Konto, oplyste Messerschmidt om, at han haabede at faa indrettet en Statistik af rationel Art.

Guildal spurgte om, hvorfor ældre Boger, der tidligere havde været udskudte, atter indlemmedes i Bibliotheket.

Riise oplyste, at den væsentlige Grnnd hertil var Pladsmangel, men at hvert enkelt Udvalg naturligvis havde sin individuelle Opfattelse af, hvad der burde udskydes og hvad ikke.

Guildal udtalte, at Riise vilde gøre sig fortjent ved Udarbejdelsen af et Princip, der kunde blive staaende.

Riise: Naar Seddelkatalogen foreligger færdig, vil et saadant Princip formentlig kunne naas.

Olsen henstillede, at Foredragsudvalgets Konto forhøjedes med 300 Kr. i Anledning af, at Udvalget havde paatænkt at udvide sin Virksomhed.

Bestyrelsens Formand (Fraenckel): Meyer havde Ret i, at Budgettet var magert, men man var altid gaaet ud fra det Princip at bruge de Penge, der var til Raadighed, og det kunde man være bekendt paa Grund af den store Værdi, Ejendommen repræsenterede. Angaaende Spørgsmaalet om et Toldmøde vilde han sige, at det var Industriforeningens Hensigt at foranstalte et saadant. Hvad det af Dessau fremførte Spørgsmaal om en Forøgelse af Medlemstallet angik, udtalte han, at Antallet af Medlemmerne formentlig vilde stige, naar der blev Tale om en større Udstilling. En Beskæftigelse med de to Takstlove hørte formentlig mere hen under Fællesrepræsentationen.

Messerschmidt takkede for den Velvillie, der var vist overfor Industriudvalgets Budget.

Repræsentantskabets Formand (Nyrop) kunde slutte sig til det nuværende Bogudvalgs Plan om Indlemmelse af tidligere udskudte Værker. For sit Vedkommende fandt han det ønskeligt, at Industriforeningen tog Stilling overfor de to omtalte Takstlove. Overfor Toldloven derimod maatte man være meget forsigtig. De under Konto for Vedligeholdelse opførte sædvanlige 10,000 Kr., var et knapt Beløb; det vilde glæde ham, om Bestyrelsen kunde komme igennem med det.

Dermed endte Behandlingen af Budgettet, hvorefter Formanden indkaldte Ændringsforslag til Tirsdagen den 5. Novbr.

Derefter foretoges Punkt 3 paa Dagsorden: Optagelse af Tillægslaan i Reiersenske Fond.

Sekretæren oplæste den fra Bestyrelsen indkomne Skrivelse, hvorefter

Formanden meddelte, at der efter hans Skøn ikke forelaa nogen Bevillingssag her, men at han, hvis det ønskedes, gerne skulde underkaste den to Behandlinger.

Bestyrelsens Formand (Fraenckel) gjorde Rede for Sagen i Overensstemmelse med Bestyrelsens Skrivelse og anbefalede Sagen til Vedtagelse.

Nielsen anbefalede ligeledes Bestyrelsens Indstilling, hvorefter det, efter at nogle af Guildal rettede Spørgsmaal vare besvarede, enstemmigt vedtoges at give Bestyrelsen Bemyndigelse til at optage et nyt Laan hos »Det Reiersenske Fond« stort 285,000 Kr. paa de nærmere Vilkaar, som Formanden for Bestyrelsen og Formanden for Repræsentantskabet maatte bestemme, og saaledes, at der for dette Laan af Formændene for Bestyrelsen og Repræsentantskabet paa Foreningens Vegne udstedes Obligation med oprykkende 4. Prioritets Panteret efter det til »Det Reiersenske Fond« alt skyldige Beløb 71,000 Kr. i Foreningens Ejendom Matr. Nr. 79 i Vestervold Kvarter.

Man gik derefter over til næste Punkt paa Dagsordenen: Nedsættelse af et midlertidigt Udstillingsudvalg.

Sekretæren oplæste den fra Bestyrelsen modtagne Skrivelse af 17. Oktober, hvorefter

Bestyrelsens Formand (Fraenckel) nærmere gjorde Rede for det foreslaaede Udvalgs Opgave.

Efter Bemærkninger af Guildal, Bjarnov og Bestyrelsens Formand, ophævedes Mødet i ti Minutter, for at man kunde raadslaa om, hvem der skulde vælges.

Efter Mødets Genoptagelse forsloges følgende valgte: Dessau, Dragsted, Meyer og Ruben.

Efter en kort Diskussion enedes man om at foretage Afstemning om, hvorvidt der skulde foretages simpel Afstemning

eller ej. For simpel Afstemning stemte 6 for, 4 imod.

Ved den derpaa fulgte skriftlige Afstemning valgtes d'Hrr. Dessau, Dragsted, Meyer og Ruben med henholdsvis 13, 12, 13 og 10 Stemmer.

Derefter hævedes Mødet.

Lørdagen den 9. November 1907 holdt Bestyrelsen Møde. Tilstede var Formanden (Fraenckel), Bonnesen, Hansen, Møller og Riise.

Protokollen fra forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Formanden gav derefter nogle Meddelelser om de siden sidste Møde ind- og udgaaede Sager.

Følgende havde tiltraadt den danske Sektion under Køle-Kongressen:

for Thomas Valsøe & Co.: Direktør Gottlieb,
for Teknisk Forening: Professor Ramsing og Direktør Madsen,
for Ingeniørforeningen: Direktør H. H. Schou,
for A/S »Atlas«: Mag. scient. Erik Schou,
for Exportforeningen: Rud. Schou.

Landhusholdningsselskabet, Landbohøjskolen, Paasch & Larsen og Det Forenede Dampskibsselskab havde ikke ønsket at deltage.

Dansk Kunstflidsforening havde i Skrivelse af 1. November anmodet om at faa Foreningens Forevisningslokaler med tilhørende Materiel overladt til en Udstilling af Snurrebiberier. Dette vedtoges, dog saaledes, at Udgifterne til Belysning skulde refunderes efter Regning, samt at Udgifterne til Opsyn og Rengøring var Foreningen uvedkommende.

Den 2. Novbr. var det paa Forespørgsel af 23. Oktbr. meddelt Udenrigsministeriet, at der ingen Jutespinderier fandtes i Danmark.

Den 7. Novbr. havde Fællesrepræsentationen meddelt, at Indenrigsministeriet havde tilstaaet 3400 Kr. til Præmiering af den lille Industri.

Sylvester Hvid havde foreslaaet den mellem ham og Industriforeningen bestaaende Kontrakt. ang Annoncer i »Tidsskrift for Industri« forlænget paa 5 Aar og havde erklæret sig villig til at betale yderligere 1000 Kr. mod at erholde 4 Sider med Annoncer indenfor det nuværende Omslag, Det vedtoges at gaa ind herpaa.

Under 9. Novbr. havde man sendt forskellige Skrivelser angaaende det af Foreningen nedsatte Udvalg vedrørende udenlandske Udstillinger til det danske Generalkonsulat i Paris samt til Komiteerne for udenlandske Udstillinger, henholdsvis i Paris og Berlin.

Under samme Dato havde man efter derom fremsat Ønske tilstillet Foreningens Udvalg en Udtalelse angaaende de Opgaver, som det havde at røgte.

Til Slutningen vedtoges det at afholde et Møde om Toldsagen i Begyndelsen af Decbr. og dertil at indbyde en Række interesserede Institutioner og Personer.

Derefter hævedes Mødet.

Tirsdagen den 12. Novbr. 1907 holdt Repræsentantskabet Møde. Tilstede var Formanden (Nyrop), Bjarnov, Danstrup, Dessau, Dragsted, Gram, Guildal, Jørgensen, Kayser, Messerschmidt, Meyer, Nielsen, Olsen, Petersen og Steenberg. Af Bestyrelsen dennes Formand (Fraenckel), Bonnesen, Hansen, Møller og Riise.

Dagsorden:

1. Meddelelser fra Formanden.
2. 2den Behandling af Budgettet.
3. Valg af Revisorer.
4. Skrivelse fra Bestyrelsen af 31. Oktbr. d. A. med Forslag til Opførelse af en Vinterhave.
5. Eventuelt 1ste Behandling af Optagelse af et Laan paa 35,000 Kr. i Anledning af Punkt 4.
6. Forslag til Behandling af Lovudkastet med de til det stillede Ændringsforslag.
7. Behandling af Lovudkastet med Ændringsforslagene i Henhold til Punkt 6.

(Fortsættes efter Budgettet S. 247.)

Budget for Aaret fra 1ste Oktober

INDTÆGT

	BUDGET 1907—1908						BUDGET 1906—1907					
I. FORENINGENS DRIFT.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø
A. KONTINGENT-KONTO.												
1. Kontingent	39,650	»					40,250	»				
2. Indskrivningspenge	500	»					500	»				
3. Ældre Restaneer	16	»					16	»				
			40,166	»					40,766	»		
B. FOREVISNINGSUDVALGETS KONTO.												
1. Besog ved Forevisningerne	1500	»					100	»				
			1500	»					100	»		
D. BOGUDVALGETS KONTO.												
1. Salg af Kataloger	»	»					25	»				
			»	»					25	»		
E. INDUSTRIUDVALGETS KONTO.												
1. Bidrag fra Staten	3,400	»					2,400	»				
2. Bidrag fra Julius Skrikes Stiftelse	400	»					500	»				
3. Elevbidrag til Aftenskolen	6,500	»					4,500	»				
4. Renter af Chikagofonden for 1906—07 og 1907—08	444	»										
			10,744	»					7,400	»		
F. TIDSSKRIFT-KONTO.												
1. Bidrag fra Staten	2,000	»					2,000	»				
2. Bidrag fra den Rejersenske Fond	1,000	»					1,000	»				
3. Subskription paa »Tidsskrift for Industri« samt Salg af enkelte Hæfter m. m.	400	»					400	»				
4. Avertissementer paa Omslaget af »Tidsskrift for Industri«	2,500	»					2,500	»				
			5,900	»					5,900	»		
H. BOPÆLS-KONTO.												
1. Udlejning af Salene	2,170	»					1,700	»				
			2,170	»					1,700	»		
					60,480	»					55,891	»
at overføre . .					60,480	»					55,891	»

1907 til 30te September 1908.

UDGIFT

	BUDGET 1907—1908						BUDGET 1906—1907					
I. FORENINGENS DRIFT.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
A. KONTINGENT-KONTO.												
4. Inkassation af Kontingent.....	1,648	»					1,670	»				
			1,648	»					1,670	»		
B. FOREVISNINGSUDVALGETS KONTO.												
2. Til Forevisningers Afholdelse og Bekendtgørelser	3,700	»					3,700	»				
3. Til særlige Foredrag.....	300	»					300	»				
			4,000	»					4,000	»		
C. FOREDRAGSUDVALGETS KONTO.												
1. Honorar for Foredrag samt Bekendtgørelser	2,300	»					2,000	»				
			2,300	»					2,000	»		
D. BOGUDVALGETS KONTO.												
2. Anskaffelse af Bøger, Indbind. m. m.	3,100	»					3,100					
3. Anskaffelse af Blade og Tidsskrifter	2,000	»					2,000	»				
4. Til Fortsættelse af Seddelkatalogen.	800	»					800	»				
5. Til Lønning af en Bibliothekar	1.800	»										
			7,700						5,900	»		
				»								
E. INDUSTRIUDVALGETS KONTO.												
5. Til Præmiering af den mindre Industri	3,800	»					2,900	»				
6. Til Industriudvalgets Virksomhed, derunder til særlige Forevisninger..	12,944	»					8,500	»				
7. Leje af Lokaler til Aftenskolen.....	780	»					580	»				
			17,524	»					11,980	»		
F. TIDSSKRIFT-KONTO.												
5. »Tidsskrift for Industri« (12 Hæfter aarlig).....	15,800	»					15,750	»				
			15,800	»					15,750	»		
G. LØNNINGS- OG PENSIONS-KONTO.												
1. Lønninger	12,400	»					12,150	«				
2. Pensioner.....	»	»					400	»				
			12,400	»					12,550	»		
H. BOPÆLS-KONTO.												
2. Renholdelse.....	2,200	»					2,200	»				
3. Brændsel	2,200	»					2,200	»				
4. Belysning...	7,100	»					7,100	»				
			11,500	»					11,500	»		
I. INVENTARIE-KONTO.												
1. Indkøb og Vedligeholdelse	1,400	»					1,400	»				
2. Assurance	160	»	1,560	»			160	»	1,560	»		
					74,432	»					66,910	»
at overføre...		»			74,432	»					66,910	»

INDTÆGT

	BUDGET 1907—1908						BUDGET 1906—1907					
	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
I. FORENINGENS DRIFT.												
overfort...					60,480	»					55,891	»
L. KONTO FOR FORSKELLIGT.												
1. Rente af Kassebeholdning samt Smaaindtægter	50	»					50	»				
2. Salg af Industriberetningen	200	»										
			250	»					50	»		
					250	»					50	»
					60,730	»					55,941	
II. FORENINGENS FORMUE.												
M. RENTE-KONTO.												
1. Rente af Beholdningen	»	»					»	»				
			»	»					»	»		
N. EJENDOMMEN.												
1. Lejeindtægts-Konto:												
Lejeindtægt af Ejendommen	109,661	»					103,841	»				
			109,661	»					103,841	»		
					109,661	»					103,841	«
					170,391	»					159,782	»
Fradrages derfra den samlede Udgift					164,498						156,097	»
fremkommer en Forskel					5,893	»					3,685	»
og lægges hertil Regnskabsaarets Afdrag paa 2den Prioritet					4,518	»					4,321	«
findes altsaa Aarets Fremgang at være					10,411	«					8,006	«

UDGIFT

	BUDGET 1907—1908						BUDGET 1906—1907					
	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
I. FORENINGENS DRIFT.												
overfort...					74,432	»					66.910	»
K. TRYKNINGS- OG BEKENDTGØRELSES-KONTO.												
1. Trykning m. m.....	1,000	»					1,000	»				
2. Bekendtgørelser	100	»					100	»				
			1,100	»					1,100	»		
L. KONTO FOR FORSKELLIGT.												
3. Forskell. Udg., Kontorrekvisiter, m. m.	3,500	»					3,500	»				
4. Fællesrepræsentationen	760	»					760	»				
5. Bidrag til det tekniske Selskabs Skole	3,000	»					3,000	»				
6. - - det danske Kunstindustrimuseum	6,000	»					6,000	»				
7. 5te Bidrag til Fællesrepræsentationens Jubilæumsfond..	1,000	»					1,000	»				
8. 2det Bidrag af en femaarig Bevilling til det teknologiske Institut.....	5,000	»					5,000	»				
9. Til Udgivelse af en Industriberetning.	2,500	»					2,500	»				
10. Til Disposition for et event. Udvalg ang. udenlandske Udstillinger.....	1000.	»							21,760	»		
			22,760	»							22,860	»
					23,860	«					89,770	«
II. FORENINGENS FORMUE.					98,292	»						
N. EJENDOMMEN.												
2. *Rente-Konto:* Renter af Prioriteter og Kassekredit	35,823	»					36,241	»				
3. *Konto for Skatter, Assurance etc.:*			35,823	»					36,241	»		
Skatter og Assurance.....	10,585	»					10,485	»				
4. *Konto for Administration, Rengøring, Gas o. desl.:*			10,585	»					10,485	»		
Administration og faste Lønninger, Rengøring, Skorstensfejning og Renovation, Gas og Brændsel..... Avertissementer og Kontorudgifter.. Diverse Udgifter			5,280	»					5,280	»		
5. *Konto for Vedligeholdelse og Forandringer:* Vedligeholdelse og Reparationer....			10,000	»					10,000	»		
6. *Konto for Afdrag:* Afdrag paa 2den Prioritet	4,518	»					4,321	»				
			4,518	»					4,321	»		
					66,206	»					66,327	»
					164,498	»					156,097	»

ANMÆRKNINGER.

ad A. 1. Kontingentet er beregnet efter 2,450 indenbys Medlemmer à 8 Kr. og 1720 à 10 Kr., 420 udenbys à 4 Kr. og 170 à 6 Kr., 30 udenlandske à 3 Kr. og 12 Junior-Medlemmer à 5 Kr. Medlemsantallet 1904—1905 har været:

	Indenb. 8 Kr.	Indenb. 10 Kr.	Udenb. 4 Kr.	Udenb. 6 Kr.	Udenlandske	Junior	I Alt
1. Okt. 1906.	2821	1455	427	164	31	12	4910
1. Jan. 1907.	2777	1513	420	159	29	12	4910
1. April 1907	2735	1501	415	162	29	12	4854
1. Juli 1907 .	2698	1475	414	162	27	11	4787

ad A. 2. Beløbet er det samme som ifjor.

ad A. 3. Beløbet er det samme som ifjor.

ad A. 4. Beløbet er beregnet efter $3^1/_2$ pCt. for indenbys Medlemmer og til 60 Øre for de udenbys Medlemmer.

ad B. 1. Indtægten ved Besøg paa Forevisninger har i de sidste 10 Aar gennemsnitlig udgjort c. 3000 Kr. Man har derfor ment uden Risiko at kunne budgettere denne Post, der i en Aarrække har været sat til 100 Kr., til 1500 Kr., saa meget mere som der i den kommende Sæson kan ventes flere Udstillinger, der vil trække et stort Publikum.

ad B. 2. Beløbet er det samme som ifjor.

ad B. 3. Beløbet er det samme som ifjor.

ad C. 1. Beløbet er det samme som i de foregaaende Aar.

ad D. 1. Da der næppe kan ventes noget Salg af den nuværende Katalog, er der i Aar ingen Indtægt opført paa denne Konto.

ad D. 2. Beløbet er det samme som ifjor.

ad D. 3. Beløbet er det samme som ifjor.

ad D. 4. Arbejdet paa den ifjor paabegyndte Udarbejdelse af en Seddelkatalog har vist sig saa omfattende, at det er nødvendigt ogsaa for det nye Aar at anvende et Beløb af 800 Kr.

ad D. 6. Foreningens Bibliothek har efterhaanden naaet en saadan Storrelse (c. 18,000 Bind), at dets Pasning, Vedligeholdelse og Forøgelse paa forsvarlig Vis kun kan besørges af en særlig dertil ansat sagkyndig Mand. Til Lønning af en saadan foreslaas bevilget 1800 Kr.

ad E. 1. I forventet Statstilskud er opført 3400 Kr.

ad E. 2. I forventet Bidrag fra Julius Skrikes Stiftelse er opført 400 Kr.

ad E. 3. Beløbet er forhøjet med 2,000 Kr. paa Grund af Elevantallets Stigning.

ad E 4. Renter af Fonden af 1893 har hidtil været godskrevet Kapitalen, men vil for Fremtiden blive stillede til Raadighed for Industriudvalget.

ad E. 5. Beløbet fremkommer saaledes: Bidrag fra Staten 3,400 Kr. og forventet Bidrag fra Julius Skrikes Stiftelse 400 Kr.

ad E. 6. Beløbet er forhøjet med 4,444 Kr. i Anledning af den store Tilgang af Elever til Aftenskolen (569 iaar mod 418 ifjor) og Oprettelsen af nye Kursus, samt Tilkomsten af Chikagofondens Renter.

ad E. 7. Som Leje af de af Aftenskolen i Aar benyttede Lokaler i Foreningens Ejendom er opført 780 Kr. mod 580 Kr. ifjor, idet nye Lokaler er tagne i Brug.

ad F. Tidsskrift for Industri.

Indtægten er opført med de samme Beløb som tidligere.

Udgift.	Sætning, Trykning, Papir og Omslag	8,600 Kr.
	Hæftning	700 -
	Omdeling	700 -
	Billeder	2,400 -
	Redaktion og Tekst	3,400 -
		15,800 Kr.

ad G. 1. Lønningerne ere: Sekretær 3500 Kr., Kasserer 600 Kr., Forvalter 2000 Kr., 1ste Assistent 1200 Kr., 2den Assistent 1200 Kr., 1 Ekspeditriee 600 Kr., Portneren 900 Kr., Tjener og Bud 1000 Kr., 1ste Garderobebetjent 600 Kr., 2den Garderobebetjent 600 Kr., Ekstraarbejde 200 Kr. Portneren har endvidere fri Bolig (300 Kr.) samt fri Belysning og Brændsel.

ad G. 2. Pensionen 400 Kr. til fhv. Garderobebetjent Gabriel Jensen er bortfalden ved dennes Død.

ad H. 1. Fællesrepræsentationen 900 Kr., Pædagogisk Selskab 200 Kr., Kbhvn.s Skakforening 300 Kr,, Teknisk Forening 120 Kr., Akademisk Arehitektforening 50 Kr., Udlejning af Sale 600 Kr.

ad H. 2, 3 og 4. Beløbene ere de samme som ifjor.

ad I. 1 og 2. Beløbene er de samme som ifjor.

ad K. 1. Beløbet er det samme som ifjor.

ad K. 2. Beløbet er det samme som ifjor.

ad L. 1. Renten af Kassebeholdningen er opført med samme Beløb som ifjor.

ad L. 2. Som Indtægt ved Salg af Industriberetningen budgetteres 200 Kr.

ad L. 3. Beløbet er det samme som ifjor.

ad L. 4—7. Beløbene ere de samme som ifjor. Gaven til Fællesrepræsentationens Jubilæumsfond figurerer i Aar for sidste Gang paa Budgettet.

ad L. 8. Beløbet er det samme som ifjor.

ad L. 9. Til Udgivelse af en Industriberetning for 1907 er ligesom ifjor opført 2500 Kr. I dette Beløb er medregnet det faste Vederlag af 1000 Kr., som oppebæres som Redaktionshonorar af Cand. mag. J. Kr. Lindberg og Dr. polit. Edv. Maekeprang.

ad L. 10. Den store Betydning, som Udstil-

lingerne mere og mere har faaet for vort Erhvervsliv, har foranlediget Bestyrelsen til at foreslaa Oprettelsen af et midlertidigt Udvalg med den særlige Opgave at folge Udstillingerne i Udlandet og undersøge, hvorvidt en Deltagelse fra dansk Side maatte være stemmende med vort Erhvervslivs Interesser. Til Raadighed for dette Udvalg foreslaas bevilget 1000 Kr.

ad M. 1. Renten af Beholdningen er opført under Konto L. 1.

ad N. 1. Lejeindtægten er forøget med 5820 Kr. som Følge af forhøjede Lejeafgifter. I Overensstemmelse med hvad der blev vedtaget ifjor er der blandt Lejesummerne ikke optaget noget Belob som Leje af de Lokaler, Foreningen benytter.

ad N. 2. Prioritetsrenten vil udgøre:

Af 1. Prioritet Kr. 300,000 fra $^{11}/_{6}$ 1907—$^{11}/_{6}$ 1908 $3^{1}/_{2}$ % p. a.	Kr.	10,500,00
Af 2. Prior. Kr. 234,064,64 fra $^{11}/_{6}$ 1907—$^{11}/_{12}$ 1907 $4^{1}/_{2}$ %.....	Kr.	5,266,45
Af 2. Prior. Kr. 231,831,09 fra $^{11}/_{12}$ 1907—$^{11}/_{6}$ 1908 $4^{1}/_{2}$ %.....	-	5,216,20
	-	10,482,65
	Kr.	20,982,65

Transport...	Kr.	20,982,65
Af 3. Prioritet Kr. 71,000 4 % fra $^{11}/_{6}$ 1907—$^{11}/_{6}$ 1908.....	-	2,840,00
Rente af Kassekrediten og eventuelt nyt Prioritetslaan	-	12,000,00
	Kr.	35,822,65

ad N. 3. Belobet er forhøjet med 100 Kr. af Hensyn til de nye Skattelove.

ad N. 4. Belobet fremkommer saaledes:

Faste Lønninger..	Kr.	2,900
Rengøring, Skorstensfejning, Renovation	-	1,300
Gas og Brændsel	-	300
Avertissementer og Kontorudgifter.....	-	50
Diverse Udgifter.....	-	730
	Kr.	5,280

Ejendommens Inspektors aarlige Lønning er 2000 Kr. Ejendommens Portners Lon er 900 Kr. samt fri Bolig (400 Kr.), Belysning og Brændsel.

ad N. 6. Afdraget paa 2. Prioritet er forhøjet med den normale Stigning.

Protokollen for forrige Møde oplæstes, godkendtes og underskreves.

Bestyrelsens Formand fik derpaa Ordet for at gøre nogle Meddelelser:

Selskabet Adams Lejemaal vilde blive forlænget fra 1908 til 1912 mod en Forhøjelse af Lejen fra 1500 til 2000 Kr. aarlig.

Dansk Kunstflidsforening havde faaet overladt Udstillingslokalerne i Oktbr. 1908 uden Betaling til en Udstilling.

Indenrigsministeriet havde under 6. Novbr. tilstaaet et Statstilskud paa 3400 Kr. til Præmiering af Frembringelser under den lille Industri.

I Begyndelsen af Decbr. vilde der blive afholdt et Møde om Toldsagen.

Det foreløbige Udvalg angaaende udenlandske Udstillinger havde konstitueret sig og valgt Riise til Formand og Ruben til Næstformand.

Derefter foretoges Punkt 2 paa Dagsordenen.

Formanden stillede Post A, B. og C. under Diskussion.

O. C. Olsen motiverede et af ham stillet Ændringsforslag, hvorved Konto C. forhøjedes fra 2000 Kr. til 2300 Kr.

Dette Forslag vedtoges enstemmigt.

Derefter behandledes Kontierne D., E., F., G., H., I., J., K., L., der efter Udtalelser af Riise, Meyer, Guildal, Kayser, Steenberg, Bjarnov, Bestyrelsens og Repræsentantskabets Formænd vedtoges med en enkelt Forandring, saaledes at et under Konto D. foreslaaet Beløb til Revision af Bibliotheket foreløbig udgik.

Derefter gik man over til Drøftelse af Kontoerne M. og N., der vedtoges, efter at et Forslag fra Bestyrelsen om en Bevilling paa 1000 Kr. til Forandring af Kontorerne foreløbig var trukket tilbage.

Repræsentantskabets Formand satte derefter det saaledes ændrede Budget under Afstemning. Det vedtoges enstemmigt.

Derpaa foretoges Punkt 3: Valg af Revisorer for Regnskabet 1906—07.

Hertil valgtes enstemmigt d'Hrr. Vexellerer M. J. Levin og Bankdirektør A. Normann.

Man gik derefter over til Punkt 4: Opførelse af en Vinterhave i Forbindelse med Industrikafeen.

Den fra Bestyrelsen om denne Sag modtagne Skrivelse af 31. Oktober oplæstes, hvorefter

Bestyrelsens Formand motiverede Sagen nærmere, henviste til den ophængte Tegning og udtalte, at man ved Sagens endelige Kontrakts Ordning vilde søge den fornødne juridiske Assistance.

Dragsted spurgte, om det var rigtigt, hvad han havde læst i Avisen, at Magistraten kunde forlange Bygningen fjernet naarsomhelst.

Bestyrelsens Formand oplyste, at det var en Reservation, Magistraten altid tog.

Efter at Sagen havde været underkastet en foreløbig Behandling, henvistes den til nærmere Undersøgelse i Byggeudvalget.

Derefter hævedes Mødet, idet Punkt 5 bortfaldt og Tiden var for fremrykket til at tage fat paa Punkt 6 og 7.

LIDT OM PERSISK KUNSTINDUSTRI.

AF DR. PHIL. ARTHUR CHRISTENSEN.

PERSERNE har i deres kunstneriske Virksomhed altid staaet under fremmed Indflydelse, men de har paa den anden Side altid forstaaet at benytte det laante med stor Frihed og skabe noget virkelig originalt deraf. Den tunge, babyloniske Bygningskunst udviklede sig, forfinet ved hellensk Paavirkning, til den gammelpersiske Kunst, hvis storslaaede Rester møder os den Dag i Dag i Persepolis' Paladsruiner og Klippegrave. Siden har Byzantinerne og endnu senere Kineserne paavirket den persiske Kunst, men Perserne har ikke nøjedes med slavisk at efterligne, de har optaget de fremmede Elementer i sig, omformet dem efter deres Behov og Smag og derigennem frembragt en egen Stil, der er ligesaa tiltalende ved sin fine Harmoni som karakteristisk for Nationen.

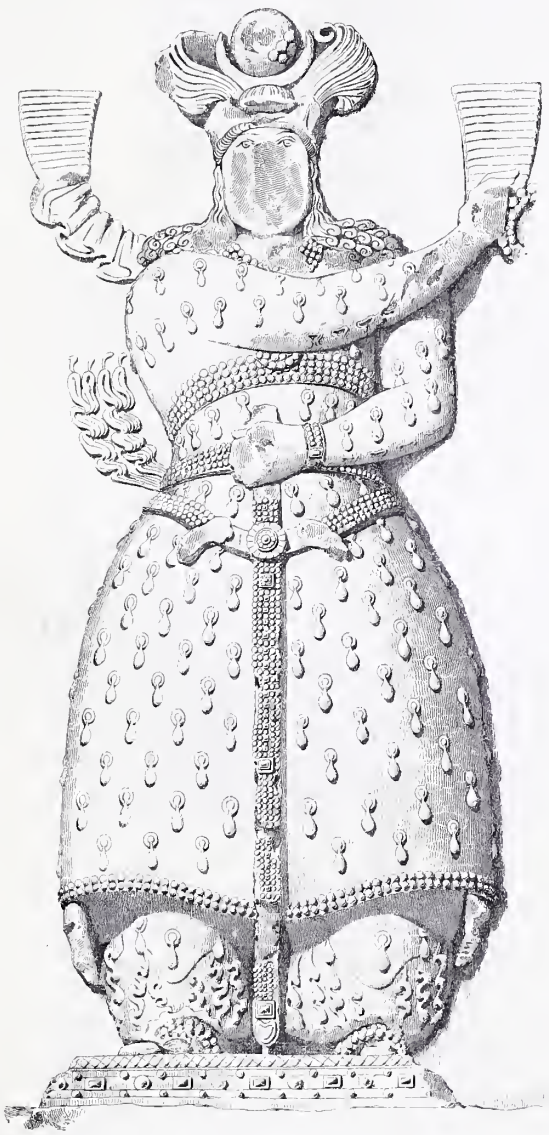

Fig. 2. Sasanidisk Konge, iført en med det kongelige Symbol indvævet Dragt.
(Efter Flandin et Coste: Voyage en Perse.)

Af de store Kunstarter er Arkitekturen den, hvori Perserne har bragt det videst. Men Iranernes Kunstsans har ligesaa fuldt virket i det smaa, i det daglige Livs Frembringelser som i de kostbare Luksusgenstande og her frembragt en Kunstindustri af stor og fængslende Skønhed.

Udviklingen er, hvor vi kan følge den, gennemgaaende den samme for de forskellige Kunstindustrigrenes Vedkommende. I Oldtiden, navnlig i den sasanidiske Periode (226—650 e. K.), faar Rigets mægtige finansielle Ressourcer sit Udtryk i en Pragtudfoldelse, der mere blænder ved de anvendte Materialers Kostbarhed end imponerer ved kunstnerisk Finhed. I den muhammedanske Tid uddanner den kunstneriske Smag sig til større og større Fuldkommenhed Side om Side med Poesien og kulminerer nogle Aarhundreder senere end denne. Mongolerne, som ellers kun har forstaaet at ødelægge, har paa dette Omraade virket til

Fig. 2. Tæppe fra Sefavidetiden.
(Efter Bode: Vorderasiatische Knüpfteppiche).

Gavn ved at bringe Østasien og Vestasien i nær Kontakt og derved givet Stodet til den persiske Kunsts og navnlig den persiske Kunstindustris højeste Blomstring under Sefavidernes Dynasti (ca. 1500—1736).

De tre Omraader, hvor Perserne har ydet deres betydeligste Bidrag til Kunstindustrien er Tekstilindustrien, Keramiken og Metalarbejderne.

TEKSTILINDUSTRIEN.

Allerede i Oldtiden var Perserne beromte for deres Tojer og deres Tæpper, og forskellige iranske Byer havde, som Tilfældet er den Dag i Dag, hver sin Specialitet. Under Sasaniderne hed det, at den, der altid vilde være paaklædt efter Aarstiden, om Foraaret skulde bære en Dragt af Stof fra Merv eller Dabik, om Sommeren Tøj fra Tavvaz eller Schata, om Efteraaret Toj fra Rei eller Merv og om Vinteren Stof vævet af Uld eller Silke eller Pelsværk af Kormoranens Skind. Naar det var meget koldt, skulde man ifore sig en Klædning af Silke eller Uld med For af samme Vævning og et tykt Silkelag mellem Stof og For. Det fortælles om Kong *Schapur II* (309—79), at han fordelte Krigsfangerne fra erobrede romerske Grænsebyer til forskellige Byer i Susiana, hvor de indførte nye Arter af Brokade og Silkevæveri.

Fremdeles ved vi af den arabiske Forfatter *Ibn Khalduns* Beretning, at det var Skik i Silke- og Brokadestoffer til Brug for Herskerne at indvæve Fyrstenavne eller særlige Tegn med Guldtraad eller Traad af anden Farve end Stoffet, og at saadanne Tojer ogsaa benyttedes til de Æresdragter, som Kongen bortskænkede. Perserkongerne for Islams Tid plejede at lade indvæve i deres Dragter enten Portrætter af fyrstelige Personer eller Tegn og Figurer, som egnede sig til denne Brug. De sasanidiske Klipperelieffer viser os ogsaa Konger og andre høje Personer iforte saadanne mønstrede Dragter (Fig. 1). Ganske vist træffer vi ikke indvævede Navne eller Portrætter, men fantastiske Dyreskikkelser, gængse Ornamenter, der tildels røber græsk-romersk Oprindelse, og symbolske Tegn.

De fyrstelige Dragter udmærkede sig til-

lige ved stor Farvepragt. Ældre arabiske Forfattere har set en gammel Samling af sasanidiske Kongeportrætter, hvis straalende Farver de ikke bliver trætte af at prise. Fremfor alt var det dog Anvendelsen af Guldtraad og de paasyede Ædelstene og Perler, der gav disse gamle Kongedragter deres Værdi. Da Araberne erobrede den sasanidiske Hovedstad Ktesifon, fandt de i Skatkammeret *Khosru II*'s (590—628 e. Kr.) Garderobe, hvoraf hvert Stykke var guldbroderet og prydet med Ædelstene, en Dragt var endog helt vævet af Guldtraad, besaaet med Rubiner og Perler.

Tæpper har intet steds spillet en saa stor Rolle som i Orienten. Saa langt vore Kilder rækker tilbage i Tiden, har Tæpper været den største Pryd for Nomadens Telt som for Borgerens Hytte og Fyrstens Slot. Persiske Tæpper skattedes højt af Romere og Byzantinere. I Paladset i Ktesifon fandt man en enestaaende Tæppepragt. Gulvfliserne var tæppebelagte og Væggene i den vældige Audienshal delvis behængte med Tæpper. Et Forhæng skilte Kongen fra alle Tilstedeværende, og en særlig Hofmand havde den Opgave paa de store Audiensdage at drage dette Forhæng tilside, saa at Kongen viste sig i al sin Majestæt for det ærefrygtopfyldte Folk. Blandt de store Skatte, som den byzantinske Kejser *Heraklius* erobrede i Kongeresidensen Dastagerd, og blandt Arabernes Bytte i Ktesifon figurerede Tæpper i første Række. Arabiske Historieskrivere har skildret et Tæppe af fabelagtig Værdi, som Erobrerne fandt i Ktesifon, og denne Skildring er for os af den største Interesse, fordi det er den eneste Beskrivelse, vi har, af et af de store og kostbare Tæpper fra Tiden før Islam. Det var 300 Alen langt og 60 Alen bredt, forfærdiget af Silkebrokade, indvævet med Guld- og Sølvtraade

Fig. 3.
Tæppe fra Sefavidetiden (Efter Bode: Altpersische Knüpfteppiche).

og prydet med Ædelstene. Dets Tegning forestillede en Have, gennemskaaret af Gange og Vandløb og derved inddelt i Bede. Blomsterne var fremstillede ved forskelligt farvet Glas og ædle Stene, Grønsværet ved Smaragder, Vandløb og Gange ligeledes ved Ædelstene, og Guldtraadene gengav Jordens gullige Farve. Kalifen *Omar* lod dette Pragtstykke skære itu, for at enhver kunde faa sin Del, og *Ali* solgte sin Part, der ikke horte til de bedste, for 17,000 Direm (omtr. lig med ligesaa mange Frcs.).

Fig. 4. Tæppe fra Sefavidetiden.
(Efter Bode: Vorderasiatische Knüpfteppiche).

Denne Skik, paa Tæpper at fremstille Naturscener ved Hjælp af Ædelstene, gik i Arv til Kalifhoffet i Bagdad. Her i Tigrisstaden med dens festlige Overdaadighed fandt det orientalske Tæppevæveri et nyt Marked. Visse persiske Byer, særlig Kaschan og Van, hævdede stadig Førstepladsen i denne Industri. Af saadanne Tæpper, som maa have været betalte med Formuer, har intet Eksemplar holdt sig til vor Tid. Derimod har har man ganske enkelte Prover paa mønstrede Uldtæpper af en jævnere Art fra Kalifatets Dage, Tæpper, hvis stiliserede Figurer endnu minder om sasanidiske Mønstre.

Men efterhaanden som den arabiske Ornamentik med dens snilde Anvendelse af geometriske Figurer udvikler sig, gør den ogsaa sin Indflydelse gældende hos Perserne i Tæppernes Tegning som andetsteds. Kun afslibes Arabernes stive, matematisk beregnede Polygoni til mere afrundede, yndefuldt snoede eller bølgeformede Mønstre, omdannes efterhaanden til et Fletværk af Blomster og Løv, og denne ægte persiske Karakter holder sig uforandret, ogsaa efter at den mongolske Erobring har medført en ny Indflydelse, en Strømning fra Kina.

Kongerne af Sefavidedynastiet yndede i særlig Grad den kinesiske Kunst og befordrede yderligere denne ostasiatiske Paavirkning ved Indkaldelse af kinesiske Kunstnere. Saaledes naaede Tekstilindu-

strien i det 16.—17. Aarhundrede sin højeste Udvikling under den gensidig frugtbargørende Indflydelse af de forskellige Strømninger, hvis Elementer tydelig kan skelnes, selv om de i Virkeligheden er smæltede sammen til en kunstnerisk Helhed.

Fig. 2 viser en af de almindeligste Typer for Tæpper fra denne Periode. I Midten ses et Skjold eller en Stjærne med takkede eller bølgeformede Konturer og fyldt med fantastisk slyngede Arabesker. Undertiden forlænges denne Stjærne paa de to Langsider i et aflangt Tværbaand, der atter fortsætter sig i et mindre, tilspidset Skjold. Hyppigst er desuden de fire Hjørner i Tæppets indre Firkant prydede med symmetriske Ornamenter. Hele det indre er udfyldt med en broget Vrimmel af slyngede, blomsterbærende Grene og Guirlander, mellem hvilke Fugle og alskens vilde Dyr tumler sig. Det hele er indrammet med en bred Bort, der ofte er inddelt i Skjolde med forsirede Inskriptioner. De prægtigste Farver, navnlig blaat, grønt og rødt, er anvendte, hyppig tillige Guldtraad (Fig. 3 og 4).

Hele det ornamentale Arrangement med det ejendommelige Midtskjold og den rokokoagtige Overlæsselse med snørklede Forsiringer er utvivlsomt en Arv fra Sasanitiden. Udsmykningen af Mschattaslottet ved Randen af den syriske Ørken (omtr. fra *Khosru II*'s Tid) viser ejendommelige Analogier, baade ved Rosetten i Midten og ved den Maade, hvorpaa de byzantinske Bladmønstre er behandlede (Fig. 5).*) Den kinesiske Paavirkning ses derimod i de afbildede levende Væsener.

Perserne har aldrig ladet sig genere af Koranens Forbud mod at afbilde Mennesker og Dyr. Nu laante de fra Kineserne forskellige Fabeldyr, navnlig Drager og Føniksfugle, der kæmper med hinanden, en i kinesiske Kunstværker hyppigt tilbagevendende Fremstilling. Desuden bærer andre Dyreskikkelser et kinesisk Præg, ligesom man paa disse Tæpper finder kinesiske religiøse Symboler som Skybaandet — i forskellige Variationer — og det buddhistiske Kugleornament m. m.

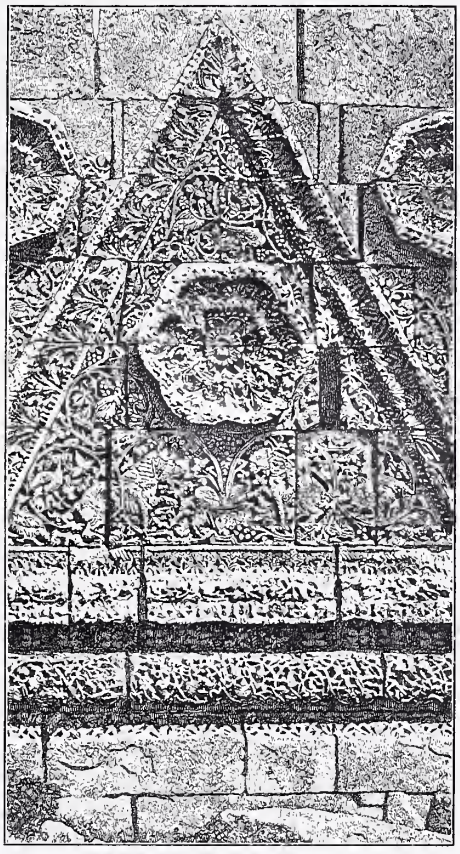

Fig. 5.
Ornament fra Msehattaslottets Façade, nu opstillet i Kaiser Friedrich-Musæet i Berlin. (Efter Dieulafoi: L'Art antique de la Perse).

Paa de store Jagttæpper findes disse østasiatiske Skikkelser side om Side med ægte persiske Dyreafbildninger, Løver, Gazeller, Vildsvin, Harer etc., medens ogsaa Jægerne har persiske Dragter og persisk Ridetøj. Ogsaa den brede Bort indeholder ofte Dyre- eller Menneskefigurer eller Fremstillinger af disse vingede Feer og Aander, hvormed persisk Folketro befolker Universet. Undertiden maa Midterskjold og Hjørneornamenter vige for at give Plads til en hel, foraars-

*) Man bemærke tillige de to Lover, der er anbragte under Rosetten i Msehattaornamentet, og som viser et iøjnefaldende Slægtskab med de to ligeledes symmetrisk overfor hinanden anbragte Dyrefigurer paa Tæpperne Fig. 2 og 4.

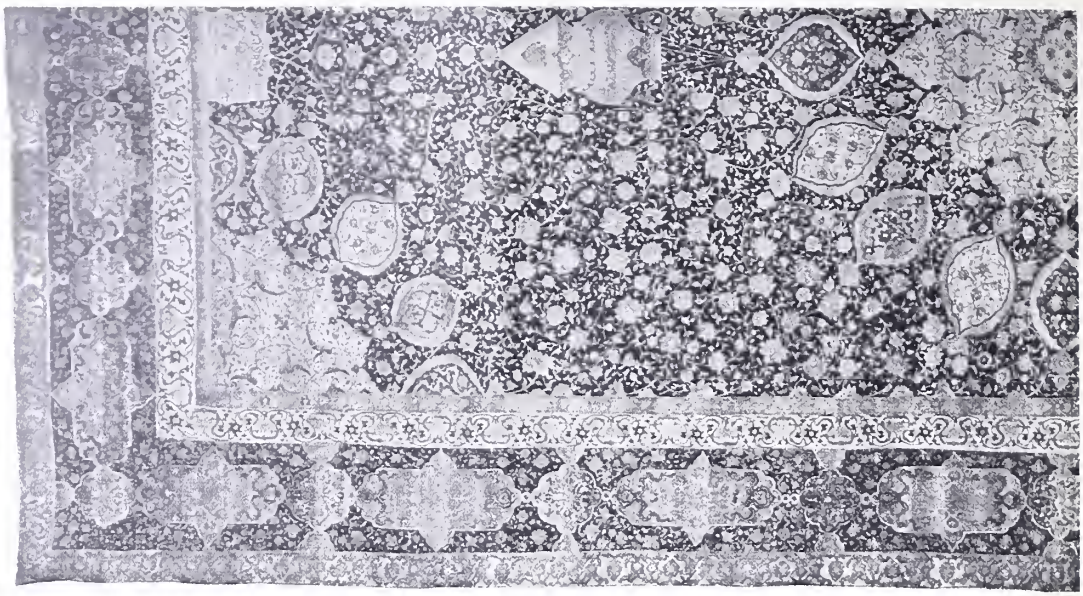

Fig. 6. Tæppe fra Safavidetiden.
(Efter Bode: Vorderasiatische Knüpfteppiche).

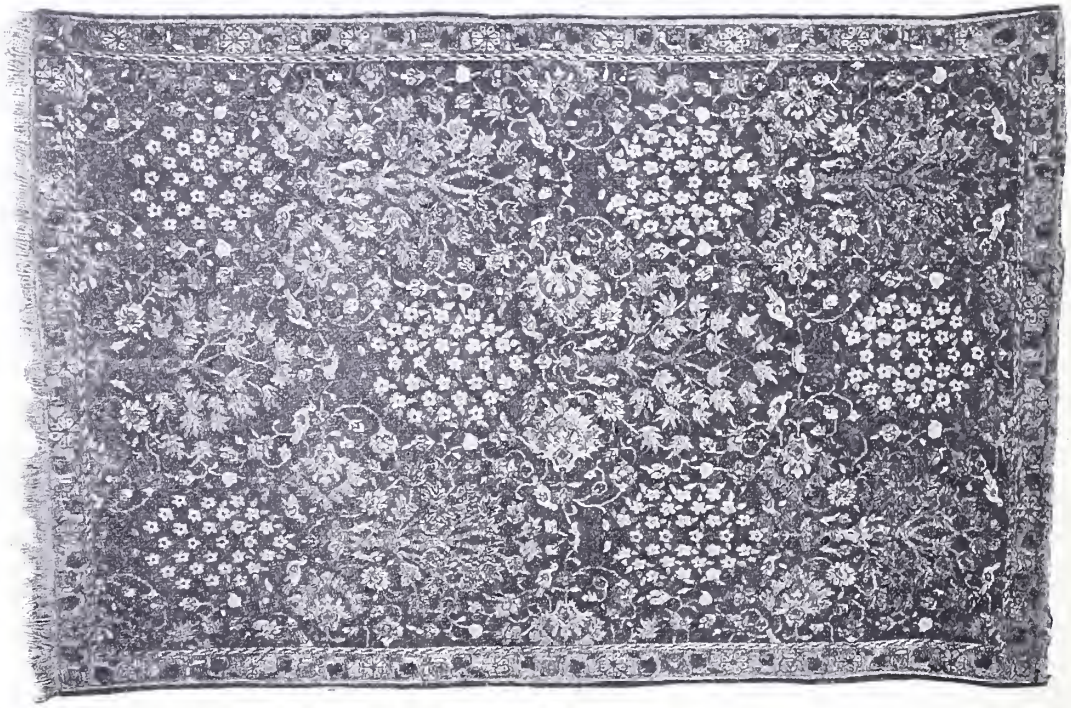

Fig. 7. Ældre persisk Tæppe med gentagne Motiver
(Efter Bode: Vorderasiatische Knüpfteppiche).

agtig Haveidyl af den Art, som de persiske Digtere idelig besynger.

Det pragtfulde Tæppe Fig. 6 bærer en Indskrift, som viser, at det er forfærdiget i Kaschan i Aaret 1539. Det er et rent Plantetæppe uden Dyrefremstillinger, men med det kinesiske Skybaand gengivet i forskellige Former i Bortens indre Ramme og i Midterstjærnen. Dennes Takker forlænger sig i ovale Felter, af hvilke det midterste paa Langsiden bærer en rød Ampel eller Vase. Dette Tæppe, som nu befinder sig i South Kensington Musæet i London, har indtil for faa Aar siden haft Plads i Sefavidernes Gravmoske i Ardebil.

En særlig Art Tæpper er Bedetæpperne (Sedjdjade), paa hvilke de Troende foretager de ved Bønnen foreskrevne Nedkastninger. De er i Almindelighed kendelige paa deres Tegning, der forestiller en Bedeniche (Mihrab).

Tæpper af en ganske anden Type er saadanne, hvis Tegning bestaar af et enkelt, stadig gentaget Motiv eller hyppigere flere i bestemt Rækkefølge vekslende Motiver, almindeligvis indrammet af en smallere Bort (Fig. 7). Af den Art Tæpper har man Eksemplarer, der er ældre end Sefavidernes Tid, og de synes mest at høre hjemme udenfor Persien, i Syrien og Lilleasien. Men ogsaa i Persien har de været i Brug, og et Eksemplar som Fig. 8 med dets Blomsterbede og Vandløb med Fisk minder stærkt om de ovenfor omtalte Oldtidstæpper fra Ktesifon.

De nævnte Mønstertyper genfindes paa mindre Tæpper af Silke og Brokade til forskelligt Brug, f. Eks. til at lægge over de Metalfade, hvorpaa Gaver til højtstaaende Personer frembæres. Man har ogsaa fra Sefavidetiden Klædedragter af kostbare Silke- og Brokadestoffer med gentaget Mønster, sædvanligvis bestaaende af Dyrefigurer og Menneskeskikkelser i konventionelle Stillinger. Paa Rosenborg opbevares nogle særdeles pragtfulde og kostbre Frembringelser af persisk Tekstilindustri.

Fig. 8. Ældre persisk Tæppe.
(Efter Bode: Vorderasiatische Knüpfteppiche).

Nogle Stoffer af Plyds paa Guldgrund, mønstrede med Menneskeskikkelser, Blomster og Fugle, nu tildels stærkt falmede, benyttes som Vægbeklædning i Christian V's Gemak, og paa Slottets Loft opbevares en Del større og mindre, farveprægtige Brokadestæpper henhørende til forskellige af de nævnte Kategorier, dels med Dyre- og Plantemotiver grupperede om et Midtskjold, dels med gentaget Arabeskemotiv.

Alle disse Sager stammer fra Gottorp, hvortil de sandsynligvis er komne med et persisk Gesandtskab i 1639.

Tæppevæveriets store Tid er forbi, men der laves endnu bestandig udmærkede og kostbare Ting i denne Branche i Persien, selv om de ikke i Tegningens Elegance kan komme op i Højde med Sefavidetidens Produkter. Forholdet er endnu som i gamle Dage det, at forskellige Byer og Landskaber har hver sin specielle Form, og øvede Kendere kan straks skelne et Tæppe fra Kerman fra et fra Khorasan eller Kurdistan. Traditionen gaar i Arv fra Generation til Generation, og det er ogsaa interessant at se, at de moderne Tæpper ofte i Tegningen mere minder om middelalderlige Fabricata end om Sefavidetidens Frembringelser. Det er med andre Ord den gamle Skole, der har fortsat sig uden Afbrydelse, kun for en Tid fordunklet af Sefavidernes blændende Kunstprodukter.

Fig. 9. Moderne Tæppe fra Schiraz.
(Efter M. Churchill Ripley: The Oriental Rug Book.)

Paa moderne Tæpper vil man derfor hyppig finde Mønsteret bestaaende af en enkelt, stadig gentagen Figur (Fig. 9), ligesom ogsaa de stive, ældre arabiske, geometriske Ornamenter vedbliver at gøre sig gældende. De bedste moderne Tæpper skal være de, der væves hos de kurdiske Nomadestammer.

I det hele taget har Tæppevæveriet af alle Kunstindustrigrene holdt sig mest levende til vor Tid, fordi Tæpper endnu bestandig har saa stor Betydning i en persisk Husholdning. Ved Hjælp af et Tæppe bliver en tarvelig Hytte til en Pragtbolig. Tæppet er Kendetegnet paa en respektabel Mand. Naar Englænderens Hus er hans Fæstning, er Persernes Tæppe det ikke mindre. Skændegæsten vover sig aldrig længere end til Tæppets Rand. At overskride denne vilde være en Fornærmelse mod Tæppets Ejer, en Krænkelse af Hjemmets hellige Ret. Man skal udtrykkelig indbydes, før man tør betræde Tæppet; saa tager man Skoene af og nærmer sig sin Vært opfyldt af Erkendtlighed for den Ære, han beviser én.

Naturligvis laves der Tæpper af højst forskellig Kvalitet. Det er jo ikke enhver, der har Raad til at købe de dyre Varer,

som kan holde i et Aarhundrede. En Del tarveligere Tæpper laves ogsaa, beregnede paa Udførsel til Europa. Paa den anden Side er ogsaa Importen af de billigere europæiske Tæpper taget til i den senere Tid. Navnlig fra Rusland indføres der en hel Del, og der er Fare for, at den stigende fremmede Konkurrence efterhaanden kan ødelægge denne ældgamle national-persiske Industri.

serede Sten med forskellig Farve og Tegning har været kendt i Persien allerede under Achæmeniderne, som navnlig Udgravningerne i Susa har vist. Man har her fundet pragtfulde polykrome Fajancefriser med dekorative Tegninger af Rosetter, Lotusblomster o. l.

Under Sasaniderne synes man ikke at have anvendt glaserede Sten til Paladsernes ydre Beklædning; derimod dukker

Fig. 10. Murstensplade af Fajance. (Efter Wallis: Persian Ceramic Art.)

KERAMIK.

Denne Industrigren har ligesom Tæppevæveriet naaet sin højeste Udvikling under en umiskendelig Paavirkning fra Kina. Dens Produkter er af dobbelt Art, dels Pottemagerarbejde, dels Fajancemursten. De sidste har ifølge deres Natur været mere holdbare end Krukker og Vaser, saa at et større Udvalg er bevaret ubeskadiget fra ældre Tid.

Den Skik at beklæde Murene med gladen denne Skik op igen i den islamitiske Middelalder. Saaledes er den store Erobrer Timurs (Tamerlans) Gravbygning beklædt med Fajanceplader af lignende Art som de fra de achæmenidiske Bygningsværker kendte, men med Ornamenter i arabisk Stil. Omtrent samtidig begynder en mere straalende, mere effektfuld Art Fajancebeklædning at komme i Brug, nemlig den saakaldte *faïence à reflet métallique*, Fajance med Metalglans. Det ejendommelige, efter Belysningen vekslende Farvespil i

disse Pladers Glasur er frembragt ved Indsmæltning af Guld. Pladerne har ofte en oktogonal Form og er sammenføjede med korsformede Mellemstykker. I Tegningen, som hæver sig fra Grunden i metalglinsende Relief, afløses de arabiske, geometriske Mønstre af lettere, mere yndefulde Arabesker, gengivende Plante- og Dyremotiver, undertiden ogsaa Menneskeskikkelser. Den persiske Karakter træder her klart frem. Grunden er gærne azurblaa eller brun, Tegningen gylden, kobberrød eller sølvgraa (Fig. 10). Den samme Metalglans anvendtes til Indskriftstene, Gravstene o. l., hvor Inscriptionerne fremtræder i Relief paa Azurbund (Fig 11).

Fig. 11. Indskriftsten af Fajance.
(Efter Wallis: Persian Ceramic Art.)

Under Sefaviderne bliver Teknikken forfinet, Glasuren bliver mere transparent, Mønstrene mere udviklede, mere rokokoagtigt snørklede. Udviklingen er analog med den, vi har skildret for Tæppernes Vedkommende. I Sefavidernes Pragtbygninger naar Fajancebelægningen sin højeste Udvikling i Skønhed og festlig Glans (Fig. 12). Derefter begynder Tilbagegangen. Fremstilling af Fajancer med Metalglans ophører helt.

Fig. 12. Fajancedekoration fra Scheikt Sefis Gravmoske i Ardebil. (Efter Sarre: Denkmäler pers. Baukunst).

Pottemagerkunsten har undergaaet den samme Udvikling. De ældste Prøver, man har herpaa, stammer vistnok fra Mongolertiden. De er byzantinske i Formen og arabiske i deres Ornamentik. Men snart bliver baade Form og Tegning kinesisk (Fig. 13). Efterligningen gaar ofte saa vidt, at man kopierer endog de Kunstnersignaturer i kinesisk Skrift, som Originalen har baaret. Men snart bliver Tegningen friere, søger bort fra de kinesiske Forbilleder og bliver ægte persisk, og vi genfinder det kendte Repertoire af sirlige Arabesker, Løvværk og Gengivelser af Mennesker, Dyr og Træer (Fig. 14—15).

Fig. 13. Ældre persisk Fajance-Risfad i kinesisk Stil.

Fajancen findes i forskellige Arter; snart er Lermassen tykkere, blødere, mere porøs, snart tyndere og haardere. Tegningerne er skarpe i Konturerne, undertiden, skønt sjældnere, trukne op i Relief. Farverne er mangfoldige og straalende. De skønneste Ting er udførte i Fajance med Metalglans, dels i gul Farve paa hvid Grund, dels i azurblaa Farve.

Ogsaa for Pottemagerkunstens Vedkommende er Sefavidetiden den store Blomstringsperiode. En enestaaende Samling af Krukker, Skaale og Fade fra denne Tid findes i Gravmoskeen over Scheikh Sefi, Sefavidernes Stamfader, i Ardebil. De benyttedes af Sefavidekongerne, naar disse valfartede til Helligdommen, da det

Fig. 14.
Pers. Pottemagerarbejde i metalglinsende Fajance.
(Efter Wallis: Pers. Ceramic Art).

ikke var passende her at benytte de Spisestel af Guld og Sølv, som ellers brugtes i Hofholdningen. Efter Abbas den Stores Tid ophører Arbejderne i metalglinsende Fajance i Pottemagerkunsten ligesom i Murstensproduktionen, og den kiselholdige Fajance bliver dominerende.

Fajancen bruges til Nyttegenstande, sjældent til Nips eller andre Sager, der kun er til Pynt. Den anvendes til Risfade, hvori de yndede Retter Pillav og Tschillav serveres, til Tallerkener, Kopper, Skaale og Krukker af enhver Form, Vandkrukker med Tud, graciøse langhalsede Flasker. Slankhed og Ynde i Formen karakteriserer denne Keramik, som er bleven fabrikeret i alle Egne af Iran, og denne Finhed i Udførelsen, som genfindes saavel i de jævnere

Fig. 15.
Pers. Pottemagerarbejde i metalglinsende Fajance.
(Efter Wallis: Pers. Ceramic Art).

Frembringelser til dagligt Brug som i de kostbare Luksusvarer, viser, hvor udbredt

Fig. 16 Sasanidisk Sølvvase.
(Efter Dieulafoi L'Art antique de la Perse).

den kunstneriske Sans har været. Førsterangen paa dette Omraade indtager Byen Kaschan, hvorfor Keramiken overhovedet har faaet Navnet *kâschikâr* (ɔ: kaschansk Arbejde).

Da Chardin i det 17. Aarhundrede besøgte Orienten, skal Pottemagervarer have udgjort en af Persiens Hovedudførselsvarer til Indien; og den samme Rejsende beretter, at Hollænderne skyldte Perserne ikke saa lidt af deres Dygtighed i Pottemagerkunsten. I vore Dage er Keramiken stærkt i Forfald. Emailleringskunsten bestaar ganske vist endnu, men Ornamentiken har tabt sit kunstneriske Præg, og Farverne savner Liv og Harmoni. Der laves en hel Del daarlige Efterligninger af gammel Keramik, som afsættes som Antikviteter til Europæere.

Bedst har Fajanceindustrien holdt sig i den persiske Verdens nordlige Yderkanter, i turkestanske Byer som Samarkand, Bokhara og Kokand.

METALARBEJDER.

Fra Sasanidetiden har man bevaret enkelte Kunstarbejder i ædle Metaller, bl. a. nogle Sølvvaser dekorerede med Løver og Plantemotiver, nærmest i byzantinsk Stil (Fig. 16) og en Sølvskaal med Fremstilling af Kong Khosru II paa Jagt (Fig. 17). Saadanne Jagtscener har altid været yndede hos det jagtelskende Perserfolk; vi finder dem paa sasanidiske Relieffer og i nyere Tider atter og atter i Maleriet og i Tæppefremstillinger.

Nogen kunstnerisk Forbindelse mellem disse sasanidiske Metalgenstande og Frembringelserne fra den nypersiske Tid (efter det 13. Aarh.) lader sig dog ikke paavise. I disse sidste genfinder vi den tildels under kinesisk Paavirkning uddannede per-

Fig. 17.
Sasanidisk Sølvskaal med Fremstilling af Khosru II (590—628 e. K.) paa Jagt.
(Efter Dieulafoi: L'Art antique de la Perse).

siske Stil, som vi har set i Tekstilarbejderne og i Keramiken. Navnlig finder vi i Genstande af Messing og Bronze hele den fra Tæppernes Dekoration kendte Ornamentik, da Metal-Materialet bedre end Fajancen egner sig til Gengivelse af de uendelige, fint slyngede Arabeskemønstre, som karakteriserer den persiske Dekorationskunst.

ved selv i Metalarbejderne en yndefuld Farveveksling. Ved de blot ciselerede Genstande maa Ornamentiken erstatte Mangelen paa Farver, og den er da ogsaa saa rig, at der i Reglen ikke er en Plet, som Gravstiken ikke har taget under Behandling; i det højeste kan de ophøjede Baand,

Fig. 18—19. Lampefødder af Metal. (Efter M. Smith: Persian Art.)

Fremgangsmaaden er dels Ciselering, dels Indlægning med ædle Metaller, den saakaldte Damascenering, der har sit Navn efter Byen Damaskus, hvis Kunsthaandværkere erhvervede sig det største Ry i denne fra Persien stammende Behandlingsmaade. Baade Guld og Sølv anvendtes til Indlægning, og man opnaaede der-

som inddeler den dekorerede Flade, være ladt fri for Dekoration, saaledes som det ses paa Lampefoden Fig. 18; men nok saa hyppigt er ogsaa disse Baand ornamenterede (se Lampefoden Fig. 19). Ikke sjældent er Metallet helt gennembrudt som et sindrigt Kniplingsværk.

Motiverne er som sagt de bekendte: fine

Fig. 20. Kalian, persisk Vandpibe. (Efter M. Smith: Pers. Art).

Blomsterbaand, Guirlander og fantastiske Arabeskeslyngninger. Ofte er Overfladen leddelt, alt efter Genstandens Natur, saaledes at hvert Led har sit Hovedmotiv. Paa den saaledes gennemarbejdede Grund udskiller sig gærne en Række symmetrisk ordnede Felter, indeholdende dekorative Inscriptioner eller Fremstillinger af Dyr, Mennesker eller Æventyrverdenens dæmoniske Skikkelser.

Hyppigt forekommende dekorerede Metalsager er foruden Lamper og Lygter ogsaa Røgelsekar, som indtil det 18. Aarh. var almindeligt anvendte ved Brylluper, Begravelser og andre Festligheder, men som nu ikke bruges meget udenfor Parsernes Kredse; fremdeles Kalianer (Vandpiber, se Fig. 20).

Blandt Metalsagerne indtager Vaabnene en Særstilling. Vaabenfabrikationen har altid staaet højt i Persien. I den ældre Periode af Sasanidetiden bar Ridderne et Ring- eller Skælpanser forsynet med Ærmer og en Slags opstaaende Krave, der dækkede hele Ansigtet, et lille rundt Skjold, en lang Landse, Bue og Pilekogger (Fig. 21). Senere blev Rustningen tildels en Pladerustning, og Arm- og Benskinner kom i Brug. Sværdet var lige, og hos Konger og andre fornemme Folk var baade Hæfte og Skede besatte med Perler og Ædelstene. I Skatkammeret i Ktesifon fandt Araberne Khosru II's Brynje med Arm- og Benskinner og Hjælm, alt efter Beretningen af purt Guld. Beretningen er vel noget overdreven, da næppe noget Menneske vilde kunne have baaret Vægten af et saadant Guldharnisk. Her som paa andre Punkter var det mere Materialernes Kostbarhed end den kunstneriske Behandling, der udmærkede de sasanidiske Fabricata.

Helt ned til det 19. Aarhundrede vedbliver Vaabnene i det væsentlige at bevare deres sasanidiske Form, men efterhaanden bliver ogsaa Vaabnene udsmykkede med hele det kunstneriske Raffinement, som det forskelligartede Materiale giver Anledning til. Den fortræffeligt hærdede, bøjelige Klinge paa Dolke og Sabler damasceneres og prydes med Arabesker og Koranvers i ornamental Skrift. Hæftet kan være af ciseleret Sølv eller Guld eller af kostbare Stenarter, indlagt med Rubiner, Smagrader, Granater og Turkiser. Til Hæftet svarer Skeden, der ligeledes ofte er af Sølv eller Guld, undertiden med Fløjlsindlægning, garneret med Perler og Ædelstene (Fig. 22—24).

Forsvarsvaabnene bestod af en Panserskjorte af sammennittede Ringe, en Hjælm med et nedhængende Net af Ringe til Be-

Fig. 21. Panserklædt Ridder fra Sasanidetiden, efter et Klippereliefi fra Takht-i-Bostan (Flandin et Coste: Voyage en Perse).

Fig. 22. Krumsabel med indlagte Stene fra Beg. af det 17. Aarh. (Findes paa Nationalmusæets etnografiske Afdeling).

Fig. 23. Sværd med indlagte Stene fra Beg. af det 17. Aarh. (Nationalmusæets etnøgr. Afdeling). Til Sammenligning hidsættes:

Fig. 24. Sværd fra Sasanidetiden med indlagte Perler og Ædelstene, efter et Klipperelief i Takht-i-Bostan, (Morgan: Mission scientifique en Perse.)

Fig. 25.
Persisk Hjælm i gennembrudt og eiseleret Arbejde fra Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. (Kunstindustrimusæet.)

Fig. 27. Persisk Gevær, omtr. fra Begyndelsen af det 19. Aarhundrede.
(Nationalmusæets etnografiske Afdeling.)

skyttelse af Nakken og en smal, forskydelig Stang tortil til Beskyttelse af Ansigtet, fremdeles Arm- og Benskinner og et rundt Skjold. Hvad enten disse Redskaber er forarbejdede af ciseleret Bronze eller af damasceneret Jærn, er i Reglen enhver Flade dekorativt udnyttet. Mønstrene er de sædvanlige, et indviklet Væv af Løvværk, der tjener til Baggrund for Fremstillingen af Menneske- og Dyreskikkelser, medens Skjoldets eller Hjælmens Rand gærne fremviser en Række Felter, indeholdende Koranvers eller Citater af persiske Digtere. (Fig. 25 og 27).

Svarende til Ridderens Udstyr bød ogsaa Hestens Udstyr paa en harmonisk Sammenstilling af fine Stoffer og ædle, kunstfærdigt forarbejdede Metaller, ofte prydede med Juveler.

Ildvaabnenes Indførelse fortrængte ikke Kunsten af Vaabenhaandværket, den fik kun et Virkefelt mere. Bøsseløbene bliver nu prydede med Damascering, overbroderede med Blomsterornamenter og Inscriptioner i Guld- og Sølvindlægning; Metalbeslag udføres i ciseleret Guld og Sølv, saaledes at intet Stykke er tomt for Ornamenter, Kolben bliver til et Mosaikarbejde af Elfenben, Ibentræ, Perlemoder, ædle Metaller og Ædelstene (Fig. 26). Undertiden overtrækkes Kolben med guldbroderet Fløjl, hvori Perler og Turkiser er indsatte.

Ogsaa for Vaabnenes Vedkommende stammer de fineste Ting fra Sefavidetiden. Men endnu i det 18. Aarhundrede og lidt ind i det 19. frembragte Persiens Vaabensmede særdeles smukke Ting i den gamle Stil. Senere har Indførelsen af europæiske Vaaben i Forbindelse med det almindelige Forfald i Persien ogsaa omtrent ødelagt Kunsten i Vaabenfabrikationen.

Fig. 27. Persisk Skjold i gennembrudt og eiseleret Arbejde fra Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. (Kunstindustrimusæet.)

Gobelin tegnet af Ellen Rohde, vævet af Louise Harboe.

AABNINGSUDSTILLING AF »SKØNVIRKE« OG NOGLE BETRAGTNINGER DESANGAAENDE.

AF P. V. J. KLINT.

Udstillingens Skilt tegnet af Jørgen Storck, udført af Th. Strøm.

Naar man i tidligere Tider saa et og andet, som hævede sig ud over det almindelige, var den gængse Talemaade »Kunsten stiger«.

Selv om nu Talemaaden vel nærmest sigter paa Kunstfærdigheden, saa lad den ogsaa stige, og lad Fordringerne stige til, hvad man tør nævne Kunst og Kunstfærdighed.

Det er da med velberaad Hu, at denne Udstilling ikke melder sig med Navnet »Kunst«, men sætter Æren i sit Virkes Skønhed, »Skønhed og Duelighed«, og den vil ikke sætte Fordringerne ned i saa Henseende.

Den Udstilling af Skønvirke, som ifjor holdtes i Dresden, har sat Fordringerne op.

Danske Kunstnere og Haandværkere, som i usædvanligt Tal søgte denne Udstilling, vendte begejstrede tilbage, begejstrede, men beskæmmede.

Den Overlegenhed, hvormed man længe havde betragtet tysk Smagløshed, fik sit Grundskud. Det var vel nok den almindelige Mening, at vi var langt overfløjede.

Kunde vi end i enkelte Retninger (Porcellain, Bogbind) hævde Stillingen, saa var her alt, hvad der hører til Boligens Udstyrelse og Livets Behov, opdyrket i fuldt moderne Smag, lige gedigent i Form, Farve og Stof. Navnlig Stoffernes ædle Pragt var kommet til sin fulde Ret. Der var i saa Henseende sat en Rekord, som vi ikke kunde naa, end sige slaa, alene af den Grund, at vi ikke havde den fornødne »Valuta« til at dyrke disse kostbare Stoffer.

Nu vel! lad os da istedetfor de eksotiske Træsorter tage Birk og Alm, og istedetfor Rubin og Smaragd Rav og Perlemor, og lad os se, hvad der da kan naas.

Og denne Udstilling har da uigjendrivelig slaaet fast, at alle Sydens brunette Træ-

Spisestue i Birketræ tegnet af C. Brummer, udført af Otto Meyer.

sorter kan ikke maale sig i Skønhed med dens gyldenblonde Birk, naar den kultiveres i store noble Former som af Brummer og Leuning-Borch og behandles med udsøgt Duelighed og Omhu som af Otto Meyer og C. B. Hansen.

Smykker som Georg Jensens i Sølv og Rav tør vel ogsaa staa fuldt Skønhedsmaal

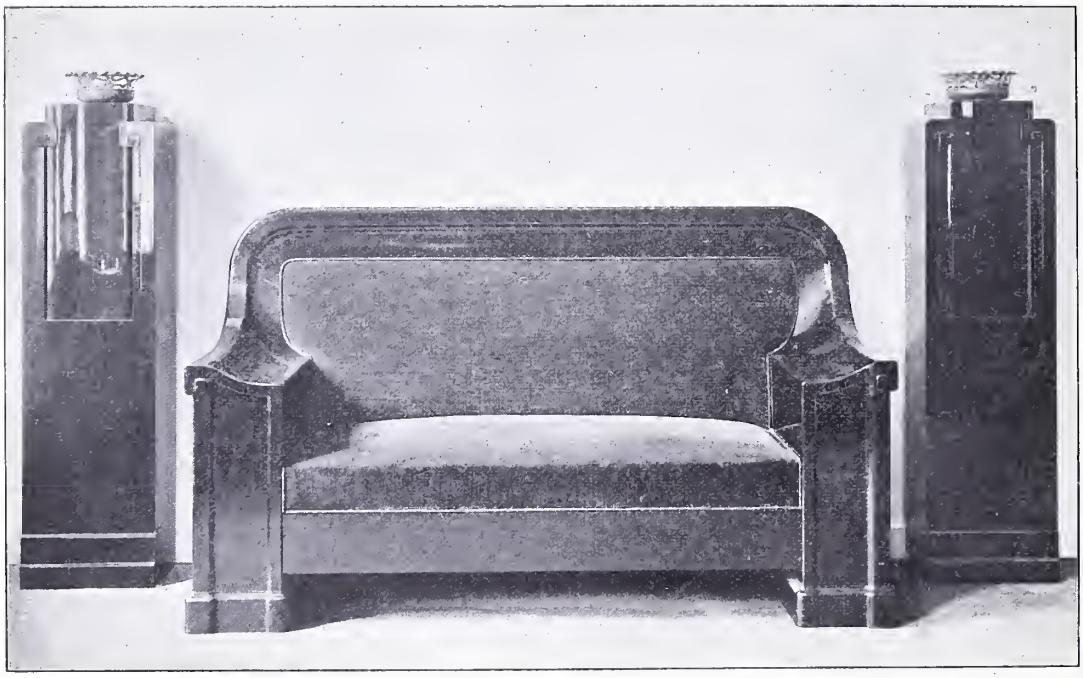

Sofa og Piedestaler i Mahogni tegnet af Leuning-Borch, udført af Cathrine Horsbøll.

med de udenlandske Kostbarheder i Guld og Ædelsten, der ikke er til at veje op med en dansk Formue.

Det er vel nærmest de prægtige gamle hollandske Skabe, der i stort Antal indførtes hertillands i Baroktiden, som har givet Brummer Impulsen til hans særegne Møbelstil. Mest udpræget finder man den i den store Birketræs Buffet og den ikke mindre Mahognitræs Sofa med Skabe.

Begge har megen Storhed i Anlæget. Fladerne med de barokke Fyldinger fremhæver Stoffet prægtigt, men der er nogen Svaghed i de øvre midterste Partier. Inddelingen er der noget smaalig. Ogsaa kan det vel nok siges baade om Brummers og Leuning-Borchs Birketræsmøbler, at der er brillieret lovlig meget med dette ene Stof, der skal noget til at »fremhæve Smagen«; der skal »Peber paa en Æggekage« (den, jeg nu drysser paa). Hvad om Brummer havde gjort de udskaarne Friser i en mørkere brunlig Træsort ligesom Beslag.

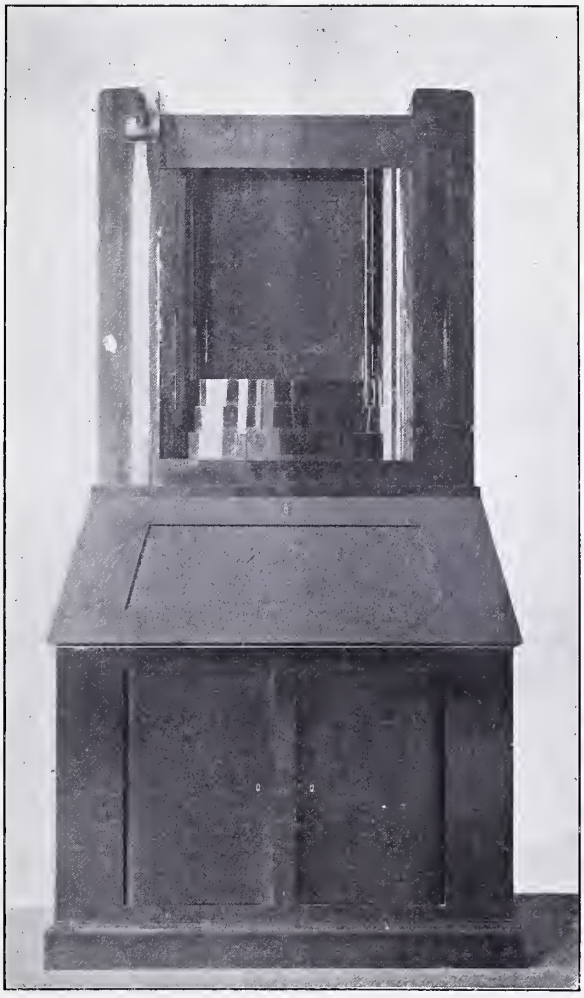

Chatol i Mahogni tegnet af Leuning-Borch, udført af Cathrine Horsbøll.

— Men jeg har mere Peber i Bøssen. —

At dekorere gyldne Møbler med gyldne Betræk (Brummers Kongeskibsmøbler og Leuning-Borchs Møbler for Illum) eller Mahognitræs Møbler med brunrødt Betræk (Leuning-Borchs og Cathrine Horsbølls smukke Dagligstuemøblement) giver en god Helhedvirkning, men den faas i lidt for billigt Kjøb.

Der bliver i saa enkelt en Virkning ingen ny Opdagelser at gjøre, ingen daglig Fornyelse og rig Indlevelse mulig. De gamle Stuer (fra Empiretiden f. Ex.) var i al deres Tarvelighed rigere og tillige hyggeligere.

Clemmensen og Martin Borch har i deres Møbler bedre forstaaet denne Side af den gammeldags Kunst.

Der var paa Udstillingen gode Vævninger (Møhl og Mette Westergaard), gode Broderier i Hvidsøm og kulørt, men endnu ingen, der i Farveskjønhed kunde maale sig med Bondeblomsterne paa de gamle Amagertørklæder, som vi forleden saa i Hedeboudstillingen.

Der var udmærkede Solvarbejder, smukke Metalarbejder (Dørhammer af Møller-Jensen og Th. Strøm). Der var Porcellæn og Keramik fra de berømte Fabrikker og de almindelig kjendte Mestre (Joachim Petersen) og fra tildels nye Mænd, Nielsen, Holbæk, og Hjorth, Rønne. Bornholm har Naturbetingelserne for denne Industri og er aabenbart i Færd med at udnytte dem,

ogsaa i det store. — Alligevel kan det ikke nægtes, at det gamle Porcellain og Fajance, som saa storartet og smagfuldt fylder Musæets Forhal, tog Interessen væsentlig

Lad de udenlandske Pengefyrster, som ikke ved, hvordan de skal faa Brug for Millonerne, sætte Æren i saadant. Vi andre finder den gode Smag billigere og bedre.

Skab, tegnet af Martin Borch og Egil Fischer, udført af H. Bunch.

fra det ny. »Unica« er godt, men de Mønstre og Former, der kan taale at gentages og varieres, er bedre.

Hvad er det dog for en sørgelig Parvenuforfængelighed, der sætter sin Ære i kun at have Stykker, som ingen anden har.

Der var i »Skønvirke« to smaa Kopper i krakeleret Fajance med Blomster i Lystrefarver, som indeholdt Mulighed for at skabe en Fajancestil, saa god som nogen af de gamle europæiske og østerlandske. Tekniken var om end ikke fuldt ud vel-

lykket, saa udviklet som man i moderne dansk Fajance kun har set det hos Willumsen og Joachim Petersen, og Ornamentiken saa kraftig som paa nogen Krukke af Bindesbøll, men tillige saa kulstilling om de to Stykkers højt kultiverede Skønhed, man skal have dem i Haanden for ret at nyde den; men hvis jeg ikke havde kjendt Ophavsmanden, Arkitekt Carl Petersen, havde jeg maaske slet ikke

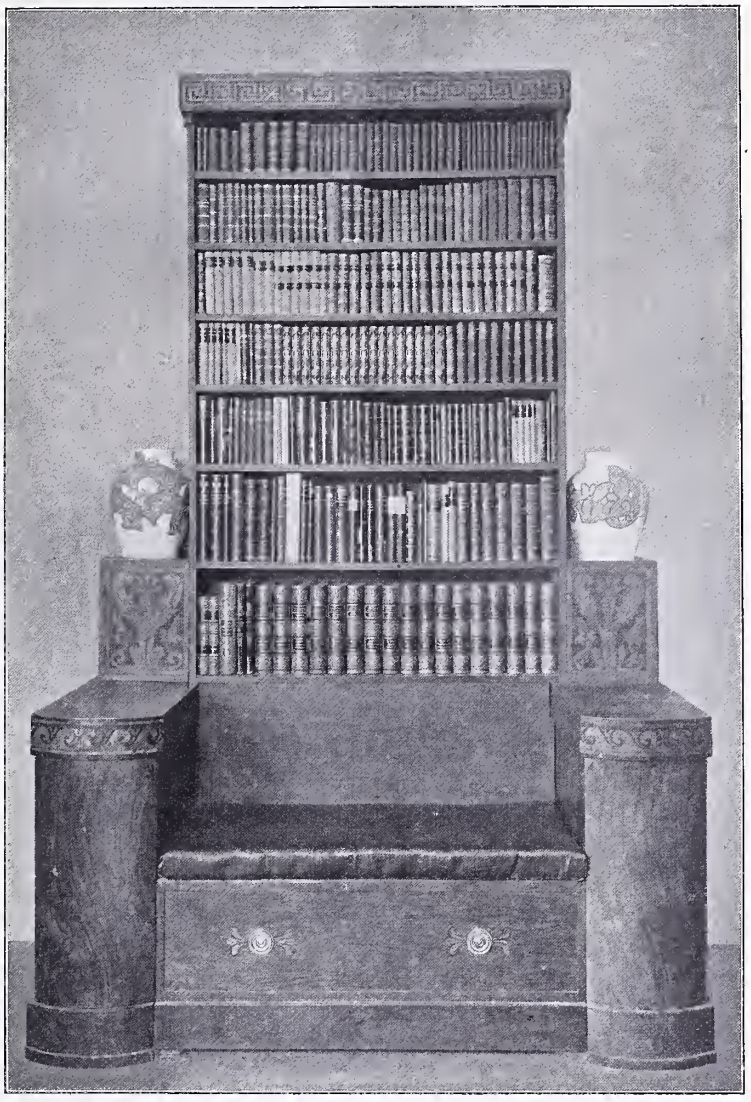

Sofa med Reol, tegnet af A. Clemmensen, udført af H. Bunch.

tiveret, at den taalte at staa ren i Kanten. Men der var noget ved disse Ting, som de kun havde fælles med de gamle. — Stilen — Ornamentiken var egnet til at gjentages og varieres til mange Stykker, det var ikke Dekoration for Unica.

Den lille Afbildning giver ingen Foreset dem, og saaledes kan der have været andre udmærkede, men lidet iøjnefaldende Ting, som burde nævnes, men ikke bliver det. Gid de da maa finde den skjønsomme Kjøber, der daglig kan glædes derved, thi det kan ikke skjules, at først da bliver Tingene til virkelig Glæde, naar de

er i Eje: de bedste Ting gjør sig ofte mindst paa Udstillinger.

Men lad mig nu atter vende tilbage til det Formaal, de to Foreninger har sat sig, »Selskabet for dekorativ Kunst« og »Dansk Kunsthaandværk«, ved i Fællesskab at skabe Udstillingen af »Skønvirke«.

Der fremkommer mellem Aar og Dag ved Samarbejde mellem Kunstnere og Haandværkere ikke faa værdifulde Moblementer og andet Skønvirke. Det var da Meningen, at saadanne Ting, inden de anbragtes paa deres Bestemmelsessted, skulde være tilgjængelige paa en fast Udstilling for alle Interesserede; og idet Interessen for saadant godt Arbejde derved bredte sig til videre Kredse, skulde Samarbejdet mellem Kunstnere og Haandværkere derved udvikles og fæstnes.

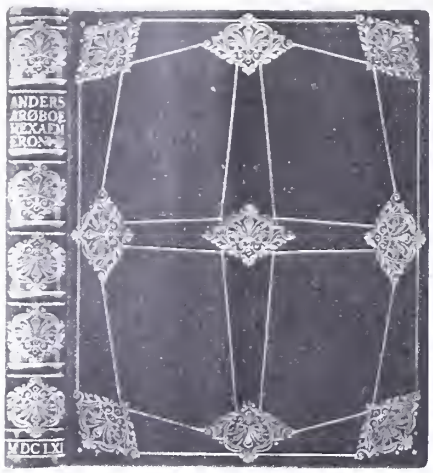

Bogbind, tegnet af Jacob Baden.

Ved et af de forberedende Møder til denne Sag, et Møde, som desværre, maaske tildels ved nogen Ubehændighed, endte med en Skilsmisse, blev det af en udmærket Haandværker sagt, at de ikke behøvede Kunstneres Medhjælp, de

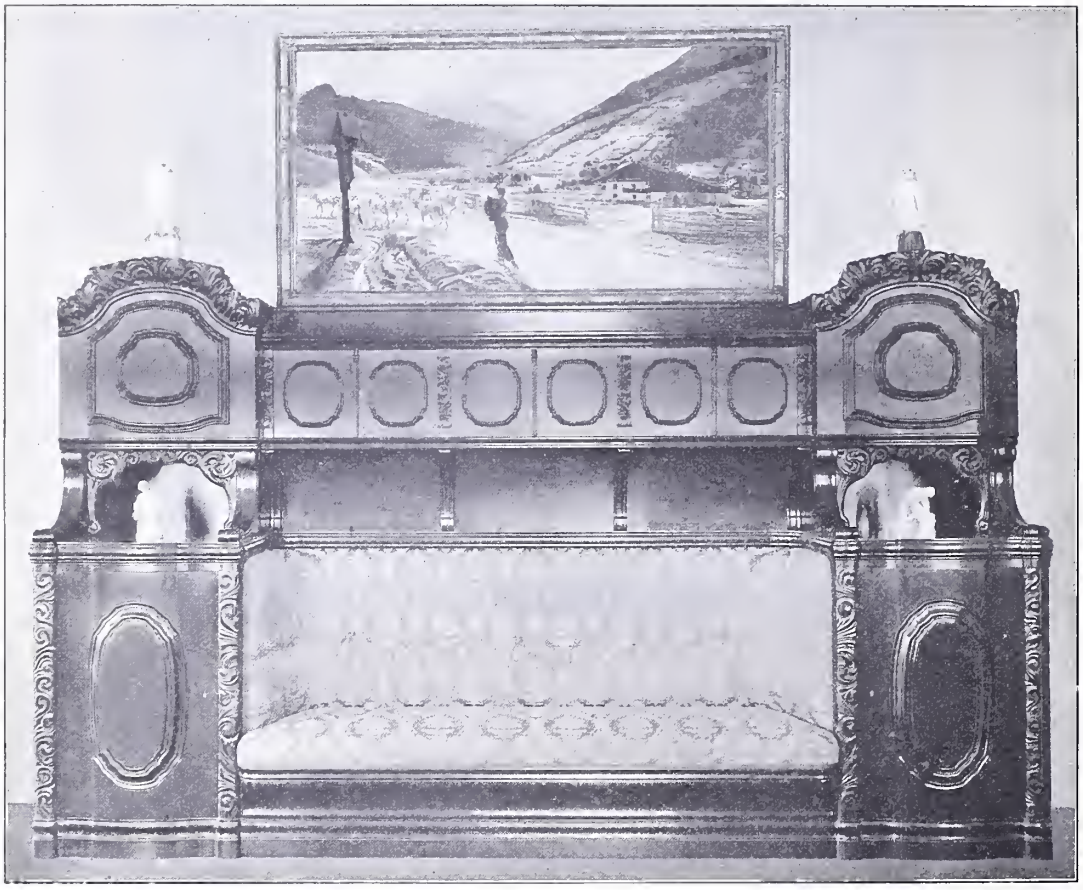

Sofa i Mahogni, tegnet af Brummer, udført af Otto Meyer. Maleriet af N. V. Dorph.

kunde selv tegne. Ja tegne har nu om Dage alle Haandværkere lært paa de tekniske Skoler, men spørger man, om de har lært saa meget, at Haanden kan bruges som Fantasiens lydige Tjener, saa maa man svare Nej, og spørger man videre, om de har faaet Fantasien kultiveret, saa maa man svare to Gange Nej; det er da forstaaeligt, at der oftest kun kommer et magert Resultat, naar Haandværkerne selv skal frembringe Nyt, ja, at det jævnligt bliver rene Vildskud, der frembringes.

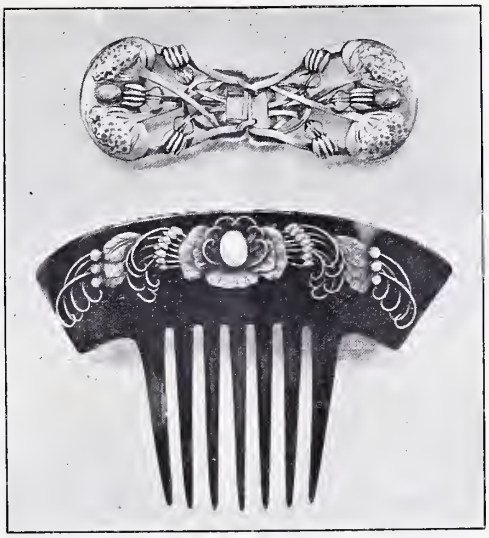

Spænde, tegnet af Erik Magnussen.
Nakkekam, tegnet af Georg Jensen.

I gamle Dage, da Haandværkerne ikke kunde tegne, kunde de lave gode Ting, fordi de var indlevede i gode faste Traditioner, og deres Fantasi, som kun arbejdede med selve Haandværkets Stof, var ikke udsat for at løbe vild.

Der er ikke Tvivl om, at der atter maa kunne skabes Traditioner, der gjør det muligt for Haandværkerne at tilvejebringe godt og smagfuldt dagligt Bohave og Husgeraad uden Kunstneres Hjælp, og

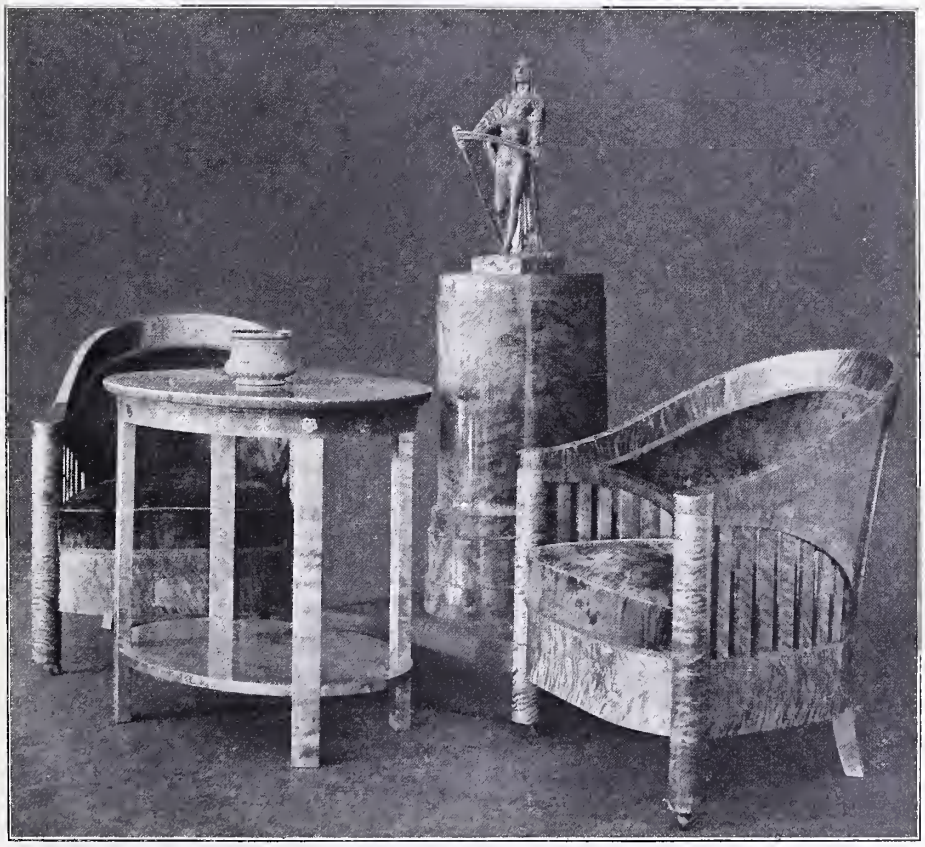

Møbler i Birketræ tegnede af Leuning-Boreh, udført af C. B. Hansen.

Karl Schroder. M. Mortensen. N. Hjort. H. Kähler. Carl Petersen. Nielsen & Sønner. Joach. Petersen.

dette Maal maa der stiles imod; men forelobig kan Haandværkerne uden Skam tage den Haand, der rækkes dem af forstaaende Kunstnere, og vore tekniske Skoler maa lære, at de ikke kan tage den forste habile Tegnelærer eller Snedker til Vejleder for unge Haandværkere, men maa soge Folk med udviklet Kultur; det, det gjælder, er at lære Haandværkere Haandværk og ikke Tegning, og en Revolution

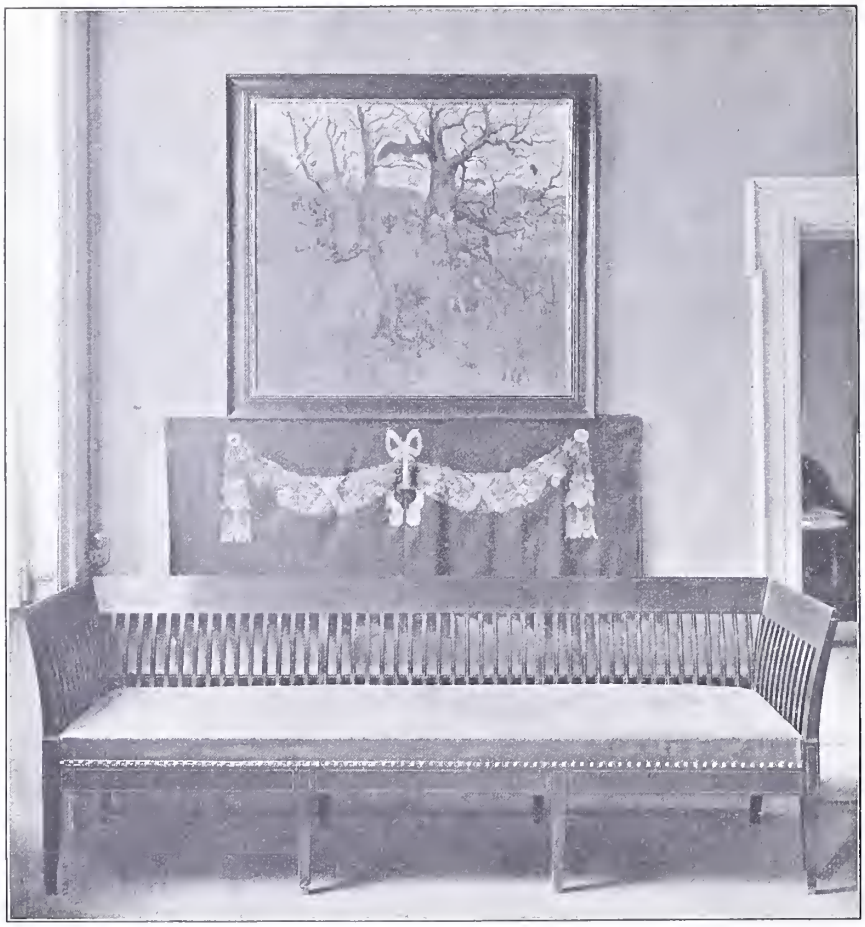

Sofa, tegnet af Martin Boreh og Egil Fischer, udført af H. Bunch. Over Sofaen en Vævning, tegnet af Mohl, udført af Mette Westergaard og en Akvarel (Ornevisen) af Benedicte Olrik.

af de tekniske Skoler, saa at de bliver Skoler for Haandværk (Fagskoler, Værkstedsskoler og ikke Tegneskoler), saaledes som det er begyndt i Hovedstaden, er uundgaaelig nødvendigt, nu da det desværre ikke mere synes muligt, at Værkstederne kan paatage sig den faglige Oplærelse fuldt ud.

Der udgaar nu om Dage fra Værksteder og tekniske Skoler mange unge Mennesker, som hverken er naaet at blive Haandværkere eller Tegnere. Ofte naar de alligevel at blive smarte Forretningsfolk. Det er da ikke underligt, at den almindelige kurante Vare bliver saa ringe baade i Godhed og Smag.

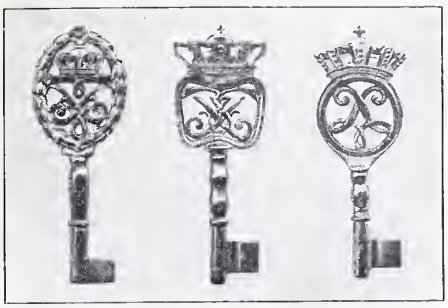

Nogler til Kongeskibet, tegnede af C. Brummer, udført af Viggo Hansen.

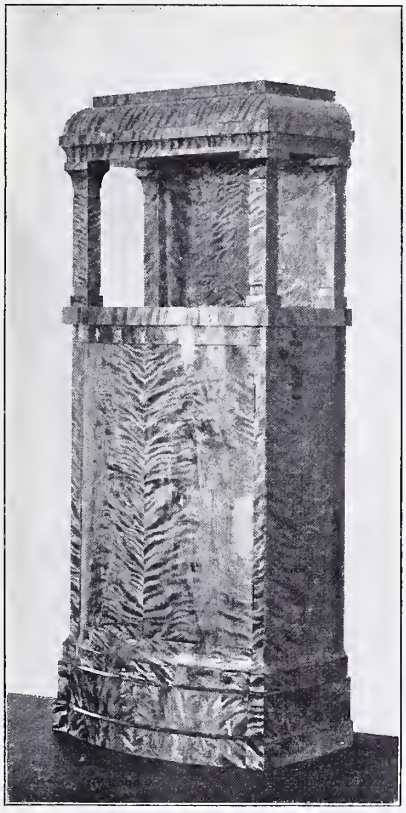

Piedestal i Birketræ, tegnet af Leuning-Borch, udført af C. B. Hansen.

Nylig har jeg haft Lejlighed til at se et Møbelværk, udgivet til Snedkeres Vejledning af en Lærer ved en teknisk Skole i en større Provinsby. Et saadant Værk bliver trods al sin afskrækkende Hæslighed i forstandige Hænder det bedste Vidnesbyrd for Nødvendigheden af vore Bestræbelser, men ved uforstandige Hænders Brug vil det endnu i lang Tid fylde Hjemmene og Sindene med Hæslighed, og da navnlig de smaa og tarvelige Hjem.

I de samme Kredse, hvorfra Skønvirkeudstillingen er udgaaet, arbejder man da nu paa at samle et Møbelværk, der skal kunne optage Konkurrencen med saadanne Værker som det oven omtalte, og i Marts Maaned vil man forsøge en Udstilling af dagligt Bohave med tilhørende Udstyr til en almindelig god tre Værelsers Lejlighed. Thi, som sagt, det er især fra disse Smaahjem Smagløsheden bør drives ud.

Danske Kunstnere og Haandværkere har vist, at de magter at danne et smagfuldt Hjem, hvor der er gode Midler til

Dørhammer i Messing, tegnet af J. Møller-Jensen, udført af Th. Strøm.

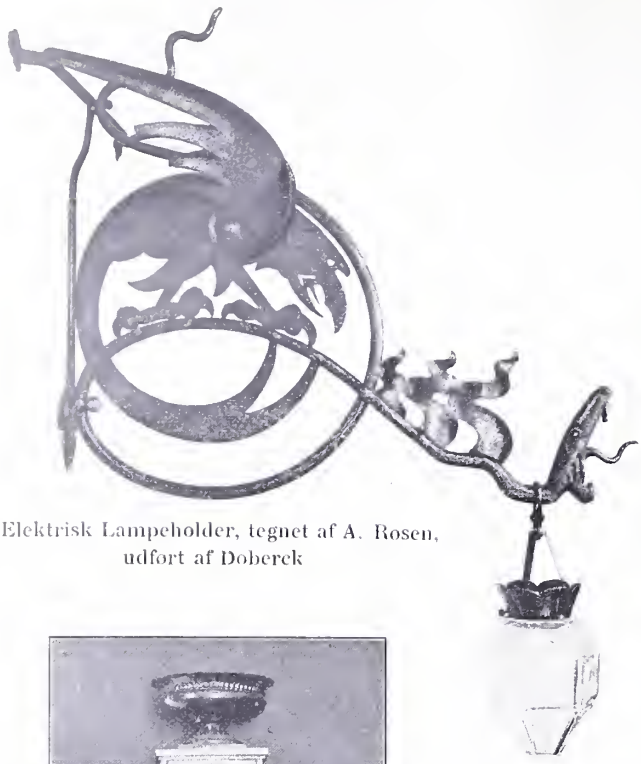

Elektrisk Lampeholder, tegnet af A. Rosen, udfort af Doberck

Dorhammer i Jern, tegnet af Clausen, udfort af Doberck.

Kakkelovn, tegnet af Mørk-Hansen, udfort af Recks Opvarmnings Co.

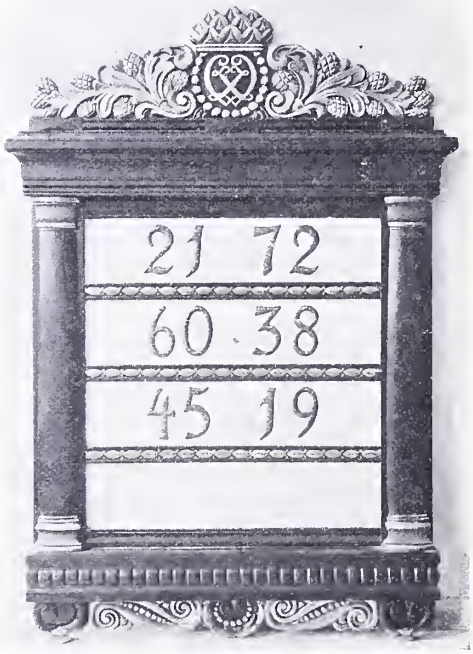

Nummertavle til en Kirke, tegnet af J. Møller-Jensen.

Raadighed, men lad os nu faa at se, at det ogsaa lader sig gjøre med smaa Midler.

Og saa endnu et godt Raad til de Folk med de smaa Indtægter, som gjerne vil have det smagfuldt, men ikke synes de magter det. Hvor ofte har jeg ikke set saadanne brave Mennesker staa foran et smukt Stykke, som de vel mente at kunne overkomme, men ikke troede at kunne have i deres tarvelige Lejlighed af Frygt for at det vilde skæmme alt det andet ud; »saa skulde jo alt det andet være i samme Stil«, siges der.

Dette er en ren Fejltagelse.

I gamle Dage samledes netop de smukke Hjem ved at Stykke for Stykke købtes, naar der var Raad og Lejlighed, og der er intet skjønnere end netop saadanne gamle Hjem, selv om Møblerne er fra meget forskjellig Tid og i forskjellig Stil. De nu saa moderne »stilfulde« Møbleringer virker let ensformigt. Baade Møbler og Mennesker klæder hinanden, naar de er forskjellige.

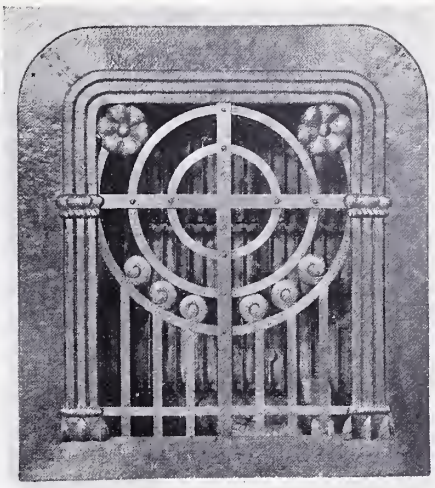

Kamingitter, tegnet og udført af Th. Strom.

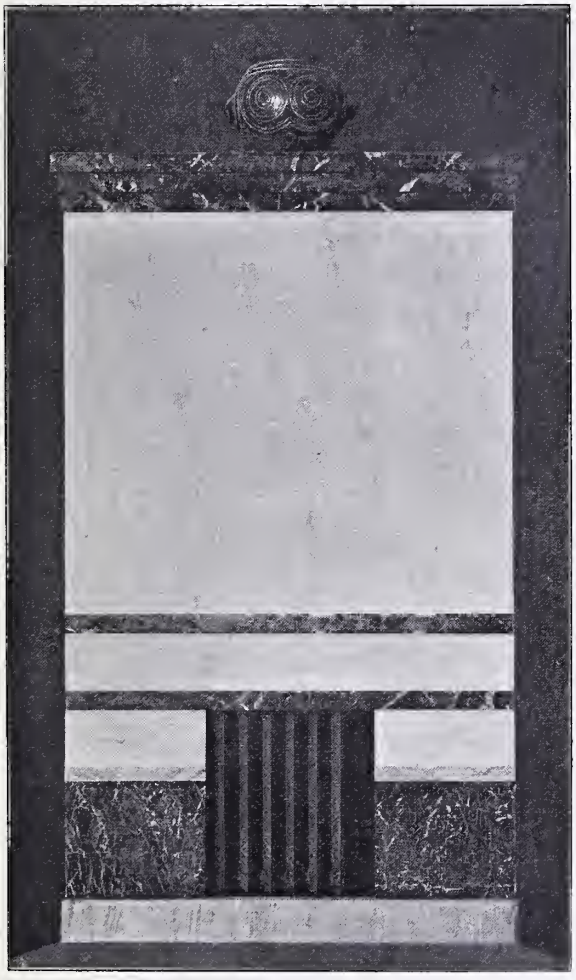

Marmorkamin, tegnet af Leuning-Borch. udført af den Ankerske Marmorforretning.

Det bliver en stor, betydningsfuld Opgave at udrede alle de Brydninger i den aandelige og materielle Kultur, der opløste de gamle Traditioner og gjorde Arkitektur og Haandværk holdningsløs og smagløs i det nittende Aarhundredes sidste Halvdel, og — derpaa Gjenrejsningens i det tyvende, som vi Halvhundredaarige, der har levet vore bedste Aar i Forfaldstiden, tilfulde vil opleve, om vi naar de Halvfjerds, om vi end ikke naar at se Jorden skjøn igjen, som den var forinden Byggespekulanter ødelagde den, thi desværre har Byggeloven været saa stræng, at disse Dages Huse vel nok staar i hundrede Aar; men naar vore Børnebørn bliver gamle, er Jorden atter ved at blive skjøn.

Man har sagt, at det var Maskinerne, der ødelagde Haandværket, og de kan jo nok have deres Part i

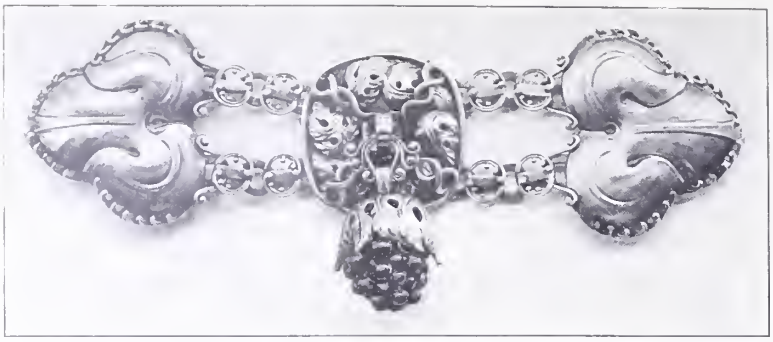

Smykke i Solv, tegnet og udført af Georg Jensen.

Ødelæggelsen, idet de ved at udstykke og dele Arbejdet har taget en stor Del af Frembringerglæden og Ansvarsfølelsen fra Haandværkeren, men man kan dog ikke bebrejde Maskinerne, at vi bestandig fodrer dem med grimme Profiler og Former. Maskinerne laver saamæn lige saa gjerne smukke Profiler, lige saa gjerne Døre med smukke Fylddingsindelinger som dem med grimme.

I denne Tingenes Helheds- og Detailgrimhed har mange Parter Skyld, blandt andet Akademier og Arkitekter, som ved at kludre i alle mlige Stilarter brød Traditionerne og forvirrede Haandværkerne.

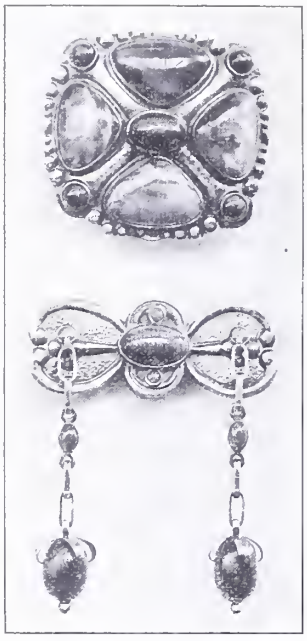

2 Broscher, tegnede og udførte af Guldsmed Otto Strange Friis, Kolding.

Kunstnerne blev saa lærde, at de forsøgte at gjøre Kunsten om til Videnskab, Ingeniørerne og Linealerne hjalp dem dermed. Øjet og Haanden tabte sin Skjønhedsfølelse, da de ikke fik Lov at raade; Formerne blev ængstelige og vantrevent tørre, og derpaa som Reaktion herimod løsslupne, varietéagtige, saadan som de nu tidt er det i det daglige Haandværk og Byggeri.

Det var en Nødvendighed for Menneskene i det »historiske Aarhundrede,« at de sogte at tilegne sig og forstaa alle de gamle Tiders Skjønhedsformer, deres Stil, og det vil blive af stor Betydning, at denne Tilegnelse, som først var ængstelig, nu er ved at blive fyldig.

Disse Former, som først rubriceredes i Stilarter, mens Kunstnerne komponerede i Rubrikker, vil med Tiden blive tilegnede og omformede i enhvers Temperament og Personlighed, og de vil blive en Rigdom, man øser af uden Ængstelighed, istedetfor at de for blev gjort til et tørt Skema.

Solvskaal, tegnet af H. Slott-Møller, udført af A. Michelsen.

Det var en Nødvendighed, at de demokratiske Ideer sejrede midt i det nittende Aarhundrede og førte ny Befolkningslag frem i

første Række; men disse Lags særlige Kultur lagdes øde (hos os Bondekulturen), og de ny Mænd havde ikke Dannelse nok i første Slægtled til at kunne tilegne sig Bykulturen; de fandt dens Udvækster. Parvenuernes Smag blev bestemmende.

Vævet Tæppe af Louise Harboe.

Alene Frigjørelsen af de ny Befolkningslag, Bønder og senest Arbejdere, har i det sidste halve Aarhundrede i den Grad optaget store aandelige og materielle Interesser, at der allerede af den Grund kun har været en Klatskilling tilovers for den gode Smag.

Lad mig da til Slutning lykønske Ud-

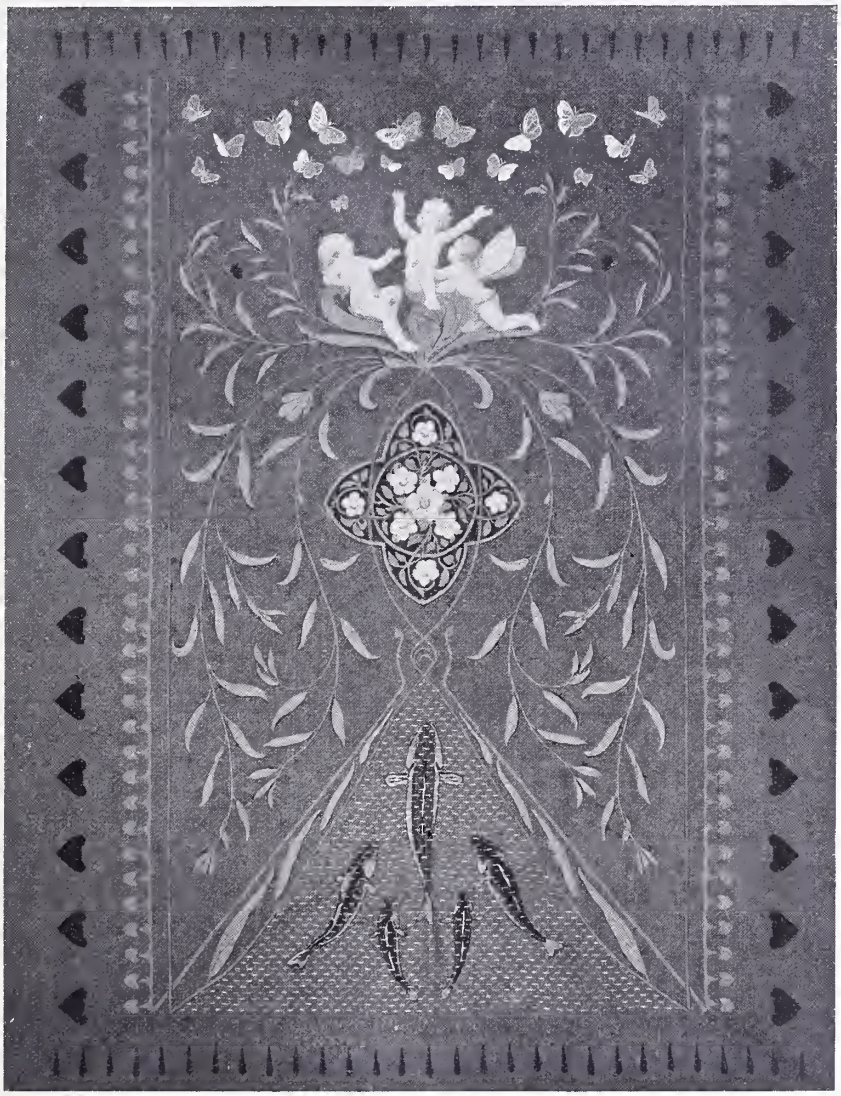

Sengetæppe, tegnet af Lorenz Frolich, udført af Frk. Bindesbøll og Const. Hansen.

Krave. Fru Ida Brummer.

stillingen af Skønvirke i sine Bestræbelser. De er et enkelt Led blandt mange i den Række, der alle gaar ud paa at højne Smagen, at det daglige Livs Omgivelser kan finde sin simple, skjønne Form som fordum, at vore simple Huse og Stuer og tarvelige Bohave kan udføres smukt og godt af Haandværkeren, som er det ene naturlige. Men naar det er naaet, finder Arkitekter og Dekorationskunstnere sin Plads, hvor der er Raad ud over det daglige, ved de Arbejder, hvor Fornyelserne skabes, hvor Kunst og Kunstfærdighed arbejder inderligt og Haand i Haand.

Skulde det saa hænde, at man jævnligt ikke kunde afgjøre, om en Mand var Kunstner eller Haandværker, eller om det viste sig, at Haandværkeren var bleven Kunstner og Kunstneren Haandværker, saa er det Tegn paa, at Tiden er inde, den vi vented saa længe.

SØLVDEKORATION TIL KONG OSCAR II'S BAARE.

Da Kong Oscar II for kort Tid siden afgik ved Døden, vandt den Tanke straks almindelig Sympathi, at Kjøbenhavns Haandværk og Industri, der saa ofte med stor Gæstfrihed er modtaget af Fællerne hinsides Sundet, skulde vise det svenske Folk sin Deltagelse ved at sende en Sølvdekoration til Kongens Baare.

Industriforeningen i Kjøbenhavn, der havde taget Initiativet, udsendte Opfordringer til samtlige kjøbenhavnske industrielle Organisationer og Virksomheder, der var Medlemmer af Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk og af Arbejdsgiverforeningen, om at tegne sig for Bidrag. Dette skete ogsaa med stor Beredvillighed af saa godt som alle dem, til hvem Henvendelsen skete.

Tegningen af Dekorationen og Ledelsen af Udførelsen af denne blev af Industriforeningen overdraget til Billedhugger Siegfried Wagner, der, som det var at vente, har skilt sig fra sin Opgave med stor Dygtighed og med megen Smag.

Dekorationens Midterparti bestaar af en Marmorplade med Navneciffer og Indskrift, hvorom er slynget en Sølvkrans. Sidstnævnte Arbejde er udført i Hofjuve-

lerer Michelsens Etablissement. Dekorationen hvilede paa et Underlag af graat Flojl med gamle Sølvbroderier i Hjornerne.

Uagtet der kun var meget faa Dage til at udføre det betydelige Arbejde, lykkedes det dog ved Anvendelsen af alle Kræfter at faa Dekorationen færdig i rette Tid.

Industriforeningen har fra Hendes Majestæt Enkedronning Sophie modtaget følgende Tak:

»Af innersta hjerta får jag framföra min varma tacksägelse för den vackra krans, Ni egnat min älskade hädansofne makes minne.

Stockholm januari 1908.

Sophie.«

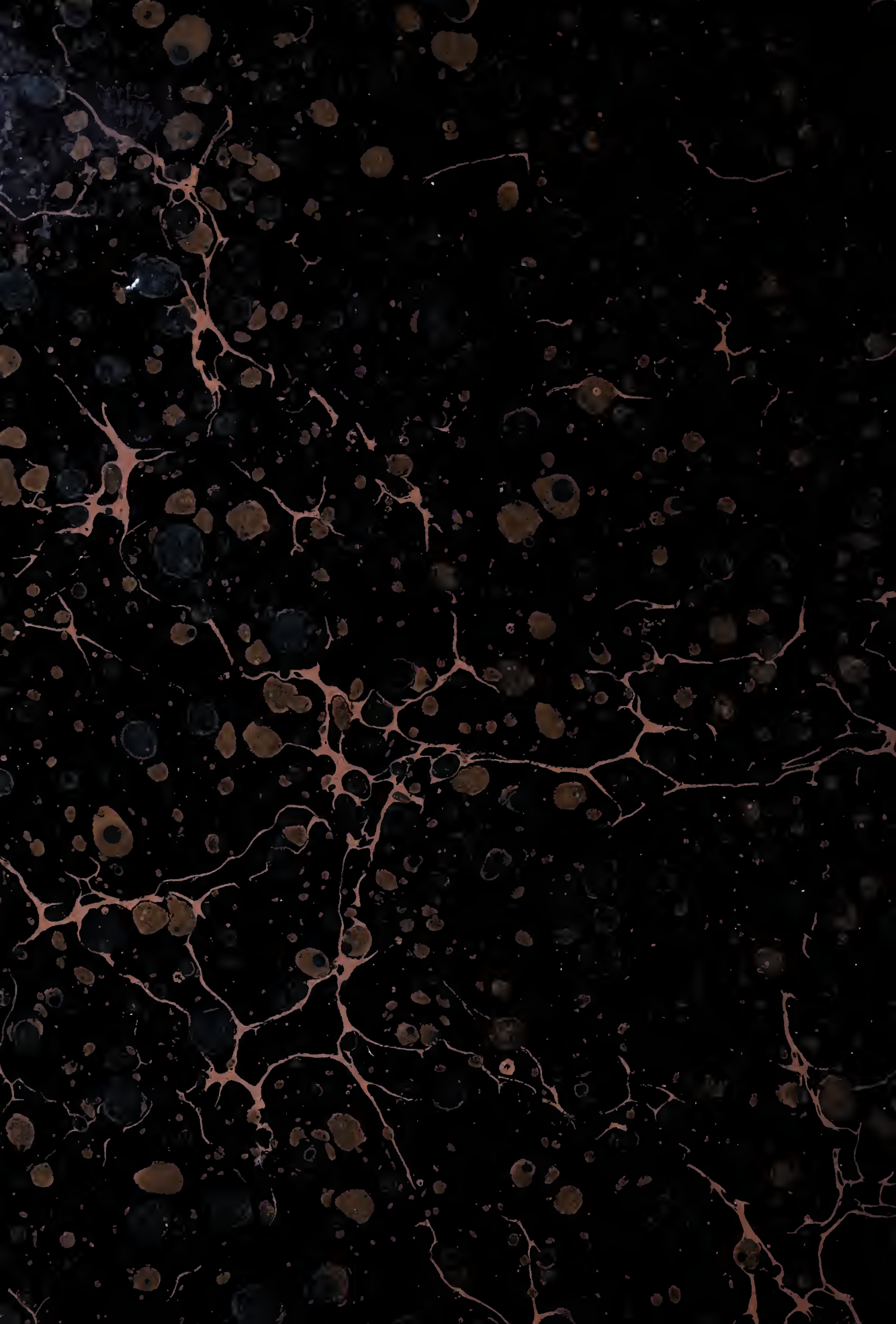

GETTY CENTER LIBRARY